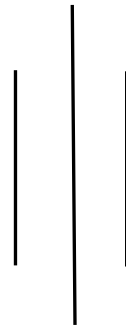
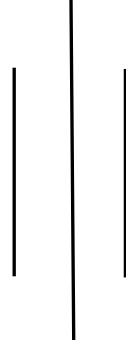


राजस्व परामर्श समितिको प्रतिवेदन २०६८



नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
राजस्व परामर्श समिति
सिंहदरवार, काठमाण्डौं
आषाढ १७, २०६८

माननीय उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्रीज्यू ,
अर्थ मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाण्डौ ।

विषय :- प्रतिवेदन पेश गरिएको बारे ।

आर्थिक वर्ष २०६८।०६९ को बजेट तर्जुमा गर्दा राजश्वका क्षेत्रमा गर्नुपर्ने सुधारहरु, आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार विकास तथा अन्य विभिन्न क्षेत्रहरुमा सरकारबाट गरिनुपर्ने संबोधन र तर्जुमा गरिनुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरुका सम्बन्धमा राजश्व परामर्श समितिबाट अध्ययन भै तयार गरिएको प्रतिवेदन माननीय उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्रीज्यू समक्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत प्रतिवेदनमा उल्लेखित सुझावहरु कार्यान्वयन गर्न सकिएमा राजस्व नीतिनिर्माण, वित्तिय सुधार तथा समष्टिगत आर्थिक एवं प्रशासनिक सुधार हुन गई आगामी आर्थिक वर्षको राजश्व परिचालनमा सकारात्मक योगदान हुने विश्वास समितिको रहेको छ ।

राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरु

| | | |
|-----|---|------------|
| १. | सह सचिव श्री विष्णुप्रसाद नेपाल, अर्थ मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | सह सचिव श्री शान्तराज सुवेदी, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ३. | सह सचिव श्री चन्द्र कुमार घिमिरे, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. | सह सचिव श्री वेगेन्द्र राज शर्मा, उद्योग मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | का.मु.कार्यकारी निर्देशक डा.मीनबहादुर श्रेष्ठ, नेपाल राष्ट्र बैंक | सदस्य |
| ६. | प्रा.डा.रुद्र प्रसाद उपाध्यय, त्रि वि वि ,केन्द्रिय अर्थशास्त्र विभाग | सदस्य |
| ७. | प्रा.डा.मदन कुमार दहाल, अध्यक्ष, नेपाल आर्थिक संघ | सदस्य |
| ८. | डा.ध्रुव कुमार गौतम, विशेषज्ञ, दाड | सदस्य |
| ९. | प्रा.डा.पुष्प कडेल, विशेषज्ञ, काठमाण्डौ | सदस्य |
| १०. | श्री जगदीश प्रसाद राठी, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| ११. | श्री सतिश कुमार मोर, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| १२. | श्री हिम बहादुर रावल, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| १३. | श्री कृष्ण प्रसाद आचार्य, अध्यक्ष, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| १४. | श्री अशोक कुमार अग्रवाल, अध्यक्ष, नेपाल समुन्द्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |
| १५. | उप-सचिव श्री योगेन्द्र शर्मा ओझा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य सचिव |

राजस्व परामर्श समितिका वर्तमान पदाधिकारीहरू



विष्णुप्रसाद नेपाल
संयोजक
सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय



शान्तराज सुवेदी
सदस्य
सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय



चन्द्र कुमार घिमिरे
सदस्य
सह-सचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति
मन्त्रालय



वेगेन्द्र राज शर्मा पौडेल
सदस्य
सहसचिव, उद्योग
मन्त्रालय



डा.मीनबहादुर श्रेष्ठ
सदस्य
नेपाल राष्ट्र बैंक



प्रा.डा.रुद्र प्रसाद उपाध्याय
सदस्य
त्रि.वि., के.अ.विभाग



प्रा.डा. मदनकुमार दाहाल
सदस्य
नेपाल आर्थिक संघ



डा. ध्रुव कुमार गौतम
विशेषज्ञ, सदस्य



प्रा.डा.पुष्प कंडेल
विशेषज्ञ सदस्य



जगदिश प्रसाद राठी
सदस्य
ने.उ.वा.महासंघ



सतिस कुमार मोर
सदस्य
नेपाल उ. परिसंघ



हिम बहादुर रावल
सदस्य
नेपाल चेम्बर अफ कमर्स



कृष्ण प्रसाद आचार्य
सदस्य
नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार
संगठन



अशोक कुमार अग्रवाल
सदस्य
नेपाल समुन्द्रपार निकासी पैठारी
संघ



योगेन्द्र शर्मा ओझा
सदस्य सचिव
उपसचिव, अर्थ मन्त्रालय



कालि प्रसाद पोखरेल
उपसचिव
अर्थ मन्त्रालय

प्राक्कथन

मुलुक अहिले संविधान निर्माणको संघारमा रहेको छ । यस अवस्थामा जनताको विकास प्रतिको चाहना आधिकाधिक रूपमा बृद्धि भएको र जनचाहना अनुरूप आर्थिक विकास तथा पुनरनिर्माणका कार्यक्रमहरु ल्याउन सरकारमाथि दबाव श्रृजना भएको छ । विद्यमान संक्रमणकालिन अवस्थामा देशको शान्ति सुरक्षा लगायत उद्योग, सेवा, व्यापार सबै क्षेत्रमा सुस्तताको वातावरण श्रृजना भएको छ । यस प्रकारको वातावरणलाई चिर्दै उद्योग, व्यापार, कृषि, पर्यटन, जलश्रोत र पूर्वाधार विकास जस्ता क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गराउन राजस्वमा बृद्धि गर्नुपर्ने एकातर्फ चुनौति रहेको छ भने अर्कोतर्फ निर्यात बृद्धि, रोजगारीमा बृद्धि र मूल्य नियन्त्रण गरी समग्र उपभोक्ताको आशा एवं भरोसालाई जगाइराख्न अर्को चुनौति रहेको छ ।

यहि अवस्थामा चालु आ.व.२०६८।०६९ को बजेट तर्जुमाको सन्दर्भमा राष्ट्रिय आर्थिक नीतिको आधारमा राजस्व नीति, कर नीति र कर संरचनाको सामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणालीको विकास गर्न सघाउ पुऱ्याउनुका साथै कर, भंसार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि करका दरहरु एवं कर छुटका व्यवस्थाहरु पुनरावलोकन गर्नको लागि एवं देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउदै लैजान उद्योग, व्यापार, कृषि, पर्यटन, जलश्रोत लगायत विभिन्न व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तर्जुमा गर्न नेपाल सरकारलाई राय सल्लाह दिने उद्देश्यले समितिले आफ्नो कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

बजेट तर्जुमाको सिलसिलामा यस राजस्व परामर्श समितिले विभिन्न १२ वटा उपसमितिहरु गठन गरी उपसमिति मार्फत प्राप्त सुझावहरुलाई विभिन्न चरणमा समितिका सदस्यहरु, उच्च पदस्थ सरकारी पदाधिकारीहरु एवं विज्ञहरुमाझ छलफल गरी सुझावहरुलाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

सुझावहरु संकलन गर्ने क्रममा समितिले छापा एवं विद्युतीय संचार माध्यमबाट आह्वान गरे अनुरूप विभिन्न व्यक्ति तथा संघ/संस्थाहरुबाट सुझावहरु प्राप्त भएका र ती सुझावहरु उपर समितिमा छलफल गरी साररूपमा सुझावहरुलाई प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।

देशको समग्र उत्पादन बृद्धि गराउन, रोजगारीका अवसर बृद्धि गर्न, व्यापार विस्तार गर्न, लगानी प्रोत्साहन गर्न, भौतिक तथा आर्थिक पूर्वाधार विकास गर्न राजस्व परिचालनको महत्वपूर्ण योगदान रहने गर्दछ । कुल गार्हस्थ उत्पादनको करीव ३४ प्रतिशत योगदान रहेको कृषि क्षेत्र करको दायराभन्दा बाहिर रहेको, अधिकांश सार्वजनिक संस्थान घाटामा रहेको, गैह्र कृषि क्षेत्रमा पनि कर तिर्ने प्रवृत्ति कम रहेकोले करको दायरा फराकिलो तुल्याउन सकिएको छैन । यस अलावा उर्जा संकट, मौद्रिक विस्तारमा आएको शिथिलता र वेला वेलामा हुने गरेको बन्द हडतालका कारण गैह्र कृषि क्षेत्रको बृद्धिदर पनि न्यून रहेको छ ।

लामो खुला सिमानाको कारण चोरी पैठारी/निकासी नियन्त्रण अपेक्षाकृत हुन नसकेको, भंसारमा न्यूनबीजकीकरणको समस्या, विभिन्न द्विपक्षीय एवं बहुपक्षीय सन्धी सम्झौताका कारण भंसार दर क्रमशः घटाउँदै लैजानुपर्ने वाध्यता आदि कारणले भंसार राजस्व अपेक्षाकृत रूपमा वढाउन सकिएको छैन ।

विद्यमान संक्रमणकालीन राजनीतिक एवं सामाजिक अवस्थाको फाइदा उठाई राजस्व चुहावट र आर्थिक अपराध गर्ने गराउनेहरु सक्रिय रहेको कारण पनि राजस्व परिचालनमा अपेक्षाकृत सुधार ल्याउन सकिएको छैन ।

तथापि कृषि क्षेत्रलाई थप प्रोत्साहन दिई यसको व्यवसायिकरण गर्ने, उद्योग, व्यापार र निर्यात क्षेत्रलाई थप प्रोत्साहन गर्ने, उर्जा क्षेत्रमा देखिएको संकटलाई न्यूनीकरण गर्ने, मौद्रिक क्षेत्रमा देखिएको सुस्तता हटाउने, विप्रेषण आप्रवाहलाई थप सरलीकृत गराउने, वन्द हडताल र श्रम समस्याको निराकरण गर्ने, शान्ति सुरक्षाको प्रत्याभूति दिने र राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न थप कार्यक्रमहरु ल्याउन सकिएमा राजस्व परिचालन वांछित रूपमा हुन सक्ने देखिन्छ ।

समितिबाट यो प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा संलग्न समितिका सदस्यहरु, आमन्त्रित विज्ञहरु, उच्चपदस्थ सरकारी पदाधिकारीहरु, उपसमितिका संयोजक, उपसंयोजक र सदस्यहरु सवै धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ । प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा सुभाब दिनुहुने महानुभावहरु, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, नेपाल उद्योग परिसंघ, नेपाल चेम्बर अफ कमर्श, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन र अन्य विभिन्न संघ/संगठन/प्रतिष्ठानहरु सवैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौ । प्रस्तुत प्रतिवेदन चालु आ.व.२०६८।०६९ को बजेट निर्माण गर्ने क्रममा राजस्व नीति तर्जुमा, वित्तिय सुधार, करका दरहरुमा समायोजन एवं उपयुक्त कर संरचनाको निर्माणको साथसाथै समष्टिगत आर्थिक विकास गर्न नीति निर्माण गर्ने क्रममा एउटा महत्वपूर्ण दस्तावेज सावित हुनेछ भन्ने विश्वास लिएका छौ ।

आषाढ १७, २०६८

संयोजक
राजस्व परामर्श समिति
अर्थ अन्त्रालय,
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

विषयसूची

| सि.नं. | विषय | पेज नं. |
|---|---|---------|
| परिच्छेद - १ समष्टिगत आर्थिक गतिविधिको विश्लेषण | | १-१३ |
| १.१ | विश्व अर्थतन्त्र आर्थिक वृद्धिदर उपभोक्ता मूल्य कुल यथार्थ गार्हस्थ्य माग छिमेकी अर्थतन्त्रहरूको आर्थिक वृद्धिदर राष्ट्रिय आर्थिक गतिविधि कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको संरचना | |
| परिच्छेद - २ अध्ययन विधि | | १४-१६ |
| २.१ | अध्ययन विधि | |
| २.२ | सुभाष उपसमितिको गठन | |
| २.३ | सुभाषहरूको सार्वजनिक आह्वान | |
| २.४ | पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रमको आयोजना | |
| २.५ | अन्य विधि | |
| २.६ | सुभाषहरूको संकलन तथा तालिकीकरण | |
| २.७ | परामर्श समितिमा छलफल | |
| २.८ | प्रतिवेदनको तयारी | |
| परिच्छेद - ३ राजस्व प्रशासन तथा राजस्व सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था | | १७-४६ |
| ३.१ | अर्थ मन्त्रालय (क) राजस्व महाशाखा (ख) राजस्व परामर्श समिति | |
| ३.२ | आन्तरिक राजस्व विभाग | |
| ३.३ | राजस्व अनुसन्धान विभाग | |
| ३.४ | भन्सार विभाग | |
| ३.५ | राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र | |
| ३.६ | राजस्व संरचनाको विद्यमान अवस्था | |
| ३.७ | विगत ६ वर्षको राजस्व संकलनको अवस्था | |
| ३.८ | कर संरचनाको विद्यमान समस्याहरू | |
| ३.९ | खर्च राजस्व वीचको अन्तरसम्बन्ध | |
| ३.१० | आ.व.२०६८।०६९ को राजस्व प्रक्षेपण | |
| परिच्छेद - ४ राजस्व परामर्श समितिद्वारा सिफारिस गरिएका सुभाषहरू | | ४७-९३ |
| ४.१ | भन्सार तथा वाणिज्य सम्बन्धी सुभाषहरू | |
| ४.२ | आन्तरिक राजस्व सम्बन्धी सुभाषहरू | |
| ४.३ | राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्विकरण निवारण सम्बन्धी सुभाषहरू | |
| ४.४ | गैर कर राजस्व सम्बन्धी सुभाषहरू | |
| ४.५ | राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम सम्बन्धी सुभाषहरू | |
| ४.६ | राजस्व प्रशासन संरचनात्मक सुधार सम्बन्धी सुभाषहरू | |

- ४.७ उद्योग तथा निर्यात प्रवर्द्धन सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.८ आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.९ शिक्षा तथा सामाजिक विकास सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.१० बैंक, वित्तीय संस्था, वीमा, सहकारी तथा पूजि बजार सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.११ भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.१२ उर्जा संकट निवारण सम्बन्धी सुभावहरू
- ४.१३ विविध क्षेत्र सम्बन्धी सुभावहरू

परिच्छेद - ५ राजस्व परामर्श समितिको संरचना, काम तथा कर्तव्य ९४-१०४

- ५.१ राजस्व परामर्श समितिको संरचना
- ५.२ राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरू
- ५.३ राजस्व परामर्श समितिको काम र कर्तव्य
- ५.४ समिति अन्तरगत रहने उप-समितिहरू
- ५.५ उप-समितिहरूको गठन

परिच्छेद - ६ विभिन्न उपसमितिबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरूको विवरण १०५-३१५

- अनुसूचि - क भन्सार तथा बाणिज्य उपसमिति
- अनुसूचि - ख आन्तरिक राजस्व उप समिति
- अनुसूचि - ग राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्वीकरण उपसमिति
- अनुसूचि - घ गैर कर राजस्व उपसमिति
- अनुसूचि - ङ उद्योग तथा निर्यात प्रवर्द्धन उपसमिति
- अनुसूचि - च आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास उपसमिति
- अनुसूची - छ बैंक, वित्तीय संस्था, वीमा, सहकारी तथा पूँजी बजार उपसमिति
- अनुसूचि - ज शिक्षा तथा सामाजिक विकास उपसमिति
- अनुसूचि - झ भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास उपसमिति
- अनुसूची - ञ राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम उपसमिति
- अनुसूची - ट राजस्व प्रशासन संरचनात्मक सुधार उपसमिति
- अनुसूची - ठ उर्जा संकट निवारण उपसमिति
- अनुसूची - ड विभिन्न संघ/संस्थाहरूसंग छलफल तथा अन्तरक्रियाको क्रममा प्राप्त भएका सुभावहरू

परिच्छेद - १

१.१ समष्टिगत आर्थिक गतिविधिको विश्लेषण

विश्व अर्थतन्त्र

आर्थिक वृद्धिदर

१.२ अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषले अप्रिल २०११ को विश्व आर्थिक परिदृश्य (World Economic Outlook) मा सन् २०१० मा विश्व उत्पादन ५.० प्रतिशतले वृद्धि भएको उल्लेख गरेको छ। सन् २००९ मा यस्तो वृद्धिदर ऋणात्मक ०.५ प्रतिशत रहेको थियो। सन् २००७-२००९ को आर्थिक मन्दी पछिको विश्व अर्थतन्त्रमा भएको सुधार अपेक्षाभन्दा बढी नै सुदृढ देखिएको, विकसित अर्थतन्त्रहरूमा पहिले सरकारी माग बढेकोमा हाल विस्तारै निजी क्षेत्रको माग पनि बढ्दै गएकोले दोहोरो मन्दी (Double-dip) को चिन्ता हटेको छ। विस्तार र सुधारको दर समान नभएपनि कतिपय उदीयमान अर्थतन्त्रहरूमा माग अत्यन्त सुदृढ देखिएको तथा सब सहारा अफ्रिकन मुलुकहरूमा पनि वृद्धि द्रुत र दिगो रहेकोलेसमेत सन् २०१० मा विश्व अर्थतन्त्रको वृद्धि उल्लेखनीय देखिएको हो। यससँगै तेल लगायतका वस्तुहरूको मूल्य बढ्ने प्रवृत्ति देखिएकोले सुधारको प्रक्रियामा जोखिम देखिएको छ। ठुलो मानवीय क्षति हुने गरी जापानमा आएको भूकम्प र सुनामीको समग्र आर्थिक प्रभाव भने सीमित रूपमा मात्रै पर्ने अनुमान गरिएको छ।

१.३ अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले सन् २०११ र २०१२ मा विश्वको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन वृद्धिदर ४.५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने प्रक्षेपण गरेको छ। यसमा विकसित र उदीयमान अर्थतन्त्रको वृद्धिदर क्रमशः २.५ प्रतिशत र ६.५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने जनाइएको छ। विकसित अर्थतन्त्रहरू विशेषगरी यूरो क्षेत्रमा रियल स्टेट बजारमा अभै शिथिलता रहेको, तेल लगायतका वस्तुहरूको मूल्यमा चाप रहरहेको एवम् उदीयमान अर्थतन्त्रमा उच्च आर्थिक क्रियाकलाप (Overheating) को संकेत देखिएकोले आगामी दुई वर्षको वृद्धिदरमा सन् २०१० को भन्दा सामान्य कमी आउने अनुमान गरिएको छ।

तालिका १ (क) : विश्वको आर्थिक वृद्धिदर

(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

| | २००८ | २००९ | २०१० | प्रक्षेपण | |
|---------------------------------------|------|------|------|-----------|------|
| | | | | २०११ | २०१२ |
| विश्वको उत्पादन | २.९ | -०.५ | ५.० | ४.४ | ४.५ |
| विकसित अर्थतन्त्रहरू | ०.२ | -३.४ | ३.० | २.४ | २.६ |
| उदीयमान तथा विकासशील अर्थतन्त्रहरू | ६.१ | २.७ | ७.३ | ६.५ | ६.५ |
| विकासोन्मुख एसिया | ७.७ | ७.२ | ९.५ | ८.४ | ८.४ |
| मध्य पूर्व तथा उत्तर अफ्रिकी मुलुकहरू | ५.१ | १.८ | ३.८ | ४.१ | ४.२ |
| मध्य तथा पूर्वी युरोपेली मुलुकहरू | ३.२ | -३.६ | ४.२ | ३.७ | ४.० |

स्रोत: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व आर्थिक परिदृश्य, अप्रिल २०११।

उपभोक्ता मूल्य

१.४ विश्व आर्थिक मन्दी पछिको पुनरुत्थान द्रुत गतिमा भएको र विश्वको समग्र मागमा अपेक्षा गरेभन्दा बढी नै विस्तार भएकोले सन् २०१० मा गत वर्षभन्दा मूल्यमा चाप बढी परेको छ। पछिल्लो समयमा मध्यपूर्व तथा उत्तर अफ्रिकन मुलुकहरूमा भएको अशान्तिका कारण तेल तथा खाद्यान्नको मूल्यमा चाप पर्ने देखिएको छ। तसर्थ सन् २०१० मा मूल्यमा रहेको चाप सन् २०११ मा पनि कायमै रहने र सन् २०१२ मा स्थितिमा सामान्य सुधार हुने अनुमान अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले गरेको छ। विकसित अर्थतन्त्रहरूमा सन् २००९ मा ०.१ प्रतिशतको मुद्रास्फीति रहेकोमा सन् २०१० मा १.६ प्रतिशतले मूल्य वृद्धि भएको छ। सन् २००९ को तुलनामा सन् २०१० मा उदीयमान अर्थतन्त्र, विकासोन्मुख एसिया अफ्रिकन तथा यूरोपेली मुलुकहरू सबैमा उपभोक्ता मूल्य वृद्धिदर बढेको छ। सन् २०११ र २०१२ मा पनि यी मुलुकहरूमा मुद्रास्फीति दर सन् २०१० कै हाराहारीमा रहने प्रक्षेपण छ। मुद्रास्फीतिदरको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण तालिका १ (ख) मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १(ख): उपभोक्ता मूल्यमा आधारित मुद्रास्फीतिदर
(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

| | २००८ | २००९ | २०१० | प्रक्षेपण | |
|---------------------------------------|------|------|------|-----------|------|
| | | | | २०११ | २०१२ |
| विकसित अर्थतन्त्रहरू | ३.४ | ०.१ | १.६ | २.२ | १.७ |
| उदीयमान तथा विकासशील अर्थतन्त्रहरू | ९.२ | ५.२ | ६.२ | ६.९ | ५.३ |
| विकासोन्मुख एसिया | ७.४ | ३.१ | ६.० | ६.० | ४.२ |
| मध्य पूर्व तथा उत्तर अफ्रिकी मुलुकहरू | १३.४ | ६.५ | ६.९ | १०.० | ७.३ |
| मध्य तथा पूर्वी यूरोपेली मुलुकहरू | ८.० | ४.७ | ५.३ | ५.१ | ४.२ |

स्रोत: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व आर्थिक परिदृष्य, अप्रिल २०११

कुल यथार्थ गार्हस्थ्य माग

१.५ सन् २००७-२००९ को विश्व आर्थिक मन्दीको प्रभाव कुल यथार्थ गार्हस्थ्य मागमा परेको देखिन्छ। आर्थिक मन्दीको अवस्थामा उत्पादन घट्ने तथा रोजगारीका अवसरहरू कम हुने भएकोले जनताको आयमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गई उपभोग तथा लगानी दुवैको लागि आन्तरिक तथा वाह्य वस्तु तथा सेवाको माग कम हुन गई कुल मागमा कमी आउँछ र अर्थव्यवस्था थप कुण्ठित हुन्छ। सन् २००९ मा विश्वका अधिकांश मुलुकहरूमा कुल आन्तरिक मागमा कमी आएकोमा सन् २०१० मा यस्तो मागमा वृद्धि भएको छ। सन् २०११ र २०१२ मा पनि कुल आन्तरिक मागको वृद्धिदर धनात्मक एवम् सन् २०१० कै हाराहारीमा रहने अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको प्रक्षेपण छ। केही विकसित तथा नव औद्योगिक एसियाली अर्थतन्त्रहरूमा कुल मागमा देखिएको प्रवृत्ति तालिका १ (ग) मा दिइएको छ।

तालिका १(ग): कुल आन्तरिक (गार्हस्थ्य) माग
(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

| | २००८ | २००९ | २०१० | प्रक्षेपण | |
|----------------------------------|------|------|------|-----------|------|
| | | | | २०११ | २०१२ |
| विकसित अर्थतन्त्रहरू | -०.२ | -३.७ | २.८ | २.० | २.३ |
| संयुक्त राज्य अमेरिका | -१.१ | -३.६ | ३.२ | २.४ | २.७ |
| यूरो देशहरू | ०.४ | -३.४ | ०.९ | ०.८ | १.३ |
| बेलायत | -०.७ | -५.५ | २.४ | ०.९ | १.६ |
| क्यानडा | २.५ | -२.६ | ५.२ | २.८ | २.५ |
| नवऔद्योगिक एसियाली अर्थतन्त्रहरू | १.७ | -३.२ | ७.९ | ४.८ | ४.३ |

स्रोत: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व आर्थिक परिदृष्य, अप्रिल २०११

- १.६ समग्र मागमा हुने वृद्धिबाट आर्थिक क्रियाकलापहरूको गतिशीलतामा विस्तार आउने र यसबाट व्यापार, उत्पादन तथा रोजगारीमासमेत वृद्धि हुनजान्छ। विकसित मुलुकहरू र विशेषगरी नेपाली कामदारहरू कामका लागि जाने प्रमुख गन्तव्य मुलुकहरूमा हुने आर्थिक क्रियाकलापको विस्तारले नेपाली श्रमिकहरूको मागमा वृद्धि हुन जान्छ। सन् २०१० मा बढेको यथार्थ गार्हस्थ्य मागको प्रवृत्ति सन् २०११ र २०१२ मा पनि कायम रहने देखिएको हुँदा नेपाली वस्तुको निर्यात र विप्रेषण आप्रवाहसमेतमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।
- १.७ विश्व वित्तीय सङ्कट पछि विश्व अर्थव्यवस्थामा देखिएको उत्साहजनक सुधार र यथार्थ गार्हस्थ्य मागमा भएको वृद्धिको प्रभाव स्वभाविक रूपमा विश्व व्यापारमा पनि परेको छ। सन् २००९ मा विकसित लगायत उदीयमान तथा विकासशील मुलुकहरूको निर्यात तथा आयातको वृद्धि ऋणात्मक भएकोमा सन् २०१० मा व्यापक सुधार भएको छ। सन् २००९ मा १०.९ प्रतिशतले घटेको विश्व व्यापारको आयतन सन् २०१० मा १२.४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। निर्यात तथा आयात दुवैमा सन् २०१० मा उल्लेख्य सुधार भएको छ। सोमध्ये उदीयमान र विकासशील राष्ट्रहरूको निर्यात सन् २०१० मा १४.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। सन् २००९ मा यस्तो निर्यात ७.५ प्रतिशतले घटेको थियो। अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले गरेको प्रक्षेपण अनुसार उदीयमान र विकासशील अर्थतन्त्रहरूको निर्यात सन् २०११ र २०१२ मा क्रमशः ८.८ प्रतिशत र ८.७ प्रतिशतले वृद्धि हुने देखिएको छ। यस्तो वृद्धिदर विकसित अर्थतन्त्रको तुलनामा निकै बढी रहेको देखिन्छ। आयात तर्फ उदीयमान र विकासशील अर्थतन्त्रको आयात सन् २०१० मा १३.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। सन् २०११ र २०१२ मा यस्तो आयातको वृद्धिदर १०.२ प्रतिशत र ९.४ प्रतिशत रहने प्रक्षेपण छ। विश्व व्यापारको प्रवृत्ति र प्रक्षेपण तालिका १(घ) मा देखाइएको छ।

तालिका १(घ): विश्व व्यापार
(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

| | २००८ | २००९ | २०१० | प्रक्षेपण | |
|-------------------------------------|------|-------|------|-----------|------|
| | | | | २०११ | २०१२ |
| विश्वको व्यापार आयतन (वस्तु र सेवा) | २.७ | -१०.९ | १२.४ | ७.४ | ६.९ |
| निर्यात | | | | | |
| विकसित अर्थतन्त्रहरू | १.९ | -१२.२ | १२.० | ६.८ | ५.९ |
| उदीयमान तथा विकासशील अर्थतन्त्रहरू | ४.० | -७.५ | १४.५ | ८.८ | ८.७ |
| ऋयात | | | | | |
| विकसित अर्थतन्त्रहरू | ०.४ | -१२.६ | ११.२ | ५.८ | ५.५ |
| उदीयमान तथा विकासशील अर्थतन्त्रहरू | ८.८ | -८.३ | १३.५ | १०.२ | ९.४ |

स्रोत: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व आर्थिक परिदृश्य, अप्रिल २०११

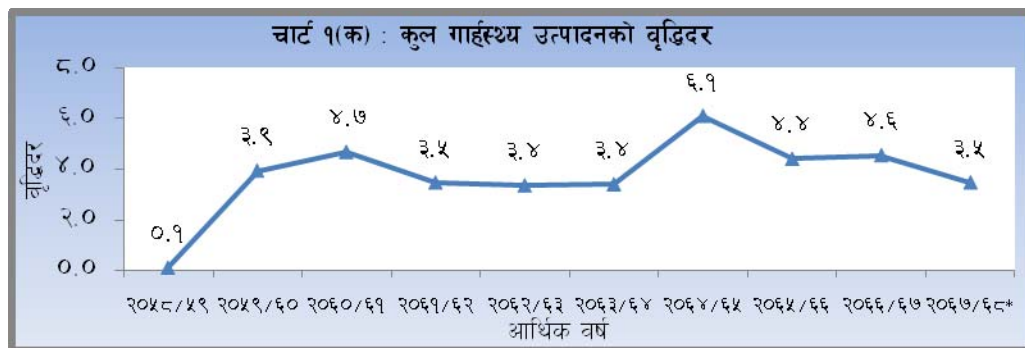
छिमेकी अर्थतन्त्रहरूको आर्थिक वृद्धिदर

१.८ सन् २०१० मा आर्थिक वृद्धिदरका हिसावले नेपालका अधिकांश छिमेकी देशहरूले उत्साहजनक उपलब्धि हासिल गरेको देखिन्छ। यस क्षेत्रका मुलुकहरूमध्ये नेपाल र पाकिस्तान बाहेक सबै मुलुकहरूको वृद्धिदर ६.० प्रतिशतभन्दा बढी रहेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषबाट अप्रिल २०११ मा प्रकाशित विश्व आर्थिक परिदृश्य अनुसार सन् २०१० मा भारतको आर्थिक वृद्धिदर सबैभन्दा उच्च अर्थात् १०.४ प्रतिशत रहेको छ। उक्त वर्ष चीनको वृद्धिदर १०.३ प्रतिशत रहेको थियो। सन् २०११ र २०१२ मा भारत र चीनको आर्थिक वृद्धिदर ८.० प्रतिशत र ९.५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने प्रक्षेपण छ। कोषको प्रक्षेपण अनुसार सन् २०११ र २०१२ मा नेपालको आर्थिक वृद्धिदर क्रमशः ४.५ प्रतिशत र ३.८ प्रतिशत रहने जनाइएको छ।

तालिका १ (ङ) : छिमेकी मुलुकहरूको आर्थिक वृद्धिदर
(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

| | २००८ | २००९ | २०१० | प्रक्षेपण | |
|-------------|------|------|------|-----------|------|
| | | | | २०११ | २०१२ |
| चीन | ९.६ | ९.२ | १०.३ | ९.६ | ९.५ |
| अफगानिस्तान | ३.६ | २०.९ | ८.२ | ८.० | ७.५ |
| बंगलादेश | ६.० | ५.८ | ६.० | ६.३ | ६.६ |
| भुटान | ३.० | ८.७ | ६.७ | ६.५ | ६.० |
| भारत | ६.२ | ६.८ | १०.४ | ८.२ | ७.८ |
| माल्दिव्स | १२.८ | -४.८ | ८.० | ६.० | ५.० |
| पाकिस्तान | १.६ | ३.४ | ४.८ | २.८ | ४.० |
| श्रीलंका | ६.० | ३.८ | ९.१ | ६.९ | ६.५ |
| नेपाल | ६.१ | ४.४ | ४.६ | ४.५ | ३.८ |

स्रोत: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व आर्थिक परिदृश्य, अप्रिल २०११



राष्ट्रिय आर्थिक गतिविधि

१.९ आर्थिक वृद्धिदरका हिसावले आर्थिक वर्ष २०२७/२८ उत्साहजनक नरहने देखिएको छ। चालु वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ४.५ प्रतिशतले बढ्ने लक्ष्य निर्धारण गरिएकोमा उत्पादकको मूल्यमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर ३.५ प्रतिशत मात्र हुने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत आर्थिक वर्ष २०२६/२७ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर ४.५ प्रतिशत रहेको संशोधित अनुमान छ। लक्ष्यको तुलनामा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर कम हुनुमा गैरकृषि क्षेत्रको आर्थिक गतिविधिमा सुस्तता आएकोले हो। श्रम समस्या, विद्युत आपूर्तिमा कमी, बैंक कर्जा विस्तारमा कमी, विप्रेषण आप्रवाहको वृद्धिदरमा आएको सिथिलता सरकारको बजेट आउनमा भएको ढिलाई जस्ता कारणले गैरकृषि क्षेत्रको आर्थिक क्रियाकलापहरूको विस्तारमा प्रतिकूल प्रभाव पयो।

* प्रारम्भिक अनुमान

कृषि क्षेत्र

१.१० चालु आर्थिक वर्ष २०२७/२८ मा कृषि क्षेत्र (कृषि तथा वन) को उत्पादन गत वर्षको तुलनामा ४.९ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रारम्भिक अनुमान रहेको छ। गत आर्थिक वर्ष यस्तो वृद्धिदर १.२ प्रतिशत थियो भने विगत पाँच वर्षको यस उपक्षेत्रको औषत वृद्धिदर ३.० प्रतिशत रहेको छ। चालु वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्र (कृषि तथा वन) को योगदान आर्थिक वर्ष २०२७/२८ को स्थिर मूल्यमा ३४.३ प्रतिशत रहने अनुमान छ। गत वर्ष यस्तो योगदान ३४.९ प्रतिशत रहेको थियो। चालु वर्ष कृषि क्षेत्रको उत्पादनमा सन्तोषजनक सुधार आएकोले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यस क्षेत्रको योगदानमा पनि सामान्य वृद्धि हुने देखिएको हो।

१.११ आर्थिक वर्ष २०२७/२८ मा कृषि क्षेत्र अन्तर्गत प्रमुख खाद्यान्न वालीमध्ये धानको उत्पादन ११.० प्रतिशतले बढेर करीव ४४ लाख ६० हजार मेट्रिक टन पुग्ने प्रारम्भिक अनुमान छ। मनसुन लामो समयसम्म सक्रिय रही मौसम अनुकूल रहन गएकोले धानको उत्पादन बढेको हो। चालु वर्ष धान वाली लगाइएको क्षेत्रफल भने १.० प्रतिशतले मात्र बढेको अनुमान छ। त्यसैगरी, अन्य वर्षे खाद्यान्न वाली अन्तर्गत मकैको उत्पादनमा ११.५ प्रतिशतले उच्च वृद्धि भई २० लाख ६७ हजार मेट्रिक टन हुने अनुमान छ। कोदोको उत्पादन १.० प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ।

मत्स्यपालन

१.१२ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा मत्स्यपालन क्षेत्र तर्फको उत्पादन अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा ६.८ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रारम्भिक अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा यस्तो उत्पादन ३.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो। यो उपक्षेत्रको विगत पाँच वर्षको औषत वृद्धिदर ५.३ प्रतिशत रहेको छ।

गैरकृषि क्षेत्र

१.१३ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा गैरकृषि क्षेत्रको वृद्धिदर ३.१ प्रतिशत रहने अनुमान छ। यो वृद्धिदर गत वर्षको ५.४ प्रतिशतको तुलनामा कम रहेको छ। गैरकृषि क्षेत्रको वृद्धिदर कम हुनुमा ऊर्जा संकट र मौद्रिक विस्तारमा आएको सिथिलता वजेट आउनमा भएको ढिलाई मुख्य कारकहरूको रूपमा देखिएको छ। चालु वर्ष गैर कृषि क्षेत्र अन्तर्गत विद्युत, ग्याँस तथा पानी र थोक तथा खुद्रा व्यापार उपक्षेत्र गरी दुई उपक्षेत्रहरूको वृद्धिदर ऋणात्मक (क्रमशः ऋणात्मक ४.० प्रतिशत र ०.२ प्रतिशत) रहने प्रारम्भिक अनुमान छ। वृद्धिदर अनुसार हेर्दा, चालु आर्थिक वर्ष उद्योग, होटल तथा रेष्टुरेण्ट, यातायात, भण्डारण तथा सञ्चार, वित्तीय मध्यस्थता र स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य उपक्षेत्रहरूको वृद्धिदरमा गत वर्षभन्दा सुधार हुने अनुमान छ भने गैरकृषि क्षेत्र अन्तर्गत अन्य उपक्षेत्रहरूको वृद्धिदरमा गिरावट आउने अनुमान छ।

खानी तथा उत्खनन्

१.१४ गैर कृषि क्षेत्र अन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरू मध्ये खानी तथा उत्खनन् क्षेत्र अघिल्लो वर्ष ३.१ प्रतिशतले बढेकोमा चालु आर्थिक वर्ष २.१ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रारम्भिक अनुमान रहेको छ। यो उपक्षेत्रको विगत पाँच वर्षको औषत वृद्धिदर २.६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यस वर्ष गिट्टी, बालुवा निर्यातमा गरिएको नियन्त्रणको असर यस क्षेत्रको उत्पादनमा पर्न गएको देखिन्छ।

उद्योग

१.१५ केही वर्ष अघिदेखि शिथिल रहदै आएको उत्पादनमूलक उद्योग उपक्षेत्रको प्रगति सामान्य रहने अनुमान छ। गत वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा यसको उत्पादन १.५ प्रतिशतले बढ्ने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत वर्ष यो उपक्षेत्रको उत्पादन वृद्धिदर १.२ प्रतिशत रहेको थियो। औद्योगिक उत्पादन सूचकांक अनुसार तोरीको तेल, चामल, गहुँको पिठो, तयारी पोशाक, ल्युव आयल, पेन्ट्स, औषधि, सावुन, ईटा जस्ता वस्तुहरूको वृद्धिदर सन्तोषजनक भएपनि भटमासको तेल, विस्कुट, वियर, हल्का पेय पदार्थ, जुट, छाला, कागज तथा कागज जन्य वस्तु, प्लाष्टिक, कंक्रीट तथा ट्युम पाईप, फलामे छड, जी. आई. पाईप, बिजुलीको तार जस्ता वस्तुको उत्पादनमा आएको असले यस क्षेत्रको वृद्धिदर सामान्य रहन जाने देखिएको हो। विगत पाँच वर्षको यस उपक्षेत्रको औषत वृद्धिदर अत्यन्त सीमान्त अर्थात् ०.३ प्रतिशत मात्र रह्यो। फलस्वरूप आर्थिक वर्ष २०५७/५८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यस उपक्षेत्रको योगदान ९.० प्रतिशत रहेकोमा यसमा न्हास आई आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा २०५७/५८ को स्थीर मूल्यमा ६.५ प्रतिशतमा भरेको छ।

विद्युत ग्याँस तथा पानी

१.१६ यस उपक्षेत्रको उत्पादन अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ४.० प्रतिशतले ह्रास हुने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत वर्ष यस उपक्षेत्रको उत्पादन ५.४ प्रतिशतले बढेको थियो। विगत पाँच वर्षमा यस उपक्षेत्रले २.४ प्रतिशतको औषत वृद्धिदर हासिल गरेतापनि कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यसको योगदान बढ्न सकेको छैन।

निर्माण क्षेत्र

१.१७ यस उपक्षेत्रको वृद्धिदर गत आर्थिक वर्षको ५.० प्रतिशतको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ३.३ प्रतिशत रहने अनुमान रहेको छ। चालु वर्ष बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट आवासीय तथा व्यापारिक घर, भवन निर्माण कर्जामा अपनाइएको सावधानी, कर्जाको व्याजदरमा भएको वृद्धि एवम् सरकारको पूँजीगत खर्चमा पनि सन्तोषजनक वृद्धि हुन नसकेकोले गत वर्षभन्दा निर्माण उपक्षेत्रको वृद्धिदरमा कमी आउने देखिएको हो। यो उपक्षेत्रको विगत पाँच वर्षको औषत वृद्धिदर ३.४ प्रतिशत रहेको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यस उपक्षेत्रले औषत ६.० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको छ।

शोक तथा खुद्रा व्यापार

१.१८ चालु आर्थिक वर्षमा यस उपक्षेत्रको वृद्धिदर ०.२ प्रतिशतले घट्ने अनुमान छ। गत वर्ष यस्तो वृद्धिदर ६.७ प्रतिशत रहेको थियो। चालु वर्ष आयात व्यापार वृद्धिदरमा उल्लेख्य कमी आएकोले सो को प्रभाव यस उपक्षेत्रमा पर्न जाने देखिएको हो। गैरकृषि क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमध्ये यस उपक्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान सबैभन्दा बढी रहेतापनि विगत पाँच वर्षको औषत वृद्धिदर भने २.१ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

होटल र रेष्टुरेन्ट

१.१९ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा यस उपक्षेत्रको उत्पादनमा ७.४ प्रतिशतको सन्तोषजनक वृद्धि हुने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत वर्ष यस्तो वृद्धिदर ७.२ प्रतिशत रहेको थियो। विगत केही वर्षदेखि शान्ति सुरक्षामा तुलनात्मक सुधार भएको एवम् बन्द हडतालमा पनि कमी आई पर्यटन क्षेत्रमा सन्तोषजनक सुधार हुँदै आएकोले यस्को सकारात्मक प्रभाव गार्हस्थ्य उत्पादनको होटल तथा रेष्टुरेन्ट उपक्षेत्रमा पर्न गएको हो। यो उपक्षेत्रले विगत ५ वर्षमा ५.५ प्रतिशतको औषत वृद्धिदर हासिल गरेको भएतापनि कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान २.० प्रतिशत भन्दा कम छ।

यातायात, सञ्चार तथा भण्डारण

१.२० आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा यस उपक्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर ७.१ प्रतिशत रहने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत वर्ष पनि यस उपक्षेत्रले सन्तोषजनक (अर्थात् ६.१ प्रतिशत) वृद्धिदर हासिल गरेको थियो। बन्द हडतालको कमीको कारणले गर्दा यस वर्षको वृद्धिदर अघिल्लो वर्षभन्दा बढ्ने देखिएको हो। यो उपक्षेत्रले विगत पाँच वर्षमा औषत ६.९ प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धिदर हासिल गरेको छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा औषत ९.१ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको छ।

वित्तीय मध्यस्थता

१.२१ चालु आर्थिक वर्षमा यस उपक्षेत्रको उत्पादन वृद्धिदर ३.९ प्रतिशत रहने अनुमान छ। गत वर्ष यस उपक्षेत्रले २.८ प्रतिशत वृद्धिदर हासिल गर्न सकेको थियो। वित्तीय मध्यस्थता उपक्षेत्रको विगत पाँच वर्षको औषत वृद्धिदर ५.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। देशको आर्थिक वृद्धिमा यो उपक्षेत्रको प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष योगदान महत्वपूर्ण रहदै आएको छ।

रियलस्टेट, भाडा तथा व्यावसायिक सेवाहरू

१.२२ चालु आर्थिक वर्षमा यस उपक्षेत्रको उत्पादन २.६ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ। गत वर्ष यो उपक्षेत्रले ३.६ प्रतिशतको वृद्धिदर हासिल गरेको थियो। घर जग्गा क्षेत्रमा हुनसक्ने अस्वभाविक मूल्य वृद्धि र कारोबारलाई व्यवस्थित गर्न नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकले लिएको यस क्षेत्र सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थाका कारण यस उपक्षेत्रको वृद्धिदरमा सामान्य कमी आउने देखिएको हो। यो उपक्षेत्रले विगत पाँच वर्षमा ६.१ प्रतिशतको औषत वृद्धिदर हासिल गरेको छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पनि औषत ८.२ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको छ।

सार्वजनिक प्रशासन र रक्षा

१.२३ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा सार्वजनिक प्रशासन र रक्षा उपक्षेत्रको उत्पादन वृद्धिदर ३.० प्रतिशत रहने प्रारम्भिक अनुमान छ। गत वर्ष यस्तो वृद्धिदर ४.४ प्रतिशत थियो। केन्द्रीय सरकारको सार्वजनिक प्रशासन र रक्षामा गरिएको बजेट तथा खर्चको आधारमा तयार गरिएको अनुमान अनुसार यस उपक्षेत्रको वृद्धिदर गत वर्षभन्दा कम हुने देखिएको हो। त्यस्तै विगत पाँच वर्षको यो उपक्षेत्रको वृद्धिदर औषतमा ३.३ प्रतिशत रहेको छ।

शिक्षा

१.२४ चालु आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा यस उपक्षेत्रको उत्पादन वृद्धिदर २.९ प्रतिशत हुने अनुमान छ। गत आर्थिक वर्षमा यस उपक्षेत्रले ७.३ प्रतिशतको वृद्धि हासिल गरेको तुलनामा चालु आर्थिक वर्षमा कमी आउने देखिएको छ। सरकारको शिक्षा क्षेत्रमा भएको खर्च तथा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा भएको शैक्षिक गतिविधिहरूमा भएको परिवर्तनको सूचकका आधारमा उक्त अनुमान गरिएको हो। यो उपक्षेत्रको विगत पाँच वर्षको उपलब्धि उत्साहजनक अर्थात् ६.९ प्रतिशतको औषत वृद्धिदर हासिल गरेको छ भने अर्कोतिर कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा औषत ६.३ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको छ।

स्वास्थ्य र सामाजिक कार्य

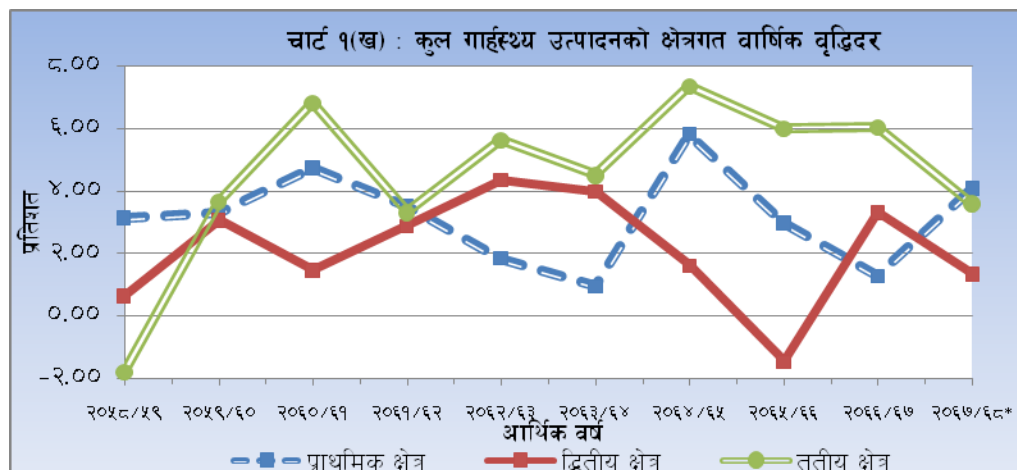
१.२५ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा यस उपक्षेत्रको उत्पादन ५.९ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। गत आर्थिक वर्षमा यस्तो वृद्धिदर ४.३ प्रतिशत थियो। सरकारको स्वास्थ्य क्षेत्रका लागि तर्जुमा गरिएको बजेट र खर्चको आधार र निजी स्वास्थ्य सेवाको कारोबार बढेको कारणले गर्दा यो उपक्षेत्रको उत्पादन बढ्ने अनुमान गरिएको हो। विगत पाँच वर्षको यस क्षेत्रको औषत उत्पादन वृद्धिदर ६.९ प्रतिशत रहेको छ।

अन्य सामुदायिक, सामाजिक तथा व्यक्तिगत सेवाहरू

१.२६ चालु आर्थिक वर्ष यस उपक्षेत्रको उत्पादन वृद्धिदर कुल गार्हस्थ्य उत्पादनका अन्य उपक्षेत्रकोभन्दा उच्च अर्थात् ८.६ प्रतिशत रहने प्रारम्भिक अनुमान रहेको छ। गत वर्ष यो उपक्षेत्रले ११.८ प्रतिशतको उच्च वृद्धि हासिल गरेको थियो। यस उपक्षेत्र अन्तर्गत सरकारले प्रदान गर्ने सामुदायिक सेवा तथा अन्य सामाजिक र व्यावसायिक सेवाहरू पर्दछन्। यो उपक्षेत्रले विगत पाँच वर्षमा सबैभन्दा बढी (औसत १२.४ प्रतिशत) वृद्धिदर हासिल गर्न सक्षम भएको छ।

क्षेत्रगत विवरण

१.२७ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनलाई प्राथमिक, द्वितीय र तृतीय गरी तीन मुख्य क्षेत्रहरूमा विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा प्राथमिक क्षेत्र (कृषि तथा वन, मत्स्यपालन र खानी तथा उत्खनन) को उत्पादन वृद्धिदर पछिल्ला तीन वर्षहरूको भन्दा उच्च रहने अनुमान छ। यस क्षेत्रको वृद्धिदर गत वर्ष १.३ प्रतिशत रहेकोमा चालु आर्थिक वर्षमा ४.१ प्रतिशत रहने अनुमान छ। त्यसैगरी, आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा द्वितीय क्षेत्र (औद्योगिक उत्पादन, विद्युत, ग्यास तथा पानी र निर्माण) को उत्पादन वृद्धिदर १.४ प्रतिशत रहने अनुमान छ। गत आर्थिक वर्षमा यो क्षेत्रको उत्पादन ३.३ प्रतिशतले बढेको थियो। त्यसैगरी, तृतीय क्षेत्र अन्तर्गतका सेवासँग सम्बन्धित उपक्षेत्रहरूको समग्र वृद्धिदर ३.६ प्रतिशत रहने अनुमान छ। गत आर्थिक वर्षमा यो क्षेत्रले ६.० प्रतिशतको सन्तोषजनक वृद्धिदर हासिल गरेको थियो।



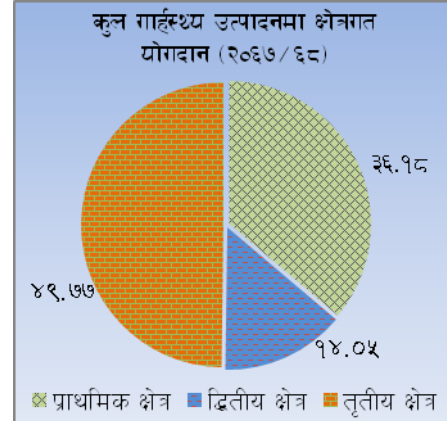
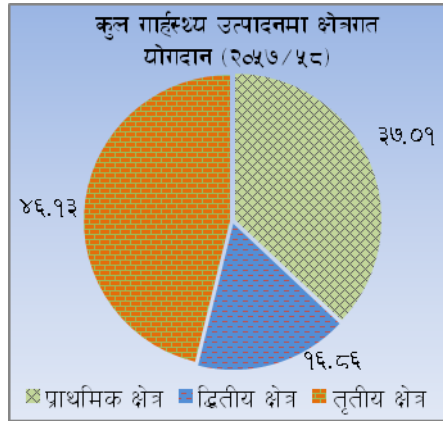
* प्रारम्भिक अनुमान

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको संरचना

१.२८ नेपाली अर्थतन्त्रको संरचनामा क्रमिक परिवर्तन हुँदै आइरहेको छ। खासगरी कृषि र उद्योग क्षेत्रको योगदान घट्ने र सेवा क्षेत्रको योगदान बढ्दै जाने प्रवृत्ति देखिएको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको पछिल्लो स्थिति अवलोकन गर्दा प्रचलित मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०५७/५८ मा कुल मूल्य अभिवृद्धिमा प्राथमिक क्षेत्र (कृषि तथा वन, मत्स्यपालन र खानी तथा उत्खनन) को योगदान ३७.० प्रतिशत रहेकोमा २०६७/६८ मा १.८ प्रतिशत विन्दुले घटी ३६.२ प्रतिशतमा झर्ने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा यस्तो योगदान ३५.५ प्रतिशत रहेको थियो।

चालु वर्ष कृषि क्षेत्रको उत्पादनमा सुधार भएकोले यस क्षेत्रको योगदानमा पनि गत वर्षभन्दा सामान्य वृद्धि हुने भएको हो ।

- १.२९ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उत्पादनमूलक उद्योग, विद्युत, ग्यास तथा पानी र निर्माण सम्मिलित द्वितीय क्षेत्र (जसलाई उद्योग समूह पनि भनिन्छ) को योगदान २०५७/५८ को तुलनामा २.८ प्रतिशत विन्दुले घटी २०६७/६८ मा १४.१ प्रतिशत मात्र रहने अनुमान छ । यसको मुख्य कारण यस अवधिमा उत्पादनमूलक उद्योगको योगदानमा करीव ३.० प्रतिशत विन्दुको कमी आई २०६७/६८ मा ६.१ प्रतिशतमा झरेकोले हो ।
- १.३० कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा ब्यापार; होटल; यातायात, सञ्चार तथा भण्डारण; वित्तीय मध्यस्थता; घरजग्गाको कारोबार; सार्वजनिक प्रशासन र रक्षा; शिक्षा, स्वास्थ्य, र अरु सामुदायिक, सामाजिक तथा व्यक्तिगत सेवा समावेश भएको सेवा वा अन्य (Tertiary) क्षेत्रको योगदान भने ३.६ प्रतिशत विन्दुले बढी २०६७/६८ मा ४९.८ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गरिएको छ । तर चालु वर्षमा यस्तो योगदान विगत चार वर्षकोभन्दा सामान्य कमी हुने देखिएको छ । यी उपक्षेत्रहरूमध्ये यातायात, सार्वजनिक प्रशासन, शिक्षा तथा अन्य सामुदायिक सेवा क्षेत्रहरूको योगदानमा वृद्धि भएकोले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान बढेर गएको हो ।



- १.३१ औद्योगिक वर्गिकरण अनुसारको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनलाई कृषि क्षेत्र र गैर कृषि क्षेत्र गरी दुई भागमा वर्गिकरण गरी विश्लेषण गर्दा प्रचलित मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कृषि क्षेत्रको अंश ३५.७ प्रतिशत र गैर कृषि क्षेत्रको अंश ६४.३ प्रतिशत रहने अनुमान छ । समग्रमा हेर्दा विगत १०।११ वर्षमा कृषि क्षेत्रको अंश करीव १.० प्रतिशत विन्दुले घटेको देखिन्छ । यस अवधिमा कृषि क्षेत्रको अंश आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा सबभन्दा कम अर्थात् ३१.७ प्रतिशतसम्म झरेको थियो । चालु आर्थिक वर्षमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा यस्तो अंशमा सामान्य वृद्धि भएको छ । कृषि उत्पादनमा भएको वृद्धिले यसको योगदानमासमेत सुधार भएको हो । गैर कृषि क्षेत्र अन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरूको योगदानमा गत वर्षभन्दा खासै परिवर्तन भएको देखिँदैन । आर्थिक वर्ष २०५७/५८ र २०६७/६८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्राथमिक, द्वितीय र तृतीय क्षेत्रको तुलनात्मक स्थितिलाई चार्ट १(ग) मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

उपभोग

- १.३२ खर्च तर्फबाट कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको विश्लेषण गर्दा २०५७/५८ देखि २०६७/६८ बीचको अवधिमा कुल उपभोग खर्च कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ८८.३ प्रतिशतबाट ५.० प्रतिशत विन्दुले बढेर ९३.३ प्रतिशत र कुल स्थीर पूँजी निर्माणको अंश १९.२ प्रतिशतबाट १.२ प्रतिशत विन्दुले घटेर १८.० प्रतिशतमा झरेको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अंशको रूपमा वस्तु तथा सेवाको खुद निर्यात (निर्यातबाट आयात घटाउदा बाँकी रहेको रकम) २०५७/५८ को ऋणात्मक १०.७ प्रतिशतबाट करीव दुई गुणाले बढेर आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ऋणात्मक २३.६ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ।
- १.३३ उपभोगतर्फ २०५७/५८ देखि चालु वर्षसम्मको अवधिमा प्रचलित मूल्यमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा निजी क्षेत्रको उपभोग अंश २.६ प्रतिशत विन्दुले बढेर ८१.६ प्रतिशत पुगेको छ भने सरकारी उपभोगको अंश करीव २.० प्रतिशत विन्दुले बढेर १०.२ प्रतिशत पुगेको छ। चालु आर्थिक वर्ष कुल उपभोग खर्चमा निजी र सरकारी उपभोगको अंश क्रमशः ८७.५ प्रतिशत र १०.९ प्रतिशत छ भने बाँकी गैर नाफामूलक संस्थाहरूको उपभोग रहेको छ। यस वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा घरायसी तर्फको उपभोग खर्चको अंश गत वर्षभन्दा १.० प्रतिशत विन्दुले बढेर ८६.६ प्रतिशत पुगेको छ। बढ्दो रेमिट्यान्स आप्रवाह तथा मूल्य वृद्धिका कारणले यस्तो उपभोग खर्च बढ्दै गएको हो।
- १.३४ त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल लगानीको अंश ३०.२ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ। सो मध्ये कुल स्थीर पूँजी निर्माणको अंश १८.० प्रतिशत र मौज्जात परिवर्तन (तथ्याङ्कीय त्रुटीसमेत) को अंश १२.२ प्रतिशत रहेको छ। कुल स्थीर पूँजी निर्माणमा निजी क्षेत्रको अंश ७८.८ प्रतिशत र सरकारी क्षेत्रको अंश २१.२ प्रतिशत रहेको छ।
- १.३५ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको नयाँ श्रृंखला प्रकाशन गरेदेखि आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को अवधिमा वस्तु तथा सेवा आयातको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अंश १.० प्रतिशत विन्दुले घटेर ३२.२ प्रतिशतमा झरेको छ। अघिल्लो वर्षको तुलनामा भने यस्तो अनुपात करीव ५.० प्रतिशत विन्दुले कमी हो। त्यसैगरी, वस्तु तथा सेवा निर्यातको अंश २२.६ प्रतिशतबाट करीव १४.० प्रतिशत विन्दुले घटी ८.७ प्रतिशतमा झर्ने अनुमान छ। अघिल्लो वर्षको तुलनामा यस्तो अनुपात करीव १.० प्रतिशत विन्दुले कम हो।
- १.३६ २०५७/५८ को मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा गत वर्षको तुलनामा कुल उपभोग ५.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. ६ खर्ब ५३ अर्ब पुग्ने अनुमान रहेको छ। सो मध्ये सरकारी क्षेत्रको उपभोग १०.६ प्रतिशत र निजी क्षेत्रको उपभोग ४.९ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। अघिल्लो आर्थिक वर्ष कुल उपभोग रू. ६ खर्ब २० अर्ब रहेको थियो। कुल उपभोग मध्ये सरकारी उपभोगको अंश आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा गत वर्षको १०.१ प्रतिशत भन्दा सामान्य वृद्धि भई १०.८ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ। निजी क्षेत्रको उपभोगको स्वरूप हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा खाद्य उपभोगको अंश ५४.० प्रतिशत, गैर खाद्यको ३१.६ प्रतिशत र सेवाको १४.४ प्रतिशत रहने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा निजी क्षेत्रको कुल उपभोगमा खाद्य पदार्थ, गैर खाद्य पदार्थ र सेवाको अंश क्रमशः ५४.९ प्रतिशत, ३१.३ प्रतिशत र १३.७

प्रतिशत थियो । विगत दुई वर्षमा निजी क्षेत्रको उपभोगको स्वरूपमा खासै परिवर्तन नभएको र कुल उपभोगमा खाद्यको नै अत्याधिक बाहुल्यता रहेको देखिन्छ ।

बचत

१.३७ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा प्रचलित मूल्यमा कुल गार्हस्थ्य बचत ३.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.८९ अर्ब ६४ करोड पुग्ने अनुमान छ । अघिल्लो वर्ष कुल गार्हस्थ्य बचत ६.९ प्रतिशतले घटेको थियो । बचतको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात गत वर्ष ७.४ प्रतिशत रहेकोमा चालु वर्ष यसमा कमी आई ६.७ प्रतिशतमा सीमित हुने अनुमान छ । उपभोग खर्च उच्च रहेकोले चालु आर्थिक वर्षमा बचत दर घटेको हो । कुल गार्हस्थ्य बचतको यो दर विगत एघार वर्षकै न्यून हो । यसैगरी, आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल राष्ट्रिय बचतको वृद्धिदर १०.१ प्रतिशत रहने अनुमान छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात ३०.९ प्रतिशत रहने अनुमान छ । चालु वर्षको कुल राष्ट्रिय बचतको दर विगत चार वर्षकै न्यून हो ।

पुँजी निर्माण

१.३८ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा प्रचलित मूल्यमा कुल पुँजी निर्माण ०.९ प्रतिशतले घट्ने तथा कुल स्थीर पुँजी निर्माण २.५ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग कुल पुँजी निर्माण र कुल स्थीर निर्माणको अनुपात क्रमशः ३०.२ प्रतिशत र १८.० प्रतिशत हुने प्रारम्भिक अनुमान छ । अघिल्लो वर्ष यस्तो अनुपात क्रमशः ३५.० प्रतिशत र २०.२ प्रतिशत रहेको थियो ।

१.३९ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा स्थीर मूल्यको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा कुल पुँजी निर्माण र कुल स्थीर पुँजी निर्माण क्रमशः २४.० प्रतिशत र १६.२ प्रतिशत रहने अनुमान छ । गत वर्षको तुलनामा कुल स्थीर पुँजी निर्माणको अंश २.५ प्रतिशत विन्दुले कमी हो । स्थीर मूल्यमा यस्तो पुँजी निर्माणको वृद्धिदरमा उल्लेख्य (१०.४ प्रतिशत) कमी आउने अनुमान छ । गत वर्ष ५.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको कुल स्थीर पुँजी निर्माण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा १८.७ प्रतिशत रहेको थियो । कुल पुँजी निर्माणमा स्थीर पुँजी निर्माणको अंश आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ६७.५ प्रतिशत र मौज्जात परिवर्तन (तथ्याङ्कीय त्रुटिसमेत) ३२.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । स्थीर मूल्यमा मौज्जात परिवर्तनको अंश कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ७.८ प्रतिशत हुने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा कुल स्थीर पुँजी निर्माणमध्ये सरकारी क्षेत्रको अंश २१.२ प्रतिशत र निजी क्षेत्रको अंश ७८.८ प्रतिशत रहने अनुमान छ । अघिल्लो आर्थिक वर्षमा यस्तो अंश २१.८ प्रतिशत र निजी क्षेत्रको अंश ७८.२ प्रतिशत थियो । यसरी चालु आर्थिक वर्षमा स्थीर पुँजी निर्माणमा सरकारी क्षेत्रको सहभागितामा सामान्य कमी आउने देखिन्छ ।

वस्तु तथा सेवाको खुद निर्यात

१.४० प्रचलित मूल्यमा चालु वर्षको कुल वस्तु तथा सेवा आयातको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ३२.२ प्रतिशत रहेको छ । यस्तो अनुपात गत वर्ष ३७.४ प्रतिशत रहेको थियो । वस्तु तथा सेवाको कुल निर्यात आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको हालसम्मकै न्यून अर्थात ८.७ प्रतिशत रहेको छ । आयात व्यापारमा आएको गिरावटका कारण वस्तु तथा सेवाको खुद निर्यातको घाटा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २३.६ प्रतिशतमा भर्ने अनुमान छ । गत वर्ष यस्तो घाटा गार्हस्थ्य उत्पादनको २७.७ प्रतिशत रहेको थियो ।

१.४१ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा स्थिर मूल्यमा वस्तु तथा सेवाको आयात रू. २ खर्व ३६ अर्व १२ करोड भएको अनुमान छ भने निर्यात रू. ६७ अर्व ७१ करोड हुने अनुमान छ। फलस्वरूप चालु वर्ष स्थिर मूल्यमा व्यापार घाटा रू. १ खर्व ६८ अर्व ४१ करोड पुग्ने देखिन्छ। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागका अनुसार गत वर्ष स्थिर मूल्यमा ५५.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको व्यापार घाटा समीक्षा अवधिमा ३.६ प्रतिशतले घट्ने भएको छ। आर्थिक वर्ष २०५७/५८ को स्थिर मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा निर्यात, आयात र व्यापार घाटाको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात क्रमशः १०.६ प्रतिशत, ३७.० प्रतिशत र २६.४ प्रतिशत हुन आउँछ। गत वर्ष यस्तो अनुपात क्रमशः ११.४ प्रतिशत, ३९.७ प्रतिशत र २८.३ प्रतिशत रहेको थियो।

कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानी

१.४२ विगत केही वर्ष यता नेपालको अर्थतन्त्रमा विप्रेषण आप्रवाह निरन्तररूपमा बढिरहेको छ। तसर्थ नेपालको खर्चयोग्य आम्दानी पनि निरन्तर बढिरहेको छ। स्वदेश भित्र खर्चका लागि उपलब्ध हुने कुल स्रोतलाई नै कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानी भनिन्छ। प्रचलित मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन १४.९ प्रतिशत र कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानी १४.३ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन १८.६ प्रतिशत र कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानी १७.२ प्रतिशतले बढेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को कुल राष्ट्रिय खर्च योग्य आम्दानी कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १२४.३ प्रतिशत हुन आउँछ।

१.४३ कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानीलाई आधार मानी हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल उपभोग अनुपात ७५.१ प्रतिशत र कुल राष्ट्रिय बचत २४.९ प्रतिशत हुन आउँछ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा यस्तो अनुपात क्रमशः ७४.१ प्रतिशत र २५.९ प्रतिशत थियो। वार्षिक वृद्धिदरको प्रवृत्ति हेर्दा २०६७/६८ मा कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानी, उपभोग र राष्ट्रिय बचत सबैको वृद्धिदर अघिल्लो वर्षभन्दा कम हुने अनुमान छ। कुल खर्चयोग्य आम्दानीको वृद्धिदर भन्दा कुल उपभोगको वृद्धिदर उच्च भएकाले बचतको वृद्धिदर भन्दा कम हुने अनुमान छ।

१.४४ राष्ट्रिय लेखा तथ्याङ्कबाट राष्ट्रिय उत्पादनमा संलग्न विभिन्न क्षेत्रमा कुल आम्दानीको वितरणको स्थिति पनि हेर्न सकिन्छ। यस दृष्टिकोणबाट हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को प्रचलित मूल्यको कुल राष्ट्रिय खर्च योग्य आम्दानीको २८.७ प्रतिशत कामदारले तलब भत्ता, ४४.२ प्रतिशत व्यावसायीले कुल नाफा वा मिश्रित आय, ७.६ प्रतिशत अनुदान बाहेकको कर, खुद ट्रान्सफर आय १९.१ प्रतिशत र बाँकी नगन्य रूपमा साधनको आय (Net Factor Income) बाट प्राप्त हुने देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०५७/५८ को कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आम्दानीमध्ये कामदारको तलब ३९.१ प्रतिशत र व्यवसायीको आय ४२.२ प्रतिशत र ट्रान्सफर आय १२.९ प्रतिशत थियो। यसरी ११ वर्षको अवधिमा कुल आम्दानीमा कामदारको अंश घटेको छ भने व्यवसायीको आय र ट्रान्सफर आयको अंश बढेको छ।

परिच्छेद - २

अध्ययन विधि

२.१ अध्ययन विधि

राजस्व परामर्श समितिलाई २०६० सालदेखि अर्थ मन्त्रालयको एक स्थायी प्रकृतिको समितिको रूपमा राखिएको छ। समितिले आफुलाई तोकिएको कार्यक्षेत्र (TOR) अन्तर्गत रही नेपाल सरकारको वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्ने क्रममा राजस्व लगायत समग्र वित्तीय क्षेत्रमा गर्नुपर्ने सुधारहरूका सम्बन्धमा सरकारी एवं गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्राप्त सुझावहरू उपर गहन छलफल गरी तिनको कार्यान्वयनका लागि नियमित तवरले नेपाल सरकार समक्ष सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने गर्दछ। यसै सिलसिलामा आगामी आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को वार्षिक बजेटको माध्यमबाट राजस्व लगायतका विभिन्न क्षेत्रमा गरिनुपर्ने सुधारहरूका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव प्रस्तुत गर्न राजस्व परामर्श समितिले देहायको प्रक्रिया तथा कार्य विधि अवलम्बन गरी प्रतिवेदन तयार गरेको छ:

२.२ सुझाव उपसमितिको गठन

बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने सुझावहरू संकलन गर्नका लागि राजस्व परामर्श समिति अन्तर्गत १२ वटा उपसमितिहरू गठन गरिएका थिए। उक्त उपसमितिहरूले गर्नुपर्ने कार्यका सम्बन्धमा संयोजक एवं उपसंयोजकहरूलाई मूल समितिमा सहभागी गराई उपसमितिको कार्यक्षेत्र र प्रतिवेदनको ढाँचा एवं प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दा अपनाउनुपर्ने मार्गदर्शनका विषयमा जानकारी गराइएको थियो। उपसमितिका संयोजकहरूले आआफ्नो उपसमितिको बैठक राखी आवश्यक छलफल समेतका आधारमा प्रस्तुत गर्नुभएको सुझावहरू सहितको प्रतिवेदन मूल समितिमा प्राप्त भई उपसमितिले पेश गरेको सुझावहरू उपर मूल समितिले छलफल गरी उपयुक्त सुझावहरूलाई मूल समितिको प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ। उपसमितिले पेश गरेको प्रतिवेदनलाई तत्तत् रूपमा अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ।

२.३ सुझावहरूको सार्वजनिक आह्वान

आ.व.२०६८/६९ को वार्षिक बजेट तर्जुमाको सिलसिलामा भन्सार, आयकर, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व लगायत अन्य विषयहरूमा के कस्ता सुधारहरू गर्न आवश्यक हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा आ-आफ्नो सुझावहरू उपलब्ध गराई दिन सरकारी एवं गैर सरकारी निकायहरू, विभिन्न संघ/संस्था, वस्तुगत संगठनहरू एवं बुद्धिजीवीहरूमा अनुरोध गरिएको थियो। यस्तो अनुरोध छाप्रा तथा विद्युतिय संचार माध्यमबाट समेत प्रचार प्रसार गरिएको थियो। त्यस्ता सुझावहरू सिधै राजस्व परामर्श समितिमा तथा राजस्व सम्बन्धी विभागहरूमा र जिल्लास्थित राजस्वका कार्यालयहरूमाफर्त पनि दिन सकिने व्यवस्था गरिएको थियो।

२.४ पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रमको आयोजना

समितिले सुझावहरू प्राप्त गर्ने क्रममा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ र स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघको संयुक्त आयोजनामा निम्न बमोजिम पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिएको थियो। उक्त छलफल कार्यक्रममा स्थानीय उद्योगी, व्यापारी, वस्तुगत संघ संस्थाका प्रतिनिधि, बुद्धिजीवीहरूको सहभागीता गराई अर्थ मन्त्रालयबाट माननीय

उप-प्रधान तथा अर्थ मन्त्रीज्यू, सचिवज्यू, विभागीय प्रमुखहरु र अन्य सम्बद्ध उच्च अधिकारीहरु समेतलाई सहभागी गराइएको थियो । छलफलमा स्थानीय स्तरका समस्याहरु प्रस्तुत गर्नुको साथै ती समस्याहरुलाई बजेट मार्फत सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय स्तरबाट उपयुक्त सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको थियो । यसको अलावा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघको आयोजनामा काठमाण्डौंमा एक अलग्गै पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरी सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको थियो, जसमा माननीय उप-प्रधान तथा अर्थ मन्त्रीज्यूको सहभागिता रहेको थियो । पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रमहरुमा समितिको तर्फबाट समितिका संयोजक तथा सदस्यहरुले सहभागिता जनाई सुझावहरु संकलन गरिएको थियो ।

पूर्व बजेट छलफल कार्यक्रम

- (क) २०६८ वैशाख १५ गते, नेपालगंज,
नेपालगंज उद्योग वाणिज्य संघ र मध्य पश्चिमान्चलका व्यवसायी प्रतिनिधिसंग
छलफल एवं सुझाव प्रस्तुत ।
- (ख) २०६८ वैशाख १८ गते, काठमाडौं,
काठमाडौं उपत्यकाका वस्तुगत संघ/संस्थाका प्रतिनिधिसंग नेपाल उद्योग वाणिज्य
महासंघमा छलफल एवं सुझाव प्रस्तुत ।
- (ग) २०६८ आषाढ ८ गते, काठमाडौं,
नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघसंग छलफल एवं सुझाव प्रस्तुत ।
- (घ) २०६८ आषाढ १६ गते, काठमाडौं,
नेपाल उद्योग परिसंघसंग छलफल एवं सुझाव प्रस्तुत ।
- (ङ) २०६८ आषाढ १६ गते, काठमाडौं,
नेपाल चेम्बर अफ कमर्ससंग छलफल एवं सुझाव प्रस्तुत ।

२.५ अन्य विधि

(क) सन्दर्भ सामाग्रीको अध्ययन

समितिले आफ्नो अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्ने शिलशिलामा यस अघि विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरुबाट विभिन्न समयमा भएका अध्ययन, प्रतिवेदनहरु, पुस्तकहरु, कार्यपत्रहरु तथा सन्दर्भ सामाग्रीहरुसमेतको अध्ययन गरेको थियो ।

(ख) विभिन्न देशले अपनाई आएका सिद्धान्त, नीति तथा प्रक्रियाको अध्ययन

समितिले छिमेकी मुलुक लगायत दक्षिण एशियाली मुलुकहरु, दक्षिण पूर्वी एशियाली मुलुकहरु र अफ्रिकी तथा ल्याटिन अमेरिकी मुलुकहरुले अपनाई आएका आर्थिक सिद्धान्त, नीति, तथा प्रक्रियाको विषयमा इन्टरनेटको सहयोगबाट आवश्यक सामाग्री संकलन गरी अध्ययन गरेको थियो । यसका साथै नेपालको बजेट निर्माण गर्ने क्रममा यस अगाडिका राजस्व परामर्श समितिका विभिन्न प्रतिवेदनहरुको संकलन गरी ती सामाग्रीहरुको माध्यमबाट पनि अध्ययनलाई पूर्णता दिने प्रयास भएको थियो ।

(ग) सामूहिक छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

समितिले अध्ययनका क्रममा राजस्व प्रशासनसंग सम्बन्धित विभिन्न विशेषज्ञहरु, पूर्व प्रशासकर, कर प्रशासनमा संलग्न पदाधिकारीहरु लगायत निजी क्षेत्रसंग सम्बन्धित

विभिन्न संघ/संस्थाका प्रतिनिधीहरू र समूहसँग औपचारिक/अनौपचारिक छलफल तथा अन्तरक्रिया गरी सुझावहरू संकलन गरेको थियो ।

२.६ सुझावहरूको संकलन तथा तालिकीकरण

सार्वजनिक सूचनाको माध्यमबाट आह्वान गरिए अनुसार देशको समग्र आर्थिक तथा वित्तीय नीतिका क्षेत्रमा गरिनुपर्ने सुधारका साथै अर्थतन्त्रमा देखिएको शिथिलता हटाउन, राजस्व बृद्धि, उत्पादन बृद्धि र निर्यात प्रवर्द्धन र विस्तार गर्ने उपायहरूका सम्बन्धमा विभिन्न निकाय, निजी क्षेत्रका वस्तुगत संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूबाट प्राप्त सुझावहरू संकलन तथा तालिकीकरण गरिएको थियो । प्राप्त राय सुझावहरूलाई राजस्व महाशाखा र यस मन्त्रालय अन्तर्गत विभागका महानिर्देशकहरूलाई समेत उपलब्ध गराई छलफल गराइएको थियो । प्राप्त राय सुझावहरू उपर राजस्व परामर्श समितिमा आवश्यक छलफल गरिएको थियो । सुझाव दिने व्यक्ति तथा संस्थाहरूको विवरण यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।

२.७ परामर्श समितिमा छलफल

राजस्व परामर्श समितिमा प्राप्त उपसमितिका प्रतिवेदनहरू, विभिन्न व्यक्ति तथा संघ/संस्थाबाट प्राप्त सुझावहरू एवं समितिका सदस्यहरू स्वयंबाट पेश गरिएका सुझावहरू उपर समितिका सदस्यहरूबीच बैठकमा व्यापकरूपमा दफावार छलफल भएको थियो । साथै समितिको सचिवालयबाट विभिन्न उपसमितिहरूको बैठकमा सहभागी भै सहयोग पर्याउनुका साथै समितिको बैठकमा प्रत्येक पटक अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत सबै विभागका विभागीय प्रमुखहरूलाई आमन्त्रित सदस्यको रूपमा सहभागी गराई समितिले नेपाल सरकार समक्ष प्रस्तुत गर्ने सुझावलाई कार्यान्वयन योग्य बनाउने प्रयास समेत गरिएको थियो ।

२.८ प्रतिवेदनको तयारी

नेपाल सरकारलाई राजस्व परामर्श समितिले उपलब्ध गराउने सुझावहरूलाई व्यवहारिक, कार्यान्वयन योग्य र सबै क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने किसिमले प्रतिवेदनमा समावेश गर्न राजस्व परामर्श समिति अत्यन्त सचेत र गम्भिर भै प्रतिवेदन तयार पारिएको छ । यस प्रतिवेदनमा समावेश गर्नुपर्ने विषयहरूका बारेमा निर्यात गर्नको लागि निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिलाई समेत सम्मिलित गराई १२ वटा उपसमिति बनाइएको थियो । राजस्वसँग सम्बन्धित समस्याहरूको विषयमा छलफल गरी समाधानका उपायहरूको सुझाव दिनको लागि गठन भएका उपसमितिहरूले प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदनमा उल्लेखित विषयलाई यस समितिले पनि मूल आधार मानेको छ । माननीय उपप्रधानमन्त्री एवं अर्थ मन्त्रीज्यू, अर्थसचिवज्यू एवं वरिष्ठ आर्थिक सल्लाहकारज्यूबाट समय-समयमा राजस्व परामर्श समितिलाई भएका निर्देशन र उद्योग, वाणिज्य क्षेत्रका विभिन्न संघ-संस्थाहरू, नेपाल सरकारका निकायहरू, पेशागत संघसंस्था, वस्तुगत संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूबाट प्राप्त राय सुझाव १२ वटै उपसमितिले पेश गरेका सुझावहरू र मूल समितिको बैठक तथा छलफलबाट प्राप्त निष्कर्ष एवं प्राप्त भएका सूचना तथा आंकडाहरूलाई आवश्यकता अनुसार अंकगणितिय र तथ्यांक शास्त्रीय औजारको प्रयोगबाट आएको निष्कर्षलाई आधार मानि प्रस्तुत प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

परिच्छेद - ३

राजस्व प्रशासन तथा राजस्व सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था

३.१ अर्थ मन्त्रालय

अर्थ मन्त्रालय तथा राजस्व प्रशासनको संरचना

मुलुकको वित्तीय तथा मौद्रिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने अभिभारा अर्थ मन्त्रालयको हो । फराकिलो एवं प्रभावकारी वित्तीय एवं आर्थिक नीतिको माध्यमद्वारा दिगो एवं फराकिलो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने वातावरणको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु अर्थ मन्त्रालयको प्रमुख उद्देश्य हो । बजेट तर्जुमा गर्ने, निकासी गर्ने, आर्थिक नीति निर्माण तथा विश्लेषण गर्ने, मुद्रा, बैङ्किङ्ग, बीमा, राजस्व प्रशासन, वैदेशिक सहायता, विदेशी मुद्रा विनिमय तथा नियन्त्रणसम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने काम यस मन्त्रालयले गर्दछ । यसले देशमा उपलब्ध आर्थिक साधनको उच्चतम प्रयोग गरी राजस्व संकलनमा अभिवृद्धि ल्याएर समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम राख्न सहयोग पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको पाइन्छ । देशमा समष्टिगत तथा सूक्ष्मगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्ने जिम्मेवारी पनि यसै मन्त्रालयले बहन गरेको छ । यसका अतिरिक्त श्रोतको न्यायोचित वितरण, सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन, आन्तरिक तथा वाह्य स्रोतको प्रभावकारी परिचालन तथा सार्वजनिक लगानीको उच्च प्रतिफल हासिल गर्न सार्वजनिक प्रतिष्ठानहरूको कार्य सम्पादनमा वृद्धि, खुला तथा सरल मौद्रिक नीति बनाई लागू गर्ने र अनुकूल वित्तीय तथा मौद्रिक नीतिको विकास एवं कार्यान्वयन लगायत नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६४ ले निर्दिष्ट गरेको कार्यक्षेत्रअन्तर्गत रही कार्य सम्पादन गर्ने गर्दछ ।

(क) राजस्व महाशाखा

राजस्व महाशाखा अर्थ मन्त्रालयको राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण महाशाखा हो । राजस्व संकलनको लागि मद्दत हुने दिगो नीतिगत वातावरण सृजना गर्ने यस महाशाखाको दृष्टिकोण रहेको छ । सहि तथा समुचित तरिकाले प्रभावकारी राजस्व संकलनलाई बढावा दिने भूमिका यसले खेल्दछ । समसामयिक निजी क्षेत्रमैत्री राजस्व नीति अपनाउने, कर र गैरकर राजस्व वृद्धि गराउने तथा राजस्व सूचना आदान प्रदान गर्ने कार्यलाई संस्थागत गर्ने यस महाशाखाका रणनीतिक लक्ष्यहरू हुन । आर्थिक विकासको लागि दिगो र समुचित, चुस्त, न्यायिक तथा प्रभावकारी राजस्व नीतिको विकास गर्ने, बढी भन्दा बढी राजस्व संकलनका हेतु कर सहभागितामा वृद्धि गर्नको लागि निजी क्षेत्र तर्फ मित्रवत वातावरण सिर्जना गर्ने, भन्सार महसुल तर्फ उचित नीतिको माध्यमबाट आर्थिक विकास कार्यमा मद्दत गर्ने, विभिन्न कर संयन्त्रलाई व्यवस्थित गरी समायोजन गर्ने, र निजी क्षेत्रको लगानीमा वृद्धि गराउने यस महाशाखाको उद्देश्य रहेकोछ । प्रत्यक्षकर र अप्रत्यक्षकरका क्षेत्रहरूमा करका आधारलाई विस्तार गर्ने, छिमेकी देशहरूको तुलनामा करका दरहरू प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने, वैदेशिक व्यापार र विश्व व्यापार संगठनको घोषणा आदि संग मिल्ने गरी भन्सार दरहरू निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा नीति बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने, राजस्व परामर्श समितिको सहयोगमा राजस्व नीति तर्जुमा सम्बन्धमा निजी क्षेत्रसंग परामर्श लिने, र कर छल्ने प्रवृत्ति र भ्रष्टाचारलाई नियन्त्रण गर्न प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली लागू गर्ने कार्यहरू यस महाशाखाले गरिआएको

छ । यसका निमित्त यस महाशाखाले करका आधारलाई बढाउने, राजस्व सम्बन्धी उजुरी तथा गुनासाहरू घटाउने, कर राजस्व संकलन र कुल राजस्व संकलनको लक्ष्य प्राप्त गर्ने, लागत खर्च कम गर्ने अर्थात् प्रभावकारितामा अभिवृद्धि गर्ने, कानूनी विवाद कम गर्ने, एकीकृत सूचना प्रणाली, राजस्व संकलन बारे निरन्तर अनुगमन, राजस्व परिचालनका लागि सुधारात्मक कदमहरू चाल्ने र राजस्व सम्बन्धी कार्य सम्पादनमा बाह्य तत्वको कारणले परेका बाधा व्यवधानको प्रभावकारी समाधान गर्ने जस्ता कार्यका साथै कार्य सम्पादन सूचकांकहरू विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने जस्ता जिम्मेवारी यस महाशाखाले वहन गरिआएको छ ।

(ख) राजस्व परामर्श समिति

अर्थ मन्त्रालयमा रहेको राजस्व प्रशासनसंग सम्बन्धित अर्को महत्वपूर्ण निकाय राजस्व परामर्श समिति हो । अर्थतन्त्रको समग्र वस्तु स्थितिको पर्याप्त विश्लेषण गरी राजस्व परिचालन, वित्तीय सुधार, ऐन/नियम एवं कार्यप्रणालीमा सुधार गर्ने र प्रशासनिक सुधार गर्न उपयुक्त सुझाव दिने उद्देश्यले सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञ, वित्तशास्त्रीहरू तथा निजी क्षेत्रसंग सम्बद्ध प्रतिनिधिहरू समेत समावेश गरी राजस्व परामर्श समितिको गठन भएको हो । स्थायी प्रकृतिको यो समिति गठन हुनु पूर्व प्रत्येक वर्ष सरकारलाई राय/सुझाव दिन केन्द्रीय टेरिफ बोर्ड गठन गर्ने प्रचलन रहेको थियो । वि.सं. २०५६ साल देखि टेरिफ बोर्ड (Tariff Board) को सट्टा स्थायी राजस्व परामर्श समिति गठन गर्ने नीति लिइएपछि वि.सं.२०५७ सालको बजेट वक्तव्यमा यस किसिमको कार्य गर्न एक स्थायी प्रकृतिको बोर्ड गठन गर्ने उल्लेख भए अनुसार स्थायी राजस्व परामर्श समितिको गठन भएको हो । स्थायी रूपमा गठित यस समितिमा १५ सदस्यहरू छन् । समितिको संयोजक सहसचिव हुने व्यवस्था छ ।

३.२ आन्तरिक राजस्व विभाग

मुलुकभित्र असूल गरिने सबै प्रकारका आन्तरिक करहरूलाई एउटै सांगठनिक संरचना भित्र एकीकरण गरी एउटै निकायबाट प्रशासन गर्न तत्कालीन मूल्य अभिवृद्धि कर विभाग र कर विभागलाई गाभेर वि.सं. २०५८ वैशाख १ गते आन्तरिक राजस्व विभागको गठन गरियो । शुरुमा यस विभागको नाम कर विभाग नै रहेता पनि २०५८ श्रावण १ गतेबाट आन्तरिक राजस्व विभाग नामाकरण गरियो । तदनुसार ती दुई विभागले साविकमा प्रशासन गरी आएका आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्कको प्रशासन गर्नुका साथै गैरकर राजस्वको अनुगमन गर्ने जिम्मा यस विभागलाई दिइयो । साथै, साविक विभाग अन्तर्गतका जिल्ला स्थित कार्यालयहरूलाई आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूको रूपमा वि.सं. २०५८ श्रावण १ गते एकीकरण गरियो । आन्तरिक राजस्व विभागले हाल प्रशासन गर्दै आएका करहरूको प्रशासन गर्ने जिम्मेवारी साविकमा कर विभाग, अन्तःशुल्क विभाग, बिक्रीकर विभाग, बिक्रीकर तथा अन्तःशुल्क विभाग र मूल्य अभिवृद्धि कर विभागले गर्ने गरेको पाइन्छ मुलुक भित्र असूल गरिने सबै प्रकारका करहरूलाई एउटै सांगठनिक संरचना भित्र एकीकरण गरी ती सबै करको प्रशासन एउटै निकायबाट गर्ने सरकारको निर्णय अनुरूप हाल यस विभागले मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क तथा आयकरको प्रशासन गर्ने तथा गैर कर राजस्वको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ । यस विभाग अन्तर्गत २२ वटा आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू र एक ठूला करदाता कार्यालय रहेका छन् । हालै काठमाडौं उपत्यकाभित्र १३ र उपत्यका बाहिर १३ समेत गरी २६ वटा करदाता सेवा कार्यालयहरू स्थापना गर्ने नीतिगत निर्णय भएकोमा

काठमाडौं उपत्यकाको विभिन्न क्षेत्रमा सवै १३ करदाता सेवा कार्यालय यसै आ.व.भित्र स्थापना भैसकेछन् । काठमाडौं उपत्यका बाहिर आगामी आर्थिक वर्षमा स्थापना हुनेछन् ।

यसको अतिरिक्त आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा सेवा कार्यालयहरु नभएको जिल्लामा सम्बन्धित जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमार्फत करदाता सेवा र राजस्व संकलनको कार्य गर्ने गरी व्यवस्था मिलाइएको छ । करदातालाई सेवा पुर्याउने मुख्य उद्देश्य लिएको यस विभागले स्वच्छ, दक्ष एवं प्रभावकारी कर प्रणालीको माध्यमबाट राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

यस विभागले सम्पादन गरेका प्रमुख कार्यहरु

१. संगठनात्मक सुधार

कर प्रशासन र सेवाग्राही करदाताबीचको दूरी घटाउँदै पहुँच विस्तार गर्ने र आर्थिक क्रियाकलापमा भएको विस्तार तथा करदाता संख्यामा भएको वृद्धिलाई ध्यानमा राखी आन्तरिक राजस्व विभाग र यस अन्तर्गत कार्यालयको संरचनामा समसामयिक सुधार गर्ने तर्फ व्यवस्थापन अध्ययन प्रतिवेदन (**Organization and Management-O&M**) बमोजिम बुटवलमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय स्थापना भई सञ्चालन भएको र काठमाडौं उपत्यकाभित्र १३ र उपत्यका बाहिर १३ गरी २६ वटा करदाता सेवा कार्यालय स्थापना गर्ने निर्णय अनुरूप करदाता सेवा कार्यालय माहाराजगञ्ज, नयाँसडक, नयाँबानेश्वर, चाबहिल र ठमेल, बत्तिसपुतली र बालाजुमा स्थापना भइसकेको र बाँकी कार्यालयहरू असारभित्र सञ्चालन गर्ने गरी तयारी भइरहेको ।

२. नीतिगत सुधार

चालू वर्षको राजस्व नीतिको निर्माण र सोको कार्यान्वयन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिएको, चालू वर्षको लागि कार्यप्रक्रिया सरलीकरण गर्न मर्जर तथा एक्यूजिसन सम्बन्धी कार्यविधि मस्यौदा तयार गरेको, करदाताको वैयक्तिक सूचना बैङ्क तयार गरी तथ्याङ्क भण्डारणको थालनी गरिएको, स्वेच्छक कर सहभागिता वृद्धि गर्न सचेतना वृद्धि गरिएको र कार्यसम्पादन प्रोत्साहन प्रणालीलाई निरन्तरता दिइएको ।

३. कार्यप्रक्रियामा सरलीकरण

D-03 e-Filing, Excise Software/Risk Engine को **Software** तयार भई कार्यान्वयन भइरहेको । **Excise Software** सञ्चालन भई अन्तःशुल्क विवरणहरू **Software** मार्फत प्राप्त हुन थालेको । व्यवसायिक PAN Online मार्फत प्राप्त गर्नेतर्फ कार्यान्वयनमा ल्याउने तयारी गरेको । मूल्य अभिवृद्धिकर, अन्तःशुल्क निर्देशिका र **Audit Manual** को कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको । आन्तरिक राजस्व विभागको परिसरमा करदाताको जिज्ञासाको सहज समाधानको लागि **FAQ's (Frequently Asked Questions)** तयार भई **Website** मा राखिएको, **Call Center** स्थापना भई सञ्चालन भइरहेको । आयकर निर्देशिका, २०६६ जारी भई सफल कार्यान्वयनमा आई **Tax Compliance** वृद्धि भएको ।

४. सूचना प्रविधिको स्तरोन्नति

सूचना प्रविधिमा समसामयिक सुधार गर्ने उद्देश्यले साविक **Oracle DataBase** मा स्तरोन्नति गरी सम्पूर्ण **Data** लाई **Migration** गरी मौजूदा **ICT System** थप भरपर्दो र समसामयिक

बनाइएको । विभागको **ICT System** मा **Security** लाई भरपर्दो बनाउनेतर्फ **System Firewall** र **Core Router** लाई केन्द्रीय प्रणालीमा जडान गरिएको ।

उपत्यकाका करदाता सेवा कार्यालयहरूमध्ये ५ वटा कार्यालयमा **Networking** गरी सञ्चालनमा ल्याउनपूर्व तयारी पूरा भएको तथा अन्य कार्यालयहरूमा आवश्यक **Network Architectures** को **Logical Design** तयार गरी क्रमशः **Networking** गर्ने कार्य भइरहेको ।

५. जनशक्ति विकास एवं प्रतिस्पर्धात्मक व्यवस्थापनको प्रयोग

भरतपुर र पश्चिमका कार्यालयहरूका कर अधिकृत र डाटा इण्ट्री सुपरभाइजरहरूलाई एक हप्ते **e-System (ProTax, Word, Excel, Power Point)** सम्बन्धी तालिम सम्पन्न भएको । कर अधिकृतहरूलाई **ATR** सम्बन्धी एक दिने तालिम दिइएको ।

लोकसेवा आयोगबाट सिफारिस भई आएका ३० जना नयाँ कर अधिकृतहरूलाई **Orientation Training** दिई विभिन्न राजस्व कार्यालय तथा सेवा कार्यालयहरूमा पदस्थापन गरिएको ।

ठूला करदाता कार्यालयका सबै अधिकृतहरूलाई **Nepal Accounting Standard** सम्बन्धी तालिम दिइएको ।

कार्यालयको प्रत्येक महिनाको कार्य सम्पादनको आधारमा तोकिएको अङ्कभार राखी कार्यालयको स्तर (**Grading**) निर्धारण गर्ने र माननीय अर्थ मन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा प्रत्येक महिना बस्ने समिक्षा बैठकमासमेत प्रस्तुत गरिने परिपाटीले कार्यालयहरूबीच प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सिर्जना भएको छ ।

६. आन्तरिक अनुगमन सुदृढीकरण

विभाग र अन्तर्गत कार्यालयबाट भए गरेका कामको विवरण सोभै **e-Monitoring System** मार्फत विभागमा पठाउन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

हालको **e-monitoring System** लाई सम्बन्धित करदाता सेवा कार्यालय समेतमा Online गर्नेतर्फ प्रणाली विकास गर्ने कार्य भइरहेको ।

विभागबाट अनुगमनसम्बन्धी **Guide-line** तयार गरी विभिन्न कार्यालयहरूको अनुगमन शुरु गरिएको ।

७. राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा सक्रियता

भुट्टा तथा नक्कली विजकको प्रयोग हुनसक्ने शङ्कास्पद करिब ४८० करदाता छनौट गरी अनुसन्धानमूलक कर परीक्षण गर्न कार्यालयमा पठाइएको ।

राजस्व जोखिममा **Risk Engine** का **Parameter** तयार गरी **Revenue Risk** को विश्लेषण गरी कर परीक्षणको लागि कार्यालयमा पठाइएको ।

घर बहालकरमा चुहावट निरुत्साहित गर्न ठूलो विजनेश कम्प्लेक्सबाट **Reference Price** को आधारमा बहाल आय कायम गरी कर निर्धारण गर्ने कार्य प्रारम्भ गरिएको, सो प्रक्रियालाई राजस्व चुहावट भइरहेको अन्य क्षेत्रहरूमा समेत विस्तार गरिने ।

८. करपरीक्षण पुनरावलोकनको व्यवस्थामा सुधार

कर परीक्षण तथा अनुसन्धानको गुणस्तरीयता कायम गर्न र सोको सुनिश्चितता कायम गर्न निर्देशकको संयोजकत्वमा करपरीक्षण तथा अनुसन्धान पुनरावलोकन विज्ञ समूहको गठन गरिएको छ। उक्त विज्ञ समूहबाट तोकिएको **Risk Indicators** को आधारमा करपरीक्षण तथा अनुसन्धान भएका फाईलहरूमध्ये (कार्यालयको हकमा कूल परीक्षण भएका फाईलमध्ये २ प्रतिशत र ठूला करदाता कार्यालयको हकमा १० प्रतिशत फाईल) नमुनाको रूपमा छनौट गरी पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था गरिएको।

९. प्रशासकीय पुनरावलोकन सम्बन्धमा

प्रशासकीय पुनरावलोकनतर्फ गत आर्थिक वर्षबाट जिम्मेवारी सरी आएका र नयाँ दर्ता गरी कूल निवेदन ३९६ भएकोमा २७४ निवेदन अर्थात ६९ प्रतिशत निवेदनको सम्बन्धमा निर्णय भइसकेको छ। प्रशासकीय पुनरावलोकनको लागि प्राप्त निवेदन दिने करदाताको निवेदनको सम्बन्धमा ६० दिनभित्र निर्णय गर्न सकिने भएको छ।

१०. विद्युतीय माध्यमबाट कर सहभागिता वृद्धि

मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ ३,१४,९९१ विवरण (कूल प्राप्त विवरणमध्ये करिब ७५ प्रतिशत) र आयकरतर्फ ९४,९५२ डे-१ र डे-३ विवरण ४९,०९६ विद्युतीय माध्यमबाट प्राप्त भई १२ अर्ब ७७ करोड २४ लाख कर दायित्व सिर्जना भएको देखिन्छ। यसबाट एकातर्फ करदाताको कारोबार लागत (**Doing Business Cost**) घटेको छ भने अर्कोतर्फ कार्यालयमा प्राप्त भएका विवरणहरू कम्प्युटरमा प्रविष्टि गर्ने तथा फाईलिङ गर्ने कार्यबोझ कम भएको छ।

e-TDS तर्फ यस अवधिमा २४,३९४ रेकर्ड भेरिफाई भई ६ अर्ब १६ करोड १५ लाख **TDS** वापतको कर असुली भएको देखिन्छ।

विद्युतीय माध्यमबाट व्यक्तिगत प्यान नम्बर लिनसक्ने व्यवस्था गरी यसअन्तर्गत हालसम्म १,९४,८३३ जनालाई व्यक्तिगत प्यान जारी भइसकेको।

११. करदाता सेवा प्रवाहमा सुधार

करदातालाई करका औपचारिकता पूरा गर्न सक्षम बनाउन करदाताले पूरा गर्नुपर्ने करका औपचारिकताहरू, आर्थिक ऐन, २०६७ मा भएका व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनको लागि करदाता शिक्षा, अन्तरक्रिया, छलफल, विभिन्न श्रव्य-दृश्य (साप्ताहिकरूपमा टेलिभिजनमार्फत समृद्ध नेपाल नामक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको), पत्रपत्रिका मार्फत प्रचार-प्रसारलाई उद्देश्यमूलक बनाई तीव्रता दिइएको छ। यसबाट करदातामा कर प्रशासनप्रति विश्वास बढेर आएको र करदातामा सचेतना बढ्न गई यसबाट सकारात्मक प्रभाव देखिएको।

उपत्यकास्थित आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूको करदाता सेवा कक्षलाई सुधार गरी करदातामैत्री बनाइएको।

करदाता शिक्षाको लागि सूचना प्रकाशन र प्रसारण गरिएको तथा समृद्ध नेपाल नामक टेलिफिल्म प्रत्येक हप्ताको बुधवार राती ९:३० बजे कान्तिपुर टेलिभिजनबाट प्रसारण गरिएको।

१२. कर कार्यान्वयन अभियान वर्ष, २०६७

चालू आर्थिक वर्ष २०६७/६८ लाई कर कार्यान्वयन अभियान वर्ष, २०६७ को रूपमा मनाउने निर्णय गरी सो बमोजिमको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कार्यक्रम कार्ययोजनासहित कार्यालयमा पठाई सोसम्बन्धी अभियान सञ्चालनमा रहेको ।

३.३ राजस्व अनुसन्धान विभाग

राजश्व चुहावट नियन्त्रणको कार्य तत्कालीन समयमा भन्सार केन्द्रित रहेको थियो । भन्सार ऐन, २०१९ लागू भए पछि वि.सं.२०२३ सालभन्दा अगाडि भन्सार विभाग अन्तर्गत चोरी निवारण टोली गठन गरिएको थियो । यो टोलीले बाटोघाटोमा माल सामान छुड्के रूपमा चेक जाँच गर्दथ्यो । राजमार्गको विकास भएर व्यापार वृद्धि हुँदै गएपछि भन्सार विभाग अन्तर्गतको टोलीले चोरी निकासी पैठारी नियन्त्रण गर्ने कार्य कठिन बन्दै गयो । वि.सं.२०२३ सालमा भन्सार कार्यालय अन्तर्गत भन्सार रेखदेख टोली राखिएको थियो । त्यसपछि यस टोलीलाई स्थानीय प्रशासन अन्तर्गत अन्तर्गत संचालन गर्ने व्यवस्था गरियो । चोरी निकासी पैठारी संगठित रूपमा बढ्दै गएकोले यो व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरी पुनर्संरचना गर्ने क्रममा राजस्व गस्तीटोली स्थानीय रूपमा अञ्चलाधिशको रेखदेखमा राखी स्थानीय भन्सार अधिकृतसंग समन्वय गरी परिचालन गर्ने व्यवस्था गरियो । यो राजस्व गस्ती टोलीको केन्द्रिय रूपमा जवाफदेही भने अर्थ मन्त्रालय राजस्व अनुसन्धान महाशाखामा रहेको थियो । विक्रम सम्वत् २०४७ सालमा अञ्चलाधिश पद खारेज भएपछि गस्ती टोलीको संचालन राजस्व अनुसन्धान महाशाखाबाट गरियो । यो कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन छुट्टै राजस्व अनुसन्धान विभागको आवश्यकता महसुस गरी वि.सं.२०५० सालमा राजस्व अनुसन्धान विभागको स्थापना भएको र यस विभागलाई संपत्ति सुद्धीकरण ऐन बमोजिमको कार्य समेत संपादन गर्ने गरी तोकिएपछि यसै वर्षदेखि यो विभागको नयां नामाकरण गरिएको छ ।

यस विभागले संपादन गरेका प्रमुख कार्यहरु

वर्तमान अवस्थामा यस विभागले प्रत्यक्ष रूपमा राजस्व चुहावट नियन्त्रण ऐन, २०५२, भन्सार ऐन, २०६४, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२, विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९, सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ र अन्तःशुल्क ऐन २०५८ को प्रयोग गर्दै आएको छ भने अप्रत्यक्ष रूपमा आयकर ऐन, २०५८ को प्रयोग गर्दै आएको छ । यस अनुसार कर र गैरकर राजस्वको चुहावट नियन्त्रण, विदेशी मुद्रा अपचलन नियन्त्रण एवं संपत्ति सुद्धीकरण सम्बन्धी अनुसन्धान समेत यस विभागले गर्ने गरेको छ । चालु आ.व. मा यस विभागबाट गरिएका उल्लेखनीय कार्यहरु निम्न अनुसार छन् :

- नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०६७।१०।१८ को निर्णयानुसार विभागको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण (O&M Survey) प्रतिवेदन लागू गर्ने निर्णय भई विभागको नाम समेत “राजस्व तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग”मा रूपान्तरण भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा जनशक्ति आपूर्ति र भौतिक संरचना सुधारतर्फ कार्य थालनी गरिएको ।
- विभाग एवं कार्यालयहरुबीच अनलाईन सूचना प्रणाली स्थापना गर्न केन्द्रीय सूचना प्रणाली (Department of Revenue Investigation Central Information System (DRI-CIS) को स्थापना गरी सबै इकाई कार्यालय तथा थानकोट र धुलिखेल चेकपोष्टहरूमा सूचना प्रविष्टी गर्नासाथै विभागमा Online Access हुने व्यवस्था

मिलाइएको । यसबाट ढुवानीका साधनमा रहेका सामान र भन्सार/आन्तरिक ओसार-पसार तथ्याङ्क प्राप्त गरी विस्तृत अनुसन्धान गर्नमा सहयोग पुगेको ।

- पथलैया इकाई कार्यालयअन्तर्गत बर्दिवास, बुटवल इकाई कार्यालयअन्तर्गत बर्दघाट, कोहलपुर इकाई कार्यालयअन्तर्गत अत्तरिया चेकपोष्ट थप गरी सञ्चालनमा ल्याइएको ।
- इटहरी, पथलैया, बुटवल, थानकोट र धुलिखेलका इकाई कार्यालयहरू तथा चेकपोष्टहरूमा सि.सि.क्यामेरा जडान गरी ढुवानी तथा सवारी साधनहरूको अनुगमन गर्ने कार्य शुरु गरिएको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्ने कार्यलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा रहेको वित्तीय सूचना इकाई (FIU) सँग कार्यमूलक सम्बन्ध कायम गरी यससम्बन्धी अनुसन्धान तथा तहकिकातलाई प्रभावकारी बनाउने गरी कार्यहरू भइरहेको ।
- राजस्व अनुसन्धानका ढाटहरू हटाईएको सन्दर्भमा चुहावट नियन्त्रण गर्न विभाग तथा कार्यालयहरूमा Contral Room को व्यवस्था र आकस्मिक/द्रुत गस्ती परिचालन गरिएको ।
- सशस्त्र प्रहरी बलबाट सुरक्षाकर्मी काजमा ल्याई राजस्व प्रहरीको रूपमा परिचालन गरिएको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) विषय राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा Croux Issues को रूपमा अगाडी आएकोले यस विषयको गाभीर्यतालाई मनन गरी नेपाल सरकारले हालै एक सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग स्थापना गर्ने निर्णय लिई सकेको छ । तदनुसार छिट्टै सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग स्थापना हुनेछ । तत्पश्चात राजस्व अनुसन्धान विभागले हाल सम्पादन गर्दै आएको सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा हस्तान्तरण हुनेछ ।

३.४ भन्सार विभाग

भन्सार विभाग अर्थ मन्त्रालयको राजस्व प्रशासनसंग सम्बद्ध सवैभन्दा पुरानो एवं महत्वपूर्ण विभाग हो । यस विभागले मूलतः सीमाक्षेत्रका भन्सार विन्दूमा भन्सार महसुल, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क तथा तोकिएका अन्य महसुल तथा दस्तुर असुल उपर गर्ने कार्य गर्दछ । राजस्व प्रशासनमा भन्सार प्रशासनको निकै लामो इतिहास रहेको छ । लिच्छविकालीन नेपालका राजा शिवदेवको पालामा अन्यत्रबाट माछा बेच्न आउनेले भन्सारका रूपमा कर तिर्नु पर्ने कुरा चापागाउँमा पाइएको शिवदेवको शिलालेखबाट देखिएको छ । मल्लकालमा नेपालको व्यापार भारत र भोटसित निकै विकसित भएको हुँदा त्यस वखत पनि भन्सार प्रशासनको निरन्तरता थियो भन्ने कुरा पुष्टि हुन्छ । नेपालको एकीकरण पश्चात नेपालका स-साना राज्यमा रहेका भन्सार प्रणाली र दर एकै हुन सकेनन् । काठमाडौँबाट निकासी पैठारी हुनेमा एक दर, पूर्वबाट हुने निकासी पैठारीमा अर्को दर र सुदूर पश्चिमबाट हुने निकासी पैठारीमा वेग्लै दरले भन्सार महसुल लाग्ने गरेको बुझिन्छ । राणाकालमा नेपाल र भारतबीच व्यापार बृद्धि हुँदै गएपछि, भद्रपुर, विराटनगर, वीरगञ्ज, भैरहवा र नेपालगञ्जमा भन्सार प्रशासनका लागि बजार अड्डाहरू खोलिए । प्रजातन्त्रको स्थापना पश्चात सन् १९५० मा भारतसित सन्धि भएपछि सो अनुरूप विभिन्न भन्सार कार्यालयहरू स्थापना गरी बजार अड्डाहरू खारेज गरिए । केन्द्रमा भन्सार प्रशासन अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गतको आय विभागले हेर्ने

व्यवस्था भयो । वि.सं. २०१४ सालमा स्थापना भएको कस्टम कमिसनर्सको कार्यालयलाई पछि भन्सार तथा अन्तःशुल्क विभागमा परिणत गरियो । सन् १९५५ मा नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल खुलेपछि हवाई मार्गबाट हुने निकासी पैठारीलाई व्यवस्थित गर्न मालवस्तु छुटाउने सम्बन्धी गजेट वि.सं. २००९ सालमा प्रकाशित भएको देखिन्छ । हुलाकबाट मालसामान निकासी पैठारी गर्न शुरू भए पछि गोश्वारा हुलाक भन्सार कार्यालय खुल्यो र उक्त भन्सार कार्यालय हाल त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको छोटीको रूपमा संचालन भैरहेको छ । वि.सं. २०१९ सालमा भन्सार ऐन, २०१९ लागू भयो । वि.सं. २०२३ सालमा अन्तःशुल्क विभाग र भन्सार विभाग बेग्लाबेग्लै भएको देखिन्छ । रेलबाट सोभै नेपाल भित्र सामान आयात निर्यात हुने अवस्था सृजना भएपछि वि.सं. २०६१ श्रावण १ गते सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालय स्थापना भई वीरगञ्जमा संचालनमा रहेको छ ।

भन्सार प्रशासनलाई समयानुकूल, पारदर्शी, सरल र व्यापार सहजीकरणमा टेवा पुरयाउने किसिमको बनाउन र विश्व व्यापार संगठनको मर्म अनुरूप भन्सारका दरवन्दीहरू समयानुकूल परिवर्तन गर्न भन्सार ऐन, २०१९ लाई खारेज गरी नयां भन्सार ऐन, २०६४ र सोही बमोजिम भन्सार नियमावली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएकोछ । हाल भन्सार विभाग मातहत नेपाल भारत सिमानामा १९ वटा, नेपाल चीन सिमानामा ९ वटा, अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालय १ र सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालय १ भन्सार जाँचपास परीक्षण (PCA) कार्यालय १ समेत जम्मा ३१ वटा मूल भन्सार कार्यालय र १४३ छोटी भन्सार कार्यालयहरूबाट भन्सार प्रशासन संचालन भै रहेकोछ ।

यस विभागले संपादन गरेका प्रमुख कार्यहरू

भन्सार विभागले यस आर्थिक वर्ष राजस्व परिचालनका दृष्टिले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । चालु आर्थिक वर्षमा गरिएका मुख्य मुख्य कार्यहरू निम्न अनुसार छन् :

- (क) उपभोग्य वस्तुहरूको आयात वृद्धि भएको कारण मालवस्तुको पैठारीबाट प्राप्त हुने राजस्वमा वृद्धि भएको छ ।
- (ख) विगत वर्षहरूदेखि आधुनिक एवं अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको भन्सार प्रशासनको अवधारणा अनुरूप भन्सार सुधारको कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको छ । जस अनुसार हाल तेस्रो चरणको ४ वर्षे 'भन्सार सुधार कार्यक्रम' कार्यान्वयनमा छ ।
- (ग) आरूसा घोषणालाई आत्मसात गरी भन्सार प्रशासनमा सदाचार कायम राख्ने र भन्सार प्रशासनको कार्यस्तर अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले भन्सार कार्यालयहरूमा कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागू गरिएको छ ।
- (घ) भन्कर्टरहित र छिटो छरितो भन्सार प्रशासनको अवधारणा अनुरूप विगत वर्षहरूदेखि नै प्रक्रियागत सरलीकरणमा जोड दिइएको छ ।
- (ङ) भन्सार आधुनिकीकरणको अवधारणा अनुरूप यस वर्षदेखि १० वटा भन्सार कार्यालयहरूमा Broker Module र ५ वटा भन्सार कार्यालयहरूमा छनौट प्रणाली (Selectivity Module) लागू गरी सकिएको छ । त्यस्तै भन्सार विभाग, ८ वटा भन्सार कार्यालयहरू र PCA कार्यालय समेतमा WAN (Wide Area Network) जडान गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाइएको छ ।

- (च) आशिकुडा प्रणाली (ASYCUDA System) लाई निरन्तरता दिने नीति अनुरूप हालसम्म १० वटा भन्सार कार्यालयहरूमा यो प्रणाली लागू भई सकेको छ । आगामी आर्थिक वर्षमा थप केही भन्सार कार्यालयहरूमा यो प्रणाली विस्तार गर्ने योजना रहेको छ ।
- (छ) विश्व व्यापार संगठन तथा साफ्टा (SAFTA) सम्झौतामा नेपालले गरेको प्रतिवद्धता अनुरूप भन्सारका दरहरू समायोजन गर्दै लिएको छ ।
- (ज) विश्व भन्सार संगठनको अवधारणासित तादाम्यता रहने गरी नयाँ भन्सार ऐन नियमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- (झ) सवारी साधनको पैठारी सवारी साधनका आधिकारिक विक्रेताहरूबाट मात्र गर्न पाउने व्यवस्था गरी MRP मूल्य राष्ट्रिय स्तरको पत्रपत्रिकामा प्रकाशन गराउने र सो को नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरी भन्सार मूल्यांकनलाई यथार्थपरक तुल्याउन प्रयास गरिएको छ ।
- (ञ) मूल्याङ्कन पुनरावलोकन स्वायत्त निकायले हेर्ने गरी आर्थिक वर्ष २०६५/६६ देखि छुट्टै 'मूल्याङ्कन पुनरावलोकन समिति' कार्यरत रहेको छ ।
- (ट) जाँचपास पछिको परीक्षणलाई व्यवस्थित गर्न 'भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय' को स्थापना भई संचालनमा आइसकेको छ ।
- (ठ) तराई क्षेत्रका भूमिगत एवं सशस्त्र समूहको चन्दा माग एवं ज्यान मार्ने धम्कीका वावजुद पनि भन्सार कार्यालयहरू नियमित रूपमा संचालन भइरहेका छन् । राजस्वको हिसावले महत्वपूर्ण देखिएका छोट्टी भन्सार कार्यालयहरूमा नियमित रूपमा कर्मचारीहरू कार्यरत रहेको अवस्था छ ।
- (ड) उपर्युक्त सबै व्यवस्थाले व्यापार सहजीकरणमा टेवा पुगी सेवाग्राहीहरूलाई छिटो-छरितो सेवा प्राप्त भएको अनुभूति गरिएको छ ।

३.५ राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र

वि.सं. २०१८ नयाँ श्रेस्ता प्रणाली लागू भएपछि आर्थिक प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई सो सम्बन्धमा जानकारी दिन र कार्यान्वयनको लागि सक्षम बनाउन अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गतको तत्कालीन एकाउन्टेन्ट जनरलको कार्यालय अन्तर्गत एकाउन्टेन्ट तालिम कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । तालिमको महत्वलाई ध्यानमा राखेर महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले त्यसपछि आफ्नो संरचनामा तालिमलाई समावेश गरेको थियो । राजस्व प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूको तालिम सम्बन्धमा भने वि.सं. २०३७ साल पूर्व कुनै संस्थागत व्यवस्था रहेको नदेखिए पनि विभागहरूले आफ्नो विषयसंग सम्बन्धित अल्पकालीन तालिम संचालन गर्ने गरेका थिए । अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका राजस्व र आर्थिक प्रशासनमा तालिमको नितान्त आवश्यकता महसुस गरिएको र छुट्टै संगठनबाट प्रदान गर्दा बढी स्तरीय र प्रभावकारी हुने सन्दर्भमा राजस्व र सरकारी लेखा विषयमा तालिम संचालन गर्न वि.सं. २०३७ साल फाल्गुन २९ गते राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रको स्थापना भएको हो । केन्द्रले राजस्व प्रशासन तथा लेखा प्रशासनमा संलग्न रा.प.द्वितीय श्रेणीसम्मका कर्मचारीलाई अल्पकालिन तथा सेवाकालिन तालिम एवं प्रशिक्षण प्रदान गर्दै आएको छ । यस अलावा केन्द्रले समय समयमा विभिन्न विषयसंग सम्बद्ध विज्ञहरूलाई संलग्न गरी छलफल कार्यक्रम संचालन गरेको पाइन्छ । यसरी

यस तालिम केन्द्रले नेपाल सरकारको वित्तीय प्रशासनमा संलग्न मानवशक्तिको क्षमता अभिवृद्धिमा निकै सहयोगी भूमिका खेलेको पाइन्छ।

यस केन्द्रले सम्पादन गरेका प्रमुख कार्यहरू

मानवश्रोत विकासका सम्बन्धमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने तालिम केन्द्रले यस आर्थिक वर्षमा निम्न अनुसारको उल्लेख्य कार्य गरेको छ :

- सफलतापूर्वक रजत वर्ष पार गरिसकेको राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रले आफ्नो लामो यात्रामा विविध अनुभव बटुलेर आफूलाई परिपक्व बनाएको छ।
- राजस्व र आर्थिक प्रशासनको तालिमको क्षेत्रमा देशको एकमात्र स्थापित र मान्यता प्राप्त संस्थाको रूपमा आफूलाई उभ्याएको छ।
- तालिमको लागि आधारभूत भौतिक संरचना (तालिम भवन, तालिम कक्षहरू, तालिम सामाग्रीहरू आदि) को विकास भै सकेको छ।
- प्रशिक्षणका लागि वरिष्ठ प्रशिक्षक, प्रशिक्षक र सहायक कर्मचारीहरूको पर्याप्त दरबन्दीको व्यवस्था गरिएको छ।
- केन्द्रसंग पुस्तकालय र कम्प्युटर तालिम कक्ष (ल्याब) छ।
- यस केन्द्र सवैलाई पायक पर्ने ठाउँ (राजधानीको नगिचै ललितपुर, हरिहरभवन) मा अवस्थित छ।
- अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गतका राजस्व समूह र लेखा समूहका साथै राजस्व र लेखासंग सम्बद्ध अन्य संघ/संस्था, सेवा, समूहका कर्मचारीहरूलाई पनि तालिमको महत्व उत्तिकै रहने हुँदा यस केन्द्रको कार्यक्षेत्र वृहत रहेको छ।
- लागत सहभागितामा कार्यक्रम संचालनको लागि माँग बढेको देखिएको सन्दर्भमा केन्द्रको पेसागत दक्षता र साख वृद्धि भएको आकलन गर्न सकिने देखिन्छ।

नेपाल सरकारले राजस्वको क्षेत्रमा पुगेको नीतिगत, प्रशासनिक, प्रविधिगत कार्यशैली मानवश्रोतको क्षमतावृद्धि तथा व्यवस्थापन सुधार एवं चुहावट नियन्त्रणको कार्यहरूले राजस्व परिचालनमा उल्लेखनीय वृद्धि भएकोछ। यसको अतिरिक्त सेवामा प्रभावकारिता आई करदाताको कार्यगत लागत (Doing Business Cost) घटाउन मद्दत पुगेको छ। यस कार्यमा माथि विभिन्न खण्डमा उल्लेख गरिएका विभाग तथा निकायहरूको भूमिका र तिनिहरूको कार्य प्रक्रियामा आएको सुधारलाई महत्वका साथ लिन सकिन्छ।

३.६ राजस्व संरचनाको विद्यमान अवस्था

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को राजस्व संकलनको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा कुल राजस्व रु.२ खर्ब १६ अर्ब ६४ करोड ४३ लाख सङ्कलन हुने लक्ष्य राखिएकोमा जेष्ठ महिनासम्म रु. १ खर्ब ७५ अर्ब ८६ करोड ९ लाख राजस्व संकलन भई गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १४.५ प्रतिशतको वृद्धि भएको छ। विगत केही वर्ष देखि राजस्व असुलीको वृद्धि उत्साहजनक रहेता पनि चालु आर्थिक वर्षको असार मसान्तसम्ममा लक्ष्यको तुलनामा केही कम असुली भई रु २ खर्ब ६ अर्ब ३४ करोड राजस्व संकलन हुने अनुमान गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा कुल राजस्व मध्ये रु.१ खर्ब ५४ अर्ब ६६ करोड ७७ लाख कर राजस्व र रु. २५ अर्ब २७ करोड ८३ लाख गैर-कर राजस्व

सङ्कलन भएको थियो । चालु आ.व.को जेष्ठ महिनासम्ममा कर राजस्व गत आ.व.को सोही अवधिको तुलनामा १३.३० प्रतिशतले र गैर कर राजस्व २२.३१ प्रतिशतले वढी संकलन भएको छ । सवारी साधन र रजिष्ट्रेशन दस्तुरको असुली लक्ष्यको तुलनामा कम देखिन्छ । भन्सार तर्फको असुलीमा गिरावट देखिएता पनि आय करमा वृद्धि भएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को जेष्ठ महिनासम्मको राजस्व संरचनाको अवस्था

तालिका नं. ३ (क)

| कर शिर्षक | वार्षिक लक्ष्य (२०६७/०६८) | २०६७/६८ जेष्ठसम्मको | | वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा % | २०६७/६८ जेष्ठसम्मको लक्ष्यका तुलनामा | गत बर्षको यस अवधिको तुलनामा | २०६७/६८ संशोधित अनुमान |
|---------------------|------------------------------|---------------------|----------|----------------------------|--------------------------------------|-----------------------------|------------------------|
| | | लक्ष्य | असुली | | | | |
| भन्सार महशुल | ४१३६.४१ | ३६९४.५७ | ३२२२.३२ | ७७.९० | ८७.२२ | १०४.३० | ३६४९.०७ |
| मूल्य अभिवृद्धि कर | ६७३७.१६ | ६०६१.११ | ५५७७.६२ | ८२.७९ | ९२.०२ | ११६.३९ | ६२७७.१२ |
| अन्तःशुल्क | २९६१.१४ | २५८४.४७ | २३५४.९९ | ७९.५३ | ९१.१२ | १११.२४ | २७२३.१५ |
| शिक्षा सेवा शुल्क | ३४.०४ | ३२.५७ | १८.७७ | ५५.१५ | ५७.६३ | १२२.४५ | ३४.०० |
| आयकर | ४०२४.२३ | ३१०३.१२ | ३३४७.६४ | ८३.१९ | १०७.८८ | १२८.८३ | ४३१२.१२ |
| रजिष्ट्रेशन दस्तुर | ६३०.११ | ५३३.९३ | २७२.३४ | ४३.२२ | ५१.०१ | ५५.४३ | ३५७.६७ |
| सवारी साधन कर | ३५०.०० | ३०७.५० | २९०.९१ | ८३.१२ | ९४.६० | १३९.१३ | ३३७.४० |
| जम्मा कर राजश्व | १८८७३.०९ | १६३१७.२६ | १५०८४.५८ | ७९.९३ | ९२.४५ | ११३.३० | १७६९०.५३ |
| जम्मा गैर कर राजश्व | २७९१.३५ | २४१२.३७ | २५०१.५१ | ८९.६२ | १०३.७० | १२२.३१ | २९४३.९८ |
| कूल राजश्व | २१६६४.४४ | १८७२९.६३ | १७५८६.०९ | ८१.१७ | ९३.८९ | ११४.५० | २०६३४.५१ |

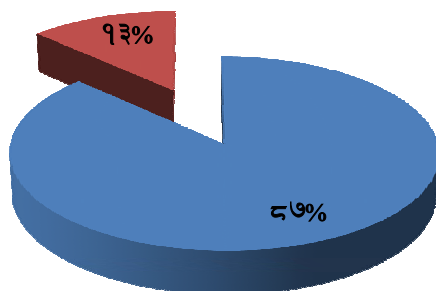
स्रोत : अर्थ मन्त्रालय

आर्थिक वर्ष २०६७/ ६८ को राजस्व संकलनको संरचना निम्न चित्रबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को जेष्ठ महिनासम्मको राजस्व संरचनाको अवस्था

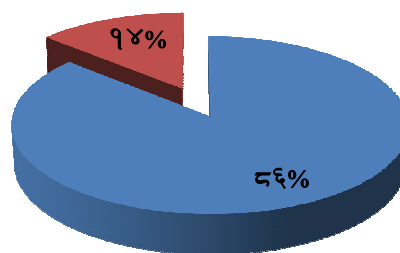
कुल राजस्वको बनावट

■ कर राजस्व ■ गैरकर राजस्व



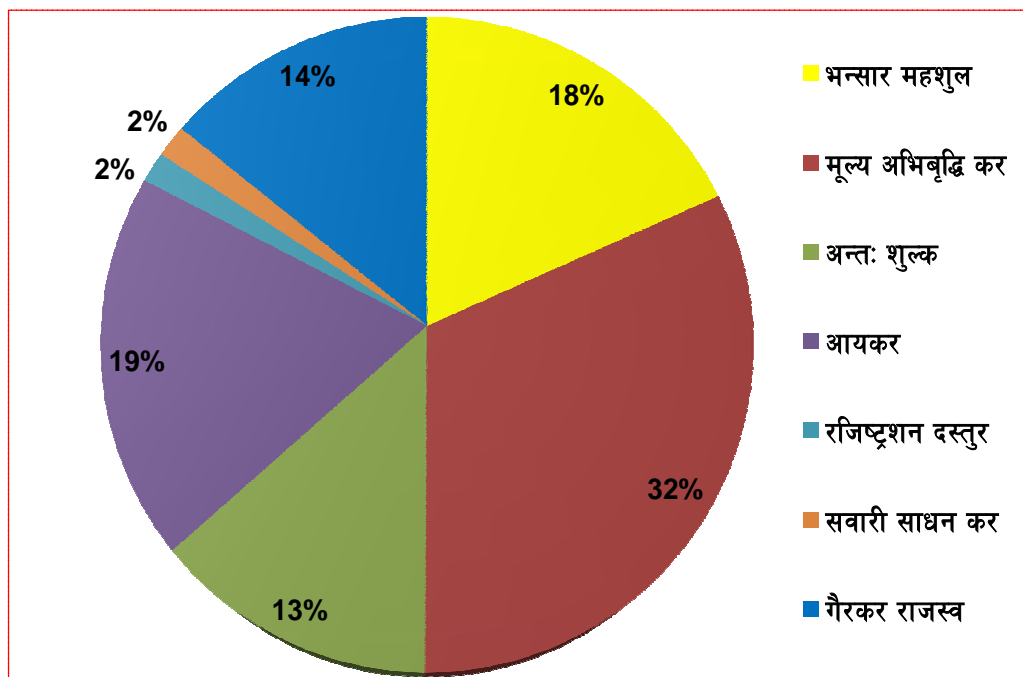
आर्थिक वर्ष २०६६/६७

■ कर राजस्व ■ गैरकर राजस्व



आर्थिक वर्ष २०६७/६८

(ख) कुल राजस्वमा विभिन्न राजस्वको योगदान



स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, राजस्व महाशाखा

11

हरेक मुलुकको अर्थ व्यवस्थामा राजस्व प्रणालीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । राजस्व प्रणाली अर्थतन्त्रको टेवा हो र उपयुक्त राजस्व संरचनाको माध्यमबाट आर्थिक विकासका गतिलाई द्रुततर रूपमा अगाडि बढाउन सकिन्छ । जसरी मानव शरीरमा रक्त सञ्चारको महत्व हुन्छ त्यसै गरी अर्थतन्त्रको विकासमा राजस्व प्रणालीको भूमिका अति आवश्यक रहेको पाइन्छ । तसर्थ राजस्व प्रणाली र आर्थिक विकासलाई एक अर्काका पूरक तत्वका रूपमा समेटेर हेर्ने गरिन्छ ।

राजस्वमा कर राजस्वको अंश महत्वपूर्ण हुन्छ । नेपालको राजस्व संरचनामा कूल राजस्व मध्ये आ.व. २०६४।६५ मा कर राजस्व ८०% र गैर कर राजस्व २०% रहेकोमा आ.व. २०६५।६६ मा कर राजस्व ८१.६% र गैर कर राजस्व १८.४% रही आ.व. २०६६।६७ मा कर राजस्व ८६% र गैर कर राजस्व १४% रहेको छ । यस अनुसार कर प्रशासनलाई सुधार गर्ने कार्यलाई ध्यान दिन सकेमा राजस्व प्रशासनलाई सुधार गर्न सकिन्छ । राजस्व बोर्ड गठन गर्ने सोच पनि यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर गरिएको हो । कराधार (Tax Base) मा विस्तार र उपयुक्त करको दरको माध्यमबाट राजस्व परिचालनमा बृद्धि गरी अर्थतन्त्रमा स्थायित्व प्रदान गर्नु नै कुनै पनि कर प्रणालीको मुख्य उद्देश्य रहेको हुन्छ । करको दर नबढाई, करको कानूनी आधारलाई परिवर्तन नगरी, प्रशासनिक क्षमतामा अभिवृद्धि गरी ग्राहस्थ उत्पादनको अनुपातमा राजस्व संकलनमा बृद्धि गर्न सक्ने राजस्व प्रशासन नै सफल र सुधारिएको कर

प्रशासन हुन्छ । जनसंख्याको ठूलो संख्या निरपेक्ष गरीबीको रेखामुनी रहेको, कृषि व्यवसायमा आश्रित रहेको, कृषि क्षेत्र समस्याग्रस्त रहेको, अधिकांश विकास खर्च विदेशी अनुदान र ऋणबाट व्यहोरिएको, बढ्दो ब्यापार तथा बजेट घाटा तथा सिमित साधन र स्रोतमा संकुचित हाम्रो जस्तो अल्प विकसित अर्थतन्त्रमा एउटा सशक्त, व्यवहारिक, सरल पारदर्शी र स्वायत्त कर प्रशासनको व्यवस्था गरी राजश्व संकलनमा बृद्धि गर्नु अति आवश्यक भइसकेको छ । यसको निमित्त राजस्व प्रशासनको विद्यमान संरचनामा सामयिक सुधार गर्नु आजको आवश्यकता मात्र नभै ठूलो चुनौतिपूर्ण कार्य पनि हो । राजश्व बोर्ड गठनबाट यस किसिमको समस्याबाट छुटकारा पाउन सकिने विश्वास लिन सकिन्छ ।

राजस्व प्रशासनमा सुधार एउटा निरन्तर प्रक्रिया भएको र मौजुदा विसंगतिलाई पहिचान गरी विगतमा भएका सुधारात्मक प्रयासहरूलाई अझ अगाडि बढाउँदै लैजानु पर्ने कुरा स्वतः स्पष्ट छ । यस दशकमा नेपालमा मात्र होइन संसारका धेरैजसो मुलुकहरूमा राजस्व प्रशासनमा सामयिक सुधार भएको छ । उदाहरणार्थ: अर्जेन्टिना, बोलिभिया, इक्वेडर, इथियोपिया, घाना, ग्वाटेमाला, गायना, जमैका, केन्या, लेसोथो, मलावी, सिङ्गापुर, मलेसिया, मेक्सिको, पेरू, युगाण्डा, जाम्बिया, जिम्बावेजस्ता देशमा राजस्व प्राधिकरण स्थापना भइसकेका छन् । हाम्रा छिमेकी देशहरू भारत, पाकिस्तान, बंगलादेशमा पनि राजस्व बोर्ड गठन गरी राजस्व प्रशासन सुधार गर्ने प्रयास भएका छन् ।

राजस्व नीति तर्जुमा प्रकृया

राजस्व नीतिको मूल आधार पन्चवर्षिय/त्रिवर्षिय योजनामा सरकारले लिने आर्थिक तथा राजस्व नीति र सो को आधारमा तर्जुमा गरिने राजस्व सम्बन्धी ऐन, नियम र कार्यविधिहरू नै हुन् । यी नीतिहरूको तर्जुमा नेपाल सरकारले राजस्व परामर्श समितिबाट प्रत्येक वर्ष प्राप्त गर्ने सल्लाह र सुझावको आधारमा गर्ने गर्दछ । समितिको सुझावको आधारमा अर्थ मन्त्रालयको राजस्व महाशाखाले नीति तर्जुमामा भूमिका खेल्छ भने विषयगत विभागहरूले

सम्बन्धित ऐन, नियम तथा नीतिको कार्यान्वयन गर्दछन् । यसरी राजस्व नीतिको निर्माण र कार्यान्वयन हुन्छ । तर यी विभिन्न सुधारहरूको वावजूद पनि नेपालमा लक्षित मात्रामा राजस्व संकलन हुन सकेको भने पाइँदैन । यसो हुनुमा राजस्व प्रशासनको कार्य प्रकृति अनुरूप दक्ष कर्मचारीहरूको कमी, धेरै करदाता अभै करको दायरामा आउन बाँकी, भ्रष्टाचारको वाहुल्यता, छुट्टै राजस्व समूह गठन भएपनि सो को कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने पद्धतिको अभाव, राजनैतिक हस्तक्षेप तथा राजस्व समूह भित्र दण्ड, सजाय र पुरस्कारको अभाव जस्ता कारणहरू टड्कारोरूपमा देखिन्छन् । यीनै कारणहरूले गर्दा हाम्रो जस्तै अर्थ व्यवस्था भएका छिमेकी मुलुकहरूको तुलनामा हाम्रो आन्तरिक राजस्व संकलनको दर कुल राष्ट्रिय उत्पादनको अनुपातमा कम (आ.ब. २०६४।६५ मा १३.२ प्रतिशत, आ.ब. २०६५।६६ मा १४.५ प्रतिशत र आ.ब. २०६६।६७ मा १५.२ प्रतिशत) रहेको छ । यो कुरा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको आर्थिक कार्य विषय महाशाखाले तयार गरेको राजस्व प्रशासन सुधारका व्यावहारिक कदमहरू नामक प्रतिवेदनमा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । जसमा राष्ट्रिय उत्पादनको अनुपातमा राजस्व संकलनको नेपालको दर भुटान, पाकिस्तान, भारत तथा श्रीलंकाको भन्दा कम देखाइएको पाइन्छ ।

राजस्वको संरचना

नेपालको कूल राजस्वको परिमाण भनेको कर राजस्व र गैह्रकर राजस्वको योग हो । कर राजस्व भन्सार महशुल, बस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्नेकर (अन्तशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर), मालपोत तथा रजिष्ट्रेसन र आय, नाफा र सम्पत्ति करको जोड हो भने गैह्रकर राजस्वमा दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफत, सरकारी सेवा तथा बस्तुको बिक्रीबाट प्राप्त आय, लाभांश, रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ती बिक्री, सांवा र ब्याज तथा विविध पर्दछन् ।

प्रमुख करहरू

(क) आयकर

आयकर आम्दानीमा लाग्ने प्रत्यक्ष कर हो । आफूले परिश्रम गरी ल्याएको रकमबाट सरकारलाई कर तिर्नुपर्ने भएकोले अधिकांश उपभोक्ता, प्रतिष्ठान आदिले आयकरलाई असजिलो करको रूपमा लिएको पाइन्छ । आ.व. २०६५।६६ मा नेपालमा कूल राजस्वको १८.९९ प्रतिशत र आ.व. २०६६।६७ मा १८.६९ प्रतिशत हिस्सा आयकरले ओगटेको पाइन्छ । आ.व. २०६७।६८ मा यो प्रतिशत वृद्धि भई २०.९० पुग्ने अनुमान रहेको छ । आयकर अर्न्तगत व्यक्तिगत तथा संस्थागत आयकर, व्याजकर, घरवहाल कर, विशेष शुल्क आदि पर्दछन् ।

प्रत्यक्ष कर तर्फ आ.व.२०६५।६६ मा नेपालमा कूल राजस्वको ४.२९ र आ.व. २०६६।६७ मा ३.०६ प्रतिशत हिस्सा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन करले र आ.व. २०६५।६६ मा १.९८ तथा आ.व. २०६६।६७ मा १.४१ प्रतिशत हिस्सा सवारीसाधन करले ओगटेको पाइन्छ । अर्थतन्त्रमा देखिएको जटिलताका कारण घर जग्गा रजिष्ट्रेशन र सवारी साधन करको अंश आर्थिक वर्ष २०६७।६८ मा घटन गई क्रमशः १.७० र १.६४ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको छ ।

आयकरमा बिद्यमान चुनौतीहरू

नेपालमा आधुनिक र वैज्ञानिक रूपमा आयकरको नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएकोछ । ऐनको क्लिस्टता तथा करदाता शिक्षामा कमिका कारण आयकरको कार्यान्वयनमा थप प्रभावकारिता ल्याउन थुप्रै चुनौतिहरू रहेकाछन् । जस्तै :

- (१) सबै औद्योगिक, व्यापारिक, सेवा प्रदायक, परामर्शदाता आदि जस्ता व्यक्ति तथा निकायहरूलाई अभैपनि करको दायरामा ल्याउन नसकिएको तथा छाँया अर्थतन्त्रका कारण आयकरको ठूलो हिस्सा करको दायरभन्दा बाहिर रहेको ।
- (२) कूल गार्हस्थ उत्पादनको करीव ३४ प्रतिशत ओगट्ने कृषि क्षेत्र आयकरमुक्त हुनु, अधिकांश सार्वजनिक संस्थान घाटामा जानु, स्वेच्छाले कर तिर्ने प्रवृत्तिको अभाव हुनु आदि कारणले आयकरको दायरा फराकिलो तुल्याउने चुनौति रहेको ।
- (३) बहूदो क्रममा रहेको कर बक्यौताको व्यवस्थापन पनि चुनौतिको रूपमा रहेको ।

- (४) आयकरमा दर्ता भएका फर्महरूले आफ्नो कारोबारमा कृत्रिम नोक्सान देखाई आयकर छुल्ने प्रवृत्ति बढिरहेको, एउटा व्यक्तिले विभिन्न उद्देश्यका विभिन्न करका दरहरूको कारोबार गरी एउटै समूहबीच मूल्य हस्तान्तरण गरी कर चुहावट गर्नु ।
- (५) नक्कली एवं भुट्टा विल/विजकका आधारमा खर्च दावी गरी करयोग्य आय घटाई आयकर नतिर्ने प्रवृत्ति बढेर गएको ।
- (६) ठूला करदाताहरूले बनावटी वासलात तयार गरी आय लुकाउने प्रवृत्ति रहेकोले करदाताको कारोबारको सही पहिचान गर्न विकसित सूचना प्रविधिको विकास गरी कर सङ्कलन गर्ने प्रक्रिया विकसित गर्न नसकिएको ।
- (७) स्वयं कर निर्धारण प्रणालीलाई भरपर्दो, विश्वासिलो र करदाताको सहयोग प्राप्त गर्ने वातावरण तयार गर्ने गरी सुदृढ तुल्याउन नसकिएको ।
- (८) कर परीक्षण एवं अनुसन्धान पद्धतिलाई बैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउन नसकिएको ।
- (९) करदातामैत्री र गुणात्मक सेवा प्रवाह तथा कार्यालयको प्रशासनिक क्षमता अपेक्षाकृत रूपमा वृद्धि नहुनु ।

(ख) भन्सार महशुल

भन्सार महशुल पैठारी तथा निकासी ब्यापारमा लाग्ने कर हो । नेपालको भन्सार महशुलको गणना गर्दा भारतीय अन्तःशुल्क फिर्तालाई समेत समावेश गर्ने गरिएको छ । आ.व. २०६५।६६ मा नेपालमा कूल राजश्वको १८.६७ र आ.व. २०६६।६७ मा १९.५३ प्रतिशत भन्सार महशुलले ओगटेको पाइन्छ । आर्थिक वर्ष २०६७।६८ मा यस्को योगदान १७.६८ प्रतिशत रहने अनुमान रहेको छ ।

भन्सार प्रशासनका बिद्यमान चुनौतीहरू

व्यापार सहजीकरणको विश्वव्यापी उद्देश्यलाई आत्मसात गर्दै नेपालको भन्सार प्रशासन अगाडि बढेको परिप्रेक्षमा यसले निम्न चुनौतिहरूको सामना गर्नु परिरहेको छ :

- (क) दक्षिणी सीमा खुला भएको कारण चोरी-पैठारी तथा चोरी-निकासी नियन्त्रण मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ । यसको नियन्त्रण गर्न नेपाल सरकारले राजस्व गस्तीको रूपमा सशस्त्र प्रहरी बलको सहयोग लिएको भएपनि चोरी पैठारी एवं चोरी निकासी अपेक्षाकृत नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।
- (ख) न्यून विजकीकरणको समस्यालाई निराकरण गरी भन्सार मूल्यांकनलाई यथार्थपरक तुल्याउन अर्को प्रमुख चुनौति रहेको छ ।
- (ग) भन्सारका दरहरू साफ्टा सम्भौता बमोजिम प्रत्येक वर्ष घटाउनु पर्ने हुन्छ । विश्व व्यापार संगठनसंगको प्रतिवद्धता, भारतसँगको द्विपक्षीय व्यापार सन्धि, कार्यान्वयनको नजिक आइरहेको BIMSTEC सम्भौता आदिले भन्सार राजस्व वृद्धि गर्न कठिन देखिन्छ ।
- (ग) व्यापार सहजीकरण गर्न भन्सार प्रशासनलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको पूर्वाधार सहितको सेवा प्रदायकको रूपमा विकास गर्दै लैजानु पर्दछ । भन्सार कार्यालयहरूको हालको

अवस्थिति, जग्गा प्राप्तीमा स्थानीय वासिन्दाको असहयोग, जग्गाको अस्वभाविक मूल्याङ्कन आदिले भौतिक पूर्वाधारको विकासमा कठिनाई भैल्लु परेको छ ।

- (घ) भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयमा पर्याप्त स्रोत साधन एवं जनशक्तिको आपूर्ति नहुनाले यसबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू प्रभावकारी एवं सशक्त रूपले अधि बढाउन सकिएको छैन ।
- (ङ) कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीलाई निरन्तरता दिन यसको पुष्ट्याई हुने किसिमले कर्मचारीहरूको कार्यशैली तथा मनोवृत्तिमा परिवर्तन आएको कुरा सेवाग्राहीले अनुभूत गर्न सक्ने हुनुपर्दछ । त्यस्तो परिवर्तनको अनुभूति अपेक्षाकृत रूपमा हुन नसकेको र कतिपय भन्सार कार्यालयहरूमा हालपनि कर्मचारीहरूको सरुवा एवं पदस्थापनाको चाप विद्यमान छ ।
- (च) तराई क्षेत्रमा विद्यमान बढ्दो असुरक्षा र अत्यधिक वाह्य हस्तक्षेप र धम्कीका कारण भन्सार कर्मचारीलाई कर्तव्य पालन गर्न कठिनाई भएको देखिन्छ ।
- (छ) भन्सारमा गरिने परम्परागत जाँचपासको सट्टा जोखिममा आधारित छनौट प्रणाली (Selectivity Module) अपनाई जाँचपास गर्ने प्रक्रियाको अवलम्बन गर्नुपर्ने समयको मागलाई ध्यानमा राखी लागु गरिएको यो प्रणाली थप भन्सार कार्यालयहरूमा विस्तार गर्दै जाने र यसलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भएको छ । यसको लागि आवश्यक पूर्वाधार एवं जनशक्तिको व्यवस्थापन चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।
- (ज) भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूको योग्यता, तालिम एवं तालिमको आधारमा दक्षता अभिवृद्धि गर्दै व्यवसायिकताको विकास गरिएमा मात्र स्तरीय सेवाको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । कर्मचारीहरूको पदस्थापना एवं सरुवा गर्दा उपर्युक्त विषयलाई मुख्य आधारको रूपमा लिनुपर्ने गरी संस्थागत विकास हुनु जरूरी छ ।
- (झ) 'चोरी-पैठारी तथा चोरी-निकासी गर्नु अपराध हो, भन्ने कुराको अनुभूति सर्वसाधारणमा गराई यसको नियन्त्रण गर्न सबैले सहयोग गर्नु पर्छ' भन्ने भावना जागृत गराउन अति आवश्यक देखिएको छ ।
- (ञ) राजस्वको हिसावले योगदान शून्य भएका छोटी भन्सार कार्यालयहरूको पुनसंरचना एवं आवश्यक स्थानमा स्तरवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था छ ।
- (ट) भन्सार सिमानामा स्थानीय वासिन्दाहरूले अवैध पैठारी/निकासीलाई आफ्नो व्यवसायकै रूपमा स्थापित गरेका छन् । यसको नियन्त्रणको लागि सशस्त्र प्रहरी बल सिमानामा परिचालन गरिए पनि कामयावी भएको छैन ।

(ग) अन्तःशुल्क

अन्तःशुल्क मदिरा, चुरोट तथा अन्य स्वदेशी औद्योगिक उत्पादन तथा सोही प्रकृतिका बस्तु पैठारीमा लाग्ने अप्रत्यक्ष कर हो । आ.व. २०६५/६६ मा कूल राजस्वको ११.३७ र आ.व. २०६६/६७ मा १३.५१ प्रतिशत हिस्सा अन्तःशुल्कले ओगटेको पाइन्छ । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को राजस्वको संरचनामा अन्तःशुल्कले आफ्नो विगतको भन्दा कम हिस्सा ओगट्ने अनुमान गरिएको छ ।

बिद्यमान चुनौतीहरू

आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धिकर प्रशासनको तुलनामा उतिसारो प्राथमिकतामा नपरेको अन्तःशुल्क राजस्वमा थुप्रै चुनौतिहरू देखिएका छन् । मुख्य मुख्य चुनौतिहरू निम्न अनुसार छन् ।

- (१) भन्सार महसुल क्रमशः घटाउँदै लैजानुपर्ने सन्दर्भमा अन्तःशुल्क लगाउने नयां वस्तुहरूको खोजि गर्ने कार्य प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेको छ । विश्व व्यापार संगठनको प्रतिवद्धता अनुरूप भन्सार दरवन्दी घटाउनु पर्दा अन्तःशुल्क लगाई न्यून राजस्व परिपूर्ति गर्ने वाध्यताले करदाता एवं सर्वसाधारणमा असहमतिको वावजूद अन्तःशुल्कको दायरा बढाउनु पर्ने चुनौति रहेको छ ।
- (२) पैठारी र आन्तरिक उत्पादन दुवैमा सामन्जस्यता कायम गर्ने गरी अन्तःशुल्कका दरहरू निर्धारण गर्ने कार्य जटिल रहेको छ ।
- (३) मदिरा, पान पराग, गुट्टा, खैनी, सूति जस्ता केही वस्तुहरूको नियमन तथा नियन्त्रण प्रभावकारी तुल्याउने चुनौति छ ।
- (४) आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करको प्रशासन जस्तै अलग सफ्टवेयरको विकास गरी सूचना प्रविधिले युक्त बनाउनु बाँकि छ ।
- (५) कर प्रशासनमा एकिकृत गरी एउटै छातामुनि सबै सेवा दिने र सबै कर एकै ठाउँबाट असुली गर्ने गरिएता पनि मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकर संगै अन्तःशुल्कलाई एकिकृत संजालमा आवद्ध गर्न सकिएको छैन ।

(घ) मूल्य अभिवृद्धि कर

मूल्य अभिवृद्धि कर वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगका विभिन्न तहमा लाग्ने अप्रत्यक्ष कर हो । यसलाई कर प्रणालीको विकासका क्रममा वैज्ञानिक करको रूपमा लिइएको छ । नेपालमा २०५४ मंसीर १ गतेदेखि विक्रीकर, मनोरञ्जन कर, होटल कर, तथा ठेक्का करलाई प्रतिस्थापन गरी मूल्य अभिवृद्धि करलाई लगाउने व्यवस्था गरिएको हो । हाल नेपालको कर प्रणालीमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण करको रूपमा यसले स्थान बनाउँदै गएको छ । आ.व. २०६५।६६ मा नेपालमा कूल राजस्वको २७.६७ र आ.व. २०६६।६७ मा ३०.५९ प्रतिशत हिस्सा मूल्य अभिवृद्धि करले ओगटेको पाइन्छ । चालु आर्थिक वर्षमा यस्को अंश गत आर्थिक वर्षको तुलनामा केही घटी ३०.४२ प्रतिशत हुने अनुमान रहेको छ ।

बिद्यमान चुनौतिहरू

नेपालको कर प्रणालीमा मेरुदण्डको रूपमा उभिएको मूल्य अभिवृद्धि कर चुनौतिरहित छैन । प्रमुख चुनौतिहरू निम्न अनुसार छन् ।

- (१) नक्कली विल/विजक प्रयोग गरी कर छल्ने र कर फिर्ता लैजाने प्रवृत्तिको निवारण गर्ने चुनौति ।
- (२) राजस्व बुझाएको नक्कली बैंक भौचरको प्रयोग निरुत्साहित गर्ने प्रभावकारी उपायको खोजि ।

- (३) आर्थिक कारोवारमा विल/विजक लिनेदिने कार्यको प्रभावकारी कार्यान्वयन गराउने चुनौति ।
- (४) न्यून विजकीकरण समस्याको निराकरण गर्ने चुनौति ।
- (५) बहुकर प्रणालीको मागको सम्बोधन गर्ने चुनौति ।
- (६) कर प्रणालीलाई बैज्ञानिक, पारदर्शी, लगानी मैत्री र व्यापक दायरा ओगट्ने तुल्याउने उपयुक्त संयन्त्रको विकास गर्ने चुनौति ।
- (७) श्रेसहोल्ड नाधेका धेरै करदातालाई दर्ता गराउनु पर्ने चुनौति ।
- (८) कमजोर बजार अनुगमनका कारण दोहोरो लेखा राख्ने, दोहोरो विल काट्ने, उपभोक्तावाट कर उठाई सरकारलाई नतिर्ने प्रवृत्तिलाई रोक्ने चुनौति ।
- (९) Non filer को नियन्त्रण कसरी गर्ने भन्ने चुनौति ।

(ङ) राजस्व चुहावट नियन्त्रणका विद्यमान चुनौतिहरु

क. संस्थागत चुनौति :

- अनुसन्धान गर्ने योग्यतम एवं प्रयाप्त जनशक्तिको अभाव रहेको,
- अनुसन्धान निकायमा Intelligence क्षमताको अभाव रहेको,
- संस्थागत र संरचनागत सक्षमता र अन्तरनिकाय समन्वय नभएको,
- चुहावट नियन्त्रण गर्ने कार्यालय तथा निकायको अवस्थिति उपयुक्त नभएको ।

ख. कानूनी चुनौति :

- राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा अनुसन्धान गर्ने प्रक्रियागत व्यवस्था जटिल भएको,
- वर्तमान राजनैतिक र सामाजिक अवस्थाको फाइदा उठाई राजस्व चुहावट र आर्थिक अपराध घटित हुने गरेको,
- अनुसन्धान कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक सूचना, सुराकीको अभाव रहेको र त्यस्तो सूचना/सुराकी दिनेलाई पुरस्कृत गर्ने व्यवस्था कमजोर भएको,

ग. व्यावहारिक चुनौति :

- उत्तरी र दक्षिणी सीमा क्षेत्रवाट चोरी पैठारी व्यापक हुने गरेको,
- न्यून तथा अधिक विजकीकरणको कारणवाट काल्पनिक कारोवार देखाई राजस्व छली हुने गरेको ।
- श्रोत नखुलेको आय र कमाईवाट लगानी गर्ने प्रवृत्ति व्यापक रूपमा रहेको,

३.७ विगत ६ वर्षको राजस्व संकलनको अवस्था

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि २०६४/६५ सम्मको राजस्व संकलनको स्थितिलाई हेर्दा राजस्व वृद्धिदर एक निश्चित गतिमा नभई अत्यन्त उतार चढावको स्थितिमा रहेको देखिन्छ । खासगरी आ.व.२०६१/६२ मा १३.७९ प्रतिशत वृद्धिदर रहेको राजस्व संकलनको स्थिति २०६२/६३ मा अत्यन्त न्यून रह्यो । यस आर्थिक वर्षमा राजस्व वृद्धिदर जम्मा ३.१ प्रतिशत कायम रहनु राजस्व प्रशासनका लागि अत्यन्त दुःखद स्थिति रह्यो । तर आ.व.२०६३/६४ देखि राजस्व वृद्धिदरमा केही सुधार आई सो आ.व.मा १९.९४ प्रतिशत पुग्न र २०६४/०६५ मा २२.६१ प्रतिशत पुग्न पक्कै पनि सकारात्मक संकेत हो । हुन त आर्थिक वर्ष २०६२/६३ सम्म राजस्व संकलनलाई देशको राजनैतिक परिस्थितिले पनि प्रभाव परेको हुन सक्छ । तैपनि यसभन्दा अधिका वर्षहरूमा राजस्वको वृद्धिदर एकल अङ्कमा ओर्लेको थिएन ।

आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा राजस्वको वृद्धि दर २२.६१ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६५/६६ मा यो वृद्धि दर बढेर ३३.३१ प्रतिशत भएको थियो । देशमा लम्बिदै आएको राजनैतिक तरलताका कारणले आर्थिक क्रियाकलापहरूमा सुधार हुन सकेन । लगानीको बातावरण सृजना भएन । जस्को प्रत्यक्ष प्रभाव राजस्व असुलीमा पर्न गएको छ । फलस्वरूप गत आ.व.मा राजस्वको वृद्धि दर घटन गई २५.४ प्रतिशतमा सीमित भएको थियो भने चालु आर्थिक वर्षमा पनि असहज अवस्थाको असर पर्न गई राजस्व असुलीको वृद्धि दरमा गिरावट आउने देखिन्छ ।

राजस्व प्रशासनमा थालिएका सुधारका कार्यहरूको सकारात्मक प्रभावले प्रतिकूल अवस्थाका बावजुद पनि कुल गार्हस्थ उत्पादनको राजस्व असुलीको अनुपातमा क्रमशः वृद्धि हुदै गईरहेको छ । जुन तालिका ३ (ख) मा देख्न सकिन्छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १३.७९ प्रतिशत रहेकोमा बढेर आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा १५.२ प्रतिशत पुगेको छ ।

आ.व.२०६१/०६२ देखि २०६६/०६७ सम्मको राजस्व संकलनको स्थितिलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३(ख) विगत ६ वर्षको राजस्व संकलन स्थिति : (रु. करोडमा)

| Title | Actual | | | | | |
|-------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|-----------------|
| | 061/62 (2004-05) | 062/63 (2005-06) | 063/64 (2006-07) | 064/65 (2007-08) | 065/66 (2008-09) | 2066/67 |
| Customs | 1570.16 | 1534.40 | 1670.76 | 2103.45 | 2664.19 | 3515.16 |
| VAT | 1888.54 | 2161.07 | 2609.56 | 2974.26 | 3988.56 | 5489.65 |
| Excise | 644.60 | 650.76 | 934.32 | 1124.15 | 1629.26 | 2431.50 |
| Income Tax | 1127.26 | 1178.70 | 1573.18 | 1902.62 | 2721.46 | 3383.20 |
| Registration Fee | 179.92 | 218.11 | 225.34 | 291.97 | 614.77 | 551.07 |
| Vehicle Tax | 80.65 | 84.76 | 99.50 | 106.04 | 283.13 | 241.76 |
| Non-Tax | 1601.80 | 1485.16 | 1658.53 | 2252.12 | 2446.08 | 2364.97 |
| Total | 7092.93 | 7312.96 | 8771.19 | 10754.61 | 14347.45 | 17994.31 |
| Growth | 13.79 | 3.10 | 19.94 | 22.61 | 33.31 | 25.4 |
| Revenue GDP Ratio | 12.03 | 11.18 | 12.04 | 13.14 | 14.50 | 15.2 |

श्रोत : अर्थ मन्त्रालय, राजस्व महाशाखा

उपरोक्त तथ्यांकहरूबाट नेपालमा राजस्व संकलनको वृद्धिदर खासगरी २०६३।०६४ देखि मात्र क्रमशः बढ्दै गएको देखिन्छ। यस प्रकारको वृद्धिदरलाई कायम राख्न राजस्व प्रशासनलाई चुस्त, लक्ष्यमूखी र करदाताप्रति उत्तरदायी बनाउनु अत्यन्त आवश्यक छ। यी सबै कार्यहरूको लागि राजस्व प्रशासनलाई स्वायत्तता प्रदान गरी कर्मचारी नियुक्ती, सरूवा, विभागीय कारवाही र अवकाश सम्मका नीतिहरू लचिलो र तत्काल कार्यान्वयन गर्न सकिने बनाउनु पर्दछ।

३.८ कर संरचनाका विद्यमान समस्याहरू

नेपालमा प्रतिव्यक्ति आयको अनुपातमा करको भार बढी भएको तर कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा करको लचकता (Tax Elasticity) कम देखिएकोले करको भार अन्य विकाशोन्मुख मुलुकहरूको तुलनामा कम रहन गएको छ। करको दर विकाशोन्मुख मुलुकहरूको तुलनामा प्रतिव्यक्ति आयको अनुपातमा सामान्यतया बढी भएको, कराधार अति साँघुरो भएको, कर छुटको प्रावधान बढी भएको, गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा करको लचकता कम भएको, प्रत्यक्ष करको अनुपातमा अप्रत्यक्ष करको भार बढी भएको, स्वेच्छाले कर तिर्ने प्रवृत्तिमा विकास नभएको, समयमा करदाताको पहिचान गरी करको दायरामा ल्याउने प्रभावकारी संयन्त्र नभएको, करदाताले आफ्नो आय विवरण सही रूपमा राखी पारदर्शी हुने प्रवृत्तिको विकास नभएको, कर छल्ले प्रवृत्ति अझ बढेर गएको, करदाता शिक्षा प्रभावकारी नभएको, कम्प्युटरकृत सूचना प्रणाली प्रभावकारी हुन नसकेको, नेपाल राज्य भित्रका महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँ विकास समिति अन्तर्गत घर जग्गाको मूल्यांकन समसामयिक र अद्यावधिक नभएको, बक्यौता रकम बढ्दै गएको, कानूनी अस्पष्टता र प्रक्रियागत भ्रंशका कारणले करदाताहरू मुद्दा मामिला तर्फ बढी उन्मुख भएको आदि जस्ता कारणहरूले कर संरचनामा केही समस्याहरू अझै पनि देखिएका छन्।

नेपालको राजस्व संरचनामा अप्रत्यक्ष कर खास गरी भन्सार महशुल, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्कको योगदान करीब ६०% रहेको छ। बढ्दो जनसंख्या, नयाँ नयाँ वस्तुहरूको मागमा वृद्धिका कारण आपूर्ति बढेको तथा यी करहरू शहरी क्षेत्र र दक्षिणी सीमास्थित तोकिएका भन्सार, चेक पोष्टहरूबाट संकलन भै रहेकोले अप्रत्यक्ष करको माध्यमबाट राजस्व संकलन गर्न सजिलो भएको छ। यसबाट अपेक्षाकृत राजस्व परिचालनमा वृद्धि भएको छ।

प्रत्यक्ष कर मूलतः आय करबाट राजस्व संकलन गर्ने प्रक्रिया गाह्रो छ। एकातिर विश्व व्यापार संगठन (WTO), दक्षिण एशिया स्वतन्त्र व्यापार क्षेत्र (SAFTA) र विमस्टेक (BIMSTEC) आदिको सन्दर्भमा भन्सार दरबन्दी घटाउँदै लानुपर्ने बाध्यता भएको र करका दरहरू बढाई बढी राजस्व संकलन गर्ने नीति अव्यवहारिक सिद्ध भएकोले भन्सारबाट प्राप्त हुने राजस्व GDP को अनुपातमा क्रमशः हास हुँदै जाने सन्दर्भ राजस्व परिचालनका लागि ठूलो चुनौतिका रूपमा देखिएको छ।

नेपालको राजस्व प्रशासनका प्रमुख चुनौतिहरू

(१) आन्तरिक राजस्व परिचालनबाट मात्र कुल सरकारी खर्च व्यहोरिने स्थिति नरहेको कारण न्यूनपूर्ति गर्न वैदेशिक ऋण/अनुदानले उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। सरकारी खर्च वृद्धिको तुलनामा राजस्वको वृद्धि कायम गर्दै लैजानु प्रमुख चुनौति रहेको छ।

- (२) विद्यमान संक्रमणकालिन अवस्थाका कारण शान्ति सुरक्षाको कमजोर अवस्था, अवैध आर्थिक क्रियाकलापको वृद्धि, खुला सीमानाका कारण चोरी पैठारीमा वृद्धि आदि आर्थिक विसंगति वृद्धि हुँदै गएको विद्यमान अवस्थामा राजस्व परिचालन बढाउनु अर्को प्रमुख चुनौति रहेको छ ।
- (३) सरकारको वित्तीय सन्तुलन कायम राख्नुपर्ने विद्यमान परिप्रेक्ष्यबाट हेर्दा पनि राजश्व परिचालनमा थप जोड दिन, कर्मचारीहरूको उत्पादकत्व तथा दक्षतामा अभिवृद्धि गर्न, वैदेशिक सहायता अन्तर्गत अनुदानको परिमाण बढाउनु, चालू खर्च व्यवस्थापनमा सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- (४) उद्योग व्यापारमा लगानी बढ्न नसक्दा समग्र अर्थतन्त्र चलायमान नभएकाले त्यसको प्रभाव राजस्व असुलीमा देखिएको छ । दीर्घकालिन रूपमा राजस्व वृद्धि गर्न स्वदेशी तथा विदेशी लगानीकर्ताहरू आकर्षित हुने गरी नीतिगत परिवर्तन गरिनु पर्ने र उक्त नीतिप्रति विश्वास बनाइराख्न ठोस प्रतिबद्धता आउनुपर्ने देखिन्छ ।
- (५) राजस्व प्रशासनको चुस्तता, कार्यदक्षता, उत्पादकत्व तथा व्यावसायिकतामा राजस्व संकलन आधारित हुने भएकोले प्रक्रियागत सुधारका साथै सम्बन्धित जनशक्तिलाई समयानुकूल तालिम एवम् पुनर्ताजगी तालिम दिई राजस्व परिचालनको कार्यलाई गतिशील बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।
- (६) अवैध आयात निर्यातका कारण बैध व्यापार प्रोत्साहित हुन नसकी भन्सार महसुलमा कमी हुने गरेको तथा आयातित मालवस्तुमा पनि न्यूनविजकीकरण गरी भन्सार महसुल कम तिर्ने आम प्रवृत्तिलाई हतोत्साहित गरी करको दायरामा समाहित गर्नु पर्ने चुनौती रहेको छ । भन्सार मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अझ बढी वस्तुपरक बनाउनु तथा भन्सारमा प्रक्रियागत एवम् प्रशासनिक सुधारको कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाउनु आवश्यक छ । नेपाल विश्व व्यापार संगठन (WTO) को सदस्य रहेको परिप्रेक्ष्यमा भन्सार महसुल वृद्धिबाट दिगोरूपमा बढी राजश्व परिचालन हुनसक्ने सम्भावना भने कम रहेको छ । विश्व व्यापार संगठनसँगको प्रतिबद्धता अनुरूप समय सापेक्ष हुने गरी भन्सार दर घटाउनुपर्ने अवस्था रहेको तथा SAFTA, BIMSTEC जस्ता क्षेत्रीय मञ्चहरूको सदस्यको नाताले Free Trade को अवधारणा अनुसार भन्सारका दरहरूलाई न्यून गर्दै लैजानुपर्ने र यसबाट कुल राजश्वको मात्रा घट्ने जोखिम रहेकोले भन्सार महसुलबाट हुने राजश्व क्षतिपूर्ति गर्न करका अन्य श्रोतहरूमा जोड दिनु पर्ने हुन्छ, जुन कार्य समेत चुनौतीपूर्ण नै रहेको छ ।
- (७) राजस्व वृद्धिको दिगो आधार अर्थतन्त्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हो । यसको लागि उत्पादन वृद्धिका सम्भाव्य अवसरहरूको परिचालन र उपयोग बढाउनु अपरिहार्य हुन आउँछ । अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको उच्च भूमिकालाई हेर्दा यसको आधुनिकीकरणबाट अर्थतन्त्रको विस्तार तथा आर्थिक विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न ठोस योगदान मिल्न जाने निर्विवाद छ । यद्यपि कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रमुख हिस्सा ओगटेको कृषि क्षेत्रलाई राजश्वको महत्वपूर्ण स्रोतकोरूपमा रहेको मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकरमा छुट दिइएकोले करको दायरा साँघुरो हुन गई कुल गार्हस्थ उत्पादन वृद्धिको अनुपातमा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकरमा समयानुकूल वृद्धि हुन सकेको देखिँदैन ।
- (८) राजस्वलाई आर्थिक वृद्धिसँग पूर्ण लचकदार बनाउने गरी दीर्घकालीन राजस्व नीतिको तर्जुमा हुनु पर्ने देखिन्छ । यस्तो नीति मार्फत स्वदेशी स्रोतको पूर्ण परिचालन गर्ने, विदेशी स्रोत आकर्षित गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको सदस्य राष्ट्रकारूपमा पूर्ण जिम्मेवारी

बहन गर्न करका दायराहरूलाई समायोजन गर्ने, दीर्घकालसम्म धान्न सक्ने गरी करको दायरा फराकिलो बनाउने र तालिकाबद्धरूपमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने चुनौती रहेको छ ।

- (९) आयकरमा दर्ता भएका फर्महरूले आफ्नो कारोबारमा कृत्रिम नोक्सान देखाई आयकर छल्ने प्रवृत्ति बढिरहेको तथा एउटै ब्यक्तिले विभिन्न उद्देश्यका विभिन्न करका दरहरूसँग सम्बन्धित कारोवारहरू गरी एउटै समूहबीच मूल्य हस्तान्तरण (Transfer Pricing) द्वारा कर चुहावट हुने गरेकोले यस्तो चुहावट नियन्त्रण गर्नु आवश्यक रहेको छ ।
- (१०) एकातिर करको दायरामा आउनुपर्ने सबै करदाता दायरामा आएका छैनन् । अर्कोतिर दायरामा आएका करदाताले कर कम तिर्ने जस्ता गलत फाइदा लिने दुषित मनसायले भुट्टा तथा नक्कली विल/विजक कागजात बनाई मूल्य अभिवृद्धि कर छल्ने, कर फिर्ता लिने, आयकरमा नभएको खर्च देखाई करयोग्य आय घटाई कर छली गर्ने र भन्सारमा समेत भुट्टा घोषणा गरी भन्सार महसुल नतिर्ने विकराल प्रवृत्ति देखा परेको छ । यस्तो जालसाजी एवं ठगी कार्य गरी राजस्व चुहावट गर्नेको पहिचान गरी हदैसम्मको दण्ड सजाय गरी यथोचित कर दायित्व बहन गराई वित्तिय अनुशासन कायम गर्नुपर्ने अर्को चुनौति रहेको छ ।

३.९ खर्च र राजस्व बीचको अन्तर सम्बन्ध

तलको तालिकामा विगत ९ वर्षमा खर्च र राजस्व बीचको अन्तर क्रमशः बढ्दै गएको स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका नं ३(ग) : कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग सरकारी खर्च र राजस्वको अनुपात
(कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, उत्पादकको प्रचलित मूल्यमा)

(प्रतिशत)

| विवरण | आर्थिक वर्ष | | | | | | | | |
|---------------------------|-------------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| | २०५८/५९ | २०५९/६० | २०६०/६१ | २०६१/६२ | २०६२/६३ | २०६३/६४ | २०६४/६५ | २०६५/६६ | २०६६/६७ |
| चालू खर्च | १०.६ | १०.६ | १०.३ | १०.५ | १०.२ | १०.६ | ११.२ | १३.३ | १२.९ |
| पूँजीगत खर्च | ५.४ | ४.५ | ४.३ | ४.६ | ४.५ | ५.५ | ६.५ | ७.४ | ७.६ |
| सांवा भुक्तानी खर्च | १.४ | १.९ | २.० | २.३ | २.२ | २.३ | २.० | १.९ | १.६ |
| कुल खर्च | १७.४ | १७.१ | १६.७ | १७.४ | १७.० | १८.३ | १९.७ | २२.२ | २२.१ |
| राजस्व परिचालन | ११.० | ११.४ | ११.६ | ११.९ | ११.१ | १२.० | १३.२ | १४.५ | १५.२ |
| खर्च र राजस्व बीचको अन्तर | ६.४ | ५.६ | ५.१ | ५.५ | ५.९ | ६.३ | ६.६ | ७.७ | ६.९ |

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

उपरोक्त तथ्यांकहरूबाट नेपालमा सरकारी खर्च बढ्दै गएको देखिन्छ । कर्मचारीहरूमा सदाचार पद्धतीको विकास गर्न आ.व.२०६६/६७ वाट अर्थ मन्त्रालयले छानिएका आयोजनाहरूमा कार्यसंपादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता प्रणालीको व्यवस्था गरी खर्च व्यवस्थापनलाई सुधारोन्मुख बनाउने प्रयास गरेको छ ।

३.१० आ.व.२०६८।६९ को लागि राजस्व प्रक्षेपण

आ.व.२०६६।०६७ सम्मको राजस्व संकलनको स्थिति र आ.व.२०६७।०६८ को संसोधित राजस्व संकलनको अनुमानलाई ध्यानमा राखेर आ.व.२०६८।६९ को राजस्व वृद्धिको प्रक्षेपण गरिएको छ । आ.व.२०६७।७८ को राजस्व संकलनको लक्ष्य रु.२१६ अर्ब ६४ करोड राखिएको छ । आ.व.२०६८।०६९ को लागि राजस्व संकलनको प्रक्षेपण गर्न केहि विशेष आधारहरु अपनाउनु उचित देखिए बमोजिम विभिन्न तरिका (Techniques र Methodds) को आधारमा राजस्व संकलनको प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसैगरी आ.व.२०६७।६८ को जेष्ठ मसान्तसम्मको राजस्व संकलनको स्थिति र आर्थिक वर्ष २०६७।६८ को वार्षिक संसोधित अनुमानलाई समेत विश्लेषण गरी प्रक्षेपण गरिएको छ । कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रक्षेपण गर्ने प्रयोजनका लागि विगत ५ आर्थिक वर्षको औषत वृद्धिलाई आधार लिईएको छ भने प्रवृत्ति विश्लेषणमा विगत २६ वर्षको वार्षिक तथ्यांकलाई आधार मानी औषत वृद्धिदरलाई प्रेक्षपणको वृद्धि दरका रुपमा लिइएको छ ।

विभिन्न तरिका (Method) को आधारमा राजस्व अनुमान

आर्थिक वर्ष २०६८।६९ मा संकलन गर्न सकिने राजस्वको अनुमान गर्दा विभिन्न तरिका (Method) हरु अपनाइएको छ । जुन तरिकाहरुबाट राजस्वको अनुमानमा अत्यन्त कम मात्रामा मात्र फरक देखिएको छ । अतः प्रस्तुत तरिकाहरुको आधारमा अनुमान गरिएको राजस्व प्रक्षेपणलाई औषत आधार मान्दा प्राप्त हुने तथ्याङ्कलाई गणितीय हिसाबमा सकारात्मक मान्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

प्रस्तुत अनुमान सामान्य अवस्थाको चित्रण हो । राजस्व प्रशासनमा सुधार, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीमा गरिने विस्तार, अन्य प्रशासनिक प्रक्रिया तथा कार्याविधिमा सुधार तथा विगतका बक्यौता एवं वेरुजु रकमहरुको असुली तथा फछ्यौट तर्फ विशेष ध्यान दिन सकिएमा प्रस्तुत वृद्धिदरभन्दा अझ बढी राजस्व संकलन गर्न सकिने संभावना छ ।

विभिन्न तरिका (Technique and Methods) को आधार प्रक्षेपण गरिएको राजस्वको अनुमान निम्न तालिकाहरुमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३(घ)

Buoyancy को आधारमा प्रक्षेपण

Rs. in Crores

| Title | Base | Using Buoyancy | | | | | Remarks |
|-----------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 | 2072/73 | |
| Customs | 3649.07 | 4142.42 | 4702.48 | 5338.26 | 6059.99 | 6879.30 | Buyoncy 1.04 |
| Growth | | 13.52 | 13.52 | 13.52 | 13.52 | 13.52 | |
| % of total | | 17.01 | 16.35 | 15.69 | 15.04 | 14.39 | |
| VAT | 6277.12 | 7411.40 | 8750.63 | 10331.87 | 12198.84 | 14403.18 | Buyoncy 1.39 |
| Growth | | 18.07 | 18.07 | 18.07 | 18.07 | 18.07 | |
| % of total | | 30.44 | 30.42 | 30.36 | 30.27 | 30.13 | |
| Excise | 2723.15 | 3078.42 | 3479.87 | 3933.52 | 4446.13 | 5025.39 | Buyoncy 1.26 |
| Growth | | 13.05 | 13.04 | 13.04 | 13.03 | 13.03 | |
| % of total | | 12.64 | 12.10 | 11.56 | 11.03 | 10.51 | |
| Education Service Fee | 34.00 | 39.10 | 44.97 | 51.71 | 59.47 | 68.39 | Growth rate 15% |
| Income Tax | 4312.12 | 5377.21 | 6705.39 | 8361.62 | 10426.93 | 13002.39 | Buyoncy 1.90 |
| Growth | | 24.70 | 24.70 | 24.70 | 24.70 | 24.70 | |
| % of total | | 22.08 | 23.31 | 24.57 | 25.87 | 27.20 | |
| Registration Fee | 357.67 | 436.4 | 532.4 | 649.5 | 792.4 | 966.7 | Ave. 22.04% |
| Growth | | 22.00 | 22.00 | 22.00 | 22.00 | 22.00 | |
| % of total | | 1.79 | 1.85 | 1.91 | 1.97 | 2.02 | |
| Vehicle Tax | 337.40 | 421.8 | 527.2 | 659.0 | 823.7 | 1029.7 | Ave. 25% |
| Growth | | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | |
| % of total | | 1.73 | 1.83 | 1.94 | 2.04 | 2.15 | |
| Non-Tax | 2943.98 | 3441.51 | 4023.13 | 4703.04 | 5497.85 | 6426.99 | Ave. 16.9% |
| Growth | | 16.90 | 16.90 | 16.90 | 16.90 | 16.90 | |
| % of total | | 14.13 | 13.99 | 13.82 | 13.64 | 13.45 | |
| Total | 20634.51 | 24348.17 | 28766.01 | 34028.47 | 40305.31 | 47801.97 | |
| Growth | | 18.00 | 18.14 | 18.29 | 18.45 | 18.60 | |
| % of Total | | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | |

*GDP growth rate is based on nominal GDP

तालिका नं.३(ड)
कूल गार्हस्थ उत्पादनको अनुपातको आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

Rs. in Crores

| Title | Base | Using GDP proportion | | | | | |
|-----------------------|----------------|----------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|----------------|
| | 2066/67 | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 | %of GDP |
| Customs | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 | 2072/73 | %of GDP |
| Growth | 3649.07 | 4124.35 | 4660.52 | 5266.39 | 5951.02 | 6724.65 | 2.71 |
| % of total | | 13.02 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| VAT | | 17.68 | 17.68 | 17.68 | 17.68 | 17.68 | |
| Growth | 6277.12 | 7092.06 | 8014.03 | 9055.86 | 10233.12 | 11563.42 | 4.66 |
| % of total | | 12.98 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Excise | | 30.40 | 30.40 | 30.40 | 30.40 | 30.40 | |
| Growth | 2723.15 | 3074.24 | 3473.89 | 3925.50 | 4435.81 | 5012.47 | 2.02 |
| % of total | | 12.89 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Education Service Fee | | 13.18 | 13.18 | 13.18 | 13.18 | 13.18 | |
| Income Tax | 34.00 | 45.66 | 51.59 | 58.30 | 65.88 | 74.44 | 0.03 |
| Growth | 4312.12 | 4870.09 | 5503.20 | 6218.61 | 7027.03 | 7940.55 | 3.20 |
| % of total | | 12.94 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Registration Fee | | 20.87 | 20.87 | 20.87 | 20.87 | 20.87 | |
| Growth | 357.67 | 410.91 | 464.33 | 524.70 | 592.91 | 669.98 | 0.27 |
| % of total | | 14.89 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Vehicle Tax | | 1.76 | 1.76 | 1.76 | 1.76 | 1.76 | |
| Growth | 337.40 | 380.48 | 429.94 | 485.83 | 548.99 | 620.36 | 0.25 |
| % of total | | 12.77 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Non-Tax | | 1.63 | 1.63 | 1.63 | 1.63 | 1.63 | |
| Growth | 2943.98 | 3332.97 | 3766.25 | 4255.86 | 4809.13 | 5434.31 | 2.19 |
| % of total | | 13.21 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| Total | | 14.29 | 14.29 | 14.29 | 14.29 | 14.29 | |
| Growth | 20634.51 | 23330.76 | 26363.76 | 29791.05 | 33663.88 | 38040.19 | 15.32 |
| % of Total | | 13.07 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | 13.00 | |
| GDP* | | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | |

* Nominal GDP

तालिका न.३(च)
औषत प्रवृत्ति (Trend) को आधारमा प्रक्षेपण

Rs in Crores

| Title | Base | Using Trend Average | | | | | |
|-----------------------|----------|---------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|--------|
| | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 | 2072/73 | Ave. % |
| Customs | 3649.07 | 4269.41 | 4995.21 | 5844.40 | 6837.95 | 8000.40 | 17% |
| Growth | | 17.00 | 17.00 | 17.00 | 17.00 | 17.00 | |
| % of total | | 17.21 | 16.74 | 16.27 | 15.80 | 15.34 | |
| VAT | 6277.12 | 7595.32 | 9190.33 | 11120.30 | 13455.56 | 16281.23 | 21% |
| Growth | | 21.00 | 21.00 | 21.00 | 21.00 | 21.00 | |
| % of total | | 30.62 | 30.80 | 30.95 | 31.09 | 31.21 | |
| Excise | 2723.15 | 3213.32 | 3791.71 | 4474.22 | 5279.58 | 6229.91 | 18% |
| Growth | | 18.00 | 18.00 | 18.00 | 18.00 | 18.00 | |
| % of total | | 12.95 | 12.71 | 12.45 | 12.20 | 11.94 | |
| Education Service Fee | 34.00 | 39.10 | 44.97 | 51.71 | 59.47 | 68.39 | 15 |
| Income Tax | 4312.12 | 5390.15 | 6737.69 | 8422.11 | 10527.64 | 13159.55 | 25% |
| Growth | | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | |
| % of total | | 21.73 | 22.58 | 23.44 | 24.33 | 25.23 | |
| Registration Fee | 357.67 | 436.36 | 532.36 | 649.47 | 792.36 | 966.68 | 22% |
| Growth | | 22.00 | 22.00 | 22.00 | 22.00 | 22.00 | |
| % of total | | 1.76 | 1.78 | 1.81 | 1.83 | 1.85 | |
| Vehicle Tax | 337.40 | 421.75 | 527.19 | 658.98 | 823.73 | 1029.66 | 25% |
| Growth | | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | 25.00 | |
| % of total | | 1.70 | 1.77 | 1.83 | 1.90 | 1.97 | |
| Non-Tax | 2943.98 | 3441.51 | 4023.13 | 4703.04 | 5497.85 | 6426.99 | 17% |
| Growth | | 16.90 | 16.90 | 16.90 | 16.90 | 16.90 | |
| % of total | | 13.87 | 13.48 | 13.09 | 12.70 | 12.32 | |
| Total | 20634.51 | 24806.91 | 29842.58 | 35924.24 | 43274.13 | 52162.80 | |
| Growth | | 20.22 | 20.30 | 20.38 | 20.46 | 20.54 | |

तालिका नं.३(छ)
तीनबटा तरिकाको औषतको आधारमा प्रक्षेपण

Rs.in Crores

| Title | Base | Average of 3 methods | | | | |
|------------------------------|-----------------|----------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 | 2072/73 |
| Customs | 3649.07 | 4178.73 | 4786.07 | 5483.01 | 6282.98 | 7201.45 |
| Growth | | 14.51 | 14.53 | 14.56 | 14.59 | 14.62 |
| % of total | | 17.29 | 16.90 | 16.49 | 16.08 | 15.65 |
| VAT | 6277.12 | 7366.26 | 8651.67 | 10169.34 | 11962.51 | 14082.61 |
| Growth | | 17.35 | 17.45 | 17.54 | 17.63 | 17.72 |
| % of total | | 30.49 | 30.55 | 30.59 | 30.61 | 30.61 |
| Excise | 2723.15 | 3121.99 | 3581.83 | 4111.08 | 4720.51 | 5422.59 |
| Growth | | 14.65 | 14.73 | 14.78 | 14.82 | 14.87 |
| % of total | | 12.92 | 12.65 | 12.36 | 12.08 | 11.79 |
| Education Service Fee | 34 | 41.29 | 47.17 | 53.91 | 61.60 | 70.40 |
| Income Tax | 4312.12 | 5212.48 | 6315.42 | 7667.45 | 9327.20 | 11367.49 |
| Growth | | 20.88 | 21.16 | 21.41 | 21.65 | 21.87 |
| % of total | | 21.57 | 22.30 | 23.06 | 23.87 | 24.71 |
| Registration Fee | 357.67 | 427.88 | 509.68 | 607.88 | 725.87 | 867.78 |
| Growth | | 19.63 | 19.12 | 19.27 | 19.41 | 19.55 |
| % of total | | 1.77 | 1.80 | 1.83 | 1.86 | 1.89 |
| Vehicle Tax | 337.4 | 407.99 | 494.77 | 601.27 | 732.15 | 893.23 |
| Growth | | 20.92 | 21.27 | 21.52 | 21.77 | 22.00 |
| % of total | | 1.69 | 1.75 | 1.81 | 1.87 | 1.94 |
| Non-Tax | 2943.98 | 3405.33 | 3937.50 | 4553.98 | 5268.28 | 6096.10 |
| Growth | | 15.67 | 15.63 | 15.66 | 15.69 | 15.71 |
| % of total | | 14.09 | 13.90 | 13.70 | 13.48 | 13.25 |
| Total | 20634.51 | 24161.95 | 28324.12 | 33247.92 | 39081.11 | 46001.65 |
| Growth | | 17.09 | 17.23 | 17.38 | 17.54 | 17.71 |
| % of Total | | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 |

उपरोक्त तालिकाहरूको आधारमा गरिएको राजस्व संकलनको अनुमानलाई विगत छ वर्ष (आ.व.२०६९/६२ देखि ०६६/६७) सम्मको वास्तविक संकलन र आ.व.०६७/६८ मा लक्ष्य भन्दा केही कम राजस्व संकलन हुन सक्ने संशोधित अनुमानको आधारमा आगामी पाच वर्षको राजस्व वृद्धिको अवस्थालाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३(ज)
दश वर्षको वास्तविक तथा प्रक्षेपित राजस्व

Rs in Crores

| Title | Actual Revenue | | | | | Estimated Revenue | | | | | |
|-----------------------|----------------|----------|----------|----------|----------|-------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|----------|
| | 2061/62 | 2062/63 | 2063/64 | 2064/65 | 2065/66 | 2066/67 | 2067/68 | 2068/69 | 2069/70 | 2070/71 | 2071/72 |
| Customs | 1570.16 | 1534.37 | 1670.76 | 2106.24 | 2679.28 | 3515.16 | 3649.07 | 4178.73 | 4786.07 | 5483.01 | 9150.49 |
| VAT | 1888.54 | 2161.30 | 2609.56 | 2981.57 | 3970.09 | 5489.65 | 6277.12 | 7366.26 | 8651.67 | 10169.34 | 15195.96 |
| Excise | 644.60 | 650.69 | 934.32 | 1118.96 | 1622.08 | 2431.50 | 2723.15 | 3121.99 | 3581.83 | 4111.08 | 5476.25 |
| Education Service Fee | 0.00 | 0.00 | 0.00 | 0.00 | 1.55 | 17.00 | 34.00 | 41.29 | 47.17 | 53.91 | 35.51 |
| Income Tax | 1127.26 | 1093.35 | 1573.18 | 1907.78 | 2724.74 | 3383.20 | 4312.12 | 5212.48 | 6315.42 | 7667.45 | 12000.26 |
| Registration Fee | 179.92 | 218.03 | 225.35 | 294.07 | 522.32 | 551.07 | 357.67 | 427.88 | 509.68 | 607.88 | 1689.18 |
| Vehicle Tax | 80.65 | 84.76 | 99.50 | 106.93 | 184.99 | 241.76 | 337.40 | 407.99 | 494.77 | 601.27 | 1225.22 |
| Non-Tax | 1601.80 | 1485.70 | 1658.54 | 2246.70 | 2642.26 | 2364.97 | 2943.98 | 3405.33 | 3937.50 | 4553.98 | 6820.06 |
| Total | 7092.93 | 7228.20 | 8771.21 | 10762.25 | 14347.31 | 17994.31 | 20634.51 | 24161.95 | 28324.12 | 33247.92 | 51593.56 |
| Growth | | 1.91 | 21.35 | 22.70 | 33.31 | 25.42 | 14.67 | 17.09 | 17.23 | 17.38 | 23.99 |
| | 58941.20 | 65408.40 | 72817.80 | 81840.10 | 96001.10 | 117190.50 | 134681.60 | 151844.24 | 171193.93 | 193009.37 | |

उपरोक्त तथ्याङ्कहरूको आधारमा औषत राजस्व वृद्धिदर आ.व.०६८/०६९ को लागि १७.०९% मा रहने देखिन्छ । आ.व.२०६३/०६४ देखि राजस्व वृद्धिदर सकारात्मक रही राजस्व असुलीमा क्रमशः वृद्धि हुँदै आएको भएता पनि आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा राजस्व असुलीको अवस्था कमजोर रहेको छ । पैठारी र निकासीमा अत्यधिक गिरावट आएको छ । सरकारको पूजीगत खर्चमा वृद्धि हुन सकेको छैन । पूँजी निर्माणका सम्भावनाहरू न्यून भएका छन् । यसको साथै चालु आर्थिक वर्षको असार महिनाको दोस्रो हप्तासम्ममा राजस्व असुलीको वृद्धि दर औषत १४ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । देशको अर्थतन्त्र सुधारोन्मुख नदेखिएको हुनाले पनि आगामी आर्थिक वर्षमा राजस्व असुलीको वृद्धि दर उच्च रहने अनुमान गर्न उचित हुदैन । तसर्थ राजस्व परामर्श समिति आ.व.२०६८/६९ मा उपरोक्तानुसार लक्ष्य निर्धारण गर्न सुझाव गर्दछ । अतः यहाँ सुझाव गरिएको लक्ष्य हासिल गर्न विगतमा जस्तै तदारुकताका साथ प्रतिबद्ध भएर लाग्न र उद्योगी व्यवसायीहरूसंग सुमधुर सम्बन्ध राखी निजी क्षेत्रलाई प्रवर्धन गर्न सरकार सहजकर्ताको रूपमा अगाडी बढ्नु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ ।

यसका अतिरिक्त करको दायरा विस्तार, प्रशासनिक सुधार, नकारात्मक वस्तुहरूको राजस्व दरबन्दीमा पुनरावलोकन, चुहावट नियन्त्रण र गैरकर राजस्वको दर पुनरावलोकन तथा प्रशासनमा थप प्रभावकारिता ल्याउन सकिनेमा प्रस्तुत प्रक्षेपण भन्दा बढी राजस्व परिचालन गर्न सकिने देखिन्छ ।

परिच्छेद - ४

राजस्व परामर्श समितिद्वारा सिफारिस गरिएका सुभावहरू

४.१ भन्सार तथा वाणिज्य सम्बन्धी सुभावहरू

४.१.१ ऐन कानून एवम् प्रक्रियागत सुधार

- (क) आर्थिक ऐनको पासवुक सम्बन्धी व्यवस्था र भन्सार नियमावलीको वण्डेड वेयर हाउस सुविधा सम्बन्धी व्यवस्थामा रहेको निकासी गरि सक्नु पर्ने अवधि, जरिवाना र म्याद थपको व्यवस्थामा एकरूपता हुने गरी सम्बन्धित ऐन नियम संशोधन गरिनु पर्ने ।
- (ख) जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन जाँचपास परीक्षण अधिकारीको काम, कर्तव्य, अधिकार स्पष्ट हुने गरी सम्बन्धित ऐन, नियमहरूमा आवश्यक परिमार्जन एवम् संशोधन गरिनु पर्ने ।
- (ग) हालको निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ अर्पायाप्त भएकोले व्यापार सहजीकरण एवं वैध व्यापारले प्रोत्साहन पाउने किसिमले समयानुकूल परिमार्जन गरी लागू गर्नुपर्ने ।
- (घ) छनौट प्रणाली (Selectivity Module) को कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन र यस प्रणालीको दुरुपयोगलाई निरूत्साहन गर्न थप दण्ड सजायको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- (ङ) चोरी पैठारी/निकासी वा अन्य कुनै कारणबाट भन्सार कार्यालयले जफत गरेको सामानहरूको लिलाम विक्रीका लागि दीर्घकालिन रूपमा आवश्यक कानूनी व्यवस्था सहित छुट्टै Auction House को व्यवस्था गर्ने । उक्त व्यवस्था नभएसम्म विद्यमान कानूनी व्यवस्था कार्यान्वयनको द्विविधा हटाई लिलाम गर्ने कार्य कार्यान्वयन गर्नुपर्ने । यस्तो लिलाम सकार गर्ने निजी व्यक्ति वा संस्था अनिवार्य रूपमा PAN मा दर्ता भएको हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४.१.२ भन्सार मूल्याङ्कन

- (क) आगामी आ.व.मा राजस्वका हिसावले महत्वपूर्ण थप केही संभाव्य मालवस्तुलाई MRP घोषणा गर्न अनिवार्य गर्ने व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने ।
- (ख) भन्सार कार्यालयमा स्वेच्छिक रूपले घोषणा गरिएको अधिकतम खुद्रा विक्री मूल्य (MRP) लाई उक्त मालवस्तुको भन्सार मूल्याङ्कनको आधारको रूपमा लिने र जोखिम रहित छनौट प्रणालीबाट जाँचपास गर्न सकिने गरी प्रोत्साहित गर्ने नीति लिनु पर्ने ।
- (ग) आयातित मालवस्तुको पैठारी मूल्याङ्कन कारोबारमा आधारित र यथार्थपरक बनाउन सूचना सञ्जालको प्रभावकारी उपयोग गरिनुपर्ने । निजीक्षेत्रसँग सम्बन्धित संघ/संस्थाहरू लगायत अन्य सम्बद्ध निकाय तथा स्रोतहरूबाट मूल्य विवरण माग गरी Database लाई हरेक तीन महिनामा परिमार्जन गर्दै जाने नीति अवलम्बन गर्ने ।

- (घ) नेपालमा आयात गरिने मालवस्तुको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य एवम् नेपाली उत्पादनको अन्तर्राष्ट्रिय बजारको अध्ययन गरी सोको सूचना संकलन एवं आयात-निर्यात प्रवर्द्धन तथा व्यापार सम्बन्ध सुदृढ गर्ने कार्यको लागि नेपाली दूतावास वा महावाणिज्य दूतावासमा व्यापार सहजिकरणको लागि इकाइको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- (ङ) भन्सार कार्यालयबाट मूल्यांकन बृद्धि गर्दा लाग्ने थप महशुल दर कम गरिनु पर्ने ।

४.१.३ जाँचपास पछिको परीक्षण (Post Clearance Audit)

- (क) भन्सार कार्यालयबाट हुने मालवस्तुको जाँचपासलाई सरल र छिटो, छरितो बनाई राजस्व जोखिममा आधारित, वैज्ञानिक र वस्तुगत आधारमा जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने कार्यलाई अनुगमन तथा नियन्त्रण गर्ने औजारको रूपमा विकसित गरिनु पर्ने ।

४.१.४ वाणिज्य तथा व्यापार सहजीकरण

- (क) निकासी प्रवर्द्धन, विदेशी लगानी आकर्षित एवम् उद्योगको विकासका लागि सुविधायुक्त विशेष आर्थिक क्षेत्र र निर्यात गृहको व्यवस्था एवम् सञ्चालनका लागि उद्योग मन्त्रालय र वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले शीघ्र पहल गर्नुपर्ने ।
- (ख) भारतमा विभिन्न बहूराष्ट्रिय कम्पनीको स्थापना एवम् वण्डेड वेयर हाउसबाट त्यस्ता मालवस्तुहरू भारतीय मुद्रामा नै सहजै उपलब्ध हुने यथार्थ र नेपालमा ती वस्तुहरूको आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी भारतसित हाल कायम रहेको दुइपक्षीय सन्धिमा पुनरावलोकन गर्न वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट पहल गरिनु पर्ने ।
- (ग) व्यापार सहजीकरणको लागि Authorized Economic Operator को अवधारणा अवलम्बन गर्नेतर्फ संभाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (घ) भन्सार एजेन्ट सम्बन्धी निर्देशिका तथा आचारसंहिता बनाई जारी गर्नुपर्ने र हाल कायम रहेका भन्सार एजेन्टहरू अपर्याप्त भएकोले आगामी आर्थिक वर्षमा नयाँ भन्सार एजेन्टहरू नियुक्ति गरिनु पर्ने ।
- (ङ) भन्सार कार्यालयबाट जाँचपास भएको मालवस्तु अनधिकृत व्यक्ति वा निकायले बाटोमा रोक्ने, जाँच गर्ने जस्ता कार्यहरूलाई निरुत्साहित गर्ने नीति कडाइकासाथ अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
- (च) निकासी सम्बन्धी कागजात कम गर्ने गरी विशेषत त्रि.वि.भन्सार कार्यालय गोदाममा द्रुत सेवा शाखाको स्थापना हुनुपर्ने ।

४.१.५ चोरी पैठारी/निकासी तथा भन्सार चुहावट नियन्त्रण

- (क) सीमावर्ती भन्सार कार्यालयहरूमा पटके रूपमा खटाइने व्यवस्थाको सट्टा महानिर्देशकको मातहत र आदेशमा परिचालन हुने गरी स्थायी प्रकृतिको छुट्टै भन्सार प्रहरीको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- (ख) तातोपानी भन्सार नाकामा स्थानीय बासिन्दालाई ओहोर दोहोर गर्न दिने गरेको सहूलियतको व्यापक दुरुपयोग भई यसले तस्करी कार्यलाई

दुरूत्साहन गरेको हुँदा आवश्यकता एवं औचित्यको आधारमा नियन्त्रणात्मक व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

- (ग) भारतको स्थानीय बजारबाट खरिद भई आउने (Local) तथा चीनको तिब्बतसंगको व्यापारलाई प्रतितपत्रको माध्यममा ल्याई आयात व्यापारलाई व्यवस्थित गर्न रु.५ लाख भन्दा बढीको आयात कारोवारलाई प्रतितपत्र मार्फत हुने गरी प्रोत्साहित गर्ने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
- (घ) अवैध व्यापारलाई नियन्त्रण गर्न भन्सार विभागमा रहेको इन्टिलिजेन्स तथा अनुगमन शाखालाई सुदृढ बनाई विशेषज्ञ कर्मचारी सम्मिलित टोलीबाट अनुसन्धान तथा अनुगमनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने र चोरी पैठारी नियन्त्रणमा निजी क्षेत्र समेतसंग सहकार्य गर्नुपर्ने ।
- (ङ) भन्सार विभाग, आन्तरिक राजस्व विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभागलाई Web base मा आधारित सूचना संजालसंग आवद्ध गरी व्यापारमा हुने जालसाभी (Commercial Fraud) नियन्त्रणको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४.१.६ भन्सार महसुल सम्बन्धी

- (क) भन्सारका दरहरूलाई विश्व व्यापार संगठनको प्रतिवद्धता, साफ्टा सम्झौता एवम् छिमेकी मुलुकको भन्सार दर तथा राजस्व नीति समेतलाई मध्यनजर राखी समायोजन गर्दै जानु पर्ने ।
- (ख) आन्तरिक उत्पादन र निकासीलाई प्रवर्द्धन गर्न तयारी वस्तु भन्दा कच्चा पदार्थको पैठारी महसुल दर न्यून हुने गरी दर समायोजन गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिनुपर्ने । कुनै द्विविधा भएको उद्योग मन्त्रालयको सिफारिस लिने व्यवस्था गर्ने ।
- (ग) प्राकृतिक स्रोत साधन र पर्यावरण संरक्षण, आन्तरिक उद्योगको विस्तारमा टेवा पुग्ने र निकासी व्यापारलाई प्रोत्साहन गर्न निकासी महसुल दरहरूमा समायोजन गर्नुपर्ने ।
- (घ) भन्सार महसुल छुटका प्रावधानहरूलाई क्रमशः घटाई दरबन्दीमै समायोजन गरिनु पर्ने ।
- (ङ) भन्सार महसुल दर र चोरी पैठारीको सम्बन्धलाई विश्लेषण गरी त्यस्ता मालवस्तुमा भन्सार दरमा पुनरविचार गरिनुपर्ने ।
- (च) तेस्रो मुलुकबाट पैठारी भइ आउने मालवस्तुहरूको परिमाणको १० प्रतिशतसम्म कम चलान भई आएको प्रमाण भारतीय भन्सारबाट प्रमाणित भइ आएमा र सो वापत आयातकर्ताले विमाको रकम प्राप्त गरेको प्रमाण पेश गरेमा भन्सार कार्यालयको प्रमुखले लाग्ने महसुल मिनाहा दिन सक्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (छ) कृषिजन्य र खाद्य वस्तुहरू एवं उपकरणमा भन्सार छुट दिने ।
- (ज) नेपालमा उत्पादन हुने बाहेक (जस्तो सोयाबिन र तोरीको पिना) दाना उद्योगले पैठारी गर्ने केही कच्चा पदार्थमा कृषि सुधार शुल्क छुट दिनु पर्ने ।

- (भक) ठोस कत्था र लिक्वीड कत्थाको निकासी भन्सार महसुलमा पाँच प्रतिशत फरक हुनुपर्ने ।
- (ब) सिघ्र नाश हुने तरकारी, फलफूल जस्ता कृषि जन्य उपज ढुवानीमा प्रयोग हुने वातानुकूलित ढुवानी साधनमा भन्सार छुट दिने ।
- (ट) एल.सि.मार्फत हुने भारत निकासीमा पनि नगद अनुदान दिने व्यवस्था गर्ने ।
- (ठ) भन्सार महसुल माफी जनिएका वस्तुहरुमा अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था भएकोमा भारतबाट DRP प्रकृयाबाट पैठारी गर्दा भारतीय अन्तःशुल्क कटौती गर्ने सुविधा दिइएको छैन । अतः यो व्यवस्था कायम गर्ने वा अन्तःशुल्क को सट्टा भन्सार महसुल नै लगाउने व्यवस्था गर्ने ।
- (ड) प्रशोधित सोयाविन तथा सनफ्लावर खाने तेल र कच्चा सोयाविन तथा सनफ्लावर खाने तेल बीचको पैठारी भन्सार दर एक तहले फरक गर्ने ।
- (ढ) मैदा, क्लिङ्कर र सिमेन्टमा पैठारी भन्सार महशुल दर वृद्धि गर्ने ।
- (ण) चुन्नी, भुसी, मुसुरो दाल, तोरीको पीनामा निकासी महसुल दर कम गर्ने ।
- (त) तराई क्षेत्रका आम जनसमुदायले दैनिक रुपमा प्रयोग गर्ने साधारण साइकल (गियर नभएको) लाई मू.अ.कर (VAT) छुट दिने ।
- (थ) हस्तकलाका सामान निकासीलाई प्रोत्साहन गर्न निकासी महसुल कम गर्ने ।
- (द) उद्योगले पैठारी गर्ने भटमासको गेडा, सुर्यमुखीको गेडामा लाग्ने कृषि सुधार शुल्कमा हाल भएको छुट सुविधालाई निरन्तरता दिने ।
- (ध) High Breed Vehicle (Electric Motor Assisted Internal Combustion Portion Engine) को पैठारी भन्सारदरमा छुट दिने ।

४.१.७ भन्सार स्वचालन (Customs Automation)

- (क) भन्सार विभागमा स्थापना गरिएको Wide Area Network को विस्तार र व्यवस्थित गरी थप भन्सार कार्यालयहरू समेत समेटी भन्सार कार्यालयहरू र भन्सार विभाग बीच व्यवस्थित सूचना सञ्जाल कायम गरिनु पर्ने ।
- (ख) हालको आशिकुडा प्रणाली (A++) को सट्टा यसको पछिल्लो पुस्ता "ASYCUDA World" लागू गर्नुपर्ने र Web मा आधारित जाँचपास प्रणालीलाई Reengineering गर्न सम्बन्धित कानूनहरूमा परिमार्जन गर्न अध्ययन गरिनु पर्ने ।
- (ग) विश्व भरका भन्सार प्रक्रियालाई एकिकरण (Harmonization) र सरलीकरण (Simplification) गर्ने उद्देश्यले विश्व भन्सार संगठनको सक्रियतामा भएको Revised Kyoto Convention को पक्ष राष्ट्र हुन उपयुक्त भएकोले सम्बन्धित कानूनमा परिमार्जनको लागि अध्ययन गर्न एक कार्यदल गठन गर्नुपर्ने ।

४.१.८ पूर्वाधार विकास (Infrastructure Development)

- (क) आधुनिक भन्सारको अवधारणा अनुरूप सबै भन्सार कार्यालयहरूमा भवन, आवास भवन, नाप्ने, तौलने यन्त्रहरू लगायतको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको पूर्वाधार विकासका लागि प्रत्येक भन्सार कार्यालयको माष्टर प्लान तयार गरी Short Term र Long Term मा निर्माण गर्नुपर्ने पूर्वाधार बारे सूची तयार गरी सोही अनुरूप पूर्वाधारहरूको विकास गरिनुपर्ने । यसरी पूर्वाधार विकास गर्दा भौतिक संरचनामा सबै भन्सार कार्यालयहरूमा एकरूपता कायम गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्ने ।
- (ख) विराटनगर, वीरगन्ज, भैरहवा, त्रि.वि.स्थल र तातोपानी भन्सार कार्यालयहरूमा एकीकृत रूपमा सीमा सुरक्षा, अध्यागमन, क्वारेन्टाइन, पुरातत्व लगायतका निकायहरूका पूर्वाधार सहितका इकाईहरू राखी एकीकृत सेवा प्रदान गरिने व्यवस्थाका साथै भन्सार कार्यालयहरूमा प्रज्ञापनपत्र दर्तादेखि लिएर जाँचपास हुने अवस्थासम्म धेरै प्रक्रियाहरू पूरा गर्नुपर्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी एउटै ढोकाबाट सबै काम सम्पन्न गर्न सकिने (One Window System) को व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (ग) नेपाल र चीनको तिब्बत बीच बढ्दो व्यापारलाई व्यवस्थित गर्न सिन्धुपाल्चोकको लार्चामा ICD को निर्माण कार्यमा तिव्रता दिनुपर्ने । अन्य भन्सार कार्यालयहरूको पनि भौतिक पूर्वाधार निर्माणको कार्यहरू प्राथमिकता साथ समय सीमा भित्रै सम्पन्न गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४.१.९ जनशक्ति व्यवस्थापन

- (क) भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई अनिवार्य रूपमा कम्प्युटर र भन्सार सम्बन्धी तालिम लिनु पर्ने व्यवस्था गर्ने र नयाँ प्रवेश गर्ने कर्मचारीहरूलाई कम्तिमा ३ महिनाको सघन तालिम प्रदान गरेपछि मात्र कार्यालयमा पदस्थापना गर्ने नीति लागू गरिनु पर्ने ।
- (ख) भन्सार विभाग, अन्तर्गत कार्यालय र छोटी भन्सारहरू समेतको संगठन पुन संरचनाका लागि O&M कार्य सम्पन्न गरी नयाँ संगठनात्मक व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने ।
- (ग) राजस्व समूह भित्र कार्य विशिष्टताका आधारमा भन्सार उपसमूह गठन गर्ने र सो उपसमूहमा हाल भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कम्प्युटर, तथ्याङ्क, प्रयोगशाला, रेडियो टेक्निसियन, गोल्ड टेक्निसियन समेतलाई समूहकृत गर्नुपर्ने ।
- (घ) हाल लागू गरिएको सामूहिक कार्यसम्पादनको आधारमा प्रदान गरिने प्रोत्साहन प्रणालीको प्रभाव मूल्याङ्कन गरी कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत आचरण एवं कार्यसम्पादन समेतको मूल्याङ्कनको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने र यसैलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधार बनाउने नीति अवलम्बन गर्ने ।

४.१.१० स्वच्छ व्यवसायीको सम्मान

- (क) व्यापार व्यवसायमा नैतिकता र इमान्दारीताको कदर गर्ने परिपाटी विकास गर्न स्वच्छ व्यापार गर्ने व्यवसायीहरूको पहिचान गरी त्यस्ता व्यवसायीहरूलाई सम्मान गर्ने नीति अवलम्बन गरिनु पर्ने ।

४.२ आन्तरिक राजस्व सम्बन्धी सुझावहरू

४.२.१ आयकर, घरबहालकर, सवारी साधन कर सम्बन्धी सुझावहरू

१. ऐनमा १० वर्ष भन्दा बढी स्वामित्व भएको र १० वर्षभन्दा बढी वसोवास गरेको घरको निसर्गमा कर नलाग्ने व्यवस्थाले गर्दा बढी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गामा सानो घर बनाएर ऐनको उक्त सुविधा लिई करको दायराबाट बाहिर रहन सक्ने अवस्था रहन्छ। यस्तो अवस्थाबाट कुनै व्यक्तिले अवान्छित लाभ लिन नपाउने व्यवस्थाको लागी आर्थिक ऐन, २०६७ बाट "निजी भवन भन्नाले भवन र भवनले चर्चेको क्षेत्रफल वरावरको जग्गा वा एक रोपनी जग्गा मध्ये जुन घटी हुन्छ सोलाई वुझाउने छ भनी संशोधन गरिएकोमा सो अस्पष्ट भई कार्यान्वयनमा अवरोध पुग्न गएकोले स्पष्ट गर्न आवश्यक देखिएको।

२. **रोयल्टीको परिभाषामा परिमार्जन** : आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ को परिभाषा अन्तर्गत खण्ड क मा रोयल्टीको परिभाषा उल्लेख भएको छ। राष्ट्रहरूको बीचमा हुने दोहोरो कर मुक्ति तथा वित्तीय छल निरोध सम्झौताको Model मा Royalty लाई छुट्टै धाराको रूपमा राखिएको छ। DTAA को प्रचलित Model मध्ये UN र OECD Model मा Royalty को परिभाषा फरक फरक रूपमा भएको छ। OECD Model मा Royalty को परिभाषा केही सिमित छ भने UN Model मा अलि बढी व्यापक रहेको छ। OECD Model ले Royalty को आयमा बासिन्दा रहेको क्षेत्रमा मात्र कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ भने UN Model ले दुवै देशमा कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालले विगतमा गरेको DTAA तथा प्रस्तावित DTAA मा UN Model को व्यवस्थालाई समावेश गरेको छ।

आयकर ऐनमा अमूर्त सम्पत्तिको पट्टा भुक्तानी भएको रकमलाई रोयल्टीको रूपमा परिभाषा गरेको छ। UN र OECD दुवै Model मा Royalty को परिभाषा अन्तर्गत Intangible Asset लाई मात्र सिमित गरेको छैन। आयकर ऐन, २०५८ को रोयल्टीको परिभाषाको खण्ड ३ मा औद्योगिक, व्यापारिक वा वैज्ञानिक अनुभव प्रदान गर्ने मात्र उल्लेख छ जुन OECD को "For information concerning industrial, commercial or scientific experiance" संग मिल्दो छ। UN मा यस सम्बन्धमा Use or Right to use Industrial, commercial or Scientific equipment भन्ने थप व्यवस्था रहेको छ।

रोयल्टीको ऐनमा रहेको व्यवस्था र DTAA को व्यवस्था फरक भएमा कर लाग्ने आधारमा असर पर्न सक्दछ। UN Model ले परिभाषा व्यापक गरी Source Country मा तोकिएको दरमा कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ भने OECD ले परिभाषा सिमित गरी यस विषयमा Permanent Establishment अन्तर्गत कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ।

अतः यस सम्बन्धमा वर्तमान रोयल्टीको परिभाषामा परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३. **बैंकिङ्ग कारोबार गर्ने सहकारी संस्था :** आयकर ऐन, २०५८ को दफा २२ को उपदफा ३ मा “उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि बैंकिङ्ग व्यवसायका सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ तथा बैंकिङ्ग सम्बन्धि प्रचलित कानूनको अधिनमा रही नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेको लेखांकनलाई विभागले मान्यता दिन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । हाल नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६४, वित्तीय मध्यस्थ ऐन, २०५५ एवं सहकारी ऐन, २०४९ अनुसार दर्ता भै बैंकिङ्ग तथा वित्तीय कारोबार गर्दै आएको छ । सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भएका केही सहकारी संस्थालाई समेत सिमित वित्तीय कारोबार गर्ने स्विकृती प्रदान गरेको अवस्था छ । यस किसिमको व्यवस्थाले सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भै बैंकिङ्ग कारोबार गर्ने सहकारी संस्था, वित्तीय मध्यस्थ ऐन अनुसार दर्ता भएका संस्था वा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सिमित कारोबार गर्ने स्विकृति पाएका बैंकहरुले यस ऐनको यस दफाको व्यवस्था अनुसार लेखांकन गर्न पाउने वा नपाउने भन्ने सम्बन्धमा द्विविधा रहेको छ । सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भएको निकायलाई छुट्टै गरेको दरको व्यवस्था भएको हुँदा यो सुविधा प्रदान गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्बन्धमा भएको गरेको दर विभेदकारी हुने देखिन्छ । अतः यस सम्बन्धमा यस उपदफाको स्पष्टीकरण अन्तर्गत ऐनको अनुसूची १ को दफा २ को उपदफा ३ को खण्ड ख को उपखण्ड घ अनुसार कर तिर्ने निकायले यो सुविधा प्राप्त नगर्ने व्यवस्था ऐनमा गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

४. **साभेदारी संस्थाको सम्बन्धमा रहेको विभेदकारी व्यवस्था हटाउनु पर्ने :** आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५४ मा लाभांश कर भन्ने व्यवस्था अन्तर्गत उपदफा १ को खण्ड (क) मा कम्पनीले वितरण गरेको लाभांशमा कर लाग्ने र खण्ड (ख) मा अन्य निकायले वितरण गरेको लाभांशमा कर नलाग्ने व्यवस्था रहेको छ । आर्थिक ऐन, २०६७ ले प्राकृतिक व्यक्तिको २५ लाख भन्दा बढी कर योग्य आय भएमा थप ४० प्रतिशत सरचार्ज लाग्ने व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक ऐनको उपरोक्त व्यवस्था एवं दफा ५४ को उपदफा १ को व्यवस्थाको कारणबाट प्राकृतिक व्यक्तिले कम्पनी बाहेक अन्य निकाय खडा गरी व्यवसाय गरी आर्थिक ऐन, २०६७ को व्यवस्थाबाट बाहिर रहन सक्ने योजना बनाउन सक्दछन् । विशेष गरी साभेदारी संस्था दर्ता गरी कर योजना बन्न सक्दछ । साभेदारीलाई आयकर ऐनले निकाय मानेको छ । यदि साभेदारीमा साभेदारको संख्या बीस भन्दा बढी रहेको छ भने त्यस्तो साभेदारी संस्था कम्पनी हुने व्यवस्था छ । यसले गर्दा साभेदारको संख्याको आधारमा साभेदारी संस्था कम्पनी हुने वा नहुने हुन्छ । यदि कुनै साभेदारी संस्थामा बीस भन्दा बढी साभेदारीहरु भएको अवस्थामा त्यस्तो साभेदारीले वितरण गर्ने लाभांश करको दायरामा आउंछ अन्यथा करको दायरामा आउंदैन । यसर्थ साभेदारी संस्थाको सम्बन्धमा रहेको विभेदकारी व्यवस्था हटाउन ऐनको दफा ५४ को उपदफा १ को खण्ड (क) मा कम्पनी वा साभेदारी र शेयरवाला पछाडी वा साभेदारी भन्ने शब्द राख्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

५. देशको आर्थिक स्थिति तथा सरकारको नीतिगत अवधारण सम्बन्धी श्वेतपत्रमा उल्लेख भएअनुसार गाउँमा शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा तथा रोजगारी सृजना गर्ने कार्यकालागि कुनै संघ संस्थाले अनुदान दिएमा आयकरमा त्यस्तो खर्च कट्टि गर्न पाउने व्यवस्था गर्ने ।
६. जारी भएको उर्जा नीति अनुरूप उर्जा संकटकालभित्रै निर्माण प्रारम्भ गर्ने जलविद्युत आयोजनाले सम्बत् २०७५ साल चैत्र महिनासम्म व्यापारिक रुपमा जलविद्युतको उत्पादन सुरु गरेमा पहिलो १० वर्षसम्म पुरै आयकर छुट पाउने र त्यसपछिको ५ वर्षसम्म ५० प्रतिशत आयकर छुट पाउने गरी ऐनमा संशोधन गर्नुपर्ने ।
७. हाल विद्यमान लोडसेडिङले गर्दा औद्योगिक उत्पादनमा नकारात्मक असर परिरहेको परिप्रेक्ष्यमा सो अवस्थालाई सुधार गर्न औद्योगिक व्यवसायीहरूलाई विद्युतको बैकल्पिक श्रोतमा समेत लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ । यसर्थ, औद्योगिक कार्यमा प्रयोग हुने विद्युत उत्पादनका लागि प्रयोग गरिने मेशिनरी खरिदमा भएको खर्चको ५० प्रतिशत ह्रासको रुपमा खर्च छुट दिइ बाँकी ५० प्रतिशत पूँजिकरण गर्न दिनुपर्ने । यसरी पैठारी हुने मेशिनरी सामानको खरीद खर्च कम गराउनको लागी भन्सार तथा मू.अ.कर छुट दिन उपयुक्त हुने ।
८. नेपालमा पाइने सवै खाले जडिवुटीहरूको यथोचित व्यवस्था नहुनाले धेरै कम मूल्यमा विक्री वा निकासी भईरहेको छ र सोही जडिवुटी प्रशोधित रुपमा पुनः धेरै बढी मूल्यमा देशमा भित्रिएको पनि छ । यस अवस्थाको अन्त्य गर्नका लागि जडिवुटीसँग सम्बन्धित वन पैदावारको उत्पादन प्रयोग गरी संचालित जडिवुटी उद्योगहरूलाई आयकरतर्फ ५० प्रतिशत छुटको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा स्वदेशी वा विदेशी लगानीकर्ताहरू आकर्षित हुन्छन् । साथै कृषिजन्य र पशुपञ्छी उद्योगलाई समेत यही किसिमको छुट सहूलियत उपलब्ध गराउन उपयुक्त देखिन्छ ।
९. देशमा उद्योग व्यवसायको विकासको गतिलाई तिब्र पार्न देशमा स्थापित उद्योगहरूले उद्योगको करयोग्य आयबाट उत्पादन विविधिकरण गर्न र क्षमता अभिवृद्धि गर्नमा उपयोग गरेको छ भने त्यसरी उपयोग भएको रकम करयोग्य आयबाट कट्टा गर्न दिने व्यवस्था गनुपर्ने ।
१०. वार्षिक रु.पच्चीस लाखभन्दा बढी करयोग्य आय भएका प्राकृतिक व्यक्तिले आय विवरण पेश गर्नपर्ने र अग्रिम कर कट्टी भएको रकम समायोजन गर्न पाउने गरी ऐनमा संशोधन गर्न उपयुक्त हुने ।
११. बैंक, वित्तिय र बीमा व्यवसाय गर्ने एकै प्रकृतिका निकायहरू गाभिन (Merge) चाहेमा आयसयपत्र पेश गर्ने अवधि २०६८ कार्तिक र प्रकृया पूरा गर्ने अवधि २०७० कार्तिकलाई बढाउने र ५ वर्षसम्म आयकरमा १० प्रतिशत विन्दूले छुट प्रदान गर्ने ।
१२. बैंक, विमा व्यवसाय गर्ने संस्थालाई आयकरको दर ३० प्रतिशतको सट्टा २५ प्रतिशत गर्ने ।
१३. शेयर विक्रीमा पूँजिगत लाभकर ५ प्रतिशत गर्ने ।

१४. सहकारी विभागद्वारा जारी मापदण्ड अनुरूप संचालित सहकारी संघ/संस्थालाई केही आयकर छुट दिने ।
१५. विदेश तथा भारतबाट निश्चित परिमाणको रेमिट्यान्स भुक्तानी वैकिङ्ग च्यानल मार्फत ल्याउन सरकारले अनुदान दिने व्यवस्था गर्ने ।
१६. जीवन विमा गरेको व्यक्तिको मृत्यु भएमा हकवालाले पाउने मृत्यु दावी भुक्तानीमा आयकर नलाग्ने व्यवस्था गर्ने ।
१७. आयकरको दायरा फराकिलो तुल्याउने ।
१८. आयकर छुट सीमा व्यक्तिलाई रु ३ लाख र परिवारलाई रु.३ लाख पचास हजार गरिनु गरिनु पर्ने ।
१९. द्वन्दको कारण व्यवसायीहरुको बक्यौतामा लाग्न गएको व्याज, जरिवाना शुल्क मिनाहा दिने ।
२०. घर बहालको संभौता र बहाल तिरेको निस्सा कर कार्यालयमा बुझाएमा बहाल कर घर धनी वाटै असुल गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
२१. सवारी साधन कर असुल गर्दा व्यापार मौज्जातबाट विक्री भई गएको अवस्थामा विक्री विजक जारी भएपछि मात्र लिने । भन्सार जांचपास भएको आधारमा लिने गरेको हालको व्यवस्था हटाउने ।
२२. सब बहानमा सवारी साधन कर नलाग्ने व्यवस्था गर्ने ।
२३. औषधी उपचार खर्च वापत कर मिलान गर्न पाउने रकममा बृद्धि गर्ने ।

४.२.२ मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धी सुझावहरु

१. ईटाको वार्षिक कारोवार रु.२० लाख भन्दा बढिनै हुने भएकोले जुनसुकै स्थानमा रही ईटाको कारोवार गरे पनि त्यस्तो कारोवार मूल्य अभिवृद्धि करको दायरामा ल्याउन अनिवार्य दर्ताको व्यवस्था मिलाउने ।
२. करदातामा आउन सक्ने विकृति तथा नक्कली विल विजकबाट हुन सक्ने राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न लेखा परीक्षक, लेखापाल समेतको मिलोमतो नियन्त्रण गर्न आवश्यक देखिएको छ । यसर्थ करको दायित्व कम गर्न नक्कली विल विजक बनाई लेखा राख्न वा अन्य तरिकाले सहयोग गर्ने, कसूरदार व्यक्तिलाई जानाजान वा लापरवाही गरी मद्दत गर्ने वा सहायता दिने वा दुरुत्साहन गर्ने वा सल्लाह दिने व्यक्तिको सहयोगले कम तिरेको करको पचास प्रतिशत रकम शुल्क लगाई असुलउपर गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
३. कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले कर छली कारोवार गरेको र तत्काल राजस्व असुल नगरेमा पछि असुल हुने सम्भावना न्युन रहेको अवस्थामा धरौटी मांग गर्ने र सो बुझाउन नसकेमा त्यस्तो फर्मको सबै आर्थिक कारोवार रोक्का गर्ने अधिकार महानिर्देशकलाई दिने गरी ऐनमा व्यवस्था गर्ने ।
४. ठूला एपार्टमेण्ट निर्माण गरी सो एपार्टमेण्टमा गेष्टहाउसले प्रदान गर्ने सुविधाको अतिरिक्त भान्साको प्रयोजनको लागि आवश्यक सुविधाहरुको व्यवस्था गरी बहाल सम्भौता गरी वा नगरी छोटो अवधिको लागि

स्वदेशी तथा विदेशी पाहुनाहरूलाई बहाल दिएमा गोष्ट हाउसको सेवा प्रदान गरे सरह कर लाग्ने व्यवस्था मिलाउने ।

५. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनले कृषि कार्यमा प्रयोग हुने ट्रेड्याक्टरलाई कर छुटको सूचीमा राखेको छ । ट्रेड्याक्टर पैठारी गर्दा पैठारीकर्ताले विक्रीको लागी पैठारी गर्ने हुँदा सोको प्रयोग के का लागि हुन्छ, यकिन गर्न सकिदैन । कृषि कार्यमा प्रयोग हुने भनि ट्रेड्याक्टरलाई छुट दिइएको भएतापनि ट्रेड्याक्टर धनीहरूले यसको प्रयोग व्यापक रूपमा हुवानीको साधनको रूपमा गरेको पाइएकोले ट्रेड्याक्टरलाई छुटको सूचिबाट हटाउनु पर्ने ।
६. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ ले बैकल्पिक उर्जा केन्द्रको सिफारिशमा सौर्य शक्ति उत्पादन गर्ने संयन्त्र तथा उपकरणलाई छुटको अनुसूचीमा राखेको र स्वदेशी उद्योगले उत्पादन गरेको सौर्यशक्ति उत्पादन संयन्त्र तथा उपकरणलाई सुन्य दरको सुविधा उपलब्ध गराएको छ । बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र मार्फत तोकिएको भौगोलिक क्षेत्रमा जडान हुने सौर्यशक्ति उपकरणमा निश्चित रकम अनुदानको सुविधा समेत प्रदान गरेको छ । यसरी सौर्यशक्ति उत्पादनमा प्रयोग हुने उपकरण मध्ये ट्युबलर ब्याट्रीको हकमा मात्र बैकल्पिक उर्जा केन्द्रको सिफारिशमा मू.अ.कर छुट दिने र अन्यको हकमा सिफारिश आवश्यक नपर्ने गरी छुट दिने व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुने ।
७. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनको अनुसूची १ को समूह ११ को १२ मा भन्सार दरवन्दीको भाग ८४ को ५ प्रतिशतसम्म भन्सार महसुल लाग्ने मेशिनरी तथा उपकरणहरूमा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने व्यवस्था छ । भाग ८४ अन्तर्गत पर्ने मेशिनरी औजारहरू उत्पादनमूलक उद्योगको हकमा मात्र आकर्षित हुने देखिदैन । यसर्थ उक्त व्यवस्थालाई पुनरावलोकन गरी उत्पादनमूलक उद्योगले पैठारी गर्ने मेशिनरी एवं औजारहरू तथा उपकरणहरूमा मात्र मू.अ.कर छुट दिने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
८. मू.अ.कर ऐनको अनुसूची १ को कर छुटको सूचीमा पुनरावलोकन गरी भन्सारसंग समेत सहकार्य गरी ठोस कदम चाल्न उपयुक्त हुने ।
९. कर छुटको सीमालाई पुनरावलोकन गर्ने ।
१०. स्वदेशमा उत्पादन भएको कुनै वस्तु निर्यातमूलक उद्योगले प्रयोग गरेमा वा स्वदेशभित्रै विदेशी मुद्रामा विक्री गरेमा त्यसलाई निर्यात सरह मानी VAT र अन्तःशुल्क छुट दिने ।
११. सबै दुग्धजन्य पदार्थमा मु.अ.कर छुट दिने ।
१२. मैदा, चिनी, खानेतेल (सबै प्रकारका), वनस्पतिघ्यू, सुतिकपडा, मोवाइलमा हाल दिइ आएको छुट सुविधा यथावत कायम गर्नुपर्ने ।
१३. मूल्य अभिवृद्धि कर बहुदर प्रणालीको माग उद्योग व्यवसायीले विगतदेखि गर्दै आएको र यसअघि अध्ययन समेत भैसकेकोले सो अध्ययन प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न सरकारले ध्यान दिनुपर्ने ।

४.२.३ मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली २०५३ मा संशोधन गर्नुपर्ने वृद्धाहरु

मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ मा भएको परिवर्तन बमोजिम मिलाउन मू.अ.कर नियमाली, २०५४ को नियम ४० र नियम ३२ मा ७ दिनको सट्टा १५ दिन गराउनु पर्ने र नियम ३९(४), ३९(५) र ४५ मा ऐनले खारेज गरिसकेको अनुसूची कायम राखीएकोले अनुसूची १४ र अनुसूची १५ को सट्टा अनुसूची १० राख्ने र नियम १५(३) बाट अनुसूची १९ भन्ने शब्द हटाउनु पर्ने ।

४.२.४ अन्तःशुल्क सम्बन्धी सुभावाहरु

- १ उपहार र नगद छुटको आधारमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा भई मानव स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरलाई रोक्न मदिरा वीयर तथा चुरोट उद्योगहरु र तिनका विक्रेताहरुले कुनै पनि प्रकारको उपहार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका बाहेक अन्य क्रेतालाई नगद छुट दिन नपाउने र यसो गरेको पाईएमा इजाजतको शर्त उलंघन गरेको मानिनु पर्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने ।
- २ अन्तःशुल्क ऐनमा विगोको परिभाषा उल्लेख नभएको हुँदा विगोको स्पष्ट परिभाषा राख्न उपयुक्त हुने ।
- ३ भौतिक नियन्त्रण प्रणाली अन्तर्गतको उत्पादनमा अन्तःशुल्क स्टिकरको प्रयोग हुने गरेको तर यसको सत्यासत्य परिक्षण सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था नभएकोले प्रयोग हुने स्टिकर परिक्षणको अधिकार विभागलाई हुने गरी ऐनमानै व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- ४ नक्कलि अन्तःशुल्क स्टिकरको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्न र अपराध गर्नेलाई दण्ड सजायको भागीदार बनाउन अवैध स्टिकर प्रयोग गरेको वा कतै कुनै तरिका तथा श्रोतबाट जफत वा फेला परेमा त्यस्तो स्टिकरको प्रयोगबाट उत्पादन हुने शक्ति र परिणामको आधारमा दण्ड जरिवानाको व्यवस्था ऐनमा राख्न उपयुक्त हुने ।
- ५ अन्तःशुल्कको दायरा विस्तार : अन्तःशुल्क राजस्व परिचालन वृद्धि गर्न यसको दायरा विस्तार हुनु आवश्यक देखिएको छ । यसरी दायरा विस्तार गर्दा वस्तुले वातावरणमा पार्ने प्रभाव, उपभोगबाट जनस्वास्थ्य तथा सामाजिक जीवनमा पार्ने असर र जल, जंगल र जमिन जस्ता प्राकृतिक श्रोतको उपयोग समेतलाई आधार बनाउन उपयुक्त हुने ।
- ६ चुरोट तथा तमाखुको स्थानिय विक्रिमा अन्तःशुल्क नलाग्ने र सो सम्बन्धी उद्योगले उद्योगको नाममा आयात गर्ने सुर्तिमा समेत अन्तःशुल्क नलाग्ने व्यवस्था भएको हुँदा त्यस्ता उद्योगबाट राजश्व चुहावटको सम्भावना रहेकोले स्थानिय विक्री अथवा आयातमा अन्तःशुल्क लगाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाउने ।
- ७ खाने सुर्ति (Chewing Tobacco) र सिगारको उत्पादन, पैठारी तथा विक्री वितरण नियमित गरी राजस्व जोखीम कम गर्न विभागले तोके बमोजिम प्याकिङ्गराई स्टिकर लगाउने प्रवन्ध मिलाउदा यसबाट हुन सक्ने चोरी पैठारी तथा अवैध उत्पादनमा हुन सक्ने नियन्त्रण र राजस्व वृद्धि वारे अध्ययन गर्न उपयुक्त हुने ।

८. सार्वजनिक वन, सामुदायिक वन र नीजि वनबाट काठ (दाउरा बाहेक) कटान मुछानको स्वीकृति दिदाकै बखत तथा लिलाम विक्री गर्दाकै बखत हरित कर (Green Tax) असूल गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउने र यसको नियमन अन्तःशुल्क ऐन, नियम बमोजिम गर्न उपयुक्त हुने ।
९. आर्थिक वर्ष २०६८/६९ वाट अन्तःशुल्क प्रशासनमा Automation System लागु गरिने भएको हुँदा ऐनको दफा ९(१) बमोजिमको इजाजतपत्र स्वयम् निष्काशन प्रणाली अन्तर्गतका उद्योग तथा सेवा प्रदायकहरुलाई पनि लिन अनिवार्य गरिने तर स्वयम् निष्काशन अन्तर्गतका यस्ता इजाजत पत्रवालाले नविकरण गर्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था मिलाउने ।
१०. सूर्ति पैठारी एवं सोको स्थानीय उत्पादन र उपभोगमा व्यापक राजस्व चुहावट हुने गरेकोले सूर्ति पैठारी गर्दा उद्योग वा ट्रेडिङ जसले पैठारी गरे पनि अन्तःशुल्क भन्सारमा नै संकलन गर्ने गरी अन्तः शुल्क दरवन्दीमा उद्योगका लागि पनि पैठारीमा अन्तःशुल्क लगाउने व्यवस्था गर्नुपर्ने र विक्रीको आधारमा क्रेडिट दिने व्यवस्था गर्ने साथै कच्चा पदार्थमा मात्र अन्तःशुल्क लाग्ने भएमा त्यस्तो अन्तःशुल्क फिर्ता वा मिलानको व्यवस्था गर्नु पर्ने । (यसलाई अन्तःशुल्क ऐनमा समावेश गर्ने) ।

४.२.५ अन्तःशुल्क नियमावलीमा गर्नुपर्ने सुधार

- १ अन्तःशुल्कको भौतिक नियन्त्रण प्रणाली अन्तर्गतका उद्योगले इजाजतपत्र लिदा उत्पादन, विक्री, खरिद, निकासी र पैठारी को अलग अलग अन्तःशुल्क इजाजतपत्र लिनुपर्ने र सो वापत भिन्दा भिन्दै दस्तुर तिर्नुपर्ने व्यवस्था भएमा व्यवसायीबाट यो प्रक्रिया भ्रष्टाचारी भएको गुनासो आएकाले एउटै इजाजतपत्र दिने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने ।
- २ इजाजत पत्र दस्तुर तथा नविकरण दस्तुर पुनरावलोकन : अन्तःशुल्क ऐनको दफा ९ बमोजिम अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन, पैठारी, विक्री, सञ्चय वा अन्तःशुल्क लाग्ने सेवा प्रदान गर्न जारी हुने अनुसूची २ बमोजिमको इजाजत पत्र दस्तुर तथा नविकरण दस्तुरमा वस्तु तथा सेवाको प्रकृति अनुरूप समय सापेक्ष पुनरावलोकन हुन उपयुक्त हुने ।

४.२.६ शिक्षा सेवा शुल्क सम्बन्धी सुझावहरु

१. शिक्षा सेवा शुल्कतर्फ क्षेत्राधिकार विस्तार गर्नको निमित्त नगरोन्मुख गा.वि.स.मा सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरुलाई समेत दायराभित्र ल्याउनुपर्ने ।
२. शिक्षा सेवा शुल्क सम्बन्धी छुट्टै कार्यविधि ऐन तर्जुमा गर्न आवश्यक भएको ।

४.२.७ स्वास्थ्य सेवा कर सम्बन्धी सुझावहरु

१. मुटु रोग, क्यान्सर रोग तथा मृगौला रोगको उपचार र साठी वर्ष उमेर नाघेका नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवा कर छुट हुन उपयुक्त हुने ।
२. स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने चिकित्सकहरुले विरामी दर्ता रजिष्टर अनिवार्य रुपमा राख्ने व्यवस्था कानूनमा नै गर्नुपर्ने ।

४.२.८ प्रशासनिक सुधारहरु सवन्धी सुभावा

१. **फ्लो मिटरको अभिलेखलाई कसचेक गर्ने व्यवस्था** : हाल वियर उद्योगहरुमा जडान भएका Flow Meter को उपयोग पूर्ण रुपमा गर्न नसकि रहेको अवस्थामा Flow Meter मा संलग्न कर्मचारिलाई स्वदेशी तथा विदेशी तालिम दिई दक्ष बनाई Flow Meter संचालनमा ल्याई भौतिक नियन्त्रण प्रणालीमा आधारित वियर उद्योगलाई स्वयम निश्कासन प्रणाली अन्तर्गत नमुनाको रुपमा विकास गर्ने तर्फ अध्ययन गराउने र Flow Meter को अभिलेख Cross Check को लागि वियरको क्राउन कर्कलाई चुहावट नियन्त्रणको Tool को रुपमा प्रयोग गर्ने ।
२. **अन्तःशुल्क सफ्टवेयरको प्रयोग** : प्रयोगको चरणमा रहेको अन्तःशुल्क Software लाई आ.व.२०६८/६९ भित्रै भौतिक नियन्त्रण प्रणालीका उद्योगमा पूर्ण रुपमा कार्यन्वयनमा ल्याउने र सोको Feedback को आधारमा आगामी दिनहरुमा अन्य वस्तुहरुमा पनि Self Removal System पूर्ण रुपमा लगाई अन्तःशुल्क प्रशासनलाई आयकर र मू.अ.कर जस्तै e-friendly बनाउने ।
३. **अन्तःशुल्क स्टिकर भण्डार** : आन्तरिक राजश्व विभागको स्टिकर भण्डारणको लागि छुट्टै गोदाम नभएको र हाल खाद्य संस्थानको गोदाम भाडामा लिएर भण्डारण गरिएको छ । यसरी अर्काको गोदाम भाडामा लिएर भण्डारण गर्दा स्टिकरको सुरक्षामा समस्या आउने सम्भावना रहेको साथै स्टिकर खरिद सम्बन्धि UAB Garsu Pasaulies संग गरिएको सम्झौता बमोजिम प्रथम खरिद आदेश अनुसारको स्टिकर आउने क्रममा रहेको तर सो परिणामको स्टिकर भण्डारण गर्ने गोदामको अभाव रहेको हुंदा हेटौंडा वा भरतपुरमा गोदाम सहित अन्तःशुल्क स्टिकर व्यवस्थापन गर्न छुट्टै कार्यालयको स्थापना हुन उपयुक्त हुने ।
४. **स्थायी संस्थापनले राख्नुपर्ने श्रेस्ताप्रणाली तयार गर्नुपर्ने** : सन् २०११ देखि नेपालले सेवा क्षेत्रमा विदेशी लगानीलाई खुल्ला गरेको अवस्थामा भविष्यमा Service PE हरु बढ्ने सम्भावना बढिरहेको छ । त्यस्तै निर्माण तथा स्थापना (Construction and Establishment) गर्ने कार्यमा समेत विदेशी बासिन्दाको संलग्नता रहेको छ । उपरोक्त अनुसार PE ले नेपालको आयकर ऐन अनुसार नेपालमा आर्जन गरेको हदसम्मको आयमा लाग्ने कर स्पष्ट एवं पारदर्शी रुपले भुक्तानी गर्ने व्यवस्थाको लागि स्थायी संस्थापनहरुको प्रकार अनुसार त्यस्ता स्थायी संस्थापनहरुले राख्नुपर्ने कागजात एवं खडा गर्नुपर्ने श्रेस्ताको ढाँचा तयार गरी लागु गर्नुपर्ने ।
५. **सदस्यहरुको माध्यमबाट गरिने ब्यापार (Networking Business):** यस्तो कारोवार हुने वस्तु तथा कारोवार गर्ने व्यक्तिको पहिचान गरी त्यस्तो कारोवार एवं कारोवारमा संलग्न हुने सदस्यहरु जसले कमिशन प्राप्त गरेको हुन्छ सवैलाई करको दायरामा ल्याउने संयन्त्र बनाउनु पर्ने ।
६. **मूल्य हस्तान्तरण सम्बन्धी निर्देशिका (Transfer Pricing Guideline) बनाउनु पर्ने** : वर्तमान समयमा ब्यवसायिक कारोवारहरु एवं रोजगारी देशभित्र मात्र सिमित नरही अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा समेत हुने गर्दछ । बासिन्दा एवं गैर बासिन्दा व्यक्तिको बीच हुने ब्यवसाय एवं प्रविधी हस्तान्तरण बजार मूल्य (Market Value) मा हुनुपर्नेमा गैर बासिन्दा

ब्यक्तिले आफ्नो शाखा कार्यालय, सम्पर्क कार्यालय, विशेष एजेण्ड (Dependent Agent) आदिको माध्यमबाट गर्दा बजार मूल्य अनुसार नहुने अवस्था हुन्छ। यसबाट जुन देशमा आय आर्जन भएको छ, त्यस्तो स्रोत त्यस देशमा त्यस देशको कानून अनुसार संकलन हुनुपर्ने कर संकलन नहुन सक्दछ। यसर्थ यस्तो माध्यमबाट कर चुहावटलाई नियन्त्रण गर्न सम्बद्ध ब्यक्तिको पहिचान गर्ने, सम्बद्ध ब्यक्तिहरूको वीचमा हुने कारोबारलाई Arms Length Price अनुसार गर्नुपर्ने, त्यसको लागि खडा गर्ने श्रेस्ता एवं Transfer Pricing को कारणबाट राजस्व अपचलनबाट प्रभावित हुने अन्य निकायहरूसंग समेत समन्वय गरिनुपर्ने हुन्छ। यसर्थ Transfer Pricing Guideline हालका समयमा विकसित र उदयमान अर्थतन्त्र बाहेकका अन्य विकासशील देशहरूले समेत जारी गरिसकेकाले यस्तो Guideline जारी गर्नुपर्ने।

७. **दीर्घकालीन करार सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने** : आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ को उपदफा २ मा प्रतिफल विलम्बीत हुने करार, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार कट्टा गरिने, समावेश नभएको करार (Excluded Contract) र सम्पन्न प्रतिशतको करार तोकिए बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था छ। ऐनको यस व्यवस्था अनुसार आयकर नियमावलीको नियम ११ तथा १२ मा व्यवस्था अनुसार आयकर नियमावलीको नियम ११ तथा १२ मा समावेश नहुने करार, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने रकम तथा क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार कट्टा गरिने रकम एवं करारको सम्पन्न प्रतिशत निर्धारण गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख भएको छ। नियम १० मा प्रतिफल विलम्बीत हुने करारको सम्बन्धमा विभागले तोकेको कुराहरु नदेखाएमा त्यस्तो करार प्रतिफल विलम्बीत हुने करार हुनेछ भन्ने उल्लेख रहेको तर हालसम्म विभागले तोकेको अवस्था हुंदा दीर्घकालीन करारको सम्बन्धमा ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार सबै किसिमको करारलाई ऐनको दफा २६ अन्तर्गत आउने गरी एवं त्यस्ता करारको सम्बन्धमा (ब्यवसाय, रोजगारी वा लगानी) आयमा समावेश गर्नुपर्ने सबै किसिमको रकम तथा खर्च कट्टी पाउने सबै खर्चहरु गणना गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था भएको निर्देशिका जारी गर्नुपर्ने देखिन्छ।

८. **नेपाल लेखामानको ब्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्नुपर्ने ब्यवस्था गर्नुपर्ने** : नेपाल लेखामान लागू हुने कम्पनीहरूमा सो लेखामान अनुसार लेखा ब्यवस्था तथा वित्तीय प्रतिवेदन कम्पनीको ब्यवस्थापनले तयार गर्ने गरी सुचना गर्नुपर्ने, वित्तीय लेखा परीक्षकहरूले सो लेखामान अनुसार प्रस्तुत श्रेस्ता तथा वित्तीय विवरणहरूको सम्बन्धमा स्वतन्त्र राय तथा प्रतिवेदन दिनुपर्ने र कर लेखापरीक्षकले समेत सो आधारमा Self Assessment गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने ब्यवस्था गर्नुपर्ने।

९. **अस्थायी रूपमा गरिने ब्यावसायिक क्रियाकलापलाई करको दायरामा ल्याउनु पर्ने** : अतिरिक्त ब्यवसाय दर्ता नगरी एवं स्थायी लेखा नम्बर नलिएका ब्यक्तिहरूबाट समेत त्यस्ता कारोवार गरी आय आर्जन गरेको हुन सक्दछ। वर्तमान समयमा यस्तो भेला विभिन्न नाममा आयोजना भै रहने र काठमाडौं बाहेक अन्य स्थानमा समेत यस्तो भेला आयोजना हुने र त्यस्तो भेला भएका कारोवारको रकम समेत सार्वजनिक भैरहेको

अवस्था छ । यसर्थ यस्तो भेलाहरुमा हुने कारोबारहरुलाई करको दायरामा ल्याउने तर्फ आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

१०. **विदेशी नियोगमा कार्यरत ब्यक्तिहरुलाई करको दायरामा ल्याउने कार्यक्रम सन्चालन गर्ने** : स्थानीय रुपमा कार्यरत कर्मचारीहरु करको दायरामा नआएको हुन सक्दछ । यसर्थ यस क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीलाई करका दायरामा ल्याउन कार्यक्रम सन्चालन गर्नुपर्ने ।
११. **कर छुट पाउने संस्था सम्बन्धमा** : हालसम्म करको दायरामा नआएका र हाल आउन चाहेका कर छुट प्राप्त गर्न सक्ने मापदण्ड पुरा गरेका संस्थाहरुलाई एक पटकका लागि यस भन्दा अघि प्राप्त त्यस्ता प्रकारका आयमा कर नलाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
१२. **खरीद विक्रीको विवरण दाखिला गर्न लगाउने** : हालको मूल्य अभिवृद्धि करको विवरण विद्युतीय माध्यमबाट लिदा रु.एक लाख भन्दा माथिको स्थानीय खरीदको र विक्रीको विवरण लिने गरी आगामी वर्ष देखि ठूला करदाता कार्यालयबाट यसको थालनी गर्न उपयुक्त हुने ।
१३. **कर संकलन पद्धतिमा सुधार** : यसको लागी विद्यमान व्यवस्थामा सुधार गरी करदाताहरुले तिर्नुपर्ने कर आफु नजिक रहेको बैंक मार्फत तिर्नपाउने गर्न राजस्व खाता सञ्चालन गर्ने बैंकहरुको जुनसुकै शाखाहरुमा राजस्व जम्मा गर्न पाउने गरी (Any Branch Banking System) लागु गर्न उपयुक्त हुने ।
१४. **ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्राधिकार** : विगत लामो अवधि देखी रु.पच्चीस करोड भन्दा माथिको कारोवार गर्ने करदाताहरु ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने गरी राखिएकोमा करदाताको संख्यामा आएको वृद्धिको कारण कार्यबोझ बढ्नगई प्रभावकारी रुपमा कर परीक्षण, अनुसन्धान तथा अनुगमन गर्न जटिलता देखिएकोले सोको क्षेत्राधिकार परिवर्तन गरी आगामी आ.व.देखि रु.चालीस करोड बनाउन उपयुक्त हुने ।

४.२.९ थप राजस्व वृद्धिको लागी चालिनु पर्ने कदम

१. **कर छुट सम्बन्धी अनुसूची पुनरावलोकन गर्ने** : मू.अ.कर ऐनको अनुसूची १ को कर छुटको सूचीमा पुनरावलोकन गरी करको दायरा बढाउदै लैजाने नीति अवलम्बन गर्न उपयुक्त हुने ।
२. **प्राप्त नभएको कर (Tax Gap) को अध्ययन गर्ने** : हाल उठनुपर्ने कर भन्दा उठिरहेको कर निकै कम भएको आशंकालाई निराकण गर्न तिर्नुपर्ने भन्दा कम कर दाखिला भएको क्षेत्र, ब्यक्ति वा रकमको पहिचान हुन आवश्यक भएकोले सो सम्बन्धमा अध्ययन गरी भविष्यमा त्यस्तो क्षेत्र, ब्यक्तिहरुलाई करको दायरामा ल्याउन नीति तथा कार्यक्रम सन्चालन गर्न उपयुक्त हुने ।
३. **करको दायरा विस्तार गर्न एवं करदातालाई सहज सेवा उपलब्ध गराउन** आगामी वर्ष उपत्यका बाहिर करदाता सेवा कार्यालय स्थापना गर्न उपयुक्त हुने ।

४.३ राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्विकरण सम्बन्धी सुभाषहरू

(अ) राजस्व चुहावट नियन्त्रण तर्फ

नीतिगत सुधार

१. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा सुराकी/सूचना परिचालन खर्च दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
२. राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व चुहावट तथा आर्थिक अपराध भएका वा हुन सक्ने क्षेत्रको गोप्य अनुगमन, छानविन गरी सत्य तथ्य पहिल्याउन र वास्तविक अपराध गर्नेलाई कारवाही गर्नका लागि योग्य, अनुभवी र स्तरयुक्त एक "Intelligence Unit" गठन गर्न सक्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा गर्नु पर्ने ।
३. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ अनुसार राजस्व चुहावट जतिसुकै रकमका र जुनसुकै सामान्य कसुरका मुद्दा समेत टुंग्याउनका लागि अदालतमा मुद्दा दायर गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था छ । ऐनको मनसाय राजस्व परिचालन तथा चुहावटको गाम्भीर्यता र मात्रा नहेरी फौजदारी र अदालती प्रकृयाबाट मात्र कारवाही गर्ने रहेको छ । यो अव्यावहारिक पक्षका कारणले भन्सार, मु.अ.कर, आयकर जस्ता करहरू चुहावट भएका मुद्दामा विभागले राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ प्रयोग नगरी भन्सार ऐन, २०६४ बमोजिम भन्सार अधिकृत, मू.अ.कर ऐन, २०५२ बमोजिम कर अधिकृत र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ बमोजिम अन्तःशुल्क अधिकृतको प्रत्यायोजित अधिकारको प्रयोग गरी कर निर्धारण र असूली गर्ने कार्य गरिरहेको अवस्था छ । यसले प्रत्येक वर्ष अधिकार प्रत्यायोजन गर्नु पर्ने भन्झटिलो अवस्था विद्यमान छ । यसको विकल्पमा बदलिंदो परिस्थिति र आर्थिक कारोवारका गतिविधिलाई सम्बोधन गर्ने गरी विद्यमान ऐन परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ । यो प्रक्रिया पुरा गर्न समय लाग्ने हुँदा, गम्भीर प्रकृतिका मुद्दाहरू अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने र चुहावट स्वीकार गरी सम्बन्धित ऐन नियम अनुसारको दण्ड सजाय जरिवाना सहितको कर तथा गैरकर रकम तिर्न तयार रहेका मुद्दाहरूमा विभागबाटै टुंगो लगाउने अधिकार सहितको कानूनी व्यवस्था आगामी आर्थिक ऐनबाट राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा संशोधन गरी राख्नु आवश्यक देखिन्छ ।
४. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा “विभागले कम्प्युटरबाट प्रशोधित एवं विकास गरिएको अभिलेख समेत प्रमाणको रूपमा ग्राह्य हुने र लिइने” व्यवस्था राख्नुपर्ने ।
५. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) नियमावली तयार गरी राजस्व चुहावट र अनुसन्धान कार्यविधि स्पष्ट पार्ने ।

सस्थागत सुधार

१. राजस्व चुहावट अनुसन्धान तहकिकात प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाउन राजस्व चुहावट अनुसन्धान नियमावली निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
२. राजस्व चुहावट तथा अनुसन्धान कार्यविधि निर्देशिका अध्यावधिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

३. विभागको कार्यलाई प्रक्रियागत ढंगले पारदर्शी बनाउन कार्य सन्चालन कार्यविधि निर्देशिका SOP बनाई लागू गर्ने ।
४. विभागको समग्र कार्यलाई कार्य सम्पादन सूचकको माध्यमबाट मापन गर्ने गरी कार्यमूलक बनाउने ।
५. विभागीय कार्यमा सूचना र संचार प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न सफ्टवेयरको माध्यमबाट कार्य गर्न गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
६. प्रभावकारी सूचना प्रणालीको समन्वयात्मक उपयोगका लागि Pro Tax, ASYCUDA / DRI-CIS लाई आवद्ध गर्ने र कुनै पनि व्यक्तिको विवरणमा पहुँच पुग्ने गरी Online System तयार गर्नु पर्ने ।
७. राजस्व अनुसन्धान विभागको अनुसन्धान र तहकिकात सम्बन्धी क्षमता बृद्धिका लागि प्रविधि, पूर्वाधार र मानव श्रोतको क्षमता बृद्धि गर्ने ।
८. विभाग तथा क्षेत्रीय इकाई कार्यालयहरु र चेकपोष्टहरुमा सी.सी. टि.भि. को सन्जाल स्थापना गरी अनुगमन व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउने ।
९. क्षेत्रीय इकाई कार्यालयहरुको पूर्वाधार विकास गरी सस्थागत क्षमता बृद्धि गर्ने ।
१०. राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि राजस्वका निकायहरु मात्र होइन नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल तथा स्थानीय प्रशासनको भूमिका समेत महत्वपूर्ण हुने हुँदा केन्द्र देखि कार्यान्वयन तह सम्म अन्तरनिकाय समन्वय अभिवृद्धि गर्न विभिन्न कार्यहरु गर्नु पर्ने ।
११. राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा संलग्न निकायहरुका जनशक्तिहरुमा राजस्व समूह बाहेक अन्य निकायका कर्मचारी तथा प्रहरीहरुलाई समेत न्यूनतम जानकारी दिन त्यस क्षेत्रमा खटाउनु पूर्व तालिम दिनु पर्ने ।
१२. राजस्व चुहावट नियन्त्रणको जिम्मेवारी दिई खटाइने राजस्व, प्रहरी तथा प्रशासनका कर्मचारीहरुमा विज्ञता, इमान्दारिता र सदाचारिता कायम राख्न सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरुले सोही बमोजिमको जनशक्ति तयार गरी पदस्थापना गर्नु पर्ने ।
१३. राजस्व चुहावट राष्ट्रिय अपराध भएको विषय आम नागरिक र स्थानीय स्तरमा राजनैतिक तहमा समेत सचेतना जागृत नभई खुला सीमानाको लाभ उठाई गैर भन्सार नाकाबाट मालवस्तु ओसार पसार गरी जीविका चलाउने र यस्ता कार्यको संरक्षण राजनीतिक तहबाट गर्ने परम्परा हटाउनुपर्ने ।

राजस्व चुहावट नियन्त्रणका कार्यक्रमहरु

१. गैर भन्सार नाकाबाट हुने राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि उपयुक्त रणनीति भन्सार विभागले ल्याउनु पर्ने र यसको नियन्त्रणका लागि राजस्व अनुसन्धान, नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरी बललाई सहयोगी निकायको रुपमा प्रयोग गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने ।

२. अन्तरविभागीय समन्वयका लागि अर्थ, गृह, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, राजस्व अनुसन्धान विभाग तथा भन्सार विभागको प्रतिनिधित्व रहने गरी उच्च स्तरीय अनुगमन टोलीलाई निरन्तरता दिने ।
३. भन्सार विभागले विभिन्न भन्सार कार्यालयहरुबाट मालवस्तु निकासी वा पैठारी गर्दा आन्तरिक राजस्व विभागको सफ्टवेयर प्रयोग गरी कर इतिहासको अध्ययन गरी बक्यौता ननफाइलर उच्च क्रेडिट रहेका करदातालाई निगरानी राख्ने गरी कार्य गर्नु पर्ने ।
४. भन्सार मूल्यांकन सन्दर्भ पुस्तिकामा संशोधन सगै तेश्रो मुलुकबाट आयात हुने माल वस्तुको विजक मूल्यमा समेत तत्काल मिलान भई आयात हुने उदाहरणहरु देखिएकोले स्थानीय आयातको मालवस्तुको विजक मूल्य यथार्थ बनाउने तर्फ विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ।
५. निकासी गरिएका मालवस्तुको विजक मूल्य तथा परिमाण तर्फ थप ध्यान दिनु पर्ने ।
६. राजस्व चुहावटका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइदैन । सरकारले यस तर्फ अनुसन्धान गर्न विशेषज्ञहरुलाई अभिप्रेरित गर्ने कार्यक्रम राख्नु पर्ने ।
७. राजस्व नतिरी विभिन्न स्थानमा राखिएका गोदाम, व्यापारिक परिसरहरुमा अनुसन्धानको दायरामा ल्याई कब्जा समेत गरी कारवाही अगाडि बढाउने । यसबाट प्रदर्शनीय प्रभाव पर्न गई चोरी पैठारीलाई निरुत्साहित गर्न सकिने हुन्छ ।
८. फ्लाड्ड. स्क्वाड जस्ता टोलीहरु मुलुक भरिनै समय समयमा खटाउने ।
९. ननफाइलर, सून्य विवरण दिने करदाताहरुलाई विशेष निगरानी गरी कारवाही गर्ने ।
१०. यात्रुवाहक बसमा व्यापारिक समान ओसार पसार गर्ने प्रवृत्तिले चुहावट सजिलो भएको हुँदा यस्ता ओसार पसार निरुत्साहित गर्ने ।
११. अन्तर्रष्ट्रिय सीमा क्षेत्रमा प्राकृतिक श्रोत साधन दोहन हुने खालका उद्योगहरु जस्तै रोडा, ढुंगा, बालुवा, काठ आदि संग सम्बन्धित उद्योगहरुको इजाजत नदिने वा विशेष व्यवस्थाहरु हुनु पर्ने । हाल संचालित त्यस्ता उद्योगहरुको अनुगमन गरी आवश्यकता परेमा इजाजत खारेजी समेत गर्नु पर्ने ।
१२. भोले पोके तथा सीमा पार गई गरिने खरिदारी नियन्त्रणका कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने ।
१३. भन्सारमा माल वस्तु घोषण गर्दा हुने न्यून विजकीकरणको समस्याको संबोधन हुने गरी पिसिएलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने ।

(आ) सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण तर्फ

नीतिगत सुधार

१. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम दर्ता गर्नुपर्ने मुद्दामा सरकारी वकिलको राय लिँदा, मुद्दा दायर गर्ने विशेष

अदालत काठमाण्डौमा भएकोले काठमाण्डौबाट नै (महान्यायाधिवक्ता वा काठमाण्डौ जिल्ला) लिने व्यवस्था गर्ने ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको सम्बन्धी सूचना/सुराकी परिचालन खर्च व्यवस्था गर्ने ।
३. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐनमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई मान्यता दिन “विभागले कम्प्युटरबाट प्रशोधित एवं विकास गरिएको अभिलेखलाई कानूनी मान्यता दिने” भन्ने व्यवस्था राख्ने ।
४. मुलुकको आर्थिक सामाजिक अवस्थालाई ध्यानमा राखी भविष्यमा पारदर्शी अर्थतन्त्रको निर्माणका लागि एक पटक पैत्रिक तथा आर्जित चल अचल सम्पत्ती खुलाई निशुल्क स्वयंघोषणा गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
५. नेपाल सरकारले निम्न क्रियाकलापबाट आर्थिक लाभ हासिल गरिरहेकालाई मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन लागू हुनेगरी ऐनमा परिमार्जन गर्नुपर्ने :
 - (१) आतंककारी गतिविधि
 - (२) मानव बेचबिखन
 - (३) लागू औषध विक्री वितरण
 - (४) हातहतियार आदिको अवैध कारोवार
 - (५) अपहरण जस्ता आपराधिक क्रियाकलाप

सस्थागत सुधार

१. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ कार्यान्वयनका लागि हालै गठन भएको सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई आधुनिक र अन्तराष्ट्रिय स्तरको भौतिक पूर्वाधार, संगठन संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।
२. सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारण सम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न सम्वद्ध क्षेत्रका विज्ञहरु जस्तै कानूनवेत्ता, सि.ए., अपराधशास्त्री, अर्थशास्त्री, सूचना-प्रविधिविज्ञ आदिलाई तुरुन्तै करारमा लिई काम गराउने ।
३. अपराधजन्य र आतंककारी क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्तिलाई कारवाही गर्न नेपाल प्रहरीसँग संयुक्त अनुसन्धान टोली गठन गरी कारवाही गर्नु पर्ने । सशस्त्र प्रहरी बल Supportline Role को रूपमा रहने व्यवस्था गर्ने,
४. सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यविधि निर्देशिका अध्यावधिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
५. सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध भएको विषय सरोकारवाला सस्था तथा आम नागरिकमा जानकारी गराउन छापा, विद्युतीय माध्यमबाट प्रचारप्रसार, गोष्ठी अन्तरक्रिया गर्ने तथा पुस्तिका निर्देशिकाहरु तयार गरी वितरण गर्ने ।

४.४ गैर कर राजस्व सम्बन्धी सुभावहरू

४.४.१ गैरकर राजस्व वृद्धि सम्बन्धी सुभावहरू

१. राहदानी दस्तुर, अधिकृत वारेसनामा दस्तुर कागजात प्रमाणिकरण दस्तुर वृद्धि गरिनुपर्ने ।

२. यातायात अन्तर्गत सवारी दर्ता दस्तुर (अस्थाई दर्ता दस्तुर समेत), सवारी दर्ता प्रमाणपत्र नविकरण दस्तुर, सवारीको नामसारी दस्तुर, सवारी दर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि दस्तुर, चालक अनुमति पत्रको दरखास्त दस्तुर, चालक अनुमति पत्रमा अरु सवारी समावेस गर्ने दस्तुर, चालक अनुमति पत्र नविकरण दस्तुर, चालक अनुमति पत्र प्रतिलिपि दस्तुर, परिचालक अनुमतिपत्र दरखास्त दस्तुर र यसको नविकरण तथा प्रतिलिपि दस्तुर, बाटो ईजाजतपत्र दरखास्त तथा नविकरण दस्तुर, जाँचपास प्रमाणपत्रको दरखास्त दस्तुर, सेवाको नाम पंजिकरण दस्तुर र नविकरण दस्तुर, प्रशिक्षणकेन्द्र, कारखाना, बर्कसप संचालन अनुमतिपत्र दस्तुर आदिमा हालका दरमा बृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । साथै दुई पांग्रे र चार पांग्रे तथा बढी पांग्रे सवारी साधनको प्रदुषण फेल भएको अवस्थामा जरिवाना लिई नियमित गर्ने प्राविधिक जाँचपासको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि दस्तुर कायम गरिनुपर्ने ।
३. होटल, लज, रेस्टुरा दर्ता दस्तुर अन्तरगत हालको दरमा बृद्धि गरिनुपर्ने ।
४. वन विभाग अन्तरगत काठ दाउराको मूल्य (रोयल्टी) दर, जरा ठूटाको मूल्य (रोयल्टी) दर, बल्ला बल्लीको मूल्य (रोयल्टी) दर, दाउराको मूल्य (रोयल्टी) दर, खनिज जन्य वन पैदावार दस्तुर आदिमा हालको दरमा बृद्धि गरिनुपर्ने ।
वनस्पति विभाग अन्तरगत हर्वेरियम पहिचान कार्यको दर, सभाकक्ष प्रयोग शुल्क, प्राविधिक सेवा तथा प्रयोगशाला सुविधा प्रयोग शुल्क आदिमा हालको दरमा बृद्धि गरिनुपर्ने ।
५. वनस्पति विभाग प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला अन्तरगत सार्वजनिक विश्लेषण सेवा, फर्माकोग्नोसी सेवा, भौतिक सुविधा प्रयोग सम्बन्धी सेवा आदिका शुल्कमा बृद्धि गर्नुपर्ने र केही नया सेवाका लागि शुल्क कायम गरिनुपर्ने ।
६. वनस्पति विभाग अन्तरगत नै वनस्पति उद्यान तथा कार्यालयहरुबाट उत्पादित जडिबुटी र बिरुवा तथा पोलिथिन ब्यागका बिरुवाहरुको दररेट नभएकोले सो गरिनुपर्ने ।
७. काठको छोडपूजि र चिरान आदेशको दर रेटलाई पुनरावलोकन गरी वढाउने वन क्षेत्रको सुदृढिकरण गर्दै भाडा वा लिजमा दिन उपयुक्त हुने ।
८. जल विद्युत आयोजना निर्माण गर्न इजाजत लिई लामो समयसम्म आयोजना सञ्चालन नगर्नेलाई निरुत्साहीत गर्न इजाजत रद्द गर्ने र इजाजत दस्तुर वृद्धि गरी वास्तविक निर्माताहरुले मात्रै इजाजत लिन पाउने गरी व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुने ।
९. जलस्रोत लगानीमा रोयल्टी वृद्धि गर्न उपयुक्त हुने ।
१०. गैर कर राजस्वको दायरा वढाउन निम्न क्षेत्रको नयाँ स्रोतहरुको पहिचान तथा पुराना स्रोतको शुल्क पुनरावलोकन गर्नुपर्ने,
 - लामो दुरीका कालोपत्रे सडकमा सडक दस्तुर लगाउने
 - सम्भावना भएका थप नयाँ आरक्ष, निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गर्ने
 - थप नयाँ पदमार्ग खोल्ने

- फोहर मैला दस्तुर लिने
 - थप हिमाल आरोहण खुला गर्ने आदि ।
 - टिकट निवेदन दस्तुर कोटेशन फाराम दस्तुर
 - साँवा व्याजको बक्यौता असुली
 - बन सम्पदा भाडा वा लिजमा दिने
 - जलश्रोत, खानीको रोयल्टी
 - सरकारी सम्पत्तिको शेयर विक्री
११. सवारी दर्ता र सवारी चालक दर्ता एवं नविकरण लगायत यातायात सम्बन्धी सबै खाले दस्तुर पुनरावलोकन गर्ने ।
१२. क्यासिनो रोयल्टीको प्रशासन आन्तरिक राजस्व विभागले गर्ने वर्तमान कानूनी व्यवस्था रहेकोमा इजाजत दिने निकायलाई नै क्यासिनो रोयल्टी उठाउन अधिकार दिन उपयुक्त हुने ।

४.४.२ गैर कर राजस्व सम्बन्धी नीतिगत सुझावहरू

- गैर कर राजस्व संकलन गर्ने विभिन्न ऐनहरूको व्यवस्थालाई प्रत्येक वर्ष बजेट तर्जुमा गर्दाको समयमा सम्बन्धित मन्त्रालयबाट प्राप्त सुझावलाई समाहित हुने गरी आर्थिक ऐनबाट नै ती ऐनमा भएका करका दर तथा संकलन प्रक्रिया पुनरावलोकन गर्ने नीति अबलम्बन गर्नुपर्ने ।
- सरकारी लगानीका प्रतिष्ठानहरूको साँवा, व्याज, लाभांश तथा रोयल्टीको अभिलेख महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा रहेको हुँदा अभिलेख अनुसार बक्यौता रहेको रकम असुल गर्ने अधिकार पनि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई नै दिनुपर्ने ।
- सरकारी निकायहरूले वार्षिक बजेटको अनुमान तयार गर्दा गैह्र कर राजस्वको अनुमान समेत तयार गरी अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्ने नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने । यसका लागि तत्कालमा राजस्व महाशाखाले सबै गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरूबाट गत वर्षको यथार्थ असुली, चालु आ.व.को प्रथम ८ महिनाको असुली र आगामी आ.व.मा उठ्न सक्ने अनुमान आदि तथ्यांक लिई आगामी आ.व.का लागि गैह्र कर राजस्वको अनुमान गर्नु बढी बैज्ञानिक हुने ।
- गैर कर राजस्व संकलन गर्ने जिम्मा पाएका सम्बन्धित निकायहरूलाई असूली लक्ष्य निर्धारण गरी परिसूचकहरू विकास गरी प्रगति अनुगमन गर्ने व्यवस्थाको शुरुआत गर्ने । यसो भएमा ती निकायहरूको स्वामित्व र दायित्वबोध समेत हुने र प्रत्येक वर्ष गैह्र कर राजस्वको लक्ष्यमा गरिन सिमान्त वृद्धिबाट स्वतः दर परिमार्जनलाई समेत प्रोत्साहन हुने ।

४.४.३ गैर कर राजस्व सम्बन्धी कानूनी तथा संरचनात्मक सुझावहरू

१. संस्थागत व्यवस्था

गैर कर लगायतको दर निर्धारण सम्बन्धी सिद्धान्त र नीति निर्माण, दरहरूको परिमार्जन, लक्ष्य निर्धारण, असूली अनुगमन, समन्वय तथा यस विषयमा थप अध्ययन विश्लेषण तथा अनुसन्धान जस्ता कार्यहरू गर्नका

लागि अर्थ मन्त्रालयमा छुट्टै गैर कर राजस्व महाशाखा वा गैर कर राजस्व विभाग स्थापना गरी गैर करसँग सम्बन्धित सबै मन्त्रालय, विभागसँग समन्वय गरी सम्पूर्ण गैर कर सम्बन्धि कार्य गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने । त्यस्तै बढी गैर कर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरुमा पनि गैर कर हेर्ने छुट्टै शाखाको व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

२. कानूनी व्यवस्था

गैर कर असुलीलाई Enforcement गर्ने लगायत दरहरु निर्धारण गर्ने सिद्धान्तहरुको विषय, लक्ष्य निर्धारण गर्ने विषय, अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी, दर परिमार्जन गर्नुपर्ने जस्ता विषयहरुलाई समेटि छुट्टै ऐन वा नियमावली तर्जुमा गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यस्तै नीति वा निर्देशिका मार्फत प्रत्येक सेवा वा वस्तुको लागि सोको प्रकृति र उद्देश्य अनुसार करका दरहरु तोक्नका लागि अपनाइने निश्चित सिद्धान्त, नीति, आधार र नर्मस् स्पष्ट हुनुपर्दछ । यस्ता सिद्धान्त अपनाउँदा लागत असुलीको सिद्धान्त (Cost Recovery), आधारभूत तथा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवा, लगानीमा पर्ने प्रभाव जस्ता विषयहरुको पनि संबोधन हुनुपर्दछ । त्यस्तै मुद्रास्फिति दर, राजस्व संकलनको अवस्था, वस्तु वा सेवाको माग आदि आधारमा प्रत्येक निश्चित समयको अन्तरालमा अनिवार्य रूपमा दरहरु विश्लेषण गरी परिमार्जन गर्ने व्यवस्था यस कानूनी रूपमै उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

३. उच्चस्तरीय आयोग वा कार्यदलको गठन

माथि बुँदा नं.१ र २ को व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त सिफारिस सहित नेपाल सरकारलाई सुभाब दिन विषय विज्ञहरु सम्मिलित एक आयोग वा कार्यदल गठन गर्नु उपयुक्त हुनेछ ।

४.५ राजस्व सम्बद्ध ऐन नियम सम्बन्धी

४.५.१ राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ का सम्बन्धमा

- राजस्व न्यायाधिकरणका सदस्यले न्यायाधिकरणमा बहाल रहेको अवधिभर कानून व्यवसाय वा लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवसाय वा अन्य कुनै व्यापारिक वा व्यवसायिक कारोवार वा रोजगारी गर्न नपाउने व्यवस्था गर्ने,
- राजस्व न्यायाधिकरण ऐनमा अनुसूची थप गरी राजस्व न्यायाधिकरणका अध्यक्ष र सदस्यले आफ्नो पदीय कार्य थालनी गर्नु अघि अनुसूची वमोजिमको ढाँचामा सपथ ग्रहण गर्नु पर्ने व्यवस्था गर्ने,
- आय कर, मूल्य अभिवृद्धि कर वा अन्तःशुल्क निर्धारण गर्ने सम्बन्धी निर्णय उपर प्रशासकीय पुनरावलोकन गर्दा वा राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिँदा राख्नु पर्ने धरौटीमा एकरूपता कायम गर्न राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न विवाद रहित कर रकम बुझाई विवादित कर रकमको एक तिहाई रकम नगद धरौटी राख्नु पर्ने व्यवस्था राजस्व न्यायाधिकरण ऐनमा गर्ने,

४.५.२ आर्थिक ऐन सम्बन्धमा

- समयमा नै दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर तिर्ने व्यक्ति वा संस्था दण्डित हुने र नतिर्ने पुरस्कृत हुने जस्तो गरी दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर छुट दिने गरी कुनै प्रकारको प्रावधान आर्थिक ऐनमा समावेश गर्न उपयुक्त नहुने ।
- नेपाल सरकारले आर्थिक ऐन वा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम लगाइएको दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर आंशिक वा पूर्ण रुपमा छुट दिन सक्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा हुने गरेको र सो का लागि पटक पटक निर्णय गर्ने अभ्यास रहेको सन्दर्भमा उक्त प्रावधान कार्यान्वयनका सम्बन्धमा विभिन्न समस्या, कठिनाई तथा जटिलता समेत उत्पन्न हुने गरेको तथा कतिपय अवस्थामा नकारात्मक टिका टिप्पणी समेत हुने गरेको सन्दर्भमा उक्त विषयलाई निराकरण गर्न देहाय बमोजिम गर्नु उपयुक्त हुने :
 - (क) कुनै दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर आंशिक वा पूर्ण रुपमा छुट दिँदा के कस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई वा के कस्ता वस्तु वा सेवालालाई के कति परिमाणमा दिने हो विश्लेषण गरी मौजुदा राजस्व छुट नीति परिमार्जन गरी सो अनुरूप गर्ने,
 - (ख) राजस्व छुट नीतिमा आर्थिक ऐनमा नतोकिएका व्यक्ति, संस्था, वस्तु वा सेवाको सन्दर्भमा दस्तुर, शुल्क, महशुल र करमा छुट दिने विषयलाई निरुत्साहित गर्दै दिनै पर्ने भए नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि मात्र दिने व्यवस्था गर्ने,
 - (ग) खण्ड (ख) बमोजिम दस्तुर, शुल्क, महसुल र कर छुट दिनु पर्ने अवस्थामा समेत फायल पिच्छे पटक पटक निर्णय गर्नुको सट्टा विषयगत रुपमा निर्णय गर्ने र छुट दिने व्यवस्था गर्ने,
 - (घ) खण्ड (ख) बमोजिम दस्तुर, शुल्क, महसुल र कर छुट दिनु पर्ने अवस्थामा त्यस्तो छुट दिने निर्णय भएको मिति भन्दा पछि मात्र लागू हुने गरी मात्र निर्णय गरी छुट दिने व्यवस्था गर्ने ।
- आर्थिक ऐनले अन्य प्रचलित कानूनहरूलाई संशोधन गर्ने सन्दर्भमा देहायको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ :
 - (क) नेपाल सरकारको आर्थिक प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि सामान्यतया एक आर्थिक वर्षको लागि आर्थिक ऐन बन्ने भएकोले उक्त ऐनको प्रस्तावनामा उक्त ऐन जुन आर्थिक वर्षको लागि बनेको हो सो आर्थिक वर्ष स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्ने,
 - (ख) आर्थिक ऐन सामान्यतया सरकारको एक आर्थिक वर्षको लागि तथा नेपाल सरकारको प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न जारी गरिने भएकोले दीर्घकालीन रुपमा असर पार्ने प्रकृतिका विषयलाई यस ऐनले संशोधन नगर्ने तथा राजस्व तथा करसँग सम्बन्धित बाहेक अन्य ऐनहरू पनि यस ऐनमार्फत संशोधन नगर्ने व्यवस्था गर्ने,
 - (ग) आर्थिक ऐनले अन्य ऐनहरूलाई संशोधन गर्दा त्यस्तो संशोधनमार्फत सम्बन्धित मूल ऐन संशोधन हुने नै हुँदा हरेक वर्ष उही प्रावधानलाई बारम्बार दोहोर्‍याएर संशोधन गर्ने प्रचलनको अन्त्य गर्ने,

- (घ) खण्ड (ग) बमोजिम संशोधन गर्दा एक आर्थिक वर्षको लागि मात्र मूल ऐनको प्रावधानलाई संशोधन गरिएको भएमा सो आर्थिक ऐन बहाल नभए पछि मूल ऐनको प्रावधान स्वतः जागेको मानिने व्यवस्था आर्थिक ऐनको अन्तिम दफामा गर्ने,
- (ङ) आर्थिक ऐन बहाल रहने अवधि सोही आर्थिक वर्ष भरी मात्र हुने गरी स्पष्ट व्यवस्था गर्ने ।

४.६ राजस्व प्रशासन संरचनात्मक सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

४.६.१ संगठनात्मक संरचना

अर्थतन्त्रका विद्यमान जटिलताहरूसँग सफलतापूर्वक सामना गर्न, राजस्व वृद्धिको उच्च लक्ष्य हासिल गरिरहन, आर्थिक प्रकाशनमा स्वच्छता कायम गरी सार्वजनिक वित्तीय उत्तरदायित्व कायम गराउन अर्थ मन्त्रालय र अन्तर्गतको विद्यमान संगठनात्मक संरचनामा पुनरावलोकन गर्न आवश्यक देखिएको छ । निकट भविष्यमा संघिय संरचनामा जाँदा समेत खासै दायित्व वृद्धि नहुने गरी मूलतः देहायका विषयलाई मनन गरी संगठनको पुन संरचना गर्नु पर्दछ :

१. भन्सार विभाग र अन्तर्गतको संगठनलाई अधिकृतमूलक बनाउने गरी पुन संरचना गर्ने ।
२. राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रलाई Revenue Academy को रूपमा तालिम र अनुसन्धानको कार्यमा विशिष्टीकरण गर्ने र उपत्यका बाहिर लैजाने ।
३. राजस्व अनुसन्धान तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण अनुसन्धानलाई छुट्टा छुट्टै विभाग बनाउने ।
४. आन्तरिक लेखा परीक्षणका लागि म.ले.नि.का.मा अलग महाशाखा बनाई काम अगाडी बढाउने ।
५. ऋण व्यवस्थापनको कामका लागि छरितो र चुस्त संरचना भएको एउटा छुट्टै ऋण व्यवस्थापन विभाग खडा गर्ने ।
६. सानो र छरितो अन्तःशुल्क विभाग खडा गर्न अध्ययन गर्ने ।

४.६.२ जनशक्ति व्यवस्थापन

हालको नेपाल प्रशासन सेवा अन्तर्गत राजस्व समूह र लेखा समूह सम्बन्धी अवधारणा अन्त्य गरी छुट्टै सार्वजनिक वित्त सेवा गठन गर्ने र यस सेवा अन्तर्गत देहाय बमोजिम ४ वटा समूह राख्ने :

१. भन्सार समूह
२. कर समूह (Inland Revenue)
३. वित्तीय व्यवस्थापन समूह
४. आन्तरिक लेखा परीक्षण समूह

प्रत्येक समूहमा राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणीसम्मका पदहरूलाई समूहीकृत गर्ने र रा.प. प्रथम श्रेणी सम्मका पदहरूलाई सेवा भित्र आवद्ध गर्ने ।

४.६.३ कर्मचारी सरुवा प्रणाली

विषय क्षेत्रगत रूपमा समूह गठन भै कार्यान्वयनमा आएपछि समूह भित्र मात्र सरुवा हुन्छ । नियमित सरुवालार्ई संगठनको हितमा प्रयोग गर्न आवश्यक छ । समूह भित्रै छुट्टा छुट्टै (आवश्यकतानुसार) सरुवा मापदण्ड बनाएर कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । एकै पटक २ वटा सरुवा सम्म गर्ने (हालको र २ वर्ष पछिको) काम तुरुन्त कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । राजस्वको लक्ष्य असूली आ.व.अनुसार हुने भएकोले बीचमा सरुवा गर्दा कार्य सम्पादन एवं जिम्मेवारीमा असर पर्ने हुनाले श्रावणमा सरुवा गर्ने नीति लिने ।

४.६.४ कार्यालयको भौतिक संरचना

१. मन्त्रालयको कार्यबोझ, कार्य प्रकृति एवं कर्मचारी संख्या समेतको दृष्टिले पर्याप्त सुविधायुक्त भवनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
२. आन्तरिक राजस्व, भन्सार, को.ले.नि.का. हरुको कार्य प्रकृति र कर्मचारी संख्या अनुकूल हुने गरी बजेट तथा कार्यक्रम बनाई आगामी ३ वर्षलाई “भौतिक पूर्वाधार निर्माण अभियान” को रूपमा अगाडी बढाउने ।
३. छोटी भन्सारहरु पुर्नस्थापन गर्ने र भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने ।
४. अत्यावश्यक भौतिक सुविधाहरु सवारी साधन लगायतका कुराहरु व्यवस्था गर्ने ।

४.६.५ कर्मचारी आचार संहिता

१. हाल कार्यान्वयनमा रहेको कर्मचारी आचार संहितालाई परिमार्जन गर्ने ।
२. कर्मचारी आचार संहिता परिपालनमा अनुगमन गरिरहन विभागहरुमा जिम्मेवारी तोकेर १/१ वटा टोली परिचालन गर्ने ।
३. कार्यालय प्रमुखले आचार संहिता परिचालनको अनुगमन गरी विभागको टिमलाई निरन्तर रिपोर्टिङ गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४. आचार संहिता परिपालनको विषयलाई दण्ड, पुरस्कार र कार्यसंपादन मूल्यांकनको आधार बनाउने ।

४.६.६ प्रोत्साहन प्रणाली

१. कार्यालयहरुको कार्य सम्पादनमा निरन्तर गुणस्तर वृद्धि गर्नका लागि प्रत्येक वर्ष Indicators पुनरावलोकन गर्न पर्ने ।
२. राजस्व संकलनको कार्यालयहरुमा मात्र होइन खर्च व्यवस्थापन र कोष प्रशासनमा समेत Performance Based Incentive System लागु गर्ने ।
३. मन्त्रालय र विभागहरु जहाँ Performance Based Incentive Plan छैन त्यहाँ जनशक्ति राख्न अत्यन्त कठिनाई भयो, तसर्थ आगामी वर्ष विभागहरुमा र अर्को वर्ष मन्त्रालयमा समेत लागु गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

४.६.७ चुहावट नियन्त्रण र संगठनात्मक व्यवस्था

१. राजस्व अनुसन्धान र सम्पत्ति सुद्विकरण अपराध हेर्ने छुट्टा छुट्टै २ वटा विभाग कायम गर्ने ।

२. चुहावट नियन्त्रण सम्बन्धी कामको समेत वार्षिक र मासिक लक्ष्य तोक्री काम गर्ने ।
३. राजस्व अनुसन्धान विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरु एकै ठाउँमा नराखि आवश्यकता अनुसार मुकाम खडा गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने ।

४.६.८ फाजिल दरवन्दी

१. हाल फाजिलमा रहेका कार्यालय सहयोगी, ह.स.चा., कम्प्युटर अपरेटर र टाइपिष्टहरुलाई पद रिक्त रहेका अन्य मन्त्रालयमा सरुवा गरिदिन सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा अनुरोध गर्ने ।
२. फाजिल भनि सरुवा गरिएका कर्मचारीहरुलाई यस मन्त्रालयमा हाजिर नगराउने नीति लिने ।
३. राजस्व समूह तथा अन्य सेवा समूहका फाजिलका कर्मचारीहरुको पद समायोजन गर्ने र भविष्यमा फाजिलमा नपार्ने ।

४.६.९ पुल दरवन्दी

१. भन्सार विभाग अन्तर्गत आवश्यक ठाउँमा १०० जना ना.सु. को दरवन्दी समायोजन गर्ने ।
२. १०० जना सबै समायोजन हुन नसकेको हकमा हाल खरिदारस्तर नै प्रमुख हुने छोटी भन्सारको दरवन्दी Upgrade गर्ने र समायोजन गर्ने ।
३. कुनै पनि विभागमा पुल दरवन्दीको कर्मचारी नराख्ने व्यवस्था कडाईका साथ पालन गर्ने ।

४.६.१० सूचना प्रविधि व्यवस्थापन

१. हालसम्म प्रयोग भएका भविष्यमा प्रयोग हुने IT Opeation का साधन (Softwate, Hardware) को सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्न छुट्टा छुट्टै स्थानमा Central Data Server मार्फत Data Sefty को व्यवस्था गर्ने ।
२. मन्त्रालयहरुमा Central Server को व्यवस्था हुनुपर्ने ।
३. विभागहरुमा कम्तीमा कम्प्युटर शाखाको स्थापन गरी उपसचिव सरहको मातहतमा राख्ने ।
४. विभागहरुले मन्त्रालयमा Reporting को लागि Web Portal को व्यवस्था गर्ने ।
५. Central Server को लागि चाहिने भवन तथा अन्य पूर्वाधारहरु मन्त्रालयले दिने ।
६. मन्त्रालयमा सूचना प्रविधि महाशाखा स्थापना गरी चाहिने आवश्यक जनशक्ति तथा पूर्वाधारहरुको व्यवस्था गर्ने ।
७. विभाग वा मन्त्रालयमा नयाँ कर्मचारी आउँदा निकाय अन्तर्गतका Software Application हरुको तालीम दिई मात्र काममा लगाउने ।
८. समय सापेक्ष र दिगो बनाउन तालीमको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
९. सेवाग्राहीलाई IT Friendly बनाउन उनीहरूसँग अन्तर्क्रिया र Awareness गर्ने ।

१०. नियमित विद्युत व्यवस्थाका लागि जेनेरेटर व्यवस्था गर्ने ।
११. मन्त्रालय र विभागहरूबीच Broad Based Network को व्यवस्था गर्ने ।
१२. मन्त्रालय र विभाग अन्तर्गत भएका सबै Software हरु Web Based हुनुपर्ने ।

४.६.११ Online Service

१. Computerised विल विजक जारी गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
२. सेवाग्राहीलाई Web Friendly बनाउन अभियान संचालन गर्ने ।
३. कर, अनुसन्धान र भन्सारसँग सम्बन्धी सबै कार्यालयको रेकर्डहरू सम्बन्धित विभागहरूले एकआपसमा Share गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४. IT सम्बन्धी तालिमको कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।

४.६.१२ केन्द्रिय राजस्व बोर्ड

छुट्टै स्वायत्त प्रकृतिको केन्द्रिय राजस्व बोर्ड गठन गरी काम अगाडी बढाउनु पर्ने ।

४.६.१३ मन्त्रालयको संरचना

१. मन्त्रालयको O & Survey लाई स्वीकृतिको लागि मं.प.मा पेश गरी स्वीकृत तत्काल गराउनु पर्ने ।
२. नयाँ परिस्थिति अनुरूप समग्र मन्त्रालयको संरचना माथि शिर्षक १ मा उल्लेखित आधार समेतमा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

४.६.१४ गुनासो व्यवस्थापन

१. मन्त्रालयको अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखालाई सेवाग्राहीको गुनासो सुनुवाई तथा व्यवस्थापनको Ministerial Focal Division को रूपमा विकास गर्ने ।
२. विभागका अनुगमन तथा मूल्यांकन शाखाहरूलाई गुनासो व्यवस्थापनको Focal Branch को रूपमा विकास गरी गुनासाहरू व्यवस्थापनको कार्यलाई प्रभावकारिता दिने ।

४.६.१५ को.ले.नि.का.हरूको सुदृढिकरण

१. आफ्नौ भवन नभएका को.ले.नि.का. हरुमा चरणबद्ध रूपमा भवन निर्माण गर्ने ।
२. को.ले.नि.का. हरुमा TSA लागु भै सकेको वर्तमान परिस्थितिमा संगठन तथा दरवन्दीको पुन संरचना गर्ने ।
३. न्यूनतम Logistic सुविधाहरूका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने ।

४.६.१६ कर्मचारी तालिम तथा विकास

१. राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रको क्षमता विस्तार गरी सुदृढिकरण गर्ने ।

२. छोटो अवधिको घुम्ति तालिमहरु संचालन गर्ने ।
३. राजस्व प्रशासनका क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्ने निकायको रूपमा (Research Institute) विकास गर्ने।
४. राजस्व र खर्च व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका ख्याति प्राप्त Institutes मा निरन्तर रूपमा तालिममा पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
५. कर, खर्च व्यवस्थापन र आन्तरिक लेखा परीक्षण विषयमा विदेशी विश्वविद्यालयहरुमा Master Degree अध्ययनका लागि पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
६. हाम्रो जस्तो अवस्था भएका र अन्य विकसित मुलुकको अध्ययन, अवलोकन, भ्रमणद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने काममा लगानी गर्न आवश्यक छ ।

४.७ उद्योग तथा निर्यात प्रवर्द्धन सम्बन्धी सुझावहरू

४.७.१ नीतिगत (Policy) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- देशको आर्थिक विकास उदार, बजारमुखी एवं खुल्ला आर्थिक नीतिबाट मात्र सम्भव हुने भएकोले निजी क्षेत्रको नेतृत्वदायी भूमिका भएको खुला बजारमुखी एवं उदार अर्थतन्त्र नै देशको आर्थिक नीति हुनुपर्ने । यस सम्बन्धमा सबै राजनैतिक पार्टिहरुको सहमति हुनुपर्ने, साथै निजी क्षेत्रको लगानीको सुरक्षाको पूर्ण प्रत्याभूति हुनुपर्ने,
- खनिज अन्वेषण लाइसेन्स लिने उद्योगहरुलाई ऐनले तोकिएको म्याद भित्र खानी सञ्चालन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने र संचालन नभएको अवस्थामा लाइसेन्स रद्द गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- औद्योगिक नीति २०६७ मा उद्योग व्यवसायलाई व्यवस्था गरीएका सुविधा र सहूलियतहरु आर्थिक ऐनमा समावेश गरी प्रत्याभूत गरीनुपर्ने,
- बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारप्रति जनचेतना अभिवृद्धि गर्न प्रभावकारी संरक्षण कार्यहरु र संस्थागत क्षमताको विकास गर्न बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी नीति ल्याइ सो सम्बन्धी निकायहरुलाई एकिकृत गर्नुपर्ने,

४.७.२ कानूनी (Legal) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- लगानी बोर्ड, विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन तथा Anti Dumping सम्बन्धी ऐन बनाउने,
- हालका बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी ऐनहरु निकै पुराना भएकोले सबै विधाहरुलाई समेटेर नयाँ बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी कानून ल्याउनुपर्ने,
- व्यवसायिक कारोवारलाई नियमित गर्न Commercial Transaction ऐन तत्काल ल्याउनुपर्ने,
- श्रम नीति एवं श्रम सम्बन्धी ऐनमा समसामयिक सुधार गरी औद्योगिक वातावरणमा सुधार ल्याउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

४.७.३ संस्थागत (Institutional) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- विश्व व्यापार संगठनमा प्रतिवद्धता जनाए अनुसार हालसम्म पनि छुट्टै बौद्धिक सम्पत्ति विभाग स्थापना हुन नसकेकोले तत्काल छुट्टै बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी विभागको स्थापना हुनुपर्ने,
- उद्योगको दर्ता तथा निकासी समेतको व्यवस्थाको लागि एकै स्थानबाट सबै काम हुने गरी एकद्वार नीतिको कार्यान्वयन हुनुपर्ने,
- रुग्ण उद्योगको पुनर्स्थापना गर्न सकेमा नयाँ उद्योग सन्चालन गर्नु भन्दा छिटो उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने हुन्छ । रुग्ण उद्योगलाई प्रभावकारी ढंगले पुनरुत्थान तथा संचालन गर्न औद्योगिक निति २०६७ मा व्यवस्था भएबमोजिम सरकार, निजी क्षेत्र र विशेषज्ञहरु समेतको सहभागितामा एक उच्चस्तरीय Industrial Sickness Review Board (ISRB)/Industrial Rehabilitation and Reconstruction Commission (IRRC) गठन गरिनु पर्ने । उद्योग बन्द गर्न र संचालन हुन सक्ने भए आयोग वा समितिको सिफारिसमा आवश्यक पूँजी सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- नयाँ स्थापना हुने उद्योगहरुलाई नयाँ प्रविधिको बारेमा सहयोग पुऱ्याउन प्रविधि विकास कोष स्थापना गर्ने ।
- लघु, घरेलु तथा साना उद्यमहरुको विकास एवं प्रबर्द्धनका लागि औद्योगिक व्यवसाय केन्द्रहरुको विकासलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने,
- विरगंजको ड्राइपोर्ट गण्डक पथलैयालाई औद्योगिक कोरीडोरको रूपमा घोषणा गरी सोमा कोरीडोर केन्द्रित विद्युत फिडरको व्यवस्था, भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था, अस्पताल विद्यालयका आदिको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४.७.४ प्रकृयागत (Procedural), प्राविधिक (Technical) एवं प्रशासनिक (Administrative) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- औद्योगिक निति २०६७ र सार्वजनिक खरिद ऐनमा स्वदेशी उद्योगहरुबाट उत्पादित स्वदेशी वस्तुहरु विदेशी उत्पादनको तुलनामा १० प्रतिशत महंगो भएपनि स्वदेशी वस्तु तथा सामान खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्थाको अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने । यस सम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- निर्यातप्रक्रिया छिटो गर्नुकोसाथै निर्यात सम्बन्धी आवश्यक कागजातहरुको संख्या सकेसम्म कम गरी One Window System को व्यवस्था गरी त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको भन्सार विन्दुसंगै यसको कार्यालय राख्नुपर्ने,
- मुलुकमा उपलब्ध बहुमूल्य कच्चा जडिबुटी कोरा रूपमा नै निर्यात भइरहेको छ । यो क्षेत्रलाई सरकारले अनुदान उपलब्ध गराई “जडिबुटी प्रशोधन उद्योग” को विकास गरि मूल्य अभिवृद्धि Value Addition मा सहयोग गर्नुपर्ने,
- उद्योगलाई चाहिने जग्गा उपलब्ध गर्न जटिल बन्दै गएको र उद्योगहरु छरिएर रहेको कारण वातावरण संरक्षणको लागि समेत कठिनाई भएको

पृष्ठभूमिमा सरकारले ठूला ठूला क्षेत्रफलका जग्गा अधिग्रहण वा खरीद गरि औद्योगिक क्षेत्रहरू (Industrial Zone) को विकास गरी निजी क्षेत्रलाई विक्रि गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने,

- उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने पुर्वाधार जस्तै सडक, विद्युत प्रसारणलाइन, सन्चार साधान तथा पानीको व्यवस्था र निकास गर्न सरकारले प्राथमिकता दिनुपर्ने ।
- खानी तथा खानीजन्य उद्योगहरूमा सरकारका विभिन्न निकायहरूबीच समन्वय हुन नसक्नाले यस्ता उद्योगहरूको निकासी हुन सकेको छैन । खानीजन्य उद्योगहरूको निकासको लागि खानी तथा भूगर्भ विभागले "One Stop Service Centre" को रूपमा काम गर्ने गरी ऐनद्वारा नै विभागलाई अधिकार सम्पन्न गराइनुपर्ने,
- खानी र उद्योगका सम्बन्धमा हाल वन विभाग, स्थानिय निकाय र खानी तथा भूगर्भ विभाग गरि तीन ठाउँमा दोहोरो तेहोरो कर राजस्व तिर्न पर्ने व्यवस्था खारेज गरी "एकिकृत रूपमा" एकै ठाउँमा उक्त शुल्क उठाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- उद्योगका लागि बढिमा १० प्रतिशत व्याजमा आवश्यक कर्जा पाउने प्रत्याभूति हुनुपर्ने,
- लघु घरेलु तथा साना उद्योगीहरूको सहज वित्तिय पहुँचका लागि लगानी सुरक्षण कोषको व्यवस्था गरी सरल कर्जा प्रवाहको व्यवस्था गराइनुपर्ने,
- औद्योगिक नीति २०६७ मा लघु घरेलु तथा साना उद्योगका सम्बन्धमा गरिएको विशेष व्यवस्था र कार्यक्रमहरूलाई आगामी बजेट मार्फत कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने,
- महिला उद्यमीहरूको वित्तिय पहुँच बृद्धि गर्न महिला उद्यमी कर्जा कार्यक्रमको नीतिगत व्यवस्था गरी सबै बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूबाट यो कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई आगामी बजेटमार्फत कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगीहरूलाई लगानी गर्दा व्याजदर बढीमा ५ प्रतिशतका दरले लागु हुनुपर्ने,
- कर्णाली लगायत मध्यपश्चिम र सुदुर पश्चिमका पहाडी जिल्लाहरूबाट प्रशस्त मात्रामा अप्रशोधित जडीबुटी निकास हुनेहुँदा यसबाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि प्राप्त नभइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रविधि हस्तान्तरण र जनशक्ति विकासका लागि त्यस क्षेत्रमा जडीबुटी प्रशोधन तथा जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना गरिनुपर्ने । यस केन्द्रको संचालन प्रकृया सम्बन्धित संघसंस्थाहरूसँगको सहकार्यमा सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागीतात्मक प्रकृया अनुसार संचालन गरिनुपर्ने,
- औद्योगिककरणको प्रयासलाई अगाडी बढाउन भारत, चीन लगायत सम्पूर्ण विकसित मुलुकहरूले व्यवसाय सम्बर्द्धन सेवा (Business Incubation Service) का लागि Incubation Centre हरु मार्फत नविनतम सोच, विचार, प्रविधि र प्रकृयाका उद्योगहरू विकास गरिरहेको सन्दर्भमा कृषिमा आधारित हाम्रो अर्थतन्त्रलाई औद्योगिक कृषिमा रुपान्तरण गर्नका लागि Incubation Center स्थापना गर्ने कार्यका लागि बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने,

४.७.५ प्राविधिक (विद्युत Electricity-Power) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- उद्योग कोरिडोर र औद्योगिक क्षेत्रका लागि उर्जा संकट समाधान नभएसम्मका लागि आवश्यक क्षमताको तापिय विद्युत उत्पादनको केन्द्र (कम्तिमा १० मे.वा.) स्थापना गरी सोभै औद्योगिक फिडरद्वारा लोडसेडिङको समय विद्युत आपूर्ति गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- तापिय विद्युत उत्पादन संयन्त्रद्वारा उत्पादित विद्युतको दर रेट र नेपाल विद्युत प्राधिकरणद्वारा लिइने चालू दररेटको फरकलाई सरकारद्वारा अनुदान सुविधा (सब्सिडाईज) को व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- लोडसेडिङ अवधिको Demand Charge मा छुटको अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्ने,
- विद्युत आपूर्ति नियमित नहुँदा उद्योग व्यवसायमा परेको कठिनाइको समाधानको विकल्पमा (क) डिमाण्ड मूल्यमा मिनाहा र (ख) डिजेलमा सुविधा दिने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- उद्योगमा उर्जा संकटको समाधान गर्न औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूले पैठारी तथा प्रयोग गर्ने जेनेरेटर र डिजेलमा अनुदान दिने व्यवस्था हुनुपर्ने,

४.७.६ विविध सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- स्वदेशी लगानी एवं विदेशी लगानीमा स्थापना भएका उद्योगहरूलाई आफ्नो व्यापारिक नाम प्रयोग गरी अन्य उद्योगहरूलाई समेत करारमा वस्तु उत्पादन गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्ने,
- सम्भाव्यताको पहिचान गरी देशका विभिन्न भागमा जडिवुडि अनुसन्धान केन्द्र तथा सुविधा सम्पन्न जडिवुडि प्रशोधन केन्द्र खोल्ने र जडिवुडि खेतको प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक सहयोग र सुविधा उपलब्ध गराउने,

४.७.७ निकासी प्रवर्धन (Export Promotion) सम्बन्धी सुझावहरू:

- निर्यात उद्योगहरूलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कच्चा पदार्थ आयातमा भन्सार महशुल जस्तै मूल्य अभिवृद्धि करमा पनि बैंक जमानताको व्यवस्था हुनुपर्ने र निकासी गरेको आधारमा फुकुवा गर्नुपर्ने,

४.८ आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास सम्बन्धी सुझावहरू

४.८.१ स्थानीय विकास

- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम गा.वि.स.को वर्गीकरण गरी सोही अनुसार को संगठन र जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । यसरी वर्गीकरण गरिसकेपछि क वर्गमा पर्ने गाउँ विकास समितिहरूलाई नगरपालिकाले प्रयोग गर्दै आएका शहरी विकास र राजश्व परिचालन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्ने अधिकार तत् तत् गाउँ विकास समितिहरूलाई प्रदान गर्ने ।
- करदातालाई दर्ता नम्बर दिँदा मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर र व्यवसायिक करको लागि समेत एउटै नम्बर दिने सम्बन्धमा संभाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने ।

- काठमाण्डौ उपत्यका भित्र काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी लिमिटेडले (KUKL) उठाउँदै आएको ढल निकास शुल्कको ५० प्रतिशत रकम सम्बन्धित नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।
- जिल्ला विकास समितिमा प्राप्त हुने राजश्व बाँडफाँडको रकम नगरपालिका र गाउँ विकास समितिहरूमा समेत बाँडफाँड गर्ने आवश्यक व्यवस्था मिलाइ ती निकायको खातामा स्वतः जम्मा गराइने ।
- जिल्ला विकास समितिले प्राप्त गर्ने घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरको रकम मध्ये ७५ प्रतिशत रकम सम्बन्धित नगरपालिकामा तथा २५ प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिमा जाने गरी मालपोत कार्यालयबाट सम्बन्धित नगरपालिकाको खातामा स्वतः जम्मा हुने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- स्थानीय कर कार्यालय तथा स्थानीय निकायहरूबीच समन्वय अभिवृद्धि गर्न संस्थागत प्रबन्ध तथा सूचना आदानप्रदान गर्ने संयन्त्र खडा गर्न आवश्यक पहल गर्ने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा सडक बत्तिको व्यवस्थापन र विद्युत् महसुलको खपत, बिलिङ्ग तथा भुक्तानी कार्यमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण र सम्बन्धित नगरपालिकाको सामूहिक दायित्वलाई स्थापित गरी यसको दिगो व्यवस्थापन गर्न विद्युत् पूर्वाधार विकास तथा विस्तारमा भएको नगरपालिकाको लगानी समेतलाई मूल्यांकन गरी द्विपक्षिय सम्झौताको आधारमा सडक बत्ति महसुलको भुक्तानी प्रबन्ध मिलाउनुपर्ने ।
- उर्जा संकटलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय निकायले लघु जलविद्युतको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गर्ने र विद्युत रोयल्टी बापत स्थानीय निकायले प्राप्त गर्ने रकमलाई समेत यस क्षेत्रमा लगानी गर्न मार्गदर्शन गर्नुपर्ने ।
- स्थानीय पूर्वाधारहरू (सडक, पुल, बस्ती विकास, सिंचाई आदि) विकास गर्दा उत्पादन क्षेत्र र बजारको सम्बन्ध तथा ग्रामीण र शहरी क्षेत्र विच सम्बन्ध स्थापित गराउने कुरालाई ध्यान दिनुपर्ने ।
- स्थानीय स्तरको विकास कार्यमा सार्वजनिक नीजि साभेदारीलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- नगर क्षेत्रको फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यमा नीजि क्षेत्रलाई सहभागि गराइने र यस स्रोतलाई उपयोग गरी रोजगारी सृजना गराउने तर्फ केन्द्रीत गर्ने ।
- ग्रामीण क्षेत्रका गरिव परिवारको खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा सुधार ल्याउन खाद्य सुरक्षासँग सम्बन्धित कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने ।
- निक्षेपित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न ती क्षेत्रमा शर्त रुपमा स्थानीय निकायलाई थप अनुदान प्रदान गरिनेछ साथै स्थानीय निकायको श्रोत समेत परिचालन गर्नुपर्ने ।
- स्थानीय निकायहरूको योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रकृत्यामा विपद जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी मुद्दाहरूलाई समाहित गर्ने नीति लिने ।

- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको कार्यान्वयन पश्चात वित्तीय विकेन्द्रीकरणको क्षेत्रमा भएको प्रगतिको समीक्षा गरी यसबाट सिक्िएका अनुभवहरूको अभिलेखीकरण गर्ने ।

४.८.२ कृषि तथा सहकारी

- कृषि उपजहरूमा दोहोरो कर लिन नपाईने व्यवस्था गरी कृषि उपजहरूको प्रतिस्पर्धी क्षमता बृद्धि गर्नु पर्ने ।
- कृषक र कृषिमा आधारित उद्योगहरूलाई असर नपर्ने गरी मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनु पर्ने ।
- कृषि उद्यममा ब्याज सहूलियत तथा कर छुटको व्यवस्था गरी गैह्र आवासिय नेपाली लगानी बढाउनु पर्ने ।
- निजी र सहकारी क्षेत्रलाई दिइने सुविधा तथा सहूलियतमा फरक नपारी अस्वस्थ प्रतिस्पर्धालाई दुरुत्साहित गर्नु पर्ने ।
- अर्थोडक्स चिया र कफीको लागि Aluminum Foil, Laminated Paper Sacks, Tea Chest, Tea/Coffee Bagging Filter Paper मा भन्सार शुल्क छुट
- कृषि सामग्री, पोलिथिन हाउस, परिवहन तथा सिंचाई उपकरणमा भन्सार छुट ।
- डेरी प्रशोधन र कोल्डरुममा जडान गरिने उपकरणहरू तथा चिलिङ्ग भ्याटमा प्रयोग हुने जेनेरेटरमा १ प्रतिशत दर हुनु पर्ने ।
- मासु प्रशोधन उपकरण तथा कोल्डस्टोरमा र शीत भण्डारमा जडान गरिने उपकरणहरूमा १ प्रतिशत दर हुनु पर्ने ।
- किसानले Green House प्रयोगको लागि प्रयोग गर्ने सिल्पोजियन UV निरोधक प्लास्टिक सिट, प्लास्टिक नेट, प्लास्टिक डोरी जस्ता बस्तुहरूमा १ प्रतिशत कायम गर्नु पर्ने साथै कृषि विकास कार्यालयको सिफारिसमा प्रयोग भएमा बाँकी कृषकलाई तत्कालै फिर्ता दिने व्यवस्था गर्ने ।
- कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ मा उल्लेख भए अनुसार सुविधा दिनुपर्ने ।
- नेपालमा उत्पादन नहुने माउजातीका भाले पोथी चल्ला आयात गर्दा हाल लागी आएको कृषिसुधार शुल्क यथावत राख्नु पर्ने ।
- चामल उद्योगको लागि आयात हुने धानमा, कृषि उत्पादनहरूको आयातमा कृषि सुधार शुल्क छुट हुनु पर्ने ।
- शीत भण्डारलाई ५० प्रतिशत विद्युत महशुलको छुट कायमै राख्ने र त्यस्तो सुविधा दूध चिलिङ्ग सेन्टर र ह्याचरी उद्योगको साथै पुष्प व्यवसायको लागि पनि उपलब्ध गराउन पर्ने ।

- मासु प्रशोधन तथा दाना उद्योगलाई संचालनमा लाग्ने विद्युत महशुलमा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीतिमा व्यवस्था भए अनुसार २५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- स्यालो ट्यूबवेल जडानको लागि विद्युतिय मोटरमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- प्राथमिकता प्राप्त उद्योग सरह कृषि उत्पादनमा पनि ऋण उपलब्ध हुनु पर्ने ।
- लामो Gestation Period भएका कृषि उपजको हकमा ऋणमा शुरु देखिनै ब्याज बुझाउनु पर्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी वास्तविक उत्पादन शुरु भए पछि मात्र ब्याज तिर्नु पर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- चिया, कफी, च्याउ, पुष्प, मह, अदुवा, अलैची, सुपारी, मसलावाली, फलफूल, तरकारी, पोल्ट्री, गाई पालन, भैंसी पालन, बाखापालन, बंगुरपालन, कृषि थोक बजार तथा सङ्कलन केन्द्र, पशु बधशाला र दुग्ध चिस्यान केन्द्र निर्माणको लागि ब्याज दरमा २ प्रतिशत बिन्दुले अनुदान सहूलियत उपलब्ध गराई ऋण प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- पशुपालन सम्बन्धी कामको लागि रु.१० हजार सम्मको कृषि ऋणमा २ प्रतिशत बिन्दुले दिदै आएको ब्याज अनुदान अब रु.२० हजारसम्मको ऋणमा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- गुणस्तरीय माछा ह्याचरी स्थापना गर्न सरकारले पहल गर्नु पर्ने साथै निजीस्तरमा यस्ता ह्याचरीहरु स्थापना गर्न ब्याजदरमा २ प्रतिशत बिन्दुले अनुदान सहूलियत दिई ऋण प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- खाद्य सुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण बीउ बीजन उत्पादन गर्न प्रति वाली वर्षको लागि २ प्रतिशत बिन्दुले ब्याज दरमा अनुदान उपलब्ध गराई ऋण प्रवाह लगाउन पर्ने तथा Grain Silo Storage निर्माणको लागि Capital ऋणमा ५ प्रतिशत ब्याज दर लगाई उपलब्ध गराउन पर्ने ।
- रेशम खेतीमा आधारित कोकुनबाट रेशम धागो निकालनका लागि निजी वा सहकारी स्तरका एक रिलिङ्ग र टुइस्टिङ्ग उद्योग स्थापनाका लागि इच्छुक व्यवसायीहरुबाट व्यवसायिक प्रस्तावहरु मागी छनौट भएका व्यवसायीले उद्योगका लागि गरिने पूँजीगत लगानी मध्ये मेशिनरी र उपकरण खरिद गर्दा हुने लगानीमा ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको सिफारिशको आधारमा फलफूल, तरकारी र आलुको बीउ भण्डारण गर्ने शीत भण्डार स्थापना गर्न इच्छुक व्यवसायीहरुबाट परियोजना प्रस्ताव आव्हान गरी छनौटको आधारमा शीत भण्डार निर्माण गर्न व्यवसायीले पूँजीगत लगानीको ५० प्रतिशत रकम अनुदान दिने ।
- उच्च पहाडी जिल्लाहरुबाट उत्पादन हुने सवै कृषि उपजहरुमा (हाल स्याउ र सिमिमा मात्र दिइदै आएको) हुवानी अनुदानलाई निरन्तरता दिने ।

- सहकारी संस्था/संघहरूबाट स्थापीत उद्योग (कृषि उपज-अलैची, अदुवा, चिया कफी र मह) को प्रशोधन गर्ने उद्योगहरूको यन्त्र उपकरणको आयातमा ५०% अनुदान दिने ।
- कृषक समूह/सहकारी संघ/संस्था र स्थानीय निकायहरूसँगको साभेदारीमा बजार पूर्वाधार विकास गर्न अनुदान दिने ।
- प्राङ्गरीक मल कारखाना स्थापना गर्न आयात हुने मेसीनरी/औजारमा ५०% सम्म अनुदान दिने ।
- कृषिजन्य उद्योगको लागि दक्ष तथा अर्ध दक्ष मानव श्रोत उत्पादन गर्नको लागि व्यवसायी, उद्यमी, कृषक तथा प्राविधिकको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था हुनु पर्ने । यस विषयमा निजी क्षेत्रलाई पनि सुविधा प्रदान गर्नु पर्ने ।
- पाउडर दूध कारखाना स्थापनाको लागि निजी क्षेत्रलाई पनि सहकारी क्षेत्र सरह प्रोत्साहित गर्नु पर्ने ।
- साना कृषकहरूका लागि समूह जमानतमा ऋण प्रवाहित गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- शिक्षित बेरोजगार र सेवा निवृत्त व्यक्ति वा समूहलाई कृषि व्यवसायमा लगानीका लागि वित्तीय संस्थाबाट स्वीकृत बढीमा रु.२५ लाखसम्मको परियोजनाको ५० प्रतिशत रकम २ प्रतिशत ब्याज दरमा कर्जा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- निजी क्षेत्रको साभेदारीमा कृषि बजारको स्थापनाका लागि ग्रामीण क्षेत्रमा संकलन केन्द्रको लागि अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- प्राङ्गरीक कृषि उपज तथा सो को निमित्त प्राङ्गरीक तथा जैविक मल उत्पादन गर्ने विभिन्न प्रविधिहरू - कम्पोष्ट मल, बोकासी मल, गड्यौला मल, भकारो सुधार, जिरो बजेट प्राकृतिक खेती लगायत बारे जिल्ला र गाउस्तरमा अभियानको रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी ग्रामिण किसानलाई प्रविधि हस्तान्तरणको व्यवस्था गर्ने ।
- प्राङ्गरीक कृषि उपजको व्यवसायिक उत्पादन तथा बजारीकरणका लागि सरकारले प्राङ्गरीक कृषि उपजहरू उत्पादन गर्ने सहकारी/समुहहरूमाफत अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउने
- प्राङ्गरीक कृषि उपज प्रमाणिकरणका लागि सघन रूपमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

४.८.३ वन तथा भू-संरक्षण

- कवुलियती वनको दस्तुर समयानुकुल परिमार्जन गर्न वन नियमवाली शंसोधन गर्नु पर्ने
- राष्ट्रिय प्रवेश दस्तुर र अन्य दस्तुर समयानुकुल परिमार्जन गर्न नियमवाली शंसोधन गर्नु पर्ने ।

४.८.४ पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन

- पर्वतारोहण दलले तिनै एकमुष्ट सलामीको सट्टा प्रति आरोही सलामी दस्तुर लगाउने र आरोहण दलमा रहने अधिकतम संख्या १५ वाट १२ मा घटाउनु पर्ने ।
- आरोहण खुला भएर पनि विगत ५ वर्षमा आरोहण नभएका हिमाल आरोहण गर्न चाहने पर्वतारोहण दललाई सलामी दस्तुरमा ५० प्रतिशान छुट दिने ।
- क्यासिनोहरुको संचालन अनुमति र नविकरणको स्वीकृति र रोयल्टी असुली सम्बन्धी सबै काम इजाजत दिने निकायबाट नै गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- प्रमुख पर्यटन उद्योगको रुपमा रहेको होटल, लज, रेष्टुराहरुलाई पर्यटन उद्योगको रुपमा दर्ताको लागि तोकिएको दस्तुर ज्यादै कम रहेको तथा नविकरण गर्न दस्तुर नै नलाग्ने व्यवस्था रहेकोमा होटल, लज, रेष्टुरा, वार तथा पथ प्रदर्शक नियमावली, २०३८ लाई संशोधन गरि दर्ता, नविकरण गर्दा लाग्ने दस्तुर देहाय वमोजिम गर्ने ।

| पर्यटक स्तर होटल/पर्यटक आवासको किसिम | हालको दस्तुर | संशोधन गरि नया लागु गर्नु पर्ने दस्तुर | कैफियत |
|--------------------------------------|--------------|--|--------|
| १. एक तारा होटल | रु. १०००१- | रु. ५०००१- | |
| २. दुई तारा होटल | रु. २०००१- | रु. ७०००१- | |
| ३. तीन तारा होटल | रु. ३०००१- | रु. १०,०००१- | |
| ४. चार तारा होटल | रु. ४०००१- | रु. १५,०००१- | |
| ५. पाच तारा होटल | रु. ५०००१- | रु. २५,०००१- | |
| ६. पर्यटक स्तर साधारण होटल | रु. ५००१- | रु. २०००१- | |
| ७. पर्यटक आवास (रिसोर्ट) | रु. १५००१- | रु. ५०००१- | |
| ८. पर्यटक स्तर लज | रु. ५००१- | रु. २०००१- | |
| ९. पर्यटक स्तर वार,रेष्टुरा | रु. ५००१- | रु. २०००१- | |

- पर्यटन उद्योगको रुपमा दर्ता भएका होटल, लज, रिसोर्टलाई पर्यटन मन्त्रालयको सिफारिसमा विद्युत महशुलमा प्रति युनिटमा २५% छुट दिनु पर्ने ।
- पर्यटन उद्योग हरुलाई विदेशी मुर्दा आर्जन, रोजगारी, सरकारलाई बुझाएको कर समेतका आधारमा सवारी साधन, उपकरणहरु आयात र होटलहरुको मर्मत संभार तथा रिनोभेसन गर्न आयात गरिने सामानहरुको आयातमा भन्सार छुटको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- पर्यटन उद्योगलाई अन्य राष्ट्रिय उद्योग सरह मानि छुट दिईनुपर्ने माग आईरहेको हुँदा सो व्यवस्था लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.८.५ सूचना तथा संचार क्षेत्र

- राष्ट्रिय प्रसारण ऐन तथा नियमावलीमा एफएम प्रसारणको लागि फ्रिक्वेन्सी तोक्दा फ्रिक्वेन्सीको छुट्टै दस्तुर लिने व्यवस्था गर्ने, फ्रिक्वेन्सी निश्चित अवधिको लागि तोक्ने ।

- हुलाक महसुल दर निकै न्यून रहेकाले समयसापेक्ष रूपमा मूल्य समायोजन हुनुपर्ने ।
- नेपाली चलचित्र छायाङ्कनको अनुमति लिँदा कुनै दस्तुर तिर्न नपर्ने व्यवस्था छ । यसबाट चलचित्रको Title मात्र दर्ता गरी अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा गर्ने गरिएकोले लाखौंको लगानी गरेर निर्माण हुने चलचित्र निर्माणको इजाजतपत्र लिँदा सरकारलाई कुनै दस्तुर तिर्न नपर्ने व्यवस्था अव्यावहारिक भएकोले चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण नियमावली), २०५७ मा उक्त दस्तुरको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- प्रसारण संस्थाहरूले तिर्नुपर्ने ११०% नवीकरण दस्तुर घटाई १०% तथा कूल आयको ४% का दरले तिर्नुपर्ने रोयल्टीलाई घटाई २% कायम गरिसकेकोले अब ती वर्षेनी नवीकरण दस्तुर छुट दिन आवश्यक नभएको ।

४.८.६ सिंचाई क्षेत्र

- प्रस्तावित संशोधित सिंचाई नीति अनुसार सिंचित क्षेत्रको जग्गाको मालपोत तिर्दा मालपोतसँगै सिंचाई सेवा शुल्क पनि उठाउने व्यवस्था कडाइका साथ कार्यान्वयन हुनुपर्ने ।
- संयुक्त व्यवस्थापनमा संचालन हुने सिंचाई प्रणालीमा सिंचाई सेवा उपलब्ध गराए वापत प्रत्येक उपभोक्ताबाट सिंचाई सेवा शुल्क सेवा उठाउन सक्ने व्यवस्था कानुनी दफाबाट सुरक्षित गरिनु पर्ने ।
- उपभोक्ताले तिर्नुपर्ने सेवा शुल्क तोकिएको समयावधी भित्र नबुझाएमा प्रचलित कानून बमोजिम असूल उपर गरिने र सेवा शुल्क नबुझाउने उपभोक्तालाई सेवा उपभोगबाट वंचित गर्ने व्यवस्था कानूनी दफाबाट सुनिश्चित गरिनु पर्ने ।
- सिंचाई सेवा शुल्क आदि समयमानै उठाउने कानूनी व्यवस्था गर्दै व्यवस्थापनमा उपभोक्ता सहभागिता बढाउदै लैजानुपर्ने ।
- सिंचाई प्रणाली विकास र विस्तारको लागि मेशिनरी औजारको प्रयोग तथा निजि क्षेत्रको सहभागिता बृद्धि गराउन योजनाबद्ध तरिकाले कार्यक्रम बनाउनु पर्ने तथा कृषिमा यान्त्रिकीकरणको लागि प्रोत्साहित गरिनु पर्ने साथै सिंचाई प्रयोजनको लागि उपयोग हुने उपकरण आयात गर्दा लाग्ने भंसार कर आदि न्यूनतम तोकिनु पर्ने ।

४.८.७ वाणिज्य तथा आपूर्ति

- ऐजेन्सी ऐन २०१४ मा समय सापेक्ष संशोधन र परिमार्जन नहुँदा साविकमा रहेको दर्ता र नविकरण दस्तुर अति न्यून रहन गएको । न्यून दस्तुरको कारण समयमा दर्ता नविकरण नगर्ने र नाम मात्रको दस्तुर बुझाएर पुनः नविकरण गर्न सकिने अवस्था रहेकोले कानूनमा संशोधन गरी दरखास्त दस्तुर रु.१००१-दर्ता दस्तुर रु.५०००१-र म्याद नाघी आएमा रु.५०००१-जरिवाना गर्न सकिने प्रावधान राख्ने । साथै धरौटी रकम बढाएर रु.१०,०००१-गर्ने ।
- मालसामानको बहुविधिक ढुवानी कानूनको कार्यान्वयन गराई आम्दानी बढाउन सकिने भएकोले यस सम्बन्धि हाल सम्म केवल एउटा मात्र कम्पनी

दर्ता भएकोमा यस कानूनलाई अनिवार्य रूपमा लागुगराउन सकेमा राजश्वमा उल्लेख्य वृद्धि गराउन सकिने । साथै यस्ता कम्पनीको पूंजीको सिमा घटाएर बहुविधिक ढुवानी गर्ने कम्पनीको दर्तालाई समेत खुकुलो पार्न पर्ने ।

- उपभोक्ता हित संरक्षण सम्बन्धी नेपाल कानूनमा संशोधन गरि दण्ड जरिवाना अनुगमन स्थलमानै लिने व्यवस्था भएमा उपभोक्ताको हित संरक्षणको साथै राजश्व बढाउन सहयोग पुग्ने भएकाले तदनुकुल सम्बद्ध कानूनमा परिमार्जन गर्न उपभोक्ता संरक्षण ऐन २०५४ र नियमावली २०५६ अनुसार जिल्ला जिल्लामा तोकिएका निरीक्षण अधिकृतहरूलाई बजार अनुगमन वा निरीक्षणको क्रममा मूल्य सूची नराख्ने वा कमसल खालको - (म्याद नाघेको वा कम परिमाणमा सामान) विक्री गरेमा वा सामान लुकाएर वा बढी मूल्यमा सामान विक्री गरेमा रु १००/- देखि ५०००/- सम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था गरेर राजस्वमा वृद्धि गर्न सकिने ।
- वाणिज्य कानूनको अभावमा हाल बजारमा केहि अन्योलता र केहि मनपरि कारोवार गर्ने गराउने प्रवृत्ति बढिरहेको छ । यसलाई व्यवस्थित गराउन र कालो बजार नियन्त्रण सम्बन्धि हालको कानून समेतलाई वाणिज्य कानूनमा आवद्ध गराई एकिकृत कानूनको रूपमा जारी गराउन सकेमा राजश्वको नयाँ श्रोतको पहिचान हुने हुंदा थप अध्ययन गरी तदनुकुल कानूनी व्यवस्था गरी राजस्व श्रोत परिचालन हुने ।

४.९ शिक्षा तथा सामाजिक विकास सम्बन्धी सुभावहरु

क) शिक्षा सम्बन्धी

- शिक्षा सेवा शुल्कलाई सरल र प्रभावकारी बनाउने ।
- शैक्षिक परामर्श केन्द्र तथा कोचिड सेन्टरहरूलाई नियमन गरी करको दायराभित्र ल्याई शिक्षा सेवा शुल्क लगाउन उपयुक्त हुने ।
- कम्पनीमा दर्ता भै नियमित हुन बाँकी सम्पूर्ण शिक्षालयहरु आगामी २०६८ साल पौष मसान्त भित्र दर्ता भई नियमित हुनका लागि विलम्ब शुल्क लगायत कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा बुझाउनुपर्ने सम्पूर्ण जरिवाना रकम मिनाहा गरी नियमित गराउनुपर्ने ।
- प्रचलित शिक्षा ऐन तथा नियमावली बमोजिम नाफा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका सार्वजनिक तथा निजी गुठीबाट सञ्चालित शैक्षिक संस्थाहरूलाई आयकर ऐन २०५८ दफा २ घ १ अनुसार करछुट पाउने संस्थाको रूपमा व्याख्या गरिनुपर्ने ।
- सार्वजनिक निजी साभेदारी (Public Private Partnership) को अवधारणा अनुरूप दुर्गम तथा पिछडिएका जिल्लाहरूमा रहेका सार्वजनिक शिक्षालयहरूको भौतिक पूर्वाधार लगायत अन्य सुविधाहरू बृद्धि गर्न र गुणात्मक शिक्षा दिने अभिप्रायले अगाडि बढ्न निजी क्षेत्रलाई साभेदारी र सहकार्य गर्न उपयुक्त नीति नियम तर्जुमा गरिनुपर्ने ।
- बालबालिकाको लागि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा राज्यले निशुल्क उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

ख) सामाजिक सेवा सम्बन्धी

- सहारा नभएका वृद्धवृद्धाहरुको सुरक्षाको लागि Old Care Center वृद्धाश्रमको स्थापना गर्नुपर्ने र सोही कार्य निजी क्षेत्रबाट पनि भएमा त्यस्ता केन्द्रहरुलाई अनुदान सहूलियत एवम् त्यस्ता केन्द्रको लागि आवश्यक पर्ने सामग्री, बाहन एवम् यन्त्र उपकरणहरुमा करछुट प्रदान गर्नुपर्ने ।
- वृद्ध अवस्थाको सुरक्षाको लागि छोराछोरीलाई अंश दिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्थालाई खारेज गरिनुपर्ने ।
- सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि इच्छाधिन आलेख (Optional Protocol) व्यवस्थापिका संसदबाट अनुमोदन गर्नु पर्ने ।

ग) गैरसरकारी संस्था सम्बन्धी

- NGO/INGO को काम र आर्थिक कारोबारलाई सहज रूपमा अनुगमन गर्न समाज कल्याण परिषद्बाट एकद्वार प्रणाली लागू गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- दातृनिकाय र INGO ले नेपालका लागि छुट्याई भित्रीसकेको बजेटमा INGO हरुले Bid गर्न नपाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- गैसहरुको दर्ता, नविकरण, व्यवस्थापन र नियमनलाई प्रभावकारी बनाउन संघसंस्था दर्ता ऐन २०३४ लाई प्रतिस्थापन गरी छाता ऐनको रूपमा छुट्टै सामाजिक विकास ऐन ल्याउनु पर्ने ।

घ) सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी

- रेडियोलाई प्राथमिकता प्राप्त उद्योगको रूपमा मान्यता दिई उद्योगले पाउने सुविधा समेत दिनुपर्ने ।
- रेडियोबाट प्रसारण भएका विज्ञापनलाई रेडियोबाट दिइएको प्रमाणको आधारमा कानुनी मान्यता दिइनुपर्ने ।
- ICT लाई उद्योगको रूपमा लिई ५ वर्षसम्म Tax Holiday दिनुपर्ने ।
- आयात गरिने सम्पूर्ण ICT को Equipment हरुमा भन्सार १ प्रतिशत मात्र हुनुपर्ने ।
- Telecom मा Multiple Tax बढी करभार रहेकोले सरल बनाई १० प्रतिशत Flat मा कायम गर्ने ।

ङ) सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी

- No Work No Pay को सिद्धान्त लागू गरिनुपर्ने । अर्थात् राजनैतिक हडतालका कारण काम नगरेको दिनको ज्याला नपाउने व्यवस्था गर्ने ।
- श्रम ऐनलाई समय सापेक्ष बनाई लगानी मैत्री बनाउनुपर्ने ।
- सामाजिक सुरक्षा करलाई कसरी समायोजन गर्ने, सो बारे नीतिगत निर्णय गरी अभ्र स्पष्ट गर्नुपर्ने ।
- सामाजिक सुरक्षा करलाई अब बन्न गैरहेको कोषमा हस्तान्तरण गर्ने हो भने सो को प्रक्रिया तथा विधि तय गरिनुपर्ने ।

- सामाजिक करको दायरा भित्र निजामती कर्मचारीहरु पनि पर्ने हो भने निकट भविष्यमा स्थापना गरिने निजी क्षेत्रका कामदार कर्मचारीहरुको लागि सामाजिक सुरक्षा कोषमा के कस्तो हिसाबले योगदान गर्ने व्यवस्था सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- श्रमिकलाई राजनैतिक उद्देश्य पूर्तिको निम्ति प्रयोग गर्न नपाइने तथा बन्द हडताल गर्न नपाइने नीति अवलम्बन गरिनुपर्ने ।

४.१० बैंक, वित्तीय संस्था, बीमा, सहकारी तथा पूँजी बजार सम्बन्धी सुझावहरू

४.१०.१ राजस्व सम्बन्धी सुझाव

- बैंक/वित्तीय संस्थालाई ग्रामीण क्षेत्रमा जान प्रोत्साहन गर्न तोकिएका स्थानका लागि नेपाल सरकारबाट अनुदान उपलब्ध हुनुपर्ने ।
- सामूहिक लगानी कोषको विकास एवं प्रवर्द्धन गर्न कोषको आय, कोषले वितरण गर्ने लाभांशमा कर छुटको व्यवस्था र कोषमा गरिएको वार्षिक रु. ५०,००० सम्मको लगानीलाई करयोग्य आयबाट घटाउन पाइने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- धितोपत्र बजारमा आएको मन्दीको सन्दर्भमा लगानी प्रोत्साहित गर्दै लगानीकर्ताहरुको मनोबल बढाउन पूँजीगत लाभकरलाई घटाई ५ प्रतिशत पूँजीगत लाभकर कायम गर्नु पर्ने ।
- बस्तुबजारको कर व्यवस्थालाई सुधार गरी मूल्यमा हुने उतारचढावबाट मात्रै फाइदा कमाउने उद्देश्यले गरिएको वार्षिक बस्तु बजार कारोवार (Speculation) को खुद मुनाफामा २० प्रतिशत कर लाग्नुपर्ने, नेपाली आयत-निर्यातकर्ताहरुले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा हुने उतारचढावको व्यवस्थापन गर्न गर्ने बस्तु बजार कारोवार -Hedging) लाई संस्थागत करको व्यवस्था मात्र तथा निर्दिष्ट गरिएको गोदाम भरपाईका आधारमा हुने बस्तु बजार कारोवार (Delivery) लाई अन्य बस्तु खरिद-बिक्री सरह कर लाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने । बस्तु बजारमा हाल १० प्रतिशत अग्रीम कर लाग्ने गरेको । हालको व्यवस्थाले प्रत्येक नाफामा तुरुन्तै १० प्रतिशत करकट्टी गर्ने र घाटा समायोजन गर्न नसक्ने व्यवस्था गरेको छ भने Hedger र डेलिभरी लिने दिने लाई समेत पृथक व्यवस्था गर्न नसकेकोले प्रस्तावित व्यवस्था वमोजिम गर्नुपर्ने ।
- सहकारी संस्थाको खुद वचत (नाफा) बाट अनिवार्य रुपमा छुट्याउनु पर्ने २५ प्रतिशत जगेडा कोषको रकम छुट्याई मात्र कर लाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- सहकारी विभागले जारी गरेको मापदण्ड नाघेर काम गर्ने संस्थाहरुको आयकर छुट सुविधा खारेज गर्न सक्ने प्रावधान हुनुपर्ने । गैर सदस्यहरूसँग कारोवार गरेको आधारमा सहकारीको हैसियतले प्राप्त गर्ने कर छुट नगर्ने प्रावधान हुनुपर्ने ।
- ग्रामीण क्षेत्रका हालसम्म स्थायी लेखा नम्बर लिन नसकेका र वक्यौता कर वा टि.डि.एस.कर बुझाउन वाँकी सहकारी संघ/संस्थाले २०६७/६८ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष २०६८/६९ पौष सम्म बुझाएमा अन्तिम मौका स्वरुप हालसम्मको जरिवाना तथा शुल्क समेत मिनाहा गर्ने

व्यवस्था मिलाउने र पानमा दर्ता गरी दिने सम्बन्धमा । यस्तो सुविधा २०६७ साल चैत्र मसान्त सम्म हुने गरी आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरिएको । ग्रामीण क्षेत्रका हालसम्म स्थायी लेखा नम्बर लिन नलिएका र वक्यौता कर वा टि.डि.एस.कर बुझाउन वाकी सहकारी संघ/संस्थाले २०६७/६८ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष २०६८/६९ पौष सम्म बुझाएमा अन्तिम मौका स्वरुप हालसम्मको वक्यौता कर वा टि.डि.एस.कर जरिवाना समेत मिनाहा गरी पानमा दर्ता गर्न अन्तिम पटक मौका दिनु पर्ने ।

- आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११(क) उपदफा (२) मा उल्लिखित कृषि र वन पैदावर वस्तुहरुमा सहकारी संघ/संस्थाहरु मार्फत उत्पादन गरी विक्री वितरणका लागि लैजाँदा जिल्ला पिच्छे स्थानीय कर लिने गरेकोमा सो छुट हुनुपर्ने ।
- मौरीपालन सहकारी संस्थाहरु मार्फत राष्ट्रिय वनमा चराउन लैजादा प्रति घर रू.५ प्रति महिना कर लिने निर्णय खारेज हुनुपर्ने ।

४.१०.२ नीतिगत एवं संरचनात्मक सुधार सम्बन्धी सुझाव

- वाणिज्य बैंक लगायत वित्तीय संस्थामा समेत खाता खोल्न र त्यस्ता वित्तीय संस्थाहरुबाट जारी गरिएको जमानतलाई मान्यता दिनुपर्ने ।
- ट्रष्ट सम्बन्धी छुट्टै ऐनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी संचय कोष, राष्ट्रिय बीमा संस्थानको कुल लगानीको निश्चित प्रतिशत लगानी धितोपत्रको दोस्रोबजारमा लगानी गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्ने ।
- नेपाल धितोपत्र बोर्डले वस्तु डेरिभेटिभ बजारको नियमन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- धितोपत्रको विद्युतीय कारोबार (Internet based trading) को व्यवस्था गरी देशका अन्य प्रमुख शहरहरु मार्फत कारोबार गर्न सकिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. को आधुनिकीकरण तथा व्यवसायीकीकरण गर्न यसको निजीकरण गर्नुपर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत वित्तीय विवरण प्रवाह स्तर (IFRS) लागू गर्न र नेपाल धितोपत्र बोर्ड तथा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) को पहलमा संस्थागत सुशासन आचारसंहिता तयार गर्न आवश्यक कार्य अगाडि बढाउनु पर्ने ।
- जलविद्युत परियोजनाको अध्ययन एवं उत्पादन अनुमतिपत्र प्रदान गरिदाँको अवस्थामा नै पर्याप्त वित्तीय स्रोत सुनिश्चित हुनुपर्ने ।
- लघु बीमा (Micro Insurance) को व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- नेपाल-भारत द्विपक्षीय निम्न विषयहरु सरकारी तहबाट नै आवश्यक पहल भई संवोधन हुनुपर्ने:
 - (क) कर्जा असुली प्रकृयाका लागि नेपाली अदालत तथा ऋण असुली न्यायाधिकरणबाट भएको आदेशहरुको कार्यान्वयन भारतमा पनि सहज हुने गरी सम्झौता गर्नुपर्ने ।

- (ख) कर्जा सूचना आदान प्रदान सम्बन्धमा ।
- (ग) भारतमा रहेका नेपाली कामदारहरुका लागि बैंक खाता खोल्न सहज हुने व्यवस्था गर्ने ।
- हालको अवस्थामा भारतीय रुपैयाँको चरम अभाव भैरहेको तथा अमेरिकी डलर विक्री गरेर भारतीय रुपैयाँ खरिद गर्नुपर्ने स्थिति भएकाले प्रतिवन्ध लगाइएका वाहेकका सबै औद्योगिक कच्चा पदार्थ भारतबाट पैठारी गर्दा डलरमा पैठारी गर्न दिने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

४.११ भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोवास सम्बन्धी सुझावहरू

४.११.१ भू-उपयोग सम्बन्धी

- १) राष्ट्रको पुर्नसंरचनाको संघारमा उपयुक्त राष्ट्रिय भूमि नीति तथा भू-उपयोग नीतिको तर्जुमा एवं सो को कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- २) उपयोगको आधारमा भूमिलाई कृषि, आवासीय, व्यवसायिक, औद्योगिक, वन, र सार्वजनिक उपयोग गरी ६ वर्गमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप स्वामित्वको प्रमाण-पत्र जारी गर्ने ।
- ३) एक उपयोगमा भै रहेको जग्गा अर्को उपयोगमा परिवर्तन गर्न पाउने आधार, नागरिक र राज्यको दायित्व, भू-उपयोग कार्यान्वयनमा संलग्न रहने सरोकारवाला निकायहरुको जिम्मेवारी सहितको भू-उपयोग कार्यान्वयन निर्देशिका तथा भू-उपयोग कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरी भू-उपयोग कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिइनुपर्ने ।
- ४) प्राकृतिक प्रकोप जोखिम दृष्टिले सवेदनशील क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा बस्ती विकासमा रोक लगाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

४.११.२ भूमिमा महिला र आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच सम्बन्धी

- १) मुक्त हलियाहरुको तथ्याङ्क प्रमाणीकरण, वर्गीकरण र परिचयपत्र वितरण गरिनु पर्ने । हलिया सम्बन्धी कानून निर्माण र पुनर्स्थापनाको तौरतरिका तयार गरी पुनर्स्थापना कार्य सीघ्र शुरु गरिनु पर्ने । मुक्त हलियाहरुको क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गरी आयआर्जन लगायतका क्रियापलापहरुमा पहुँच पुऱ्याई गरिवी न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- २) महिलाको भूमिमा पहुँच र नियन्त्रण न्यून भएकोले महिलाको नाममा स्वामित्व प्राप्त हुने गरी पारित हुने लिखतमा हिमाली क्षेत्र जनिएका जिल्लाका सदरमुकाम वाहेकका गा.वि.स.हरुमा ४० प्रतिशत, काठमाडौँ उपत्यका वाहेकका अन्य जिल्लाका सदरमुकाम सहितका गा.वि.स.हरुमा ३० प्रतिशत र काठमाडौँ उपत्यकाका नगरपालीका, गा.वि.स.हरु तथा अन्य जिल्लाका नगरपालीकाहरुमा २५ प्रतिशत रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा छुट दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ३) महिला पुरुष संयुक्त पूजा व्यवस्थाले घरेलु हिंसा न्यून गर्न तथा सामाजिक वातावरणमा सुधार ल्याउन सहयोग पुग्ने भएकोले पति र पत्नीको संयुक्त

वा एकल महिलाको नाममा स्वामित्व प्राप्त हुने गरी पारित हुने लिखतमा महिलालाई दिईएको रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा थप ५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

४. हाल पति वा पत्नीको नाममा एकल स्वामित्व कायम भएका कित्ता घरजग्गाहरूमा पतिपत्नीको नाममा संयुक्त लिखत पारित गर्न आएमा प्रती लिखत रु.१०० मात्र दस्तुर लिई संयुक्त लिखत पारित गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
५. नेपाल सरकारबाट मुक्त कर्मैया, सुकुम्बासी, हलिया एवं आर्थिक सामाजिकरूपले पछाडिपरेका वर्गहरूलाई जग्गा वितरण गर्दा पतिपत्नीको नाममा संयुक्त जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा वितरण गरिने नीति अवलम्बन गरिनु पर्ने ।
६. भूमिमा पहुँच बढाउनका लागि नेपाल सरकारबाट वास्तविक सुकुम्बासीहरू लाई तोकिएको योजना अन्तर्गत घर घडेरी खरीदको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रवाह गर्ने कर्जालाई विपन्न वर्ग कर्जामा गणना गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने ।

४.११.३ भौगोलिक सूचना पूर्वाधार संरचना विकास सम्बन्धी

- १) नाप नक्सा तथा भौगोलिक सूचना उत्पादनको क्षेत्रमा काम गर्ने अन्य निकायहरूले आ-आफना डाटाहरूको मेटाडाटा राष्ट्रिय भौगोलिक सूचना संरचना आयोजनालाई उपलब्ध गराउने र एक आपसमा डाटाहरू आदान प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने गरी डाटा आदान प्रदान सम्बन्धी नीति तयार गरिनुपर्ने ।
- २) राष्ट्रिय भौगोलिक सूचना संरचना पूर्वाधारलाई सुदृढ गर्न यसको विस्तार र विकासमा प्राथमिकता दिइनुपर्ने ।

४.११.४ रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा सेवा शुल्क र पूँजीगत लाभ कर सम्बन्धी

- १) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर नगर क्षेत्रमा २ प्रतिशत, नगरउन्मुख क्षेत्रमा १.५ प्रतिशत र गा.वि.स.मा १ प्रतिशत गर्ने । भू-उपयोगको आधारमा जग्गाको क्षेत्र तथा किसिम वर्गीकरण गरी सोही अनुसार रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर कायम गर्नको लागि अध्ययन गरिनु पर्ने ।
- २) घर/जग्गा खरीदमा जेजति रकममा निसर्ग गरेता पनि प्रत्येक पटक लाभकर सम्बन्धी फाराम भरी सोही अनुसार असुल गर्ने कानूनी व्यवस्था भए जो कोही पनि उक्त दायराबाट उम्कन नपाउने र कारोवार गरे अनुसारको वास्तविक मूल्यमा थैली अंक घटी राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न निम्न सुझाव कार्यान्वयन गरिनु पर्ने :
 - (क) नेपाल सरकारले घर/जग्गा खरीदमा ५ वर्ष भित्र खरिद विक्री भएकोमा १०% (दश प्रतिशत) र ५ वर्ष भन्दा पछि १० (दश) वर्ष भित्रमा भएको कारोवारमा ५% (पाँच प्रतिशत) Capital Gain Tax लगाउने हालको दर अधिकतम भइ घर/जग्गा सम्बन्धि कारोवारमा शिथिलता आएको हुँदा Capital Gain Tax सम्बन्धि करको दर न्यून कायम गरिनुपर्ने ।

(ख) पूँजीगत लाभकरमा तोकिएका खर्चहरू पारदर्शी नहुने, कस्तो खर्च कतिसम्म देखाउन सकिने यसको मापदण्डको आधार के लाई र कसरी मान्ने, घर निर्माण गर्दा लागेको खर्च आदीको उपयुक्त आधार कसरी देखाउने आदि प्रष्ट व्यवस्था नभएकोले पूँजीगत लाभकरलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन पूँजीगत लाभकर सम्बन्धि निर्देशिका तयार गरि लागु गरिनु पर्ने ।

३) जग्गा प्लटिङ्ग गरी बाँफो राख्ने प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेको हुँदा यस्तो प्रवृत्तिलाई रोक्न भू-उपयोगको आधारमा जग्गाको क्षेत्र तथा किसिम वर्गीकरण गरी सोही अनुसार रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर तोकिएका व्यवस्था र नीतिगत सुधार गरिनु पर्ने । जथाभावी जग्गा प्लटिङ्ग गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्ने, घर घडेरीको लागि प्लटिङ्ग गरिएको जग्गामा अतिरिक्त करको व्यवस्था गर्ने, खेतियोग्य कृषि जग्गा बाँफो नराख्न तरकारी, फलफुल एवं खेतिपाति गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

४.११.५ व्यवस्थित बसोवास सम्बन्धमा

१) घरजग्गाको कारोबारलाई व्यवसायिक एवम् व्यवस्थित बनाउन त्यस्तो कारोवारमा संस्थागत संलग्नतालाई प्रोत्साहन दिने । यस्ता व्यवसायको नियमन गर्ने संयन्त्र समेत स्थापना गरिनुपर्ने गरि आवश्यक नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था लागु गरिनु पर्ने ।

२) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले तरलताको चाप व्यहोर्नु परिरहेको अवस्थामा उत्पादनमूलक आर्थिक क्रियाकलापतर्फ वित्तीय स्रोतको प्रवाह बढाउन स्रोत सीमित क्षेत्रमा अधिक केन्द्रीकृत भई उच्च जोखिमको अवस्था सिर्जना नहोस भनि रियल स्टेट (जग्गा प्लटिङ्ग) र आवासीय घर कर्जामा कर्जा सीमा लगाउनु परेकाले समष्टिगत अर्थतन्त्रको सुधारहुनासाथ योजनावद्ध व्यवस्थित बसोबासलाई दिगोरुपमा प्रोत्साहन र व्यवस्थापन गर्न यस्तो कर्जा सीमालाई समयानुकूल वृद्धि गर्न यस सम्बन्धमा उपयुक्त अध्ययन गरी आवश्यक नीतिगत व्यवस्था लागु गरिनु पर्ने ।

३) विपन्न वर्गले प्रयोग गर्ने गरी घरजग्गा खरीद तथा निर्माण सम्बन्धी कार्यको लागि प्रदान गरिने रु.चार लाखसम्मको कर्जालाई विपन्न वर्गको कर्जामा गणना गर्ने व्यवस्था रहिरहेकोमा अहिलेको घरजग्गा खरीद तथा निर्माणको लागत समेतलाई दृष्टिगत गरि यस्तो सीमालाई समयानुकूल वृद्धि गर्न उपयुक्त हुने ।

४) आर्थिक कारोवारहरूलाई पारदर्शी बनाउन र मुलुकले विश्व सामु गरेको प्रतिवद्धता अनुरूप घरजग्गा खरीदमा आय स्रोत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था रहिआएकोमा जग्गाको मूल्याङ्कन पद्धतीमा सुधार र रजिष्ट्रेशनको फरकफरक दरमा सामन्जस्यता ल्याइ रजिष्ट्रेशनको वास्तविक कारोवारको अंक राख्ने प्रवृत्तिलाइ विकास गर्दै राजश्व अभिवृद्धी गर्ने सम्बन्धमा कतिसम्मको घरजग्गा खरीदमा आय स्रोत खुलाउनु उपयुक्त हुन्छ, सो सम्बन्धमा गहन अध्ययन गरी आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गरि लागु गरिनु पर्ने ।

- ५) व्यवस्थित बसोबासलाई प्रवर्द्धन गर्न PAN No. लिई व्यवसायिक रूपमा दर्ता भई हाउजिङ्ग व्यवसाय गर्ने कम्पनी/संस्थालाई घरजग्गा व्यवसाय प्रयोजनका लागि खरीद गरिने जग्गामा हदबन्दी छुट दिनुपर्ने ।
- ६) हाउजिङ्ग कम्पनी मार्फत निर्माण हुने घर/अपार्टमेण्ट मध्ये तोकिएको प्रतिशत वा स्थानमा निर्माण भएको घर/अपार्टमेण्ट विदेशी नागरिक र गैर आवासीय नेपालीले खरीद गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ७) मध्यपहाडी लोकमार्ग तथा अन्य लोकमार्गको दायँवायाँ घर निर्माण गरी बसोबास गर्ने प्रवृत्ति बढेकोले यसलाई समयमै नियन्त्रण गरि सरकारी वा निजी क्षेत्रद्वारा योजनाबद्ध कार्यक्रम संचालन गरी Satellite City का रूपमा विकास गर्न उपयुक्त हुने ।
- ८) छरिएर रहेका बस्तीलाई व्यवस्थित गर्न बसोबास क्षेत्रमा बहुतले भवनहरूको निर्माण कार्यलाई प्रोत्साहन दिनु पर्ने । पुरातात्विक दृष्टिले असर नपर्ने गरी व्यावसायिक प्रयोजनको लागि साना साना टुक्रा जग्गा जोडी संयुक्त प्रयोजनको लागि आवास निर्माण गर्न सरल नीति ल्याउन उपयुक्त हुने ।
- ९) आगामी आ.ब.२०६८/०६९ देखि द्वन्द्व पिडित, सुकुम्बासी, मुक्त कर्मैया, हलिया जस्ता आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडी परेका नागरिकहरूको निमित्त मुलतः ग्रामिण क्षेत्रमा र आवश्यकतानुसार शहरी क्षेत्रमा समेत सरकारले “नागरिक आवास” कार्यक्रम घोषणा गरी लागू गर्न उपयुक्त हुने । यस “नागरिक आवास” कार्यक्रम संचालनका लागि रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा थप ०.५% (शुन्य दशमलब पाँच प्रतिशत) गरी राजश्व संकलन गर्ने र सो बापत उठेको रकम सरकारले जग्गा उपलब्ध गराई निजी क्षेत्रको संलग्नतामा न्यूनतम खर्चमा Low Cost Housing निर्माण गर्ने र उपरोक्त वर्गका नागरिकहरूको पुनस्थापना र उत्थानका निमित्त निःशुल्करूपमा यस्ता आवास उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुने ।
- १०) जनसंख्या तथा विकास एकअर्कामा सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरी व्यवस्थित बसोबासको पहल गर्न सरकारका तर्फबाट जनसंख्याको चाप तथा बसोबास क्षेत्रको अध्ययन गरी आवश्यक क्षेत्र पहिचान गर्दै त्यस्ता क्षेत्रहरूमा बसोबासको उचित व्यवस्था गराउनको लागि कर छुट तथा अन्य प्रकारको Incentive Package ल्याएर निजी क्षेत्रका आवास कम्पनीहरूलाई उक्त क्षेत्रमा बसोबासको व्यवस्था गर्न प्रोत्साहित गर्नु पर्ने ।
- ११) घरजग्गा खरिद गर्दा आयस्रोत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था हटाउने ।
- १२) घरजग्गा सम्बन्धी कारोवार गर्ने लेखन्दासलाई स्था.ले.नं.लिएर मात्र कारोवार गर्न पाउने व्यवस्था गर्ने ।

४.१२ उर्जा संकट निवारण सम्बन्धी सुझावहरू

४.१२.१ जलविद्युत क्षेत्रको विकासको लागि गर्नु पर्ने नीतिगत सुधारहरू

- उर्जा संकट समाधान गर्न विशेष श्रोत जुटाउन स्थापित उर्जा बैंकलाई साधन श्रोत सम्पन्न तुल्याई प्रभावकारी बनाउने ।

- देशमा शांति-सुरक्षा स्थितिमा सुधार गरी लगानीकर्तालाई सुरक्षित वातावरण तथा नेपाल सरकारबाट प्रदान हुने सुविधा र लाभ/जोखिमको बाँडफाँडको स्पष्ट प्रत्याभूति दिनु पर्ने ।
- जलविद्युतलाई प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र घोषणा गरी जलविद्युतसँग जोडिएका हरेक सेवा, सुविधा सोही अनुरूप प्रदान गरिनु पर्ने ।
- विद्युत महसुल समायोजन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

४.१२.२ पेट्रोलियम पदार्थको सहज आपूर्तिका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू

- पेट्रोलियम पदार्थ नियमन गर्न ऐनको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- रक्सौल डिपोदेखि अमलेखगन्जसम्म पाइपलाइन निर्माण गर्नु पर्ने ।
- अधिकार सम्पन्न मूल्य समायोजन गर्ने संयन्त्र खडा गर्ने ।
- पेट्रोलियम आयातको खर्च न्यूनीकरण र आपूर्तिका अन्य विकल्प खोजी गर्ने ।
- सार्वजनिक यातायातलाई प्रभावकारी गर्ने ।

४.१२.३ जलविद्युत क्षेत्रको विकासका लागि निम्न सुविधा प्रदान हुनु पर्ने

- जलविद्युत आयोजनामा विदेशी परामर्श दातृको सेवा प्राप्त गर्दा दोहरो कर प्रणालीको अन्त गरिनु पर्ने ।
- २०७२ साल पौष १ गते भित्र सञ्चालनमा आउने सम्पूर्ण विद्युत आयोजनाहरूलाई प्रचलनमा आएको मितिले ५ वर्षसम्म प्रचलित विद्युत खरिद दरमा २० प्रतिशत थप दिने ।
- समय सापेक्ष रूपमा विद्युत खरिद-बिक्री दर पुनर्मूल्यांकन हुनु पर्ने ।
- वित्तीय क्षेत्रमा आवश्यक सुधार गरी जलविद्युत क्षेत्रमा ऋण लगानीको उपलब्धता तथा ब्याज दर सहज गर्ने वातावरण तयार गर्ने ।
- विद्युत उत्पादनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न “विद्युत उत्पादन लगानी कोष” को स्थापना गर्ने ।
- विद्युत लोडसेडिङको चरम अवस्थालाई दृष्टिगत गरी अल्पकालको लागि लोड सेन्टरहरूमा केही मध्यम साइजका डिजेल प्लान्ट (तापीय विद्युत) जडान गर्ने । उक्त जडित तापीय केन्द्रहरूलाई भविष्यमा जगेडा क्षमता (Stand by capacity) को रूपमा राख्ने ।
- जलाशययुक्त तथा वृहत आयोजनामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गर्ने ।

४.१२.४ वैकल्पिक ऊर्जा (सौर्य ऊर्जा) को प्रबर्द्धनको लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू

- हाल शहरी क्षेत्रमा लोडसेडिङ भएको बेला अधिकांश घरहरूले ब्याट्री/इन्भर्टरको प्रयोग गरेको र विद्युत आएको समयमा ब्याट्री समेत चार्ज गर्ने हुँदा विद्युत खपत बढिरहेको परिप्रेक्ष्यमा ब्याट्रीलाई सौर्य ऊर्जाबाट चार्ज गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

- १० कि.वा.क्षमताभन्दा बढी क्षमताको सोलार जडान गरी राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोड्न चाहेमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले उचित मूल्यमा विद्युत खरिद गरिदिनु पर्ने ।
- कुनै निजी व्यक्ति वा संस्थाले कम्तिमा १ मेगावाट क्षमताभन्दा बढीको सौर्य ऊर्जा प्लान्ट जडान गरी विद्युत वितरण गर्न चाहेमा सरकारले यथोचित रूपमा सार्वजनिक जग्गा नियमानुसार उपलब्ध गराउने र बैंक मार्फत् ऋण सरलीकरणको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- वित्तीय संस्थाहरुको कुल लगानीमध्ये ग्रामीण ग्रीड नपुगेको क्षेत्रमा यथोचित लगानी सौर्य ऊर्जा क्षेत्रमा लगाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत् विद्युत उत्पादनको लागि चक्रिय ऊर्जा कोषको स्थापना गर्ने र यसबाट अनुदान तथा सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउने ।

४.१३ विविध क्षेत्र सम्बन्धी सुभावहरू

- नयाँ संविधान निर्माण हुँदा बजेट आउने निश्चित दिन (फाल्गुन मसान्त) तोकियो पर्ने ।
- आर्थिक वर्ष बैशाखदेखि शुरु भई चैत्र मसान्तमा समाप्त हुने गरी अवधी तोकियो पर्ने ।

परिच्छेद - ५

राजस्व परामर्श समितिको वर्तमान संरचना, काम तथा कर्तव्य

५.१ राजस्व परामर्श समितिको संरचना

सालवसाली आउने बजेट तर्जुमाको सिलसिलामा अपनाउनुपर्ने कर नीति र करका दरहरु सुधारका लागि नेपाल सरकारलाई उपयुक्त सुझाव, सल्लाह र सिफारिस प्रदान गर्न अर्थ मन्त्रालयमा एक स्थायी प्रकृतिको राजस्व परामर्श समितिको परिकल्पना पारिए अनुरूप २०६० साल देखि अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत राजस्व परामर्श समितिको गठन गरिएको हो । समितिमा सरकारी पदाधिकारीको अलावा राष्ट्रिय स्तरको गैर सरकारी र निजी संघ संस्थाका पदाधिकारी एवं विषयसँग सम्बन्धी विज्ञ व्यक्तित्वहरुलाई समितिको सदस्यको रूपमा चयन गर्ने गरिएको छ । हाल सहसचिवको संयोजकत्वमा १५ सदस्यीय समिति कार्यरत रहेको छ, जसको संरचना देहाय बमोजिम रहेको छ :

५.२ राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरु

| | | |
|-----|--|----------------|
| १. | सह-सचिव, राजस्व परामर्श समिति, अर्थ मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | सह-सचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ३. | सह-सचिव, उद्योग मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. | सह-सचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक | सदस्य |
| ६. | विभागीय प्रमुख, त्रि.वि.वि., केन्द्रीय अर्थशास्त्र विभाग वा निजले तोकेको वरिष्ठ प्राध्यापक | सदस्य |
| ७. | अध्यक्ष, नेपाल आर्थिक संघ वा निजले तोकेको वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| ८. | नेपाल सरकारबाट मनोनित २ जना सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ क) डा. श्री ध्रुव कुमार गौतम ख) डा. श्री पुष्प कडेल | सदस्य सदस्य |
| ९. | सभापति, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ वा निजले तोकेको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| १०. | सभापति, नेपाल उद्योग परिसंघ वा निजले तोकेको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| ११. | सभापति, नेपाल चेम्बर अफ कर्मस वा निजले तोकेको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| १२. | सभापति, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन वा निजले तोकेको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| १३. | सभापति/अध्यक्ष नेपाल समुन्द्रपार निकासी पैठारी संघ वा निजले तोकेको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने वरिष्ठ सदस्य | सदस्य |
| १४. | संयोजकले तोकेको राजस्व परामर्श समितिका उप-सचिव | सदस्य सचिव |

समितिको सदस्यको रूपमा नेपाल सरकार (अर्थ मन्त्रालय) वाट मनोनित हुने २ जना सदस्यको पदावधि बढीमा ४ वर्षको हुने र उनीहरू पुनर्नियुक्तीको लागि योग्य मानिनेछन् । साथै अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गतका विभागीय प्रमुखहरू तथा अन्य उपयुक्त लागेको व्यक्तिलाई संयोजकले आमन्त्रित सदस्यको रूपमा बोलाउन सक्नेछ । समितिको सचिवको रूपमा संयोजकले तोकेको राजश्व परामर्श समितिमा कार्यरत उप सचिवले काम गर्ने छ ।

५.३ राजस्व परामर्श समितिको काम र कर्तव्य

१. राजस्व नीति निर्माण तथा वित्तिय सुधार सम्बन्धी

- क) राष्ट्रिय आर्थिक नीतिको आधारमा राजश्व नीति, कर सम्बन्धी नीति, कर संरचनाको सामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सघाउ पुऱ्याउने ।
- ख) नेपाल सरकारको राजस्व सम्बन्धी वैचारिक श्रोत (Think Tank) को रूपमा रही काम गर्ने । कर, भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि करका दरहरू अध्ययन गरी सुधारका लागि सिफारिश गर्ने । त्यसरी करका दरहरू सिफारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर वीचको अन्तर्सम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझाव दिने ।
- ग) करका दरहरू सिफारिश गर्दा विश्वव्यापिकरण (Globalization) तथा द्विपक्षीय एवं बहुपक्षीय सन्धी सम्झौता समेतलाई दृष्टिगत गरी सुझाव दिनुपर्नेछ । नेपालको सिमावर्ती मुलुकहरूको वार्षिक बजेटको तुलनात्मक अध्ययन र सोवाट नेपालको अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभावको विषयगत सुझाव पेश गर्ने ।
- घ) नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै कर खारेज गर्नुपर्ने भएमा अध्ययन अनुसन्धान गरी सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीसंग समेत छलफल गरी सुझाव दिने ।
- ङ) करको दायरा विस्तार, करका दर छुट तथा दोहोरो कर संझौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको निरन्तर अनुगमन र मूल्यांकन गरी नेपाल सरकारलाई वार्षिक बजेट तर्जुमाको लागि ठोस सुझाव दिने ।
- च) देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउँदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन लगायत अन्य विभिन्न व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम वारे नेपाल सरकारलाई राय सल्लाह दिने ।
- छ) बजेटमा उल्लेख भएका विषयमा (Post Budget) अनुगमन गर्ने ।
- ज) विभिन्न स्रोतवाट उपलब्ध सूचना तथा अध्ययनको आधारमा आर्थिक विकाससंग सम्बन्धित विषयमा अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको अवस्थाको तुलनात्मक विश्लेषण गरी सुझाव दिने ।

२. ऐन, कानून सम्बन्धी

- क) राजस्व सम्बन्धी कानूनी सल्लाह दिने र आवश्यक कानूनको तर्जुमा, संशोधन परिमार्जनको लागी आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- ख) राजस्व सम्बन्धी ऐन कानूनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भए नभएको अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुगमन गर्ने र कार्यान्वयन विषयमा सुझाव दिने ।

३. प्रणाली सुधार सम्बन्धी

- क) राजस्व प्रशासनमा सुधार गर्न आवश्यक देखिएको प्रणाली सुधार सम्बन्धमा आवश्यक परामर्श दिने । प्रणाली सुधारको सिलसिलामा फारमहरू तथा प्रकृयागत सुधारका साथै स्वचालित सूचना तथा कार्य पद्धतीको विकासमा सुधार गर्न सुझाव दिने ।
- ख) राजस्व सम्बन्धी कार्यालयहरू बीच समन्वय गराई एकीकृत सूचना प्रणालीको विकास गरी तथ्यांक भण्डार (Data Bank) को स्थापना गर्ने ।
- ग) केन्द्रिय राजस्व बोर्ड गठन गर्ने सिलसिलामा यस सम्बन्धी अवधारणापत्र तथा संगठनात्मक संरचनाका पक्षमा अध्ययन, अनुसन्धान गरी सुझाव दिने ।
- घ) वर्तमान आर्थिक स्थितिमा राजस्व प्रशासनलाई अझ बढी सक्षम, सुदृढ र पारदर्शी बनाउन राजस्व प्रशासन सुधार गर्न उपयुक्त सुझाव लगायत अन्य गर्नु पर्ने आवश्यक सुधारहरू प्रस्ताव गर्ने ।

४. अन्य

- क) राजस्व समूहको सेवा, शर्त, आचरण, सुविधा, तालीम सम्बन्धमा आवश्यक नीति, नियम तर्जुमा गर्न सुझाव दिने ।
- ख) राजस्व परामर्श समितिले आवश्यकता अनुसार आफ्नो सुझाव लिखित रूपमा अर्थ मन्त्रालयका सचिव समक्ष पेश गर्नेछ । राजस्व परामर्श समितिको बैठक बस्ने अवधि, कार्य सम्पादन प्रकृया, जनशक्ति, भौतिक सुविधा आदि सम्बन्धमा यस कार्यविधिमा लेखिए बमोजिम हुनेछ । यसमा उल्लेख नभएको विषयहरूमा समिति स्वयमले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५.४ समिति अन्तरगत रहने उप-समितिहरू

राजस्व परामर्श समितिलाई आवश्यक राय सल्लाह दिन विषयगत उपसमितिहरू गठन गरी ती उप-समितिहरूमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषयगत विशेषज्ञहरूलाई सदस्य तथा आमन्त्रित सदस्यहरूको रूपमा आवश्यकतानुसार प्रतिनिधित्व गराउनु बढी व्यवहारिक हुने हुँदा निम्नानुसारको काम, कर्तव्य तथा अधिकार भएका उप-समितिहरू गठन गरिएको छ । समितिले आवश्यक देखेमा उप समिति तथा सोमा रहने पदाधिकारीहरू थपघट गर्न सक्नेछ ।

५.५ उप-समितिहरूको गठन

राजस्व परामर्श समिति अन्तरगत निम्नानुसार उप-समितिहरू रहनेछन् :

- १) भन्सार तथा बाणिज्य उप-समिति
(भन्सार, बाणिज्य तथा वैदेशिक व्यापार समेत)
- २) आन्तरिक राजस्व उप-समिति
(आयकर, अन्तशुल्क, मु.अ.कर, तथा आर्थिक ऐन बमोजिम लगाइने अन्य करहरू)
- ३) राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण उप-समिति
(राजस्व अनुसन्धान तथा चुहावट नियन्त्रण, मुद्रा निर्मलीकरण)

- ४) **गैह कर उपसमिति**
(नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरुबाट उठाइने गैरकर राजस्वको क्षेत्र पहिचान, दर निर्धारण तथा पुनरावलोकन ।)
- ५) **उद्योग तथा निर्यात प्रवर्द्धन उप-समिति**
(उद्योग प्रवर्द्धन तथा संरक्षण, निर्यात प्रवर्द्धन)
- ६) **आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास उप-समिति**
(सडक, विद्युत तथा उर्जा, सिँचाई, सूचना तथा संचार, कृषि, वन, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, आपूर्ति व्यवस्थापन, भौतिक योजना तथा निर्माण, वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि र प्राकृतिक श्रोत साधनको संरक्षण एवं व्यवस्थापन)
- ७) **बैंक, वित्तीय सस्था, बिमा, सहकारी तथा पूँजी बजार उपसमिति**
(बैंक, वित्तीय सस्था, बीमा, रेमिटेन्स सहकारी तथा पूँजी बजार)
- ८) **शिक्षा तथा सामाजिक विकास, उप-समिति**
(शिक्षा, शैक्षिक परामर्श, स्वास्थ्य, स्थानिय विकास, सामाजिक सुरक्षा, श्रम, खानेपानी र सरसफाई तथा गैर सरकारी संस्था)
- ९) **भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित वसोवास उप-समिति**
(भूमि व्यवस्थापन एवं सुधार, रियलस्टेट, हाउजिङ, व्यवस्थित वसोवास तथा नगरविस्तार)
- १०) **राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम उप-समिति**
(राजस्व सम्बन्धी ऐन नियममा गर्नु पर्ने सुधार सम्बन्धी विषय)
- ११) **राजस्व प्रशासन संरचनागत सुधार उप समिति**
(मन्त्रालय, विभागहरु र समग्र रुपमा राजस्व प्रशासनलाई एकीकृत कार्यमूलक संरचना तयार गरी संचालन गर्न प्रत्येकको संगठनात्मक स्वरुपमा गर्नुपर्ने सुधार)
- १२) **उर्जा संकट निवारण उप समिति**
(विद्यमान उर्जा संकट समाधानका लागि अपनाउनु पर्ने अल्पकालिन तथा दीर्घकालीन नीति, आर्थिक ऐन तथा राजस्व सम्बन्धी अन्य ऐन, नियमहरुमा यस विषयमा गर्नुपर्ने सम्बोधन लगायतका विषय र जलविद्युत, वैकल्पिक उर्जा (सौर्य उर्जा, गोबरग्यास, वायोउर्जा, वायुउर्जा, जैविक इन्धन, थर्मल प्लान्ट आदि), विद्युत प्रसारण लाइन, उर्जा उत्पादन, प्रसारण, वितरण आदिका सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत व्यवस्था ।

उपरोक्तानुसारको उप-समितिहरुमा रहने पदाधिकारीहरु

(१) भन्सार तथा वाणिज्य उप-समिति

| | | |
|-----|--|-----------|
| १. | महा-निर्देशक, भन्सार विभाग | संयोजक |
| २. | उप-महानिर्देशक, भन्सार विभाग | उप-संयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | उप-संयोजक |
| ४. | उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उपसचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल भारत चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| ११. | प्रतिनिधि, हिमालपार व्यापार संघ | सदस्य |

(२) आन्तरिक राजस्व उप-समिति

| | | |
|-----|--|-----------|
| १. | महा-निर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग | संयोजक |
| २. | उप-महा-निर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग (नीति तथा प्रशासन) | उप-संयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | उप-संयोजक |
| ४. | उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उपसचिव, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल पेय पदार्थ तथा चुरोट उत्पादक संघ | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |

(३) राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण उप-समिति

| | | |
|----|--|-----------|
| १. | महा-निर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | संयोजक |
| २. | उप-महानिर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग (संचालन) | उप-संयोजक |
| ३. | उप-महानिर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | सदस्य |
| ४. | उप-महानिर्देशक, भन्सार विभाग (प्रशासन) | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उपसचिव, गृह मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, उप सचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |

| | | |
|-----|---|-------|
| ७. | प्रतिनिधि, निर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्र बैंक (वित्तिय संस्था/एफ.आइ.इकाई प्रमुख) | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| ११. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कर्मस | सदस्य |
| १२. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| १३. | प्रतिनिधि, नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |

(४) **गैह्र कर उपसमिति**

| | | |
|-----|---|--------|
| १. | प्रतिनिधि, प्रमुख, राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र | संयोजक |
| २. | प्रतिनिधि, उप सचिव, आ.का.वि.महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ३. | प्रतिनिधि, उप सचिव, संस्थान समन्वय महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. | प्रतिनिधि, उप सचिव, उर्जा मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उप सचिव, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, उप महालेखा नियन्त्रक (गैह्र कर हेर्ने), म.ले.नि.कार्यालय | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, निर्देशक (गैह्र कर हेर्ने), आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, निर्देशक, भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, निर्देशक, यातायात व्यवस्था विभाग | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |

(५) **उद्योग निर्यात प्रवर्द्धन उप-समिति**

| | | |
|-----|---|-----------|
| १. | सह-सचिव वा उद्योग मन्त्रालयले तोकेको रा.पं. समितिको सदस्य | संयोजक |
| २. | सदस्य, राजस्व परामर्श समिति, नेपाल उद्योग परिसंघ | उप-संयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, निर्देशक, घरेलु तथा साना उद्योग विभाग | सदस्य |
| ४. | प्रतिनिधि, निर्देशक, भंसार विभाग | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, व्यवस्थापन केन्द्रिय शिक्षण विभाग, (त्रि.वि.वि.) | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कर्मस | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग महासंघ | सदस्य |

(६) आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास उप-समिति

| | | |
|-----|---|--------|
| १. | सह-सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोग | संयोजक |
| २. | प्रतिनिधि, सदस्य, राजस्व परामर्श समिति, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| ३. | प्रतिनिधि, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. | प्रतिनिधि, उपसचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उपसचिव, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, उपसचिव, वन तथा भू:संरक्षण मन्त्रालय | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, उपसचिव, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, उपसचिव, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, उपसचिव, श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, उपसचिव, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय | सदस्य |
| ११. | प्रतिनिधि, उपसचिव, सूचना तथा संचार मन्त्रालय | सदस्य |
| १२. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| १३. | प्रतिनिधि, नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |
| १४. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| १५. | प्रतिनिधि, नेपाल इन्जिनियर्स एसोसिएशन | सदस्य |
| १६. | प्रतिनिधि, उपसचिव, उर्जा मन्त्रालय | सदस्य |
| १७. | प्रतिनिधि, उपसचिव, सिंचाई मन्त्रालय | सदस्य |
| १८. | प्रतिनिधि, उपसचिव, वाणिज्य आपूर्ति मन्त्रालय | सदस्य |
| १९. | प्रतिनिधि, उपसचिव, वातावरण मन्त्रालय | सदस्य |

(७) बैंक, वित्तिय सस्था, बिमा, सहकारी तथा पूँजी बजार उपसमिति

| | | |
|-----|--|----------|
| १. | कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक तथा रा.प. समितिको सदस्य | संयोजक |
| २. | रजिष्ट्रार, सहकारी विभाग | उपसंयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, राष्ट्रिय सहकारी बोर्ड | सदस्य |
| ४. | प्रतिनिधि, अध्यक्ष, बैंकर्स एसोसिएशन | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, नेपाल धितो पत्र बोर्ड | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, नेपाल धितोपत्र दलाल संघ | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, विमा समिति | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, बिमक संघ | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, कमोडिटी फ्यूचर मार्केट एसोसिएशन | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, अध्यक्ष, नेपाल मुद्रा विप्रेषण संघ | सदस्य |

| | |
|--|-------|
| ११. प्रतिनिधि, उप-सचिव, आर्थिक कार्य विषयक तथा नीति विश्लेषण महाशाखा | सदस्य |
| १२. प्रतिनिधि, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| १३. प्रतिनिधि, विकास बैंक एशोसिएशन | सदस्य |
| १४. प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| १५. प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| १६. प्रतिनिधि, निर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| १७. श्री निरंजनकुमार तिवडेवाला | सदस्य |

(८) शिक्षा तथा सामाजिक विकास, उप-समिति

| | |
|---|----------|
| १. प्रतिनिधि, सदस्य, राजस्व परामर्श समिति , नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | संयोजक |
| २. सह-सचिव वा शिक्षा मन्त्रालयले तोकेको रा.पं. प्रथम श्रेणीको अधिकृत | उपसंयोजक |
| ३. प्रतिनिधि, उपसचिव, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. प्रतिनिधि, उपसचिव, राष्ट्रिय योजना आयोग | सदस्य |
| ५. प्रतिनिधि, उपसचिव, श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. प्रतिनिधि, उपसचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय | सदस्य |
| ७. प्रतिनिधि, महासचिव, नेपाल मेडिकल एशोसियसन | सदस्य |
| ८. प्रतिनिधि, गैर सरकारी संस्था महासंघ | सदस्य |
| ९. प्रतिनिधि, अध्यक्ष, PABSON | सदस्य |
| १०. प्रतिनिधि, अध्यक्ष, NPABSON | सदस्य |
| ११. प्रतिनिधि, अध्यक्ष, HISSAN | सदस्य |
| १२. प्रतिनिधि, उप-सचिव, राजस्व महाशाखा अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| १३. प्रतिनिधि, निर्देशक, करदाता सेवा, आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| १४. प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |

(९) भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित वसोवास उप-समिति

| | |
|---|----------|
| १. सह- सचिव, भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय | संयोजक |
| २. अध्यक्ष, नेपाल आवास तथा हाउजिङ. एशोसियसन | उपसंयोजक |
| ३. प्रतिनिधि, उपसचिव, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. प्रतिनिधि, उप सचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. प्रतिनिधि, उप सचिव,स्थानीय विकास मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. प्रतिनिधि, उप सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय | सदस्य |
| ७. प्रतिनिधि, काठमाण्डौ उपत्यका नगर विकास समिति | सदस्य |

| | | |
|--|--|-----------|
| ८. | प्रतिनिधि, ग्रामिण आवास विकास कम्पनी लि. | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल रियल स्टेट एशोसिएसन | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्र बैंक | सदस्य |
| ११. | प्रतिनिधि, बैंकर्स एशोसिएसन | सदस्य |
| १२. | सीमाविद, श्री बुद्धिनारायण श्रेष्ठ | सदस्य |
| (१०) राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम उप-समिति | | |
| १. | सह सचिव, कानून महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | विभागीय प्रमुख, त्रि.वि.वि., केन्द्रीय अर्थशास्त्र विभाग तथा सदस्य रा.प.स. | उप-संयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, राजस्व न्यायाधिकरण काठमाण्डौ | सदस्य |
| ४. | उपसचिव, कानून तथा न्याय मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | उपन्यायाधिवक्ता, माहान्यायाधिवक्ताको कार्यालय | सदस्य |
| ७. | उपन्यायाधिवक्ता, आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, वैदेशिक व्यापार संघ | सदस्य |
| (११) राजस्व प्रशासन संरचनात्मक सुधार उप समिति | | |
| १. | सह सचिव, प्रशासन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | प्रतिनिधि, उप महानिर्देशक, (प्रशासन हेर्ने), भन्सार विभाग | सदस्य |
| ३. | प्रतिनिधि उप महानिर्देशक, (प्रशासन हेर्ने) आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| ४. | प्रतिनिधि उप महानिर्देशक, राजस्व अनुसन्धान तथा सम्पत्ति सुदृढकरण विभाग | सदस्य |
| ५. | प्रतिनिधि, उप सचिव, सामान्य प्रशासन मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | प्रतिनिधि, उप सचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ७. | प्रतिनिधि, उप-महालेखा नियन्त्रक, म.ले.नि. कार्यालय | सदस्य |
| ८. | कम्प्यूटर निर्देशक, श्री लक्ष्मी प्रसाद यादव | सदस्य |
| (१२) उर्जा संकट निवारण उपसमिति | | |
| १. | सहसचिव, उर्जा मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | उपमहानिर्देशक, विद्युत विकास विभाग | उप संयोजक |
| ३. | उपसचिव, राजस्व महाशाखा | सदस्य |
| ४. | उपसचिव, राष्ट्रिय योजना आयोग | सदस्य |

| | | |
|-----|--|------------|
| ५. | उपसचिव, जल तथा उर्जा आयोगको सचिवालय | सदस्य |
| ६ | बरिष्ठ उर्जा अधिकृत, बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र | सदस्य |
| ७. | निर्देशक, नेपाल विद्युत प्राधिकरण | सदस्य |
| ८. | उ.का. निर्देशक, नेपाल आयल निगम | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग बाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| १०. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| ११ | प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| १२ | प्रतिनिधि, चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| १३ | अध्यक्ष, साना जन विद्युत विकास संघ, नेपाल | सदस्य |
| १४ | उप सचिव (प्रा.), उर्जा मन्त्रालय | सदस्य |
| १५ | श्री विकास थापा, पत्रकार | सदस्य |
| १६ | उप सचिव, उर्जा मन्त्रालय | सदस्य सचिव |

उप-समितिका संयोजकले सदस्य सचिव तोक्न सक्नेछ, साथै राजस्व परामर्श समितिको स्वीकृती लिई आवश्यकता अनुसार सदस्यहरु थप गर्न समेत सकिनेछ । उप-समितिको बैठकमा आवश्यकतानुसार उपयुक्त लागेका अन्य व्यक्तिहरुलाई संयोजकले आमन्त्रण गर्न सक्नेछ । उप-समितिले समयमै आफ्नो प्रतिवेदन समितिमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ । उप-समितिले सम्पादन गरेको कार्यको नियमित जानकारी राजस्व परामर्श समिति अर्थ मन्त्रालयलाई दिनुपर्नेछ । उपसमितिको लागि आवश्यक सहयोग तथा अन्य प्रशासनिक व्यवस्था राजस्व परामर्श समितिले गर्नेछ । उपसमितिमा सरकारी निकायबाट तोकिएको प्रतिनिधि कम्तीमा रा.प. द्वितीय श्रेणीको हुनुपर्नेछ ।

उप समितिको काम कर्तव्य र अधिकार

- क) नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति, एवं कर संरचनाको सामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझाव दिनुपर्नेछ ।
- ख) राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरुको ऐन कानूनमा गरिनु पर्ने परिमार्जनको विषयमा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझाव समेतको आधारमा समितिमा सुझाव पेश गर्नुपर्नेछ ।
- ग) कर, भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैर करका दरहरु अध्ययन गरी परिमार्जनको लागी सिफारिश गर्ने । त्यसरी करका दरहरु सिफारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तर सम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझाव दिनुपर्नेछ ।
- घ) नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै खारेज गर्नुपर्ने करहरु भएमा सम्बन्धीत क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीहरूसंग समेत छलफल गरी सुझाव दिनुपर्नेछ ।
- ङ) करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको मूल्यांकन गरी सुझाव दिनुपर्नेछ ।
- च) देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशिल तुल्याउदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा, कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन, जलस्रोत, उर्जा, रोजगारी, लगायत अन्य

व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रमको बारे सुझाव दिनुपर्नेछ ।

- छ) उप समितिको संयोजक, उपसंयोजक तथा सदस्यहरुलाई बढीमा ५ वटा बैठक सम्मको बैठक भत्ता वापत प्रति बैठक ५००/- प्रदान गरिनेछ ।

परिच्छेद - ६

विभिन्न उपसमितिहरूबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरूको विवरण

अनुसूचि-क भन्सार तथा वाणिज्य उपसमिती

१. पृष्ठभूमि

राजस्व परामर्श समितिले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि राजस्व सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न, कर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तशुल्क एवम् गैर करका सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने नीति तथा रणनीति र उद्योग वाणिज्य क्षेत्रमा आर्थिक ऐन एवम् राजस्व सम्बन्धी ऐन नियमका माध्यमबाट गरिनु पर्ने सुधारका लागि नेपाल सरकार समक्ष सुझावपेश गर्न आफ्नो प्रतिवेदन तयार गर्ने सन्दर्भमा विभिन्न उप-समितिहरू गठन गरी सो मार्फत सुझावतयार गर्ने र प्रत्येक वर्ष आर्थिक ऐन तथा बजेट वक्तव्य मार्फत ती सुझावहरू कार्यान्वयन हुने गरेका छन् ।

आगामी आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को बजेट तर्जुमा, आर्थिक विधेयक तयारी, वाणिज्य क्षेत्रको नीति निर्माण तथा ऐन नियममा गर्नुपर्ने सुधार लगायतका विषयमा राजस्व परामर्श समितिमा राय सुझावप्रस्तुत गर्न निजी क्षेत्र समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी ११ वटा विषयगत उप-समितिहरू गठन गरिएका थिए । सो मध्ये भन्सार तथा वाणिज्य उप-समिति एक हो । यस उप-समितिले मिति २०६७।२।२७ देखि आफ्नो कार्य प्रारम्भ गरी तोकिएको समय भित्रै यो प्रतिवेदन तयार पारेको छ ।

२. उप-समितिको गठन

राजस्व परामर्श समितिको मिति २०६७।१।१९ को निर्णयानुसार भन्सार तथा वाणिज्य उप-समितिको गठन देहाय बमोजिम रहेको छ ।

१. श्री टंकमणि शर्मा, महानिर्देशक, भन्सार विभाग - संयोजक
२. श्री मधुसूदन पोखरेल, उप-महानिर्देशक, भन्सार विभाग - उप-संयोजक
३. श्री कुल प्रसाद पाण्डे, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ - उप-संयोजक
४. श्री राजेन्द्र प्रसाद दाहाल, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय - सदस्य
५. श्री जीवराज कोइराला, उप-सचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय - सदस्य
६. श्री मेघनाथ न्यौपाने, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ - सदस्य
७. श्री पर्शुराम दाहाल, प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अप कमर्स - सदस्य
८. श्री निरज राई, प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन - सदस्य
९. श्री मदन मित्तल, प्रतिनिधि, नेपाल समुद्रपार निकासी-पैठारी संघ - सदस्य

- | | |
|---|--------------|
| १०. श्री शेखर गोल्छा, प्रतिनिधि, नेपाल-भारत चेम्बर अप कमर्स | - सदस्य |
| ११. श्री त्रिभुवनधर तुलाधर, प्रतिनिधि, हिमालपार व्यापार संघ | - सदस्य |
| १२. श्री कुलराज ज्ञवाली, निर्देशक, भन्सार विभाग | - सदस्य-सचिव |

३. विशेष आमन्त्रित

उप-समितिको विभिन्न बैठकहरूमा देहायका महानुभावहरूलाई विशेष आमन्त्रितको रूपमा बोलाइएको थियो ।

१. श्री आनन्दराज ढकाल, उप-महानिर्देशक, भन्सार विभाग
२. श्री अर्जुन पोखरेल, प्रमुख भन्सार प्रशासक, त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालय
३. श्री शरदकान्त अधिकारी, निर्देशक, भन्सार विभाग
४. श्री प्रेमराज जोशी, निर्देशक, भन्सार विभाग
५. श्री सुदीपचन्द्र शाह, निर्देशक, भन्सार विभाग
६. श्री डिकरदेव भट्ट, प्रमुख भन्सार अधिकृत, भैरहवा भन्सार कार्यालय
७. श्री अच्युतप्रसाद शिवाकोटी, निर्देशक, भन्सार विभाग
८. श्री रामहरि अर्याल, निर्देशक, भन्सार विभाग
९. श्री राकेशकुमार त्रिपाठी, सि.डि.के., भन्सार विभाग
१०. श्री हरिशरण पुडासैनी, प्रमुख, भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय
११. श्री दिनेश श्रेष्ठ, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ
१२. श्री दीपकराज पाण्डे, उप-सचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
१३. श्री श्यामकुमार लोहिया, नेपाल-भारत चेम्बर अप कमर्स
१४. श्री भिमप्रसाद अधिकारी, निर्देशक, भन्सार विभाग
१५. श्री रामप्रसाद रेग्मी, शाखा अधिकृत, भन्सार विभाग
१६. श्री मित्रराज शर्मा, शाखा अधिकृत, भन्सार विभाग
१७. श्री गोपाल खत्री, शाखा अधिकृत, भन्सार विभाग
१८. श्री केशवमान सिंह, प्रतिनिधि, नेपाल भारत चेम्बर अप कमर्स
१९. श्री राजेन्द्र शेरचन, अध्यक्ष खिचापोखरी व्यापार संघ
२०. श्री रेशम पोखरेल, महासचिव, निर्यात परिषद्, नेपाल
२१. श्री रमेशचन्द्र वादे श्रेष्ठ, अध्यक्ष, राष्ट्रिय व्यापार संघ

- २२. श्री मणिरत्न शाख्या, वरिष्ठ उपाध्याक्ष, नेपाल सुनचाँदी व्यवसायी संघ
- २३. श्री केशव काफ्ले, अध्यक्ष, पशुपति प्लाजा व्यापार संघ
- २४. श्री विजय कुमार अग्रवाल, महासचिव, द काठमाडौं मल व्यापार संघ
- २५. श्री मधुसुदन आचार्य, सचिव, सिभिल मल व्यापार संघ
- २६. श्री मार्शल राठौर, सचिव, नेपाल भारत उद्योग वाणिज्य संघ

४. कार्यक्षेत्र

उपर्युक्त बमोजिम गठित भन्सार तथा वाणिज्य उप-समितिलाई देहाय बमोजिमको कार्य क्षेत्र तोकिएको थियो ।

- (क) नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति एवम् कर संरचनाको सामयिक मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझाव दिने ।
- (ख) राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरूको ऐन कानूनमा गरिनु पर्ने परिमार्जनका विषयमा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझावसमेतको आधारमा समितिमा सुझाव पेश गर्ने ।
- (ग) कर, भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैर करका दरहरू अध्ययन गरी परिमार्जनको लागि सिफारिस गर्ने । त्यसरी करका दरहरू सिफारिस गर्दा एउटा र अर्को कर बीचको अन्तरसम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझाव दिने ।
- (घ) नयाँ कर लागू गर्ने तथा कुनै खारेज गर्नुपर्ने करहरू भएमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीसंग समेत छलफल गरी सुझाव दिने ।
- (ङ) करको दायरा विस्तार, करका दर छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको मूल्याङ्कन गरी सुझाव दिने ।
- (च) देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउँदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा, कृषि तथा सहकारी बन, भूमि प्रशासन, जलस्रोत, उर्जा, रोजगारी लगायत अन्य व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यत्रमबारे सुझाव दिने ।

५. अध्ययन विधि

यस उप-समितिले आपूलाई दिइएको कार्य क्षेत्रभित्र रही आफ्नो प्रतिवेदन तयार गर्दा मूलत छलफल र अन्तरक्रियाको विधि अपनाएको थियो । साथै विभिन्न निकाय, संस्था, कार्यालय एवं व्यक्तिहरूबाट लिखित सुझाव पनि माग गरिएको थियो । सुझाव सङ्कलन निम्नानुसार गरिएका थिए ।

- (क) सम्बन्धित सबै निकाय एवम् व्यक्तिहरूबाट,
- (ख) सरकारी निकायहरू विशेष गरी भन्सार कार्यालयहरूबाट,
- (ग) सम्बद्ध सरकारी एवम् निजी क्षेत्रका विशेष आमन्त्रित पदाधिकारीहरूबाट,
- (घ) उप-समितिको बैठकमा नियमित अन्तरत्रिया तथा छलपलबाट ।

यसका अतिरिक्त उप-समितिले नेपाल चेम्बर अप कमर्सको समन्वयमा विभिन्न वस्तुगत संघ-संस्थाका पदाधिकारीहरूलाई आमन्त्रित गरी मिति २०६८।१।६ मा भन्सार विभागमा अन्तरत्रिया कार्यक्रम समेत सम्पन्न गरेको थियो ।

यसरी प्राप्त सुझावहरू उपर विस्तृत छलपल तथा अन्तरत्रिया गर्न यस उप-समितिले मिति २०६७।१२।२७ देखि विभिन्न मितिमा ५ वटा बैठक सम्पन्न गरेको थियो । ती बैठकहरूबाट अन्तिम रूप दिइएका विषयहरूको आधारमा उप-समितिले आफ्नो प्रतिवेदन तयार पारेको छ।

६. भन्सार एवम् वाणिज्य क्षेत्रको विद्यमान अवस्था र चुनौतीहरू

भन्सार एवम् वाणिज्य क्षेत्रको विद्यमान अवस्था र प्रमुख चुनौतीहरूलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ ।

(अ) विद्यमान अवस्था

- (क) उपभोग्य वस्तुहरूको आयात वृद्धि भएको कारण मालवस्तुको पैठारीबाट प्राप्त हुने राजस्वमा वृद्धि भएको छ ।
- (ख) विगत वर्षहरूदेखि आधुनिक एवं अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको भन्सार प्रशासनको अवधारणा अनुरूप भन्सार सुधारको कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको छ । जस अनुसार हाल तेस्रो चरणको ४ वर्षे 'भन्सार सुधार कार्यक्रम' कार्यान्वयनमा छ ।
- (ग) आरूसा घोषणालाई आत्मसात गरी भन्सार प्रशासनमा सदाचार कायम राख्ने र भन्सार प्रशासनको कार्यस्तर अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले भन्सार कार्यालयहरूमा कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागू गरिएको छ ।
- (घ) भन्भटरहित र छिटो छरितो भन्सार प्रशासनको अवधारणा अनुरूप विगत वर्षहरूदेखि नै प्रत्रियागत सरलीकरणमा जोड दिइएको छ ।
- (ङ) भन्सार आधुनिकीकरणको अवधारणा अनुरूप यस वर्षदेखि १० वटा भन्सार कार्यालयहरूमा Broker module र ५ वटा भन्सार कार्यालयहरूमा छनौट प्रणाली (Selectivity module) लागू गरी सकिएको छ । त्यस्तै भन्सार विभाग, ८ वटा भन्सार कार्यालयहरू र PCA कार्यालय समेतमा WAN (Wide Area Network) जडान गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाइएको छ ।
- (च) आशिकुडा प्रणाली (ASYCUDA Syste) लाई निरन्तरता दिने नीति अनुरूप हालसम्म १० वटा भन्सार कार्यालयहरूमा यो प्रणाली लागू भई सकेको छ ।

आगामी आर्थिक वर्षमा थप केही भन्सार कार्यालयहरूमा यो प्रणाली बिस्तार गर्ने योजना रहेको छ ।

- (छ) विश्व व्यापार संगठन तथा साफ्टा (SAFTA) सम्झौतामा नेपालले गरेको प्रतिवद्धता अनुरूप भन्सारका दरहरू समायोजन गर्दै लगिएको छ ।
- (ज) विश्व भन्सार संगठनको अवधारणासित तादात्म्यता रहने गरी नयाँ भन्सार ऐन नियमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- (भ) मूल्याङ्कन पुनरावलोकन स्वायत्त निकायले हेर्ने गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि छुट्टै 'मूल्याङ्कन पुनरावलोकन समिति' कार्यरत रहेको छ ।
- (ञ) जाँचपास पछिको परीक्षणलाई व्यवस्थित गर्न 'भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय' को स्थापना भई संचालनमा आइसकेको छ ।
- (ट) तराई क्षेत्रका भूमिगत एवं सशस्त्र समूहको चन्दा माग एवं ज्यान माने धम्कीका बावजुद पनि भन्सार कार्यालयहरू नियमित रूपमा संचालन भइरहेका छन् । राजस्वको हिसावले महत्वपूर्ण देखिएका छोटी भन्सार कार्यालयहरूमा नियमित रूपमा कर्मचारीहरू कार्यरत रहेको अवस्था छ ।
- (ठ) उपर्युक्त सबै व्यवस्थाले व्यापार सहजीकरणमा टेवा पुगी सेवाग्राहीहरूलाई छिटो-छरितो सेवा प्राप्त भएको अनुभूति गरिएको छ ।

(आ) चुनौतिहरू

- (क) दक्षिणी सीमा खुला भएको कारण चोरी-पैठारी तथा चोरी-निकासी नियन्त्रण मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ । यसको नियन्त्रण गर्न नेपाल सरकारले राजस्व गस्तीको रूपमा सशस्त्र प्रहरी बलको सहयोग लिएको भएपनि चोरी पैठारी एवं चोरी निकासी अपेक्षाकृत नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।
- (ख) भन्सारका दरहरू साफ्टा सम्झौता बमोजिम प्रत्येक वर्ष घटाउनु पर्ने हुन्छ । विश्व व्यापार संगठनसंगको प्रतिवद्धता, भारतसँगको द्विपक्षीय व्यापार सन्धि, कार्यान्वयनको नजिक आइरहेको BISTEC सम्झौता आदिले भन्सार राजस्व वृद्धि गर्न कठिन देखिन्छ ।
- (ग) व्यापार सहजीकरण गर्न भन्सार प्रशासनलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको पूर्वाधार सहितको सेवा प्रदायकको रूपमा विकास गर्दै लैजानु पर्दछ । भन्सार कार्यालयहरूको हालको अवस्थिति, जग्गा प्राप्तीमा स्थानीय वासिन्दाको असहयोग, जग्गाको अस्वभाविक मूल्याङ्कन आदिले भौतिक पूर्वाधारको विकासमा कठिनाई भेल्लु परेको छ ।
- (घ) गतवर्ष स्थापना भएको भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको हालसम्म कानूनी आधार (Legal framework) तयार नहुनुको साथै पर्याप्त स्रोत साधन एवं जनशक्तिको आपूर्ति समेत नहुनाले यसबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू प्रभावकारी एवं सशक्त रूपले अधि बढाउन सकिएको छैन ।
- (ङ) कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीलाई निरन्तरता दिन यसको पुष्ट्याई हुने किसिमले कर्मचारीहरूको कार्यशैली तथा मनोवृत्तिमा परिवर्तन आएको कुरा

सेवाग्राहीले अनुभूत गर्न सक्ने हुनुपर्दछ । त्यस्तो परिवर्तनको अनुभूति अपेक्षाकृत रूपमा हुन नसकेको र कतिपय भन्सार कार्यालयहरूमा हालपनि कर्मचारीहरूको सरुवा एवं पदस्थापनाको चाप विद्यमान छ ।

- (च) तराई क्षेत्रमा विद्यमान बढ्दो असुरक्षा र अत्यधिक वायु हस्तक्षेप र धम्कीका कारण भन्सार कर्मचारीलाई कर्तव्य पालन गर्न कठिनाई भएको देखिन्छ ।
- (छ) भन्सारमा गरिने परम्परागत जाँचपासको सट्टा जोखिममा आधारित छनौट प्रणाली (Selectivity odule) अपनाई जाँचपास गर्ने प्रक्रियाको अवलम्बन गर्नुपर्ने समयको मागलाई ध्यानमा राखी लागु गरिएको यो प्रणाली थप भन्सार कार्यालयहरूमा विस्तार गर्दै जाने र यसलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भएको छ । यसको लागि आवश्यक पूर्वाधार एवं जनशक्तिको व्यवस्थापन चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।
- (ज) भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूको योग्यता, तालिम एवं तालिमको आधारमा दक्षता अभिवृद्धि गर्दै व्यवसायिकताको विकास गरिएमा मात्र स्तरीय सेवाको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । कर्मचारीहरूको पदस्थापना एवं सरुवा गर्दा उपर्युक्त विषयलाई मुख्य आधारको रूपमा लिनुपर्ने गरी संस्थागत विकास हुनु जरूरी छ ।
- (झ) 'चोरी-पैठारी तथा चोरी-निकासी गर्नु अपराध हो, भन्ने कुराको अनुभूति सर्वसाधारणमा गराई यसको नियन्त्रण गर्न सबैले सहयोग गर्नु पर्छ' भन्ने भावना जागृत गराउन अति आवश्यक देखिएको छ ।
- (ञ) राजस्वको हिसावले योगदान शून्य भएका छोटी भन्सार कार्यालयहरूको पुनसंरचना एवं आवश्यक स्थानमा स्तरवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था छ ।
- (ट) भन्सार सिमानामा स्थानीय वासिन्दाहरूले अवैध पैठारी/निकासीलाई आफ्नो व्यवसायकै रूपमा स्थापित गरेका छन् । यसको नियन्त्रणको लागि सशस्त्र प्रहरी बल सिमानामा परिचालन गरिए पनि कामयावी भएको छैन ।

७. भन्सार तथा वाणिज्य उप-समितिका सुझावहरू

भन्सार एवम् वाणिज्य क्षेत्रमा देखिएका उपर्युक्त चुनौतीहरूको पृष्ठभूमिमा यस उप-समितिमा प्राप्त हुन आएका सुझावहरू उपर बृहत छलपल एवम् अन्तरक्रिया गरी तयार पारिएको सुझावहरू तल बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् । साथै, यस खण्डमा समेट्न नसकिएका प्राप्त सुझावहरूलाई यस प्रतिवेदनको अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ । ती सुझावहरू उपर पनि राजस्व परामर्श समितिमा छलपल हुने नै छ भन्ने उप-समितिको अपेक्षा रहेको छ ।

७.१ ऐन कानून एवम् प्रक्रियागत सुधार

- (क) भन्सार ऐन, २०६४ र भन्सार नियमावली, २०६४ मा समायानुकूल परिमार्जन गर्न भन्सार विभागले मस्यौदा तयार गरी पेश गर्ने ।
- (ख) आर्थिक ऐनको पासवुक सम्बन्धी व्यवस्था र भन्सार नियमावलीको वण्डेड वेयर हाउस सुविधा सम्बन्धी व्यवस्थामा रहेको निकासी गरि सक्नु पर्ने अवधि, जरिवाना र म्याद थपको व्यवस्थामा एकरूपता हुने गरी सम्बन्धित ऐन नियम संशोधन गरिनु पर्ने ।

- (ग) जाँचपास पद्धतिको परीक्षण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन जाँचपास परीक्षण अधिकारीको काम, कर्तव्य, अधिकार स्पष्ट हुने गरी सम्बन्धित ऐन, नियमहरूमा आवश्यक परिमार्जन एवम् संशोधन गरिनु पर्ने ।
- (घ) हालको निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३ अर्पयाप्त भएकोले व्यापार सहजीकरण एवं वैध व्यापारले प्रोत्साहन पाउने किसिमले समयानुकूल परिमार्जन गरी लागू गर्नुपर्ने।
- (ङ) छनौट प्रणाली (Selectivity module) को कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन र यस प्रणालीको दुरुपयोगलाई निरूतसाहित गर्न थप दण्ड सजायको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- (च) चोरी पैठारी/निकासी वा अन्य कुनै कारणबाट भन्सार कार्यालयले जपत गरेको सामानहरूको लिलाम वित्रीका लागि दीर्घकालिन रूपमा आवश्यक कानूनी व्यवस्था सहित छुट्टै Auction House को व्यवस्था गर्ने । उक्त व्यवस्था नभएसम्म विद्यमान कानूनी व्यवस्था कार्यान्वयनको द्विविधा हटाई लिलाम गर्ने कार्य कार्यान्वयन गर्नुपर्ने । यस्तो लिलाम सकार गर्ने निजी व्यक्ति वा संस्था अनिवार्य रूपमा PAN मा दर्ता भएको हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (छ) आयात व्यापारलाई विशिष्टीकृत र व्यवस्थित गर्न आयातकर्ताहरूको भन्सार प्रशासनमा सूचिकृत हुने गरी आयात/निर्यात प्रमाण पत्र दिने व्यवस्थाका लागि Export/Import Identity Number दिने व्यवस्था गर्ने ।

७.२ भन्सार मूल्याङ्कन

- (क) कारोबार मूल्यलाई यसको सिद्धान्त बमोजिम व्यवहारमा पूर्णरूपमा लागू गरिनुपर्ने । वास्तविक मूल्य भन्दा न्यून गरी वील विजक पेश भई आयात गरिएका मालवस्तु भन्सार कार्यालयले खरिद गर्ने व्यवस्थालाई अभ प्रभावकारी बनाउनु पर्ने । आगामी आ.व. मा राजस्वका हिसावले महत्वपूर्ण थप केही संभाव्य मालवस्तुलाई RP घोषणा गर्न अनिवार्य गर्ने व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने।
- (ख) भन्सार कार्यालयमा स्वेच्छिक रूपले घोषणा गरिएको अधिकतम खुद्रा वित्री मूल्य (RP) लाई उक्त मालवस्तुको भन्सार मूल्याङ्कनको आधारमा रूपमा लिने र जोखिम रहित छनौट प्रणालीबाट जाँचपास गर्न सकिने गरी प्रोत्साहित गर्ने नीति लिनु पर्ने ।
- (ग) आयातित मालवस्तुको पैठारी मूल्याङ्कन कारोबारमा आधारित र यथार्थपरक बनाउन सूचना सञ्जालको प्रभावकारी उपयोग गरिनुपर्ने । साथै नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन, नेपाल उद्योग परिसंघ, नेपाल चेम्बर अप कमर्स, नेपाल समुन्द्रपार निकासी पैठारी संघ, वस्तुगत संघ/संस्थाहरू लगायत अन्य सम्बद्ध निकाय तथा स्रोतहरूबाट मूल्य विवरण माग गरी Database लाई हरेक तीन महिनामा परिमार्जन गर्दै जाने नीति अवलम्बन गर्ने ।
- (घ) भन्सार ऐन, २०६४ मा उल्लेख भए बमोजिम कारोबार मूल्यलाई प्रभावकारी रूपले लागू गर्न भन्सार मूल्याङ्कन निर्देशिका तथा कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने ।

- (ड) भन्सार विभागमा स्थापना गरिएको WAN लाई अभि व्यवस्थित बनाई संभावित अन्य भन्सार कार्यालयहरूमा समेत विस्तार गर्ने र मूल्याङ्कनको दैनिक अनुगमन गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्ने ।
- (च) नेपालमा आयात गरिने मालवस्तुको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य एवम् नेपाली उत्पादनको अन्तर्राष्ट्रिय बजारको अध्ययन गरी सोको सूचना संकलन एवं आयात-निर्यात प्रवर्द्धन तथा व्यापार सम्बन्ध सुदृढ गर्ने कार्यको लागि नेपाली दूतावास वा महावाणिज्य दूतावासमा भन्सार सहचारीको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

७.३ जाँचपास पछिको परीक्षण (Post Clearance Audit)

- (क) भन्सार जाँचपास परीक्षण (Post Clearance Audit) कार्यालयलाई अभि प्रभावकारी बनाउन थप स्रोत साधन र सुविधा सम्पन्न गराई सुदृढ गरिनु पर्ने ।
- (ख) भन्सार कार्यालयबाट हुने मालवस्तुको जाँचपासलाई सरल र छिटो, छरितो बनाई राजस्व जोखिममा आधारित, वैज्ञानिक र वस्तुगत आधारमा जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने कार्यलाई अनुगमन तथा नियन्त्रण गर्ने औजारको रूपमा विकसित गरिनु पर्ने ।

७.४ वाणिज्य तथा व्यापार सहजीकरण

- (क) निकासी प्रवर्द्धन, विदेशी लगानी आकर्षित एवम् उद्योगको विकासका लागि सुविधाक विशेष आर्थिक क्षेत्र र निर्यात गृहको व्यवस्था एवम् सञ्चालनका लागि उद्योग मन्त्रालय र वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले शीघ्र पहल गर्नुपर्ने ।
- (ख) भारतमा विभिन्न बहुराष्ट्रिय कम्पनीको स्थापना एवम् वण्डेड वेयर हाउसबाट त्यस्ता मालवस्तुहरू भारतीय मुद्रामा नै सहजै उपलब्ध हुने यथार्थ र नेपालमा ती वस्तुहरूको आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी भारतसित हाल कायम रहेको दुइपक्षीय सन्धिमा पुनरावलोकन गर्न वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट पहल गरिनु पर्ने ।
- (ग) व्यापार सहजीकरणको लागि Authorized Economic Operator को अवधारणा अवलम्बन गर्नेतर्प संभाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (घ) भन्सार एजेन्ट सम्बन्धी निर्देशिका तथा आचारसंहिता बनाई जारी गर्नुपर्ने र हाल कायम रहेका भन्सार एजेन्टहरू अपर्याप्त भएकोले आगामी आर्थिक वर्षमा नयाँ भन्सार एजेन्टहरू नियुक्ति गरिनु पर्ने ।
- (ङ) भन्सार विन्दू परिवर्तन गर्न हाल वाणिज्य विभाग तथा भन्सार विभागको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्थाले गर्दा समय तथा व्यापारिक लागत समेत बढ्न गएकोले यसमा पुनरविचार गरी सहजीकरण गर्नुपर्ने ।
- (च) सेवाग्राहीको गुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गर्न र राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न भन्सार विभागमा Hot Line को व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- (छ) भन्सारसंग सम्बन्धित विषयमा सेवाग्राहीबाट सोधिने जिज्ञाशाका तत्काल र एउटै विन्दूबाट सेवा उपलब्ध गराउन सकिने गरी भन्सारका विज्ञ व्यक्ति/कर्मचारीहरू रहने गरी भन्सार विभागमा Custos Clinic इकाई स्थापना गर्नुपर्ने ।

- (ज) भन्सार सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि र Awareness का लागि सार्वजनिक संचार माध्यमहरूबाट कार्यत्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- (भ) भन्सार कार्यालयबाट जाँचपास भएको मालवस्तु अनधिकृत व्यक्ति वा निकायले बाटोमा रोक्ने, जाँच गर्ने जस्ता कार्यहरूलाई निरूत्साहित गर्ने नीति कडाइकासाथ अवलम्बन गर्नुपर्ने ।

७.५ चोरी पैठारी/निकासी तथा भन्सार चुहावट नियन्त्रण

- (क) चोरी पैठारी एवं चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रही आएकोले यसलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी कार्ययोजना सहित अभियानकै रूपमा अधि बढाउनु पर्ने र सीमावर्ती भन्सार कार्यालयहरूमा पटके रूपमा खटाइने व्यवस्थाको सट्टा महानिर्देशकको मातहत र आदेशमा परिचालन हुने गरी स्थायी प्रकृतिको छुट्टै भन्सार प्रहरीको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- (ख) तातोपानी भन्सार नाकामा स्थानीय बासिन्दालाई ओहोर दोहोर गर्न दिने गरेको सहूलियतको व्यापक दुरुपयोग भई यसले तस्करी कार्यलाई दुरुत्साहन गरेको हुँदा आवश्यकता एवं औचित्यको आधारमा नियन्त्रणात्मक व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (ग) भारतको स्थानीय वजारबाट खरिद भई आउने (Local) तथा चीनको तिब्बतसंगको व्यापारलाई प्रतितपत्रको माध्यममा ल्याई आयात व्यापारलाई व्यवस्थित गर्न प्रतीतपत्र मार्पत हुने कारोवारलाई प्रोत्साहित गर्ने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
- (घ) अवैध व्यापारलाई नियन्त्रण गर्न भन्सार विभागमा रहेको इन्टिलिजेन्स् तथा अनुगमन शाखालाई सुदृढ बनाई विशेषज्ञ कर्मचारी सम्मिलित टोलीबाट अनुसन्धान तथा अनुगमनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने र चोरी पैठारी नियन्त्रणमा निजी क्षेत्र समेतसंग सहकार्य गर्नुपर्ने ।
- (ङ) भन्सार विभाग, आन्तरिक राजस्व विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभागलाई Web base मा आधारित सूचना संजालसंग आवद्ध गरी व्यापारमा हुने जालसाभी (Coercial Fraud) नियन्त्रणको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (च) चोरी पैठारी/निकासी एवं अन्य अवैध कारोवारमा संलग्न व्यक्तिलाई वैध व्यापारका संघ/संस्थाहरूमा संलग्न हुने कार्यलाई पूर्णरूपमा निरूत्साहित गर्नुपर्ने ।

७.६ भन्सार महसुल सम्बन्धी

- (क) भन्सारका दरहरूलाई विश्व व्यापार संगठनको प्रतिवद्धता, साफ्टा सम्झौता एवम् छिमेकी मुलुकको भन्सार दर तथा राजस्व नीति समेतलाई मध्यनजर राखी समायोजन गर्दै जानु पर्ने ।
- (ख) आन्तरिक उत्पादन र निकासीलाई प्रवर्द्धन गर्न तयारी वस्तु भन्दा कच्चा पदार्थको पैठारी महसुल दर न्यून हुने गरी दर समायोजन गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिनुपर्ने ।
- (ग) प्राकृतिक स्रोत साधन र पर्यावरण संरक्षण, आन्तरिक उद्योगको बिस्तारमा टेवा पुग्ने र निकासी व्यापारलाई प्रोत्साहन गर्न निकासी महसुल दरहरूमा समायोजन गर्नुपर्ने ।

- (घ) भन्सार महसुल छुटका प्रावधानहरूलाई त्रमश घटाई दरबन्दीमै समायोजन गरिनु पर्ने।
- (ङ) भन्सार महसुल दर र चोरी पैठारीको सम्बन्धलाई विश्लेषण गरी त्यस्ता मालवस्तुमा भन्सार दरमा पुनरविचार गरिनुपर्ने।
- (च) तेस्रो मुलुकबाट पैठारी भइ आउने मालवस्तुहरूको परिमाणको १० प्रतिशतसम्म कम चलान भई आएको प्रमाण भारतीय भन्सारबाट प्रमाणित भइ आएमा र सो वापत आयातकर्ताले विमाको रकम प्राप्त गरेको प्रमाण पेश गरेमा भन्सार कार्यालयको प्रमुखले लाग्ने महसुल मिनाहा दिन सक्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने।

७.७ भन्सार स्वचालन (Custos Autoation)

- (क) मुख्य-मुख्य भन्सार कार्यालयहरूमा हाल लागू भएको जोखिममा आधारित छनौट प्रणालीलाई थप कार्यालयहरूमा विस्तार गर्दै लैजानु पर्ने।
- (ख) भन्सार विभागमा स्थापना गरिएको **Wide Area Network** को विस्तार र व्यवस्थित गरी थप भन्सार कार्यालयहरू समेत समेटी भन्सार कार्यालयहरू र भन्सार विभाग बीच व्यवस्थित सूचना सन्जाल कायम गरिनु पर्ने।
- (ग) हालको आशिकुडा प्रणाली (A++) को सट्टा यसको पछिल्लो पुस्ता "**ASYCUDA World**" लागू गर्नुपर्ने र **Web** मा आधारित जाँचपास प्रणालीलाई **Reengineering** गर्न सम्बन्धित कानूनहरूमा परिमार्जन गर्न अध्ययन गरिनु पर्ने।
- (घ) विश्व भरका भन्सार प्रत्रियालाई एकिकरण (**Haronization**)/सरलीकरण (**Siplification**) गर्ने उद्देश्यले विश्व भन्सार संगठनको सत्रियतामा भएको **Revised Kyoto Convention** को पक्ष राष्ट्र हुन उपक भएकोले सम्बन्धित कानूनमा परिमार्जनको लागि अध्ययन गर्न एक कार्यदल गठन गर्नुपर्ने।

७.८ पूर्वाधार विकास (Infrastructure Developent)

- (क) आधुनिक भन्सारको अवधारणा अनुरूप सबै भन्सार कार्यालयहरूमा भवन, आवास भवन, नाप्ने, तौलने यन्त्रहरू लगायतको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको पूर्वाधार विकासका लागि प्रत्येक भन्सार कार्यालयको माष्टर प्लान्ट तयार गरी **Short ter / Long ter** मा निर्माण गर्नुपर्ने पूर्वाधार बारे सूची तयार गरी सोही अनुरूप पूर्वाधारहरूको विकास गरिनुपर्ने। यसरी पूर्वाधार विकास गर्दा भौतिक संरचनामा सबै भन्सार कार्यालयहरूमा एकरूपता कायम गर्नेतर्प ध्यान दिनु पर्ने।
- (ख) विराटनगर, वीरगन्ज, भैरहवा, त्रि.वि.स्थल र तातोपानी भन्सार कार्यालयहरूमा एकीकृत रूपमा सीमा सुरक्षा, अध्यागमन, क्वारेन्टाइन, पुरातत्व लगायतका निकायहरूका पूर्वाधार सहितका इकाईहरू राखी एकीकृत सेवा प्रदान गरिने व्यवस्थाका साथै भन्सार कार्यालयहरूमा प्रज्ञापनपत्र दर्तादिखि लिएर जाँचपास हुने अवस्थासम्म धेरै प्रत्रियाहरू पूरा गर्नुपर्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी एउटै ढोकाबाट सबै काम सम्पन्न गर्न सकिने (**One Window System**) को व्यवस्था गर्नुपर्ने।

- (ग) नेपाल र चीनको तिब्बत बीच बढ्दो व्यापारलाई व्यवस्थित गर्न सिन्धुपाल्चोकको लार्चामा ICD को निर्माण कार्यमा तिव्रता दिनुपर्ने । अन्य भन्सार कार्यालयहरूको पनि भौतिक पूर्वाधार निर्माणको कार्यहरू प्राथमिकता साथ समय सीमा भित्रै सम्पन्न गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

७.९ जनशक्ति व्यवस्थापन

- (क) भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई अनिवार्य रूपमा कम्प्युटर र भन्सार सम्बन्धी तालिम लिनु पर्ने व्यवस्था गर्ने र नयाँ प्रवेश गर्ने कर्मचारीहरूलाई कम्तिमा ३ महिनाको सघन तालिम प्रदान गरेपछि मात्र कार्यालयमा पदस्थापना गर्ने नीति लागू गरिनु पर्ने ।
- (ख) कार्यबोभ बढी भएका तथा संवेदनशील भन्सार कार्यालयहरूमा कर्मचारी सुरूवा गर्दा भन्सार सञ्चालन सम्बन्धी विशेष तालिम लिएका दक्ष कर्मचारीहरूलाई मात्र पदस्थापना गर्ने नीति कडाईका साथ लागू गर्नु पर्ने ।
- (ग) भन्सार प्रशासन (मूल्याङ्कन, जोखिम व्यवस्थापन, जाँचपास पछिको परीक्षण, भन्सार स्वचालन, वस्तु वर्गीकरण तथा ऐन कानून आदि) सम्बन्धी सघन तथा विशेष तालिमको पाठ्यक्रम निर्माण गरी भन्सार विभाग र राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रले संक रूपमा आधारभूत तथा कार्यसञ्चालन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- (घ) भन्सार विभाग, अन्तर्गत कार्यालय र छोटो भन्सारहरू समेतको संगठन पुन संरचनाका लागि O & कार्य सम्पन्न गरी नयाँ संगठनात्मक व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने ।
- (ङ) राजस्व समूह भित्र कार्य विशिष्टताका आधारमा भन्सार उपसमूह गठन गर्ने र सो उपसमूहमा हाल भन्सार प्रशासनमा कार्यरत कम्प्युटर, तथ्याङ्क, प्रयोगशाला, रेडियो टेक्निसियन, गोल्ड टेक्निसियन समेतलाई समूहकृत गर्नुपर्ने ।
- (च) भन्सार विभाग अन्तर्गत नै आधुनिक प्रविधि र भन्सार प्रक्रियाका बारेमा तालिम संचालन समेतका लागि HRD सेल गठन र संचालन गर्नुपर्ने यसैबाट कार्यालयको कार्यबोभको आधारमा जनशक्तिको व्यवस्था र कार्यरत जनशक्तिलाई पूर्व सेवाकालिन/पुनर्ताजगी तालिमको संयोजन गर्नुपर्ने ।
- (छ) हाल लागू गरिएको सामूहिक कार्यसम्पादनको आधारमा प्रदान गरिने प्रोत्साहन प्रणालीको प्रभाव मूल्याङ्कन गरी कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत आचरण एवं कार्यसम्पादन समेतको मूल्याङ्कनको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने र यसैलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधार बनाउने नीति अवलम्बन गर्ने।

७.१० स्वच्छ व्यवसायीको सम्मान

- (क) व्यापार व्यवसायमा नैतिकता र इमान्दारीताको कदर गर्ने परिपाटी विकास गर्न स्वच्छ व्यापार गर्ने व्यवसायीहरूको पहिचान गरी त्यस्ता व्यवसायीहरूलाई सम्मान गर्ने नीति अवलम्बन गरिनु पर्ने ।

७.११. विविध

- (क) भन्सार कार्यालयमा आयात हुन आएका मालवस्तुहरूको भौतिक परीक्षण गर्दा त्यस्ता मालवस्तु टुटपुट भई काम नलाग्ने भएको, प्याकिङ्ग गरिएको डिब्बा ड्रम, वोतल आदि पुटी मालवस्तु पोखिएको, हानी नोक्सानी भएको देखिएमा सो को व्यहोरा भन्सार अधिकृतले प्रज्ञापनपत्रमा जनाएर मात्र जाँचपास गरि दिनु पर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- (ख) भन्सार प्रशासन तथा निजी क्षेत्रबीच भन्सार सम्बन्धी विविध विषयमा अन्तरक्रिया गर्ने व्यवस्थालाई अझ विस्तार गर्दै लैजानु पर्ने ।

अनुसूचि-ख
आन्तरिक राजश्व उप समिति

१. **आन्तरिक राजस्व उप-समितिको गठन**

आर्थिक अध्यादेश, २०६८ को लागी राजश्व परामर्श समितिबाट नेपाल सरकार समक्ष पेश गरिने प्रतिवेदनमा समेटिनु पर्ने विषयहरू मध्ये आयकर, मूल्य अभिवृद्धिकर, अन्तःशुल्क र अन्य कर (शिक्षा सेवा शुल्क, स्वास्थ्यसेवा कर एवं गैह्र कर) सम्बन्धी विषयमा छलफल गरि सुझाव सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नको लागि विभिन्न संघ संस्थाका प्रतिनिधि सम्मिलित रहेको आन्तरिक राजस्व उप-समिति मिति २०६७/११/११ गते बसेको बैठकबाट गठन भएको थियो ।

२. **उप-समितिका पदाधिकारीहरू**

| | |
|--|-----------|
| श्री राजन खनाल, महानिर्देशक, आन्तरिक राजश्व विभाग | संयोजक |
| श्री खुमराज पुञ्जाली, उप-महानिर्देशक, आन्तरिक राजश्व विभाग | उप संयोजक |
| श्री जगदिश प्र. राठी, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| श्री हेमराज सुवेदी, उप सचिव, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| श्री वेणीमाधव भट्टराई, उप-सचिव, प्रतिनिधि, भूमिसूधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय | सदस्य |
| श्री हरिभक्त शर्मा, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| श्री हिम बहादुर रावल, प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स | सदस्य |
| श्री सुरेन्द्र श्रेष्ठ, प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| श्री पारस सिंह, प्रतिनिधि, नेपाल पेय पदार्थ तथा चुरोट उत्पादक संघ | सदस्य |
| श्री विनोद कुमार सेठिया, प्रतिनिधि, नेपाल समुन्द्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |

३. **उप-समितिको काम कर्तव्य र अधिकार**

१. नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति, एवं कर संरचनाको सामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझाव दिनुपर्नेछ ।
२. राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरूको ऐन कानूनमा गरिनु पर्ने परिमार्जनको विषयमा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझाव समेतको आधारमा समितिमा सुझाव पेश गर्नुपर्नेछ ।

३. कर, भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैर करका दरहरू अध्ययन गरी परिमार्जनको लागी सिफारिश गर्ने । त्यसरी करका दरहरू सिफारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तर सम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझाव दिनुपर्नेछ ।
४. नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै खारेज गर्नुपर्ने करहरू भएमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी व्यापारीहरूसंग समेत छलफल गरी सुझाव दिनुपर्नेछ।
५. करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको मूल्यांकन गरी सुझाव दिनुपर्नेछ ।
६. देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशिल तुल्याउदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन शिक्षा, कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन, जलस्रोत, उर्जा, रोजगारी, लगायत अन्य व्यवसायको बिकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रमको वारे सुझाव दिनुपर्नेछ ।

४. कार्य संचालन

उप समितिका सबै सदस्यहरूलाई राजश्व परामर्श समितिबाट तोकिएको कार्य क्षेत्रका वारेमा जानकारी गराईएको थियो । तोकिएको क्षेत्र भित्र रहि आ-आफ्नो संघ संस्थाका राय सुझाव छलफलमा प्रस्तुत गर्न आग्रह गरिनुको साथै आगामी बैठकहरू कसरी संचालन गर्ने भन्ने वारेमा पनि टुंगो लगाईएको थियो । राजस्व उप-समितिबाट सबै आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूसंग सुझाव माग गरिनुका साथै विभिन्न ७८ वटा वस्तुगत संघसंस्था एवम् पेशागत संस्थाहरूबाट प्रतिनिधिहरूलाई आमन्त्रण गरी औपचारिक रूपमा छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरिनुका साथै लिखित सुझाव समेत लिइएको थियो । यो प्रतिवेदन तयार हुँदाको अवस्थामा मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रिय वजेट गोष्टिबाट प्राप्त भएसम्मका सुझावहरू समेत समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

छलफलको क्रममा विगत आ.व.हरूमा राजश्व परामर्श समितिलाई दिएका सुझावहरू मध्ये के कति सुझाव कार्यान्वयन भए, कति सुझावहरू कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको छन् र साथै के कस्ता समस्याहरू यस क्रममा देखिएका छन् भन्ने वारे पनि समिक्षा भएको थियो । उप-समितिका सदस्यहरू तथा विभिन्न संघसंस्थाका तर्फबाट छलफलमा भाग लिएका प्रतिनिधिहरूले विभिन्न करका वारेमा आ-आफ्ना धारणाहरू र राय/सुझावहरू छलफलको क्रममा प्रस्तुत गर्नु भएको थियो ।

५. छलफलका विषयहरू

राजस्व प्रस्तावका माध्यमबाट देशको वर्तमान अवस्थामा आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई कसरी आगामी दिनमा क्रियाशिल बनाई अर्थतन्त्रलाई स्थायित्व प्रदान गर्न सकिन्छ, हालसम्म गरेको दायरामा आइनसकेका करदाताहरूलाई गरेको दायराभित्र ल्याउन के-कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ, राजश्व प्रशासनबाट हुने विभिन्न कामलाई अझ बढी सरल, प्रभावकारी र पारदर्शी बनाई राजस्व संकलन कसरी वृद्धि गर्न सकिन्छ, विभिन्न व्यवसायी कारोवारहरूमा राजस्वको वर्तमान व्यवस्थाले के-कस्ता असर पारिरहेको छन् तथा हाल विद्यमान आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क तथा अन्य कर सम्बन्धी व्यवस्थामा के-कस्ता सुधार आवश्यक छन् भन्नेबारे वृहत छलफल गरी राजस्वको क्षेत्रमा नेपाल सरकार एवं निजी क्षेत्र दुवैको संयुक्त सहभागिता अनिवार्य रहेको विचार समेत व्यक्त भएका थिए ।

६. सुभावहरूको तयारी

राजस्व परामर्श समितिले तोकिएको कार्यक्षेत्रभित्र रहि सुभावहरू तयार गर्नुपर्ने र कतिपय विषयहरू हाल कार्यान्वयनको प्रक्रियामा रहेको सन्दर्भमा त्यस्ता विषयहरूलाई निरन्तरता पनि दिनु पर्ने देखिदा विगतमा प्रस्तुत भएका सुभावहरू मध्ये केहिलाई अहिले पनि समाविष्ट गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

सुभावहरू तयार गर्न राजश्व परामर्श समितिले तोकिएको कार्यक्षेत्र र मार्गदर्शन अन्तर्गत रहि विभिन्न संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूबाट प्राप्त सुभावहरू, बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको छलफलबाट निस्केका निश्कर्षहरू र गत वर्षमा दिएका सुभावहरू मध्ये अधिल्ला आर्थिक वर्षका आर्थिक ऐनहरूले समेट्न नसकेका सुभावहरू तथा राजस्वसंग सम्बन्धित विषयमा सुभाव दिन गठित कार्यदलको प्रतिवेदन समेतलाई आधार लिईएको छ ।

यस उपसमितिले प्रस्तुत गरेका सुभावहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

७. आयकर ऐन, २०५८ मा संशोधन गर्नुपर्ने बुँदाहरू एव अन्य सुभावहरू

१. ऐनमा १० वर्ष भन्दा बढी स्वामित्व भएको र १० वर्षभन्दा बढी वसोवास गरेको घरको निसर्गमा कर नलाग्ने व्यवस्थाले गर्दा बढी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गामा सानो घर बनाएर ऐनको उक्त सुविधा लिई गरेको दायराबाट बाहिर रहन सक्ने अवस्था रहन्छ । यस्तो अवस्थाबाट कुनै व्यक्तिले अवान्छित लाभ लिन नपाउने व्यवस्थाको लागी आर्थिक ऐन, २०६७ बाट “निजी भवन भन्नाले भवन र भवनले चर्चेको क्षेत्रफल वरावरको जग्गा वा एक रोपनी जग्गा मध्ये जुन घटी हुन्छ सोलाई बुझाउने छ भनी संशोधन गरिएकोमा सो अस्पष्ट भई कार्यान्वयनमा अवरोध पुग्न गएकोले स्पष्ट गर्न आवश्यक देखिएको ।

२. **रोयल्टीको परिभाषामा परिमार्जन :** आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ को परिभाषा अन्तर्गत खण्ड क मा रोयल्टीको परिभाषा उल्लेख भएको छ । राष्ट्रहरूको बीचमा हुने दोहोरो कर मुक्ति तथा वित्तीय छल निरोध सम्झौताको यमर्मा मा च्यथबतिय लाई छुट्टै धाराको रूपमा राखिएको छ । म्दद को प्रचलित यमर्मा मध्ये ग्ल र इभ्न्म यमर्मा मा च्यथबतिय को परिभाषा फरक फरक रूपमा भएको छ । इभ्न्म यमर्मा मा च्यथबतिय को परिभाषा केही सिमित छ भने ग्ल यमर्मा मा अलि बढी व्यापक रहेको छ । इभ्न्म यमर्मा ले च्यथबतिय को आयमा बासिन्दा रहेको क्षेत्रमा मात्र कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ भने ग्ल यमर्मा ले दुवै देशमा कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालले विगतमा गरेको म्दद तथा प्रस्तावित म्दद मा ग्ल यमर्मा को व्यवस्थालाई समावेश गरेको छ ।

आयकर ऐनमा अमूर्त सम्पत्तिको पट्टा भुक्तानी भएको रकमलाई रोयल्टीको रूपमा परिभाषा गरेको छ । ग्ल र इभ्न्म दुवै Model मा च्यथबतिय को परिभाषा अन्तर्गत क्षलतबलनपध्मि द्वककभत लाई मात्र सिमित गरेको छैन । आयकर ऐन, २०५८ को रोयल्टीको परिभाषाको खण्ड ३ मा औद्योगिक, व्यापारिक वा वैज्ञानिक अनुभव प्रदान गर्ने मात्र उल्लेख छ जुन इभ्न्म को “यच प्लायकबतप्यल अयलअभचलप्लन प्लमगकतचर्ष्वी, अयकभचअर्ष्वी यच कअष्मलतपष्अ भहउभचप्वलअभ संग मिल्दो छ । ग्ल मा यस सम्बन्धमा गकभ यच च्जजत तय गकभ क्षलमगकतचर्ष्वी, अयकभचअर्ष्वी यच कअष्मलतपष्अ भत्रगष्ऊभलत भन्ने थप व्यवस्था रहेको छ ।

रोयल्टीको ऐनमा रहेको व्यवस्था र म्दद को व्यवस्था फरक भएमा कर लाग्ने आधारमा असर पर्न सक्दछ । ग्ल यमर्मा ले परिभाषा व्यापक गरी क्यगचअभ ऋयगलतचथ मा तोकिएको दरमा कर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ भने इभ्न्म ले परिभाषा सिमित गरी यस विषयमा एभकबलभलत भकतबदष्किजभलत अन्तर्गत कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । अतः यस सम्बन्धमा वर्तमान रोयल्टीको परिभाषामा परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३. **लेख रचना र प्रश्नपत्र तयार तथा उत्तर पुस्तिका जाँच गरे वापतको भुक्तानी:** आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन २०६१ ले गरेको संशोधनमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(४) मा क१ थप गरिएको थियो । उक्त थप व्यवस्थामा पत्र पत्रिकामा प्रकाशित लेख रचना वापतको भुक्तानी र प्रश्नपत्र तयार गरेवापत तथा उत्तर पुस्तिका जाँच गरेवापतको भुक्तानी आदि सेवा वापतको भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी नहुने व्यवस्था भएको छ । ऐनको यस व्यवस्था थप हुन अगाडी यस्तो आयको भुक्तानीमा १५ प्रतिशतले अग्रिम कर कट्टी हुने र त्यस्तो भुक्तानी अन्तिम कर कट्टी हुने भुक्तानी भएकोले आयमा समावेश गर्नु पर्दैनथ्यो । ऐनको यस व्यवस्थाले उपरोक्त अनुसारको आयमा समेत सामान्य दरमा कर लाग्ने अवस्था सिर्जना भएको छ । यस प्रकारको आय प्राकृतिक व्यक्तिको मात्र आय हुने भएकाले र यस्तो आय

पटके आय भएकोले विभिन्न पटक प्राप्त गरेको आयको लेखांकन गरी राख्नु व्यवहारिक देखिदैन । विभिन्न पटके आय हुने र त्यस्तो आयहरू लेखांकन गरी स्वयंकर निर्धारण गरी अग्रिम कर कट्टी गरी विवरण समेत पेश गर्न कठिन हुन्छ । अग्रिम कर कट्टी गर्ने व्यवस्थालाई करको दायरामा ल्याउने उद्देश्यले गरिएको व्यवस्था भएकोले यस किसिमको आयको भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने र त्यस्तो अग्रिम कर कट्टी अन्तिम कर कट्टी हुने भुक्तानीको रूपमा ऐनको दफा ९२ मा समावेश गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

४. **बैंकिङ्ग कारोबार गर्ने सहकारी संस्था :** आयकर ऐन, २०५८ को दफा २२ को उपदफा ३ मा “उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि बैंकिङ्ग व्यवसायका सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ तथा बैंकिङ्ग सम्बन्धि प्रचलित कानूनको अधिनमा रही नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेको लेखांकनलाई विभागले मान्यता दिन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । हाल नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३, वित्तीय मध्यस्थ ऐन, २०५५ एवं सहकारी ऐन, २०४८ अनुसार दर्ता भै बैंकिङ्ग तथा वित्तीय कारोबार गर्दै आएको छ । सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भएका केही सहकारी संस्थालाई समेत सिमित वित्तीय कारोबार गर्ने स्विकृती प्रदान गरेको अवस्था छ । यस किसिमको व्यवस्थाले सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भै बैंकिङ्ग कारोबार गर्ने सहकारी संस्था, वित्तीय मध्यस्थ ऐन अनुसार दर्ता भएका संस्था वा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सिमित कारोबार गर्ने स्विकृति पाएका बैंकहरूले यस ऐनको यस दफाको व्यवस्था अनुसार लेखांकन गर्न पाउने वा नपाउने भन्ने सम्बन्धमा द्विविधा रहेको छ । सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भएको निकायलाई छुट्टै गरेको दरको व्यवस्था भएको हुँदा यो सुविधा प्रदान गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्बन्धमा भएको गरेको दर विभेदकारी हुने देखिन्छ । अतः यस सम्बन्धमा यस उपदफाको स्पष्टीकरण अन्तर्गत ऐनको अनुसूची १ को दफा २ को उपदफा ३ को खण्ड ख को उपखण्ड ३ अनुसार *कर तिर्ने निकायले यो सुविधा प्राप्त नगर्ने व्यवस्था ऐनमा गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।*

५. **साभेदारी संस्थाको सम्बन्धमा रहेको विभेदकारी व्यवस्था हटाउनु पर्ने :** आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५४ मा लाभांश कर भन्ने व्यवस्था अन्तर्गत उपदफा १ को खण्ड (क) मा कम्पनीले वितरण गरेको लाभांशमा कर लाग्ने र खण्ड (ख) मा अन्य निकायले वितरण गरेको लाभांशमा कर नलाग्ने व्यवस्था रहेको छ । आर्थिक ऐन, २०६७ ले प्राकृतिक व्यक्तिको २५ लाख भन्दा बढी कर योग्य आय भएमा थप ४० प्रतिशत सरचार्ज लाग्ने व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक ऐनको उपरोक्त व्यवस्था एवं दफा ५४ को उपदफा १ को व्यवस्थाको कारणबाट प्राकृतिक व्यक्तिले कम्पनी बाहेक अन्य निकाय खडा गरी व्यवसाय गरी आर्थिक ऐन, २०६७ को व्यवस्थाबाट बाहिर रहन सक्ने योजना बनाउन सक्दछन् । विशेष गरी साभेदारी संस्था दर्ता गरी कर योजना बन्न सक्दछ । साभेदारीलाई आयकर ऐनले निकाय मानेको छ ।

यदि साभेदारीमा साभेदारको संख्या बीस भन्दा बढी रहेको छ भने त्यस्तो साभेदारी संस्था कम्पनी हुने व्यवस्था छ । यसले गर्दा साभेदारको संख्याको आधारमा साभेदारी संस्था कम्पनी हुने वा नहुने हुन्छ । यदि कुनै साभेदारी संस्थामा बीस भन्दा बढी साभेदारीहरू भएको अवस्थामा त्यस्तो साभेदारीले वितरण गर्ने लाभांश गरेको दायरामा आउंछ अन्यथा गरेको दायरामा आउंदैन । यसर्थ साभेदारी संस्थाको सम्बन्धमा रहेको विभेदकारी व्यवस्था हटाउन ऐनको दफा ५४ को उपदफा १ को खण्ड (क) मा कम्पनी वा साभेदारी र शेयरवाला पछाडी वा साभेदारी भन्ने शब्द राख्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

६. देशको आर्थिक स्थिति तथा सरकारको नीतिगत अवधारण सम्बन्धी श्वेतपत्रमा “गाउँमा शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा तथा रोजगारी सृजना गर्ने कार्यकालागि कुनै संघ संस्थाले दान गरेमा आयकरमा त्यस्तो खर्च कट्टा गर्न पाउने व्यवस्था गर्ने” भनि उल्लेख भएको हुँदा सो अनुसार व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
७. जारी भएको उर्जा नीति अनुरूप उर्जा संकटकालभित्रै निर्माण प्रारम्भ गर्ने जलविद्युत आयोजनाले सम्वत् २०७५ साल चैत्र महिनासम्म व्यापारिक रूपमा जलविद्युतको उत्पादन सुरु गरेमा पहिलो १० वर्षसम्म पुरै आयकर छुट पाउने र त्यसपछिको ५ वर्षसम्म ५० प्रतिशत आयकर छुट पाउने गरी ऐनमा संशोधन गर्नुपर्ने ।
८. हालका वर्षमा पैठारीमा वृद्धि भएको तर निर्यातमा वृद्धि नभएको अवस्था छ। बढ्दो व्यापार घाटाको कारण नकारात्मक भएको स्रोधनान्तर स्थितिको सुधार गर्न व्यापार घाटालाई कम गर्नुपर्ने देखिन्छ । निर्यातजन्य उद्योग तथा सेवाको प्रवर्द्धन गर्नको लागि आयकरको दरले समेत सहयोग पु-याउन सक्ने हुँदा निकासी उद्योगको आयमा लाग्ने करमा पुनर्विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
९. हाल विद्यमान लोडसेडिङले गर्दा औद्योगिक उत्पादनमा नकारात्मक असर परिरहेको परिप्रेक्ष्यमा सो अवस्थालाई सुधार गर्न औद्योगिक व्यवसायीहरूलाई विद्युतको बैकल्पिक श्रोतमा समेत लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ । यसर्थ, औद्योगिक कार्यमा प्रयोग हुने विद्युत उत्पादनका लागि प्रयोग गरिने मेशिनरी खरिदमा भएको खर्चको ५० प्रतिशत ह्रासको रूपमा खर्च छुट दिइ बाँकी ५० प्रतिशत पूँजिकरण गर्न दिनुपर्ने । यसरी पैठारी हुने मेशिनरी सामानको खरीद खर्च कम गराउनको लागि भन्सार तथा मू.अ.कर छुट दिन उपयुक्त हुने ।
१०. व्यापार घाटा दिनानुदिन बढ्दै गईरहेको हालको अवस्थामा सुधार ल्याउन स्वदेशी वा विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्नुपर्ने हुन्छ । करका दरहरूमा वर्षेनी परिवर्तन गर्दा लगानी कर्ताहरूको लगानी सुनिश्चित नभई

लगानी तर्फ आकर्षित नभई रहेको स्थितिलाई सुधार गर्न आगामी ५ वर्षसम्म गरेको दरलाई नकारात्मक रूपमा परिवर्तन नगर्ने प्रतिवद्धता नेपाल सरकारको तर्फबाट व्यक्त हुनुपर्ने ।

११. नेपालमा पाइने सवै खाले जडिवुटीहरूको यथोचित व्यवस्था नहुनाले धेरै कम मूल्यमा विक्री वा निकासी भईरहेको छ र सोही जडिवुटी प्रशोधित रूपमा पुनः धेरै बढी मूल्यमा देशमा भित्रिएको पनि छ । यस अवस्थाको अन्त्य गर्नका लागि जडिवुटीसंग सम्बन्धित वन पैदावारको उत्पादन प्रयोग गरी संचालित जडिवुटी उद्योगहरूलाई आयकर तर्फ विशेष छुटको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा स्वदेशी वा विदेशी लगानीकर्ताहरू आकर्षित हुन्छन् । साथै कृषिजन्य र पशुपञ्छी उद्योगलाई समेत यही किसिमको छुट सहूलियत उपलब्ध गराउन उपयुक्त देखिन्छ ।
१२. देशमा उद्योग व्यवसायको विकासको गतिलाई तिब्र पार्न देशमा स्थापित उद्योगहरूले उद्योगको करयोग्य आयबाट उत्पादन विविधिकरण गर्न र क्षमता अभिवृद्धि गर्नमा उपयोग गरेको छ भने त्यसरी उपयोग भएको रकम करयोग्य आयबाट कटौत गर्न दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
१३. देशको विभिन्न भागमा रहेका चिया उद्योगहरूले चिया खेती गर्नका साथै प्रोसेसिङ युनिट समेत सञ्चालन गर्ने भए चिया खेती तर्फको आयकर छुटको आय मानी प्रोसेसिङ तर्फको आयमा कर लगाउन उपयुक्त हुने । यो प्रयोजनको लागि आयको गणना गर्दा कुल आयको ५० प्रतिशत कृषि आय र ५० प्रतिशत औद्योगिक आय कायम गरी सोमा मात्र आयकर लगाउने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने ।
१४. वार्षिक रू. पच्चीस लाखभन्दा बढी करयोग्य आय भएका प्राकृतिक व्यक्तिले आय विवरण पेश गर्नपर्ने र अग्रिम कर कटौती भएको रकम समायोजन गर्न पाउने गरी ऐनमा संशोधन गर्न उपयुक्त हुने ।

द. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ मा संशोधन गर्नुपर्ने वुंदाहरू एव अन्य सुझावहरू

१. पूंजीगत वस्तुको क्रेडिट जथाभावी रूपमा दावी गरी कर छुल्ने प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेकोले कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग गर्न पैठारी, खरिद वा निर्माण गरिएका पूंजीगत वस्तुहरूमा तिरेको कर प्रत्येक आर्थिक वर्षको असार महिनामा गणना गरी सो महिनामा मात्र दावी गर्न पाउने गरी ऐनमा संशोधन गर्न आवश्यक भएको ।

२. ईटाको वार्षिक कारोवार रू. २० लाख भन्दा बढिनै हुने भएकोले जुनसुकै स्थानमा रही ईटाको कारोवार गरे पनि त्यस्तो कारोवार मूल्य अभिवृद्धि गरेको दायरामा ल्याउन अनिवार्य दर्ताको व्यवस्था मिलाउन आवश्यक भएको ।
३. करदातामा आउन सक्ने विकृति तथा नक्कली विल विजकवाट हुन सक्ने राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न लेखा परीक्षक, लेखापाल र अन्य मतियारहरूको समेत मिलोमतो नियन्त्रण गर्न आवश्यक देखिएको छ । यसर्थ गरेको दायित्व कम गर्न नक्कली विल विजक बनाई लेखा राख्न वा अन्य तरिकाले सहयोग गर्ने, कसूरदार व्यक्तिलाई जानाजान वा लापरवाही गरी मद्दत गर्ने वा सहायता दिने वा दुरुत्साहन गर्ने वा सल्लाह दिनेलाई मतियारमानी त्यस्ता व्यक्तिको सहयोगले कम तिरेको गरेको पचास प्रतिशत रकम शुल्क लगाई मतियारवाट असूलउपर गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
४. कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले कर छुली कारोवार गरेको र तत्काल राजस्व असुल नगरेमा पछि असुल हुने सम्भावना न्यून रहेको अवस्थामा धरौटी मांग गर्ने र सो बुझाउन नसकेमा महानिर्देशकको पूर्वस्वीकृति लिई थुनामा राखी अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सकिने व्यवस्था मिलाउने ।
५. ठूला एपार्टमेण्ट निर्माण गरी सो एपार्टमेण्टमा गेष्टहाउसले प्रदान गर्ने सुविधाको अतिरिक्त भान्साको प्रयोजनको लागि आवश्यक सुविधाहरूको व्यवस्था गरी बहाल सम्भौता गरी वा नगरी छोटो अवधिको लागि स्वदेशी तथा विदेशी पाहुनाहरूलाई बहाल दिएमा गेष्टहाउसको सेवा प्रदान गरे सरह कर लाग्ने व्यवस्था मिलाउने ।
६. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनले कृषि कार्यमा प्रयोग हुने ट्र्याक्टरलाई कर छुटको सूचीमा राखेको छ । ट्र्याक्टर पैठारी गर्दा पैठारीकर्ताले विक्रिको लागि पैठारी गर्ने हुँदा सोको प्रयोग के का लागि हुन्छ यकिन गर्न सकिदैन । कृषि कार्यमा प्रयोग हुने ट्र्याक्टरलाई छुट दिइएको भएतापनि ट्र्याक्टर धनीहरूले यसको प्रयोग व्यापक रूपमा हुवानीको साधनको रूपमा गरेको पाइएकोले ट्र्याक्टरलाई छुटको सूचिवाट हटाउनु पर्ने ।
७. हाल लागि आएको एकल दरको कर प्रणाली बारे समायानुकूल पुनरावलोकन गरी बहुदर कर प्रणालीमा जान सवै क्षेत्रवाट सुझाव प्राप्त भएको परिप्रेक्ष्यमा बहुदर कर प्रणालीमा जाँदा देशको समग्र राजस्व परिचालनमा पुग्न सक्ने असर एवं अन्य मुलुकहरूको अनुभव समेतका बारे अध्ययन गर्न आवश्यक भएकोले त्यसवारे विज्ञ कमिटी गठन गरी सोवाट प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा मात्र उपयुक्त कदम चाल्नु पर्ने ।

८. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ ले बैकल्पिक उर्जा केन्द्रको सिफारिशमा सौर्य शक्ति उत्पादन गर्ने संयन्त्र तथा उपकरणलाई छुटको अनुसूचीमा राखेको र स्वदेशी उद्योगले उत्पादन गरेको सौर्यशक्ति उत्पादन संयन्त्र तथा उपकरणलाई सुन्य दरको सुविधा उपलब्ध गराएको छ । बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र मार्फत तोकिएको भौगोलिक क्षेत्रमा जडान हुने सौर्यशक्ति उपकरणमा निश्चित रकम अनुदानको सुविधा समेत प्रदान गरेको छ । यसरी सौर्यशक्ति उत्पादनमा प्रयोग हुने उपकरण मध्ये ट्युबलर ब्याट्रीको हकमा मात्र बैकल्पिक उर्जा केन्द्रको सिफारिशमा मू.अ.कर छुट दिने र अन्यको हकमा सिफारिश आवश्यक नपर्ने गरी छुट दिने व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुने ।
९. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐनको अनुसूची १ को समूह-११ को १२ मा भंसार दरवन्दीको भाग ८४ को ५ प्रतिशतसम्म भन्सार महसुल लाग्ने मेशिनरी तथा उपकरणहरूमा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने व्यवस्था छ । भाग ८४ अन्तर्गत पर्ने मेशिनरी औजारहरू उत्पादनमूलक उद्योगको हकमा मात्र आकर्षित हुने देखिदैन । यसर्थ उक्त व्यवस्थालाई पुनरावलोकन गरी उत्पादनमूलक उद्योगले पैठारी गर्ने मेशिनरी एवं औजारहरू तथा उपकरणहरूमा मात्र मू.अ.कर छुट दिने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
१०. मू.अ.कर ऐनको अनुसूची-१ को कर छुटको सूचीमा पुनरावलोकन गरी करको दायरा वढाउदै लैजाने नीति अवलम्बन गर्नको निमित्त भन्सारसंग सहकार्य गरी ठोस कदम चाल्न उपयुक्त हुने ।
११. दर्ता भएका करदाताले मू.अ.कर लाग्ने व्यवसाय गर्न पूजिगत खरीदमा तिरेको मू.अ.कर त्यस्ता दर्तावालाले वस्तु वा सेवाको विक्री सुरु नगरेसम्म फिर्ता माग गर्न नपाउने र यो प्रयोजनको लागी ऐनको दफा २४घ. आकर्षित नहुने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

९. मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली २०५३ मा संशोधन गर्नुपर्ने वुंदाहरू

मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ मा भएको परिवर्तन बमोजिम मिलाउन मू.अ.कर नियमाली, २०५४ को नियम ३० र नियम ३२ मा ७ दिनको सट्टा १५ दिन गराउनु पर्ने र नियम ३९(४), ३९(५) र ४५ मा ऐनले खारेज गरिसकेको अनुसूची कायम राखीएकोले अनुसूची- १४ र अनुसूची- १५ को सट्टा अनुसूची १० राख्ने र नियम ४५(३) वाट अनुसूची- १९ भन्ने शब्द हटाउनु पर्ने ।

१०. अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ मा संशोधन गर्नुपर्ने वुंदाहरू र अन्य सुझावहरू

१. उपहार र नगद छुटको आधारमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा भई मानव स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरलाई रोक्न मदिरा वीयर तथा चुरोट उद्योगहरू र तिनका विक्रेताहरूले कुनै पनि प्रकारको **उपहार कार्यक्रम** सञ्चालन गर्न र मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका बाहेक अन्य क्रेतालाई **नगद छुट दिन नपाउने** र यसो गरेको पाईएमा इजाजतको शर्त उलंघन गरेको मानिनु पर्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने ।
२. अन्तःशुल्क ऐनमा **विगोको परिभाषा** उल्लेख नभएको हुँदा विगोको स्पष्ट परिभाषा राख्न उपयुक्त हुने ।
३. भौतिक नियन्त्रण प्रणाली अन्तर्गतको उत्पादनमा अन्तःशुल्क स्टिकरको प्रयोग हुने गरेको तर यसको सत्यासत्य परिक्षण सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था नभएकोले प्रयोग हुने **स्टिकर परिक्षणको अधिकार** विभागलाई हुने गरी ऐनमानै व्यवस्था हुनु पर्ने ।
४. **नक्कलि अन्तःशुल्क स्टिकरको** प्रयोगलाई निरूत्साहित गर्न र अपराध गर्नेलाई दण्ड सजायको भागीदार बनाउन अवैध स्टिकर प्रयोग गरेको वा कतै कुनै तरिका तथा श्रोतवाट जफत वा फेला परेमा त्यस्तो स्टिकरको प्रयोगवाट उत्पादन हुने शक्ति र परिणामको आधारमा दण्ड जरिवानाको व्यवस्था ऐनमा राख्न उपयुक्त हुने ।
५. **अन्तःशुल्कको दायरा विस्तारः** अन्तःशुल्क राजस्व परिचालन वृद्धि गर्न यसको दायरा विस्तार हुनु आवश्यक देखिएको छ । यसरी दायरा विस्तार गर्दा वस्तुले वातावरणमा पार्ने प्रभाव, उपभोगवाट जनस्वास्थ्य तथा सामाजिक जीवनमा पार्ने असर र जल, जंगल र जमिन जस्ता प्रकृतिक श्रोतको उपयोग समेतलाई आधार बनाउन उपयुक्त हुने ।
६. **आयातीत विदेशी मदिरामा ऐजीड** ^{द्वनष्लन०} **वा मूल्यको आधारमा अन्तःशुल्क लगाउनुपर्ने** । बोटलमा उत्पादन मिति उल्लेख भएकोमा बाहेक आयातकर्ताले नै कतिवर्ष पुरानो मदिरा हो भनि घोषणा गर्नुपर्ने वा घोषणा भएको मूल्यको आधारमा अन्तःशुल्क लगाउने व्यवस्था गर्नु उचित हुने ।
७. **चुर तथा तमाखुको** स्थानिय विक्रिमा अन्तःशुल्क नलाग्ने र सो सम्बन्धी उद्योगले उद्योगको नाममा आयात गर्ने सुर्तिमा समेत अन्तःशुल्क नलाग्ने व्यवस्था भएको हुँदा त्यस्ता उद्योगवाट राजस्व चुहावटको सम्भावना रहेकोले **स्थानिय विक्री अथवा आयातमा अन्तःशुल्क लगाउनु पर्ने** कानूनी व्यवस्था मिलाउने ।
८. **खाने सुर्ति** (ऋजभघष्लन त्यदबअय) र **सिगारको** उत्पादन, पैठारी तथा विक्री वितरण नियमित गरी राजस्व जोखीम कम गर्न विभागले तोके बमोजिम प्याकि गराई **स्टिकर लगाउने** प्रवन्ध मिलाउदा यसवाट हुन सक्ने चोरी पैठारी तथा अवैध उत्पादनमा हुन सक्ने नियन्त्रण र राजस्व वृद्धि वारे अध्ययन गर्न उपयुक्त हुने ।
९. **गिट्टी र बालुवा निकाशीमा हरित कर** (न्वभभल त्बह) **लगाउनु पर्ने** यस्तो वस्तुमा हरित कर असुल गर्दा ठेक्का दिँदाकै वखत न्युनतम कबोल अंकको निश्चित

- प्रतिशत हरित कर (न्वभमल त्वह) लगाउने र यसको नियमन अन्तःशुल्क ऐन, नियम बमोजिम गर्न उपयुक्त हुने ।
१०. सार्वजनिक वन, सामुदायिक वन र नीजि वनबाट काठ (दाउरा बाहेक) कटान मुद्दानको स्वीकृति दिदाकै बखत तथा लिलाम विक्री गर्दाकै बखत हरित कर (न्वभमल त्वह) असूल गर्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउने र यसको नियमन अन्तःशुल्क ऐन, नियम बमोजिम गर्न उपयुक्त हुने ।
११. प्लाष्टिकका वस्तु उत्पादन र अनियन्त्रित उपभोगबाट वातावरणमा पर्ने नकारात्मक प्रभाव कम गराउन तथा त्यस्तो प्रयोग भइसकेका प्लाष्टिकको पुनःउपयोग गरी उत्पादन गर्ने रिसाइकल (अथअभि) उद्योगलाई मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क छुट हुन उपयुक्त हुने ।
१२. आर्थिक वर्ष २०६८/६९ बाट अन्तःशुल्क प्रशासनमा द्रुगतकबतप्यल कथकतभ लागु गरिने भएको हँदा ऐनको दफा ९(१) बमोजिमको इजाजतपत्र स्वयम् निष्काशन प्रणाली अन्तर्गतका उद्योग तथा सेवा प्रदायकहरूलाई पनि लिन अनिवार्य गरिने तर स्वयम् निष्काशन अन्तर्गतका यस्ता इजाजत पत्रवालाले नविकरण गर्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था मिलाउने ।
११. अन्तःशुल्क नियमावलीमा गर्नुपर्ने सुधार :
१. अन्तःशुल्कको भौतिक नियन्त्रण प्रणाली अन्तर्गतका उद्योगले इजाजतपत्र लिदा उत्पादन, विक्री, खरिद, निकासी र पैठारी को अलग अलग अन्तःशुल्क इजाजतपत्र लिनुपर्ने र सो वापत भिन्दा भिन्दै दस्तुर तिर्नुपर्ने व्यवस्था भएमा व्यवसायीबाट यो प्रक्रिया भ्रणभटिलो भएको गुनासो आएकोले एउटै इजाजतपत्र दिने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने ।
२. इजाजत पत्र दस्तुर तथा नविकरण दस्तुर पुनरावलोकन: अन्तःशुल्क ऐनको दफा ९ बमोजिम अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन, पैठारी, विक्री, सञ्चय वा अन्तःशुल्क लाग्ने सेवा प्रदान गर्न जारी हुने अनुसूची २ बमोजिमको इजाजत पत्र दस्तुर तथा नविकरण दस्तुरमा वस्तु तथा सेवाको प्रकृति अनुरूप समय सापेक्ष पुनरावलोकन हुन उपयुक्त हुने ।
१२. शिक्षा सेवा शुल्क सम्बन्धी सुझावहरू
१. शिक्षा सेवा शुल्कतर्फ क्षेत्राधिकार विस्तार गर्नको निमित्त नगरोन्मुख गा.वि.स.मा सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरूलाई समेत दायराभित्र ल्याउनुपर्ने ।
२. शिक्षा सेवा शुल्क सम्बन्धी छुट्टै कार्यविधि ऐन तर्जुमा गर्न आवश्यक भएको।
१३. स्वास्थ्य सेवा कर सम्बन्धी सुझावहरू

१. मुटु रोग, क्यान्सर रोग तथा मृगौला रोगको उपचार र साठी वर्ष उमेर नाघेका नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवा कर छुट हुन उपयुक्त हुने ।
२. स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने चिकित्सकहरूले विरामी दर्ता रजिष्टर अनिवार्य रूपमा राख्ने व्यवस्था कानूनमा नै गर्नुपर्ने ।

१४. प्रशासनिक सुधारहरू सवन्धी सुझाव

१. कार्यालयहरूमा अन्तःशुल्क डेस्कको व्यवस्था : आन्तरिक राजस्व विभाग तथा अन्तरगतका कार्यालयहरूको कार्यमूलक संगठन र यसको काममा दोहोरोपना नआउने गरी वार्षिक राजस्व संकलनको २५ प्रतिशत भन्दा बढि अन्तःशुल्क राजस्व उठ्ने कार्यालयहरूमा कर अधिकृतहरूको नेतृत्वमा छुट्टै अन्तःशुल्क डेस्क खडा गर्ने र निरीक्षण, मास्केवारी परीक्षण, जर्ति मिन्हा, अन्तःशुल्क निर्धारण, अन्तःशुल्क स्टिकरको व्यवस्थापन तथा मागफाराम उपरको निगरानी समेत कार्यालयको अन्तःशुल्क सम्बन्धी सम्पूर्ण काम उक्त डेस्कबाट हेर्ने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
२. प्रशासनिक सुधारको लागि विज्ञ टोलीबाट अध्ययन : विद्यमान कर प्रणालीको समग्र अध्ययन गरी कर संरचनामा गर्नुपर्ने सुधार वा परिवर्तनवारे विज्ञबाट परामर्शलाई अन्तःशुल्क प्रशासनलाई चुस्त एवं प्रभावकारी बनाउन छुट्टै प्रशासनिक संरचनाको आवश्यकतावारे अध्ययन गर्न आवश्यक भएको ।
३. फ्लो मिटरको अभिलेखलाई क्रसचेक गर्ने व्यवस्था : हाल वियर उद्योगहरूमा जडान भएका विद्य भतभच को उपयोग पूर्ण रूपमा गर्न नसकि रहेको अवस्थामा विद्य भतभच मा संलग्न कर्मचारिलाई स्वदेशी तथा विदेशि तालिम दिई दक्ष बनाई विद्य भतभच संचालनमा ल्याई भौतिक नियन्त्रण प्रणालीमा आधारित वियर उद्योगलाई स्वयम निश्कासन प्रणाली अन्तर्गत नमुनाको रूपमा विकास गर्ने तर्फ अध्ययन गराउने र विद्य भतभच को अभिलेख ऋचयकक अजभअप को लागि वियरको क्राउन कर्कलाई चुहावट नियन्त्रणको त्यर्ग को रूपमा प्रयोग गर्ने ।
४. अन्तःशुल्क सफ्टवेयरको प्रयोग : प्रयोगको चरणमा रहेको अन्तःशुल्क क्यातघवचभ लाई आ.व. २०६८।६९ भित्रै भौतिक नियन्त्रण प्रणालीका उद्योगमा पूर्ण रूपमा कार्यन्वयनमा ल्याउने र सोको भभभमदवअप को आधारमा आगामी दिनहरूमा अन्य वस्तुहरूमा पनि क्मी च्मयखर्बि कथकतभ पूर्ण रूपमा लगाई अन्तःशुल्क प्रशासनलाई आयकर र मू.अ.कर जस्तै भा(चभलमधि बनाउने।
५. अन्तःशुल्क निर्देशिका: कार्य सम्पादनमा हुन सक्ने द्विविधा अन्त्य गरी कार्यालयहरूले सम्पादन गर्ने काममा एकरूपता र पारदर्शिता ल्याउन

अन्तःशुल्क ऐन तथा नियमावलीमा हालसम्म भएका संशोधन समेत समेटेर अन्तःशुल्क निर्देशिका तयार गरी जारी गर्नुपर्ने ।

६. **अन्तःशुल्क स्टिकर भण्डारः** आन्तरिक राजश्व विभागको **स्टिकर भण्डारणको लागि** छुट्टै गोदाम नभएको र हाल खाद्य संस्थानको गोदाम भाडामा लिएर भण्डारण गरिएको छ । यसरी अर्काको गोदाम भाडामा लिएर भण्डारण गर्दा स्टिकरको सुरक्षामा समस्या आउने सम्भावना रहेको साथै स्टिकर खरिद सम्बन्धि गृह्य न्वचकग उत्रकवगभिक् संग गरिएको सम्झौता बमोजिम प्रथम खरिद आदेश अनुसारको स्टिकर आउने क्रममा रहेको तर सो परिणामको स्टिकर भण्डारण गर्ने गोदामको अभाव रहेको हुँदा **हेटौंडा वा भरतपुरमा गोदाम** सहित अन्तःशुल्क स्टिकर व्यवस्थापन गर्न छुट्टै कार्यालयको स्थापना हुन उपयुक्त हुने।
७. **स्थायी संस्थापनले राख्नुपर्ने श्रेस्ताप्रणाली तयार गर्नुपर्नेः** सन् २०११ देखि नेपालले सेवा क्षेत्रमा विदेशी लगानीलाई खुल्ला गरेको अवस्थामा भविष्यमा कमचखष्अभ एभ हर्ू बढ्ने सम्भावना बढिरहेको छ । त्यस्तै निर्माण तथा स्थापना १त्रयलकतचगअतप्यल बलम भक्तबदक्कजभलत० गर्ने कार्यमा समेत विदेशी बासिन्दाको संलग्नता रहेको छ । उपरोक्त अनुसार एभ ले नेपालको आयकर ऐन अनुसार नेपालमा आर्जन गरेको हदसम्मको आयमा लाग्ने कर स्पष्ट एवं पारदर्शी रूपले भुक्तानी गर्ने व्यवस्थाको लागि स्थायी संस्थापनहरूको प्रकार अनुसार त्यस्ता स्थायी संस्थापनहरूले राख्नुपर्ने कागजात एवं खडा गर्नुपर्ने श्रेस्ताको ढाँचा तयार गरी लागु गर्नुपर्ने ।
८. **सेवा वा वस्तु करारको माध्यमबाट खरिद गर्ने सम्बन्धमा तयार पारिने कागजात** १त्भलमभच म्यअगभलत०स् नेपाल सरकारका विभिन्न निकाय वा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएका प्रतिष्ठानहरूलाई त्यस्तो वस्तु तथा सेवा खरिद गर्ने सम्झौतामा नै करका व्यवस्थाहरू उल्लेख गराउने व्यवस्था गर्नुपर्ने र उपरोक्त निकाय बाहेकका अन्य व्यक्तिहरूलाई यस सम्बन्धी जानकारी दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
९. **सदस्यहरूको माध्यमबाट गरिने ब्यापार** १त्भतधयचपष्लन द्यगकष्लभकक०स् यस्तो कारोवार हुने वस्तु तथा कारोवार गर्ने व्यक्तिको पहिचान गरी त्यस्तो कारोवार एवं कारोवारमा संलग्न हुने सदस्यहरू जसले कमिशन प्राप्त गरेको हुन्छ सवैलाई करको दायरामा ल्याउने संयन्त्र बनाउनु पर्ने ।
१०. **मूल्य हस्तान्तरण सम्बन्धी निर्देशिका** १त्चबलकाभच एचष्अष्लन नाष्भभष्लभ) बनाउनु पर्ने : वर्तमान समयमा व्यवसायिक कारोवारहरू एवं रोजगारी देशभित्र मात्र सिमित नरही अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा समेत हुने गर्दछ । बासिन्दा एवं गैर बासिन्दा व्यक्तिको बीच हुने व्यवसाय एवं प्रविधी हस्तान्तरण बजार मूल्य

१ब्रचपभत ख्वगिभ० मा हुनुपर्नेमा गैर बासिन्दा ब्यक्तिले आफ्नो शाखा कार्यालय, सम्पर्क कार्यालय, विशेष एजेण्ट १म्भउभलमभलत द्रनभलत० आदिको माध्यमबाट गर्दा बजार मूल्य अनुसार नहुने अवस्था हुन्छ । यसबाट जुन देशमा आय आर्जन भएको छ त्यस्तो स्रोत त्यस देशमा त्यस देशको कानून अनुसार संकलन हुनुपर्ने कर संकलन नहुन सक्दछ । यसर्थ यस्तो माध्यमबाट कर चुहावटलाई नियन्त्रण गर्न सम्बद्ध ब्यक्तिको पहिचान गर्ने, सम्बद्ध ब्यक्तिहरूको बीचमा हुने कारोबारलाई द्रकक भिलनतज एचअभ अनुसार गर्नुपर्ने, त्यसको लागि खडा गर्ने श्रेस्ता एवं त्वबलकाभच एचअप्लन को कारणबाट राजस्व अपचलनबाट प्रभावित हुने अन्य निकायहरूसंग समेत समन्वय गरिनुपर्ने हुन्छ । यसर्थ त्वबलकाभच एचअप्लन नाप्मभप्लिभ हालका समयमा विकसित र उदयमान अर्थतन्त्र बाहेकका अन्य विकासशील देशहरूले समेत जारी गरिसकेकाले यस्तो नाप्मभप्लिभ जारी गर्नुपर्ने ।

११. दीर्घकालीन करार सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने : आयकर ऐन २०५८ को दफा २६ मा दीर्घकालीन करार सम्बन्धमा व्यवस्था भएको छ । दीर्घकालीन करार अन्तर्गत रोजगारी व्यवसाय वा लगानीको आय गणना गर्दा करारको सम्पन्न प्रतिशत अनुसार क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने रकम र क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार कट्टी गरिने अनुमानित रकम प्राप्त गरिएको वा खर्च गरिएको मानिने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । हाल दीर्घकालीन करार भन्नाले निर्माणसंग सम्बन्धित करार मात्र भन्ने आशय कर प्रशासन, करदाता एवं कर व्यवसायीहरूलाई रहेको छ । नेपाल लेखामानले समेत आफ्नो लेखामानमा ऋयलकतचगअतप्यल ऋयलतचवअत लाई मात्र समावेश गरेको छ । यदि करारको वहाली अवधी बाह्र महिना भन्दा बढी रहेको छ भने त्यस्तो करार अन्तर्गतको रोजगारी, लगानी वा व्यवसाय दीर्घकालीन करार हुन्छ । आयकर निर्देशिका, २०६६ ले समेत ऋयलकतचगअतप्यल ऋयलतचवअत को सम्बन्धमा मात्र उल्लेख छ । ऋयलकतचगअतप्यल ऋयलतचवअत बाहेकका अन्य करारहरू जुन १२ महिना भन्दा बढी अवधीको हुन्छ र त्यस्तो करारको प्रतिफल विलम्बीत हुन्छ भने त्यस्ता सबै करार दीर्घकालीन हुन्छ । यसर्थ दीर्घकालीन करारको सम्बन्धमा ऐनले व्यापक दायरा अंगालेको छ । ऐनको परिभाषा अन्तर्गत दीर्घकालीन करार अन्तर्गत पर्ने करारहरूबाट व्यवहारमा दीर्घकालीन करारको व्यवस्था अन्तर्गत रही आय विवरण दाखिला नभएको अवस्था छ । यसले गर्दा दीर्घकालीन करार अन्तर्गत प्राप्त हुनुपर्ने आयकर समयमा नै प्राप्त नभएको अवस्था समेत छ ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ को उपदफा २ मा प्रतिफल विलम्बीत हुने करार, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार कट्टा गरिने, समावेश नभएको करार १म्भअगिमभम ऋयलतचवअत० र सम्पन्न प्रतिशतको करार तोकिए बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था छ । ऐनको यस व्यवस्था अनुसार आयकर नियमावलीको नियम ११ तथा १२ मा व्यवस्था

अनुसार आयकर नियमावलीको नियम ११ तथा १२ मा समावेश नहुने करार, क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने रकम तथा क्रमबद्ध वृद्धिको योग अनुसार कट्टा गरिने रकम एवं करारको सम्पन्न प्रतिशत निर्धारण गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख भएको छ । नियम १० मा प्रतिफल विलम्बीत हुने करारको सम्बन्धमा विभागले तोकेको कुराहरू नदेखाएमा त्यस्तो करार प्रतिफल विलम्बीत हुने करार हुनेछ भन्ने उल्लेख रहेको तर हालसम्म विभागले तोकेको अवस्था हुँदा दीर्घकालीन करारको सम्बन्धमा ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार सबै किसिमको करारलाई ऐनको दफा २६ अन्तर्गत आउने गरी एवं त्यस्ता करारको सम्बन्धमा (व्यवसाय, रोजगारी वा लगानी) आयमा समावेश गर्नुपर्ने सबै किसिमको रकम तथा खर्च कट्टी पाउने सबै खर्चहरू गणना गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था भएको निर्देशिका जारी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१३. **नेपाल लेखामानको व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने** : नेपाल लेखामान लागू हुने कम्पनीहरूमा सो लेखामान अनुसार लेखा व्यवस्था तथा वित्तीय प्रतिवेदन कम्पनीको व्यवस्थापनले तयार गर्ने गरी सुचना गर्नुपर्ने, वित्तीय लेखा परीक्षकहरूले सो लेखामान अनुसार प्रस्तुत श्रेस्ता तथा वित्तीय विवरणहरूको सम्बन्धमा स्वतन्त्र राय तथा प्रतिवेदन दिनुपर्ने र कर लेखापरीक्षकले समेत सो आधारमा कम्पनी द्रककभककभलत गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
१३. **अस्थायी रूपमा गरिने ब्यावसायिक क्रियाकलापलाई करको दायरामा ल्याउनु पर्ने** : अतिरिक्त व्यवसाय दर्ता नगरी एवं स्थायी लेखा नम्बर नलिएका व्यक्तिहरूबाट समेत त्यस्ता कारोवार गरी आय आर्जन गरेको हुन सक्दछ । वर्तमान समयमा यस्तो भेला विभिन्न नाममा आयोजना भै रहने र काठमाडौं बाहेक अन्य स्थानमा समेत यस्तो भेला आयोजना हुने र त्यस्तो भेला भएका कारोवारको रकम समेत सार्वजनिक भैरहेको अवस्था छ । यसर्थ यस्तो भेलाहरूमा हुने कारोवारहरूलाई करको दायरामा ल्याउने तर्फ आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
१४. **प्राप्त नभएको कर १९७७ न्वउ० को अध्ययन गर्नुपर्ने** : तिर्नुपर्ने भन्दा कम कर दाखिला भएको क्षेत्र, व्यक्ति वा रकमको पहिचान भएमा भविष्यमा त्यस्तो क्षेत्र, व्यक्तिहरूलाई करको दायरामा ल्याउन नीति तथा कार्यक्रम सन्चालन गरी दायरामा ल्याउन सहयोग पुग्ने भएकोले त्यस सम्बन्धी अध्ययन गर्नुपर्ने ।
१५. **विदेशी नियोगमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई करको दायरामा ल्याउने कार्यक्रम सन्चालन गर्ने** : स्थानीय रूपमा कार्यरत कर्मचारीहरू करको दायरामा नआएको हुन सक्दछ । यसर्थ यस क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीलाई करका दायरामा ल्याउन कार्यक्रम सन्चालन गर्नुपर्ने ।

१६. **न्यून विजकीकरण** : न्यून विजकीकरणको समस्या निराकरणका लागि तेश्रो मुलुकबाट सामान आयात हुंदाको जस्तै चीन तथा भारतबाट आयात हुने सामानका लागि पनि प्रतितपत्रलाई अनिवार्य गर्नुपर्ने ।
१७. **कर छुट पाउने संस्था सम्बन्धमा** : हालसम्म करको दायरामा नआएका र हाल आउन चाहेका कर छुट प्राप्त गर्न सक्ने मापदण्ड पुरा गरेका संस्थाहरूलाई एक पटकका लागि यस भन्दा अघि प्राप्त त्यस्ता प्रकारका आयमा कर नलाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
१८. **खरीद विक्रीको विवरण दाखिला गर्न लगाउने** : हालको मूल्य अभिवृद्धि करको विवरण विद्युतिय माध्यमबाट लिदा रू. एक लाख भन्दा माथिको स्थानीय खरीदको र विक्रीको विवरण लिने गरी आगामी वर्ष देखि ठूला करदाता कार्यालयबाट यसको थालनी गर्न उपयुक्त हुने ।
१९. **कर संकलन पद्धतिमा सुधार**: यसको लागी विद्यमान व्यवस्थामा सुधार गरी करदाताहरूले तिर्नुपर्ने कर आफु नजिक रहेको बैंक मार्फत तिर्नपाउने गर्न राजस्व खाता सञ्चालन गर्ने बैंकहरूको जुनसुकै शाखाहरूमा राजस्व जम्मा गर्न पाउने गरी (Any Branch Banking System) लागु गर्न उपयुक्त हुने ।
२०. **ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्राधिकार**: विगत लामो अवधि देखि रू. पच्चीस करोड भन्दा माथिको कारोवार गर्ने करदाताहरू ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने गरी राखिएकोमा करदाताको संख्यामा आएको वृद्धिको कारण कार्यबोझ बढ्नगई प्रभावकारी रूपमा कर परीक्षण, अनुसन्धान तथा अनुगमन गर्न जटिलता देखिएकोले सोको क्षेत्राधिकार परिवर्तन गरी आगामी आ.व. देखि रू. चालीस करोड बनाउन उपयुक्त हुने ।
१५. **गैर कर सम्बन्धी सुझावहरू**
१. काठको छोडपूजि र चिरान आदेशको दर रेटलाई पुनरावलोकन गरी बढाउने वन क्षेत्रको सुदृढिकरण गर्दै भाडा वा लिजमा दिन उपयुक्त हुने ।
 २. जल विद्युत आयोजना निर्माण गर्न इजाजत लिई लामो समयसम्म आयोजना सञ्चालन नगर्नेलाई निरूत्साहीत गर्न इजाजत रद्द गर्ने र इजाजत दस्तुर वृद्धि गरी वास्तविक निर्माताहरूले मात्रै इजाजत लिन पाउने गरी व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुने ।
 ३. हुलाक सेवाको शुल्क, यातायात क्षेत्रको दस्तुर तथा ट्राफिक दस्तुर र जरिवाना समसामयिक बनाउन उपयुक्त हुने ।
 ४. जलस्रोत लगानीमा रोयल्टी वृद्धि गर्न उपयुक्त हुने ।

५. क्यासिनो रोयल्टीको प्रशासन आन्तरिक राजस्व विभागले गर्ने वर्तमान कानूनी व्यवस्था रहेकोमा इजाजत दिने निकायलाई नै क्यासिनो रोयल्टी उठाउन अधिकार दिन उपयुक्त हुने ।
६. पर्यटन वर्ष २०११ भिषा शुल्क सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्न उपयुक्त हुने ।
७. नयाँ स्रोतहरूको पहिचान गर्ने क्रममा,
 - लामो दुरीका कालोपत्रे सडकमा सडक दस्तुर लगाउने
 - सम्भावना भएका थप नयाँ आरक्ष, निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गर्ने
 - थप नयाँ पदमार्ग खोल्ने
 - फोहर मैला दस्तुर लिने
 - थप हिमाल आरोहण खुला गर्ने आदि ।

१६. थप राजस्व वृद्धिको लागि चालिनु पर्ने कदम:

१. कर छुटको सीमा (तज्जभकजयमि):

मूल्य अभिवृद्धि कर लागु भएको शुरूको अवस्थामा कायम गरिएको कर छुटको सीमा आजसम्म पनि यथावत कायमै छ । तत्काल बजारमा उपलब्ध भएका लेखा सम्बन्धी तालिम प्राप्त जनशक्ति, प्रशासनीक संरचना र क्षमतामा समयको अन्तरालमा सकारात्मक परिवर्तन भईसकेको छ । यस सन्दर्भमा वस्तुगत संघ संगठन तथा उद्योग वाणिज्य क्षेत्रवाट समेत सीमा घटाउने गरी सुझाव प्राप्त भएकोहुँदा र सेवा तर्फ कर छुटको सीमा १० लाख तोकिसकेकोले वस्तु तर्फ समेत सोही बमोजिमको कर छुटको सीमा (तज्जभकजयमि) तोकिनु उपयुक्त हुने ।

२. कर छुट सम्बन्धी अनुसूची पुनरावलोकन गर्ने

मू.अ.कर ऐनको अनुसूची-१ को कर छुटको सूचीमा पुनरावलोकन गरी करको दायरा वढाउदै लैजाने नीति अवलम्बन गर्न उपयुक्त हुने ।

३. प्राप्त नभएको कर १९७७-७८ को अध्ययन गर्ने :

हाल उठनुपर्ने कर भन्दा उठिरहेको कर निकै कम भएको आशंकालाई निराकरण गर्न तिर्नुपर्ने भन्दा कम कर दाखिला भएको क्षेत्र, व्यक्ति वा रकमको पहिचान हुन आवश्यक भएकोले सो सम्बन्धमा अध्ययन गरी भविष्यमा त्यस्तो क्षेत्र, व्यक्तिहरूलाई करको दायरामा ल्याउन नीति तथा कार्यक्रम सन्चालन गर्न उपयुक्त हुने ।

४. करको दायरा विस्तार गर्न एवं करदातालाई सहज सेवा उपलब्ध गराउन आगामी वर्ष उपत्यका बाहिर कम्तीमा १३ वटा करदाता सेवा कार्यालय स्थापना गर्न उपयुक्त हुने ।
५. चालु आ.व.लाई “कर कार्यान्वयन अभियान वर्ष” को रूपमा कार्यान्वयन गरिदा राजस्व थप परिचालन भएको तथ्य सवैको सामु छ । आ.व. २०६८।६९ लाई समेत “कर कार्यान्वयन अभियान वर्ष” को रूपमा निरन्तरता दिई कर प्रशासनलाई चुस्त दुरुस्त एवं प्रभावकारी बनाई थप राजस्व परिचालन गर्न उपयुक्त हुने ।
६. समाजमा उच्च आर्थिक हैसियत भएका प्राकृतिक व्यक्तिहरू करको दायरामा नआईकन उच्च विलासी जीवन यापन गरिरहेको र त्यस्ता व्यक्तिहरूले विभिन्न कर छलिका योजना मार्फत कर नतिरी बसेका छन् । त्यस्ता व्यक्तिहरूको पहिचान गरी व्यक्तिगत विवरण (Individual Profile) तयार गरी करको दायरामा ल्याउन विशेष योजना (Pilot Programme) सञ्चालन गर्न उपयुक्त हुने ।
७. कूल राजस्व संकलनमा अन्तःशुल्क राजस्वको योगदानमा आएको वृद्धि तथा अन्तःशुल्क दायरामा आएको विस्तारले गर्दा अन्तःशुल्क प्रशासनको महत्व दिनानुदिन बढदै गरेको छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा विद्यमान कर प्रणालीको समग्र अध्ययन गरी कर संरचनामा गर्नुपर्ने सुधार वा परिवर्तन वारे विज्ञवाट परामर्शलिई अन्तःशुल्क प्रशासनलाई चुस्त एवं प्रभावकारी बनाउन छुट्टै प्रशासनिक संरचनाको आवश्यकता वारे अध्ययन गर्न आवश्यक भएको ।
८. मूल्य हस्तान्तरण (त्वबलकाभच एचएअप्लन), दिर्घकालिन करार र स्थायी संस्थापन सम्वन्धमा अध्ययन गराई प्राप्त सुझावको आधारमा कर आधार वृद्धि गर्न उपाय अवलम्बन गर्न उपयुक्त हुने ।

अनुसूचि-ग
राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण उपसमिति

(क) **परिचय**

१. पृष्ठभूमि

सक्षम, सबल र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकासका लागि आवश्यक पर्ने साधन र श्रोत पूर्तिमा राजस्वको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । अर्थतन्त्रको दीगो विकासका गर्न, आर्थिक संरचनाको बलियो जग बसाल्न र आर्थिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित अपराधजन्य कार्यहरूलाई रोकथाम, नियन्त्रण र उपचार गरीस्वस्थ अर्थतन्त्रको विकास गर्न सकारात्मक आर्थिक परिसूचक बनाउन जरुरी छ । यसका निमित्त राजस्वका क्षेत्रमा हुने चुहावट नियन्त्रण र आर्थिक अपराधका क्षेत्रमा हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारणको प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरिनु पर्दछ । संस्थागत, नीतिगत र संरचनागत सुधारका क्षेत्र सहितको प्रभावकारी व्यवस्थाको कार्यान्वयनले मात्र राजस्व प्रणालीमावान्छित नतिजा दिन सक्दछ । राजस्व चुहावट र सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्धका त्रियाकलापहरूलाई प्रभावकारी बनाउने सिलसिलामा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट मार्फत तत् क्षेत्रमा गरिनुपर्ने सुधारको सिपारिश गर्न गठित समितिले सम्बन्धित सरोकारवालासँग गरेको छलपल, अन्तरत्रियाको आधारमा पहिचान गरिएको सुभावाहरूमध्ये कार्यान्वयनशील सुभावाहरू यसैसाथ संलग्न गरी सिपारिश गरेका छौं ।

२. उपसमितिको गठन

राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण उप-समितिको गठन विधि देहाय बमोजिम रहेको छ

| | |
|--|-----------|
| १. महा-निर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | संयोजक |
| २. उप-महानिर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग (संचालन) | उप-संयोजक |
| ३. उप-महानिर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | सदस्य |
| ४. उप-महानिर्देशक, भंडार विभाग (प्रशासन) | सदस्य |
| ५. प्रतिनिधि, उपसचिव, गृह मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. प्रतिनिधि, उप सचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ७. प्रतिनिधि, निर्देशक, राजस्व अनुसन्धान विभाग | सदस्य |
| ८. प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| ९. प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्र बैंक (वित्तीय जानकारी इकाई प्रमुख) | सदस्य |
| १०. प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| ११. प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अप कमर्स | सदस्य |
| १२. प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |

(३) उपसमितिको कार्यक्षेत्र

- (क) राजस्व चुहावट हुनसक्ने क्षेत्र, स्थानविशेष र निकायको नियन्त्रणसँग सम्बन्धित विषयमा ऐन/ कानून र संरचनाको अध्ययन विश्लेषण गर्ने,
- (ख) आर्थिक अपराध एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण भएको वा हुनसक्ने विषयमा नियन्त्रण वा निवारणका लागि विद्यमान ऐन, नियम र संरचनाको अध्ययन विश्लेषण गर्ने,
- (ग) राजस्व चुहावट नियन्त्रण र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी विषयमा प्रचलित कानून जस्तै राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन/नियम, आयकर ऐन/नियम, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन/नियम, भन्सार ऐन/नियम, अन्तशुल्क ऐन/नियम आदिमा सुधार, परिमार्जन र थप व्यवस्था हुनुपर्ने भए वा आर्थिक ऐन र वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा व्यवस्था हुनुपर्ने व्यहोराको कार्यान्वयनयोग्य सुझावपेश गर्ने,
- (घ) राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विद्यमान प्रतियागत, संस्थागत र व्यावहारिक पक्षमा सुझावपेश गर्ने ।

(४) अध्ययन विधि

यस उप-समितिले आफ्ना सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने तयारीका लागि निम्नानुसार अध्ययन विधि अपनाएको छ

- क. उपसमितिका विभिन्न क्षेत्रहरूसँग सम्बद्ध सदस्य/प्रतिनिधिले आ-आफ्ना क्षेत्रबाट लिखित तथा मौखिक सुझावको प्रस्तुती,
- ख. विद्यमान ऐन, कानूनहरूको अध्ययन विश्लेषण र तिनको व्यावहारिक प्रयोगको प्रभाव ।
- ग. उपसमितिको बैठक, अन्तक्रिया र छलपल,
- घ. नेपालगञ्जमा संचालित पुर्व बजेट गोष्ठी र राजस्व चुहावट नियन्त्रण उच्चस्तरीय अनुगमन टोलीको पहिलो प्रतिवेदनको अध्ययन ।
- ङ. सुझावहरूको संकलन र विश्लेषण,
- च. सुझावहरूको तयारी ।

(ख) वर्तमान अवस्था र चुनौति

राजस्व चुहावट तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बद्ध क्षेत्रमा रहेका मौजुदा व्यवस्थाको विश्लेषण गर्दा तत् क्षेत्रमा रहेको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

(१) संस्थागत अवस्था

- राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्नका लागि अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत राजस्व अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका इकाई कार्यालयहरु,
- राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि आन्तरिक राजस्व विभाग, भन्सार विभाग र ती अन्तर्गतका कार्यालयहरु,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण र विदेशी विनिमय अपचलन नियन्त्रणका लागि अनुसन्धान निकायको रूपमा राजस्व अनुसन्धान विभाग,
- राजस्व चुहावट तथा आर्थिक अपराध नियन्त्रणका लागि सुरक्षा निकाय र सबै जिल्लामा राजस्व चुहावट अनुगमन समिति,

(२) कानूनी व्यवस्था

- राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२, अन्तशुल्क ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२, आयकर ऐन, २०५८, भन्सार ऐन, २०५८ तथा ती ऐन अन्तर्गतका नियमावलीहरु ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६६ ।
- विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ र नियम २०२१ ।

(३) उपर्युक्त व्यवस्थाका परिधिभित्र कार्य सञ्चालन गर्दा नियन्त्रणका सिलसिलामा सामना गरिएका चुनौतिहरु देहाय अनुसार छन्

क. संस्थागत चुनौति

- अनुसन्धान गर्ने योग्यतम एवं प्रयाप्त जनशक्तिको अभाव रहेको,
- अनुसन्धान निकायमा Intelligence ITमताको अभाव रहेको,
- संस्थागत र संरचनागत सक्षमता र अन्तरनिकाय समन्वय नभएको,
- चुहावट नियन्त्रण गर्ने कार्यालय तथा निकायको अवस्थिति उपयुक्त नभएको।

ख. कानूनी चुनौति

- राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा अनुसन्धान गर्ने प्रक्रियागत व्यवस्था जटिल भएको,
- वर्तमान राजनैतिक र सामाजिक अवस्थाको पाइदा उठाई राजस्व चुहावट र आर्थिक अपराध घटित हुने गरेको,
- अनुसन्धान कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक सूचना, सुराकीको अभाव रहेको र त्यस्तो सूचना/सुराकी दिनेलाई पुरस्कृत गर्ने व्यवस्था कमजोर भएको,

ग. व्यावहारिक चुनौति

- उत्तरी र दक्षिणी सीमा क्षेत्रबाट चोरी पैठारी व्यापक हुने गरेको,
- न्यून तथा अधिक बिजकीकरणको कारणबाट काल्पनिक कारोबार देखाई राजस्व छली हुने गरेको ।
- श्रोत नखुलेको आय र कमाईबाट लगानी गर्ने व्यापक प्रवृत्ति रहेको,

(ग) आ. व. ०६८।६९ बजेटको लागि प्रस्तुत गरिएका सुभावहरु

राजस्व चुहावट र सम्पत्ति शुद्धीकरण राज्यका दृष्टिबाट संगीन प्रकृतिको अपराध हो । राजस्व चुहावटका गतिविधिलाई नियन्त्रण नगर्दा मुलुकको अर्थतन्त्र सक्षम र सबल बन्न सक्तैन । अर्थतन्त्रलाई सक्षम, प्रभावकारी एवं स्वावलम्बी बनाउन र गैरकानूनी, आर्थिक गतिविधिलाई नियन्त्रण गर्न निम्नानुसारका क्षेत्रमा सुधारका लागि सिपारिश गरिएको छ

(अ) राजस्व चुहावटतर्फ

नीतिगत सुधार

१. सूर्ति पैठारी एवं सोको स्थानीय उत्पादन र उपभोगमा व्यापक राजस्व चुहावट हुने गरेकोले सूर्ति पैठारी गर्दा उद्योग वा ट्रेडिङ्ग जसले पैठारी गरे पनि अन्तशुल्क भन्सारमा नै संकलन गर्ने गरी अन्त शुल्क दरवन्दीमा उद्योगका लागि पनि पैठारीमा अन्तशुल्क लगाउने व्यवस्था गर्नुपर्ने र बित्रीको आधारमा त्रेडिट दिने व्यवस्था गर्ने साथै कच्चा पदार्थमा मात्र अन्तशुल्क लाग्ने भएमा त्यस्तो अन्तशुल्क पिर्ता वा मिलानको व्यवस्था गर्नु पर्ने । (यसलाई अन्तशुल्क ऐनमा समावेश गर्ने)।

२. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा सुराकी/सूचना परिचालन खर्च दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
३. राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व चुहावट तथा आर्थिक अपराध भएका वा हुन सक्ने क्षेत्रको गोप्य अनुगमन, छानविन गरी सत्य तथ्य पहिल्याउन र वास्तविक अपराध गर्नेलाई कारवाही गर्नका लागि योग्य, अनुभवी र स्तरयुक्त एक "Intelligence Unit" गठन गर्न सक्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा गर्नु पर्ने ।
४. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ अनुसार राजस्व चुहावट जतिसुकै रकमका र जुनसुकै सामान्य कसुरका मुद्दा समेत टुंग्याउनका लागि अदालतमा मुद्दा दायर गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था छ । ऐनको मनसाय राजस्व परिचालन तथा चुहावटको गाम्भीर्यता र मात्रा नहेरी पौजदारी र अदालती प्रकृयाबाट मात्र कारवाही गर्ने रहेको छ । यो अव्यावहारिक पक्षका कारणले भन्सार, मु.अ.कर, आयकर जस्ता करहरू चुहावट भएका मुद्दामा विभागले राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ प्रयोग नगरी भन्सार ऐन, २०६४ बमोजिम भन्सार अधिकृत, मू.अ.कर ऐन, २०५२ बमोजिम कर अधिकृत र अन्तशुल्क ऐन, २०५८ बमोजिम अन्तशुल्क अधिकृतको प्रत्यायोजित अधिकारको प्रयोग गरी कर निर्धारण र असूली गर्ने कार्य गरिरहेको अवस्था छ । यस हद सम्म विभागले गरेको कार्य सम्पादन अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा नभई भन्सार विभाग तथा आन्तरिक राजस्व विभागको एक कार्यालयको रूपमा रहेको छ । यसले राजस्व चुहावट नियन्त्रणको मूल मर्ममा नै कुठाराघात भएको र प्रत्येक वर्ष अधिकार प्रत्यायोजन गर्नु पर्ने भन्भटिलो अवस्था विद्यमान छ । यसलाई निवारण गर्नका लागि बदलिंदो परिस्थिति र आर्थिक कारोवारका गतिविधिलाई सम्बोधन गर्ने गरी विद्यमान ऐन पुनर्लेखन गर्नु आवश्यक छ । यो प्रक्रिया पुरा गर्न समय लाग्ने हुँदा, गम्भीर प्रकृतिका मुद्दाहरू अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने र चुहावट स्वीकार गरी सम्बन्धित ऐन नियम अनुसारको दण्ड सजाय जरिवाना सहितको कर तथा गैरकर रकम तिर्न तयार रहेका मुद्दाहरूमा विभागबाटै टुंगो लगाउने अधिकार सहितको कानूनी व्यवस्था आगामी आर्थिक ऐनबाट राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा संशोधन गरी राख्नु आवश्यक देखिन्छ।
५. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, ०५२ मा “कम्प्युटरबाट प्रशोधित एवं विकास गरिएको अभिलेख समेत प्रमाणको रूपमा ग्राह्य हुने र लिइने” व्यवस्था राख्नुपर्ने ।

६. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) नियमावली तयार गरी राजस्व चुहावट र अनुसन्धान कार्यविधि स्पष्ट पार्ने ।

सस्थागत सुधार

१. राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ मा विभागको नाम परिवर्तन गरी “राजस्व तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग” बनाउने।
२. राजस्व चुहावट तथा अनुसन्धान कार्यविधि निर्देशिका अध्यावधिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
३. विभागको कार्यलाई प्रत्रियागत ढंगले पारदर्शी बनाउन कार्य सन्चालन कार्यविधि निर्देशिका SOP बनाई लागू गर्ने ।
४. विभागको समग्र कार्यलाई कार्य सम्पादन सूचकको माध्यमबाट मापन गर्ने गरी कार्यमूलक बनाउने ।
५. विभागीय कार्यमा सूचना र संचार प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न सफ्टवेयरको माध्यमबाट कार्य गर्न गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
६. प्रभावकारी सूचना प्रणालीको समन्वयात्मक उपयोगका लागि Pro Tax, ASYCUDA / DRI-CIS लाई आवद्ध गर्ने र कुनै पनि व्यक्तिको विवरणमा पहुँच पुग्ने गरी online system तयार गर्नु पर्ने ।
७. राजस्व अनुसन्धान विभागको अनुसन्धान र तहकिकात सम्बन्धी क्षमता बृद्धिका लागि प्रविधि, पूर्वाधार र मानव श्रोतको क्षमता बृद्धि गर्ने ।
८. विभाग तथा क्षेत्रीय इकाई कार्यालयहरु र चेकपोष्टहरुमा सी.सी. टि.भि.को सन्जाल स्थापना गरी अनुगमन व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउने ।
९. क्षेत्रीय इकाई कार्यालयहरुको पूर्वाधार विकास गरी सस्थागत क्षमता बृद्धि गर्ने ।
१०. राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि राजस्वका निकायहरु मात्र होइन नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल तथा स्थानीय प्रशासनको भूमिका समेत महत्वपूर्ण हुने हुँदा केन्द्र देखि कार्यान्वयन तह सम्म अन्तरनिकाय समन्वय अभिवृद्धि गर्न विभिन्न कार्यहरु गर्नु पर्ने । यस्ता कार्यत्रमहरु क्षेत्रगत रुपमा परकपरक हुन सक्ने ।
११. राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा संलग्न निकायहरुका जनशक्तिहरुमा राजस्व समूह बाहेक अन्य निकायका कर्मचारी तथा प्रहरीहरुलाई समेत न्यूनतम जानकारी दिन त्यसोत्रमा खटाउनु पूर्व तालिम दिनु पर्ने ।
१२. राजस्व चुहावट नियन्त्रणको जिम्मेवारी दिई खटाइने राजस्व, प्रहरी तथा प्रशासनका कर्मचारीहरुमा विज्ञता, इमान्दारिता र सदाचारिता कायम राख्न

सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूले सोही बमोजिमको जनशक्ति तयार गरी पदस्थापना गर्नु पर्ने ।

१३. राजस्व चुहावट राष्ट्रिय अपराध भएको विषय आम नागरिक र स्थानीय स्तरमा राजनैतिक तहमा समेत सचेतना जागृत नभई खुला सीमानाको लाभ उठाई गैर भन्सार नाकाबाट मालवस्तु ओसार पसार गरी जीविका चलाउने र यस्ता कार्यको संरक्षण गरी राजनीति गर्ने परम्परा नहटे सम्म यस कार्यबाट विमुख गराउन नसकिने ।

राजस्व चुहावट नियन्त्रणका कार्यक्रमहरू

१. गैर भन्सार नाकाबाट हुने राजस्व चुहावट नियन्त्रणका भन्सार विभागले ल्याउनु पर्ने र यसको नियन्त्रणका लागि राजस्व अनुसन्धान, नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरी बललाई सहयोगी निकायको रूपमा प्रयोग गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने ।
२. अन्तर विभागीय समन्वयका लागि अर्थ, गृह, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, राजस्व अनुसन्धान विभाग तथा भन्सार विभागको प्रतिनिधित्व रहने गरी उच्च स्तरीय अनुगमन टोलीलाई निरन्तरता दिने ।
३. भन्सार विभागले विभिन्न भन्सार कार्यालयहरूबाट मालवस्तु निकासी वा पैठारी गर्दा आन्तरिक राजस्व विभागको सप्टवेयर प्रयोग गरी कर इतिहासको अध्ययन गरी बक्यौता ननपाइलर उच्च त्रेडिट रहेका करदातालाई निगरानी राख्ने गरी कार्य गर्नु पर्ने ।
४. भन्सार मूल्यांकन सन्दर्भ पुस्तिकामा संशोधन सगै तेश्रो मुलुकबाट आयात हुने माल वस्तुको विजक मूल्यमा समेत तत्काल मिलान भई आयात हुने उदाहरणहरू देखिएकोले स्थानीय आयातको मालवस्तुको विजक मूल्य यथार्थ बनाउने तर्प विशेष कार्यत्रम संचालन गर्नु पर्ने ।
५. निकासी गरिएका मालवस्तुको विजक मूल्य तथा परिमाण तर्प थप ध्यान दिनु पर्ने ।
६. राजस्व चुहावटका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइदैन । सरकारले यस तर्प अनुसन्धान गर्न विशेषज्ञहरूलाई अभिप्रेरित गर्ने कार्यत्रम राख्नु पर्ने ।
७. राजस्व नतिरी विभिन्न स्थानमा राखिएका गोदाम, व्यापारिक परिसरहरूमा अनुसन्धानको दायरामा ल्याई कब्जा समेत गरी कार्वाही अगाडि बढाउने । यसबाट प्रदर्शनीय प्रभाव पर्न गई चोरी पैठारीलाई निरुत्साहित गर्न सकिने हुन्छ ।
८. प्लाइड. स्क्वाड जस्ता टोलीहरू मुलुक भरिनै समय समयमा खटाउने ।

९. नन्पाइलर, सून्य विवरण दिने करदाताहरूलाई विशेष निगरानी गरी कार्वाही गर्ने ।
१०. यात्रुवाहक वसमा व्यापारिक समान ओसार पसार गर्ने प्रवृत्तिले चुहावट सजिलो भएको हुँदा यस्ता ओसार पसार निरुत्साहित गर्ने ।
११. अन्तर्राष्ट्रिय सीमा क्षेत्रमा प्राकृतिक श्रोत साधन दोहन हुने खालका उद्योगहरू जस्तै रोडा, ढुंगा, बालुवा, काठ आदि संग सम्बन्धित उद्योगहरूको इजाजत नदिने वा विशेष व्यवस्थाहरू हुनु पर्ने । हाल संचालित त्यस्ता उद्योगहरूको अनुगमन गरी आवश्यकता परेमा इजाजत खारेजी समेत गर्नु पर्ने ।
१२. भोले पोके तथा सीमा पार गई गरिने खरिददारी नियन्त्रणका कार्यत्रम ल्याउनु पर्ने ।
१३. भन्सारमा माल वस्तु घोषण गर्दा हुने न्यून विजकीकरणको समस्याको संबोधन हुने गरी भन्सार विभागले पिसिए मार्पत र राजस्व अन्सन्धान तथा आन्तरिक राजस्व विभागले एक भन्दा बढी तहमा आफ्नो अनुसन्धानलाई केन्द्रित गरी त्यस्ता व्यावसायीको पहिचान र कार्वाही अगाडि बढाउनु पर्ने ।

(आ) सम्पत्ति शुद्धीकरणतर्फ

नीतिगत सुधार

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम दर्ता गर्नुपर्ने मुद्दामा सरकारी वकिलको राय लिँदा, मुद्दा दायर गर्ने विशेष अदालत काठमाण्डौंमा भएकोले काठमाण्डौंबाट नै (महान्यायाधिवक्ता वा काठमाण्डौं जिल्ला) लिने व्यवस्था गर्ने ।

१. सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको सम्बन्धी सूचना/सुराकी परिचालन खर्च व्यवस्था गर्ने ।
२. सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी अनुसन्धान तहकिकात गर्नुपूर्व सरकारी वकिलको अनुमति/राय लिनु पर्ने ऐनको व्यवस्था हटाउनु पर्ने ।
३. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐनमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई मान्यता दिन “कम्प्युटरबाट प्रशोधित एवं विकास गरिएको अभिलेख समेत प्रमाणको रूपमा लिइने” भन्ने व्यवस्था राख्ने ।
४. मुलुकको आर्थिक सामाजिक अवस्थालाई ध्यानमा राखी भविष्यमा पारदर्शी अर्थतन्त्रको निर्माणका लागि एक पटक पैत्रिक तथा आर्थित सम्पती खुलाई निशुल्क स्वयंघोषणा गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

सस्थागत सुधार

१. विभागको आफ्नो छुट्टै भवन निर्माण नभए सम्मका लागि अलग्गै घर/भवन भाडामा लिई सम्पत्ति शुद्धीकरण महाशाखालाई तुरुन्त व्यवस्थित पूर्वाधार सहितको आधुनिक क्षमतायुक्त परिसरको व्यवस्था गर्ने ।
२. सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारण सम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न सम्बद्ध क्षेत्रका विज्ञहरु जस्तै कानूनवेत्ता, सि.ए., अपराधशास्त्री, अर्थशास्त्री, सूचना-प्रविधिविज्ञ आदिलाई तुरुन्तै करारमा लिई काम गराउने ।
३. अपराधजन्य र आतंककारी त्रियाकलापमा संलग्न व्यक्तिलाई कारवाही गर्न नेपाल प्रहरीसँग संयुक्त अनुसन्धान टोली गठन गरी कारवाही गर्नु पर्ने । सशस्त्र प्रहरी बल Supportline Role को रूपमा रहने व्यवस्था गर्ने,
४. सम्पत्ति सुद्धीकरण कार्यविधि निर्देशिका अध्यावधिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
५. सम्पत्ति सुद्धीकरण अपराध भएको विषय सरोकारवाला सस्था तथा आम नागरिकमा जानकारी गराउन छापा, विद्युतीय माध्यमबाट प्रचारप्रसार, गोष्ठी अन्तरक्रिया गर्ने तथा पुस्तिका निर्देशिकाहरु तयार गरी वितरण गर्ने ।

(घ) निश्कर्ष

राजस्व चुहावट र सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध हुन् । आम नागरिक र सरोकारवाला सबैलाई यस विषयमा सुसूचित गराउनु आवश्यक छ ।

राजस्व चुहावट नियन्त्रण तथा सम्पत्ति सुद्धीकरण गर्ने अपराध नियन्त्रण गर्ने कार्यमा संलग्न निकायहरुका जनशक्तिहरुको क्षमता वृद्धि गर्नु पर्ने अपरिहार्यता एकातर्प छ भने नीतिगत र कानूनी सुधार गरी यस्ता कार्यलाई अनुसन्धानको घेरामा राखी कार्यवाही गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि माथि विभिन्न खण्डमा प्रस्तुत सुभावहरुको कार्यान्वयन जरुरी छ ।

मुलुकको आर्थिक, सामाजिक र राजनैतिक अवस्थाले राजस्व चुहावट र सम्पत्ति सुद्धीकरण कार्य कठिन हुँदा हुँदै पनि आम नागरिक, राजनैतिक क्षेत्र र संलग्न जनशक्तिहरुमा सकारात्मक सोच जागृत गराउन सके यस प्रतिवेदनमा प्रस्तुत सुभावहरुको वास्तविक कार्यान्वयन हुन सक्नेछ ।

अनुसूचि-घ गैह कर राजश्व उपसमिति

१.० पृष्ठभूमि

व्यक्ति तथा निकायहरूको आय, उपभोग, बचत र लगानी तथा सम्पत्तिमा राज्यले कानून निर्माण गरी दायित्व सिर्जना गर्दछ, जसलाई कर राजस्वको रूपमा बुझिन्छ। कर राजस्वलाई प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष करको रूपमा विभक्त गर्ने प्रचलन रहेको छ। कर राजस्व शिर्षकहरू वाहेक राजस्व असुली गरिने शिर्षकहरूमा प्राप्त हुने सरकारी आयलाई सरल रूपमा गैह कर राजस्व भन्ने गरिन्छ। अर्थात् ऐनको आधारमा संकलन हुने कर राजस्व वाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने नियमित लगती र लगत नभएको आय नै गैह कर राजस्व हो। सरकारी एवम् सार्वजनिक निकायहरूले सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्दा संकलन गर्ने दस्तुर तथा सेवा शुल्क, कानूनको परिपालना गराउने सन्दर्भमा संकलन गर्ने दण्ड जरिवाना र जपत, सरकारी सम्पत्ति तथा सेवाको वित्री बितरण तथा भाडाबाट प्राप्त हुने आय, विभिन्न सार्वजनिक संस्थानहरूमा शेयर तथा ऋण लगानी गरी प्राप्त हुने लाभांश तथा व्याज, प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पत्तिहरूको उपभोग अधिकार हस्तान्तरण वापत निजी क्षेत्रबाट असुल गरिने रोयल्टी तथा विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्ति वा निकायबाट प्राप्त हुने दातव्य र उपहार आदिलाई नै गैह कर राजस्वको रूपमा बुझिन्छ। विस्तृत अर्थमा गैहकर राजस्वलाई दुई भागमा वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ। पहिलो सरकारी लगानीको प्रतिपलका आधारमा प्राप्त हुने रकम र दोश्रो सरकारको नियमनकारी भूमिकाबाट प्राप्त हुने रकम। गैह कर राजस्व परिचालनका प्रमुख उद्देश्यहरू

- कानूनको पालना गराउने,
- कानूनको उल्लंघन गर्नेलाई प्रशासनिक तथा न्यायिक दण्ड, सजाय गर्ने,
- प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको व्यवस्थित उपयोग गर्ने, गराउने,
- राज्यको तर्पबाट नागरिकलाई सर्वसुलभ रूपमा वस्तु तथा सेवा उपलब्ध गराउने,
- देशमा औद्योगिकीकरण, व्यापारीकरणको विकास गर्न लगानी गर्ने,
- राजस्व प्राप्त गर्ने।

२.० कार्य क्षेत्र, उद्देश्य तथा सुझावसंकलन विधि

राजश्व परामर्श समितिको मिति २०६७/११/११ को बैठकबाट अर्थतन्त्रमा देखिएका विद्यमान बिसंगतिहरू पहिचान गर्दै अर्थतन्त्रको विस्तार गरी समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू सकारात्मक बनाई आगामी आ.व.०६८/६९ मा नेपालको आर्थिक बृद्धिदर न्यूनतम ६% हुने गरी संस्थागत, प्रकृयागत प्रशासनिक, प्राविधिक र कानूनी पक्षमा कार्यान्वयन योग्य सुझावका लागि राजश्व परामर्श समिति अन्तरगत विभिन्न ११ वटा उप समितिहरू गठन गर्ने निर्णय भएको थियो। ती उप समितिहरू मध्येको गैह कर उपसमितिलाई नेपाल सरकारका विभिन्न

निकायहरुबाट उठाइने गैह्र कर राजश्वको क्षेत्र पहिचान, दर निर्धारण तथा पुनरावलोकन गरी आवश्यक सुझावउपलब्ध गराउने कार्यक्षेत्र तोकिएको थियो ।

आ.व.२०६८।६९को बजेट तर्जुमा गर्ने सन्दर्भमा नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरुबाट उठाइने गैह्र कर राजस्वको क्षेत्र पहिचान, दर निर्धारण तथा पुनरावलोकन गरी आवश्यक सुझावसहितको प्रतिवेदन तयार गरी राजस्व परामर्श समितिलाई उपलब्ध गराउनु यसको उद्देश्य हो ।

गैह्र कर उपसमितिलाई तोकिएको कार्यक्षेत्र बमोजिम गैह्र करसँग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण र तत्सम्बन्धी पूर्व अध्ययन/साहित्य अध्ययन गर्ने, सबै विषयगत मन्त्रालयहरुलाई गैह्र करका दरहरुको परिमार्जन, सम्भावित नयां क्षेत्रहरुको पहिचान र प्रकृयागत सुधारबारे आवश्यक लिखित राय सुझावहरु लिने र आवश्यकता अनुसार मन्त्रालयका सम्बन्धित अधिकृतहरुलाई बैठकमा आमन्त्रण गरी छलपल गर्ने जस्ता विधिहरुबाट प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

३.० गैह्र करको बर्तमान अवस्था तथा प्रवृत्ति

गैह्र कर राजस्व प्राप्त हुने मुख्य शिर्षकहरु दस्तुर तथा शुल्क, दण्ड, जरिवाना र जपत, सरकारी सम्पत्ति, सेवा तथा वस्तुको विक्री तथा भाडाबाट सरकारलाई प्राप्त हुने आय, लाभांश, व्याज आय, रोयल्टी र सरकारी सम्पत्ति विक्रि,साँवा पिर्ता र दातव्य तथा उपहार र विविध आय हुन् । वेगला वेगलै विषयगत वा क्षेत्रगत ऐन नियम मार्फत सम्बन्धित सरकारी निकायहरुले यस्ता शिर्षकहरुमा गैह्र कर राजस्व उठाउने गरेका छन् । गैह्र कर राजस्व उठाउने सम्बन्धी प्रमुख ऐनहरु प्राईभेट पर्मा रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, कोर्ट पि ऐन, २०१७, हुलाक ऐन, २०१९,साभेदारी ऐन, २०२०, पानी कर ऐन, २०२३, औषधि ऐन, २०३५, विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४२, नेपाल विशेष सेवा ऐन,२०४२, सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६, सालवसाली आर्थिक ऐन, गैह्र आवासीय नेपाल सम्बन्धी ऐन २०६४, कम्पनी ऐन २०८३, स्टयाण्डर्ड नाप र तौल ऐन २०२५, साभेदारी ऐन २०२२, पेन्टेड डिजाईन र ट्रेडमार्क ऐन , औद्योगिक व्यवसाय ऐन २०४९, मालपोत ऐन २०३४, विद्युत ऐन २०४९, हुन ।

आ.व. ०६७।६८ को राजस्व नीति र कार्यत्रम हासिल गर्न उल्लेख गरिएका विभिन्न उद्देश्यहरुमध्ये “गैरकर राजश्वको योगदानलाई समग्र राजस्व संकलनको महत्वपूर्ण श्रोतको रूपमा विकास गर्ने” एक रहेको छ । आ.व. २०६।६७ मा गैरकर राजस्वका शिर्षकहरुबाट रु.२१ अर्ब ६९ करोड ७० लाख राजस्व असुली भएको छ । यो कुल राजस्व असुलीको १३ प्रतिशत हो । यसैगरी चालू आ.व.२०६७।०६८ को गैर कर राजस्वको कूल लक्ष्य २५ अर्ब ६२ करोड ८५ लाखको संरचनालाई हेर्दा सबैभन्दा बढी दस्तुर तथा शुल्कबाट ३९.६४ प्रतिशत छ भने त्यसपछि लाभांशको ३३.१० प्रतिशत लक्ष्य तोकिएको छ । रोयल्टी र सरकारी सम्पत्ती विक्रिको १३.९५ प्रतिशत, सरकारी सम्पत्ती, सेवा तथा वस्तुहरुको विक्रि तथा भाडाबाट प्राप्त आयको ७.९२ प्रतिशत, व्याजको १.९९ प्रतिशत, दण्ड, जरिवाना र जपतबाट १.७३ प्रतिशत छ भने सबैभन्दा कम दातव्य तथा उपहार र विविध आयको १.६२ प्रतिशत छ ।

कर राजस्वका दरहरु मूलत आर्थिक ऐन र क र सम्बन्धी ऐनहरु जस्तै भन्सार ऐन, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, आयकर ऐन आदिद्वारा तोकिएका हुन्छन भने गैरकर राजस्वका दरहरु आर्थिक ऐन लगायत अन्य सम्बन्धित ऐन एवं निर्णयद्वारा तोकिएका हुन्छ । हरेक आ.व.को लागि चाहिने राजस्वको अनुमान गर्ने प्राथमिक दायित्व अर्थ मन्त्रालयको भएको कारणले अर्थ मन्त्रालयको राजस्व महाशाखाले समय समयमा गैरकर राजस्व संकलन गर्ने र बुभाउनु पर्ने दायित्व भएका निकायहरुसँग अन्तर्रिया र छलपलमार्पत असुलीको लागि ताकेता र अनुगमनसम्म गर्ने गरेको पाइन्छ । आन्तरिक राजस्व विभागमा गैरकर राजस्वका लागि छुट्टै शाखा रहे पनि उक्त शाखाको कार्य पनि सम्बन्धित निकायहरुमा स्थलगत भ्रमणबाट वा पत्राचारमार्पत अनुगमन गर्ने कार्यमा नै सिमित रहेको छ ।

यसरी हेर्दा गैह्र कर राजस्व प्रशासन गर्ने संस्थागत संरचना स्पष्ट तोकिएको पनि पाइदैन । सरकारी लगानी कारोबारको अभिलेख राख्ने निकायको रूपमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय रहेको छ भने यसले साँवा, व्याज, लाभांश तथा रोयल्टीको आर्थिक विवरण तयार गर्दछ । यस कार्यालयमा रहेको अभिलेख पनि गैरकर राजस्व बुभाउनु पर्ने निकायसँग अद्यावधिक भई यथार्थ बक्यौता कति हो भन्ने एकिन गर्न सकिने अवस्था रहेको पाइदैन । यस्तो गैरकर राजस्व असुली गर्ने कार्य चाहिं अर्थ मन्त्रालयले गर्दछ, महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गर्दैन, यसले गर्दा पनि ठीक समयमा यथार्थ विवरण उपलब्ध हुन सक्ने अवस्था देखिदैन ।

सरकारी निकायहरुको कार्यक्षेत्र तथा प्राथमिकता परक परक हुने गरेको र यी निकायहरुबाट संकलन गरिने गैरकर राजस्वको योगदान र भावि संभावनाको बारेमा सघन र विषद् अध्ययन भएको छैन । सरकारी निकायहरुले प्रदान गर्ने सार्वजनिक सेवाको लागत अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गर्ने संस्थागत क्षमता र तदारुकता नदेखिएको हुंदा लामो अवधिसम्म दस्तुर तथा सेवा शुल्कका दरहरुमा परिमार्जन गरिएको छैन । सरकारी निकायहरुमा राजस्व परिचालन गर्ने विषयगत विज्ञताको अभाव रहेको हुंदा ती निकायहरु राजस्वमूखी नभई सेवामुखी हुने गरेको कारणले अपेक्षाकृत गैरकर राजस्व परिचालन हुन नसकेको तथ्य विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी अध्ययनहरुले औल्याएका छन् ।

गैह्र कर राजस्वको विगत आठ वर्षको प्रवृत्ति तल प्रस्तुत गरिएको छ

४.० गैह्र कर राजस्व सम्बन्धी विद्यमान समस्या

१. गैह्र कर राजस्वका दरहरु तोक्दा निश्चित सिद्धान्त वा आधार तय हुन नसकेको,
२. गैह्र कर राजस्वको दर निर्धारण गर्दा Cost Recovery लाई ध्यान नदिइएको,
३. गैह्र कर राजस्वमा राज्यको प्राथमिकता न्यून हुनु,
४. दस्तुर तथा शुल्क सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्षलाई जानकारी नै नभएको,
५. गैह्र कर राजस्वका दरहरु निश्चित समयको अन्तरालमा विश्लेषण गरी परिमार्जन गर्ने नगरिएको, केही निकायहरुबाट भने समयसापेक्ष परिमार्जन गरिए पनि वैज्ञानिकता हुन नसकेको ।

६. कर राजस्व जस्तै गैह्व कर राजस्वको लक्ष्य या त नतोकिनु र तोकिए पनि यथार्थपरक नहुनु,
७. गैह्व कर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरुबीच समन्वय हुन नसक्नु ।
८. मूल्य वृद्धि तथा मुद्रास्पितिसंग गैह्व कर राजस्वका दरहरु आवद्ध नभएको,
९. गैह्व करलाई व्यवस्थित गर्ने छुट्टै छाता ऐन, नियमावली नभएको र विषयगत वा क्षेत्रगत रुपमा व्यवस्था भएका वेगला वेगलै ऐन नियमहरुलाई समय सापेक्ष परिमार्जन नभएको,
१०. निकायगत अभिलेखमा एकरुपता हुन नसक्नु,
११. एकिकृत हिसाव वा अभिलेख वा प्रतिवेदन बनाउन कठिनाई,
१२. गैह्वकर राजस्वको प्रशासन अपेक्षित रुपमा सवल र दक्ष नभएको र यसमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोगमा कमी भएको,
१३. सरकारले प्रदान गर्ने सेवा र सुविधा भरपर्दो र गुणस्तरिय हुन नसकेको,
१४. गैह्वकर राजस्व प्रति आन्तरिक राजस्व विभागको भूमिका विगतमा अनुगमनमा मात्र सिमित रहेको र हालैको नयाँ संगठन संरचना अनुसार विभागमा छुट्टै शाखा नरहेको तथा सम्बन्धित निकायले पनि राजस्व उठाउने आफ्नो core function नभएको ठानी यी निकायका स्वामित्वबोधको कमी रहेको,
१५. सरकारले संचालन गरेका धेरै सार्वजनिक संस्थानहरु नोक्सानमा संचालन भई प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेको,
१६. प्राकृतिक श्रोत सम्पदाको व्यवस्थित प्रयोग र परिचालन हुन नसक्नु,

५.० गैह्व कर राजस्व सम्बन्धी समष्टिगत सुझावहरु

छोटो समयमा पनि छलपलवाट अनुभूति गरिएका माथि उल्लेखित समस्याहरुको निराकरणको लागि देहाय अनुसारका सुधारहरु गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ

१. गैह्व कर राजस्वलाई निश्चित सिद्धान्त र नीतिमा आधारित बनाउनु पर्ने ,
२. गैह्व कर राजस्वलाई लागत लाभ सिद्धान्तका आधारमा संकलन गर्ने,
३. असुलीको लक्ष्यलाई यथार्थपरक बनाउने,
४. गैह्व कर सम्बन्धी निर्देशिका र कार्यविधि बनाई लागू गर्ने,
५. संकलन गर्ने स्थायी संयन्त्र र दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ,
६. मूल्यवृद्धि तथा मुद्रास्पितिका आधारमा दरहरु तोक्ने,
७. सरकारी सेवा सुविधाको विस्तार र गणस्तर वृद्धि गर्ने,
८. दायरा विस्तार गर्ने,

९. गैह्र करको नीति निर्धारण गर्न, लक्ष्य निर्धारण गर्न, असुली अनुगमन गर्न अर्थ मन्त्रालयमा राजस्व महाशाखा अन्तर्गत गैह्र कर शाखाको स्थापना गरी गैह्र करसंग सम्बन्धित सबै मन्त्रालय,विभाग तथा कार्यालयहरूसंग समन्वय गरी पूर्णकालिन रुपमा गैह्र कर सम्बन्धी कार्य गर्ने व्यवस्था गर्ने,
१०. गैह्र करका दरहरूलाई सालवसाली जारी हुने आर्थिक ऐनवाट संशोधन हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था गर्ने,
११. गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने व्यक्तिलाई तालिम दिने,
१२. अध्ययन, अनुसन्धान र सुपरीवेक्षण नियमित गर्ने ।
१३. क्यासिनो रोयल्टीको प्रशासन आ.रा.वि.ले गर्ने वर्तमान कानूनी व्यवस्था रहेकोमा इजाजत दिने निकाय पर्यटन मन्त्रालय रहेकोले क्यासिनो रोयल्टी उठाउने अधिकार पनि पर्यटन मन्त्रालयलाई नै दिँदा उपयुक्त हुने।
१४. पर्यटन वर्ष २०११ लाई सपलतापूर्वक संचालन गर्न र पर्यटकहरूलाई मनोवैज्ञानिकरूपले आकर्षण गर्न भिसा शुल्क खारेज गर्ने ।

६.० गैह्र कर राजस्वको दर एवं दायरा वृद्धि सम्बन्धी मन्त्रालयगत सुभावहरु

| सि. नं. | मन्त्रालय | सुभावहरु |
|---------|-------------------------------------|---|
| १ | परराष्ट्र मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● राहदानी दस्तुर, अधिकृत वारेसनामा दस्तुर कागजात प्रमाणिकरण दस्तुर वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । |
| २ | श्रम तथा यातायात मंत्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● यातायात अन्तर्गत सवारी दर्ता दस्तुर(अस्थाई दर्ता दस्तुर समेत),सवारी दर्ता प्रमाणपत्र नविकरण दस्तुर,सवारीको नामसारी दस्तुर,सवारी दर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि दस्तुर,चालक अनुमति पत्रको दरखास्त दस्तुर,चालक अनुमति पत्रमा अरु सवारी समावेस गर्ने दस्तुर, चालक अनुमति पत्र नविकरण दस्तुर, चालक अनुमति पत्र प्रतिलिपि दस्तुर,परिचालक अनुमतिपत्र दरखास्त दस्तुर र यसको नविकरण तथा प्रतिलिपि दस्तुर,बाटो ईजाजतपत्र दरखास्त तथा नविकरण दस्तुर,जाँचपास प्रमाणपत्रको दरखास्त दस्तुर,सेवाको नाम पंजिकरण दस्तुर र नविकरण दस्तुर,प्रशिक्षणकेन्द्र,कारखाना,बर्कसप संचालन अनुमतिपत्र दस्तुर आदिमा हालका दरमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । साथै दुई पांग्रे र चार पांग्रे तथा बढी पांग्रे सवारी साधनको प्रदुषण पेल भएको अवस्थामा जरिवाना लिई नियमित गर्ने प्राविधिक जाँचपासको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि दस्तुर कायम गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ । |

| | | |
|---|--|--|
| ३ | पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● होटल, लज, रेस्टुरा दर्ता दस्तुर अन्तरगत हालको दरमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । |
| ४ | उद्योग मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● खानी तथा भूगर्भ विभाग अन्तर्गत खानी तथा खनिज पदार्थ खोजतलास कार्यको लागि र उत्खनन कार्यको लागि हालको दरमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । साथै खोजतलास र उत्खनन कार्यको लागि वार्षिक भूवहालमा समेत वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । |
| ५ | भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● पति पत्नीको नाममा संयुक्त स्वामित्व प्राप्त हुने गरी पारित हुने लिखतमा महिलाको हकमा दिई आए बराबरको रजिष्ट्रेशन दस्तुर छुट दिने । ● पति वा पत्नीको नाममा एकलौटी दर्ता कायम रहेको घर जग्गा पति पत्नीको स्वामित्व कायम हुने गरी सगोलनामाको लिखत पारित गर्दा रु. १००। मात्र रजिष्ट्रेशन दस्तुर लिने । |
| ६ | वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> ● वन विभाग अन्तरगत काठ दाउराको मूल्य (रोयल्टी) दर, जरा ठूटाको मूल्य (रोयल्टी) दर, बल्ला बल्लीको मूल्य (रोयल्टी) दर, दाउराको मूल्य (रोयल्टी) दर, खनिज जन्य वन पैदावार दस्तुर आदिमा हालको दरमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । ● वनस्पति विभाग अन्तरगत हर्वेरियम पहिचान कार्यको दर, सभाकक्ष प्रयोग शुल्क, प्राविधिक सेवा तथा प्रयोगशाला सुविधा प्रयोग शुल्क आदिमा हालको दरमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । ● वनस्पति विभाग प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला अन्तरगत सार्वजनिक विश्लेषण सेवा, पर्माकोग्नोसी सेवा, भौतिक सुविधा प्रयोग सम्बन्धी सेवा आदिका शुल्कमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको सूची संलग्न छ र केही नया सेवाका लागि शुल्क प्रस्ताव गरिएको छ । ● वनस्पति विभाग अन्तरगत नै वनस्पति उद्यान तथा कार्यालयहरुबाट उत्पादित जडिबुटी र बिरुवा तथा पोलिथिन ब्यागका बिरुवाहरुको दररेट नभएकोले सो प्रस्ताव गरिएको छ । |

| | | |
|---|-------------------------------------|---|
| ७ | कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय (अनुसूचि) | <ul style="list-style-type: none"> पशुसेवा विभाग अन्तर्गत भेडा, बाखा तथा याक विकास पार्मका पशुहरुको दररेट, पशु चिकित्सालय संग सम्बन्धीत रजिष्ट्रेशन, पोष्टमार्टम, प्रयोगशाला परीक्षण, र सर्जरीका दररेटहरु, कृषि विभाग अन्तर्गत माटो व्यवस्थापन, मत्स्य विकास र व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालयहरुको खाद्य कृषि क्षेत्रको आय, रासायनीक मल विश्लेषण र पयाक्सनल पोस्परसका दररेट, तरकारी विकास निर्देशनालय अन्तर्गत तरकारीको उन्नत विउ तथा तरकारीको मूल विउ संग सम्बन्धीत विभिन्न प्रकारका तरकारीहरुको दररेट, विउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र अन्तर्गत खाद्य कृषि क्षेत्रको आय संग सम्बन्धीत दररेट र वीउ विजन सम्बन्धी सेवाका क्षेत्रहरुका लागि दररेट र खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग अन्तर्गत खाद्य कृषि क्षेत्रको आयको दररेट (विश्लेषण दस्तुर) सवैमा वृद्धि गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । |
| ८ | अन्य मन्त्रालयहरु | <ul style="list-style-type: none"> आगामी आ.व.को बजेटमा गैह्र करको दर पुनरावलोकन गर्ने र नयाँ गैह्र करको क्षेत्र पहिचान गर्ने सम्बन्धमा बाँकी मन्त्रालयहरुबाट राय सुभाबप्राप्त हुन नआएको । |

७.० गैह्र कर राजस्वको दायरा बढाउन सकिने थप सम्भावित क्षेत्रहरु

आर्थिक त्रियाकलापको दायरा, सेवाको प्रकृती, सरकारी त्रियाकलापको मात्रा एवं Public Utility को स्वरुपका कारण नेपालमा गैह्र कर राजस्वको दायरा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त संभावनाहरु रहेको छ । मन्त्रालयगत रुपमा प्रस्ताव भै आए वाहेकका थप सम्भावित क्षेत्रहरु देहाय अनुसार हुन सक्छन्

- काठको छुटपूजी वा चिरान आदेश दिंदा असुल गरिने सरकारी दर रेट तथा उपभोक्ता मूल्यबीच ठूलो अन्तर रहेको हुंदा निर्धारण गरिएको दररेटलाई पुनरावलोकन गरी बन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय तथा अन्य सरोकारवालासित छलपल गरी करका दर बढाउने र बन क्षेत्रको सुदृढिकरण गरी भाडा वा लिजमा दिने ।
- जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्न इजाजत लिने तर लामो अवधिसम्म आयोजना संचालन नगर्ने, यस्ता इजाजत अरुलाई वित्री गर्ने प्रचलनलाई निरुत्साहन गर्न इजाजत लिएको निश्चित अवधिभित्र निर्माण शुरु नगर्ने कम्पनीको इजाजत रद्द गर्ने र इजाजत दस्तुर बृद्धि गरी वास्तविक निर्माताहरुलाई मात्र इजाजत दिने गरी नीतिगत परिवर्तन गर्ने सम्बन्धमा उर्जा मन्त्रालय र सरोकारवालासित छलपल गरी यस सम्बन्धी स्पष्ट विभागीय निर्णय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन उपयुक्त हुने ।
- हुलाक सेवाको शुल्क वृद्धि गरेर,

- ट्रापिक दस्तुर र जरिवाना समसायिक बनाएर,
- वन क्षेत्रको सुदृढीकरण गरी भाडा वा लिजमा दिएर,
- साँवा, व्याज, लाभांस बक्यौता असुली बढाएर ।
- सम्बन्धित निकायले देहाय वमोजिमका नयाँ श्रोतहरुको पहिचान गर्ने सम्भावना देखिन्छ
 - उपयुक्त ताको आधारमा कालोपत्रे सडकमा सडक दस्तुर लगाउने,
 - संभावना भएका थप नयाँ आरक्ष, निकुंज तथा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गर्ने,
 - थप नयाँ पदमार्ग खोल्ने ,
 - पोहोरमैला दस्तुर लिने,
 - थप हिमाल आरोहण खुला गर्ने,
 - सार्वजनिक जग्गा लिजमा दिएर,

८.० गैह्र कर राजस्व सम्बन्धमा तत्काल गर्न सकिने नीतिगत सुधारहरु

- गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने विभिन्न ऐनहरुको व्यवस्थालाई प्रत्येक वर्ष बजेट तर्जुमा गर्दाको समयमा सम्बन्धित मन्त्रालयबाट प्राप्त सुझावलाई समाहित हुने गरी आर्थिक ऐनबाट नै ती ऐनमा भएका करका दर तथा संकलन प्रक्रिया पुनरावलोकन गर्ने नीति अबलम्बन गर्नुपर्ने ।
- सरकारी लगानीका प्रतिष्ठानहरुको साँवा, व्याज, लाभांश तथा रोयल्टीको अभिलेख महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा रहेको हुँदा अभिलेख अनुसार बक्यौता रहेको रकम असुल गर्ने अधिकार पनि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई नै दिनुपर्ने । यसो भएमा बक्यौताको अद्यावधिक अभिलेख र सम्बन्धित निकायहरूसँग असल समन्वय संभव हुने देखिन्छ ।
- सरकारी निकायहरुले वार्षिक बजेटको अनुमान तयार गर्दा गैह्र कर राजस्वको अनुमान समेत तयार गरी अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्ने नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने । यसका लागि तत्कालमा राजस्व महाशाखाले सबै गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरुबाट गत वर्षको यथार्थ असुली, चालु आ.व.को प्रथम ८ महिनाको असुली र आगामी आ.व.मा उठ्न सक्ने अनुमान आदि तथ्यांक लिई आगामी आ.व.का लागि गैह्र कर राजस्वको अनुमान गर्नु बढी वैज्ञानिक हुने देखिन्छ ।
- गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने जिम्मा पाएका सम्बन्धित निकायहरुलाई असुली लक्ष्य निर्धारण गरी परिसूचकहरु विकास गरी प्रगति अनुगमन गर्ने व्यवस्थाको शुरुआत गर्ने । यसो भएमा ती निकायहरुको स्वामित्व र दायित्वबोध समेत हुने देखिन्छ । प्रत्येक वर्ष गैह्र कर राजस्वको लक्ष्यमा गरिने सिमान्त वृद्धिबाट स्वतः दर परिमार्जनलाई समेत प्रोत्साहन हुन जान्छ ।

१.० गैह्र कर राजस्व सम्बन्धी कानूनी तथा संरचनात्मक सुधारहरु

माथि प्रस्तुत गरिएका सुझावहरुलाई ठोस कार्यान्वयन गर्न गैह्र कर राजस्व परिचालन गर्ने सम्बन्धमा राजस्व परामर्श समिति लगायत समय समयमा गठित कार्यदलले समेत धेरै सुझावहरु दिइएको भएता पनि त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको सन्दर्भमा यस क्षेत्रका समस्याहरुको संबोधन गर्न कतिपय तिनै सुझावहरुको पुनरावृत्ति र समय सापेक्ष निम्न उपायहरु प्रस्तुत गरिएको छ।

१. संस्थागत व्यवस्था

गैह्र कर लगायतको दर निर्धारण सम्बन्धी सिद्धान्त र नीति निर्माण, दरहरुको परिमार्जन, लक्ष्य निर्धारण, असुली अनुगमन, समन्वय तथा यस विषयमा थप अध्ययन विश्लेषण तथा अनुसन्धान जस्ता कार्यहरु गर्नका लागि अर्थ मन्त्रालयमा छुट्टै गैह्र कर राजस्व महाशाखा वा गैह्र कर राजस्व विभाग स्थापना गरी गैह्र करसँग सम्बन्धित सबै मन्त्रालय, विभागसँग समन्वय गरी सम्पूर्ण गैह्र कर सम्बन्धि कार्य गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने। त्यस्तै बढी गैह्र कर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरुमा पनि गैह्र कर हेर्ने छुट्टै शाखाको व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिन्छ।

२. कानूनी व्यवस्था

गैह्र कर असुलीलाई enforceent गर्ने लगायत दरहरु निर्धारण गर्ने सिद्धान्तहरुको विषय, लक्ष्य निर्धारण गर्ने विषय, अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी, दर परिमार्जन गर्नुपर्ने जस्ता विषयहरुलाई समेटेी छुट्टै ऐन वा नियमावली तर्जुमा गर्नु उपयुक्त देखिन्छ। यस्तै नीति वा निर्देशिका मार्फत प्रत्येक सेवा वा वस्तुको लागि सोको प्रकृति र उद्देश्य अनुसार करका दरहरु तोक्नका लागि अपनाइने निश्चित सिद्धान्त, नीति, आधार र नर्मस् स्पष्ट हुनुपर्दछ। यस्ता सिद्धान्त अपनाउँदा लागत असुलीको सिद्धान्त (Cost Recovery), आधारभूत तथा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवा, लगानीमा पर्ने प्रभाव जस्ता विषयहरुको पनि संबोधन हुनुपर्दछ। त्यस्तै मुद्रास्फिति दर, राजस्व संकलनको अवस्था, वस्तु वा सेवाको माग आदि आधारमा प्रत्येक निश्चित समयको अन्तरालमा अनिवार्य रूपमा दरहरु विश्लेषण गरी परिमार्जन गर्ने व्यवस्था यस कानूनी रूपमै उल्लेख गर्नुपर्दछ।

३. उच्चस्तरीय आयोग वा कार्यदलको गठन

माथि बुँदा नं. १ र २ को व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त सिफारिस सहित नेपाल सरकारलाई सुझावदिन विषय विज्ञहरु सम्मिलित एक आयोग वा कार्यदल गठन गर्नु उपयुक्त हुनेछ।

१०.० निष्कर्ष

माथि उल्लेखित मन्त्रालयगत तथा अन्य सुभावहरूलाई आगामी आ.व. २०६८।६९ को वजेट तर्जुमामा गर्न सक्ने जतिलाई सम्बोधन गर्न सकेमा गैह्र कर राजस्व उठ्तीमा थप योगदान पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

प्राकृतिक श्रोत साधनको अधिकतम उपयोगका लागि एकातर्प निजी क्षेत्रको लगानी र वैदेशिक लगानीको वातावरणलाई प्रतिकूल असर नपर्ने गरी र अर्कोतर्प मुद्रास्पिति दर, लागत, जनताको त्रयशक्ति जस्ता आधारहरूमा उपयुक्त मात्रामा गैह्र करका दरहरू निर्धारण गर्ने एवं नयाँ संभावनाहरूको खोजी गर्दै जानुपर्ने देखिन्छ । गैह्र कर राजस्व परिचालनलाई प्राथमिकता दिने कार्यको शुरुवात नै यसको वार्षिक लक्ष्य निर्धारण गर्ने र सो को नियमित अनुगमन गर्ने कानूनी र संस्थागत व्यवस्था गर्न सकेमात्र एउटा प्रणालीको विकास हुन संभव हुन्छ । सूचना प्रविधिदेखि दिएका उपकरणहरूलाई यस क्षेत्रमा भित्र्याउन सकेमा यस क्षेत्रबाट असूली भएको राजस्वको अनुगमन सहज हुनेछ । त्यस्तै गरी गैह्र करका दरहरू निश्चित सिद्धान्त, नीति र प्रकृत्याको माध्यमबाट निर्धारण गरी एकरूपता कायम गर्ने र दर निर्धारणलाई सरल र लचकदार बनाई असूलीमा समेत अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ ।

अनूसूचि-ड

उद्योग तथा निर्यात प्रवर्द्धन उपसमिति

(क) परिचय

आ.व. २०६८।०६९ को बजेट, कार्यत्रम तथा नीति तर्जुमाको सिलसिलामा हरेक वर्ष जस्तै यस पटक पनि अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत राजश्व परामर्श समिति गठन भई विभिन्न क्षेत्रगत विषयहरुमा राय सुझाव तथा परामर्श लिई बजेट तथा कार्यत्रममा समावेश गर्ने अभिप्रायले सो समिति अन्तर्गत उद्योग प्रवर्द्धन उपसमिति गठन भएको । समस्त उद्योग व्यवसाय क्षेत्रको विकास, संरक्षण, सम्बर्द्धन, प्रवर्द्धन र विस्तार गर्नमा सुझावपेश गर्ने अभिप्रायले उद्योग प्रवर्द्धन उपसमितिको गठन भएको । उद्योग मन्त्रालयका रा.प.प्रथम श्रेणीको सहसचिवको संयोजकत्वमा निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिमूलक संघ, संस्थाहरु तथा सरोकारवाला सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरु रहेको उपसमिति गठन भई सम्बद्ध विषयमा विस्तृत छलपल गरी तत्काल र दिर्घकालमा कार्यान्वयनयोग्य सुझावहरु प्रस्तुत गरेको छ ।

उक्त उपसमितिको संरचना यसप्रकार रहेको छ ।

१. संयोजक, श्री बेगेन्द्रराज शर्मा पौड्याल, सहसचिव, उद्योग मन्त्रालय
२. उपसंयोजक, श्री सतिस कुमार मोर, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ
३. सदस्य, श्री श्याम कुमार लोहिया, प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ
४. सदस्य, श्री कमल कुमार वेगानी, प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अप कमर्स
५. सदस्य, श्री ऋषिराम पौडेल, प्रतिनिधि, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार सगठन
६. सदस्य, श्री श्याम प्रसाद गिरी, प्रतिनिधि, नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग महासंघ
७. सदस्य, श्री राजेन्द्र प्रसाद दाहाल, उप सचिव, अर्थ मन्त्रालय
८. सदस्य, श्री सुदिप चन्द्र शाह, निर्देशक, भन्सार विभाग
९. सदस्य, श्री धुवराज जोशी, निर्देशक, उद्योग विभाग
१०. सदस्य, श्री गोकुल प्रसाद धिताल, निर्देशक, घरेलु तथा साना उद्योग विभाग
११. सदस्य, श्री छविन्द्र पराजुली, उप सचिव, उद्योग मन्त्रालय
१२. सदस्य, सचिव श्री जनार्दन गौतम, उप सचिव, उद्योग मन्त्रालय
१३. सदस्य, त्रि.वि.वि., व्यवस्थापन केन्द्रीय शिक्षण विभाग, अनुपस्थित

कार्यक्षेत्र

उद्योग प्रबर्द्धन तथा संरक्षण र निकासी प्रबर्द्धन ।

अध्ययन विधि

सुभाबसंकलन, निजी व्यवसायिक क्षेत्रसँग छलपल, पत्राचार, टेलिफोन, फ्याक्स तथा इमेल मार्फत राय सुभाबसंकलन, हरेक सदस्यको राय संकलन र छलपल, निजी क्षेत्रका छाता संगठनको राय संकलन र छलपल, वस्तुगत संघ संस्थाबाट प्राप्त राय उपर छलपल, विगतमा प्रस्तुत यस सम्बन्धी सुभाबउपर छलपल र उद्योग क्षेत्रले भोग्नुपरेका वर्तमान समस्या, त्यसको प्रभाव र समाधानका उपायबारे छलपल ।

(ख) वर्तमान अवस्था र समस्या

वर्तमान अवस्था

उद्योग प्रबर्द्धन र विकासका लागि नेपाल सरकारले नीतिगत, कानूनी र अन्य पूर्वाधारहरूमा विशेष जोड दिई अगाडि बढे तापनि आशातित सफलता हाँसल गर्न नसकिरहेको अवस्था छ । उद्योग क्षेत्रमा विद्यमान चुनौतीहरू सामना गरी औद्योगिक प्रबर्द्धनका लागि विभिन्न सहूलियत, सुविधा र संस्थागत व्यवस्था सहितको औद्योगिक नीति २०६७ जारी भई कार्यान्वयनको त्रममा रहेको छ । यसैगरी औद्योगिक नीतिले मार्गदर्शन गरेका सहूलियत, सुविधा र संस्थागत व्यवस्था समाविष्ट नयाँ औद्योगिक व्यवसाय ऐनको मस्यौदा अन्तिम चरणमा पुगेको छ । विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन र उच्चस्तरीय लगानी प्रबर्द्धन बोर्ड ऐन व्यवस्थापिका संसदमा विचाराधिन रहेका छन् । निजी र सरकारी क्षेत्रबीच नीतिगत संवादका लागि कार्यकारी आदेशद्वारा गठित नेपाल व्यवसाय मञ्च उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा वार्ता र छलपलका माध्यमबाट विद्यमान समस्याहरू समाधान गर्न त्रियाशिल छ । औद्योगिक व्यवसाय ऐन ०४९, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०४९, कम्पनी ऐन २०६३, औद्योगिक नीति २०६७, पेटेण्ट, डिजाइन ट्रेडमार्क ऐन लगायतका ऐन तथा नितिहरू उद्योग प्रबर्द्धन र विकासका लागि कानूनी र नीतिगत आधारको रूपमा रहेका छन् । यसका साथै सालवसाली आउने आर्थिक ऐन पनि उद्योग क्षेत्रको विकासमा कोशे हुंगा सावित हुँदै आएको परिप्रेक्षमा प्रस्तुत उप समितिले प्रस्तुत गरेका सुभाबहरू उद्योग क्षेत्रको विकास, संरक्षण, संवर्द्धन र प्रबर्द्धनमा उपयोगी हुने अपेक्षा गरीएको छ ।

समस्या

राजनीतिक अस्थिरता, नीतिगत अस्थिरता, नीतिगत तालमेलमा समस्या, पर्याप्त कानूनी व्यवस्थाको कमी, नीति र कानूनमा भएको प्रावधानको कार्यान्वयनमा समस्या, उर्जाको संकट, लोडसेडिङको समस्या, उद्योगी मजदुर सम्बन्धमा समस्या, औद्योगिक पूर्वाधारको कमी, लगानी अनुकूल वातावरणको कमी, औद्योगिक दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्तता, उद्योग क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी र बजेटको कमी, औद्योगिक सुरक्षाको प्रत्याभूतिमा कमी, औद्योगिक क्षेत्रको व्यवस्थापन हुन नसक्नु, उद्योगमा लगानी गर्ने ऋणमा चर्को व्याजदर हुनु, औद्योगिक सुरक्षाको प्रत्याभूत गर्न नसक्नु, विदेशी लगानी भित्र्याउन अनुकूल वातावरण सृजना गर्न

नसक्नु, निर्यातमूलक उद्योगका लागि विशेष आर्थिक क्षेत्र (SEZ) स्थापना गर्न नसक्नु आदि उद्योग क्षेत्रका वर्तमान समस्याहरु हुन् ।

समस्याबाट परेको असर

उल्लेखित समस्याहरुबाट बन्द हडताल, उद्योग बन्द हुने स्थिति, तालाबन्दी, उत्पादन बन्द, उत्पादकत्वमा कमी, दक्ष जनशक्ति नहुँदा बाह्य जनशक्ति खोज्नुपर्ने स्थिति, उद्योगी मजदुर विवाद, पर्याप्त विदेशी लगानी भित्र्याउन नसक्नु, उद्योगीले असुरक्षित महसुस गर्नु, उद्योगधन्दा धराशायी हुनु, यथोचित रूपमा वस्तु उत्पादन हुन नसक्नु, महंगी (मूल्यवृद्धि), श्रमिक माग पूरा नहुनु, श्रमिक र उद्योगी बीच सुसम्बन्ध हुन नसक्नु, निर्यात बढ्न नसक्नु, भुक्तानी सन्तुलनमा प्रतिकूलता, व्यापार घाटा, निर्यात घट्दो, ठूला उद्योगधन्दा र पूँजी पलायन, राज्यका तर्फबाट न्यूनतम सुविधा प्रत्याभूत हुन नसक्नु, रोजगारी सृजनामा नकारात्मक असर, वस्तु उत्पादन वित्री वितरणमा नकारात्मक असर, राजश्वमा उद्योग क्षेत्रको योगदानमा कमी र समष्टिगत अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर पर्न गएको देखिन्छ ।

समस्या समाधानका लागि भएका प्रयास

- समष्टिगत रूपमा उद्योग क्षेत्रको विकास, संरक्षण, सम्बर्द्धनका लागि नयाँ औद्योगिक नीति, २०६७ ल्याइएको, र नितिमा भएका प्रावधानहरुको कार्यान्वयनका लागि औद्योगिक व्यवसाय ऐन शंसोधनको क्रममा रहेको,
- नयाँ विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नीति मस्यौदाको त्रममा रहेको,
- औद्योगिक नीतिका प्रावधान कार्यान्वयनका लागि औद्योगिक व्यवसाय ऐन संशोधनको त्रममा रहेको,
- समय समयमा उद्योग क्षेत्रका समस्या समाधानका लागि सम्बद्ध ठाउँमा विभिन्न सुझावप्रस्तुत हुँदै आएको,
- उद्योगी व्यवसायीलाई विभिन्न सुविधा प्रदान गर्न सुझावप्रस्तुत गरिदै आएको,
- ठूला उद्योगधन्दा संचालन गर्न उद्योगीलाई तत्काल एकै ठाउँबाट विशेष सुविधा प्रत्याभूत गर्न लगानी बोर्ड सम्बन्धी ऐन संसदमा पेश भएको,
- उच्चस्तरीय लगानी बोर्ड ऐन र निर्यातमूलक उद्योग विकास र प्रवर्द्धनका लागि SEZ ऐन संसदमा पेश भएको,
- सरकारी र निजी क्षेत्रविच नियमित संवाद र सहकार्यबाट समस्या सुल्झाउन नेपाल व्यवसाय मञ्च गठन भई कार्यरत रहेको आदि प्रयाशहरु भएका ।

मौजुदा ऐन नियम कार्यान्वयन

औद्योगिक नीति र औद्योगिक व्यवसाय ऐनमा उद्योग क्षेत्रका लागि व्यवस्था र प्रत्याभूत गरिएका प्रावधानहरुको कार्यान्वयन हुन नसकेको अर्थात् हरेक वर्ष आउने आर्थिक ऐनबाट उद्योग सम्बन्धी नीति र ऐन खण्डित हुँदै आएको ।

तिव्र औद्योगिकीकरण विना कुनै पनि देशको अग्रगामी विकास हुन नसक्ने कुरा शिद्ध भईसकेको छ। हाम्रो देश नेपालले पनि तिव्र औद्योगिकीकरण मार्पत देशको विकास गर्ने उद्देश्यले योजनावद्ध विकासको थालनीसँगै यसक्षेत्रमा पनि प्रयत्न गर्दै आएको छ। लामो प्रयत्नको बावजूद आसातित सफलता प्राप्त गर्न नसकिएको कुरा हाम्रो सामु छर्लङ्ग छ। औद्योगिक विकासका लागि उपयुक्त नीति, पूर्वाधारहरु, औद्योगिकमैत्री कर र भन्सारका दरहरु हुनु त्यत्तिकै जरुरी हुन्छ। यी कुराहरुको संगति विना कुनै एक वा अर्को क्षेत्रमा मात्र केन्द्रित भएर औद्योगिकीकरण सम्भव हुदैन औद्योगिकीकरणको आवश्यकता र महत्वलाई मध्यनजर राखी नेपालले औद्योगिकमैत्री नीति, ऐन, नियम तर्जुमाको साथै आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिँदै आएको छ। भूमण्डलिकरण र उदारिकरणको वर्तमान समयमा औद्योगिकीकरणका लागि विश्व परिस्थिति र विशेषत छिमेकी मुलुकहरुको औद्योगिकीकरणलाई समेत आंकलन गरी अगाडि बढ्नुपर्ने हुन्छ। कुनै पनि मुलुकको समय विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहने औद्योगिक क्षेत्रले नेपालको आर्थिक विकासमा पनि महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। तथापि विगत केही वर्षदेखि उद्योग, व्यवसाय क्षेत्रमा सुरक्षाको अभाव, लगानीको सुरक्षाको प्रत्याभूति हुन नसक्नु, उद्योग व्यवसाय र श्रम सम्बन्धको समस्या देखिनु, उर्जाको समस्या, औद्योगिक पूर्वाधार र जनशक्तिको विकासमा सुस्तता, लघु, साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनमा देखिएको वित्तिय समस्या, प्रविधि ग्रहण गर्ने क्षमताको कमी, न्यून उत्पाकत्व, निर्यातयोग्य वस्तुको विविधिकरणमा कमी, भौगोलिक अवस्थिति जस्ता विविध कारणले औद्योगिक लगानीका लागि अनुकूल वातावरण नहुँदा औद्योगिक क्षेत्रमा लगानी कम हुन गई औद्योगिक उत्पादनको योगदान त्रमश घट्दै गइरहेको छ। यसको पलस्वरुप आयातमा अत्याधिक वृद्धि र निर्यात भन् भन् घट्न गई व्यवसाय घाटा अस्वाभाविक रूपमा बढ्न जाँदा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा नै नकारात्मक असर पर्न जाने अवस्था देखिएको छ।

आर्थिक विषय(Economic Agenda)लाई केन्द्र विन्दूमा नलिइदिँदा उद्योगहरुको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा ह्रास आएको छ। औद्योगिक नीति ल्याइए पनि यस सम्बन्धी ऐन शंसोधन नभैसकेको कारण नीतिमा भएका प्रावधान लागू हुने अवस्था छैन। स्वदेशी बजारमा आधारित उत्पादनले चीन र भारतको सस्तो उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसकेर त्रमश बन्द हुदैछ। प्रतिस्पर्धाको बलियो आधारशीलाको अभावमा साफ्टा, विमस्टेक, डब्लुटिओका प्रावधानहरु नेपाली उद्योगहरुको लागि सहायकसिद्ध हुनुको सट्टा प्रत्युत्पादक हुने खतरा छ। शान्ति सुरक्षाको स्थितिमा अभै सुधार भएको छैन। श्रम अशान्ति, उद्योगहरु बन्द र हडताल हुने त्रम यद्यपि कायम छ। औद्योगिक पूर्वाधारको अवस्था, कच्चापदार्थको उपलब्धतामा कठिनाई, विद्युत आपूर्तिको विकराल स्थिति आदि कारणबाट विश्वसनिय र औद्योगिक लगानी मैत्री वातावरण श्रृजना हुन सकेको छैन।

(ग) सुभाबहरु

औद्योगिकीकरण र लगानीमैत्री वातावरण सृजना विना हाल कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा खस्कंदै गएको उद्योग क्षेत्रको योगदानलाई बढावा दिन सकिने देखिँदैन। यसको साथै विश्वव्यापिकरणबाट सृजित वर्तमान प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा नेपालको उद्योग क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी तुल्याउन नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, पूर्वाधार र कर राजश्वका दरहरुमा समसामयिक सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ। कामको दौरानमा सरकारी क्षेत्रले महसुस गरेका र निजी

क्षेत्रबाट प्राप्त सुभावाहरू उपर गहन छलपल गरी नेपाली उद्योग क्षेत्रलाई संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रतिस्पर्धी तुल्याउन निम्न प्रकरणमा निम्नानुसार सुभावाहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

नीतिगत (Policy) सुधार सम्बन्धी सुभावाहरू

- देशको आर्थिक विकास उदार, बजारमुखी एवं खुल्ला आर्थिक नीतिबाट मात्र सम्भव हुने भएकोले निजी क्षेत्रको नेतृत्वदायी भूमिका भएको खुला बजारमुखी एवं उदार अर्थतन्त्र नै देशको आर्थिक नीति हुनुपर्ने। यस सम्बन्धमा सबै राजनैतिक पार्टिहरूको सहमति हुनुपर्ने, साथै निजी क्षेत्रको लगानीको सुरक्षाको पूर्ण प्रत्याभूति हुनुपर्ने,
- विशेष आर्थिक क्षेत्रका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण, जग्गाको व्यवस्था सरकारबाट र विशेष सुविधा दिएर निजी क्षेत्रबाट विशेष आर्थिक क्षेत्रको व्यवस्थापन हुने स्पष्ट नीति हुनुपर्ने,
- देशमा स्वस्थ प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने खालका तुलनात्मक लाभ (Coparative Advantage) भएका राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त उद्योगहरूको स्थापना, विकास तथा विस्तारका लागि प्याकेज सहितको सुविधा प्रदान गरी यस्ता उद्योगहरूको विकास र विस्तारमा जोड दिइनुपर्ने,
- खनिज अन्वेषण लाइसेन्स लिने उद्योगहरूलाई ऐनले तोकिएको म्याद भित्र खानी सञ्चालन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने र संचालन नभएको अवस्थामा लाइसेन्स रद्द गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- स्वदेशी उद्योगहरूको प्रवर्द्धन गर्न स्वदेशी उत्पादनलाई केहि समयसिमा सम्म संरक्षणको नीति अवलम्बन गरिनुपर्ने,
- औद्योगीकरणका लागि बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूले उत्पादनमुलक उद्योगहरूमा कम्तिमा ७०% लगानी सरल व्याजमा लगानी गर्नुपर्ने नीतिको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- औद्योगिक नीति २०६७ मा उद्योग व्यवसायलाई व्यवस्था गरीएका सुविधा र सहूलियतहरू आर्थिक ऐनमा समावेश गरी प्रत्याभूत गरीनुपर्ने,
- बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारप्रति जनचेतना अभिवृद्धि गर्न प्रभावकारी संरक्षण कार्यहरू र संस्थागत क्षमताको विकास गर्न बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी नीति ल्याइ सो सम्बन्धी निकायहरूलाई एकिकृत गर्नुपर्ने,
- देशमा उपलब्ध जनशक्ति विशेष गरेर औद्यागिक जनशक्तिको प्रतिभालाई देशमै खपत हुने अवस्थाको विकास गरी लगानी वातावरण सिर्जना गरL Brain Drain and Capital flight लाई रोक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने,
- निष्कृत्य रहेको र अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रवाहित पूँजीमा नियन्त्रण गरी उत्पादनमुलक क्षेत्रमा पूँजी प्रवाह गर्ने भरपर्दो वातावरण सृजना गरिनुपर्ने,

- स्वदेशमा पर्याप्त रोजगारीको अभावमा विदेशीएका युवाहरु र शहर केन्द्रित वसाई सराईलाई लक्षित गरेर स्वदेशमा नै रोजगारी सृजना गर्न गाँउ केन्द्रित उद्योग कलकारखाना, सेवा केन्द्रहरु लगायत पर्यटन पुर्वाधारका कार्यत्रहरु ल्याउनुपर्ने,

कानूनी (Legal) सुधार सम्बन्धी सुभावहरु

- लगानी बोर्ड, विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन, Anti Duping सम्बन्धी ऐन तत्काल ल्याइ लागु गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- नयाँ औद्योगिक नीति तथा वाणिज्य नीतिमा भएका व्यवस्थाहरु समावेश गरी नयाँ वैदेशिक व्यापार ऐन, औद्योगिक प्रवर्द्धनका लागि औद्योगिक व्यवसाय ऐन तथा विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन ल्याउनुपर्ने,
- हालका बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी ऐनहरु निकै पुराना भएकोले सबै विधाहरुलाई समेटेर नयाँ बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी कानून ल्याउनुपर्ने,
- व्यवसायिक कारोवारलाई नियमित गर्न Coercial Transaction ऐन तत्काल ल्याउनुपर्ने,
- श्रम नीति एवं श्रम सम्बन्धी ऐनमा समसामयिक सुधार गरी औद्योगिक वातावरणमा सुधार ल्याउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- नयाँ औद्योगिक नीतिको कार्यान्वयनको लागि औद्योगिक व्यवसाय ऐन संशोधन गर्न समय लाग्ने हुनाले उक्त नीतिमा उल्लेखित प्रावधानहरु आगामी “आर्थिक विधेयक २०६८” मा समावेश गरि कार्यान्वयनमा ल्याई औद्योगिक विकासको मार्गलाई सुनिश्चितता र निरन्तरता दिइनुपर्ने,
- उद्योग प्रतिष्ठानहरुमा गरिने बन्द हडताललाई न्यूनीकरण गर्न उद्योग स्थापना गरिंदा वा नयाँ नियुक्ती गरिने कामदार कर्मचारीहरुलाई निश्चित अवधिसम्म उद्योगमा बन्द हडताल गर्न नपाउने वा विरोधका कार्यत्रममा सहभागी हुन नपाउने कानूनी व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- औद्योगिक नीतिमा उल्लेख गरिएका उद्योगले पाउने सुविधा सहूलियतलाई कानूनद्वारा सुनिश्चित गरिनुपर्ने,

संस्थागत (Institutional) सुधार सम्बन्धी सुभावहरु

- विश्व व्यापार संगठनमा प्रतिवद्धता जनाए अनुसार हालसम्म पनि छुट्टै बौद्धिक सम्पत्ति विभाग स्थापना हुन नसकेकोले तत्काल छुट्टै बौद्धिक सम्पत्ति सम्बन्धी विभागको स्थापना हुनुपर्ने,
- विगतका बजेटमा घोषणा गरे अनुसार यसपटक पनि उद्योगहरुमा प्रहरी विट, सुरक्षा बल, सडक तथा स्वास्थ्य चौकी बनाउने प्रतिवद्धताको यथाशिघ्र कार्यान्वयन हुनुपर्ने,

- उद्योगको दर्ता तथा निकासी समेतको व्यवस्थाको लागि एकै स्थानबाट सबै काम हुने गरी एकद्वार नीतिको कार्यान्वयन हुनुपर्ने,
- विदेशी राजदुतावास मार्फत नेपालमा लगानी प्रवर्द्धन तथा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने विशेष कार्यक्रम संचालन हुने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- विदेशस्थित कूटनैतिक नियोगलाई नेपालमा लगानी प्रवर्द्धन गर्न Focal Point को रूपमा विकास गर्नुपर्ने,
- रुग्ण उद्योगको पुनस्थापना गर्न सकेमा नयां उद्योग सन्चालन गर्नु भन्दा छिटो उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने हुन्छ । रुग्ण उद्योगलाई प्रभावकारी ढंगले पुनरुत्थान तथा संचालन गर्न औद्योगिक निति २०६७ मा व्यवस्था भएबमोजिम सरकार, निजी क्षेत्र र विशेषज्ञहरु समेतको सहभागितामा एक उच्चस्तरीय Industrial Sickness Review Board (ISRB)/Industrial Rehabilitation and Reconstruction Coission (IRRC) गठन गरिनु पर्ने । उद्योग बन्द गर्न र संचालन हुन सक्ने भए आयोग वा समितिको सिफारिसमा आवश्यक पूँजी सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्यमहरुको विकास एवं प्रवर्द्धनका लागि औद्योगिक व्यवसाय केन्द्रहरुको विकासलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने,
- देशका विभिन्न क्षेत्रहरुमा औद्योगिक सूचना केन्द्रहरुको स्थापना गरी आवश्यक सूचना सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- उद्योग व्यवसायसँग सम्बन्धित कानून एवं सोको कार्यान्वयनमा देखिएका कठिनाइको समाधानको राम्रो उपायमध्ये सार्वजनिक निजी सम्वाद ९एएम० लाई लिइन्छ । यसै उद्देश्यले नेपालमा पनि यो प्रकृतिलाई अधि बढाउन नेपाल व्यवसाय मन्च ९ल्यँ० को व्यवस्था गरिएको छ । यसैले एएम को अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा अधि बढाउन ल्यँ को स्थायी संरचनाका साथै यसको सचिवालयको स्थापना सहित योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था सहित सन्चालन गरिनुपर्ने, साथै ल्यँ लाई प्रभावकारी बनाउन उद्योग मन्त्रालयमा एक विशेषीकृत एकाईको व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- लगानीको सुनिश्चितता, उद्योग स्थापना, इजाजत, कार्यान्वयनको प्रभावकारीताको साथै औद्योगिक प्रवर्द्धनको लागि सर्वाधिकारसम्पन्न दायबचम या क्षलखभकतभलत ९द्यइक्ष० को स्थापना गर्ने प्रावधान सहित संसदमा प्रस्तुत विधेयक छिटो भन्दा छिटो ल्याउने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- प्रस्तावित BOI अन्तर्गत औद्योगिक प्रवर्द्धन र निर्णय कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले उद्योग मन्त्रालयमा
(क) Investent prootion र (ख) Decision Ipleention सम्बन्धि विशेषीकृत इकाईको छुट्टाछुट्टै व्यवस्था गरिनुपर्ने,

- औद्योगिक उत्पादनहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रवर्द्धन गर्ने एउटा भरपर्दो र उपयुक्त माध्यम औद्योगिक प्रदर्शनी हो । नेपालको सन्दर्भमा केन्द्रीयस्तरमा यस्ता औद्योगिक प्रदर्शनी गर्ने एकमात्र स्थान भृकुटीमण्डप मात्रै भएको हुँदा र यसले अन्य प्रदर्शनीलाई स्थान दिनुपर्ने भएको हुँदा उपयुक्त बैकल्पिक स्थानको खोजी गरि स्थायी प्रकृतिको प्रदर्शनी भवन निर्माण गर्न आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- विरगंजको ड्राइपोर्ट गण्डक पथलैयालाई औद्योगिक कोरीडोरको रूपमा घोषणा गरी सोमा कोरीडोर केन्द्रित विद्युत पिडरको व्यवस्था, भौतिक पुर्वाधारको व्यवस्था, अस्पताल विद्यालयका आदिको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- कम्पनी ऐन २०६३ अनुसार कम्पनीहरूले कार्यालयमा बुभाउनुपर्ने विवरणहरू ढिलो बुभाएवापत लाग्ने जरिवानाको दर बढि भएकोले जरिवाना सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउनुपर्ने,

प्रकृयागत (Procedural), प्राविधिक (Technical) एवं प्रशासनिक (Administrative) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- औद्योगिक निति २०६७ र सार्वजनिक खरिद ऐनमा स्वदेशी उद्योगहरूबाट उत्पादित स्वदेशी वस्तुहरू विदेशी उत्पादनको तुलनामा १० प्रतिशत महंगो भएपनि स्वदेशी वस्तु तथा सामान खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्थाको अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने । यस सम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- शान्तीपूर्वक उद्योग व्यवसाय संचालन गर्न सक्ने गरी उद्योग व्यवसाय तथा उद्यमी व्यवसायीहरूको नित्त सुरक्षाको प्रत्याभूति हुनुपर्ने, साथै औद्योगिक सुरक्षा बलको गठन गर्ने सरकारको निर्णयको कार्यान्वयन हुनुपर्ने,
- निर्यातप्रत्रिया छिटो गर्नुकोसाथै निर्यात सम्बन्धी आवश्यक कागजातहरूको संख्या सकेसम्म कम गरी One Window System को व्यवस्था गरी त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको भन्सार विन्दुसंगै यसको कार्यालय राख्नुपर्ने,
- दुवानीमा सिण्डीकेट प्रथा खारेजीको निर्णय भइसकेको भएता पनि समय समयमा विभिन्न समूहहरूले दुवानीमा सिण्डीकेट प्रथा खडा गर्ने गरेको छ । नेपाल सरकारबाट भएको सिण्डीकेट प्रथाको खारेजीको निर्णयको पूर्ण रूपमा कडाईका साथ कार्यान्वयनको व्यवस्थाको साथै त्यस्ता सिण्डीकेट गर्नेको इजाजत समेत खारेज हुने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- ठूला, मझौला, साना र लघु उद्योग बीच अग्र र पृष्ठ सम्बन्ध (Forward and Backward Linkage) कायम गर्न एक उद्योगले अर्को उद्योगको उत्पादन खरीद गर्न प्रोत्साहन पुग्ने र सीप र प्रविधि समेत प्रवाह हुन सक्ने र Ancillary उद्योग व्यवसाय समेतको विकासमा प्रोत्साहन पुग्ने नितिगत व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने,

- माध्यमिक वस्तु लगायत प्याकेजिङ्ग समान उत्पादन गर्ने गरी निकासी गर्ने उद्योगले खरीद गरेका माध्यमिक वस्तु तथा प्याकेजिङ सामानमा लाग्ने सम्पूर्ण राजस्व सम्बन्धित माध्यमिक वस्तु तथा प्याकेजिङ समान उत्पादन गर्ने उद्योगलाई पित्ता दिइनुपर्ने,
- मुलुकमा उपलब्ध बहुमूल्य कच्चा जडिवुटी कोरा रुपमा नै निर्यात भइरहेको छ । यो क्षेत्रलाई सरकारले अनुदान उपलब्ध गराई “जडिवुटी प्रशोधन उद्योग” को विकास गरि मूल्य अभिवृद्धि value addition मा सहयोग गर्नुपर्ने,
- एक अर्ब रुपैया भन्दा बढी लगानी भएका उद्योगहरूलाई बैंकहरूले दिने एकल ऋणको सीमा (Single Obligatory Liit) दोब्बर गरिनुपर्ने,
- आफ्नै लगानीमा निजी क्षेत्रको विशेषत होटल, पर्यटक विश्रामगृह तथा रिसोर्ट, विश्व विद्यालय, मनोरन्जन पार्क, दूग्ध व्यवसाय उद्योग, प्राविधिक विद्यालय एवम खानिजन्य उद्योग स्थापना गर्न चाहेमा यस्ता उद्योगहरूलाई दीर्घकालिन रुपमा सरकारले जग्गा उपलब्ध गराउनुपर्ने,
- उद्योगलाई चाहिने जग्गा उपलब्ध गर्न जटिल बन्दै गएको र उद्योगहरू छरिएर रहेको कारण वातावरण संरक्षणको लागि समेत कठिनाई भएको पृष्ठभूमिमा सरकारले ठूला ठूला क्षेत्रफलका जग्गा अधिग्रहण वा खरीद गरि औद्योगिक क्षेत्रहरू (Industrial Zone)को विकास गरी निजी क्षेत्रलाई विन्नि गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने,
- स्वदेशी उद्योगहरूलाई संरक्षण पुग्ने गरी आयातित वस्तु र स्वदेशी उद्योगले उत्पादन प्रयोजनका लागि भिकाउने कच्चा पदार्थबीच कम्तिमा १० प्रतिशत भन्सार महशुल परक हुनुपर्ने,
- नेपालमा जलविद्युत र खानीजन्य उद्योग प्राकृतिक श्रोतमा आधारित, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता र तुलनात्मक लाभ बढी भएका क्षेत्रमा पर्दछन् । तसर्थ यी क्षेत्रका उद्योगको प्रवर्धन गर्न सरल व्याजदर सहितको पुर्नलगानी (Refinance), आयकर सुविधा जस्ता विशेष सहूलियत सहितको कार्ययोजना बनाई तुरुन्त लागु गरिनुपर्ने,
- उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने पूर्वाधार जस्तै सडक, विद्युत प्रसारणलाइन, संचार साधान तथा पानीको व्यवस्था र निकास गर्न सरकारले प्राथमिकता दिनुपर्ने । यस्ता पूर्वाधार विकासका लागि उद्योगले आपै लगानी गर्न चाहेमा यस्तो पूर्वाधार विकासको लागि लाग्ने लागत अनुसारको लगानी पित्ता नभएसम्म यस्ता उद्योगले तिर्नपर्ने कर, राजस्व, मुल्य अभिवृद्धि कर, अन्तशुल्क आदि कट्टा गर्न पाउनुपर्ने,
- खानी तथा खानीजन्य उद्योगहरूमा सरकारका विभिन्न निकायहरूबीच समन्वय हुन नसक्नाले यस्ता उद्योगहरूको निकासी हुन सकेको छैन । खानीजन्य उद्योगहरूको निकासको लागि खानी तथा भूगर्भ विभागले "One Stop Service Centre" को रुपमा काम गर्ने गरी ऐनद्वारा नै विभागलाई अधिकार सम्पन्न गराइनुपर्ने,

- खानी र उद्योगका सम्बन्धमा हाल वन विभाग, स्थानिय निकाय र खानी तथा भूगर्भ विभाग गरि तीन ठाउँमा दोहोरो तेहोरो कर राजस्व तिर्न पर्ने व्यवस्था खारेज गरी “एकिकृत रुपमा” एकै ठाउँमा उक्त शुल्क उठाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- चुनहुङ्गाको खानीका लागि सरकारले खानी क्षेत्रबाट नजिक पर्ने कालोपत्रे सडक देखि खानी सम्म सडक निर्माण गरिदिनुपर्ने,
- उद्योगका लागि बढिमा १० प्रतिशत व्याजमा आवश्यक कर्जा पाउने प्रत्याभूति हुनुपर्ने,
- महिला उद्यमशिलता विकासका लागि औद्योगिक नीतिमा व्यवस्था भए बमोजिम महिला उद्यमशिलता विकास कोष खडा गरी पर्याप्त बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने । यसैगरी उद्योग मन्त्रालय अन्तर्गत छुट्टै महिला इकाइ गठन गरि महिला उद्यमशिलताको विकासका लागि प्रभावकारी कार्यत्रम ल्याइनुपर्ने,
- लघु घरेलु तथा साना उद्योगहरुको वित्तिय पहुँच अभिवृद्धी गर्न उद्योग प्रवर्द्धन कर्जा कार्यत्रमको नीतिगत व्यवस्था गरी हाल प्रचलित धितोमुखीकर्जालाई परिवर्तन गरि परियोजनामुखी कर्जा कार्यत्रम सञ्चालन ल्याइनुपर्ने,
- लघु घरेलु तथा साना उद्योगीहरुको सहज वित्तिय पहुँचका लागि लगानी सुरक्षण कोषको व्यवस्था गरी सरल कर्जा प्रवाहको व्यवस्था गराइनुपर्ने,
- औद्योगिक नीति २०६७ मा लघु घरेलु तथा साना उद्योगका सम्बन्धमा गरिएको विशेष व्यवस्था र कार्यत्रमहरुलाई आगामी बजेट मार्पत कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने,
- महिला उद्यमीहरुको वित्तिय पहुँच बृद्धि गर्न महिला उद्यमी कर्जा कार्यत्रमको नीतिगत व्यवस्था गरी सवै बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरुबाट यो कार्यत्रम संचालन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई आगामी बजेट मार्पत कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगीहरुलाई लगानी गर्दा व्याजदर बढीमा ५ प्रतिशतका दरले लागु हुनुपर्ने,
- मध्यपश्चिम र सुदुरपश्चिमका पहाडी जिल्लाहरुबाट प्रशस्त मात्रामा अप्रशोधित जडीबुटी निकास भएतापनि यसबाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि प्राप्त नभइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रविधि हस्तान्तरण र जनशक्ति विकासका लागि जडीबुटी प्रशोधन तथा जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना गरिनुपर्ने,
- ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि, गैह्र काष्ठ बनजन्य पदार्थमा आधारित वस्तु, पशुपालन, दूध उद्योग, पंक्षीपालन, पलपूल तथा जडिबुटीमा आधारित उद्योगलाई प्रविधि, बजार, शीप र अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याउने कार्यत्रम संचालन गरिनुपर्ने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुको प्रतिष्पर्धी क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न स्थानमा श्रोतकेन्द्र स्थापना गरिनुपर्ने र सोका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने,

- संखुवासभा, म्याग्दी, बागलुङ्ग, प्युठान, पर्वत, दोलखा, रसुवा, रोल्पा, रुकुम, दैलेख, अछाम, बन्दिपुर, सल्यान, बाजुरा लगायत सबै पहाडी जिल्लामा पाइने प्राकृतिक रेशाजन्य बस्तुनिर्माताहरू (अल्लो, भाङ्गा, भिमल, केरा, केतुकी, बाँस, भुइँकटहर आदि) बाट उत्पादित हुने धागोबाट निर्यातयोग्य कपडा/बस्तु बन्ने र लाखौं परिवार यस स्रोतमा आश्रित रहेको हुँदा उन्नत प्रविधिको प्रयोग गरी उत्पादनको गुणस्तर विस्तार गर्न आवश्यक देखिएकोले प्रविधि हस्तान्तरण कार्यका लागि छिमेकी मुलुकहरूसँग आग्रह गर्ने, प्रविधि हस्तान्तरण कार्यक्रम संचालनका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने,
- कर्णाली लगायत मध्यपश्चिम र सुदूर पश्चिमका पहाडी जिल्लाहरूबाट प्रशस्त मात्रामा अप्रशोधित जडीबुटी निकास हुनेहुँदा यसबाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि प्राप्त नभइरहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रविधि हस्तान्तरण र जनशक्ति विकासका लागि त्यस क्षेत्रमा जडीबुटी प्रशोधन तथा जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना गरिनुपर्ने । यस केन्द्रको संचालन प्रकृया सम्बन्धित संघसंस्थाहरूसँगको सहकार्यमा सरकारी, नीजि र सहकारी क्षेत्रको सहभागीतात्मक प्रकृया अनुसार संचालन गरिनुपर्ने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूको बजारीकरणको सुनिश्चितताका लागि विगतमा थुप्रै प्रयासहरू भएतापनि प्रभावकारी हुन नसकेको परिप्रेक्ष्यमा यस्ता उद्योगहरूको लागि कोसेलीघर तथा सौगात गृहहरूको संजाल निर्माणका लागि बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने,
- औद्योगिककरणको प्रयासलाई अगाडी बढाउन भारत, चीन लगायत सम्पूर्ण विकसित मुलुकहरूले व्यवसाय सम्बर्द्धन सेवा (Business Incubation Service) का लागि Incubation Centre हरु मार्फत नविनतम सोच, विचार, प्रविधि र प्रकृयाका उद्योगहरू विकास गरिरहेको सन्दर्भमा कृषिमा आधारित हाम्रो अर्थतन्त्रलाई औद्योगिक कृषिमा रूपान्तरण गर्नका लागि क्षलअगदबतप्यल ऋभलतभच स्थापना गर्ने कार्यका लागि बजेट विनियोजन गरिनुपर्ने,
- सुर्खेत, कालिकोट, जाजरकोट लगायतका जिल्लाहरूमा बहुमूल्य पत्थर प्रशस्त मात्रामा पाइने र यस्तो बहुमूल्य पत्थर कच्चा पदार्थको रूपमै मात्र निर्यात भइरहेको सन्दर्भमा यस्ता बहुमूल्य पत्थरजन्य बस्तुहरूको विकासका लागि सुर्खेत जिल्लास्थित घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिको कार्यालय परिसरमा एक बहुमूल्य पत्थरजन्य बस्तु विकास केन्द्र स्थापना गर्ने र सो विकास केन्द्र सार्वजनिक नीजि साभेदारीको अवधारणामा संचालनमा ल्याउने,
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरू छरिएर रहने गरेको कारणले उनीहरूलाई पुऱ्याउनुपर्ने व्यवसाय सम्बर्द्धन सेवा र सुविधा प्रभावकारी ढंगले पुऱ्याउन नसकिरहेको परिप्रेक्ष्यमा अवदेखि लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूलाई औद्योगिक क्लष्टर तथा घरेलु उद्योग ग्राममा रहन प्रोत्साहन गरिनुपर्ने । यसका लागि औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेडको धनकुटामा रहेको जग्गामा र यसपटक थप खोटाङ्ग, पाल्पा र रोल्पामा नमुना घरेलु उद्योग ग्राम स्थापनाका लागि कार्य शुरु गर्नुपर्ने । यो कार्यक्रमको संचालन उद्योग मन्त्रालय, औद्योगिक प्रवर्द्धन महाशाखा अन्तर्गत नीजि

क्षेत्रको लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूको छाता संस्था समेतको सहभागीतामा एउटा इकाई गठन गरि कार्यत्रम कार्यान्वयनको प्रकृया अघि बढाउनुपर्ने,

प्राविधिक (विद्युत (Electricity-Power) सुधार सम्बन्धी सुझावहरू

- हाल मुलुकले १४ घण्टा भन्दा बढि लोडसेडिङको मार व्यहोनु परेको सन्दर्भमा उर्जा संकट समाधान गर्न देहाय वमोजिमका कार्यको यथाशिघ्र थानली हुनुपर्ने
- विद्युत उत्पादनमा २५ मे.वा. सम्मको स्वदेशी/विदेशी लगानीलाई सम्पूर्ण Vat छुटको व्यवस्था वा Refund हुनुपर्ने,
- उद्योग कोरिडोर र औद्योगिक क्षेत्रका लागि उर्जा संकट समाधान नभएसम्मका लागि आवश्यक क्षमताको तापिय विद्युत उत्पादनको केन्द्र (कम्तिमा १०मे.वा.) स्थापना गरी सोभै औद्योगिक पिडरद्वारा लोडसेडिङको समय विद्युत आपूर्ति गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- तापिय विद्युत उत्पादन संयन्त्रद्वारा उत्पादित विद्युतको दर रेट र नेपाल विद्युत प्राधिकरणद्वारा लिइने चालू दररेटको परकलाई सरकारद्वारा अनुदान सुविधा(सब्सिडाईज)को व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- निजी क्षेत्रलाई औद्योगिक उर्जा संकट समाधानको लागि तापिय उर्जा उत्पादन संयन्त्र क्षेत्रगत रुपमा स्थापना गर्न सरल व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- उद्योगहरूमा तुरुन्तै उर्जा दक्षता (Energy Efficiency) कार्यत्रम लागू गर्ने र उद्योगहरूद्वारा उर्जा दक्षता सम्बन्धी अनुगमन गरी प्रतिवेदन अनिवार्य रुपमा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउने,
- उर्जा दक्षता (Energy Efficiency) सम्बन्धी स्वतन्त्र अनुगमनका लागि जल तथा उर्जा आयोगद्वारा स्विकृत तेश्रो अनुगमन पक्ष (Third party) को व्यवस्था हुनुपर्ने,
- स्वतन्त्र अनुगमन संयन्त्रद्वारा सिपारिश गरिएका उर्जा दक्षता सम्बन्धी उपकरणहरू आयातमा सरल ऋण र भन्सार सहूलियतको व्यवस्था हुनुपर्ने,
- लोडसेडिङ अवधिको Deand Charge मा छुटको अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्ने,
- उद्योगहरूलाई कम्तिमा १६ घण्टा अनिवार्य विद्युत उपलब्ध गराउनुपर्ने,
- जलविद्युत आयोजनाको २५ मेगावाट सम्मको स्वदेशी लगानीकर्तालाई सम्पूर्ण भ्याट छुट दिने र १ मेगावाट बराबर १ करोड रुपैयाँ अनुदान दिने तथा लाइसेन्स लिएको ९० दिन सम्म आयोजना शुरु नगर्ने लाइसेन्सवालाहरूको लाइसेन्स खारेज गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- विद्युत आपूर्ति नियमित नहुँदा उद्योग व्यवसायमा परेको कठिनाइको समाधानको विकल्पमा (क) डिमाण्ड मूल्यमा मिनाहा र (ख) डिजेलमा सुविधा दिने व्यवस्था "आर्थिक विधेयक" मा नै गरिनुपर्ने,

- उद्योगमा उर्जा संकटको समाधान गर्न औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूले पैठारी तथा प्रयोग गर्ने जेनेरेटर र डिजेलमा अनुदान दिने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- चर्को लोडसेडिङका कारण उद्योगहरू धराशायी हुँदै गएको वर्तमान परिप्रक्ष्यमा उद्योग आपैले बैकल्पिक उर्जा वा विद्युत उत्पादनका लागि आयात गर्ने जुनसुकै मिल, मेसीनरी र यसका औजारहरूमा लाग्ने सम्पूर्ण भन्सार, मू.अ.क छुट दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्तिबाट नेपाल आयल निगमले घाटा खाइरहेको वर्तमान परिस्थिति र उर्जा संकट मुलुकको सबैभन्दा जटिल समस्या बनिरहेको परिप्रेक्ष्यमा जलविद्युत उत्पादन १ देखि २५ मेगावाट सम्मको तत्काल (६ महिना भित्रमा) निर्माणमा जानसक्ने आयोजनाहरूका लागि प्रतिमेगावाट रु. १ करोडका दरले प्रोत्साहन पुँजी लगानी गर्नुपर्ने,
- विविध सुधार सम्वन्धी सुभावहरू
- आयात प्रतिस्थापन गर्ने उद्योगहरू तथा माध्यमिक वस्तुहरू उत्पादन गर्ने उद्योगहरूलाई विशेष प्रोत्साहन गर्न आयकर तथा व्याजमा छुट हुनुपर्ने,
- तयारी वस्तुको भन्दा कच्चा पदार्थको भन्सार दरबन्दी कम्तिमा एक तह कम हुनुपर्ने,
- कुनै उद्योगले प्रयोग गर्ने कच्चा पदार्थ अन्य व्यवसायका लागि तयारी वस्तु भएमा उद्योग विभागको सिफारिसमा उद्योगले उत्पादन प्रयोजनका लागि आयात गर्ने कच्चा पदार्थमा भन्सार महशुलमा सहूलियत हुनुपर्ने,
- स्वदेशी लगानी एवं विदेशी लगानीमा स्थापना भएका उद्योगहरूलाई आफ्नो व्यापारिक नाम प्रयोग गरी अन्य उद्योगहरूलाई समेत करारमा वस्तु उत्पादन गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्ने,
- कर प्रणालीलाई वैज्ञानिक तथा पारदर्शी बनाउन मुल्य अभिवृद्धि करमा दिइएको श्रेषहोल्डको व्यवस्था खारेज गर्ने र भ्याटको १३% को दरलाई बहुकरमा रुपान्तरण गरी करको दायरा बढाउनु पर्ने,
- कुखुरा पालन व्यवसायलाई कृषिजन्य उद्योगको मान्यता दिई कृषिजन्य उद्योगले पाउने सबै सुविधाहरू प्राप्त हुने व्यवस्था हुनुपर्ने, र कुखुरा पालनसंग संबन्धित सबै व्यवसाय जस्तै कुखुरा पालन, चल्ला उत्पादन, स्लटर हाउस, दाना उद्योग, प्रोसेसिङ उद्योग लगायतका उद्योगले पैठारी गर्ने सम्पूर्ण मशिनरी, स्पेयर पार्टस तथा कच्चा पदार्थमा भन्सार तथा मुल्य अभिवृद्धिकरमा विशेष सहूलियतको व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- कुनै उद्योगले आपूलाई तथा विदेशमा अवस्थित ठूला प्रकृतिका उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने पार्टपूजा वा कच्चा पदार्थ अन्य स्थानीय उत्पादनसँग नीजि करारमा १३% उपलब्ध गराउन चाहेमा त्यस्ता करार उत्पादकहरूलाई उद्योग सरह मान्यता दिई यस्तो उद्योगलाई उद्योगले पाउने सम्पूर्ण सुविधा तथा सहूलियत उपलब्ध हुनुपर्ने,

- माध्यमिक वस्तु, १३मंष्वतयचथ एचयमगत० लगायत प्याकेजिङ्ग सामान उत्पादन गर्ने निर्यातमूलक उद्योगका उत्पादनहरु प्रयोग गरी तयारी वस्तु उत्पादन गर्ने गरी निकासी गर्ने उद्योगले खरिद गरेका माध्यमिक वस्तु लगायत तथा प्याकेजिङ्ग सामानमा लाग्ने सम्पूर्ण राजश्व माध्यमिक वस्तु तथा प्याकेजिङ्ग सामान उत्पादन गर्ने उद्योगलाई पिर्ता दिइने व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुनुपर्ने,
- उद्योगले आफ्ना कामदार तथा कर्मचारीको दीर्घकालिन हितका लागि गरेका खर्चहरु, जस्तै आवास व्यवस्था, जीवन बिमा, स्वास्थ्य सुविधा, शिक्षा तथा तालिममा गरेका खर्चहरु करयोग्य आयबाट घटाउन पाउनुपर्ने,
- मूल्य अभिवृद्धि कर लागु गर्दा अन्य करका दरहरु त्रमश घटाउदै लैजाने भनिएकोमा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा विभिन्न वस्तु तथा सेवामा अन्त शुल्क लगाउने गरिएको छ । अत चुरोट, बिडि, मदिरा जस्ता वातावरण तथा जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने वस्तुहरु बाहेक अन्य वस्तुमा अन्तशुल्क नलगाउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- उद्योगबाट आर्जित मुनाफा सोही उद्योगको विकास र क्षमता र विविधकरणमा विस्तारमा लगानी गरेमा त्यस्तो लगानी भएको रकम आगामी आर्थिक वर्षहरुमा आयकर गणनामा खर्च बापत कट्टी गर्न सकिने व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- १२ सय टन सिमेण्ट प्लान्टको लागि चाहिने चुन ढुङ्गा उत्खननको लागि चाहिने २ हजार टनको खानीको लागि भ्ख गराउन पर्ने व्यवस्था (हाल १००० टनको लागि यो सुविधा उपलब्ध छ) खारेज गरि भ्ख ले मात्र पुग्ने गर्नुपर्ने,
- हाल २५ करोड भन्दा बढीको पूँजीमा उद्योग स्थापना गर्दा भ्ख गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई खारेज गरि ५० करोड भन्दा बढी लगानी हुने परियाजनामा मात्र भ्ख गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- मुलुकमा लगानीको स्तर अत्यन्त कम छ । लगानी वृद्धि गर्न स्वदेशी पूँजीलाई प्रोत्साहन गर्नुको साथै प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी रँयचभण्टल म्चभअत क्षलखभकतभलत० आकर्षित गर्नु जरुरी छ । लगानी प्रोत्साहन गर्नको लागि लाभांश कर ९म्खष्मभलम त्वह० हटाउनुपर्ने,
- नेपालको हिमाली जिल्लाहरुमा कृषि तरकारी जडिवुडि पलपुल प्रशोधन गर्ने उद्योगहरुलाई उत्पादन शुरु गरेको २० वर्षसम्म अन्तशुल्क र आयकर पुरै छुट दिने । यि जिल्लाहरुमा उन्नत जातका पशुपालन गर्ने र जडिवुडि खेतिका लागी आवश्यक पर्ने कृषि पार्म स्थापना गर्दै लाने योजना भएमा आर्थिक वृद्धिदर हासील गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
- सम्भाव्यताको पहिचान गरी देशका विभिन्न भागमा जडिवुडि अनुसन्धान केन्द्र तथा सुविधा सम्पन्न जडिवुडि प्रशोधन केन्द्र खोल्ने र जडिवुडि खेतिको प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक सहयोग र सुविधा उपलब्ध गराउने ,
- जलस्रोत, पर्यटन,पुर्वाधार विकास र खनिज वस्तुको उत्खनन लगायतका क्षेत्रमा स्वदेशी र विदेशी लगानीलाई आकर्षित गर्न विशेष कार्यत्रमहरु ल्याउनुपर्ने,

- ठोस कत्था र लिक्विड कत्थाको हालसम्म एउटै कोड र एउटै भन्सार महशुलमा गईरहेको हुंदा दुवैले समान सुविधा पाउनुपर्ने,
- पोहोर प्लास्टिकबाट पुनप्रशोधन अथवा अखिल उद्योग गर्ने उद्योगहरूलाई भ्याट तथा पि.पि.बोरामा अन्तशुल्क छुट दिइनुपर्ने,
- वनस्पती घीउ तेल सम्बन्धमा कच्चा पदार्थको आयात भन्सार महशुल २.५ प्रतिशत नै कायम हुनुपर्ने, र मुल्यअभिवृद्धि करमा ५० प्रतिशत दिइएको सुविधालाई कायम गर्नुपर्ने, यो सुविधा तोरी तेलकमा समेत पाउनुपर्ने,
- स्वदेशी चिनी उद्योगको संरक्षणका लागि सम्बन्धमा भ्याट छुट र निकासीमा ४ प्रतिशत सहूलियत पाउनुपर्ने,
- सिमेण्ट उद्योगका सम्बन्धमा क्लिंकरको महशुल र कोइला आयातको भन्सार महशुल घटाउनुपर्ने,
- कच्चा पदार्थमा तयारीमालवस्तुको भन्दा एकतहमुनीको भन्सार दरबन्दि लाग्नुपर्ने, जस्तै प्लाष्टिक रेजीन र त्यसको कच्चा पदार्थ,

निकासी प्रवर्धन (Export Prootion) सम्बन्धी सुभाबहरु

- निर्यातमूलक उद्योगको निकासी प्रवर्द्धन गर्न विश्वका अन्य अल्पविकसित राष्ट्रका निर्यातजन्य उद्योगले विदेशी बजारमा भन्सार छुट पाए सरह नेपाली वस्तुहरूलाई पनि सो सुविधा उपलब्ध गराउन सरकारले आर्थिक कूटनीतिको माध्यमबाट प्रयाश गरिनुपर्ने,
- मुलुक निरन्तर व्यापार घाटामा गइरहेको सन्दर्भ र निर्यात घटेर आयातमुखी अर्थतन्त्रको निर्माण भइरहेको बर्तमान परिप्रेक्ष्यमा निर्यातलाई प्रमुख महत्व दिन अपरिहार्य छ । यस प्रयोजनका लागि वस्तु र सेवा निर्यातमैत्री नीति अवलम्बन गर्न अपरिहार्य भएको हुंदा निर्यात प्रोत्साहन गर्न निर्यातित मूल्यमा २५ प्रतिशत नगद प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनुपर्ने,
- स्वदेशमा उत्पादित जुनसुकै औद्योगिक उत्पादन निर्यातमूलक उद्योगले प्रयोग गर्ने गरेमा वा स्वदेशभित्रै बोलकबोलमा परिवर्तित विदेशी मुद्रा आर्जन हुने गरी बित्री गरेको औद्योगिक उत्पादनमा नेपाली पदार्थहरूको उच्चतम उपयोग गर्न दिन यस्ता पदार्थहरूको उपयोग भए अनुसारको परिमाणलाई निर्यात सरह १३भभम भूउयचत० मानी निकासीमूलक उद्योग सरह यस्ता वस्तुमा लागेको कर (खट समेत) र अन्तशुल्क छुट सहित नगद सुविधा उपलब्ध गराइनुपर्ने,
- निर्यात उद्योगहरूलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कच्चा पदार्थ आयातमा भन्सार महशुल जस्तै मुल्य अभिवृद्धि करमा पनि बैक जमानताको व्यवस्था हुनुपर्ने र निकासी गरेको आधारमा पुकुवा गर्नुपर्ने,

- निकासीमा अनुदानको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिदै तेस्रो मुलुकको साथै बैकिंग माध्यमबाट भारत निकासी भएका वस्तुमा समेत अनुदानको व्यवस्था लागू गर्नुपर्ने,
- आफ्नो उत्पादनको ५० प्रतिशतभन्दा बढी निर्यात गर्ने उद्योगहरूलाई भन्सार र मूल्य अभिवृद्धि गरेको लागि रिबोल्विङ्ग बैक ग्यारेन्टीको सुविधा दिनुपर्ने,
- आयात प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगहरूलाई विशेष प्रोत्साहन स्वरूप आयकर र व्याजमा छुट दिनुपर्ने,
- निकासीमा अग्रिम जरीवाना स्वरूपको अतिरिक्त महशुल लगाउन नहुने,
- आर्थिक कृटिनितिको माध्यमबाट यसक्षेत्रको विकास गर्न विदेशस्थित नेपाली दुतावासहरूमा छुट्टै Investent & Trade Prootion Desk स्थापना गर्नुपर्ने,
- निकासीकर्ताहरूलाई हाल उपलब्ध हुदैआएको ५० प्रतिशत बैक ग्यारेन्टीको सुविधालाई बढि गरी ६० प्रतिशत गरीनुपर्ने,
- नेपाली वस्तुको चीन निर्यातमा चीन सरकारबाट दिइने शून्य Zero भन्सार छुटको सुविधालाई सरल बनाउन द्विपक्षिय तहमा प्रयाश गरीनुपर्ने ।

(घ) सारांश तथा निष्कर्ष

उद्योगधन्दा, कलकारखाना, उद्यम, व्यवसाय तथा औद्योगिक कारोबार मुलुकको अर्थतन्त्र र विकासका लागि अपरीहार्य तत्व र स्रोत तथा साधनको रूपमा रहेका हुन्छन् । देशभित्र पुंजी लगानी, वस्तुको उत्पादन, बिक्रीवितरण, रोजगारीको सृजना, राजश्वमा योगदान, निर्यात प्रवर्धन र विदेशी पुंजी निर्माणका माध्यमबाट आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने उपयुक्त उपाय उद्योग क्षेत्र नै भएको सत्य र तथ्यमा शायद कसैको विमती नहोला । यी सबै गर्न र गराउनका लागि उद्योग प्रवर्द्धन उपसमितिले पेश गरेका उल्लेखित सुझावहरू इमान्दारीताका साथ लागू गर्नु आजको देशको आवश्यकता हो ।

(ङ) अन्य

विभिन्न निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूले दिएका सुझावहरू देहाय बमोजिमका अनुसूचिहरूमा दिइएको छ

अनुसूचि-च
आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास-उपसमिति

१. पृष्ठभूमि

देशको अर्थतन्त्रमा राजस्व परिचालन वृद्धि गर्ने, र राजस्वका दरहरूलाई समयानुकूल बनाउने र अर्थतन्त्रमा देखिएका विद्यमान विसंगतिहरूलाई पहिचान गर्दै अर्थतन्त्रलाई विस्तार गरी समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू सकारात्मक बनाई आ.व. २०६८/६९ को आर्थिक वृद्धिदर ६% हुने गरी सुभाबदिन राजस्व परामर्श समितिलाई आवश्यक राय सल्लाह दिन विषयगत उपसमितिहरू गठन गरी ती उप-समितिहरूमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषयगत विशेषज्ञहरूलाई सदस्य तथा आमन्त्रित सदस्यहरूको रूपमा आवश्यकतानुसार प्रतिनिधित्व गराउन सकिने व्यवस्था गरिए अनुरूप निम्न अनुसारको उपसमिति गठन गरिएको छ ।

२. उप-समितिको गठन

| | | |
|-----|--|------------|
| १. | सह-सचिव, पुष्पलाल शाक्य, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय | संयोजक |
| २. | प्रतिनिधि, सदस्य, राजस्व परामर्श समिति, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | सदस्य |
| ३. | राजेन्द्र प्रसाद दाहाल, उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ४. | पुरुषोत्तम नेपाल, उपसचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | अर्जुन कुमार पुडासैनी, उपसचिव, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | उपसचिव, वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय | सदस्य |
| ७. | रामचन्द्र ढकाल, उपसचिव, पर्यटन तथा नागरिक उडड्यन मन्त्रालय | सदस्य |
| ८. | जीवन के.सी., उपसचिव, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय | सदस्य |
| ९. | अमलकिरण ढकाल, उपसचिव, श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय | सदस्य |
| १०. | उपसचिव, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय | सदस्य |
| ११. | शैलजा रेग्मी (भट्टराई), उपसचिव, सूचना तथा संचार मन्त्रालय | सदस्य |
| १२. | नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ | सदस्य |
| १३. | विनोद कुमार सेठिया, नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ | सदस्य |
| १४. | प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ | सदस्य |
| १५. | नेपाल इन्जिनियर्स एसोसिएशन | सदस्य |
| १६. | प्रमोद कुमार श्रेष्ठ, उपसचिव, सिंचाई मन्त्रालय | सदस्य |
| १७. | मनोज आचार्य, उपसचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय | सदस्य |
| १८. | प्रां दप कुमार निरौला, उपसचिव, वातावरण मन्त्रालय | सदस्य |
| १९. | योजना अधिकृत, भरत सुवेदी, रा.यो.आ.स. | सदस्य-सचिव |

३. उप-समितिको कार्यक्षेत्र

१. नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति, एवं कर संरचनाको सामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझावदिनुपर्नेछ ।
२. राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरूको ऐन कानूनमा गरिनु पर्ने परिमार्जनको विषयमा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझावसमेतको आधारमा समितिमा सुझावपेश गर्नुपर्नेछ ।
३. कर, भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैर करका दरहरू अध्ययन गरी परिमार्जनको लागी सिपारिश गर्ने । त्यसरी करका दरहरू सिपारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तर सम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझावदिनुपर्नेछ ।
४. नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै खारेज गर्नुपर्ने करहरू भएमा सम्बन्धित क्षेत्रको विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीहरूसंग समेत छलपल गरी सुझावदिनुपर्नेछ ।
६. करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको मूल्यांकन गरी सुझावदिनुपर्नेछ ।

देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशिल तुल्याउदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा, कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन, जलस्रोत, उर्जा, रोजगारी, लगायत अन्य व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रमको बारे सुझावदिनुपर्नेछ ।

४. अध्ययनको विषय क्षेत्र

१. स्थानीय विकास
२. कृषि तथा सहकारी
३. वन तथा भूसंरक्षण
४. पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन
५. भौतिक योजना तथा निर्माण
६. सूचना तथा संचार
७. नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी
९. सिंचाइ
१०. वाणिज्य तथा आपूर्ति
११. वातावरण

५. अध्ययन विधि

माथि उल्लेखित उप-समितिको कार्यक्षेत्र बमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्न सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रका सदस्यहरु बैठक बसी आ-आपनो संस्था र निकायहरुमा तथ्यांक तथा विवरणहरु संकलन गरी छलपल गर्नुका साथै उप-समितिका विभिन्न बैठकहरु बसी उप-समितिका सदस्यहरु बीच विस्तृत रुपमा वर्तमान अवस्था, समस्याहरु, विद्यमान ऐन नियमहरु र समस्या समाधानका उपाय र सुझावहरु बारे छलपल गरी यो प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य भएको छ ।

६. विषयगत क्षेत्र

६.१ स्थानीय विकास

स्थानीय आर्थिक विकास (Local Economic Development) लाई केन्द्रविन्दुमा राखी यस मन्त्रालयको देहाय बमोजिमका स्थानीय आर्थिक विकासलाई टेवा पुग्ने गरी नीतिहरु प्रस्ताव गरिएका छन् ।

| क्र.स | नीति | उद्देश्य | औचित्य | कार्यान्वयनका लागि पूर्वाधार र तयारी | यसबाट हुने उपलब्धी |
|-------|--|---|--------|--|---|
| १. | <p>स्थानीयस्तरमा राजस्व परिचालन गर्न स्थानीय निकायलाई अधिकार सम्पन्न गराइने । जसमा</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम गा.वि.स.को वर्गीकरण गरी सोही अनुसारको संगठन र जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । यसरी वर्गीकरण गरिसकेपछि क वर्गमा पर्ने गाउँ विकास समितिहरुलाई नगरपालिकाले प्रयोग गर्दै आएका शहरी विकास र राजस्व परिचालन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्ने अधिकार तत् तत् गाउँ विकास समितिहरुलाई प्रदान गरिने । ➤ करदातालाई दर्ता नम्बर दिँदा मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर र व्यवसायिक करको लागि समेत एउटै नम्बर दिने सम्बन्धमा संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ । | <ul style="list-style-type: none"> • स्थानीय निकायको सशक्तीकरण • स्थानीय विकासको गतिलाई तिब्र गराउने • कर संकलनमा सहजता ल्याउन • स्थानीय निकाय र केन्द्रबीच समन्वय कायम गर्न • ढल व्यवस्थापन कार्यमा स्थानीय निकाय र काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी लिमिटेड (KUKL) को सामूहिक दायित्वलाई स्थापित गरी यसको दीगो व्यवस्थापन गर्न | | <ul style="list-style-type: none"> • हाल स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन द्वारा प्रदत्त अधिकार अनुसार स्थानीय निकायले कर संकलन गरिरहेका • स्थानीय स्तरमा प्रदान गर्न सकिने करको क्षेत्र, क्षेत्रधिकार र प्रभावकारिता सम्बन्धमा विभिन्न अध्ययनहरु भएका | <ul style="list-style-type: none"> • स्थानीय निकायको श्रोत बढ्ने • स्थानीय स्तरमा विकास निर्माणमा लगानी बढ्ने |

| | | | | | |
|--|---|---|--|--|--|
| | <ul style="list-style-type: none"> ➤ काठमाण्डौ उपत्यका भित्र काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी लिमिटेडले (KUKL) उठाउँदै आएको ढल निकास शुल्कको ५० प्रतिशत रकम सम्बन्धित नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइने । ➤ जिल्ला विकास समितिमा प्राप्त हुने राजश्व बाँडपाँडको रकम नगरपालिका र गाउँ विकास समितिहरूमा समेत बाँडपाँड गर्ने आवश्यक व्यवस्था मिलाइ ती निकायको खातामा स्वतः जम्मा गराइने । | | | | |
| | <ul style="list-style-type: none"> ➤ जिल्ला विकास समितिले प्राप्त गर्ने घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरको रकम मध्ये ७५ प्रतिशत रकम सम्बन्धित नगरपालिकामा तथा २५ प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिमा जाने गरी मालपोत कार्यालयबाट सम्बन्धित नगरपालिकाको खातामा स्वतः जम्मा हुने व्यवस्था मिलाइने । ➤ बहाल करलाई एकद्वार प्रणाली अन्तर्गत व्यवस्थित गर्न र स्थानीय निकायलाई राजस्व परिचालनमा थप जिम्मेवार बनाउन बहाल कर उठाउने सम्पूर्ण अधिकार नगरपालिकाहरूमा हस्तान्तरण गरिने ➤ स्थानीय कर कार्यालय तथा स्थानीय निकायहरूबीच समन्वय अभिवृद्धि गर्न संस्थागत प्रवन्ध तथा सूचना आदानप्रदान गर्ने संयन्त्र खडा गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ । | <ul style="list-style-type: none"> ● समयमै बजेट प्राप्त हुने Advance Planning मा सहजता हुने कानूनद्वारा निर्दिष्ट कर प्रशासनका प्रावधान कार्यान्वयनमा प्रभावकारीता ल्याउने । | | | <ul style="list-style-type: none"> ● श्रोत अनुमान र परिचालनमा प्रभावकारीता आउने । |

| | | | | | |
|---|---|--|--|--|--|
| २ | <p>काठमाण्डौ उपत्यका भित्रका गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिका र उपत्यका बाहिरका नगरपालिका क्षेत्रको ऐलानी तथा सरकारी पर्ति जग्गा, खोला, नदी तथा नदी उकास जग्गा र सार्वजनिक स्थलहरुको भोगाधिकार सम्बन्धित गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाहरुमा हस्तान्तरण गरिने</p> | <ul style="list-style-type: none"> सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र सदुपयोग गर्ने । | | <ul style="list-style-type: none"> स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनले जिम्मेवारी दिइएको । | <ul style="list-style-type: none"> सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र सदुपयोग हुने यस्ता क्षेत्रहरुलाई सार्वजनिक निजी साभेदारीको अवधारणा वा अन्य उपयुक्त पद्धति अवलम्बन गरी खुल्ला क्षेत्र, हरियाली क्षेत्र, पार्क, उद्यान र मनोरञ्जन स्थल वा अन्य यस्तै प्रकृतिको कार्यमा लगाउन सकिने । |
| ३ | <p>नगरपालिका क्षेत्रमा सडक बत्तिको व्यवस्थापन र विद्युत् महसुलको खपत, बिलिङ्ग तथा भुत्तानी कार्यमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण र सम्बन्धित नगरपालिकाको सामूहिक दायित्वलाई स्थापित गरी यसको दिगो व्यवस्थापन गर्न विद्युत् पूर्वाधार विकास तथा विस्तारमा भएको नगरपालिकाको लगानी समेतलाई मूल्यांकन गरी द्विपक्षिय सम्झौताको आधारमा सडक बत्ति महसुलको भुत्तानी प्रबन्ध मिलाइने</p> | <ul style="list-style-type: none"> सडक बत्ति व्यवस्थित गर्ने । | | | <ul style="list-style-type: none"> व्यवस्थापन मा सरलता आउने । |

| | | | | | |
|---|---|---|--|--|--|
| ४ | <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय निकायहरूलाई नेपाल सरकारबाट प्रदान गरिने आगामी आर्थिक वर्षको निशर्त अनुदानको रकमको सिलिङ्ग स्थानीय निकायको परिषद सम्पन्न हुनु अगावै अनिवार्य रूपमा पठाउने व्यवस्था गरिनेछ । ● थानीय निकायलाई प्रदान गरिदै आएको अनुदानलाई अझ बढी व्यवस्थित र न्यायसंगत बनाउन अनुदानको बाँडपाँडको सुत्रलाई परिमार्जन गरिनेछ । ● स्थानीय निकायमा लागू हुँदै आएको न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मूल्याकन पद्धतिलाई थप परिमार्जन गरी वित्तिय जवापदेहीता प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ । ● नगरपालिका तथा नगरउन्मुख गा.वि.स.हरूमा भू-उपयोग नीति तर्जुमा गरी लागू गर्ने कार्यको शुरुआत गरिनेछ । | <ul style="list-style-type: none"> ● श्रोत अनुमान र योजना तर्जुमा प्रकृत्यामा सहजता र अनुमानयोग्यता बढने । | | | |
|---|---|---|--|--|--|

| | | | | | |
|----|---|--|--|---|---|
| ५ | उर्जा संकटलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय निकायले लघु जलविद्युतको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गर्ने र विद्युत रोयल्टी बापत स्थानीय निकायले प्राप्त गर्ने रकमलाई समेत यस क्षेत्रमा लगानी गर्न मार्गदर्शन गरिने । | <ul style="list-style-type: none"> ● ग्रामीण तहमा उर्जा विकासका लागि लगानी बढाउने । | | | |
| ६ | स्थानीय पूर्वाधारहरू (सडक, पुल, बस्ती विकास, सिंचाई आदि) विकास गर्दा उत्पादन क्षेत्र र बजारको सम्बन्ध तथा ग्रामीण र शहरी क्षेत्र विच सम्बन्ध स्थापित गराउने कुरालाई ध्यान दिइने । | <ul style="list-style-type: none"> ● पूर्वाधारहरूलाई आर्थिक त्रियाकलापसँग सम्बद्ध गराउने ● उत्पादन क्षेत्र र उपभोग क्षेत्र विच सम्बन्ध स्थापित गरी आर्थिक विकास गर्ने | | | <ul style="list-style-type: none"> ● ग्रामीण तहको आय आर्जनमा वृद्धि हुने । |
| ७ | स्थानीय स्तरको विकास कार्यमा सार्वजनिक नीजि साभेदारीलाई प्रोत्साहन गरिने छ । नगर क्षेत्रको पोहर मैला व्यवस्थापन कार्यमा नीजि क्षेत्रलाई सहभागि गराइने र यस स्रोतलाई उपयोग गरी रोजगारी सृजना गराउने तर्प केन्द्रीत गरिने । | <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय विकास प्रत्रियामा नीजि क्षेत्रलाई संलग्न गराउने । ● पोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई नीजि तथा सामुदायिक क्षेत्रको सहभागिताबाट प्रभावकारी गराउने । | <ul style="list-style-type: none"> ● साभेदारीका लागी निर्देशिका बनेको । ● काठमाण्डौको पोहरमैला व्यवस्थापनको लागी नीजि क्षेत्रलाई संलग्न गराउने प्रकृया अगाडि बढेको | <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय विकास प्रत्रियामा नीजि क्षेत्रको संलग्न बढने । ● पोहरमैला व्यवस्थापन कार्यमा नीजि तथा सामुदायिक क्षेत्रको सहभागिता बढन गई यसबाट रोजगारीको अवसर समेत बढने । | |
| ८ | ग्रामीण क्षेत्रका गरिव परिवारको खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा सुधार ल्याउन खाद्य सुरक्षासँग सम्बन्धित कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिइने छ । | <ul style="list-style-type: none"> ● खाद्य सुरक्षालाई ग्रामीण क्षेत्रको घर परिवार तहसम्म पुऱ्याउने | <ul style="list-style-type: none"> ● खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम सम्बन्धि अवधारण बनेको | <ul style="list-style-type: none"> ● ग्रामीण क्षेत्रको घर परिवार तहसम्म खाद्य सुरक्षामा अभिवृद्धि हुने । | |
| ९ | निक्षेपित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न ती क्षेत्रमा शशर्त रूपमा स्थानीय निकायलाई थप अनुदान प्रदान गरिनेछ साथै स्थानीय निकायको श्रोत समेत परिचालन गरिनेछ | <ul style="list-style-type: none"> ● कृषि, पशु शिक्षा, स्वास्थ्यका क्षेत्रमा स्थानीय निकायको लगानी बढाइने । | <ul style="list-style-type: none"> ● निक्षेपित क्षेत्र प्रवर्द्धन सम्बन्धी अवधारणा तयार भै अर्थ मन्त्रालय र रा.यो.आ.मा छलपल भैरहेको । | <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय सेवा प्रवाह र उत्पादनमा अभिवृद्धि | |
| १० | स्थानीय निकायहरूको योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रकृत्यामा विपद जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी मुद्दाहरूलाई समाहित गर्ने नीति लिइनेछ । | <ul style="list-style-type: none"> ● भूक्षय, नदी नियन्त्रण र विपद र जलवायु परिवर्तनका असरलाई कम गरी सुधार गर्ने । | <ul style="list-style-type: none"> ● यस सम्बन्धी अवधारणा तयार भै अर्थ मन्त्रालय र रा.यो.आ.मा छलपल भैरहेको । | <ul style="list-style-type: none"> ● विपद जोखिमबारे जनचेतना अभिवृद्धि र अनुकूलन कार्य प्रभावकारी हुने । | |
| ११ | स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको कार्यान्वयन पश्चात वित्तीय विकेन्द्रीकरणको क्षेत्रमा भएको प्रगतिको समीक्षा गरी यसबाट सिक्एका अनुभवहरूको अभिलेखीकरण गरिनेछ । | | | | |

६.२. कृषि तथा सहकारी

१. बर्तमान अवस्था

१. अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा खाद्यान्न तथा खाद्य पदार्थको मूल्य वृद्धि र आपूर्तिमा कमी हुदै आएको ।
२. नेपाली कृषि उपजको प्रतिस्पर्धी क्षमता न्यून भएको ।
३. निर्यात प्रवर्द्धन सीमित रहेको तथा अन्य मुलुकबाट हुने आयातलाई अपेक्षित मात्रामा प्रतिस्थापन गर्न नसकिएको ।
४. भारत तथा अन्य मुलुकहरूसंगको नेपालको ब्यापार असन्तुलन भई अधिकतम घाटा व्यहोर्नु परेको ।

२. उपयुक्त र ब्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझाव

१. कृषि उपजहरुमा दोहोरो कर लिन नपाईने ब्यवस्था गरी कृषि उपजहरुको प्रतिस्पर्धी क्षमता वृद्धि गर्नु पर्ने ।
२. कर घटाएर राजस्व सङ्कलनमा वृद्धि गर्नु पर्ने ।
३. कृषक र कृषिमा आधारित उद्योगहरुलाई असर नपर्ने गरी मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनु पर्ने ।
४. कृषि उद्यममा ब्याज सहूलियत तथा कर छुटको ब्यवस्था गरी गैह्र आवासिय नेपाली लगानी बढाउनु पर्ने ।
५. निजी र सहकारी क्षेत्रलाई दिइने सुविधा तथा सहूलियतमा परक नपारी अस्वस्थ प्रतिस्पर्धालाई दुरुत्साहित गर्नु पर्ने ।
६. कृषि बस्तुको उत्पादनमा आयकर र मूल्य अभिवृद्धिकर नलगाउने प्रणालीलाई निरन्तरता दिनु पर्ने ।

३. कर र गैह्र करका दरहरु र कर खारेज सम्बन्धी सिपारिश

गैर कर राजस्वका सम्बन्धमा गैर कर राजस्व उप-समितिमा मिति २०६८/१/८ मा पेश गरे अनुसार (संलग्न कागजात अनुसार) गैर कर राजस्व लिने र अन्य करका हकमा निम्नानुसार हुने गरी सिपारीस गरिएको छ ।

(क) मूल्य अभिवृद्धि कर

- १) मूल्य अभिवृद्धि कर १ प्रतिशत हुनु पर्ने ।
(मह, बटर, पाउडर दूध, दूध तथा दूध पदार्थ, खाने तेल, चिनी, बनस्पती घिउ, बाल आहार, लिटो, धागो, प्रशोधित मासु, माछा, नेपाली अर्थोडक्स

चिया, कपी, वीउ विजन तथा यसको प्याकिंगमा प्रयोग हुने Aluinu Foil, Lained Paper Sacks, Tea Chest, Tea/Coffee Bagging Filter Paper आदि)

- २) प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लागु नहुने अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि कर पूर्ण छुट हुनु पर्ने
- २.१ सूक्ष्म सिंचाई उपयोग हुने बस्तुहरु, प्लास्टिक, पावर टिलर, सिड ड्रिल ।
- २.२ मौरी तथा मौरीजन्य वस्तु उत्पादन तथा प्रशोधनमा प्रयोग हुने उपकरण तथा सामग्रीहरु
- २.३ शीत भण्डार उद्योग, चिलिङ्ग सेन्टरले प्रदान गर्ने सेवाहरु ।
- २.४ चिनी, मैदा र तोरी ।
- २.५ चिया निर्यातकर्तालाई पनि उत्पादक सरह छुट ।
- २.६ दूध तथा मासुमा आधारित उद्योगहरुलाई आवश्यक पर्ने Chilling Vat, Crea Separator, ilk Pasteurizer, ilk Dryer, Butter Churn, ilk Storage Tank, eat incer,Poultry Equipents,eat Processing Equipents जस्ता उपकरणहरु स्वदेशमै उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थहरुको आयातमा पशु सेवा विभाग र खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागको सिपारिशमा ।
- २.७ GP/HACCP लागू गर्ने उद्योग तथा खाद्य प्रविधि तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभागका लाईसेन्स/अनुज्ञा पत्र प्राप्त उद्योगहरुलाई ।
- २.८ पोषण सुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण उत्पादनहरु ।
- २.९ नर्सरीबाट उत्पादित कृषि तथा बनजन्य बोट बिरुवाहरु ।
- २.१० पशु पंक्षीको दाना तथा दानामा प्रयोग हुने पिट सप्लिमेन्टमा हालकै व्यवस्था अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुनु पर्ने
- २.११ कृषिमा प्रयोग हुने कृषि सामग्री/उपकरण (Tractor and Trailer, Cultivator, Harrow,Reaper,Harvester and Cobine Harvester, Seed cu Fertilizer drill, Puddler, Spade,Lebeller, Sprayer and duster, Pupset, Plough Corn Sheller, Pressure spray, Transplanter, Ridger, Forrower and its relatedaccessories parts) तथा सिंचाई उपकरण, विउ विजन प्रशोधन गर्ने यन्त्र उपकरण तथा पार्टपूजा, पोलिथिन हाउसमा प्रयोग हुने सामानहरु (पोलिकल्चरको लागि आवश्यक पर्ने पोलिथिन हाउसमा प्रयोग हुने प्लाष्टीक सिट, प्लाष्टीक डोरी, पाईप, प्लाष्टीक जाली आदि), परिवहनको लागिआवश्यक पर्ने सामानहरु तथा कृषक स्तरमायाकेजिङ्ग गर्ने सामग्रीहरु ।

(ख) भन्सार

- कृषि उपज प्याकिङ्ग सामानहरुको आयातमा भन्सार छुट हुनु पर्ने ।
 - (क) नेपालको उद्योगमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थकोलागि पूर्ण भन्सार छुट ।
 - (ख) अर्थोडक्स चिया र कफीको लागि Aluinu Foil, Lainated Paper Sacks, Tea Chest, Tea/Coffee Bagging Filter Paper मा भन्सार शुल्क छुट ।
- कृषि सामग्री, पोलिथिन हाउस, परिवहन तथा सिंचाई उपकरणमा भन्सार छुट ।
- डेरी प्रशोधन र कोल्डरुममा जडान गरिने उपकरणहरु तथा चिलिङ्ग भ्याटमा प्रयोग हुन जेनेरेटरमा १ प्रतिशत दर हुनु पर्ने ।
- मासु प्रशोधन उपकरण तथा कोल्डस्टोरमा र शित भण्डारमा जडान गरिने उपकरणहरुमा १ प्रतिशत दर हुनु पर्ने ।
- किसानले Green House प्रयोगको लागि प्रयोग गर्ने सिलिपोजियन UV निरोधक प्लास्टिक सिट, प्लास्टिक नेट, प्लास्टिक डोरी जस्ता बस्तुहरुमा १ प्रतिशत कायम गर्नु पर्ने साथै कृषि विकास कार्यालयको सिफारिसमा प्रयोग भएमा बाँकी कृषकलाई तत्कालै पिर्ता दिने व्यवस्था गर्ने ।
- नेपालमा उपलब्ध नभएका तयारी प्याकिङ्ग सामानहरुमा १ प्रतिशत ।
- कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ मा उल्लेख भए अनुसार कृषि यन्त्र उपकरणमा १% मा ।
- कृषि जन्य उत्पादनको लागि आवश्यक वीउमा भन्सार शुल्क घटाएर १ प्रतिशत कायम गर्नु पर्ने ।
- वोट बिरुवालाई चाहिने Nitrogen, Phosphorus / Potash ;lxt cGo सुक्ष्म तत्वहरु जस्तै Calciu, Sulphur, aganese, Iron, Copper, Chlorine, agnesiu, olebdenu, Sulphur / Zinc जस्ता तत्वहरु आपूर्ति गर्ने भोल तथा पाउडरलाई मलखाद भित्र पारेर भन्सार १% र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिनु पर्ने ।
- रेशम जन्य सामग्रीहरु जस्तै रिलिगं मेशिन, ट्यूस्टीड मेशिन, तानहरु, आरोहन सामग्रीहरु, रसायनहरु जस्तै Slaked lie, Captan, Bleaching powder, Sanitech, Foralin, Paraforaldehyde, Vizetha H.S.CODE नभएकोले H.S.CODE साथ भन्सारमा छुट हुनु पर्ने ।
- च्याउ जन्य सामग्रीहरु जस्तै Plastic bag, Plastic sheet, Autoclave, Lainar flow and Petridish, र रसायनहरु जस्तै Foralin, Gypsu and

Calciu carbonate भन्सार पहिचान नभएकोले पहिचानका साथ भन्सारमा छुट हुनु पर्ने ।

- मौरी जन्य जस्तै क्विन एक्सक्लूडर, आधार चाका बनाउने प्रेसर मेसिन तथा रसायनहरु एपिस्टन र पर्मिक एसिड सामग्रीहरुको भन्सार पहिचान भएकोले पहिचानका साथ भन्सारमा छुट हुनु पर्ने ।
- कृषि सामग्री/उपकरण (Tractor and Trailer, Cultivator, Harrow, Reaper, Harvester and Cobine Harvester, Seed cu Fertilizer drill, Puddler, spade, lebeller Sprayer and duster, Pupset, Plough, Corn Sheller, Pressure spray, Transplanter, Ridger, Forrower and its related accessories parts) तथा सिंचाई उपकरण, विउ विजन प्रशोधन गर्ने यन्त्र उपकरण तथा पार्टपुर्जा, पोलिथिन हाउसमा प्रयोग हुने सामानहरु - पोलिकल्चरको लागि आवश्यक पर्ने पोलिथिन हाउसमा प्रयोग हुने प्लाष्टीक सिट, प्लाष्टीक डोरी, पाईप, प्लाष्टीक जाली आदि), परिवहनको लागि आवश्यक पर्ने सामानहरु तथा कृषक स्तरमा प्याकेजिङ्ग गर्ने सामग्रीहरुमा पनि १ प्रतिशत दरबन्दी लागू गर्नु पर्ने ।
- शीत भण्डारण, मासु प्रशोधन तथा चिस्यान संयन्त्र साथ हुवानी गर्न आवश्यक पर्ने रेफ्रिजेरेटर भ्यान, मासु मिन्शर, ससेज पिलर, मासु ग्राइण्डर, स्लाइसर, टेण्डराईजर जस्ता मासु प्रशोधन उपकरण तथा कोल्डस्टोर र शीत भण्डारमा जडान गरिने उपकरण जस्ता सामग्रीहरुमा अन्य डेरी प्रशोधन उपकरण सरह १ प्रतिशत भन्सार लाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

(ग) कृषि सुधार शुल्क

दाना उद्योगले दाना उत्पादनको लागि आवश्यक भटमास पीना, सूर्यमुखी पीना, तिल पीना, बदाम पीना, माछाको धूलो तथा सिद्रा, मिट मिल तथा ब्लड मिल आदि आयात गर्दा लागि आएको कृषि सुधार शुल्क छुट हुनु पर्ने ।

नेपालमा उत्पादन नहुने माउजातीका भाले पोथी चल्ला आयात गर्दा हाल लागी आएको कृषिसुधार शुल्क यथावत राख्नु पर्ने ।

चामल उद्योगको लागि आयात हुने धानमा, कृषि उत्पादनहरुको आयातमा कृषि सुधार शुल्क छुट हुनु पर्ने ।

कृषि सेवा शुल्क/सुधार शुल्क वापत सरकारले लिदै आएका कर कृषि क्षेत्रको प्रवर्द्धनको लागि खर्च हुनु पर्ने ।

(घ) विद्युत महशुलमा छुट

१. शीत भण्डारलाई ५० प्रतिशत विद्युत महशुलको छुट कायमै राख्ने र त्यस्तो सुविधा दूध चिलिङ्ग सेन्टर र ह्याचरी उद्योगको साथै पुष्प व्यवसायको लागि पनि उपलब्ध गराउन पर्ने ।

२. मासु प्रशोधन तथा दाना उद्योगलाई संचालनमा लाग्ने विद्युत महशुलमा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीतिमा व्यवस्था भए अनुसार २५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
३. स्यालो ट्यूबवेल जडानको लागि विद्युतिय मोटरमा ५०% अनुदान दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

(ड) स्थानीय विकास कर

१. स्वायत्त शासन ऐनमा संशोधन गरी व्यवस्था विपरित जिल्ला निकासी कर लिन नपाईने गरी स्पष्ट व्यवस्था हुनु पर्ने ।
२. नेपाल सरकारले उच्च प्राथमिकता दिई कुनै कृषि उत्पादन र बजार प्रवर्द्धनमा जोड दिएको छ भने त्यस्ता बस्तुहरुमा कुनै पनि जिल्लाले स्थानीय निकासी शुल्क उठाउन नपाउने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
३. नेपालमा उत्पादन नहुने माउजातीका भाले पोथी चल्ला आयात गर्दा स्थानीय विकास शुल्कको व्यवस्था खारेज गर्नु पर्ने ।
४. दाना उद्योगले दाना उत्पादनको लागि आवश्यक भटमास पीना, सूर्यमुखी पीना, तिल पीना, बदाम पीना, माछाको धुलो तथा सिद्रा, मिट मिल तथा ब्लड मिल आदि आयात गर्दा लागि आएको स्थानीय विकास शुल्क छुट हुनु पर्ने ।

(च) कवाडी कर

१. कृषिजन्य बस्तुहरुको ओसार पसार गर्न र पुन प्याकेजिङमा प्रयोग हुने खाली बोरा, टिन, त्रेट, बट्टा, सिसी आदिमा कवाडी कर लगाउन नहुने ।

(छ) ब्याज सहूलियत

प्राथमिकता प्राप्त उद्योग सरह कृषि उत्पादनमा पनि ऋण उपलब्ध हुनु पर्ने । लामो gestation period भएका कृषि उपजको हकमा ऋणमा शुरु देखिनै ब्याज बुभाउनु पर्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी वास्तविक उत्पादन शुरु भए पछि मात्र ब्याज तिर्नु पर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने । सहकारीलाई उत्थान गर्नको लागि आय कर छुट र ऋणमा २ प्रतिशत ब्याज अनुदान सहूलियतको व्यवस्था हुनु पर्ने ।

- चिया, कपी, च्याउ, पुष्प, मह, अदुवा, अलैची, सुपारी, मसलाबाली, पलपूल, तरकारी, पोल्ट्री, गाई पालन, भैंसी पालन, बाखापालन, बंगुरपालन, कृषि थोक बजार तथा सङ्कलन केन्द्र, पशु बधशाला र दुग्ध चिस्यान केन्द्र निर्माणको लागि ब्याज दरमा २ प्रतिशत बिन्दुले अनुदान सहूलियत उपलब्ध गराई ऋण प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

- पशुपालन सम्बन्धी कामको लागि रु. १० हजार सम्मको कृषि ऋणमा २ प्रतिशत बिन्दुले दिई आएको ब्याज अनुदान अब रु. २० हजारसम्मको ऋणमा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- गुणस्तरीय माछा ट्याचरी स्थापना गर्न सरकारले पहल गर्नु पर्ने साथै निजीस्तरमा यस्ता ट्याचरीहरु स्थापना गर्न ब्याजदरमा २ प्रतिशत बिन्दुले अनुदान सहूलियत दिई ऋण प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- खाद्य सुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण बीउ बीजन उत्पादन गर्न प्रति बाली वर्षको लागि २ प्रतिशत बिन्दुले ब्याज दरमा अनुदान उपलब्ध गराई ऋण प्रवाह लगाउन पर्ने तथा Grain Silo Storage निर्माणको लागि ऋबउप्तर्बि ऋणमा ५ प्रतिशत ब्याज दर लगाई उपलब्ध गराउन पर्ने ।
- रेशम खेतीमा आधारीत कोकुनबाट रेशम धागो निकाल्नका लागि निजी वा सहकारी स्तरका एक रिलिङ्ग र टुइस्टिङ्ग उद्योग स्थापनाका लागि इच्छुक व्यवसायीहरुबाट ब्यवसायिक प्रस्तावहरु मागी छनौट भएका व्यवसायीले उद्योगका लागि गरिने पूँजीगत लगानी मध्ये मेशिनरी र उपकरण खरिद गर्दा हुने लगानीमा ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको सिपारिशको आधारमा पलपूल, तरकारी र आलुको बीउ भण्डारण गर्ने शीत भण्डार स्थापना गर्न इच्छुक व्यवसायीहरु बाट परियोजना प्रस्ताव आब्हान गरी छनौटको आधारमा शीत भण्डार निर्माण गर्न ब्यवसायीले पुँजीगत लगानीको ५० प्रतिशत रकम अनुदान दिने।

(ज) अनुदान

१. उच्च पहाडी जिल्लाहरुबाट उत्पादन हुने सवै कृषि उपजहरुमा (हाल स्याउ र सिमिमा मात्र दिइदै आएको) ढुवानी अनुदानलाई निरन्तरता दिने ।
२. हाल १५ कठ्याजमिनको लालपूजा भएका कृषकहरुलाई रासायनिक मलमा अनुदान दिइदै आएकोमा त्यसलाई निरन्तरता दिने ।
३. सहकारी संस्था/संघहरुबाट स्थापीत उद्योग (कृषि उपज-अलैची, अदुवा, चिया कपी र मह) को प्रशोधन गर्ने उद्योगहरुको यन्त्र उपकरणको आयातमा ५०% अनुदान दिने ।
४. कृषक समूह/सहकारी संघ/संस्था र स्थानीय निकायहरुसँगको साभेदारीमा बजार पूर्वाधार विकास गर्न अनुदान दिने ।
५. प्राङ्गारीक मल कारखाना स्थापना गर्न आयात हुने मेसीनरी/औजारमा ५०% सम्म अनुदान दिने ।

४. नीति कार्यत्रम वारे सुभावा

१. कृषिजन्य उद्योगको लागि दक्ष तथा अर्ध दक्ष मानव श्रोत उत्पादन गर्नको लागि व्यवसायी, उद्यमी, कृषक तथा प्राविधिकको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था हुनु पर्ने । यस विषयमा निजी क्षेत्रलाई पनि सुविधा प्रदान गर्नु पर्ने ।
२. सरकारी निकायको सेवा छिटो छरितो बनाउन कार्य संचालन कोष ऐन २०४३ अन्तर्गत कोष खडा गर्ने सुविधा दिनु पर्ने ।
३. पाउडर दूध कारखाना स्थापनाको लागि निजी क्षेत्रलाई पनि सहकारी क्षेत्र सरह प्रोत्साहित गर्नु पर्ने ।
४. सर्वसाधारणलाई सपा तथा स्वच्छ मासु उपलब्ध गराउन पशु बधशाला तथा मासु जाँच ऐन, २०५५ अनुसार पशु बधशाला स्थापना गर्न चाहेमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनको साथै भौतिक निर्माण (जग्गा बाहेक) तथा उपकरणको लागि सहकार्यमा ५० प्रतिशत नबढ्ने गरी बढीमा प्रति बधशाला रु.२५ लाख सम्म सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
५. प्राङ्गारिक मल उद्योगहरूलाई ५ प्रतिशत ब्याज अनुदान सहूलियत दिई ऋण प्रवाहको व्यवस्था मिलाइनु पर्ने ।
६. खाद्य बस्तुहरूको उत्पादकत्व बृद्धि गरी खाद्य सुरक्षा कार्यमा टेवा पुराउन बीउ उत्पादन कार्यमा सार्वजनिक निजी साभेदारी कार्यत्रम (PPP) लागु गर्नु पर्ने ।
७. कृषि व्यवसायमा कर्जा लगानी गर्दा व्यवसायबाट आय प्राप्त हुन सक्ने वर्ष (gestation period) का आधारमा कर्जा भुत्तानी गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
८. साना कृषकहरूका लागि समूह जमानतमा ऋण प्रवाहित गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
९. शिक्षित बेरोजगार र सेवा निवृत्त ब्यक्ति वा समूहलाई कृषि व्यवसायमा लगानीका लागि वित्तीय संस्थाबाट स्वीकृत बढीमा रु.२५ लाखसम्मको परियोजनाको ५० प्रतिशत रकम २ प्रतिशत ब्याज दरमा कर्जा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
१०. निकासी गरिने कृषि बस्तुको प्रमाणीकरणको लागि प्रयोगशाला तथा प्रमाणीकरण व्यवस्थालाई सुदृढ गरिने ।
११. निजी क्षेत्रको साभेदारीमा कृषि बजारको स्थापनाका लागि ग्रामीण क्षेत्रमा संकलन केन्द्रको लागि अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।

५) अनुदान नीति स्पष्ट र वस्तुगत बनाउने

राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय र कृषि मन्त्रालयले तत्कालै एउटा कार्य टोली (Task Force) बनाई त्यसले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा कृषि क्षेत्रमा दिने अनुदान नीति बनाई कार्यान्वयन गर्नु पर्ने ।

अनुदानका क्षेत्रहरु

- चिया, कपी, अलैची, अदुवा, मह
- दुध
- सहकारी खेती/उद्योग (मेशीनरी/औजार)
- रासायनीक मल
- प्राङ्गारीक मल कारखाना (मेशीनरी/औजार)
- उन्नत विउ विजन /मत्स्य विज
- उन्नत नश्लका पशु/पंक्षी पालनको लागि खरिद गर्दा मूल्यमा अनुदान
- स्थानीय निकाय/सहकारी संघ/संस्था/समुह मार्फत आधुनिक पशुवधशाला निर्माण गर्न

६) Organic (प्राङ्गारिक) खेतीका सम्बन्धमा

क) Organic (प्राङ्गारिक) खेती सम्बन्धमा

➤ प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन प्रणालीको राष्ट्रिय प्राविधिक मापदण्ड सम्बन्धि निर्देशिका २०६४ (संशोधन २०६५) को व्यवस्था मार्फत प्राङ्गारिक कृषिको पक्षपोषण गरिरहेको अवस्थ छ ।

➤ प्राङ्गारिक खेती प्रवर्द्धनका लागि प्राङ्गारिक मलको महत्वपूर्ण भूमिका रही आएको सन्दर्भमा प्राङ्गारिक तथा जैविक मल उत्पादन प्रवर्द्धन तथा व्यवसायीकरणलाई टेवा पुऱ्याउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ । यसका लागि चालु आ.व.मा रु.२५ करोड विनियोजन गरेको छ, जसमध्ये

रु. ६ करोड प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कारखानाहरुलाई मेशिनरि औजार खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान उपलब्ध गराउनका लागि ।

रु. १८ करोड प्राङ्गारिक मलमा अनुदान उपलब्ध गराउनका लागि ।

रु. १ करोड निर्यातको उद्देश्यले कृषि वस्तुको प्राङ्गारिक प्रमाणिकरण अनुदानका लागि ।

प्राङ्गारिक मलमा अनुदान उपलब्ध गराउने सम्बन्धी निर्देशिका २०६७ मस्यौदा स्वीकृतिका लागि अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र कानून तथा न्याय मन्त्रालय पठाइएको छ ।

ख) प्राङ्गारिक खेतीको विद्यमान अवस्था

➤ प्राङ्गारिक खेती हाल प्रवर्द्धनात्मक अवस्थामा छ । प्राङ्गारिक खेतीतर्प कृषक समूह/सहकारीहरुको सहभागिता बढ्दो छ । उपभोक्ताहरुमा प्राङ्गारिक कृषि उपजहरुप्रति रुचि/माग बढ्दो छ ।

➤ प्राङ्गारिक खेती गर्ने कृषक/कृषक समूह/सहकारीहरुवाट प्राङ्गारिक खेती प्रवर्द्धनमा सरकारी सहयोगको अपेक्षा गरिएको छ ।

- प्राङ्गारिक कृषि उपजको प्रमाणिकरण अत्यन्त महङ्गो भएको अवस्था छ ।
- प्राङ्गारिक खेती गर्दा शुरुका केही वर्षमा उत्पादन कम हुने भएता पनि प्राङ्गारिक कृषि उपजको मूल्य सो अनुरूप नरहेकोले गर्दा अपेक्षाकृत कृषकहरू कम उत्साहित छन् ।
- प्राङ्गारिक खेती प्रवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउने सिलसिलामा विभिन्न ब्राण्ड र नाममा प्राङ्गारिक तथा जैविक मलको नेपाली उत्पादनहरू बजारमा देखापर्न थालेका छन् । यसको व्यवसायिक वार्षिक उत्पादन करिब २० देखि २५ हजार मेट्रिक टन पुगेको अनुमान गरिएको छ ।

ग) आगामी दिनमा गर्नुपर्ने कार्य

- प्राङ्गारिक कृषि उपज तथा सो को निमित्त प्राङ्गारिक तथा जैविक मल उत्पादन गर्ने विभिन्न प्रविधिहरू - कम्पोस्ट मल, बोकासी मल, गड्यौला मल, भकारो सुधार, जिरो बजेट प्राकृतिक खेती लगायत बारे जिल्ला र गाउस्तरमा अभियानको रूपमा कार्यत्रम सञ्चालन गरी ग्रामिण किसानलाई प्रविधि हस्तान्तरणको व्यवस्था गर्ने ।
- प्राङ्गारिक कृषि उपजको व्यवसायिक उत्पादन तथा बजारीकरणका लागि सरकारले प्राङ्गारिक कृषि उपजहरू उत्पादन गर्ने सहकारी/समुहहरूमार्फत अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउने
- प्राङ्गारिक कृषि उपज प्रमाणिकरणका लागि सघन रूपमा कार्यत्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- प्राङ्गारिक कृषि उपजको बजारीकरणमा विशेष सहयोगात्मक कार्यत्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- प्राङ्गारिक खेती प्रवर्द्धन गर्ने विषय समेटिकन मल ऐनको तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।

पशु सेवा विभाग

१) पशु उत्पादन निर्देशनालय

| सि.नं | पार्म | विवरण | दर | | कैफियत |
|-------|-------------------|--|---------|------------|--------|
| | | | बर्तमान | प्रस्तावित | |
| क | पार्म | | | | |
| १ | बाखा विकास पार्म | | | | |
| १.१ | | प्रजनन् बोका जिवीत तौल (प्रति के.जी.) | १०० | १४० | |
| १.२ | | प्रजनन् योग्य बाखा जिवीत तौल (प्रति के.जी.) | ८० | १०० | |
| १.३ | | कलिङ बोका जिवीत तौल (प्रति के.जी.) | ६५ | १५० | |
| १.४ | | कलिङ बाखा जिवीत तौल (प्रति के.जी.) | ५० | ६० | |
| १.५ | | कलिङ नव्याएको (प्रति के.जी.) | ६० | १०० | |
| १.६ | | बाखाको मल ठूलो प्रति बोरा | २० | ४० | |
| १.७ | | मल प्रति टेक्टर ठूलो | १००० | १५०० | |
| २ | भेंडा विकास पार्म | | | | |
| २.१ | | थुमा प्रजनन् योग्य | १०० | १०० | |
| २.२ | | भेंडी प्रजनन् योग्य | १०० | १०० | |
| २.३ | | पाठापाठी प्रजनन् योग्य | १५० | १५० | |
| २.४ | | कलिङ थुमा | ६० | ८० | |
| २.५ | | भेंडी | ५० | ७० | |
| २.६ | | छतौरा छतौरी | ६० | ६० | |
| २.७ | | पाठापाठी | ० | ६० | |
| २.८ | | उन कसबिड | ८० | ८० | |
| २.९ | | उन बरुवाल | ७० | ७० | |
| ३ | याक विकास पार्म | चौरीको दुध | ५० | १०० | |

पशु सेवा विभाग

१) पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय

| सि.नं | पार्म | विवरण | दर | | कैफियत |
|-------|--------------------|-------------------------------|---------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| ख. | पशु चिकित्सालय | | | | |
| १ | रजिष्ट्रेशन | ठूला जनावर | | | |
| १.१ | | गाई/भैसी | ३ | ५ | |
| १.२ | | हात्ति | ११ | ५० | |
| १.३ | | घोडा/खच्चड/गधा | ११ | २५ | |
| २ | | साना जनावर | १ | ५ | |
| २.१ | | भडा/ बाखा/खरायो | १ | २ | |
| २.२ | | बंगुर/सुंगुर | १ | १० | |
| ३ | | कुकुर/विराला | १० | २५ | |
| ४ | | कुखुरा/ हांस, तथा अन्य पंक्षी | १ | २ | |
| ५ | | अन्य | ० | ५० | |
| २ | पोष्टमार्टम | ठूला जनावर | | | |
| २.१ | | गाई/भैसी | १०० | २०० | |
| २.२ | | हात्ति | १०० | ५०० | |
| २.३ | | घोडा/खच्चड/गधा | १०० | ३०० | |
| ३ | | साना जनावर | १ | ५ | |
| ३.१ | | भेडा, बाखा, खरायो | १५ | २५ | |
| ३.२ | | बंगुर/सुंगुर | १५ | ५० | |
| ३ | | कुकुर/विराला | १०० | २०० | |
| ४ | | कुखुरा, हांस, तथा अन्य पंक्षी | ५ | ५ | |
| ५ | | अन्य | ० | ५० | |
| ३ | प्रयोशशाला परिक्षण | | | | |
| ३.१ | | गोबर परिक्षण | ४ | ५ | |
| ३.२ | | पिसाब परिक्षण, रुटिन | ० | १० | |

| | | | | | |
|------|--|-----------------------------|---|-----|--|
| ३.३ | | स्कीन परिक्षण | ० | ५० | |
| ३.४ | | दुध परिक्षण (CT) | ४ | ५ | |
| ३.५ | | कल्चर/ सेन्सिटिभिटी जांच | ० | ५० | |
| ३.६ | | रगत परिक्षण, रुटिन | ० | ५० | |
| ३.७ | | रगत परिक्षण, बायोकेमेष्ट्री | ० | १०० | |
| ३.८ | | रगत परिक्षण, प्रोटोजा | ० | २५ | |
| ३.९ | | सिरोलोजिकल इलिया परिक्षण | ० | १०० | |
| ३.१० | | हिष्टोप्याथोलोजिकल परिक्षण | ० | २५ | |
| ३.११ | | रेबिज परिक्षण | ० | १०० | |
| ३.१२ | | Xray | ० | ५० | |
| ३.१३ | | अल्ट्रासाउण्ड | ० | १०० | |

पशु सेवा विभाग

२) पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय

| सि.नं | पार्म | विवरण | दर | | कैफियत |
|-------|----------------|-------------------|---------|------------|--------|
| | | | बर्तमान | प्रस्तावित | |
| ४ | सर्जरी | | | | |
| ४.१ | लोकल एनेथेसिया | गाई/भैंसी | ० | ५० | |
| ४.१.१ | | हात्ति | ० | ३०० | |
| ४.१.२ | | घोडा/खच्चड/गधा | ० | २०० | |
| ४.१.३ | | भेडा, बाखा, खरायो | ० | ५० | |
| ४.१.४ | | बंगुर/सुंगुर | ० | १०० | |
| ४.१.५ | | कुकुर/विराला | ० | १०० | |
| ४.१.६ | | अन्य | ० | १०० | |
| ४.२.१ | जनरल एनेथेसिया | गाई/भैंसी | ० | १०० | |
| ४.२.२ | | हात्ति | ० | १००० | |
| ४.२.३ | | घोडा/खच्चड/गधा | ० | ८०० | |
| ४.२.४ | | भेडा, बाखा, खरायो | ० | १०० | |
| ४.२.५ | | बंगुर/सुंगुर | ० | १०० | |

| | | | | | |
|-------|------------|---------------------------------------|---|-----|--|
| ४.२.६ | | कुकुर/विराला | ० | ५०० | |
| ४.२.७ | | अन्य | ० | ५०० | |
| ५ | बन्ध्याकरण | सबै किसिमका जनावरमा ऋयिकभम बन्ध्याकरण | ० | २० | |
| | | सबै किसिमका जनावरमा Open बन्ध्याकरण | ० | ५० | |

कृषि विभाग

माटो ब्यवस्थापन निर्देशनालय

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|--|---------------|---------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १११०७३० | खाद्य कृषि क्षेत्रको आय | | | |
| | | (क) माटो विश्लेषण | २० प्रति बोटल | २० प्रति बोटल | |
| | | - प्राङ्गारीक पदार्थ विश्लेषण | २० | २० | |
| | | - माटोको पि.एच. विश्लेषण | ११५० | २ | |
| | | - टेक्टर विश्लेषण | २१२ | ३ | |
| | | - नाइट्रोजन विश्लेषण | १३१७५ | १४ | |
| | | - विरुवाले प्राप्त गर्ने पोस्परस विश्लेषण | १५ | १५ | |
| | | - विरुवाले प्राप्त गर्ने पोटासियम विश्लेषण | १३१७५ | १४ | |
| | | - शुक्ष्मतत्व विश्लेषण (मोलिब्डेनम) | ६२१५० | ६३ | |
| | | - (जिङ्क, आइरन, कपर, म्याङ्गजिम) | ३७५० | ३८ | |
| | १११०७३० | (२) रासायनिक मल विश्लेषण | | | |

| | | | | | |
|--|---------|--|---|-----|--|
| | | - कूल नाइट्रोजन विश्लेषण | ० | ३८ | |
| | | - नाइट्रेट नाइट्रोजन विश्लेषण | ० | ५० | |
| | | - एमोनिकल नाइट्रोजन विश्लेषण | ० | २५ | |
| | | - कूल पोस्परस विश्लेषण | ० | ७५ | |
| | १११०७३० | (३) फ्याक्सनल पोस्परस | | | |
| | | - पानीमा घुलनशिल, साइट्रिक एसिडमा घुलनशिल, साइट्रिक एसिड, अघुलनशिल पोस्पोरस विश्लेषण | ० | २२५ | |
| | | - पोटास (STPB) तरीका | ० | १२५ | |
| | | - पोटास (पलेम पोटोमिटर तरीका) | ० | ६३ | |

कृषि विभाग

२) मत्स्य बिकास निर्देशनालय

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|---|---------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १११०७३० | खाद्य कृषि क्षेत्रको आय | | | |
| | | (क) मत्स्य विज | ० | ० | |
| | | (१) प्राई | ० | ० | |
| | | - कमन कार्प / गोटा | ०१५ | ०२५ | |
| | | - चाइनिज कार्प / गोटा | ०२० | ०२५ | |
| | | स्थानीय | | | |
| | | मेजर कार्प / गोटा | ०१५ | ०२५ | |
| | | सौन्दर्य माछा / गोटा | २५० | २५० | |
| | | (२) पिङ्गरलिङ्ग | | | |
| | | - कमन कार्प / गोटा | ०५० | ०७५ | |
| | | - चाइनिज कार्प / गोटा | ०५० | ११० | |
| | | - स्थानीय मेजर कार्प / गोटा | ०५० | ०७५ | |
| | | (३) ह्याचलिङ्ग | | | |
| | | - चाइनिज कार्प / लाख | २००० | २५०० | |
| | | - भाकुर / लाख | २००० | २००० | |
| | | - रहु, नैनी / लाख | १५०० | २००० | |
| | | (ख) खाने माछा / के.जी. औषत | ६५ | ८० | |
| | | मूल्य/कमन/ग्रासकार्प/भाकुर/सिल्भर/विगहेड/रहु नैनी/टिलपिया | ० | ० | |

कृषि विभाग

ब्यवसायिक कीट बिकास निर्देशनालय

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|--|---|--|--------|
| | | | बर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १११०७३० | खाद्य कृषि क्षेत्रको आय | | | |
| | | १. - कोया बित्रि राम्रो - सुख्वा नराम्रो - राम्रो काँचो कोया | प्रति के.जी. ४८६ प्रति के.जी. १३१ प्रति के.जी. २१२।५० | प्रति के.जी. ६०० प्रति के.जी. १३१ प्रति के.जी. २७५ | |
| | | २. रिलिङ्ग वेस्टेज बित्रि | प्रति के.जी. १० ६ | प्रति के.जी. १०६ | |
| | | ३. रिलिङ्ग धागो बित्री | प्रति के.जी. १५६० | प्रति के.जी. २३०० | |
| | | ४. बिम्बु विरुवा बित्री | प्रति विरुवा ०.५० | प्रति विरुवा ०.५० | |
| | | ५. चौकी कीरा बित्री | २५ प्रति बक्स | प्रति बक्स ४५ | |
| | | ६. रेशम पुल बित्री | २० प्रति बक्स | प्रति बक्स २० | |

बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|--|----------------------|---|--|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १११०७३० | खाच्च कृषि क्षेत्रको आय | | | |
| | | उमारशक्ति परीक्षण | ८१- | २२९१- | |
| | | शुद्धता र चिस्यान परीक्षण | ११२५ | शुद्धता १७४१- चिस्यान परीक्षण १५४१- | |
| | | टेट्राजोलिय टेस्ट | ६१- | २८९१- | |
| | | भिगर परीक्षण | १२१- | २३२१- | |
| | | बीउको स्वास्थ्य परीक्षण | ८१- | ३५९१- | |
| | | जातिय शुद्धता परीक्षण क) बायोकेमिकल्स टेस्ट ख) ग्री आउट टेस्ट ग) इलेक्ट्रोपोरेसिस | ३१- ६०१- २५५१- | - - - | हाल यी परीक्षणहरु प्रयोगशालामा प्रचलनमा पनि नरहेको तथा जातिय शुद्धता परीक्षण गर्न प्रयोगशालामा आवश्यक दक्ष जनशक्तिको अभाव पनि भएकोले प्रस्ताव नै नगरिएको । |

नयाँ प्रस्ताव गरिएको बीउ बिजन सम्बन्धी सेवाका क्षेत्रहरु तथा सेवा शुल्क

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|---|---------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १११०७३० | १००० दानाको परीक्षण | ० | ११०१- | |
| | | Calibration of moisture eter with Oven | ० | ३९९१- | |
| | | नमुना लिने | ० | २९४१- | |
| | | खेत निरीक्षण (प्रति हेक्टर) | ० | ३२०१- | |
| | | बीउ प्रमाणीकरण (प्रति मे.टन) | ० | १००१- | |

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

नया प्रस्ताव गरिएको खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण सम्बन्धी सेवाका क्षेत्रहरु तथा सेवा शुल्क

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर | | कैफियत |
|--------|------------|--|---------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | १.१.०७.३० | खाद्य कृषि क्षेत्रको आय (विश्लेषण दस्तुर) | | | |
| | | elaine test | ० | ३०००/- | |
| | | ethanol in alcholic | ० | १०००/- | |
| | | Foralin test | ० | ५००/- | |

नोट अन्य दरहरु पहिलेकै यथावत कायम हुनु पर्ने ।

कृषि विभाग

४. तरकारी विकास निर्देशनालय
क) तरकारीको उन्नत बीउ

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर (रु.प्रति के.जी) | | कैफियत |
|--------|------------|-------------------|---------------------|------------|--------|
| | | | बर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | काउली | काठमाण्डौ स्थानिय | ३०० | ७२० | |
| | | सोबल १६ | ४०० | ७२० | |
| | | किबो जाइन्ट | ८०० | ८०० | |
| | | दिफाली | ३०० | ७१५ | |
| | | ज्यापू | ० | १००० | |
| २ | बन्दा | सबै जात (O.P.) | ३०० | ७१५ | |
| ३ | ब्रोकाउली | सबै जात (O.P.) | २०० | ७१५ | |
| ४ | ग्याँठकोपी | व्हाईट भियाना | २०० | ७१५ | |
| ५ | मूला | मिनो अर्लि | १०० | ३०० | |
| ६ | | चालिस दिने/चेतकी | १०० | ३०० | |
| | | प्यूठाने रातो | १५० | ३०० | |
| | | व्हाईट नेक | १०० | ३०० | |
| | | टोकिनासी | २०० | ६०० | |
| | सलगम | पर्पलटप | १०० | २५० | |
| ७ | | काठमाण्डौ रातो | २०० | २५० | |
| | गाजर | न्यू कुरोडा | ४०० | १००० | |
| ८ | | नान्टीस | ३०० | ६५० | |
| | चूकन्दर | स्थानिय | ८० | २०० | |
| ९ | चम्सुर | स्थानिय | १०० | १५० | |
| १० | पालुङ्गो | पाटने | ८० | २५० | |
| ११ | रायो | हरियो | (| २०० | |
| | | मार्पा चौडा पात | १२० | ६०० | |

कृषि विभाग

४.तरकारी विकास निर्देशनालय

क) तरकारीको उन्नत बीउ

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर (रु.प्रति के.जी) | | कैफियत |
|--------|--------------|-------------------------|---------------------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| ११ | | खुमल चौडा पात | १२० | ३०० | |
| | | खुमल रातो पात | (| ३०० | |
| | | मनकामना | (| ५०० | |
| | | ताड्डुवा | (| ३०० | |
| | | बालाजु लोकल | (| ३०० | |
| १२ | स्वीसचाई | सुसाग | १०० | ३०० | |
| १३ | जिरीको साग | ग्रेट लेक | १०० | २०० | |
| १४ | बकुल्ला | स्थानिय | ३० | २०० | |
| १५ | लहरे सिमी | त्रिशुली | १०० | ३०० | |
| | | चौमासे | (| ३०० | |
| १६ | भयाङ्गे सिमी | कन्टेण्डर | ६० | २०० | |
| | | प्रोभाईडर | (| २०० | |
| १७ | तने बोडी | खुमल तने/सर्लाही तने | १०० | २०० | |
| १८ | केराउ | आकैल | ७० | १५० | |
| | | एन.एल.पि. | ७० | १५० | |
| | | सिक्किम लोकल | ७० | ३०० | |
| १९ | स्कवास | ग्रे जुकिनी | ४०० | १५०० | |
| २० | काँत्रो | भत्तपुर स्थानिय/कुसुले | ३०० | ३००० | |
| २१ | घिरौला | कान्तिपुरे /पुसा चिल्लो | १५० | २१५० | |
| २२ | चिचिण्डो | स्थानिय | १५० | १५०० | |

| | | | | | |
|----|----------------|-------------------------|------|--------|--|
| २३ | करेला | कोयम्बटूर लड्ड | २०० | १५०० | |
| २४ | पर्सि | स्थानिय | (| १२०० | |
| २५ | लौका | स्थानिय | १५० | २००० | |
| | | पि.एस.पि.एल. | १५० | १५०० | |
| २६ | कुभिडाडो | स्थानिय | ६० | १२०० | |
| २७ | तरबुजा | सुगर बेबी | १५० | १५०० | |
| २८ | खरबुजा | स्थानिय | १५० | १५०० | |
| २९ | पिरो खुर्सानी | सबै जात (O.P.) | १५० | २००० | |
| | | अकबरे | (| ५५०० | |
| ३० | भेंडे खुर्सानी | क्यालिपोर्निया वण्डर | १५०० | ४१०० | |
| ३१ | भण्टा | सबै जात (O.P) | २५० | १५०० | |
| ३२ | गोलभेडा | मनप्रेकस | ७०० | २००० | |
| | | सबै जात (O.P) | ४०० | ३५०० | |
| | | हाइब्रिड सिंजना | (| १०५००० | |
| ३३ | रामतोरिया | सबै जात (O.P.) | ५० | ३०० | |
| ३४ | मेथि | कसुरी | १०० | ४०० | |
| | | स्थानिय | ६० | ४०० | |
| ३५ | धनिया | स्थानिय | (| ३०० | |
| ३६ | सुप | स्थानिय | ९० | ४०० | |
| ३७ | प्याज | रेड त्रियोल | २०० | ११०० | |

| | | | | | |
|----|--------------|---------------------------|-----|-------|--|
| | | नासिक रेड | ३०० | ५०० | |
| | | नासिक छुघ | ३०० | ४०० | |
| | | एग्री पाउण्ड डार्क रेड | (| १००० | |
| ३८ | कुरिलो | मेरी वाशिटन स्थानिय | ३०० | २००० | |
| ३९ | आलुको बीयाा | टि.पि.एस. | (| २५००० | |
| ४० | चाइनिज बन्दा | सवै जात (O.P.) | १०० | ६०० | |
| ४१ | अदुवा | सवै जात | (| १०० | |
| ४२ | बेसार | सवै जात | (| १०० | |
| ४३ | अलैचि | सवै जात | (| २५०० | |

ख) तरकारीको मूल बीउ

| सि.नं. | शिर्षक नं. | विवरण | दर (रु.प्रति के.जी) | | कैफियत |
|--------|------------|-------------------|---------------------|------------|--------|
| | | | वर्तमान | प्रस्तावित | |
| १ | काउली | काठमाण्डौ स्थानिय | ४०० | १५४० | |
| | | स्नोबल १६ | ५०० | १५४० | |
| | | क्रिबो जाइन्ट | १००० | १५४० | |
| | | दिफाली | ५०० | १५४० | |
| | | ज्यापू | ० | २००० | |
| २ | बन्दा | सवै जात (O.P.) | ५०० | १००० | |
| ३ | ब्रोकाउली | सवै जात (O.P.) | ३०० | १५४० | |
| ४ | ग्याँठकोपी | व्हाईट भियाना | १५० | ५०० | |
| ५ | मूला | मिनो अलि | १५० | ५०० | |

| | | | | | |
|----|------------|------------------|-----|------|------------|
| | | चालिस दिने/चेतकी | १५० | ५०० | |
| | | प्यूठाने रातो | २०० | ५०० | |
| | | व्हाइट नेक | १५० | ५०० | |
| | | टोकिनासी | ३०० | ८०० | |
| ६ | सलगम | पर्पलप | १५० | ५०० | |
| | | काठमाण्डौ रातो | ४०० | ६०० | |
| ७ | गाजर | न्यू कुरोडा | ६०० | १४०० | |
| | | नान्टीस | ५०० | १४०० | |
| ८ | चुकन्दर | स्थानिय | १०० | १५०० | |
| ९ | चम्सुर | स्थानिय | १५० | १५०० | |
| १० | पालण्डूघो | पाटने | १०० | १००० | |
| | | हरियो | ० | १००० | |
| ११ | रायो | मार्पा चौडा पात | १७० | १५०० | प्रस्तावित |
| | | खुमल चौडा पात | १७० | १००० | |
| | | खुमल रातो पात | ० | १००० | |
| | | मनकामना | ० | १००० | |
| | | ताडुवा | ० | १००० | |
| | | बालाजु लोकल | ० | १००० | |
| १२ | स्वीसचार्ड | सुसाग | १५० | ७३५ | |
| १३ | जिरीको साग | ग्रेट लेक | १५० | ७३५ | |
| १४ | बकुल्ला | स्थानिय | ५० | ५०० | |
| १५ | लहरे सिमी | त्रिशुली | १२० | ५०० | |

| | | | | | |
|----|----------------|-------------------------|------|------|--|
| | | चौमासे | ० | ५०० | |
| १६ | भयाङ्गे सिमी | कन्टेण्डर | १०० | ५०० | |
| | | प्रोभाईडर | ० | ५०० | |
| १७ | तने बोडी | खुमल तने/सर्लाही तने | १२० | ५०० | |
| १८ | केराउ | आर्केल | १०० | ५०० | |
| | | एन.एल.पि. | १०० | ५०० | |
| | | सिक्किम लोकल | १०० | ५०० | |
| १९ | स्कवास | ग्रे जुकिनी | ७०० | ३००० | |
| २० | काँत्रो | भत्तपुर स्थानिय/कुसुले | ५०० | ५००० | |
| २१ | घिरौला | कान्तिपुरे /पुसा चिल्लो | ३०० | ३००० | |
| | | | | | |
| २२ | चिचिण्डो | स्थानिय | २०० | २००० | |
| २३ | करेला | कोयम्बटुर लङ्ग | ३०० | ३००० | |
| | | पुषा दोमौसमी | ० | ३००० | |
| २४ | पर्सि | स्थानिय | ० | २००० | |
| २५ | लौका | स्थानिय | २०० | ३००० | |
| | | पि.एस.पि.एल. | २०० | ३००० | |
| २६ | कुभिण्डो | स्थानिय | १०० | ३००० | |
| २७ | तरबुजा | सुगर बेवी | २०० | ३००० | |
| २८ | खरबुजा | स्थानिय | २०० | ३००० | |
| २९ | पिरो खुर्सानी | सबै जात (O.P.) | २५० | ३००० | |
| | | अकबरे | ० | ६००० | |
| ३० | भेंडे खुर्सानी | क्यालिपोर्निया व०डर | २५०० | ९०५० | |

| | | | | | |
|----|--------------|------------------------|------|-------|--|
| ३१ | भण्टा | सबै जात (O.P.) | ४०० | ९७०० | |
| ३२ | गोलभेंडा | मनप्रेकस | १००० | ९७०१० | |
| | | सबै जात (O.P.) | ६०० | ९७०० | |
| | | हाइब्रिड सिर्जना | ० | ० | |
| ३३ | रामतोरिया | सबै जात (O.P.) | ८० | ६०० | |
| ३४ | मेथि | कसुरी | १०० | १००० | |
| | | स्थानिय | १०० | १००० | |
| ३५ | धनिया | स्थानिय | ० | ५०० | |
| ३६ | सुप | स्थानिय | १२० | ७०० | |
| ३७ | प्याज | रेड त्रियोल | ३०० | २००० | |
| | | नासिक रेड | ५०० | १००० | |
| | | नासिक ५३ ५३ | ५०० | १००० | |
| | | एग्री पाउण्ड डार्क रेड | ० | २००० | |
| ३८ | कुरिलो | मेरी वाशिङ्गटन स्थानिय | ५०० | ४००० | |
| ३९ | चाइनिज बन्दा | सबै जात (O.P.) | १२० | १००० | |

६.३. वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

आर्थिक पुर्वाधार विकासका लागि तपसिल बमोजिमका व्यवस्था हुनु पर्ने देखिन्छ ।

| क्र.स | मौजुदा व्यवस्था | समस्या | समाधानका लागि सुझाव | संभावित उपलब्धी | कैफियत |
|-------|---|---|--|--|---|
| १. | काठ दाउरा र अन्य वन पैदावारको मुल्य वन नियमवाली २०५१ बमोजिम को दर रहेको | वन नियमवाली २०५१ को दरमा हाल सम्मपनि समायोजन नभएको | काठ दाउरा र अन्य वन पैदावारको मुल्य वृद्धि गर्न grading nors तयार गरी वन नियमवाली शंसोधन गरी मुल्य समायोजन गर्नु पर्ने र यसको सहमतीको लागि अर्थ मन्त्रालयमा पेश भएको। | काठ दाउरा र अन्य वन पैदावारको मुल्य २०५१ मा नियमवालीमा व्यवस्था भए बमोजिम हाल सम्मपनि समायोजन नभएको हुँदा यसमा राजस्व दर समायोजन भएमा आन्तरीक राजस्वमा वृद्धि हुने देखिन्छ । | शंसोधनका लागि अर्थ मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त हुनु पर्ने |
| २. | कवुलियती वनको दस्तुर वन नियमवाली २०५१ बमोजिम रहेको । | कवुलियती वनको दस्तुर हाल सम्म समायोजन नभएको । | कवुलियती वनको दस्तुर समयअनुकूल परिमार्जन गर्न वन नियमवाली शंसोधन गर्नु पर्ने । | कवुलियती वनको दस्तुर समयनुकसल वनउनको लागि समिती गठन भई रहेको हुँदा दस्तुर परिमार्जन हुन गई राजस्वमा वृद्धि हुने देखिन्छ । | अर्थ मन्त्रालयका सह सचिवको संयोजकत्वमा समिती गठन भएको छ । |
| ३. | यस क्षेत्र भित्रको ढुङ्गा, गिटी, बालुवा वन कार्यलय र वन क्षेत्र बाहिरको जि. वि.स बाट विक्री हुने व्यवस्था रहेको । | ढुङ्गा, गिटी, बालुवा अधिकांश वन क्षेत्र भित्रको खोला नाला मा हुने र विक्री गर्दा जि.व.का र जि .वि. स विच समन्वय हुन नसकेको। | ढुङ्गा ,गिटी ,बालुवा निकाल्नको लागि IEE र EIA हुनु पर्नेमा जि.वि.स बाट सो नगरी ठेक्का पट्टा गर्ने र जि.वि.स सँग दस्तुरको वाँडपाड गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने । | एउटै निकायबाट विक्री वितरण हुँदा समयमानै नियमीत तरिकाबाट विक्री हुन गै राजस्वमा वृद्धि हुन जाने देखिन्छ । | यस वारेमा वन तथा भू संरक्षण र स्थानिय विकास मन्त्रालय विच समन्वय हुनु पर्ने । |

| | | | | | |
|----|---|---|---|--|---|
| ४. | वन क्षेत्रको जग्गा अतिक्रमण हुन जाने र अन्य प्रयोजनका लागि उपलब्ध नगराउने । | वन क्षेत्रको जग्गा १ लाख हेक्टर अतिक्रमण भएको र अन्य प्रयोजनको पनि माग भैरहेको । | अतिक्रमण भएको क्षेत्र राष्ट्रिय प्राथमिकतामा पारी हटाउने र हटाउन नसकिने अवस्था भएका क्षेत्रलाई करको दायरामा ल्याउनु पर्ने । | अतिक्रमण हटाई वृक्षारोपण गराएमा उत्पादनमा वृद्धि हुने र करको दायरामा ल्याउन सकेमा राजस्व दरमा वृद्धि हुने देखिन्छ । | राष्ट्रिय प्राथमिकता क्षेत्र कायम गरी अतिक्रमण हटाउनु पर्ने । |
| ५. | जडिबुटी खेतिको प्रवर्द्धन गर्ने | सामुदायिक वन तथा निजी क्षेत्रमा जडीबुटी खेती प्रवर्द्धनको लागि प्रायाप्तसहयोग/ अनुदानको कमी रहेको । | जडिबुटी खेतीको प्रवर्द्धन र विस्तारको लागि सामुदायिक वन तथा निजी क्षेत्रलाई प्राविधिक एवं आर्थिक सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने । | यसबाट जडीबुटी उत्पादनमा वृद्धि हुन गई आर्थिक विकास हुनुको साथै राजस्वमा समेत वृद्धि हुने । | |
| ६. | राष्ट्रिय निकुन्ज प्रवेश तथा अन्य दस्तुर लिने व्यवस्था रा.नि. तथा वन्य जन्तु संरक्षण नियमवाली २०३१ वमोजिम रहेको | हालको अवस्थामा ती दस्तुर न्युन रहेको समायोजन गर्नु पर्ने । | राष्ट्रिय प्रवेश दस्तुर र अन्य दस्तुर समयानुकुल परिमार्जन गर्न नियमवाली शंसोधन गर्नु पर्ने । | राष्ट्रिय निकुन्ज प्रवेश दस्तुर समयानुकुल परिवर्तन गरि नियमवालीमा शंसोधनको प्रकृया आरम्भ भएको हुँदा दस्तुर परिमार्जन भई राजस्वमा वृद्धि हुने । | |

६.४. पर्यटन तथा नागरिक उडड्यन मन्त्रालय

१. हिमाल आरोहण गर्न जाने पर्वतारोही एक दलमा १५ जना सम्म सदस्य रहन सक्ने, ७ जनासम्मको आरोही दलले हिमालको उचाई अनुसार एक मुष्ट र ७ जना भन्दा बढी सदस्य भए थप सदस्यको प्रति आरोही थप सलामी दस्तुर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । राजस्व कम तिर्ने उद्देश्यले पर्वतारोहण दलहरु गाभी एउटै दलमा अधिकतम सदस्य राखी पर्वतारोहण दल बनाई पर्वतारोहण अनुमति लिने प्रवृत्ति बढदै गएको छ । जसले राजस्व,रोजगारी र आरोहण गतिविधिमा समेत कमि ल्याउने देखिन्छ । अत पर्वतारोहण दलले तिर्ने एकमुष्ट सलामीको सट्टा प्रति आरोही सलामी दस्तुर लगाउने र आरोहण दलमा रहने अधिकतम संख्या १५ वाट १२ मा घटाउनु पर्ने देखिन्छ ।

२. आरोहण खुला भएर पनि विगत ५ वर्षमा आरोहण नभएका हिमाल आरोहण गर्न चाहने पर्वतारोहण दललाई सलामी दस्तुरमा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
३. क्यासिनोहरुको अनुमति र नविकरणको लागि शुल्कको व्यवस्था नभएकोले अनुमति दिदा कम्तीमा रु. ५० लाख र प्रत्येक २ वर्षमा ५० प्रतिशत दस्तुर लिई नविकरण गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने देखिन्छ।
४. Electronic Gaing को लागि संचालन गर्ने कम्पनीलाई प्रतिस्थान रु.५० हजार शुल्क लिई दर्ता गर्ने र नविकरण गर्दा पनि रु.५० हजार प्रति स्थान लिएर नविकरण गर्ने व्यवस्था रहेकोमा प्रत्येक Electronic Gaing कम्पनीलाई क्यासिनोलाई जस्तै वार्षिक रु.२० लाख रोयल्टी तोक्री दर्ता नविकरणमा हालकै व्यवस्था कायम राख्नु पर्ने देखिन्छ ।
५. प्रमुख पर्यटन उद्योगको रुपमा रहेको होटल, लज, रेष्टुराहरुलाई पर्यटन उद्योगको रुपमा दर्ताको लागि तोकिएको दस्तुर ज्यादै कम रहेको तथा नविकरण गर्न दस्तुर नै नलाग्ने व्यवस्था रहेकोमा होटल, लज, रेष्टुरा, वार तथा पथ प्रदर्शक नियमावली, २०३८ लाई संशोधन गरि दर्ता, नविकरण गर्दा समेत देहाय बमोजिम दस्तुर लगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

| पर्यटक स्तर होटल/पर्यटक आवासको किसिम | हालको दस्तुर | संशोधन गरि नया लागु गर्नु पर्ने दस्तुर | कैफियत |
|--------------------------------------|--------------|--|--------|
| १. एक तारा होटल | रु.१०००१- | रु.५०००१- | |
| २. दुई तारा होटल | रु.२०००१- | रु.७०००१- | |
| ३. तीन तारा होटल | रु.३०००१- | रु.१०,०००१- | |
| ४. चार तारा होटल | रु.४०००१- | रु.१५,०००१- | |
| ५. पाच तारा होटल | रु.५०००१- | रु.२५,०००१- | |
| ६. पर्यटक स्तर साधारण होटल | रु.५००१- | रु.२०००१- | |
| ७. पर्यटक आवास (रिसोर्ट) | रु.१५००१- | रु.५०००१- | |
| ८. पर्यटक स्तर लज | रु.५००१- | रु.२०००१- | |
| ९. पर्यटक स्तर वार, रेष्टुरा | रु.५००१- | रु.२०००१- | |

उल्लेखित होटल रिजर्ट, लज, रेष्टुराहरु प्रत्येक ५/५ वर्षमा नविकरण गर्नु पर्ने व्यवस्था भएकोले नविकरण गर्दा दर्ता र स्तर वर्गिकरण गर्दा सरह दस्तुर लगाउने व्यवस्था गर्ने ।

६. पर्यटन उद्योगको रुपमा दर्ता भएका होटल, लज, रिसोर्ट लाई पर्यटन मन्त्रालयको सिफारिसमा विद्युत महशुलमा प्रति युनिटमा २५% छुट दिनु पर्ने ।
७. पर्यटन उद्योग हरुलाई विदेशी मुर्दा आर्जन, रोजगारी, सरकारलाई बुभाएको कर समेतका आधारमा सवारी साधन, उपकरणहरु आयात र होटलहरुको मर्मत संभार तथा रिनोभेसन गर्न आयात गरिने सामानहरुको आयातमा भन्सार छुटको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
८. पर्यटन उद्योगलाई अन्य राष्ट्रिय उद्योग सरह मानि छुट दिईनुपर्ने माग आईरहेको हुँदा सो व्यवस्था लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
९. सबै पुर्वाधार संरचनाहरुलाई पर्यटक-मैत्री बनाईने छ ।

६.५. भौतिक योजना तथा निर्माण

जग्गाकर सम्बन्धमा विद्यमान करका दर अनुसार सम्पत्तिको वार्षिक कर (Holding Tax) दर कम रहेको र खरिद वित्री कर ज्यादै बढी हुँदा जग्गा अधिकतम उपयोग नभएको देखी यथाशक्य वार्षिक कर बढाएर भएपनि खरिद वित्री कर दर घटाउनु पर्दछ । साथै विद्यमान प्रगतिशील दर ज्यादै विभेदात्मक भएको हुँदा अधिकतम दर निकै घटाउनु पर्ने ।

नेपाल खानेपानी संस्थानको सुझाव

१. नेपाल खानेपानी संस्थान सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्य र सुविधा कायम राख्न नेपाल सरकारले तोकिएको विभिन्न क्षेत्रमा नियमित रूपले स्वच्छ, खानेपानी उपलब्ध गराउन र ढल निकास प्रणालीको समूचित व्यवस्था गर्न स्थापना भएको संस्थान हो । आयकर ऐन २०५८ को दफा २ (घ) को १(क) मा नापा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका सार्वजनिक प्रकृतिको संस्थाले कर छुट पाउने व्यवस्था भएकोले सो बमोजिम यस संस्थानले पनि आयकर छुट पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
२. कुनै पनि निकायबाट भुत्तानी भएको मूल्य अभिवृद्धि कर (VAT) को विवरण सम्बन्धित कर कार्यालयमा अनिवार्य रूपमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
३. कर्मचारीहरु अवकाश हुँदा पाउने कुनैपनि प्रकारको रकममा कर लाग्ने व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने ।

काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेडको कर सहुतियत सम्बन्धमा

काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेड कम्पनीमा व्यवस्थापन बोर्ड मार्फत हस्तान्तरण भएका कतिपय धाराहरु अस्तित्वमा नरहेको, पाताल भएको, धारा पत्ता नलागेका छन् जुन हस्तान्तरण हुनु अघि भौतिक रूपमा स्थलगत निरीक्षण गरिनु पर्ने थियो, यि धाराहरुको प्रचलित दर अनुसार मासिक विलिङ्ग हुदै आएको छ । यस्ता धाराहरुको मासिक विल गर्दै जाँदा विल गरिएको रकम नउठ्ने मात्र नभई यस्तो रकममा ठेक्का सम्झौता बमोजिम लिज पि, नियमन शुल्क आदि समेत तिर्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ । विगतको अनुभवको आधारमा कम्पनीले विल गरेको रकमको करिब ३०% रकम नउठ्ने देखिन्छ । उदाहरणको लागि कम्पनीले कारोबार शरू गरेको १७ महिनामा रु. २७,४९,००,०००/- उठ्न बाँकी बक्यौता पुगिसकेको छ । कम्पनीले जिम्मा लिए पश्चात सम्पूर्ण धाराहरुको अवस्था यकिन गर्न ग्राहकहरुको घर घरमा गई ज्यगकभ काचखभथ गर्नु अत्यावश्यक भएको छ । तर यो कार्यको लागि कम्पनीले ठूलो धनरासी खर्चिनु पर्ने र लामो समय लाग्ने हुन्छ, यस्तो कार्य हाल शुरु गरि सकेको छ । यसर्थ कम्पनीले आर्थिक विवरण तयार गर्दा कूल आम्दानीको ३०% रकम नउठ्ने अनुमान गरिशांकास्पद आशामी व्यवस्था गरेको छ । तर आयकर ऐनले यस्तो शांकास्पद आसामी व्यवस्था गरिएको रकममा आयकर छुट दिने व्यवस्था नभएकोले खानेपानी जस्तो सेवामा संलग्न यस कम्पनीलाई ज्यादै मार्का परेको महशुस गरिएको छ । अत हाललाई यस्तो व्यवस्था गरिएको रकममा आयकर छुट (मिन्हा) गर्ने र पछि यस्तो रकम संकलन हुन

आएमा प्राप्त रकममा नियमानुसार कर तिर्ने व्यवस्था (बैंकिङ्ग क्षेत्र सरह) हुने गरि आयकर ऐनमा शंशोधन गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

६.६. सूचना तथा सञ्चार क्षेत्र

सूचना तथा सञ्चारको क्षेत्रमा भएको अभुतपूर्व विकासले गर्दा यसको महत्व र आवश्यकता दिनानदिन बढ्दै गएको छ । शहरदेखि ग्रामीण कूनाकाप्चासम्म भरपर्दो, गूणस्तरिय, सर्वसूलभ, तथा सस्तो सेवा पुर्याउने उद्देश्यले यस मन्त्रालयले विभिन्न कार्यत्रमहरु तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

विद्यमान क्षेत्रगत अवस्था

१. हूलाक सेवा

| हूलाक सेवा | हिमाली | पहाडी | तराई | जम्मा |
|-----------------------------|--------|-------|------|-------|
| क्षेत्रिय हूलाक निर्देशनालय | | | | ५ |
| जिल्ला हूलाक कार्यालय | | | | ७० |
| इलाका हूलाक कार्यालय | १७० | ३७२ | ३०० | ८४२ |
| अतिरिक्त हूलाक कार्यालय | ४९२ | १५४१ | १०४१ | ३०७४ |
| कुल जम्मा | | | | ३९९१ |

हूलाक सेवा विभाग अन्तर्गतका ४ वटा हूलाक निर्देशनालयले र काठमाण्डौमा गोश्वारा हूलाक कार्यालयले जिल्ला हूलाकको समेत काम गर्दै आएका छन् । काठमाण्डौमा केन्द्रीय धनादेश कार्यालय, केन्द्रीय टिकट भण्डार, हूलाक प्रशिक्षण केन्द्र, पिलाटेलिक व्युरो समेत रहेका छन् । विभिन्न हूलाक कार्यालयहरुमा टेलिसेन्टर स्थापना गरी सेवा प्रदान गर्दै आइरहेको छ । ११७ वटा विभिन्न हूलाक कार्यालयहरुले हूलाक वचत बैंक सेवा सञ्चालन गर्दै आएका छन् । हूलाक कार्यालयहरुले अनिवार्य सेवा, विशिष्टीकृत सेवा र व्यावसायिक सेवा अन्तर्गत हूलाक पत्रहरु, ES धनादेश पोष्टवक्स, वैदेशिक पार्सल अन्तर्राष्ट्रिय डांकजस्ता सेवाहरु प्रदान गर्दै आएको छ ।

२. दुरसञ्चार सेवा

नेपालका सबै नगर क्षेत्रहरु र सबै ३९१५ गा.वि.स. मा टेलिफोन सेवा पूगिसकेको छ । यस अवधिमा नेपाल दुरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडबाट सञ्चालित ब्म्बि सेवा समेत गरी Internet Subscribers को संख्या ७६१५२८ पूगेको छ । हाल (२०६७ मा ३ सम्म) PSTN टेलिफोन २४०१५७, WLL टेलिफोन २४०१५७, GS मोवाइल ९१७०८७९ CDA मोवाइल ८७०६२०, Liited obility ६३४०८५, GPCS १७४२ समेत गरी कूल टेलिफोन ग्राहक १,१५,१९५५६ पूगेको छ । प्रिक्वेन्सी मनिटरिङ उपकरणहरु स्थापना भएको Autoated onitoring Station सञ्चालन भैरहेको छ ।

३. दुरसञ्चार सेवा

नेपालका सबै नगर क्षेत्रहरु र सबै ३९१५ गा.वि.स. मा टेलिफोन सेवा पूगिसकेको छ । यस अवधिमा नेपाल दुरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडबाट सञ्चालित ब्रडी सेवा समेत गरी Internet Subscribers को संख्या ७६१५२८ पूगेको छ । हाल (२०६७ माघ सम्म) PSTN टेलिफोन २,२६,७,८३१, WLL टेलिफोन २४०१५७, GS मोवाइल ९१७०८७९, CDA मोवाइल ८७०६२०, Liited obility ६६३४०८५, GPCS १७४२ समेत गरी कूल टेलिफोन ग्राहक ११५१९५५ पूगेको छ । प्रिक्वेन्सी मनिटरिङ उपकरणहरु स्थापना भएको Autoated onitring Station सञ्चालन भैरहेको छ ।

४. छापा सञ्चार (सुचना सम्प्रेषण)

सुचना तथा सञ्चार मन्त्रालय अन्तर्गत सुचना विभाग, गोरखापत्र संस्थान, राष्ट्रिय समाचार समिति (रासस) र प्रेस काउन्सिल नेपालले छापा सञ्चार माध्यमबाट सुचना सम्प्रेषणको काम गरिरहेका छन्। गोरखापत्र संस्थानले नयां नेपाल निर्माण अभियान अन्तर्गत २८ विभिन्न राष्ट्रिय भाषामा समाचार लेख रचना आदि प्रकाशन गरेको छ ।

विभिन्न जिल्लाहरुमा दर्ता भएका पत्रपत्रिकाहरुको संख्या ५२५८ पूगेको छ । प्रकाशित पत्रपत्रिकाको भाषागत र संख्यागत तालिका यसप्रकार रहेको छ ।

| किसिम | संख्या |
|----------------|--------|
| दैनिक | ४२६ |
| अर्ध साप्ताहिक | १९ |
| साप्ताहिक | २१३३ |
| पाक्षिक | ३९९ |
| मासिक | १६७८ |
| द्वैमासिक | ३१३ |
| त्रैमासिक | ४९९ |
| चौमासिक | २८ |
| अर्धवार्षिक | ७० |
| वार्षिक | ८३ |
| जम्मा | ५६४८ |

भाषागत आधारमा

| | | | |
|------------------|------|---------|---|
| नेपाली | ३९१६ | भोजपुरी | ५ |
| अङ्ग्रेजी | ४२० | उर्दू | ३ |
| नेपाली/अङ्ग्रेजी | ९५० | तिब्बती | १ |
| नेवारी | ३० | थारु | ८ |

| | | | |
|---------|----|--------|------|
| संस्कृत | २ | लिम्बू | २ |
| हिन्दी | १९ | डोटेली | २ |
| मैथिली | १७ | तामाङ | ४ |
| राई | १ | अन्य | २७१ |
| जम्मा | | | ५६४८ |

५. विद्युतीय सञ्चारसेवाहरु

(क) टेलिभिजन प्रसारण सेवा

सरकारी स्वामित्वका २ र निजी क्षेत्रका ३९ गरी जम्मा ४१ वटा टेलिभिजन च्यानलले अनुमतिप्राप्त गरेकोमा नियमानुसार ८ वटाको इजाजतपत्र रद्ध भई हाल घघ वटाको अनुमति बहाल रहेकोमा १५ वटा टेलिभिजन च्यानलहरु प्रसारणरत छन् । NTV २ बाट समावेशी प्रकृतिका कार्यत्रमहरु प्रसारण गरिएका छन् । नेपाल टेलिभिजनले स्याटेलाइटका माध्यमबाट स्वदेश तथा विदेशमा प्रसारण विस्तार गरिरहेको छ ।

(ख) रेडियो प्रसारण सेवा

सरकारी स्वामित्वमा रहेको रेडियो नेपालले SW/W / F को माध्यमद्वारा रेडियो प्रसारण गरिरहेको छ भने निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन हुने गरी अनुमति प्राप्त F को संख्या ३७३ रहेकोमा ३१० वटा F रेडियोहरु सञ्चालित छन् । रेडियो नेपालको प्रसारण पहुँच क्षेत्र W वाट ८५, F वाट ४०% र SW वाट १००% रहेको छ । W तथा F वाट प्रसारण पहुँच बृद्धि गर्न दार्चूला, बभाङ, गोरखा र गूल्मीमा F रिले केन्द्र स्थापनाको हुनेछ ।

(ग) केवल प्रसारण सेवाणहाल सम्म ६९१ वटा संस्थाहरुले यस मन्त्रालयबाट केवल प्रसारण इजाजतपत्र प्राप्त गरी देशको शहरी भाग देखि गाउँका कूना केन्द्रहरु केवलको माध्यमबाट टेलिभिजनको प्रसारण पुऱ्याईरहेको छ ।

(ङ) डि.टि.एच. सेवा

K U Band मार्पत दर्शकको घर घर सम्म विना तारको माध्यमद्वारा रिशिभर मार्पत टेलिभिजन प्रसारण पुऱ्याउने यस डि.टि.एच. सेवाका लागि ९ वटा कम्पनीहरुले हाल सम्म यो सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त गरिसकेको छ । २ वटाले सेवा प्रदान गरिरहेकोमा ती २ वटा एक आपसमा गाभिई एउटै संस्था हुने भन्ने बूभिन आएको छ ।

(च) मूद्रण सेवा

सूरक्षण मूद्रणको अवधारणका साथ स्वायत्त, सक्षम एवं व्यावसायिक स्तरयुक्त सेवा गर्नु पर्ने आवश्यकता महसूस गरी मूद्रण विभागले सोही अनुरूप कार्यत्रम प्रस्ताव गर्दै आइरेहको छ । मूद्रण विभागबाट नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र, भिसा स्टिकर, आर्थिक सर्वेक्षण, बजेट वक्तव्य, प्रश्नपत्रहरु, संवैधानिक अडगका प्रतिवेदनहरु, वैदेशिक रोजगार अनुमतिपत्र आदि छपाइ गर्दै आइरहेको छ ।

(द) चलचित्र क्षेत्र

नेपाली कला संस्कृतिलाई संरक्षण गर्दै चलचित्र क्षेत्रको विकास र विस्तार एवं देश विदेशमा नेपाली चलचित्रको प्रचार प्रसार गर्ने कार्यका लागि चलचित्र विकास बोर्ड त्रियाशील रहेको छ ।

थप गैर कर लगाइएका क्षेत्रहरु

राष्ट्रिय प्रसारण नियमावलीको चौथो संशोधनले देहायको थप व्यवस्था गरेको छ ।

१. DTH सेवा

हालसम्म अनूमतिपत्र जारी नगरिएको म्ट्ज सेवालाई राष्ट्रिय प्रसारण नियमावलीको संशोधनमा थप गरी उक्त सेवाको सञ्चालनको लागि व्यवस्था गरिएको । कम्तीमा ६० वटा च्यानलको वितरण गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था भई उक्त सेवा सञ्चालकहरुलाई अनूमतिपत्र दस्तूर वापत प्रति च्यानल रु.२५,०००। तिर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको । हालसम्म ६ वटा कम्पनिलाई DTH सेवाको अनूमतिपत्र जारी गरिएको ।

२. Downlink अनुमतिपत्र

केवल प्रसारण संस्थाहरुले आपूखूशी Satellite मा रहेका टेलिभिजन च्यानलहरु Downlink गरी प्रसारण गरिरहेको साविक व्यवस्थालाई नियमन गर्न राष्ट्रिय प्रसारण नियमावलीमा प्रत्येक विदेशी प्रसारण संस्थालाई नेपालको भु भागमा आप्नो कार्यत्रम प्रसारण गर्न Downlink को इजाजतपत्र लिनूपर्ने व्यवस्था गरिएको । सो वापत उक्त प्रसारण संस्थाहरुले प्रति Clean Feed च्यानल रु. २५०००. र प्रति advertiseent Channel को रु.५०,०००। तिर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको ।

३. वितरकलाई अनुमतिपत्र

सशूल्क च्यानल (Pay Channel) को वितरण गर्ने वितरकलाई कानुनी दायरा भित्र ल्याउन निजले समेत मन्त्रालयवाट रु २५०००। दस्तूर तिरेर वितरकको अनुमतिपत्र लिनूपर्ने र आपूले सो सेवावाट गरेको कूल आयको २५ रोयल्टी प्रति वर्ष तिर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको । सुचना तथा सञ्चारको क्षेत्रमा भएको अभुतपुर्व विकासले गर्दा यसको महत्व र आवश्यकता दिनानदिन बढ्दै गएको छ । शहरदेखि ग्रामीण कूनाकाच्चासम्म भरपर्दो, गूणस्तरिय, सर्वसूलभ, तथा सस्तो सेवा पून्याउने उद्देश्यले यस मन्त्रालयले विभिन्न कार्यत्रमहरु तर्जूमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

राजस्व नीतिमा समावेश गर्नुपर्ने बुंदाहरु

| त्रसं. | विद्यमान समस्या/समाधान | अब के गर्ने | त्यसबाट हुने पाइदा |
|--------|---|--|---|
| १ | सीमित प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको प्रिक्वेन्सी बिना कुनै दस्तूर तथा बिना कुनै समयसीमा असीमित अवधिको लागि एपएम रेडियो प्रसारकहरुलाई प्रयोग गर्न दिइएको । | राष्ट्रिय प्रसारण ऐन तथा नियमावलीमा एपएम प्रसारणको लागि प्रिक्वेन्सी तोक्दा प्रिक्वेन्सीको छुट्टै दस्तूर लिने व्यवस्था गर्ने प्रिक्वेन्सी निश्चित अवधिको लागि तोक्ने | यसबाट राजस्व उल्लेखनीयरूपमा बढनेछ । हाल प्रिक्वेन्सी saturation भै सकेको कारणले एपएमको प्रसारण इजाजत नपाएका संस्थाहरुले पनि एपएम सञ्चालन गर्न मौका पाउनेछ । |

| | | | |
|---|--|---|---|
| २ | हुलाक महसुल दर निकै न्यून रहेको | समयसापेक्षरूपमा मूल्य समायोजन हुनुपर्ने | राजस्व वृद्धि हुने |
| ३ | नेपाली चलचित्र छायाङ्कनको अनुमति लिँदा कुनै दस्तुर तिर्न नपर्ने व्यवस्था छ । यसबाट चलचित्रको Title मात्र दर्ता गर्ने अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा जन्मिएको छ । | लाखौंको लगानी गरेर निर्माण हुने चलचित्र निर्माणको इजाजतपत्र लिँदा सरकारलाई कुनै दस्तुर तिर्न नपर्ने व्यवस्था अव्यावहारिक भएकोले चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण नियमावली), २०५७ मा उक्त दस्तुरको व्यवस्था गर्नुपर्ने । | राजस्व वृद्धि हुने अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा हट्ने |
| ४ | प्रसारण संस्थाहरूलाई नेपाल सरकारको निर्णयद्वारा वर्षेनी नवीकरण दस्तुर पूरै तथा रोयल्टीमा ५०% मिनाहा दिने गरिएको । | प्रसारण संस्थाहरूले तिर्नुपर्ने ११०% नवीकरण दस्तुर घटाई १०% तथा कुल आयको ४% का दरले तिर्नुपर्ने रोयल्टीलाई घटाई २% कायम गरिसकेकोले अब ती वर्षेनी नवीकरण दस्तुर छुट्टै दिन आवश्यक नभएको । | राजस्व वृद्धि हुने |
| ५ | हाल विदेशी चलचित्रहरूमा मात्र चलचित्र विकास शुल्क लगाइने गरिएको । | चलचित्र विकास बोर्डको आयस्रोत मानिएको चलचित्र विकास शुल्क हिन्दी चलचित्रहरूमा मात्र लगाइने वर्तमान व्यवस्थामा परिवर्तन गरी आर्थिक ऐनमा नेपाली चलचित्रहरूमा समेत न्यूनतम दरमा भए पनि चलचित्र विकास शुल्क लगाइने व्यवस्था हुनुपर्ने । | नेपाली चलचित्रको विकास र प्रवर्द्धन गर्न गठित चलचित्र विकास बोर्डको एउटा मात्र आयको स्रोत चलचित्र विकास शुल्कमा नेपाली चलीचित्रहरूको पनि योगदान हुनेछ । |

६.७ सिंचाई

- सिंचाई नीति अनुसार सिंचित क्षेत्रको जग्गाको मालपोत तिर्दा मालपोतसंगै सिंचाई सेवा शुल्क पनि उठाउने व्यवस्था कडाईका साथ कार्यान्वयन हुन पर्ने ।
- सिंचित क्षेत्र घोषित क्षेत्रमा नयां अन्य विकाश निर्माणको काम गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालयको पुर्व सहमती आवश्यक हुनुपर्ने र सो क्षेत्रमा जनताको स्वामित्व हस्तान्तरणमा धितो बन्धक वा अन्य यस्तै प्रकारकले निजी वा व्यवहार गर्दा सिंचाई सेवा शुल्क भुक्तानी गरे/नगरेको निश्चित गरे पश्चात मात्र त्यस्ता अन्य कार्यहरु गर्न पाइने कानुनी व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- सिंचाई सेवा शुल्क आदि समयमानै उठाउने कानुनी व्यवस्था गर्दै व्यवस्थापनमा उपभोक्ताको सहभागीता बढाउदै लैजानुपर्ने ।

- विभिन्न सिंचाई प्रणालीहरूमा विद्युत महशुल तिर्ने व्यवस्था परक परक देखिएकोले एकरूपता हुनुपर्ने वा महशुल आपै तिर्ने सिंचाई प्रणालीहरूको लागि प्रोत्साह स्वरूप प्रणालीको मर्मत संभार तथा पुर्वाधार विकासमा सरकारी लगानी बढाउनुपर्ने ।
- प्रणाली विकास र विस्तारको लागि मेशीनरी औजारको प्रयोग तथा निजि क्षेत्रको सहभागीता वृद्धि गराउन योजनाबद्ध तरिको कार्यक्रम बनाउनु पर्ने तथा कृषिमा यान्त्रिकीकरणको लागि प्रोत्साहित गरिनुपर्ने साथै सिंचाई प्रयोजनको लागि उपयोग हुने उपकरणहरूको आयात गर्दा लाग्ने भंसार कर आदि न्यूनतम तोकिनु पर्ने ।

अनुसूची

कृषक उपभोक्ताहरूबाट उठ्ने सिंचाइ सेवा शुल्कको बाँडपाँड सम्बन्धी व्यवस्था

| प्रणाली सञ्चालनमा सहभागीताको स्थिति | सिंचाइ सेवा शुल्कबाट उठेको रकम बाँडपाँडको व्यवस्था (प्रतिशतमा) | | |
|--|--|----------------------|-------------------------------|
| | केन्द्रीय मर्मत सम्भार कोष, सिंचाइ विभाग | नेपाल सरकारको राजश्व | जलउपभोक्ता संस्थाले पाउने अंश |
| १. कुलो र सो भन्दा मुनि जल उपभोक्ता संस्थाबाट सञ्चालन हुने र कुलो भन्दा माथि नेपाल सरकारले व्यवस्थापन गरेको हकमा | ४० | ४० | २० |
| २. प्रशाखा नहर र सो भन्दा मुनि जल उपभोक्ता संस्थाबाट सञ्चालन हुने र प्रशाखा नहर भन्दा माथि नेपाल सरकारले व्यवस्थापन गरेको हकमा | ३० | ३० | ४० |
| ३. उप शाखा नहर र सो भन्दा मुनि जल उपभोक्ता संस्थाबाट सञ्चालन हुने र उप शाखा नहर भन्दा माथि नेपाल सरकारले व्यवस्थापन गरेको हकमा | २० | २० | ६० |

| | | | |
|---|----|----|----|
| ४. मूल नहर भन्दा मुनिको सबै नहरहरु उपभोक्ता संस्थाबाट र बाँकि नेपाल सरकारले व्यवस्थापन गरेको हकमा | १० | १० | ८० |
| ५. हेडवर्क्स बाहेक मूल नहर सहित अन्य सम्पूर्ण संरचना जल उपभोक्ता संस्थाको व्यवस्थापनमा रहेको हकमा | ५ | ५ | ९० |
| ३. सम्पूर्ण योजना हस्तान्तरण भएको हकमा | ० | ५ | ९५ |

६.८ वाणिज्य तथा आपूर्ति

राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय आर्थिक तथा पूर्वाधार विकास उप-समितिमा प्रस्तुत हुने गैर कर राजश्वका आर्थिक परिसूचकहरु

| क्र.सं. | विद्यमान समस्या/आवश्यकता | अब के गर्ने ? | त्यसबाट हुने पाइदा | कैफियत |
|---------|--|--|---|---|
| १. | एजेन्सी ऐन २०१४ मा समय सापेक्ष संशोधन र परिमार्जन नहुँदा साविकमा रहेको दर्ता र नविकरण दस्तुर अति न्यून रहन गएको । न्यून दस्तुरको कारण समयमा दर्ता नविकरण नगर्ने र नाम मात्रको दस्तुर बुभाएर पुन नविकरण गर्न सकिने अवस्था रहेको जस्तै दरखास्त दस्तुर रु. ५१- , दर्ता दस्तुर रु.१००१- र धरौटी रु.५००१- , नविकरण दस्तुर रु.२६१-(म्याद नाघि आएमा रु.५००१- जरिवाना) | कानूनमा संशोधन गरी दरखास्त दस्तुर रु.१००१- , दर्ता दस्तुर रु.५०००१- र म्याद नाघी आएमा रु.५०००१- जरिवाना गर्न सकिने प्रावधान राख्ने । साथै धरौटी रकम बढाएर रु. १०,०००१- गर्ने । | - राजश्वमा वृद्धि हुने - दस्तुर बढी तिर्नु पर्ने भएमा कानूनको पालना गर्ने कार्यमा सुधार हुने । - हाल उठिरहेको रकम रु.६३७० मा वृद्धि भै वार्षिक रु.३०००००१- पुग्ने । | एजेन्सी ऐन २०१४ मा जारी भएको हाल सम्म संशोधन नभएको अवस्था |
| २. | सूति र सूतिजन्य पदार्थले स्वास्थ्यमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरेको । सूतिको इजाजत पत्र जारी गर्दा साविकमा एक प्रतिशत दस्तुर लिने गरिएकोमा मिति २०६६।७।१६को नेपाल राजपत्रको सूचनाले एक पटकमा जति मूल्यको इजाजत भएपनि रु. ५०००१- राजश्व दस्तुर लिन पर्ने व्यवस्था गरेको ले सूतिको आयात इजाजतमा उठने गरेको राजश्वमा भारी गिरावट आएको । | मिति २०६६।७।१६ को नेपालराजपत्र मा प्रकाशित सूचनालाई संशोधन गरी सूतिको आयात इजाजत पत्रजारी गर्दा परल मोलको एक प्रतिशत राजश्व लिन सकिने प्रावधान राख्ने। यस्तो सूचनाको आधारमा राजश्व लिन भन्दा यसलाई आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने वा निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐनमा सुधार गरी गर्न सकिने । | गैरकर राजश्वमा उल्लेखनीय वृद्धि हुने । हाल उठिरहेको ९४ लाख राजश्व बढेर करिव रु. ३ करोड पुग्ने । | |
| ३. | गृह मन्त्रालयको सिपारिशमा | आयात इजाजत दस्तुरमा | - हाल उठिरहेको | |

| | | | | |
|----|--|---|---|--|
| | हाल हातहतियार र गोली गठ्ठाको इजाजत लिने त्रम वढी रहेको सन्दर्भमा यस्तो कार्यलाई हतोत्साहन गर्न आवश्यक देखिएको । | वृद्धि गर्ने । हाल लिदै आएको इजाजत दस्तुर रु. १००००।- मा वृद्धि गरी २००००।- गर्ने । यस सम्बन्धी प्रावधान आर्थिक ऐनमा वा निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐनमा संशोधन गरिने । | राजश्वमा दोव्वर वृद्धि हुने । - हतियारको आयातमा कमी आउने - शान्ति सुरक्षामा सुधार गर्न मद्दत पुग्ने । | |
| ४. | साविकमा एक प्रतिशतका दरले संचार उपकरणको आयात इजाजत पत्र दस्तुर लिदै आएकोमा मिति २०६६।७।१६ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाले एक पटकमा रु. १००००।- मात्र राजश्व दस्तुर लाग्ने प्रावधानबाट राजश्वको असुलीका गिरावट आएको । | संचार उपकरणको आयातमा परल मूल्यको एक प्रतिशत आयात इजाजत पत्र दस्तुर लिने । यस सम्बन्धी प्रावधान आर्थिक ऐन मा वा निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐनमा संशोधन गरी गर्ने । | हाल उठि रहेको राजश्व करिव ६५ लाखमा २५० प्रतिशत वृद्धि हुने । | |

द्रष्टव्य १. सामाजिक संघ संस्थाहरुले एम्बुलेन्स ल्याउँदा रु. १०,०००।- दस्तुर लाग्ने तर लाखौं वा करोडौं मूल्यको सूर्तिको आयातमा मात्र रु. ५०००।- दस्तुर लाग्ने गरेकोले सामाजिक न्यायको दृष्टिले समेत आयात इजाजतमा एक प्रतिशत दस्तुर लगाउनु आवश्यक देखिन्छ।

२. माथिका त्र.सं. १-४ सम्मका प्रस्तावमा सुधार गरिएमा वार्षिक ३ करोड भन्दा वढी थप राजश्व असुल हुन सक्ने देखिन्छ ।

गैर कर राजश्वका श्रोतहरु

१. व्यवसायिक पर्म रजिष्ट्रेशन, नविकरण, संशोधन, नामसारी, ठाउसारी, खारेजि आदिबाट आउने आय

- प्राइभेट पर्म रजिष्ट्रेशन ऐन २०१४, संशोधन २०२०, २०४३, २०४४, २०४८,
प्राइभेट पर्म रजिष्ट्रेशन नियमावली २०३४, संशोधन २०३७, २०६०, २०६१, २०६३, २०६४
दर्ता दस्तुर रु ६००/- देखि रु १५,०००/- सम्म (दर्ता पूजिको आधारमा) नविकरण
दस्तुर रु ३००/- देखि रु २,३००/- सम्म
- साभेदारी ऐन २०२०, संशोधन २०४३, २०४४, २०४८, २०६४
दरखास्त दस्तुर रु ५/-
फर्म दर्ता दस्तुर रु ६००/- देखि रु १५,०००/- सम्म (दर्ता पूजिको आधारमा)
नविकरण दस्तुर रु १००/- देखि ३००/- सम्म
- एजेन्सी ऐन २०१४, संशोधन २०१८, २०२०,
- एजेन्सी नियम २०१९, हाल सम्म नविकरण नभएको ।
- दरखास्त दस्तुर रु ५/-

- दर्ता दस्तुर १००/- मात्र
- नविकरण दस्तुर रु २६/- मात्र (म्याद नाघि आएमा रु ५००/- जरिवाना)

२. आयात इजाजत तथा सिपारिश दस्तुरबाट आउने आय

निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन २०१३, संशोधन २०२०, २०२९, २०३१, २०४६, २०६३

निकासी पैठारी नियमहरु २०३४, संशोधन २०४०, २०५६, २०६०

दरखास्त दस्तुर रु १००/-

इजाजत दस्तुर (अन्य कुनै नियमायको सिपारिश आवश्यक नपर्ने भएमा) रु ५,०००/- मात्र

इजाजत दस्तुर (अन्य कुनै निकायको सिपारिश आवश्यक पर्ने भएमा) रु १०,०००/-

पैठारी इजाजत पत्रमा उल्लेखित कुनै व्यहोरा संशोधन गर्दा रु १,०००/- दस्तुर लाग्ने ।

विषेश अवस्थामा (विना भुत्तानि वा तोकिएभन्दा बढी परिमाणमा) आयात गरिएको माल वस्तुको शत प्रतिशत इजाजत दस्तुर लाग्ने ।

३. राजश्व असुलीको अवस्था

- आ.व. २०६५/०६६ मा उठेको रु ६६२.७८ लाख
 - आ.व. २०६६/०६७ मा उठेको जम्मा राजश्व रु ५१५.८८ लाख
 - चालु आ.व. २०६७/०६८ प्रथम ८ महिनामा उठेको रु २८०.०७ लाख
- चालु आ.व. को बाँकी ४ महिनामा उठ्ने अनुमान रु १४० लाख
चालु आ.व. मा उठ्ने अनुमान जम्मा रु ४२० लाख मात्र

नोट आ.व. २०६५/०६६ मा मदिरा विक गर्ने व्यापारिक पर्महरु धेरै दर्ता हुन आएका र सूति आयातमा एक प्रतिशत इजाजत दस्तुर लिने गरिएकोमा बढी उठन गएको तर गत आ.व. र चालु आ.व. मा सूतिको आयातमा इजाजत दस्तुर पटके रु ५,०००/- मात्र लिन पाउने गरि सूचना संशोधन भएकोले राजश्वमा नकारात्मक असर पर्ने गइ राजश्व समेत घटन गएको ।

४. राजश्व असुलीमा सुधार वापरिमार्जन गर्न सकिने संभावना

- (१) एजेन्सी कानूनमा संशोधन गरि दर्ता र नविकरण दस्तुरमा परिमार्जन गर्न सकिने दरखास्त दस्तुर रु ५/- लाई रु १००/- गर्ने र नविकरण दस्तुर रु २६/- लाई रु.५०००/- गर्ने ।

तोकिएको समयमा नविकरण नगर्ने वा भुटा विवरण पेश गरेमा रु ५,०००/- जरिवाना गर्न सकिने व्यवस्था गर्ने ।

- (२) सूति र हात हतियारको आयात इजाजत दस्तुर बढाएर आमदानी बढाउन सकिने

सूर्तिको आयात इजाजत दिंदा हाल प्रति इजाजत पत्रको जम्मा रु ५०००/- लिइ आएकोमा यसलाई विगतका वर्षहरुमा जस्तै आयात मूल्यको एक प्रतिशत गराउन सकिने। साथै हात हतियारको आयातमा हाल रु १००००/- लिई सआएकोमा यसलाई बढाएर रु २००००/- गराउन उपयुक्त हुने ।

- (३) नेपाललाई भारत र चीन विचको पारवहन विन्दुको रुपमा विकास गराउन सकेमा राजश्वमा राम्रो वृद्धि गराउन सकिने

यस सम्बन्धमा भन्सार नियमावली २०८४ मा आवश्यक सुधार गरि व्यवस्था गर्न सकिने। जस्तै नेपालको बाटो गरि भारत वा चीनका सामान ओसार पसार गर्दा प्रति कन्टेनर रु १००००/- दस्तुर लिन उपयुक्त हुने ।

- (४) मालसामानको बहुविधिक ढुवानी कानूनको कार्यान्वयन गराई आमदानी बढाउन सकिने

यस सम्बन्धि हाल सम्म केवल एउटा मात्र कम्पनी दर्ता भएकोमा यस कानूनलाई अनिवार्य रुपमा लागुगराउन सकेमा राजश्वमा उल्लेख्य वृद्धि गराउन सकिने । साथै यस्ता कम्पनीको पूंजीको सिमा घटाएर बहुविधिक ढुवानी गर्ने कम्पनीको दर्तालाई समेत खुकुलो पार्न पर्ने ।

- (५) उपभोक्ता कानूनमा संशोधन गरि दण्ड जरिवाना अनुगमन स्थलमानै लिन व्यवस्था भएमा राजश्व बढाउन सकिने

उपभोक्ता संरक्षण ऐन २०५४ र नियमावली २०५८ अनुसार जिल्ला जिल्लामा तोकिएका निरीक्षण अधिकृतहरुलाई बजार अनुगमन वा निरीक्षणको त्रममा मूल्य सूची नराख्ने वा कमसल खालको - (म्याद नाघेको वा कम परिमाणमा सामान) वित्री गरेमा वा सामान लुकाएर वा बढी मुल्यमा सामान वित्री गरेमा रु १००/- देखि ५०००/- सम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था गरेर राजस्वमा वृद्धि गर्न सकिने ।

- (६) वाणिज्य कानूनको अभावमा हाल बजारमा केहि अन्यालता र केहि मनपरि कारोवार गर्ने गराउने प्रवृत्ती बढिरहेको छ । यसलाई व्यवस्थित गराउन र कालो बजार नियन्त्रण सम्बन्धि हालको कानून समेतलाई वाणिज्य कानूनमा आवद्ध गराई एकिकृत कानूनको रुपमा जारी गराउन सकेमा राजश्वको नयाँ श्रोतको पहिचान हुने तथा सोका लागि पनि यस सम्बन्धि कानूनको आवश्यकता जरुरी देखिन्छ ।

६.९ वातावरण

यस मन्त्रालय अन्तरगतको जल तथा मौसम विज्ञान विभागबाट हाइड्रोलोजिकल तथा मेटेरियोलोजिकल डाटा उपलब्ध गराए बापत स्वीकृत दर अनुसार दस्तुर प्राप्त भैरहेको हुँदा आगामी दिनमा पनि पयसलाई निरन्तरता दिनु नै उपयुक्त देखिन्छ।

६.१० नेपाल समुद्रपार निकासी पैठारी संघ

(क) भन्सार सम्बन्धी सुझावहरू

१. मूल्यांकन बोर्डमा यस संघको प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने।
२. बदलिँदो विश्व परिस्थिति, डब्लुटिओको नीतिनियम एवं छिमेकी मुलुक भारतले समेत भन्सारका दरहरूमा व्यापक कटौती गरेको सन्दर्भमा मौजूदा भन्सार दरबन्दीमा निम्नानुसार हुनुपर्नेछ
हाल १५% सम्म भन्सार दरबन्दी भएका वस्तुहरूको ५% हुनुपर्ने।
हाल २५% सम्म भन्सार दरबन्दी भएका वस्तुहरूको १५% हुनुपर्ने।
हाल ३५ देखि ४०% सम्म भन्सार दरबन्दी भएका वस्तुहरूको २५% हुनुपर्ने।
४०% भन्दा बढी भन्सार दरबन्दी भएका वस्तुहरूको ४०% हुनुपर्ने।
३. बन्दरगाह (समुद्रमार्ग, हवाईमार्ग) बाट पैठारी हुने सामानको भन्सार विन्दुसम्मको भाडा भरौट सम्बन्धि समस्या सरलीकरण हुनुपर्ने।
४. भन्सार मूल्यांकन परिपाटीलाई समयानुकूल तुल्याउन कारोबार मूल्यलाई मान्यता दिने अथवा सामान खरीद गर्ने कानुनी व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्नुपर्ने र भन्सार प्रयोजनका लागि कायम भएको मूल्यमा हुने जरिवानाको व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने।
५. Post Clearing Audit पद्धतिलाई विश्व भन्सार संगठन र विश्व व्यापार संगठनको सिद्धान्त अनुसार लागू गराउनुपर्ने।
६. भन्सार दर घटाउंदा सोलाई समायोजन गर्न एक्साइज Duty लगाउन नहुने।
७. पलपूल, विरुवा र कृषिजन्य उत्पादन निकासीको राम्रो सम्भावना रहेको त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा शीतगृह लगायत Quarantine को व्यवस्था गरिनु पर्ने।
८. CTD को म्याद १५ दिन मात्रै भएकोले नेपालमा सामान पैठारी गर्दा विविध कठिनाइहरूको सामना गर्नुपर्ने हुनाले सो म्याद अत्यन्तै कम भएकोले हालको परिप्रेक्ष्यमा उक्त अवधिको सीमा बढाई ३० दिनसम्म गरिनुपर्ने।

९. राजश्व चुहावट नियन्त्रणका लागि चुहावट गर्नेलाई कडाई गर्दा नाजायज कार्य नहुने नीतिगत तथा प्रशासनिक प्रक्रियाको अध्ययन गरी मात्र कडाइ गर्नुपर्छ । यसलाई वैज्ञानिक र व्यवहारिक तुल्याउनुपर्छ ।
१०. Daage भई आएको सामान पाइएमा प्रज्ञापन-पत्रमा नै उल्लेख गरिदिने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
११. ASYCUDA:
यस प्रणालीको उच्चतम उपयोग गरी आयात-निर्यातकर्तालाई ASYCUDA No. प्रदान गरी आयातकर्ताले बारम्बार दिनुपर्ने एकै प्रकारको कागजको आवश्यकताको अन्त्य गर्नुपर्ने ।
१२. By Air पैठारी हुने सामानमा C / F छुट्टाछुट्टै उल्लेख गर्नुपर्ने प्रावधान अव्यावहारिक भएकोले C & F Invoice लाई मान्यता दिनुपर्ने ।
१३. भन्सार एजेन्टहरु बढाउनुपर्ने ।
१४. तेस्रो मुलुक (भारत बाहेक) बाट आयात गरिएका सामानहरु अन्य मुलुकहरुमा Re-Export गर्न पाउनुपर्ने, जसले गर्दा विदेशी मुद्रा समेत आर्जन हुनेछ ।
१५. मेची भन्सार कार्यालयमा Dryport सञ्चालनमा ल्याउने कार्य तदारुकताका साथ गरिनुपर्ने ।
१६. कुनै पनि Brand Nae को नामबाट नक्कली अथवा कम गुणस्तरीय सामान उत्पादन र पैठारीमा बन्देज लगाइनुपर्ने ।

(ख) राजश्व सम्बन्धी सुभावहरु

१. आयकरको दरमा समसामयिक हिसावले कटौती हुनुपर्ने, आयकर लाग्ने हदमा बृद्धि गर्नुपर्ने र करको दरहरुमा १०% र १५% को मात्र स्ल्याबको व्यवस्था हुनुपर्ने । साथै व्यक्ति र परिवारको लागि दिइएको कर छुटको सीमा बृद्धि गरी व्यक्तिलाई रु.३,००,०००/- (तीनलाख) तथा परिवारलाई रु.४००,०००/- (चारलाख) सम्म वार्षिक आमदानी गर्नेलाई आयकरमा छुट गर्नु पर्ने ।
२. मु. अ. करको दरहरु (ultiple Rate) ० प्रतिशत, १ प्रतिशत, ४ प्रतिशत र १३ प्रतिशत हुनुपर्छ । मू.अ करलाई छिमेकी मुलुक भारतसँग समायोजन हुने गरी बहुदरमा लैजानुपर्छ ।

३. आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र भन्सार सम्बन्धी स्याहा श्रेष्ठाहरु बढीमा तीन वर्षसम्म मात्र सुरक्षित राख्नुपर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने ।
४. करदाताले आफ्नो पान नम्बर बमोजिम कर सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी इन्टरनेटबाट लिन पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
५. महालेखा परीक्षणबाट नेपाल सरकारको नाममा कायम भई आएको बेरुजुलाई उद्योगी/व्यवसायीबाट असुल उपर गर्ने व्यवस्थालाई अविलम्ब खारेजी गरिनुपर्ने ।
६. आय विवरण बुभाएको निस्सामा नै कर चुत्ता प्रमाण उल्लेख हुनुपर्ने ।
७. आयकर तथा मू.अ.कर को Debit/Credit मिलाउन पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
८. मू.अ. करमा दर्ता भएका करदाताहरूसँग भुत्तानी प्राप्त गर्दा TDS (अग्रिम कर कट्टा) गर्ने व्यवस्था खारेज गर्नुपर्छ ।
९. २५ लाख भन्दा बढी कारोबार गर्ने करदाता (प्रोप्राइटरसीप पर्म आदि) लाई ४० प्रतिशत थप शुल्क लगाउने व्यवस्था अव्यवहारिक छ । यसलाई खारेज गर्नुपर्ने ।

७. उपसंहार

माथि प्रस्तुत गरिएका विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरुका वर्तमान समस्या, सुझावहरु मनन् गरि तत्काल कार्यान्वयन गर्नु पर्ने सुझावहरु लागू गर्न सकिएमा नेपाल सरकारको राजस्व परिचालनमा थप सुधार हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

अनुसूची-छ

बैंक, वित्तीय संस्था, वीमा, सहकारी तथा पूँजी बजार उपसमिति

खण्ड (क) राजस्व सम्बन्धी सुझाव

| त्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|---|---------------------------|--|---|--------|
| १ | बैंक तथा वित्तीय संस्था वा वीमा व्यवसाय गर्ने एकै प्रकृतिका निकायहरु एक आपसमा गाभ्न/गाभिन चाहिँमा तोकिएको समयवाधि पर्याप्त नभएको सम्बन्धमा। | गाभ्ने र गाभिन सम्बन्धमा | विद्यमान कानूनी व्यवस्था अनुसार २०६८ साल कात्तिक मसान्तभित्र गाभिन आशयपत्र आन्तरिक राजस्व विभागमा दिनुपर्ने र गाभिन प्रक्रिया २०७० साल कात्तिक मसान्त भित्र पुरा गर्नुपर्ने। | उपरोक्तानुसार तोकिएको २०६८ साल कात्तिक मसान्त र २००५ साल कात्तिक मसान्त सम्मको अवधि पर्याप्त नभएकोले बढाउनु पर्ने। | |
| २. | गाभ्ने र गाभिन संस्थाहरुलाई कर छुट दिई प्रोत्साहन गर्ने सम्बन्धमा। | आयकर तथा लाभांश करमा छुट। | नभएको। | यस्तो संस्थाहरुका लागि न्यूनतम ५ वर्षसम्मको लागि आयकरमा १० प्रतिशत विन्दुले छुट प्रदान गर्ने। | |
| ३. | वार्षिक पच्चिस लाख रुपैयाभन्दा बढी करयोग्य आयका लागि थप अतिरिक्त कर लाग्ने व्यवस्थामा परिवर्तन गर्ने सम्बन्धमा। | आय करका दरहरु | पच्चिस लाख रुपैयाँ भन्दा बढि करयोग्य आय लागेको करमा थप चालीस प्रतिशत अतिरिक्त कर लाग्ने। | करको दायरा वृद्धि गरी दीर्घकालीन राजस्व असुलीलाई प्रोत्साहन गरिनु पर्नेमा धेरै कर बुभाउने नै रोजगारीमा दुरुत्साहन हुन गएको र बौद्धिक व्यक्तित्वहरु पलायन हुनबाट रोक्नका लागि यो व्यवस्था पूर्णत खारेज गर्नुपर्ने। | |
| ४ | आर्थिक ऐन, २०६६ को दफा ८ को उपदफा (६) बमोजिम लाग्ने शिक्षा सेवा शुल्क पिता गर्ने व्यवस्था सम्बन्धमा। | शिक्षा सेवा शुल्क | विदेश अध्ययन गर्न जाने विद्यार्थीलाई शिक्षण शुल्क वापत विदेशी मुद्राको सट्टी सुविधा दिँदा त्यस्तो सट्टी रकममा एक प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्क लगाइने र असुल गरिने। | कथंकदाचित विद्यार्थी अध्ययनका लागि नजाने भएमा भुत्तानीमा असुल गरी कर कार्यालयमा बुभाईसकिएको सेवा शुल्क पिता गर्न सम्बन्धित बैंक वा वित्तीय संस्थाको सिफारिस कागजातको आधारमा सम्बन्धित कर कार्यालयबाटै पिता भुत्तानीको व्यवस्था गर्नु पर्ने। | |
| ५. | बैंकिङ्ग र वीमा व्यवसाय गर्ने संस्थाहरुका लागि संस्थागत करको विद्यमान ३० प्रतिशत को दर घटाई २५ प्रतिशत गर्ने सम्बन्धमा। | संस्थागत आयकर | हाल यस्तो दर बैंकिङ्ग व्यवसायका लागि ३० प्रतिशत रहेको। | प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम स्थापित सबै प्रकृतिका संस्थाहरुलाई एउटै संस्थागत करको दर कायम रहनु उपयुक्त हुने। | |
| ६. | हासयोग्य सम्पत्तिको वर्गीकरणमा हासकट्टी प्रयोजनार्थ ए.टी.एम. मेशिनको वर्गीकरणमा पुनरावलोकन गर्ने सम्बन्धमा। | हासकट्टीको दर | ए.टी.एम. मेशिनलाई अन्य सम्पत्ति अर्न्तगत घ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको। | ए.टी.एम. मेशिन करिव ५ वर्ष मात्र प्रयोग गर्न उपयुक्त हुने हुँदा हासकट्टीको दर २० प्रतिशत हुने गरी वर्गीकरण गरिनुपर्ने। | |

| क्र.स. | सुभावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|---|--|---|---|--|
| ७. | बैंक तथा वित्तीय संस्थाका ग्रामीण शाखा स्थापना गर्न प्राप्ताहन गर्ने सम्बन्धमा । | ग्रामीण शाखा | नभएको । | बैंक/वित्तीय संस्थालाई ग्रामीण क्षेत्रमा जान प्रोत्साहन गर्न तोकिएका स्थानका लागि नेपाल सरकारबाट अनुदान उपलब्ध हुनुपर्ने। | |
| ८. | स्वयंकर घोषणाको पर्स्यौट गर्ने समय घटाउने सम्बन्धमा । | स्वयंकर घोषणा | पर्स्यौट गर्ने कुनै निश्चित समय सीमा नभएको । | स्वयंकर घोषणा गरेको एक वर्ष भित्रै पाइल निरीक्षण तथा पर्स्यौट भइसक्नुपर्ने । | |
| ९. | बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कर्जा असुलीको त्रममा धितो रहेको घरजग्गा नामसारी गर्दा लाग्ने राजस्व दस्तुरमा छुट सम्बन्धमा । | घरजग्गा नामसारी गर्दा लाग्ने राजस्व दस्तुर | नभएको | कर्जा असुलीको त्रममा घरजग्गा लिलाम गर्दा, सकानेको नाममा नामसारी गर्दा, बैंक/वित्तीय संस्था आपैले सकादा र पछि वित्री गर्दा कुनै राजस्व, दस्तुर नलाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने । | |
| १०. | सामूहिक लगानी कोषको विकास एवं प्रवर्द्धन गर्न कोषको आय, कोषले वितरण गर्ने लाभांसमा कर छुटको व्यवस्था र कोषमा गरिएको वार्षिक रु.५०,००० सम्मको लगानीलाई करयोग्य आयबाट घटाउन पाइने व्यवस्था हुनु पर्ने सम्बन्धमा । | सामूहिक लगानीकोषमा लाभांश कर | हाल सुभाव गरिए अनुसारको व्यवस्था नरहेको । | आयकर ऐनमा यस किसिमको व्यवस्था समावेश हुनु पर्ने । | छरिएको पुँजी एकीकृत गरी परिचालन गर्न र बचतको प्रतिफल बढाउन यस्तो योजना महत्वपूर्ण माध्यम हुने । |
| ११. | धितोपत्र कारोबारको मुनापामा लाग्दै आएको पुँजीगत लाभकरलाई घटाई ५ प्रतिशत पुँजीगत लाभकर कायमगरी उक्त करलाई अन्तिम करको रूपमा लिइने व्यवस्था गर्नु पर्ने । | पुँजीगत कर | धितोपत्र कारोबारको मुनापामा हाल १० प्रतिशत पुँजीगत लाभकर लाग्ने गरेको । | पुँजीगत लाभकरको दर घटाउनु पर्ने । | धितोपत्र बजारमा आएको मन्दीको सन्दर्भमा लगानी प्रोत्साहित गर्दै लगानीकर्ताहरुको मनोबल बढाउन । |
| १२. | सूचिकृत कम्पनीहरुले वितरण गर्ने लाभांश (नगद तथा बोनश सेयर) मा लाग्दै आएको करलाई खारेज गरी लाभांशलाई करमुक्त हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने सम्बन्धमा । | लाभांश कर | लाभांशमा अग्रिम करको रूपमा स्रोतमा नै ५ प्रतिशत कर लाग्ने गरेको । | सूचिकृत कम्पनीहरुको धितोपत्रमा गरिएको लगानीबाट प्राप्त प्रतिफललाई करमुक्त गरिनु पर्ने । | संस्थागत कर भुक्तानी पछि वितरण गरिने लाभांशमा कर लाग्दा दोहोरो कर लाग्ने भई लगानी प्रोत्साहन नहुने । सुशासित र नियमन निकायको दायरामा पर्ने संस्थामा लगानी प्रोत्साहित गर्दै अनौपचारिक/ अपारदर्शी लगानीलाई निरुत्साहित गर्न |

| क्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|---|--------------------|--|--|---|
| | | | | | समेत । |
| १३. | पुँजी बजार मार्पत पुँजी परिचालन गर्ने मभौला तथा ठूला जलविद्युत आयोजनासंग सम्बन्धित संगठित संस्थाहरूलाई १५ वर्षसम्म आयकर छुट दिने व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | आयकर छुट | तीन मेगावाट वा कम विद्युत उत्पादन गर्ने साना जलविद्युत आयोजनाहरूलाई इजाजतपत्र लिनु नपर्ने, रोयल्टीमा छुट तथा संस्थागत आयकर छुट दिने व्यवस्था रहेको । | आयकर ऐनमा यस किसिमको व्यवस्था समावेश हुनुपर्ने । | हालको उर्जा संकटलाई संबोधन गर्न स-साना देखि ठूला लगानीकर्ताहरूको सहभागीतामा पुँजी बजार मार्पत पुँजी परिचालन गरी संचालनमा आउने उर्जा क्षेत्रका कम्पनीहरूलाई प्रोत्साहित गर्न आवश्यक देखिएको । |
| १४. | बस्तुबजारको कर व्यवस्थालाई सुधार गरी मूल्यमा हुने उतारचढावबाट मात्रै पाइदा कमाउने उद्देश्यले गरिएको वार्षिक बस्तु बजार कारोवार (Speculation) को खुद मुनापामा २० प्रतिशत कर लागूनुपर्ने, नेपाली आयत-निर्यातकर्ताहरूले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा हुने उतारचढावको व्यवस्थापन गर्न गर्ने बस्तु बजार कारोवार (Hedging) लाई संस्थागत करको व्यवस्था मात्र तथा निर्दिष्ट गरिएको गोदाम भरपाईका आधारमा हुने बस्तु बजार कारोवार (Delivery) लाई अन्य बस्तु खरिद-वित्री सरह कर लाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने सम्बन्धमा। | आय कर | बस्तु बजारमा हाल १० प्रतिशत अग्रिम कर लाग्ने गरेको । | आयकर ऐनमा यस किसिमको व्यवस्था समावेश हुनुपर्ने । | हालको व्यवस्थाले प्रत्येक नापामा तुरुन्तै १०% करकट्टी गर्ने र घाटा समायोजन गर्न नसक्ने व्यवस्था गरेको छ भने hedger र डेलिभरी लिने दिने लाई समेत पृथक व्यवस्था गर्न नसकेकोले प्रस्तावित व्यवस्था बमोजिम गर्नुपर्ने । |
| १५. | हाल कमोडिटी एक्सचेन्ज र यसका सदस्यले VAT मा दर्ता भएको र कारोवार कमिशनमा VAT लागू भएकोले उक्त VAT को व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने र सोको सट्टा कुल कमिशन रकमको १० प्रतिशत नियमन शुल्कको प्रावधान सिफारिस सम्बन्धमा । | मूल्य अभिवृद्धि कर | NEPSE र कमोडिटी एक्सचेन्ज दुवै समान प्रकृतिको भएमा NEPSE मा VAT को व्यवस्था नभएकोले सोही अनुसार कमोडिटी एक्सचेन्जको हकमा समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने । | VAT लाई शुन्य प्रतिशत गर्ने तथा खारेज गर्ने सो को कारोवार को सट्टा कारोवार कमिशनमा १०% नियमन शुल्क लगाउने व्यवस्था गरिनु पर्ने । | यस व्यवस्थाले, यस बजार प्रति थप लगानिकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न मद्दत पुऱ्याउने । |

| त्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|--|---------------------------|--|--|---|
| १८. | <p>सहकारी विभागद्वारा जारी गरिएको मापदण्ड अनुरूप संचालित सहकारी संघ, संस्थालाई देहाय बमोजिम आयकर छुट दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने सम्बन्धमा ।</p> <p>(क) काठमाडौं महानगरपालिकासँग जोडिएका गा.वि.स. बाहेक सबै गा.वि.स. र आधारभूत पूर्वाधार नपुगेका ३० वटा नगरपालिका भित्र मात्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सबै सहकारी संस्थाहरु, सहकारी बैंक र सबै तहका सहकारी संघहरुलाई आयकर पूर्णरूपमा छुट हुनुपर्ने ।</p> <p>(ख) पूर्वाधार पुगेका अन्य २३ वटा नगरपालिकाहरुभित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुको आयमा ५ प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।</p> <p>(ग) चार वटा उपमहानगरपालिका र काठमाडौं महानगरपालिकासँग जोडिएका गा.वि.स.हरु भित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुलाई ७ प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।</p> <p>(घ)काठमाडौं महानगरपालिका भित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुलाई १० प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।</p> <p>नोट कर गणना गर्दा संस्थाको कार्यालय रहेको आधार र कारोवार गरेको कार्यक्षेत्रको आधारमा गणना गरिने व्यवस्था गर्नुपर्ने । जस्तै गा.वि.स.मा संस्था स्थापना</p> | सहकारी संस्थाका लागि आयकर | हाल काठमाडौं महानगरपालिकासँग जोडिएका गा. वि. स. बाहेक अन्य गा.वि.स. मा संचालनमा रहेका सबै सहकारी संस्थाहरुलाई आयकर पूर्ण छुट दिई अन्य सबै प्रकृतिका संस्था, संघ र बैंकलाई २० प्रतिशत आयकर लाग्ने गरेको । | <p>देहाय बमोजिम हुने गरी सहकारी संघ, संस्था र बैंकलाई आयकर छुट दिने व्यवस्था गर्ने -</p> <p>(क) काठमाडौं महानगरपालिकासँग जोडिएका गा.वि.स. बाहेक सबै गा.वि.स.र आधारभूत पूर्वाधार नपुगेका ३० वटा नगरपालिका भित्र मात्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सबै सहकारी संस्थाहरु, सहकारी बैंक र सबै तहका सहकारी संघहरुलाई आयकर पूर्णरूपमा छुट ।</p> <p>(ख) पूर्वाधार पुगेका अन्य २३ वटा नगरपालिकाहरु भित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुको आयमा ५ प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने ।</p> <p>(ग) चार वटा उपमहानगरपालिका र काठमाडौं महानगरपालिकासँग जोडिएका गा.वि.स.हरु भित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुलाई ७ प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने ।</p> <p>(घ) काठमाडौं महानगरपालिका भित्र कारोवार गर्ने गरी संचालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुलाई १० प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने ।</p> | <p>सहकारी संघ संस्था र बैंक गैर नापामूलक सहकारीका विश्वव्यापी सिद्धान्तहरु र मूल्यहरुको आधारमा संचालन हुने सामाजिक अर्थव्यवस्था भएकोले विश्वका धेरै देशहरुमा सहकारीलाई करमुक्त क्षेत्रको रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने प्रचलन रहेकोले हाम्रो देशमा पनि सहकारीलाई प्रवर्द्धन गर्न विस्तारै गरेको प्रावधान घटाउने प्रयास हुनुपर्ने ।</p> <p>राजस्व परामर्श समितिमा नै थप छलपल हुनु पर्ने ।</p> |

| त्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|--|---|--|---|---|
| | भए पनि नगरमा कारोवार गरेको छ भने नगरपालिकाको वर्गीकरणमा राखी कर लिने व्यवस्था गर्ने । | | | | |
| १७. | संस्थाको खुद वचत (नापा) वाट अनिवार्य रूपमा छुट्टयाउनु पर्ने २५ प्रतिशत जगेडा कोषको रकम छुट्टयाई मात्र कर लाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | सहकारी संस्थाको जगेडाकोष | यस्तो व्यवस्था नरहेको । | संस्थाको खुद वचत (नापा) वाट अनिवार्य रूपमा छुट्टयाउनु पर्ने २५ प्रतिशत जगेडा कोष छुट्टयाई मात्र कर लाग्ने । | यस व्यवस्थाबाट सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत विकासमा योगदान पुग्ने । |
| १८. | महिला, दलित, अपाङ्ग तथा सुकुम्वासी मात्र संगठित भई संचालन गरेका सबै सहकारी संस्थाहरूलाई आयकर छुट दिनुपर्ने सम्बन्धमा । | आयकर छुट | यस प्रकारको व्यवस्था नरहेको । | महिला, दलित, अपाङ्ग तथा सुकुम्वासी मात्र संगठित भई संचालन गरेका सबै सहकारी संस्थाहरूलाई आयकर छुट । | |
| १९. | वार्षिक रू. १०,०००/- सम्मको व्याजमा व्याज कर नलाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | व्याजकर छुट | यस अघि व्याज कर ५ प्रतिशत लाग्ने गरेको । | वार्षिक रू. १०,०००/- सम्मको व्याजमा व्याज कर नलाग्ने । | यसबाट स-सानो वचत प्रोत्साहित हुने । |
| २०. | सहकारी संघ/संस्थाहरूले आफ्ना जिल्लास्तरीय संघहरू, केन्द्रीय संघहरू, राष्ट्रिय सहकारी बैंक तथा अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा जम्मा गरेको निक्षेपमा संस्थागत कारोवार हुने भएकाले व्याज कर लाग्न नहुने । | व्याजदर छुट | हाल १५ प्रतिशत व्याजकर लाग्ने गरेको | सहकारी संघ/संस्थाहरूले आफ्ना जिल्ला स्तरीय संघहरू, केन्द्रीय संघहरू, राष्ट्रिय सहकारी बैंक तथा अन्य वाणिज्य बैंक तथा विकास बैंकहरूमा जम्मा गरेको निक्षेपमा व्याज कर नलाग्ने । | सहकारी संघहरू तथा राष्ट्रिय सहकारी बैंकले आफ्ना सदस्य सहकारी संघ/संस्थाहरूसँग मात्र कारोवार गर्ने भएकाले । |
| २१. | सहकारी विभागले जारी गरेको मापदण्ड नाघेर काम गर्ने संस्थाहरूको आयकर छुट सुविधा खारेज गर्न सक्ने प्रावधान हुनुपर्ने । लडपर्म अडिट रिपोर्टका आधारमा सम्बन्धित कर कार्यालयले पनि कर गणना गर्दा गैर सदस्यहरूसँग कारोवार गरेको आधारमा सहकारीको हैसियतले प्राप्त गर्ने कर छुट नगर्ने प्रावधान हुनुपर्ने । | आयकर छुट प्राप्त नहुने । | हाल व्यवस्था नभएको । | सहकारी विभागले सहकारीको सिद्धान्त र मूल्यहरू एवं जारी गरेको मापदण्ड नाघेर काम गर्ने सहकारी संस्थाहरूको आयकर छुट सुविधा नदिने गरी सम्बन्धित कर कार्यालयमा कारण सहित जानकारी दिएमा कर छुट सुविधा नदिने व्यवस्था कार्यालयले गर्नुपर्ने । | मापदण्ड विपरित सञ्चालन हुने सहकारीका संघ/संस्थाहरूले सुविधाको उपयोग गरी सहकारी प्रवर्द्धनमा नकारात्मक धारणा बनेको । |
| २२. | वित्तीय कारोवार गर्ने सहकारी संघ संस्थाले लगानी गरेको कर्जामा ५ प्रतिशतसम्म रकम कर्जा | जोखिम व्यहोर्ने कोष आयकर प्रयोजनका लागि खर्च योग्य मानिने । | अन्य बैंकहरू र ने . रा. बैंकबाट स्विकृत प्राप्त सहकारीहरूलाई मात्र उक्त छुट प्राप्त भएको । | वित्तीय कारोवार गर्ने सहकारी संघ/संस्थाले लगानी गरेको कर्जामा ५ प्रतिशतसम्म रकम कर्जा | |

| क्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|--|--|---|---|--|
| | जोखिम कोषका लागि खर्च लेख्न पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | | | जोखिम कोषका लागि खर्च लेख्न पाउने । | |
| २३. | ग्रामीण क्षेत्रका हालसम्म स्थायी लेखा नम्बर लिन नसकेका र वक्यौता कर वा टि. डि. एस. कर बुभाउन बाँकी सहकारी संघ/संस्थाले २०६७/६८ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष २०६८/६९ पौष सम्म बुझाएमा अन्तिम मौका स्वरूप हालसम्मको जरिवाना तथा शुल्क समेत मिनाहा गर्ने व्यवस्था मिलाउने र पानमा दर्ता गरी दिने सम्बन्धमा । | पान नं. को व्यवस्था तथा टिडिएस सम्बन्धमा | यस्तो सुविधा २०६७ साल चैत्र मसान्त सम्म हुने गरी आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरिएको । | ग्रामिण क्षेत्रका हालसम्म स्थायी लेखा नम्बर लिन नलिएका र वक्यौता कर वा टि. डि. एस. कर बुभाउन बाँकी सहकारी संघ/संस्थाले २०६७/८८ को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष २०६८/६९ पौष सम्म बुझाएमा अन्तिम मौका स्वरूप हालसम्मको वक्यौता कर वा टि. डि. एस. कर जरिवाना समेत मिनाहा गरी पानमा दर्ता गर्न अन्तिम पटक मौका दिनु पर्ने । | ग्रामिण क्षेत्रका सहकारी संस्थाहरू र निस्त्रीय रहेका संघहरू अद्यापी पानमा दर्ता हुन नसकेकाले दर्ता गराउनुपर्ने भएकोले । |
| २४. | आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ (क) उपदफा (२) मा उल्लिखित कृषि र वन पैदावर वस्तुहरूमा सहकारी संघ/संस्थाहरू मापत उत्पादन गरी वित्री वितरणका लागि लैजाँदा जिल्ला पिच्छे स्थानीय कर लिने गरेकोमा सो छुट हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | स्थानीय कर छुट | विभिन्न जिल्ला विकास समितिहरूसँग छलपल र परामर्श हुँदै रहेकोले आर्थिक ऐनमा समेत व्यवस्था हुनुपर्ने । | सहकारी मापत उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरू नेपाल भित्र एक ठाउँ बाट अर्को ठाउँमा ओसार-पसार गर्दा स्थानिय कर नलिने व्यवस्था स्थानीय निकायले गर्ने । | |
| २५. | मौरीपालन सहकारी संस्थाहरू मापत राष्ट्रिय वनमा चराउन लैजादा प्रति धार रू. ५ प्रति महिना कर लिने निर्णय खारेज हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | | सम्बन्धित मन्त्रालयहरूसँग वार्तालाप भई सहमतिको चरणमा रहेकोले आर्थिक ऐनमा समेत व्यवस्था हुनुपर्ने । | राष्ट्रिय वनमा मौरी चराउदा लाग्ने कर दस्तुर खारेज गर्नुपर्ने । | |
| २६. | रेमिट्यान्स वापत प्राप्त निश्चित रकमको भुतानी कारोवारमा सरकारबाट अनुदानको व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | अनुदान | यस्तो व्यवस्था नरहेको | तोकिएको परिमाणको रेमिट्यान्स भुतानीमा सरकारले अनुदान दिने व्यवस्था गर्ने । | यसबाट औपचारिक माध्यमको प्रयोग बढ्न गई विप्रेषण आप्रवाहमा वृद्धि आउने । पाकिस्तानमा यस्तो व्यवस्था रहेको र प्रत्येक कारोवारमा अमेरिकी डलर १०० को भुतानीमा २५ साउदी रियाल (करीव अमेरिकी |

| क्र.स. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|---|--|---|---|---|
| | | | | | डलर ८) अनुदान दिने व्यवस्था रहेको । |
| २७. | बीमा व्यवसायमा जारी हुने बीमालेख अन्तर्गतका अन्य नगदी रसिदहरूमा समेत टिकट टाँस्ने व्यवस्था हटाउनु पर्ने । | बीमा सम्बन्धी कागजातहरूमा आय टिकट टाँस गर्नुपर्ने र साना मूल्यका टिकटहरू जारी हुन छोडेको अवस्थामा रु. ५ को टिकट टाँस गर्नुपर्ने तथा बीमा शुल्क नगदी रसिदहरूमा टिकट टाँस गर्न अव्यवहारिक र भन्भटिलो भएको र रसिद काटेपछि टिकट टाँस्नु गरेको मान्यता अनुरूप समेत नरहेको । | आय टिकट दस्तुर ऐन, २०१९ को दफा ४ को प्रावधानले गर्दा बीमकहरूले टिकट टाँस्ने व्यवस्था गरीआएको । | बीमा ग्राहकहरूको हीत तथा बीमा व्यवसायको प्रवर्द्धनका लागि बीमालेख बाहेकका बीमा क्षेत्रमा प्रचलित बीमाशुल्क रसिद लगायतका कागजातहरूमा हाल कायम रहेको आय टिकट टाँस्ने प्रचलन हटाउनुपर्ने । | आय टिकट दस्तुर ऐन, २०१९ को दफा ४ को उपदफा (१) को खण्ड(च) मा संशोधन गरी “सम्बन्धित गैर कागजात” भन्ने शब्दहरू हटाउनु पर्ने । |
| २८. | जीवन बीमा शुल्क भुत्तानीमा कर छुटको व्यवस्था न्यून रहेकोले वृद्धि गर्नु पर्ने । | जीवन बीमा शुल्क भुत्तानीमा आयकर प्रयोजनार्थ रु. २०,०००/- सम्म मात्र छुटको व्यवस्थाले जीवन बीमालाई प्रोत्साहन गर्न नसकेको । | यस्तो सीमा हाल रु.२ ०,०००/- सम्म रहेको । | बीमांक रकमको ७ प्रतिशत वा वार्षिक बीमा प्रिमियममध्ये जुन कम हुन्छ सो रकममा पारिश्रमिक आय गणना गर्दा आयकरमा छुट दिने व्यवस्था गर्ने । | आयकर ऐन २०५८ मा संशोधन गरी सुझावकार्यान्वयन गर्नुपर्ने । |
| २९. | जीवन बीमा गरेको व्यक्तिको मृत्यु भएमा निजको हकवालाले पाउने मृत्यु दावी भुत्तानीमा आयकर नलाग्ने व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा । | मृत्यु दावी भुत्तानी रकममा आयकर कट्टी गर्दा बीमा व्यवसाय प्रति नराम्रो असर परेको । | जीवन बीमा तर्प विमितको मृत्यु हुँदा दावी भुत्तानीमा आयकर लाग्ने। | आयकर ऐन २०५८ मा मृत्यु दावीमा लागि आएको आयकर हटाउनु पर्ने । | आयकर ऐनमा आवश्यक संशोधन गर्नुपर्ने । |
| ३०. | बीमा व्यवसायमा मुल्य अभिवृद्धि कर लगाइएको सम्बन्धमा । | निर्जिवन बीमामा मुल्य अभिवृद्धि कर (VAT) को कारण देश बाहिरवाटै बीमा गराउने प्रवृत्तिमा वृद्धि भएको । | निर्जिवन बीमा शुल्क आर्जनमा VAT को दर बढी भएको । | हालको १३ प्रतिशतको VAT को सट्टा ५ प्रतिशत सेवा शुल्कको व्यवस्था हुनुपर्ने । | |
| ३२. | २०५८ सालदेखि Unexpired Risk समेतमा आयकर लागि आएकोमा आर्थिक ऐन, २०६४ को दफा २७ ले आर्थिक वर्ष २०६३/६४ आय वर्षसम्मको लागि सोमा नलाग्ने व्यवस्था गर्न बीमा कम्पनीहरूलाई २०६५ आषाढ मसान्तसम्ममा संशोधन विवरण पेश गर्ने व्यवस्था | ऐन संशोधन नभए सम्म निरन्तरता नदिईएमा पुर्ववत समस्या श्रृजना हुने तथा विभिन्न कारणवश पुस मसान्त सम्म हिसाव पेश गर्न नसकेका कम्पनीहरूले पनि दफा २७ अनुसार व्यवस्था गर्न पाउनुपर्ने । | Unexpired Risk Reserve मा समेत आयकर लागि आएकोमा संशोधन गर्ने व्यवस्था आर्थिक विधेयक २०६४ को दफा २७ ले गरेको । | ऐनमा संशोधन नहुन्जेल सम्म आर्थिक ऐनलाई निरन्तरता दिनुपर्ने । | आयकर ऐन १ २०५८ मा संशोधन गरी यो व्यवस्थालाई निरन्तरता दिनु पर्ने । |

| त्र.सं. | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|---------|--|----------------|-----------------|---------------------------|--------|
| | गरिएको। सो व्यवस्थालाई आयकर ऐनमा संशोधन नहुन्जेल सम्म निरन्तरता प्रदान गरिनु पर्ने। साथै, हालै आएर उक्त व्यवस्था आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को हकमा पुस मसान्त सम्म हिसाव पेश गरेको कम्पनीहरूलाई मात्र सो सुविधा उपलब्ध गराएको। | | | | |

खण्ड (ख) नीतिगत एवं संरचनात्मक सुधार सम्बन्धी सुझाव

| त्र सं | सुझावको विवरण | सम्बन्धित विषय | विद्यमान अवस्था | गर्नुपर्ने परिवर्तन/सुधार | कैफियत |
|--------|--|--|-----------------|--|--|
| १. | पुँजी बजारको संस्थागत विकास तथा क्षमता अभिवृद्धिका लागि नेपाल धितोपत्र बोर्डलाई संचालन स्वायत्तता एवं धितोपत्र बजार सम्बन्धी नियमावलीहरू स्वीकृत गर्न सक्ने व्यवस्था गरी यसलाई शसक्त नियमन निकायको रूपमा विकास गर्नुपर्ने सम्बन्धमा। | नेपाल धितोपत्र बोर्डको क्षमता अभिवृद्धि। | | धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा यस किसिमको व्यवस्था समावेश गर्नुपर्ने। | पछिल्लो समयमा विकसित धितोपत्र बाजारको स्वरूपलाई दृष्टिगत गरी नेपाल धितोपत्र बोर्डको संचालन स्वयत्तता एवं नियमन क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक। |
| २. | कर कार्यालयमा बैंक, वित्तीय संस्था र वीमा हेर्ने एउटा छुट्टै डेस्क स्थापना गर्ने सम्बन्धमा | कर व्यवस्था | नभएको | विशेष व्यवसाय भएको र प्राविधिक विषय भएकोले बैंक, वित्तीय संस्था र वीमाको कर असुली सम्बन्धी विषय वस्तु हेर्न कर कार्यालयमा छुट्टै डेस्कको व्यवस्था हुनुपर्ने। | |
| ३. | बैंक तथा वित्तीय संस्था र वीमा हेर्ने एउटा छुट्टै न्यायिक निकायको व्यवस्था हुनु पर्ने। | अदालती व्यवस्था | नभएको | विशेष व्यवस्था भएको र प्राविधिक विषय भएकोले यस सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने छुट्टै अदालत वा अदालतमा इजलासको व्यवस्था हुनु पर्ने। | |
| ४. | वाणिज्य बैंक लगायत वित्तीय संस्थामा समेत खाता खोल्न र त्यस्ता | सार्वजनिक खरीद विनियमावली | नभएको | नेपाल सरकार तथा सो अर्न्तगतका विभिन्न निकाय र | |

| | | | | | |
|----|--|--|---|---|---|
| | वित्तीय संस्थाहरुबाट जारी गरिएको जमानतलाई मान्यता दिने सम्बन्धमा । | | | संस्थानहरु आदिले बैंक खाता खोल्दा र बैंक जमानत माग गर्दा कतिपय अवस्थामा अभैपनि वित्तीय संस्थाहरुलाई नस्वीकारिएकोले सबै त्यस्ता निकायमा बैंक तथा वित्तीय संस्था मा खाता खोल्न सक्ने तथा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको जमानत स्वीकार गर्न सक्ने गरी व्यवस्था गर्नुपर्ने । | |
| ५. | संस्थागत ऋणपत्र, सामूहिक लगानी कोष तथा धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवामा सहभागी हुने हितग्राहीको हितको सुरक्षाको लागि ट्रष्टि सम्बन्धी छुट्टै ऐनको व्यवस्था गर्नुपर्ने सम्बन्धमा । | ट्रष्ट ऐनको आवश्यकता | ट्रष्ट ऐन नभएको । | ट्रष्ट ऐनको तर्जुमा एवं लागू गर्नु पर्ने । | लगानीकर्ताहरुको विश्वास बढाउन तथा धितोपत्रमा गरिएको लगानीको प्रतिपलको सुनिश्चितता बढाउन । |
| ६. | नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी संचय कोष, राष्ट्रिय बीमा संस्थानको कुल लगानीको निश्चित प्रतिशत लगानी धितोपत्रको दोस्रोबजारमा लगानी गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्ने सम्बन्धमा । | धितोपत्रको दोस्रो बजारमा लगानी अभिवृद्धि | हाल उल्लेखित संस्थाहरुलाई लगानीका लागि यस्तो अनिवार्य व्यवस्था नरहेको । | उल्लेखित संस्थाहरुको संस्थापन ऐन तथा नियमावलीमा सुधार गरी तोकिएको प्रतिशतमा धितोपत्र बजारमा अनिवार्य लगानीको व्यवस्था हुनुपर्ने । | सम्भौतामूलक संस्थाहरुले कल्याणकारी कोषको प्रभावकारी परिचालन गरी उपयुक्त प्रतिपल आर्जन गर्न सुरुको तुल्याउन । |
| ७. | वस्तु डेरिभेटिभ बजारको विकास विस्तार एवं विश्वसनीयता अभिवृद्धिका लागि नेपाल धितोपत्र बोर्डले यसको नियमन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने सम्बन्धमा । | कमोडिटी डेरिभेटिभ बजारको नियमन व्यवस्था | वस्तु डेरिभेटिभ बजारको नियमन व्यवस्था भइनसकेको तर नियमन व्यवस्थाका लागि ऐन नियममा संशोधन मस्यौदा तयार भइरहेको । | धितोपत्र सम्बन्धी ऐन नियममा कमोडिटी डेरिभेटिभ बजारको नियमन सम्बन्धी व्यवस्था थप गरी संशोधन गर्नु पर्ने । | अर्बौ रुपैयाँको लगानी भईसकेको सन्दर्भमा नियमन व्यवस्था हुंदा यो थप व्यवस्थित भई राजस्व संकलनमा बढोत्तरी हुने । टर्की, चीन, मलेशीया तथा दक्षिण कोरियामा यस्ता एक्स्चेञ्जको |

| | | | | | |
|-----|--|--|--|--|--|
| | | | | | नियमन धितोपत्र बजार नियमन निकायबाट हुने । |
| ८. | धितोपत्रको विद्युतीय कारोवार (Internet based trading) को व्यवस्था गरी देशका अन्य प्रमुख शहरहरू मार्पत कारोवार गर्न सकिने व्यवस्था गर्नुपर्ने सम्बन्धमा। | धितोपत्रको विद्युतीय कारोवार | हाल स्वचालित कारोवारको व्यवस्था भएतापनि विद्युतीय कारोवारको व्यवस्था भैनसकेको । | नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.को कारोवार पद्धतिमा सुधार हुनुपर्ने । | धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा संचालनका लागि आवश्यक कार्य अगाडि बढाइएकोमा यससंग उपयुक्त हुने गरी दोस्रो बजार कारोवार प्रणालीलाई थप विकसित गरी देशव्यापी बनाउन । |
| ९. | नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि. को आधुनिकीकरण तथा व्यवसायीकीकरण गर्न यसको निजीकरण गर्नुपर्ने सम्बन्धमा । | नेप्सेको निजीकरण | नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.मा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय तथा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्व रहेको । | नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लि.मा रहेको नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्व निजी क्षेत्रमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने । | निजीकरण गरी यसको संचालन व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्न तथा नेपाल धितोपत्र बोर्डको नियमन व्यवस्था प्रभावकारिता बढाउन । |
| १०. | सर्वे क्षेत्रका संगठित संस्थाहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत वित्तीय विवरण प्रवाह स्तर (IFRS) लागू गर्न रनेपाल धितोपत्र बोर्ड तथा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) को पहलमा संस्थागत सुशासन आचारसंहिता तयार गर्न आवश्यक कार्य अगाडि बढाउनु पर्ने सम्बन्धमा । | ईच्छा लागू गरी स.स्थागत सुशासन अभिवृद्धि गर्ने । | तयार भई लागू गरिएको तथा बैंक तथा वित्त कम्पनीहरूका लागि मात्र संस्थागत सुशासन आचारसंहिता लागू गरिएको । | ICAN लाई सत्रिय गराई (IFRS) लागू गर्नु पर्ने र नेपाल धितोपत्र बोर्ड तथा ICAN लाई सत्रिय गराई संस्थागत सुशासन आचार संहिता तयार गर्न आवश्यक कार्य अगाडि बढाउनु पर्ने । | सर्वे क्षेत्रका कम्पनीहरूलाई ल्दव प्रभावकारी रूपमा लागू गरी संस्थागत सुशासन सुनिश्चित गरी लगानीकर्ताहरूको विश्वास वढाई पुँजी बजारमा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने । |
| ११. | जलविद्युत परियोजनाको अध्ययन एवं उत्पादन अनुमतिपत्र प्रदान गरिदाँको अवस्थामा नै पर्याप्त वित्तीय स्रोत सुनिश्चित हुनु पर्ने । | जलविद्युत परियोजनामा लगानी सम्बन्धमा । | यथेष्ट र प्रभावकारी नभएको । | जलविद्युत आयोजनाको सुव्यवस्थित रूपमा संचालन र लगानी गर्न इच्छुक बैंक वित्तीय संस्थाको लागि | |

| | | | | | |
|-----|---|--|---|--|---|
| | | | | आयोजनामा आर्कषण र सुरक्षाको यथेष्ट व्यवस्था गर्न । | |
| १२. | लघु बीमा (icro Insurance) को व्यवस्था नभएको सम्बन्धमा । | लघु बीमा प्रणाली विकास नभएवाट न्यून आय वर्ग बीमा सेवा वाट बन्चित रहेको । | केही बीमकहरुले न्यून बीमाङ्क कायम गरी बीमा सेवा उपलब्ध गराएको | देशका न्यून आय भएका ग्रामीण तथा पिछडिएका स्थान, जनजाती, महिला, आदिवासी लगायत त्यस्ता वर्गमा पहुँच हुने व्यवसायको रूपमा लघु बीमा प्रणाली व्यवस्थित गरी सामाजिक सुरक्षाको अवधारणालाई समेटनु पर्ने । | न्यून आय वर्ग, ग्रामीण तथा पिछडिएका वर्गहरुलाई समेटने गरी बीमाको विकास गर्न कानूनी व्यवस्था मिलाई जीवन बीमा, स्वास्थ्य बीमा, सामुहिक बीमा, व्यक्तिगत दुर्घटना बीमा गर्दा भुत्तानी गर्नुपर्ने बीमा शुल्क र दावी रकममा आयकर छुट हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने । |
| १३. | नेपाल-भारत द्विपक्षीय निम्न विषयहरु सरकारी तहबाट नै आवश्यक पहल भई संवोधन हुनु पर्ने सम्बन्धमा (क) नेपाली बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुबाट भारतस्थित व्यक्ति र संस्थाले नेपालमा लगानी गरी कारोवार सञ्चालन गर्दा लिएको कर्जा नतिरेको अवस्थामा कर्जा असुली प्रकृयाका लागि नेपाली अदालत तथा ऋण असुली न्यायाधिकरणबाट भएको आदेशहरुको कार्यान्वयन भारतमा पनि सहज हुने गरी सम्मौता गर्नु पर्ने । (ख) कर्जा सूचना आदान प्रदान सम्बन्धमा । (ग) भारतमा रहेका नेपाली कामदारहरुका लागि बैंक खाता खोल्न सहज हुने व्यवस्था गर्ने । | बैंक/वित्तीय संस्थाबाट प्रवाहित कर्जा असुली सम्बन्धमा । कर्जा सूचना सम्बन्धमा । KYC Nors अन्तर्गत भारतमा नेपालीले नागरिकताको आधारमा खाता खोल्न कठिनाई हुने । | व्यवस्था नभएको व्यवस्था नभएको व्यवस्था नभएको | भारतमा रहदै आएका नेपाली बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुबाट ऋण लिई ऋण नतिने ऋणीहरु उपरको कारवाही प्रत्रियालाई प्रभावकारी बनाउनका लागि भारतसंग आपसी सम्मौता गरी अदालती कारवाही प्रकृयालाई सहज तुल्याउनु पर्ने । यस सम्बन्धी आपसी सम्मौताको आधारमा सूचना आदान प्रदान गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने । भारतमा नेपाली नागरिकहरुले बैंक | भारतले सिंगापुर, मलेसिया, वेलायत, नयूजिल्याण्ड, हङ्कङ र पिजीसंग यस प्रकारको सम्मौता गरेको । |

| | | | | | |
|-----|---|---|---|--|--|
| | | | | खाता खोल्ने व्यवस्था भएमा भारतमा काम गर्न गएका नेपालीहरुले कमाएको रकम सजिलैसंग नेपालमा पठाउन बैंकिङ्ग च्यानललाई सुदृढ गर्नका लागि। | |
| १६. | ग्यारेज तथा औषधि पसलले जारी गरेको विभिन्न बिलहरु अनुगमन गर्नु पर्ने । | ग्यारेज तथा औषधि पसलले जारी गरेको बिलहरु पुर्णरूपमा अनुगमन नगरिएबाट अस्पताल/पसल तथा निकायहरुसमेतले नक्कली बिल तथा प्रमाणहरु दिने गरेकोले बीमा व्यवसायमा विकृति आएको छ । | ग्यारेज/औषधी पसल तथा अन्य निकायहरुबाट जारी गरिएको बिलहरुको अनुगमन पुर्ण रूपमा नभएकोले राजस्व संकलनमा समेत असर । | ग्यारेज/औषधी पसल तथा अन्य निकायहरुबाट जारी गरिएको बिलहरुको ऐन तथा नियमावली बमोजिम अनुगमन गरिनु पर्ने । | |

अनुसूचि-ज

शिक्षा तथा सामाजिक विकास उपसमिति

१. भूमिका

अर्थ मन्त्रालय, राजस्व परामर्श समितिको मिति २०६७/११/११ को निर्णय अनुसार आ.व. २०६८/६ ९ को आर्थिक विधेयक, राजस्व नीति तथा कार्यत्रम र बजेट तर्जुमाको लागि सुझावपेश गर्न निर्धारित कार्यक्षेत्र र मार्गदर्शन सहित विभिन्न उपसमितिको गठन गरिएको थियो । सोही सन्दर्भमा यस उपसमितिले शिक्षा तथा सामाजिक विकासका विभिन्न कम्पोजेन्टहरूमा निर्धारित कार्यक्षेत्र अन्तर्गत रही सरोकारवाला पक्षहरूसँग समेत परामर्श गरी विभिन्न विषयका विज्ञहरूको राय सल्लाहका आधारमा यो प्रतिवेदन तयार गरी पेश गरिएको छ । राजस्व परामर्श समितिबाट गठित १४ सदस्यीय उपसमितिको पहिलो बैठकबाट उपसमितिमा सदस्य सचिवको रूपमा कार्य गर्न शिक्षा मन्त्रालयका उपसचिव श्री हरिप्रसाद लम्साललाई तोक्ने निर्णय गरी देहाय बमोजिमको उपसमितिले निर्धारित कार्यक्षेत्र भित्र रही कार्यसम्पन्न गरेको छ ।

उपसमितिका पदाधिकारीहरू

संयोजक श्री जगदीशप्रसाद राठी, सदस्य, राजस्व परामर्श समिति, प्रतिनिधि, नेपाल उ.वा. महासंघ

उप संयोजक श्री दिवाकर दुङ्गेल, सहसचिव, शिक्षा मन्त्रालय

सदस्य श्री प्रतिनिधि, उपसचिव, महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय

सदस्य श्री रुद्रसिंह तामाङ, कार्यत्रम निर्देशक, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय

सदस्य श्री प्रतिनिधि, श्रम, तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय

सदस्य श्री, प्रतिनिधि, स्थानीय विकास मन्त्रालय

सदस्य श्री महासचिव, नेपाल मेडिकल एसोसिएसन

सदस्य श्री दयासागर श्रेष्ठ, गैरसरकारी संस्था महासंघ

सदस्य श्री राजेश खड्का, प्याब्सन

सदस्य श्री गीता राणा, एन प्याब्सन

सदस्य डा. बाबुराम पोखेल, हिसान

सदस्य श्री गंगाप्रसाद शर्मा, उपसचिव, अर्थ मन्त्रालय

सदस्य श्री प्रतिनिधि, करदाता सेवा, आन्तरिक राजस्व विभाग

सदस्य श्री प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग परिसंघ

सदस्य सचिव हरिप्रसाद लम्साल, उपसचिव, शिक्षा मन्त्रालय

२. उपसमितिको कार्यक्षेत्र

राजस्व परामर्श समितिबाट यस उपसमितिलाई उपलब्ध गराइएको कार्यक्षेत्र निम्नानुसार रहेको छ।

१. नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति, एवम् कर संरचनाको सामयिक मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त र व्यावहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझावदिनुपर्नेछ ।
२. राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरुको ऐन, कानूनमा गरिनुपर्ने परिमार्जनको विषयमा समितिमा सुझावपेश गर्नुपर्नेछ ।
३. कर, भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैह्रकरका दरहरु अध्ययन गरी परिमार्जनको लागि सिफारिस गर्ने । त्यसरी करका दरहरु सिफारिस गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तरसम्बन्ध समेतलाई ध्यानमा राखी सुझावदिनुपर्नेछ ।
४. नयाँ कर लागू गर्ने तथा कुनै खारेज वा संशोधन गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीहरूसँग समेत छलपल गरी सुझावदिनुपर्नेछ ।
५. करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको समग्र विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी सुझावदिनुपर्नेछ ।
६. देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउँदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा, कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन, जलस्रोत, उर्जा, रोजगारी, लगायत अन्य व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यत्रमका बारे सुझावदिनुपर्नेछ ।
७. माथि उल्लेख भए बाहेक आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र परेका विषयहरुमा गर्नुपर्ने अन्य कुनै परिवर्तन, सुधार वा नयाँ थालनी गर्नुपर्ने केही भएमा सो को बारेमा समेत सुझावदिन सकिनेछ ।

३. कार्यविधि

यस उपसमितिले शिक्षा तथा सामाजिक सेवा क्षेत्रका सरोकारवालाहरूसँग छलपल अन्तर्क्रिया गरी उपसमितिको तर्पबाट प्रदान गर्ने सुझावनिर्धारण गरिएको छ । सरोकारवाला संघसंस्थाहरुको संस्थागत धारणाहरु समेत संकलन गरी उपसमितिको बैठकमा विस्तृत छलपल गरेर सुझावका बुँदा पहिचान गरिएको छ । विगतका आर्थिक वर्षहरुमा शिक्षा उपसमिति तथा सामाजिक उपसमितिले दिएका सुझावहरुको समेत अध्ययन गरिएको र शिक्षा तथा सामाजिक सेवासँग सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयहरुका प्रतिनिधिहरूसँग समेत परामर्श गरी सुझावहरुलाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

४. सिफारिस गरिएका सुझावहरु

क) शिक्षा सम्बन्धी

दुर्गम तथा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थी र विद्यालयहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले कार्यान्वयनमा रहेको १ प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्कको विकल्पको रूपमा निश्चित अवधि तोकौ हाल निजी शिक्षण संस्थाहरूसँग लिइरहेको २५ प्रतिशत आयकरमा १.५ प्रतिशत थप गरी विशेष शिक्षा सेवा शुल्कको रूपमा संकलन गर्ने ।

अथवा,

सबै निजी शिक्षण संस्थाहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट एस.एल.सी. र सो भन्दा माथि प्रत्येक तहको अन्तिम परीक्षामा सम्मिलित हुन परीक्षा पाराम भर्दा प्रत्येक विद्यार्थीले एक महिनाको मासिक शिक्षण शुल्कको ५० प्रतिशत बराबरको रकम शिक्षा विकास सहयोग शुल्कको रूपमा संकलन गर्ने ।

अथवा,

वर्तमान अवस्थामा विद्यमान रहेको विजक जारी गरी शिक्षण संस्थाहरूले आन्तरिक राजस्व विभागमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्थाको विकल्पको रूपमा शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत एउटा शिक्षा सेवा सहयोग कोष खडा गर्ने र शिक्षा सचिव अध्यक्ष रहने गरी निजी शिक्षण संस्थाहरूले देहाय बमोजिम अनिवार्य रूपमा वार्षिक प्रति विद्यार्थी सेवा शुल्क दाखिला गर्ने गरी सरोकारवाला (अपिन) समेतको संलग्नतामा शिक्षा सेवा शुल्कको कार्यान्वयन गर्ने ।

क) उच्च माध्यमिक विद्यालय/०+२ तह तथा ए लेभलमा प्रति विद्यार्थी वार्षिक रु २००।-

ख) क श्रेणीका विद्यालयहरू प्रति विद्यार्थी वार्षिक रु १७५।-

ग) ख श्रेणीका विद्यालयहरू प्रति विद्यार्थी वार्षिक रु १५०।-

घ) ग श्रेणीका विद्यालयहरू प्रति विद्यार्थी वार्षिक रु १२५।-

उपरोक्त शुल्क आर्थिक बजेटमा घोषणा भए बमोजिम नगरपालिका र सदरमुकाममा सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरूलाई मात्रै लागू गर्ने ।

उपरोक्त अनुसारको विकल्प कार्यान्वयन हुने अवस्था नरहेमा निजी शिक्षण संस्थाहरूले अधिकतम १० प्रतिशत छात्रवृत्ति लक्षित समूहलाई उपलब्ध गराउने । केन्द्र तथा जिल्लामा आधिकारिक छात्रवृत्ति समिति गठन गरी नेपाल सरकारबाट तय गरिएको कार्यविधि अनुसार पारदर्शी ढंगले छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने ।

१. बुँदा नं. १ मा उल्लेख गरिएका सिफारिसहरू कक्षा १ देखि १२ सम्म अध्यापन गराउने शिक्षण संस्थाहरूमा लागू गर्ने । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) अन्तर्गत सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरू तथा विभिन्न विश्वविद्यालयहरूको सम्बन्धमा सञ्चालित कलेजहरूले १० प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराई आउनुका साथै सम्बन्धित विश्वविद्यालयलाई वार्षिक रूपमा प्रति विद्यार्थी तोकिए बमोजिम सम्बन्धन शुल्क तिर्दै आएको तथा उच्च प्राविधिक शिक्षा उपलब्ध गराउने संस्थाहरूले नेपाल सरकारको बेग्लै ऐनमा सञ्चालित विभिन्न परिषद्हरू जस्तै नेपाल इन्जिनियरिङ परिषद, नेपाल मेडिकल परिषद, नेपाल नर्सिङ

परिषद आदिलाई समेत तोके बमोजिम शुल्क तिर्दै आएको तथ्यलाई दृष्टिगत गरी उक्त शैक्षिक संस्थाहरुबाट १ प्रतिशत शिक्षा सहयोग शुल्क संकलन नगर्ने ।

२. अध्ययनका लागि विदेशमा जान चाहने विद्यार्थीहरुका लागि अध्ययन स्वीकृती दिने बेलामा वा सटही सुविधा उपलब्ध गराउने बेलामा हाल लिई आएको रकममा शतप्रतिशत रकम थप गरी संकलन गर्ने विद्यमान व्यवस्थालाई निरन्तरता दिने ।
३. शैक्षिक परामर्श केन्द्र तथा कोचिङ सेन्टरहरुलाई नियमन गरी करको दायराभित्र ल्याई शिक्षा सेवा सहयोग शुल्क संकलन गर्ने ।
४. कम्पनीमा दर्ता भै नियमित हुन बाँकी सम्पूर्ण शिक्षालयहरु आगामी २०६८ साल पौष मसान्त भित्र दर्ता भई नियमित हुनका लागि विलम्ब शुल्क लगायत कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा बुभाउनुपर्ने सम्पूर्ण जरिवाना रकम मिनाहा गरी नियमित गराउनुपर्ने ।
५. सार्वजनिक शैक्षिक संस्थाहरुको शैक्षिक एवम् भौतिक संरचना विकास गर्न निजी शैक्षिक संस्थाहरुले साभेदारीमा आधारित लगानी राज्यलाई भुत्तानी गर्नुपर्ने आयकर छुटको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
६. प्रचलित शिक्षा ऐन तथा नियमावली बमोजिम नापा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका सार्वजनिक तथा निजी गुठीबाट सञ्चालित एवम् शैक्षिक संस्थाहरुलाई आयकर ऐन २०५८ दफा २ घ १ अनुसार करछुट पाउने संस्थाको रूपमा व्याख्या गरिनुपर्ने ।
७. आरक्षित ४५ प्रतिशत छात्रवृत्ति सम्बन्धमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न शिक्षा मन्त्रालयबाट प्रदान गरिने छात्रवृत्तिका लागि निजी शिक्षालयबाट विपन्न वर्गको लागि निर्धारित छात्रवृत्ति पाई अध्ययन पुरा गरेका विद्यार्थीहरुलाई प्रतिस्पर्धामा संलग्न गराउने व्यवस्था तत्काल गरिनुपर्ने ।
८. निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित प्रारम्भिक बालविकास देखि उच्च शिक्षा सम्मको आवश्यकतालाई सम्बोधन हुनेगरी नीति नियमको तर्जुमा गरिनुपर्ने ।
९. सार्वजनिक निजी साभेदारी (Public Private Partnership) को अवधारणा अनुरूप दुर्गम तथा पिछडिएका जिल्लाहरुमा रहेका सार्वजनिक शिक्षालयहरुको भौतिक पूर्वाधार लगायत अन्य सुविधाहरु बृद्धि गर्न र गुणात्मक शिक्षा दिने अभिप्रायले अगाडि बढ्न निजी क्षेत्रलाई साभेदारी र सहकार्य गर्न उपयुक्त नीति नियम तर्जुमा गरिनुपर्ने ।

१०. नेपाल सरकार र निजी शिक्षण संस्थाहरूको राष्ट्रिय संगठन अपिन बीच मिति २०६५ चैत्र १२ मा भएको १४ बुँदे समझदारी पत्रमा उल्लेखित विषयहरूलाई त्रमश कार्यान्वयन गर्दै जानुपर्ने ।
११. बालबालिकाको लागि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा राज्यले निशुल्क उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

ख) सामाजिक सेवा सम्बन्धी

१. सरकारी तथा सार्वजनिक निकायहरूले मालसामान खरीद गर्दा नेपालमा नै उत्पादन हुने माल वस्तुको १० प्रतिशत सम्म बढी मूल्य भएता पनि नेपाली वस्तु नै खरीद गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐन कानूनमा भएता पनि कार्यान्वयन नभएकोले अत उक्त कार्यान्वयनमा कडाई गरी नेपाली उद्योगहरूले नेपाल गुणस्तर प्रमाण चिन्ह (NS) प्राप्त गरिसकेको हकमा खरीद प्रक्रिया सरल पार्नुपर्ने ।
२. समाजमा पिछडिएका क्षेत्र, जातजाति र वर्गको उत्थानका लागि विशेष राहत र दीगो किसिमका कार्यत्रम लागू गरिनुपर्ने ।
३. शारीरिक रूपमा असक्षम, अन्धा, अपाङ्गहरूलाई विकासको मूलधारमा ल्याउन सीपमूलक कार्यत्रमहरू सञ्चालन गरी रोजगारीको अवसर उपलब्ध गराउने ।
४. सहारा नभएका बृद्धवृद्धाहरूको सुरक्षाको लागि Old Care Center बृद्धाश्रमको स्थापना गर्नुपर्ने र सोही कार्य निजी क्षेत्रबाट पनि भएमा त्यस्ता केन्द्रहरूलाई अनुदान सहूलियत एवम् त्यस्ता केन्द्रको लागि आवश्यक पर्ने सामग्री, बाहन एवम् यन्त्र उपकरणहरूमा करछुट प्रदान गर्नुपर्ने ।
५. बृद्ध अवस्थाको सुरक्षाको लागि छोराछोरीलाई अंश दिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्थालाई खारेज गरिनुपर्ने ।
६. सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय अनुबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि इच्छाधिन आलेख (Optional Protocol) व्यवस्थापिका संसदबाट अनुमोदन गर्नु पर्ने ।

ग) गैरसरकारी संस्था सम्बन्धी

७. नेपालमा काम गर्ने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूलाई ती संस्थाहरूको कामको प्रकृतिको आधारमा निश्चित Criteria बनाई विदेशबाट आयात गरिने सामानमा करछुट हुने व्यवस्था गरिनुपर्ने । (हाल उक्त सुविधा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई मात्र भएको)
१. INGO दर्ता भएमा करछुट पाउने व्यवस्थाको सट्टा केही वर्ष काम गरेका INGO हरूलाई मात्र सबै करछुट हुने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
२. NGO/INGO को काम र आर्थिक कारोबारलाई सहज रूपमा अनुगमन गर्न समाज कल्याण परिषद्बाट एकद्वार प्रणाली लागू गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

३. NGO/INGO ले जिल्ला नगर तथा गाउँस्तरमा कार्यत्रम सञ्चालन गर्दा सम्बन्धित स्थानीय निकायहरुको समन्वयमा कार्यत्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
 ४. INGO/Donor ले परियोजना प्रत्यक्ष कार्यान्वयन गर्न नपाउने व्यवस्थालाई कडाईका साथ लागू गरी स्थानीय संघसंस्था मार्फत कार्यान्वयन हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
 ५. दातृनिकाय र INGO ले नेपालका लागि छुट्ट्याई भित्रीसकेको बजेटमा INGO हरुले Bid गर्न नपाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
 ६. गैरनापामूलक संघसंस्थाहरुको लागि करछुट सम्बन्धी प्रत्रियालाई सरल रुपमा कार्यान्वयन गर्न जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई पूर्ण जिम्मेवारी दिनुपर्ने ।
 ७. स्वयम्सेवक र गैरनापामूलक क्षेत्रलाई कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम करछुट प्रदान गर्नुपर्ने ।
 ८. गैसहरुको दर्ता, नविकरण, व्यवस्थापन र नियमनलाई प्रभावकारी बनाउन संघसंस्था दर्ता ऐन २०३४ लाई प्रतिस्थापन गरी छात्रा ऐनको रुपमा छुट्टै सामाजिक विकास ऐन ल्याउनु पर्ने ।
 ९. प्रत्येक जिल्लाको को.ले.नि.का.मा सजिलो तरिकाले राजस्व दाखिल गर्न सकिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- घ) स्वास्थ्य सम्बन्धी
१. निशुल्क स्वास्थ्य केन्द्रहरुको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरुको विकास एवम् दक्ष जनशक्तिहरुको आवश्यकता अनुसार व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
 २. शिक्षा र स्वास्थ्य नागरिकको मौलिक अधिकार भएको र यस क्षेत्रको विकास तथा प्रवर्द्धनको निम्ति हाल स्वास्थ्य सेवामा लागेको सेवा शुल्क तत्काल खारेज गरिनुपर्ने ।
 ३. देशमा नयाँ स्थापना हुने अथवा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिएका निजी अस्पतालहरुले सरकारले तोकेको अनुसारको जेहेन्दार विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरी चिकित्सा शास्त्रको अध्ययन गराइरहेको र सरकारी नीति नियम अनुसारको कूल बेड संख्याको १० प्रतिशत निशुल्क उपचार प्रदान गरिरहेको स्वास्थ्य उपचार तथा शिक्षा प्रदान गर्नको लागि आवश्यक पर्ने स्वास्थ्यजन्य उपकरण लगायत त्यससँग सम्बन्धित पार्टपुर्जा र सर्जिकल तथा मेडिकल जन्य सामग्री आयात वा स्थानीय बजारमा खरीद गर्दा लाग्ने भन्सार कर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर पूर्ण रुपले छुट गरिनुपर्ने ।
 ४. जेष्ठ नागरिकको उपचारमा कम्तीमा ५० प्रतिशत छुटको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिने । स्वास्थ्य सम्बन्धी उपकरणमा पूर्ण रुपमा करछुट भएमा निजी क्षेत्रका अस्पतालबाट २५ प्रतिशत छुट दिनुपर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने तथा सरकारले २५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

५. नेपालमा सबैका लागि स्वास्थ्य भन्ने लक्ष्य पुरा गर्न विश्व स्वास्थ्य संगठनले तोकेको मापदण्ड अनुसार प्रति व्यक्ति १६ अमेरिकी डलर बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा हाल नेपालमा प्रतिव्यक्ति ८ अमेरिकी डलर मात्र बजेट विनियोजन हुँदै आएकोले कमिमा प्रतिव्यक्ति १२ अमेरिकी डलर आगामी आ.व.को बजेटलाई स्वास्थ्य क्षेत्रमा सरकारी बजेट विनियोजन हुनुपर्ने ।
 ६. औषधी उपचार खर्च वापत हाल रु ७५०/- करमा मिलान गर्न पाउने व्यवस्था भएकोमा मुटु, मृगौला, डाइलासिस तथा अङ्ग प्रत्यारोपण जस्ता उपचारको लागि सरकारी तथा अर्धसरकारी अस्पतालबाट भएको खर्च पूर्ण रुपमा निजी क्षेत्रबाट उपचार गराउँदा हुन गएको खर्चको रकममा ५० प्रतिशत कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था तथा यस बाहेक अन्य अवस्थामा भएको औषधी उपचारको लागि वार्षिक रु १०,०००/- सम्म कर मिलान गर्न पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- घ) सेवा वितरण सम्बन्धी
१. भौगोलिक विकटताका कारण नेपालका धेरै क्षेत्रहरू अभैपनि बाटोघाटोको निर्माण हुन नसकेको कारणले त्यस्ता क्षेत्रमा गरिने तरकारी, पलपूल लगायत सबै प्रकारका खाद्यान्न पेट्रोलियम पदार्थ, रासायनिक मल जस्ता वस्तुहरूको ढुवानीमा अनुदान दिने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- ङ) सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी
१. रेडियोलाई प्राथमिकता प्राप्त उद्योगको रुपमा मान्यता दिई उद्योगले पाउने सुविधा समेत दिनुपर्ने ।
 २. रेडियोबाट प्रसारण भएका विज्ञापनलाई रेडियोबाट दिइएको प्रमाणको आधारमा कानुनी मान्यता दिइनुपर्ने ।
 ३. ICT लाई उद्योगको रुपमा लिई ५ वर्षसम्म Tax Holiday दिनुपर्ने ।
 ४. आयात गरिने सम्पूर्ण ICT को Equipent हरुमा भन्सार १ प्रतिशत मात्र हुनुपर्ने ।
 ५. Teleco मा ultiple Tax बढी करभार रहेकोले सरल बनाई १० प्रतिशत Flat मा कायम गर्ने ।
- च) परामर्श सेवा सम्बन्धी
१. सम्पूर्ण परामर्श सेवालाई करको दायरामा ल्याइनुपर्ने ।
 २. सेवा तथा परामर्श सेवामा मूल्य अभिवृद्धि करको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सही किसिमको हिसाबकिताब राख्नको लागि आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- ज) सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी

१. No Work No Pay को सिद्धान्त लागू गरिनुपर्ने । अर्थात् राजनैतिक हडतालका कारण काम नगरेको दिनको ज्याला पाइनेछैन ।
२. श्रम ऐनलाई समय सापेक्ष बनाई लगानी मैत्री बनाउनुपर्ने ।
३. श्रम लचकताका कुराहरूलाई समेटि लागू गरिनुपर्ने ।
४. सामाजिक सुरक्षा करलाई कसरी समायोजन गर्ने, सो बारे नीतिगत निर्णय गरी अभ स्पष्ट गर्नुपर्ने ।
५. सामाजिक सुरक्षा करलाई अब बन्ने गैरहेको कोषमा हस्तान्तरण गर्ने हो भने सो को प्रक्रिया तथा विधि तय गरिनुपर्ने ।
६. सामाजिक करको दायरा भित्र निजामती कर्मचारीहरू पनि पर्ने हो भने निकट भविष्यमा स्थापना गरिने निजी क्षेत्रका कामदार कर्मचारीहरूको लागि सामाजिक सुरक्षा कोषमा के कस्तो हिसाबले योगदान गर्ने व्यवस्था सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने ।
७. श्रमिकलाई राजनैतिक उद्देश्य पूर्तिको निमित्त प्रयोग गर्न नपाइने तथा बन्द हडताल गर्न नपाइने नीति अवलम्बन गरिनुपर्ने ।
८. सामाजिक सुरक्षा कोषमा सरकार, रोजगारदाता एवम् श्रमिकको योगदान यकिन गर्न सरकारले समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने ।
९. सामाजिक सुरक्षा कोषबाट नै प्रतिष्ठानहरूमा विभिन्न कारणले हुने क्षतिको पूर्ति पनि यसै कोषबाट हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने ।

५. निष्कर्ष

मुलुकको विकासमा अधिक महत्व राख्ने विषयको रूपमा रहेको आर्थिक विधेयक, राजस्व नीति तथा कार्यत्रम र बजेट तर्जुमाको लागि राजस्व परामर्श समिति अन्तर्गत विभिन्न उपसमितिहरू गठन गरिए अनुसार शिक्षा तथा सामाजिक विकास उपसमितिको गठन भएको हो । शिक्षा तथा सामाजिक सेवा सार्वजनिक सरोकारका हिसावले अति नै महत्वपूर्ण क्षेत्र मानिन्छ । नागरिकलाई शिक्षा प्रदान गर्ने, स्वास्थ्य सुविधा उपलब्ध गराउने तथा सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्ने कार्य राज्यको आधारभूत दायित्व भित्र पर्दछन् । सरकारी क्षेत्र, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रको समेत सहभागितामा नागरिकहरूका लागि अत्यावश्यक सुविधा प्रदान गर्नका लागि शुल्क तथा कर उठाउने तथा सेवा वितरणको प्रक्रिया व्यवस्थित गर्नु जरुरी हुन्छ । यसै सन्दर्भका लागि यस उपसमितिले दिएका सुझावहरू आगामी आ.व.को आर्थिक विधेयक, राजस्व नीति तथा बजेट र कार्यत्रममा सम्बोधन हुन सकेमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

अन्त्यमा,

यस प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष रूपमा सुझावउपलब्ध गराइदिनुहुने विज्ञहरू, सरोकारवाला निकाय तथा व्यक्तिहरू सबै हार्दिक धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । प्रतिवेदनको

मस्यौदा तयारी, परिमार्जन तथा अन्तिम रूपमा लैजाने कार्यमा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न सबैलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

अनुसूच-भ

भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास उप-समिति

१. परिचय

देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउन राजश्व नीति तथा कार्यत्रम र बजेट तर्जुमाको लागि कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन तथा व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रको विकास तथा विस्तारको सन्दर्भमा आवश्यक उपयुक्त नीति तथा कार्यत्रमवारे आवश्यक सुझावदिने उद्देश्यले राजश्व परामर्श समिति अन्तर्गत गठित विभिन्न उप-समितिको मध्ये भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास उप-समिति पनि एक हो । भूमि व्यवस्थापन र व्यवस्थित बसोबास सम्बन्धी विषयमा आवश्यक छलपल गरी सुझावसहितको प्रतिवेदन पेश गर्न बुदा नं.२ मा उल्लेखित विभिन्न संघ संस्थाका प्रतिनिधी सम्मिलित भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास उप-समिति गठन भएको हो ।

२. उप-समितिको गठन

राजश्व परामर्श समितिको मिति २०६७/११/११ को निर्णयानुसार गठीत भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबास उप-समितिको गठन देहाय बमोजिम रहेको छ ।

| | | |
|--|---|------------|
| श्री कृष्ण राज वि.सी., सह-सचिव, भू.सु. तथा व्य. मन्त्रालय | – | संयोजक |
| श्री गिरीजा प्रसाद गोर्खाली, सदस्य-सचिव, का.उ.न.वि. समिति | – | सदस्य |
| श्री राजेन्द्र प्रसाद दाहाल, उप-सचिव, (राजश्व महाशाखा), अर्थ मन्त्रालय | – | सदस्य |
| श्री विजुकुमार श्रेष्ठ, उप-सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय | – | सदस्य |
| श्री गोविन्द बहादुर कार्की, उप-सचिव, स्थानिय विकास मन्त्रालय | – | सदस्य |
| श्री गोविन्द प्रसाद सापकोटा, निर्देशक भू.सु. तथा व्य. विभाग | – | सदस्य |
| श्री जयकुमार घिमिरे, उप-सचिव, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय | – | सदस्य |
| श्री प्रल्हाद थापा, उप निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक | – | सदस्य |
| श्री कृष्ण देव चौधरी, महाप्रबन्धक, ग्रामीण आवास विकास कम्पनी लि. | – | सदस्य |
| श्री बुद्धिनारायण श्रेष्ठ, सीमाविद् | – | सदस्य |
| श्री ईच्छा राज तामाङ्ग, अध्यक्ष, नेपाल जग्गा तथा आवास विकास सघ | – | सदस्य |
| श्री राजेन्द्र प्रसाद पाण्डे, प्रमुख नापी अधिकृत, नापी विभाग | – | सदस्य |
| श्री पशुपति पोखरेल, कृ.अ.वि., कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय | – | सदस्य |
| श्री अनिल मरासिनी, प्रमुख नापी अधिकृत, भू.सु. तथा व्य. मन्त्रालय | – | सदस्य-सचिव |

आमन्त्रित सदस्यहरु

श्री गंगा प्रसाद शर्मा, उप-सचिव, अर्थ मन्त्रालय
श्री वेणीमाधव भट्टराइ, उप-सचिव, भू.सु. तथा व्य. मन्त्रालय
श्री प्रद्युम्न गजुरेल, ग्रामीण आवास विकास कम्पनी लि.
श्री मीनमान श्रेष्ठ, महासचिव, नेपाल जग्गा तथा आवास विकास संघ
श्री हेमलाल अधिकारी सिभिल होम्स प्रा. ली

३. कार्यक्षेत्र

- क) नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा कर सम्बन्धी नीति एवं कर संरचनाको समसामयिक मूल्यांकन गरी उपयुक्त र व्यावहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझावदिनुपर्नेछ।
- ख) राजश्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरुको ऐन कानूनमा गरिनुपर्ने परिमार्जनको विषयमा समितिमा सुझावपेश गर्नुपर्नेछ।
- ग) कर, भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर र गैह्र करका दरहरु अध्ययन गरी परिमार्जनको लागि सिपारिश गर्ने। त्यसरी करका दरहरु सिपारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तर्सम्बन्ध समेतलाई ध्यानमा राखी सुझावदिनुपर्नेछ।
- घ) नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै खारेज वा संशोधन गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीहरूसँग समेत छलपल गरी सुझावदिनुपर्नेछ।
- ङ) करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजश्व संकलनको योजना तथा प्रक्षेपण र राजश्व परिचालन आदी कार्यको समग्र विश्लेषण र मूल्यांकन गरी सुझावदिनुपर्नेछ।
- च) देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउँदै लैजान उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा, कृषि तथा सहकारी, वन, भूमि प्रशासन, जलश्रोत, उर्जा, रोजगारी लगायत अन्य व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यत्रमका बारे सुझावदिनुपर्नेछ।
- छ) माथि उल्लेख भए बाहेक आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र परेका विषयहरुमा गर्नुपर्ने अन्य कुनै परिवर्तन, सुधार वा नयाँ थालनी गर्नुपर्ने केही भएमा सो को बारेमा समेत सुझावदिन सकिनेछ।

४. अध्ययन विधि

यस उप-समितिले प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा दिइएको कार्यक्षेत्र भित्र रही आफ्नो प्रतिवेदन तयार गर्दा मुख्यतया छलपल र अन्तरत्रियाको विधि अवलम्बन गरेको छ। साथै सरोकारवाला विभिन्न निकाय, संघ संस्था एवं कार्यदलका सदस्यहरुबाट प्राप्त सुझाव

विश्लेषण गरी उप-समितिले देहायको अध्ययन विधि अवलम्बन गरी प्रतिवेदन तयार गरेको छ

- उप-समितिका सदस्य पदाधिकारी र आमन्त्रित सदस्यहरूसँग छलपल तथा अन्तरत्रिया ।
- कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित निजी क्षेत्रका संघ संस्थाबाट सुझावसंकलन र प्राप्त सुझावहरूको विश्लेषण ।
- विभिन्न प्रतिवेदनहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण ।

५. भूमि व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित बसोबासका विद्यमान समस्याहरू

विद्यमान समस्याहरू

१. भू-उपयोग र भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी

- १.१) जनसंख्या, वातावरण र दिगो विकासको दृष्टिबाट भूमिको अधिकतम सदुपयोग, उपयोग र उत्पादकत्व वृद्धिका लागि राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति तर्जुमा हुन नसकेको ।
- १.२) कृषि क्षेत्रको रुपमा रहेको खेती योग्य जमिन द्रुतगतिमा गैह्र कृषि क्षेत्रमा परिवर्तन हुदै गएकोले यसलाई नियन्त्रण गर्न उपयोगको आधारमा जग्गाको वर्गीकरण गरिनुपर्ने आवश्यकता महशूस गरिए तापनि व्यवहारमा कार्यान्वयन हुन नसकेको।
- १.३) प्राकृतिक प्रकोप जोखिम दृष्टिले सवेदनशिल क्षेत्रमा समेत बसोबास गर्ने प्रवृत्तिको कारण ती बस्तीहरू असुरक्षित रहेको ।

२. भूमिमा महिला र आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच सम्बन्धी

- २.१) मुक्त हलियाहरूको संकलित लगतहरूको तथ्याङ्क प्रमाणीकरण, वर्गीकरण र परिचयपत्र वितरण र मुक्त हलिया सम्बन्धी कानून निर्माण भइनसकेकोले मुक्त हलियाहरूको नस्थापन कार्य हुन नसकेको ।
- २.२) महिलाको भूमिमा पहुँच र नियन्त्रण न्यून भएकोले समाजमा महिलामाथि हिंसा, विभेद शोषण, उत्पीडन र भेदभाव रहेको ।
- २.३) भूमिमा द्वैध स्वामित्वको अन्त्य गर्न मोही र जग्गाधनी विच जग्गा बाँडपाँडको कार्य सम्पन्न हुन नसकेको ।

३. भौगोलिक सूचना पुर्वाधार संरचना विकास सम्बन्धी

- ३.१) भौगोलिक सूचना उत्पादन, वितरण तथा प्रयोगको क्षेत्रमा त्रियाशील रहेका सरकारी तथा गैह्रसरकारी निकायहरूबाट उत्पादित भौगोलिक सूचनाको आदानप्रदान तथा सोको प्रयोग हुन नसकेको कारण यस्ता भौगोलिक सूचना पुर्वाधार संरचनालाई अभ बढी विकसित एवम् विस्तार गर्न नसकिएको ।

४. रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा सेवा शुल्क र पूँजीगत लाभ कर सम्बन्धी

- ४.१) परापूर्वकाल देखि नै अंशबण्डा, राजिनामा, बकस पत्र, मानो जोडिने वा छुट्टिने, सट्टापट्टा, सगोलनामा लगायतका जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरणको प्रक्रिया परक परक भए अनुसार रजिष्ट्रेशन बापतको शुल्कमा समेत परक परक दर रहँदा समयानुकूल हुन नसक्नु ।
- ४.२) रु. ३० (तीस) लाख र सो भन्दा माथिको घर जग्गा कारोबारमा पूँजीगत लाभकर लिने प्रावधान हुँदा सो भन्दा कम रकमको एकै आर्थिक वर्षभित्र धेरै पटक जग्गा कारोबार एकै कार्यालयवाट विभिन्न मितिमा वा विभिन्न कार्यालयवाट पनि हुन सक्ने भएकोले जग्गा निसर्ग गर्ने व्यक्ति पूँजीगत लाभ करको दायरावाट छुट्टिन गएको कारण थैली अंक कम राख्ने प्रवृत्तिको विकास भई रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा कमी आएको ।
- ४.३) हाल घरजग्गा खरिद वित्रीमा ५ र १० प्रतिशतका दरले लाग्ने पूँजीगत लाभ कर दर बढि भएको कारण थैली अंक कम राख्ने प्रवृत्ति बढ्न गएकोले गर्दा रजिष्ट्रेशन दस्तुर बापत को राजश्वको संकलनमा कमी आएको ।
- ४.४) घर जग्गा खरिद वित्रीका सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट रु.३० लाखको जग्गा खरिदमा आयश्रोत खुलाउनु पर्ने हुदा कतिपय घर/जग्गा खरिदकर्ताले आपूले खरिद गरेको वास्तविक मूल्यमा थैली अंक राख्न नपाउँदा सरकारले प्राप्त गर्ने राजश्वमा ठूलो मात्रामा कमी आउने र खरिद वित्री कार्य पारदर्शी नभएको ।

५. व्यवस्थित बसोवास सम्बन्धमा

- ५.१) बसोबासको निमित्त तोकिएको निकायवाट Planning को स्वीकृति प्राप्त गरी निर्मित घर/जग्गाहरुको कारोबार गर्दा तोकिएको रजिष्ट्रेशन शुल्क र अन्य घर/जग्गा कारोबार गर्दा तोकिएको रजिष्ट्रेशन शुल्कको दरमा भिन्नता नरहेकोले विकसित र व्यवस्थित वस्ती विकासमा सर्वसाधारणको आकर्षण नरहेको ।
- ५.२) नेपाल राष्ट्र बैंकवाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई जारी गरिएको रियल स्टेट र आवधिक घर कर्जा सम्बन्धी सीमाको कारणले घर जग्गा व्यवसाय र कारोबार पस्टाउन नसकेको ।
- ५.३) घर जग्गा खरिद वित्री गर्दा विद्यमान रजिष्ट्रेशन शुल्क (गा.वि.स. का लागि ४ प्रतिशत र नगरपालिका का लागि २ प्रतिशत) कायम रहँदा वास्तविक कारोबार अंक नदेखाउने प्रवृत्ति रहँदा राजश्व संकलन वृद्धि हुन नसकेको ।

- ५.४) घर जग्गा व्यवसायलाई उत्पादनमूलक उद्योग सरह मान्यता दिई उत्पादन मुलक उद्योगले पाए सरहका हदवन्दी छुट लगायत अन्य सहूलियत र सुविधाहरु प्राप्त नभएको हुदाँ व्यवसाय पारदर्शी नभएको ।
- ५.५) संयुक्त आवासको स्वामित्व सम्बन्धी ऐन, २०५४ बमोजिम स्वीकृति प्राप्त संयुक्त आवास को इकाइ तथा सामुहिक आवासका इकाइ हरु गैह्र आवासिय नेपाली (NRN) र विदेशी नागरीकहरुले समेत खरिद गरी लिन पाउने कानूनी व्यवस्था नभएको ।
- ५.६) नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त गरी व्यवस्थित बसोबासको निमित्त संचालित सामुहिक आवास, संयुक्त आवास र विकसित घडेरी जग्गाहरु को नक्सा पास गर्दा स्थानीय निकायले नियमित नक्सा पास दस्तुर भन्दा बढी दस्तुर लिने गरेको कारणले व्यवस्थित बसोबासको परियोजना संचालन गर्न उत्प्रेरणा हुन नसकेको ।
- ५.७) भूमिको उपयुक्त ताको आधारमा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने वर्तमान अवस्थामा मध्यपहाडी लोकमार्ग तथा अन्य लोकमार्गको दाया वाया घर निर्माण गरी बसोबास गर्ने प्रवृति बढेकोले कृषिक्षेत्र गैर कृषिक्षेत्रमा रुपान्तरण हुने प्रकृया तीब्र भएको र अव्यवस्थित बसोबास बढेको ।

६. सुभावाहरु

१. भू-उपयोग सम्बन्धी

- १.१) राष्ट्रको पुर्नसंरचनाको संघारमा उपयुक्त राष्ट्रिय भूमि नीति तथा भू-उपयोग नीतिको तर्जुमा एवं सो को कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- १.२) उपयोगको आधारमा भूमिलाई कृषि, आवासीय, व्यवसायिक, औद्योगिक, वन, र सार्वजनिक उपयोग गरी ट वर्गमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप स्वामित्वको प्रमाण-पत्र जारी गर्न उपरोक्त वर्गका परिभाषा, मापदण्ड, एक उपयोगमा भै रहेको जग्गा अर्को उपयोगमा परिवर्तन गर्न पाउने आधार, नागरिक र राज्यको दायित्व, भू-उपयोग कार्यान्वयनमा संलग्न रहने सरोकारवाला निकायहरुको जिम्मेवारी सहितको भू-उपयोग कार्यान्वयन निर्देशिका तथा भू-उपयोग कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरी भू-उपयोग कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिइनुपर्ने । साथै भू-उपयोग कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित जग्गा धनीहरुको स्वतस्पूर्त सहभागिता, राजनीतिक दलको सहयोग र सरोकारवाला निकायहरुको प्रभावकारी जिम्मेवारी बहनवाट मात्र यस प्रकारको कार्यान्वयनवाट सफलता अनुभूत गर्न सकिने भएकाले यस तर्प विशेष ध्यान दिइनुपर्ने । भू-उपयोग कार्यान्वयन पश्चात् मापदण्ड अनुसार स्वीकृति नलिई एक उपयोगका लागि निर्धारित जग्गा अर्को उपयोगमा लगाउन नपाउने व्यवस्था कडाइका साथ पालना गरिनुपर्ने ।

१.३) प्राकृतिक प्रकोप जोखिम दृष्टिले सवेदनशील क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा बस्ती विकासमा रोक लगाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

२. भूमिमा महिला र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच सम्बन्धी

२.१) मुत्त हलियाहरुको तथ्याङ्क प्रमाणीकरण, वर्गीकरण र परिचयपत्र वितरण गरिनु पर्ने । हलिया सम्बन्धी कानून निर्माण र पुनर्स्थापनाको तौरतरिका तयार गरी पुनर्स्थापना कार्य सीघ्र शुरु गरिनु पर्ने । मुत्त हलियाहरुको क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गरी आयआर्जन लगायतका त्रियापलापहरुमा पहुँच पुऱ्याई गरिवी न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

२.२) महिलाको भूमिमा पहुँच र नियन्त्रण न्यून भएकोले समाजमा महिलामाथि हिंसा, विभेद शोषण, उत्पीडन र भेदभाव बढेकोले विशेष गरी भूमिमा ग्रामीण महिलाको पहुँच बढाउन, जुनसुकै प्रकारबाट महिलाको नाममा स्वामित्व प्राप्त हुने गरी पारित हुने लिखतमा हिमाली क्षेत्र जनिएका जिल्लाका सदरमुकाम बाहेकका गा.वि.स.हरुमा ४० प्रतिशत, काठमाडौँ उपत्यका बाहेकका अन्य जिल्लाका सदरमुकाम सहितका गा.वि.स.हरुमा ३० प्रतिशत र काठमाडौँ उपत्यकाका नगरपालीका, गा.वि.स.हरु तथा अन्य जिल्लाका नगरपालीकाहरुमा २५ प्रतिशत रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा छुट दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

२.३) महिला पुरुष संयुक्त पूजा व्यवस्थाले घरेलु हिंसा न्यून गर्न तथा सामाजिक वातावरणमा सुधार ल्याउन सहयोग पुग्ने भएकोले पति र पत्नीको संयुक्त वा एकल महिलाको नाममा स्वामित्व प्राप्त हुने गरी पारित हुने लिखतमा महिलालाई दिईएको रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा थप ५ प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

२.४) हाल पति वा पत्नीको नाममा एकल स्वामित्व कायम भएका कित्ता घरजग्गाहरुमा पतिपत्नीको नाममा संयुक्त लिखत पारित गर्न आएमा प्रती लिखत रु. १०० मात्र दस्तुर लिई संयुक्त लिखत पारित गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

२.५) नेपाल सरकारबाट मुत्त कमैया, सुकुम्वासी, हलिया एवं आर्थिक सामाजिकरूपले पछाडिपरेका वर्गहरुलाई जग्गा वितरण गर्दा पतिपत्नीको नाममा संयुक्त जग्गाधनी प्रमाण पुजा वितरण गरिने नीति अवलम्बन गरिनु पर्ने ।

- २.६) भूमिमा पहुँच वढाउनका लागि नेपाल सरकारबाट वास्तविक सुकुम्बासीहरूलाई तोकिएको योजना अन्तर्गत घर घडेरी खरीदको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रवाह गर्ने कर्जालाई विपन्न वर्ग कर्जामा गणना गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
- २.७) भूमिमा द्वैध स्वामित्वको अन्त्यको लागी मोही र जग्गाधनी विच जग्गा बाँडपाँडको कार्य सम्पन्न गर्न आवश्यक कार्ययोजना सहित नियम कानुनमा परिमार्जन गरिनु पर्ने ।

३. भौगोलिक सूचना पुर्वाधार संरचना विकास सम्बन्धी

- ३.१) नाप नक्सा तथा भौगोलिक सूचना उत्पादनको क्षेत्रमा काम गर्ने अन्य निकायहरूले आ-आफना डाटाहरूको मेटाडाटा राष्ट्रिय भौगोलिक सूचना संरचना आयोजनालाई उपलब्ध गराउने र एक आपसमा डाटाहरू आदान प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने गरी डाटा आदान प्रदान सम्बन्धी नीति तयार गरिनुपर्ने र राष्ट्रिय भौगोलिक सूचना संरचना पुर्वाधारलाई सुदृढ गर्न यसको विस्तार र विकासमा प्राथमिकता दिइनुपर्ने ।

४. रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा सेवा शुल्क र पूँजीगत लाभ कर सम्बन्धी

- ४.१) स्वामित्वको हस्तान्तरण प्रत्रिया परक परक भएको र सोहि अनुसार रजिष्ट्रेशन दस्तुर पनि परक परक भएको परिप्रेक्षमा स्वामित्वको हस्तान्तरण प्रत्रिया र रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा समयानुकुल परिमार्जन गरि एकरूपता कायम गर्न ठोस अध्ययन भएको नदेखिएकाले यस सन्दर्भमा अध्ययन गरि सोहि अनुरूप सुधार गर्नु आवश्यक देखिन्छ । भू-उपयोगको आधारमा जग्गाको क्षेत्र तथा किसिम वर्गीकरण गरी सोही अनुसार रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर कायम गर्नको लागि अध्ययन गरिनु पर्ने ।
- ४.२) घर/जग्गा खरीदमा जेजति रकममा निसर्ग गरेता पनि प्रत्येक पटक लाभकर सम्बन्धी पाराम भरी सोही अनुसार असुल गर्ने कानूनी व्यवस्था भए जो कोही पनि उक्त दायराबाट उम्कन नपाउने र कारोवार गरे अनुसारको वास्तविक मूल्यमा थैली अंक घटी राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न निम्न सुभाबकार्यान्वयन गरिनु पर्ने ।
- (क) नेपाल सरकारले घर/जग्गा खरीदमा ५ वर्ष भित्र खरीद वित्री भएकोमा १०% (दश प्रतिशत) र ५ वर्ष भन्दा पछि १०(दश) वर्ष भित्रमा भएको कारोवारमा ५% (पाँच प्रतिशत) Capital Gain Tax लगाउने हालको दर अधिकतम भइ घर/जग्गा सम्बन्धि कारोवारमा शिथिलता आएको हुँदा Capital Gain Tax सम्बन्धि करको दर न्यून कायम गरिनुपर्ने ।

(ख) पूँजीगत लाभकरमा तोकिएका खर्चहरू पारदर्शी नहुने, कस्तो खर्च कतिसम्म देखाउन सकिने यसको मापदण्डको आधार के लाई र कसरी मान्ने, घर निर्माण गर्दा लागेको खर्च आदीको उपयुक्त आधार कसरी देखाउने आदि प्रष्ट व्यवस्था नभएकोले पूँजीगत लाभकरलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन पूँजीगत लाभकर सम्बन्धि निर्देशिका तयार गरि लागु गरिनु पर्ने ।

४.३) जग्गा प्लटिङ्ग गरी बाँभो राख्ने प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेको हुँदा यस्तो प्रवृत्तिलाई रोक्न भू-उपयोगको आधारमा जग्गाको क्षेत्र तथा किसिम वर्गीकरण गरी सोही अनुसार रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर तोकि कर व्यवस्था र नीतिगत सुधार गरिनु पर्ने । जथाभावी जग्गा प्लटिङ्ग गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्ने, घर घडेरीको लागि प्लटिङ्ग गरिएको जग्गामा अतिरिक्त करको व्यवस्था गर्ने, र कृषि जग्गा बाँभो राखेमा जरिवाना गर्ने व्यवस्था र स्विकृती नलिई एक उपयोगका लागि निर्धारित जग्गा अर्को उपयोगमा लगाउन नपाउने व्यवस्था कडाइका साथ पालना गरिनुपर्ने ।

४.४) जग्गाको नाप नक्शा तथा यस सम्बन्धि अभिलेखहरू अब बढी शुद्ध, भरपर्दो, सहज एवम् पारदर्शी बनाई भू स्वामित्व सुरक्षा र संरक्षणको लागि कार्ययोजना सहित यथेष्ट बजेटको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।

४.५) भूमि (घरजग्गा) कर, progressive दरको नाममा ज्यादै ठूलो अन्तर रहेको हुनाले त्यसलाई हटाइ एकै दर लागू गर्दा सम्पत्तिको अनुपातमा करको रकम तिर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

४.६) घरभाडा लिंदा दिंदा गरिने सम्भौता गर्दा सरकारी पक्षको संलग्नतामा गराउने व्यवस्था हुनसके जनताले पनि सहज रूपमा घर भाडामा लिन दिन सक्ने, समाजमा शान्ती सुरक्षा कायम गर्न सघाउ पुग्ने, सम्भौता अनुसार घर खाली गराउन सहज हुने तथा यसबाट घरवहाल कर समेत अत्यधिक उठाउन सकिने हुन्छ ।

५. व्यवस्थित बसोवास सम्बन्धमा

५.१) घरजग्गाको कारोबारलाई व्यवसायिक एवम् व्यवस्थित बनाउन त्यस्तो कारोबारमा संस्थागत संलग्नतालाई प्रोत्साहन दिने । सो प्रयोजनको लागि स्थापना भएका संस्थाहरूले घर घडेरी विकास गरी वित्री वितरण गरेकोमा न्यूनतम रजिष्ट्रेशन दस्तुर लाग्ने व्यवस्था गरिनुपर्ने । दीर्घकालीन रूपमा घर जग्गाको कारोबार पूर्णरूपमा संस्थागत रूपमा गराउने र यस्ता व्यवसायको नियमन गर्ने संयन्त्र समेत स्थापना गरिनुपर्ने गरि आवश्यक नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था लागु गरिनु पर्ने ।

- ५.२) हाल विश्व वित्तीय संकट र देशभित्र समेत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले तरलताको चाप व्यहोर्नु परिरहेको अवस्थामा उत्पादनमूलक आर्थिक त्रियाकलापतर्प वित्तीय स्रोतको प्रवाह बढाउन स्रोत सीमित क्षेत्रमा अधिक केन्द्रीकृत भई उच्च जोखिमको अवस्था सिर्जना नहोस भनि रियल स्टेट (जग्गा प्लटिङ्ग) र आवासीय घर कर्जामा कर्जा सीमा लगाउनु परेकाले समष्टिगत अर्थतन्त्रको सुधारहुनासाथ योजनाबद्ध व्यवस्थित बासोबासलाई दिगोरूपमा प्रोत्साहन र व्यवस्थापन गर्न यस्तो कर्जा सीमालाई समयानुकूल वृद्धि गर्न यस सम्बन्धमा उपयुक्त अध्ययन गरी आवश्यक नीतिगत व्यवस्था लागु गरिनु पर्ने ।
- ५.३) विपन्न वर्गले प्रयोग गर्ने गरी घरजग्गा खरीद तथा निर्माण सम्बन्धी कार्यको लागि प्रदान गरिने रु.चार लाखसम्मको कर्जालाई विपन्न वर्गको कर्जामा गणना गर्ने व्यवस्था रहिरहेकोमा अहिलेको घरजग्गा खरीद तथा निर्माणको लागत समेतलाई दृष्टिगत गरि यस्तो सीमालाई समयानुकूल वृद्धि गर्न उपयुक्त हुने ।
- ५.४) आर्थिक कारोवारहरूलाई पारदर्शी बनाउन र मुलुकले विश्व सामु गरेको प्रतिवद्धता अनुरूप घरजग्गा खरीदमा आय स्रोत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था रहिआएकोमा जग्गाको मूल्याङ्कन पद्धतीमा सुधार र रजिष्ट्रेशनको परकपरक दरमा सामन्जस्यता ल्याइ रजिष्ट्रेशनको वास्तविक कारोवारको अंक राख्ने प्रवृत्तिलाई विकास गर्दै राजश्व अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा कतिसम्मको घरजग्गा खरीदमा आय स्रोत खुलाउनु उपयुक्त हुन्छ, सो सम्बन्धमा गहन अध्ययन गरी आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गरि लागु गरिनु पर्ने ।
- ५.५) व्यवस्थित घरजग्गा व्यवसाय प्रयोजनको लागि खरिद गरीने जग्गामा उपयुक्त ताका आधारमा हदबन्दी छुट दिन आवश्यक कानुनी व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ५.६) हाउजिङ्ग कम्पनी मार्फत निर्माण हुने घर/अपार्टमेण्ट मध्ये तोकिएको प्रतिशत वा स्थानमा निर्माण भएको घर/अपार्टमेण्ट विदेशी नागरिक र गैर आवासीय नेपालीले खरीद गर्न पाउने कानुनी व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ५.७) घरजग्गाको व्यवसायिक कारोवारको सम्बन्धी प्रस्तावित विधेयक स्विकृत गरी लागु गरीनु पर्ने ।
- ५.८) मध्यपहाडी लोकमार्ग तथा अन्य लोकमार्गको दायाँबायाँ घर निर्माण गरी बसोबास गर्ने प्रवृत्ति बढेकोले यसलाई समयमै नियन्त्रण गरि सरकारी वा निजी क्षेत्रद्वारा योजनाबद्ध कार्यक्रम सचालन गरी Satellite City का रूपमा बिकास गर्न उपयुक्त हुने ।

- ५.९) छरिएर रहेका वस्तीलाई व्यवस्थित गर्न बसोवास क्षेत्रमा बहुतले भवनहरूको निर्माण कार्यलाई प्रोत्साहन दिनु पर्ने । पुरातात्विक दृष्टिले असर नपर्ने गरी व्यवसायिक प्रयोजनको लागि साना साना टुत्रा जग्गा जोडी संयुक्त प्रयोजनको लागी आवास निर्माण गर्न सरल नीति ल्याउन उपयुक्त हुने ।
- ५.१०) आगामी आ.ब.०६८/०६९ देखि द्वन्द पिडित, सुकुम्बासी, मुत्त कम्पेया, हलिया जस्ता आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडी परेका नागरिकहरूको निमित्त सरकारले “नागरिक आवास” कार्यक्रम घोषणा गरी लागू गर्न उपयुक्त हुने । यस “नागरिक आवास” कार्यक्रम संचालनका लागि रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा थप ०.५% (शुन्य दशमलव पाँच प्रतिशत) गरी राजश्व संकलन गर्ने र सो बापत उठेको रकम सरकारले जग्गा उपलब्ध गराई निजी क्षेत्रको संलग्नतामा न्यूनतम खर्चमा Low Cost Housing निर्माण गर्ने र उपरोक्त वर्गका नागरिकहरूको पुनस्थापना र उत्थानका निमित्त निशुल्करूपमा यस्ता आवास उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुने ।

६. सारांश तथा निष्कर्ष

देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याउन हाम्रो जस्तो मुलुकमा कृषि क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । जनसंख्याको तिब्र वृद्धि सँगै कृषि योग्य भूमि गैर कृषि क्षेत्रमा परिवर्तित हुदै गएको परिपेक्षमा खाद्य सुरक्षा र संप्रभुताको लागी भूमिको समुचित व्यवस्थापन अपरिहार्य भइसकेको छ । विकासका पूर्वाधारको निर्माण संगसंगै तिब्र भएको अव्यवस्थित बस्ति विस्तार र अविकसित भूमीबजारको कारणबाट भूमिको प्रशासन र व्यवस्थापनमा जटिलता थपिएको छ । घरजग्गाको कारोवारलाई पारदर्शी बनाइ राजश्व वृद्धि गर्न र अव्यवस्थित बसोवासको वर्तमान प्रवृत्तीमा सुधार ल्याउन उपयुक्त नीती र कार्ययोजना सहित सरकारी र निजी क्षेत्रको संयुक्त प्रयास आवश्यक छ ।

**मिती २०६८-१-२२ गते प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दा प्राप्त सुझावको आधारमा थप गरिएकासुझाव
बुँदाहरु**

१) प्लटिङ्ग गरेर जग्गा ओगट्ने कारणले कृषि भूमि अनुत्पादक भएकोले कृषि भूमिलाई संरक्षण गर्दै कृषि कार्यमा उत्प्रेरित गर्नुपर्ने र निश्चित क्षेत्रलाई बसोबासको क्षेत्र घोषणा गरिनुपर्ने । घरजग्गा व्यवसायीलाई निश्चित समयावधि तोक्यो सो समयावधि पछि जग्गा बाँभो राखेमा सो जग्गामा अतिरिक्त कर लागू गर्ने ।

२) सुझावको बुँदाहरु ४.६ मा समावेश गर्नु पर्ने घरबहाल करलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालीकालाई उत्तरदायी बनाइ नक्सा पास गर्ने समयमा पारिवारीक विवरण लिएर निश्चित बर्ग पीट भन्दा माथिको क्षेत्र स्वत बहाल क्षेत्र हुने भन्ने कानूनी व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने । तर कसैले तोकिएको सीमा भन्दा बढि

क्षेत्रपलको समेत तर्कसंगत आधार/ कारण बाट कर छुट पाउन निवेदन दिएमा, नगरपालीकाले आधार/ कारणको विवेचना गरी छुट दिन सक्ने किसिमको संयन्त्र खडा गरी घरबहाल करलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने । तथापि बहालमा बस्ने सर्वसाधारण व्यक्तिहरूलाई घुमाउरो पाराले घरबहाल करको भार पार्ने कुरालाई निरुत्साहित गर्न राज्य विशेष रूपले चनाखो हुनुपर्ने ।

३) सुभावाको बुँदाहरू ५.१० मा समावेश गर्नु पर्ने यस प्रकारको कार्यन्वयन सरकारी जग्गाको उपलब्धता वमोजिम ग्रामिण क्षेत्रमा विशेष महत्वका साथ तथा आवश्यकतानुसार अध्ययन गरी शहरी क्षेत्रमा समेत लागू गर्नुपर्ने ।

४) जनसंख्या तथा विकास एकअर्कामा सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरी व्यवस्थित बसोबासको पहल गर्न सरकारका तर्फबाट जनसंख्या चाप तथा बसोबास क्षेत्रको अध्ययन गरी आवश्यक क्षेत्र पहिचान गर्दै त्यस्ता क्षेत्रहरूमा बसोबासको उचित व्यवस्था गराउनको लागि कर छुट तथा अन्य प्रकारको Incentive Package ल्याएर निजी क्षेत्रका आवास कम्पनीहरूलाई उक्त क्षेत्रमा बसोबासको व्यवस्था गर्न प्रोत्साहित गर्नु पर्ने । शहरी जनसंख्या चाप तथा तराईको सिमित क्षेत्रमा अत्याधिक बस्तीको चापलाई धेरै हदसम्म समाधान गर्न बसोबासको दृष्टिकोणले उचित देखिएका नयाँ सम्भावित क्षेत्रहरूमा पनि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी नयाँ नयाँ बस्ती विकास गर्नुपर्ने ।

अनुसूची-अ
राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम उपसमिति

राजस्व परामर्श समितिमा राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम उपसमितिबाट पेश भएको प्रतिवेदन

राजस्व परामर्श समितिको बैठकको मिति २०६७/११/११ को निर्णय बमोजिम राजस्व सम्बन्धी नीति निर्माण तथा वित्तिय सुधार गर्ने सन्दर्भमा तत्सम्बन्धी ऐन नियममा गर्नु पर्ने सुधार तथा राजस्व प्रशासनलाई अभ बढी सक्षम, सुदृढ र पारदर्शी बनाउन राजस्व प्रशासनमा सुधार गर्न सुभाबदिने समेतको कार्यको लागि गठन भएको राजस्व परामर्श समिति अन्तर्गत राजस्व सम्बन्धी ऐन नियम सम्बन्धमा सुभाबदिने देहाय बमोजिमको एक राजस्व सम्बन्धी ऐन, नियम उपसमिति गठन भएको थियो

| | | |
|----|--|-----------|
| १. | सहसचिव, कानून महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | संयोजक |
| २. | विभागीय प्रमुख, त्रि.वि.वि., केन्द्रीय अर्थशास्त्र विभाग | उप-संयोजक |
| ३. | प्रतिनिधि, राजस्व न्यायाधिकरण काठमाण्डौ | सदस्य |
| ४. | उपसचिव, कानून तथा न्याय मन्त्रालय | सदस्य |
| ५. | उपसचिव, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | सदस्य |
| ६. | उपन्यायाधिवक्ता, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय | सदस्य |
| ७. | उपन्यायाधिवक्ता, आन्तरिक राजस्व विभाग | सदस्य |
| ८. | प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अप कमर्श | सदस्य |
| ९. | प्रतिनिधि, वैदेशिक व्यापार संघ | सदस्य |

उल्लिखित उपसमितिको संयोजकको रूपमा अर्थ मन्त्रालय, कानून महाशाखाका सहसचिव श्री राजीव गौतम संयोजक रहनु भएको, सदस्यहरुको रूपमा राजस्व न्यायाधिकरण काठमाण्डौबाट राजस्व सदस्य श्री तारादेव जोशी, कानून तथा न्याय मन्त्रालयबाट उपसचिव श्री दुर्गाप्रसाद हुङ्गेल, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट श्री धर्मराज पौडेल, आन्तरिक राजस्व विभागबाट श्री सूर्यनाथ प्रकाश अधिकारी र अर्थ मन्त्रालय, राजस्व महाशाखाको तर्फबाट उपसचिव श्री हेमराज सुवेदी सम्बन्धित निकायहरुको प्रतिनिधिको रूपमा खटिइ आउनु भएको थियो । उपसमितिको सदस्य सचिव संयोजकले तोक्न सक्ने व्यवस्था अनुरूप अर्थ मन्त्रालय, कानून महाशाखामा कार्यरत उपसचिव श्री तीर्थराज के.सी.लाई उपसमितिको सदस्य सचिव तोकिएको थियो ।

विद्यमान राजस्व सम्बन्धी ऐन, नियमका विविध प्रावधान ती ऐन नियमहरुको कार्यान्वयनमा खा परेका समस्याहरु समेतमा छलपल गरी राजस्व सम्बन्धी विद्यमान ऐन

नियमका सम्बन्धमा देहायका समस्याहरु पहिचान गरी ती समस्याहरुको समाधानका लागि देहाय बमोजिमका सुभावहरु प्रस्तुत गरिएको छ -

(क) राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ का सम्बन्धमा

१. राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन अदालतको न्यायाधिश भई रहेको वा हुन योग्यता पुगेको व्यक्ति कानून सदस्यको रूपमा योग्य मानिने र कानून सदस्य राजस्व न्यायाधिकरणको अध्यक्ष हुने तथा स्नातक तहको शैक्षिक योग्यता, राजस्व र लेखाको क्षेत्रमा सात वर्षको अनुभव भएको व्यक्ति राजस्व र लेखा सदस्यको लागि योग्य मानिने व्यवस्था भएको छ । राजस्व न्यायाधिकरणका सदस्यहरुको हकमा भएको योग्यता सम्बन्धी व्यवस्था कम भएको भन्ने टिप्पणी तथा सुभावआइरहेको अवस्था देखिन्छ ।
२. राजस्व न्यायाधिकरणका सदस्यले अन्य कुनै व्यवसाय गर्न ऐनले स्पष्ट बन्देज लगाएको नदेखिएको सन्दर्भमा पेशागत स्वच्छता कायम गर्न त्यस्तो सदस्यको पदमा कार्यरत हुञ्जेल अन्य कुनै पनि प्रकारको व्यवसायिक कार्य गर्न नपाउने अवस्था सिर्जना गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
३. राजस्व न्यायाधिकरणमा नियुक्त सदस्यले शपथ ग्रहण गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा भएको देखिदैन ।
४. राजस्व न्यायाधिकरणलाई अवहेलनामा कारवाही गर्ने सम्बन्धी अधिकार पुनरावेदन अदालतहरुलाई भए सरह हुनु आवश्यक देखिन्छ ।
५. आय कर, मूल्य अभिवृद्धि कर वा अन्तशुल्क निर्धारण गर्ने सम्बन्धी निर्णय उपर पुनरावेदन गर्दा विभिन्न तहमा विभिन्न दरमा (अन्तशुल्क ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ र आयकर ऐन, २०५८ को सन्दर्भमा प्रशासकीय पुनरावलोकनको लागि एक तिहाई र राजस्व न्यायाधिकरणमा दिने पुनरावेदनको लागि पचास प्रतिशत रकम) धरौटी राख्नु पर्ने व्यवस्था भएको र पुनरावेदन गर्दा राख्नु पर्ने धरौटीमा एकरूपता कायम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
६. राजस्व न्यायाधिकरणका सदस्यहरुको पारिश्रमिक र सुविधा सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था हुनु पर्ने देखिन्छ ।
७. राजस्व न्यायाधिकरण नियमावली राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ जारी हुनु भन्दा अघि निर्माण भएको र सो पूर्ण पनि नभएकोले नयाँ राजस्व न्यायाधिकरण नियमावली बनाई लागू गर्नु पर्ने देखिन्छ।

उल्लिखित समस्याहरुलाई सम्बोधन गर्न देहाय बमोजिम हुनु उपयुक्त हुने देखिन्छ

१. राजस्व न्यायाधीकरणको राजस्व सदस्यका लागि अर्थशास्त्र वा वाणिज्यशास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेको र राजस्व प्रशासनमा राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीमा बहाल रहेको वा राजस्वको क्षेत्रमा अधिकृतस्तरको पदमा कम्तीमा पन्ध्र वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको व्यक्ति योग्य मानिने व्यवस्था गर्ने,
२. राजस्व न्यायाधीकरणको लेखा सदस्यका लागि वाणिज्यशास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेको र लेखा प्रशासनमा राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीमा बहाल रहेको वा लेखा वा लेखा परीक्षण सम्बन्धी कार्यमा अधिकृतस्तरको पदमा कम्तीमा पन्ध्र वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको व्यक्ति योग्य मानिने व्यवस्था गर्ने,
३. राजस्व न्यायाधिकरणका सदस्यले न्यायाधिकरणमा बहाल रहेको अवधिभर कानून व्यवसाय वा लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवसाय वा अन्य कुनै व्यापारिक वा व्यवसायिक कारोवार वा रोजगारी गर्न नपाउने व्यवस्था गर्ने,
४. राजस्व न्यायाधिकरण ऐनमा अनुसूची थप गरी राजस्व न्यायाधिकरणका अध्यक्ष र सदस्यले आफ्नो पदीय कार्य थालनी गर्नु अघि अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा सपथ ग्रहण गर्नु पर्ने व्यवस्था गर्ने,
५. राजस्व न्यायाधिकरणको अवहेलना गरेमा ट महिनासम्म कैद वा पाँच हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने,
६. आय कर, मूल्य अभिवृद्धि कर वा अन्तशुल्क निर्धारण गर्ने सम्बन्धी निर्णय उपर प्रशासकीय पुनरावलोकन गर्दा वा राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिँदा राख्नु पर्ने धरौटीमा एकरूपता कायम गर्न राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न विवाद रहित कर रकम बुभाई विवादित कर रकमको एक तिहाई रकम नगद धरौटी राख्नु पर्ने व्यवस्था राजस्व न्यायाधीकरण ऐनमा गर्ने,
७. राजस्व न्यायाधीकरणका सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था गर्ने,
८. नयाँ राजस्व न्यायाधिकरण सम्बन्धी नियमावलीको तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।

(ख) आर्थिक ऐन सम्बन्धमा

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८९ को उपधारा (१) मा “कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको तथा आर्थिक ऐन, २०६६ देखि नेपाल सरकारले गरेको दर बढाउन सक्ने समेतको प्रावधान रहँदै आएको सन्दर्भमा उक्त व्यवस्थाको वैधानिकतामाथि विभिन्न क्षेत्रबाट प्रश्न उठ्दै आइरहेको देखिन्छ ।

आर्थिक ऐनले कतिपय दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर नतिरेका व्यक्ति वा संस्थालाई जरीवाना छुट दिने वा कर छुट दिने जस्ता प्रावधान ल्याएको देखिन्छ । त्यस्ता प्रावधानले राजस्व

रकम बढाउन सक्ने मात्र नभई समयमा नै दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर नतिर्ने व्यक्ति वा संस्था पुरस्कृत हुने र समयमा नै तिर्ने व्यक्ति वा संस्था दण्डित हुने जस्तो अवस्था समेत सिर्जना हुने गरेको टिका टिप्पणीहरु समेत सुनिने गरेको छ ।

आर्थिक ऐनको व्यवस्था अनुरूप नेपाल सरकारले आर्थिक ऐन वा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम लगाइएको दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर आंशिक वा पूर्ण रुपमा छुट दिने सम्बन्धमा पटक पटक निर्णय गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ भने उक्त प्रावधान कार्यान्वयनका सम्बन्धमा विभिन्न समस्या, कठिनाई तथा जटिलता समेत उत्पन्न हुने गरेको तथा कतिपय अवस्थामा सो सम्बन्धमा नकारात्मक टिका टिप्पणी समेत हुने गरेको सुनिएको छ ।

आर्थिक ऐनले राजस्व तथा कर सम्बन्धी विभिन्न ऐनहरुलाई संशोधन गर्ने सन्दर्भमा एकै विषयका संशोधन हरेक वर्ष दोहोरिने गरेको साथै कतिपय प्रावधान संशोधन नगरी छोड्ने समेत गरिएकोले आर्थिक ऐनले संशोधन गरेका मूल ऐनका विभिन्न प्रावधानहरुको सन्दर्भमा अन्योलता कायम रहेको देखिन्छ ।

१. आर्थिक ऐनको बहाल रहने अवधि तथा उक्त ऐनले अन्य ऐनहरुलाई संशोधन गर्ने सम्बन्धमा एकरूपता कायम भएको नदेखिएकोले सो सम्बन्धमा नीतिगत स्पष्टता कायम हुनु पर्ने देखिन्छ ।

उल्लिखित समस्याहरुलाई सम्बोधन गर्न देहाय बमोजिम हुनु उपयुक्त हुने देखिन्छ

१. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८९ को उपधारा (१) मा “कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन” भन्ने व्यवस्था भएको तथा आर्थिक ऐन, २०६६ देखि नेपाल सरकारले करको दर बढाउन सक्ने समेतको प्रावधान रहँदै आएको सन्दर्भमा आर्थिक ऐनमा सरकारले करको दर बढाउन पाउने व्यवस्था राख्नु उपयुक्त नहुने ।
२. समयमा नै दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर तिर्ने व्यक्ति वा संस्था दण्डित हुने र नतिर्ने पुरस्कृत हुने जस्तो गरी दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर छुट दिने गरी कुनै प्रकारको प्रावधान आर्थिक ऐनमा समावेश गर्न उपयुक्त नहुने ।
३. नेपाल सरकारले आर्थिक ऐन वा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम लगाइएको दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर आंशिक वा पूर्ण रुपमा छुट दिन सक्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा हुने गरेको र सो का लागि पटक पटक निर्णय गर्ने अभ्यास रहेको सन्दर्भमा उक्त प्रावधान कार्यान्वयनका सम्बन्धमा विभिन्न समस्या, कठिनाई तथा जटिलता समेत उत्पन्न हुने गरेको तथा कतिपय अवस्थामा नकारात्मक टिका टिप्पणी समेत हुने गरेको सन्दर्भमा उक्त विषयलाई निराकरण गर्न देहाय बमोजिम गर्नु उपयुक्त हुने
 - (क) कुनै दस्तुर, शुल्क, महशुल र कर आंशिक वा पूर्ण रुपमा छुट दिँदा के कस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई वा के कस्ता वस्तु वा सेवालाई के कति परिमाणमा दिने हो आर्थिक ऐनको अनुसूचीमा नै स्पष्ट रुपमा तोक्ने व्यवस्था गर्ने,

- (ख) आर्थिक ऐनमा नतोकिएका व्यक्ति, संस्था, वस्तु वा सेवाको सन्दर्भमा दस्तुर, शुल्क, महशुल र करमा छुट दिने विषयलाई निरुत्साहित गर्दै दिने पर्ने भए नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि मात्र दिने व्यवस्था गर्ने,
- (ग) खण्ड (ख) बमोजिम दस्तुर, शुल्क, महसुल र कर छुट दिनु पर्ने अवस्थामा समेत पायल पिच्छे पटक पटक निर्णय गर्नुको सट्टा विषयगत रुपमा निर्णय गर्ने र छुट दिने व्यवस्था गर्ने,
- (घ) खण्ड (ख) बमोजिम दस्तुर, शुल्क, महसुल र कर छुट दिनु पर्ने अवस्थामा त्यस्तो छुट दिने निर्णय भएको मिति भन्दा पछि मात्र लागू हुने गरी मात्र निर्णय गरी छुट दिने व्यवस्था गर्ने ।
४. आर्थिक ऐनले राजस्व तथा कर सम्बन्धी विभिन्न ऐनहरूलाई संशोधन गर्ने गरेको तर त्यसरी गरिएको संशोधन सम्बन्धित मूल ऐनको रुपमा रहने नरहने सम्बन्धमा पर्याप्त ध्यान नदिई बारम्बार त्यस्ता संशोधनहरू हरेक वर्ष दोहोर्‍याउने तथा कतिपय प्रावधानहरू नदोहोर्‍याई छाडि दिने समेतको अभ्यास रहेको सन्दर्भमा आर्थिक ऐनले संशोधन गरेका मूल ऐनका विभिन्न प्रावधानहरूको सन्दर्भमा अन्योलता कायम रहेको देखिन्छ ।
५. आर्थिक ऐनले अन्य प्रचलित कानूनहरूलाई संशोधन गर्ने सन्दर्भमा देहायको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ
- (क) नेपाल सरकारको आर्थिक प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि सामान्यतया एक आर्थिक वर्षको लागि आर्थिक ऐन बन्ने भएकोले उक्त ऐनको प्रस्तावनामा उक्त ऐन जुन आर्थिक वर्षको लागि बनेको हो सो आर्थिक वर्ष स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्ने,
- (ख) आर्थिक ऐन सामान्यतया सरकारको एक आर्थिक वर्षको लागि तथा नेपाल सरकारको प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न जारी गरिने भएकोले दीर्घकालीन रुपमा असर पार्ने प्रकृतिका विषयलाई यस ऐनले संशोधन नगर्ने तथा राजस्व तथा करसँग सम्बन्धित बाहेक अन्य ऐनहरू पनि यस ऐनमार्फत संशोधन नगर्ने व्यवस्था गर्ने,
- (ग) आर्थिक ऐनले अन्य ऐनहरूलाई संशोधन गर्दा त्यस्तो संशोधनमार्फत सम्बन्धित मूल ऐन संशोधन हुने नै हुँदा हरेक वर्ष उही प्रावधानलाई बारम्बार दोहोर्‍याएर संशोधन गर्ने प्रचलनको अन्त्य गर्ने,
- (घ) खण्ड (ग) बमोजिम संशोधन गर्दा एक आर्थिक वर्षको लागि मात्र मूल ऐनको प्रावधानलाई संशोधन गरिएको भएमा सो आर्थिक ऐन बहाल नभए पछि मूल ऐनको प्रावधान स्वतः जागेको मानिने व्यवस्था आर्थिक ऐनको अन्तिम दफामा गर्ने,

(ड) आर्थिक ऐन बहाल रहने अवधि सोही आर्थिक वर्ष भरी मात्र हुने गरी स्पष्ट व्यवस्था गर्ने।

अनुसूची
(दफा संग सम्बन्धित)

शपथ ग्रहण

म सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु । ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपाली जनता, प्रचलित संविधान तथा अन्य कानून प्रति पूर्ण बपादार रही आपुले ग्रहण गरेको अध्यक्ष/सदस्य पदको जिम्मेवारी अदालतको स्वच्छता र मर्यादा विपरीत नहुने गरी इमान्दारी साथ पालना गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनाको सिलसिलमा आपुलाई ज्ञात हुन आएको कुरा प्रचलित कानून पालना गर्दा बाहेक म पदमा बहाल रहेको वा नरहेको कुनै पनि अवस्थामा प्रकट गर्ने छैन ।

मिति

हस्ताक्षर

अनुसूची-ट

राजस्व प्रशासन संरचनात्मक सुधार उपसमिति

१. संगठनात्मक संरचना

अर्थ मन्त्रालयको संगठन पुरानो र अपर्याप्त छ । आन्तरिक राजस्व संरचनामा कतिपय ठाउँमा Overlapping छ भने कतिपय आवश्यक ठाउँमा कार्यालय छैनन । भन्सार विभाग अन्तरगत अधिकृतमूलक संगठन हुन सकेन, महालेखा नियन्त्रक र अन्तर्गत कार्यबोभ र दरवन्दी समायोजन उपयुक्त छैन । राजस्व अनुसन्धानको कार्य संस्थागत हुन सकेको छैन । तालिम केन्द्र समेत परम्परागत सोचबाट अगाडी बढ्न सकेन ।

सुधारका लागि सुझाव

अर्थतन्त्रका विद्यमान जटिलताहरूसँग सपलतापूर्वक सामना गर्न, राजस्व वृद्धिको उच्च लक्ष्य हासिल गरिरहन, आर्थिक प्रकाशनमा स्वच्छता कायम गरी सार्वजनिक वित्तीय उत्तरदायित्व कायम गराउन अर्थ मन्त्रालय र अन्तर्गतको विद्यमान संगठनात्मक संरचनामा पुनरावलोकन गर्न आवश्यक देखिएको छ । निकट भविष्यमा संघिय संरचनामा जाँदा समेत खासै दायित्व वृद्धि नहुने गरी मूलतः देहायका विषयलाई मनन गरी संगठनको पुनः संरचना गर्नु पर्दछ

१. अर्थ मन्त्रालयमा एकमात्र सचिव रहने ।
२. म.ले.नि.का मा रहेको विशिष्ट श्रेणीको पद खारेज गर्ने र यसलाई Departent को Concept मा लैजाने र कोष विभागको रुपमा विकास गर्ने ।
३. आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूलाई करदाताको नजिक पुऱ्याउन संगठन विस्तार गर्ने र Overlapping भएका काठमाडौँ आ.रा.का. १,२ र ३ लाई खारेज गर्ने ।
४. भन्सार विभाग र अन्तरगतको संगठनलाई अधिकृतमूलक बनाउने गरी पुनः संरचना गर्ने ।
५. राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रलाई Revenue Acadey को रुपमा तालिम र अनुसन्धानको कार्यमा विशिष्टीकरण गर्ने र उपत्यका बाहिर लैजाने ।
६. राजस्व अनुसन्धान तथा सम्पत्ति सुद्धिकरण अनुसन्धानलाई छुट्टा छुट्टै विभाग बनाउने ।
७. आन्तरिक लेखा परीक्षणका लागि कोष विभागमा छुट्टै महाशाखा बनाई काम अगाडी बढाउने ।
८. ऋण व्यवस्थापनको कामका लागि छरितो र चुस्त संरचना भएको एउटा छुट्टै ऋण व्यवस्थापन विभाग खडा गर्ने ।

९. सानो र छरितो अन्तशुल्क विभाग खडा गर्न अध्ययन गर्ने ।

१०. स्थायी राजस्व बोर्डको व्यवस्था गर्ने ।

२. जनशक्ति व्यवस्थापन

कामको विशिष्टकरणसँगै काम गर्ने जनशक्तिको विशिष्टकरण हुन सकेन । राजस्व समूह भित्रै पनि छुट्टै छुट्टै विशिष्ट सीपको आवश्यकता देखिएको छ ।

सुधारका लागि सुझाव

हालको नेपाल प्रशासन सेवा अन्तर्गत राजस्व समूह र लेखा समूह सम्बन्धी अवधारणा अन्त्य गरी छुट्टै सार्वजनिक वित्त सेवा गठन गर्ने र यस सेवा अन्तर्गत देहाय बमोजिम ४ वटा समूह राख्ने

१. भन्सार समूह
२. कर समूह (Inland Revenue)
३. वित्तीय व्यवस्थापन समूह
४. आन्तरिक लेखा परीक्षण समूह

प्रत्येक समूहमा राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणी सम्मका पदहरूलाई समूहीकृत गर्ने र रा.प. प्रथम श्रेणी सम्मका पदहरूलाई सेवा भित्र आवद्ध गर्ने ।

३. कर्मचारी सरुवा प्रणाली

वर्तमान सरुवा व्यवस्थाबाट सरुवा गर्ने र सरुवा पाउने दुवै पक्ष सन्तुष्ट छैनन् । संगठनको आवश्यकताले भन्दा पनि व्यक्तिको आवश्यकताले प्रश्रय पाउने गरेको छ ।

सुधारका लागि सुझाव

विषय क्षेत्रगत रूपमा समूह गठन भै कार्यान्वयनमा आएपछि समूह भित्र मात्र सरुवा हुन्छ । नियमित सरुवालाई संगठनको हितमा प्रयोग गर्न आवश्यक छ । समूह भित्रै छुट्टै छुट्टै (आवश्यकतानुसार) सरुवा मापदण्ड बनाएर कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । एकै पटक २ वटा सरुवा सम्म गर्ने (हालको र २ वर्ष पछिको) काम तुरुन्त कार्यान्वयन गर्नुपर्छ ।

४. कार्यालयको भौतिक संरचना

कार्यालयको भौतिक संरचनाको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको छ, कार्यालयहरू भाडाको घरमा रहेका छन्, सेवा प्रवाहका दृष्टिले समेत अनुकूल छैनन्, कार्यालयमा आवश्यक हुने अन्य भौतिक वस्तुहरूको समेत अपर्याप्तता देखिएको छ-

सुधारका लागि सुझाव

१. आन्तरिक राजस्व, भन्सार, को.ले.नि.का का कार्यालय रहने स्थानमा आपनौ भवन निर्माणको लागि आगामी ३ वर्षलाई “भौतिक पूर्वाधार निर्माण अभियान” को रूपमा अगाडी बढाउने ।
२. कम्तिमा अब निर्माण हुने पूर्वाधारहरु सेवाग्राही मैत्री बनाउन र एकरूपता ल्याउन एकै प्रकारको नक्सा बनाई पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
३. छोटो भन्सारहरु पुर्नस्थापन गर्ने र भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने ।
४. अत्यावश्यक भौतिक सुविधाहरु- सवारी साधन लगायतका कुराहरु व्यवस्था गर्ने ।

५. कर्मचारी आचार संहिता

मन्त्रालय र विभागगत आचार संहिता रहेका छन्, तापनि त्यसको कार्यान्वयन पक्ष पितलो रहेको छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. हाल कार्यान्वयनमा रहेको कर्मचारी आचार संहितालाई परिमार्जन गर्ने ।
२. कर्मचारी आचार संहिता परिपालनमा अनुगमन गरिरहन विभागहरुमा जिम्मेवारी तोकेर १/१ वटा टोली परिचालन गर्ने ।
३. कार्यालय प्रमुखले आचार संहिता परिचालनको अनुगमन गरी विभागको टिमलाई निरन्तर रिपोर्टिङ गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४. आचार संहिता परिपालनको विषयलाई दण्ड र पुरस्कारको आधार बनाउने ।

६. प्रोत्साहन प्रणाली

कार्यालयहरुमा लागु गरिएको प्रोत्साहन प्रणालीले कार्य सम्पादनमा अत्यन्त सकारात्मक प्रभाव पारेको छ, यसलाई TQ मा समेत प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्न बाँकी छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. कार्यालयहरुको कार्य सम्पादनमा निरन्तर गुणस्तर वृद्धि गर्नका लागि प्रत्येक वर्ष Indicators पुनरावलोकन गर्न पर्ने ।
२. राजस्व संकलनको कार्यालयहरुमा मात्र होइन खर्च व्यवस्थापन र कोष प्रशासनमा समेत Performance Based Incentive Syste लागु गर्ने ।

३. मन्त्रालय र विभागहरु जहाँ Performance Based Incentive Plan छैन त्यहाँ जनशक्ति राख्न अत्यन्त कठिनाई भयो, तसर्थ आगामी वर्ष विभागहरुमा र अर्को वर्ष मन्त्रालयमा समेत लागु गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४. कार्यालयको कर्मचारीले पाउने कूल Incentive को ५ प्रतिशत रकमको कोष खडा गरी कामको Quality बढाउन र Iage Bulding मा खर्च गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

७. चुहावट नियन्त्रण र संगठनात्मक व्यवस्था

राजस्व चुहावट नियन्त्रणका लागि हालै नयाँ संगठनात्मक संरचना लागु भएको छ । यसको Full Fladge कार्यान्वयन हुन बाँकी छ, चुहावट नियन्त्रणका लागि प्रभावकारिता हासिल गर्नु पर्ने अवस्था छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. राजस्व अनुसन्धान र सम्पत्ति सुद्धिकरण अपराध हेर्ने छुट्टा छुट्टै २ वटा विभाग कायम गर्ने ।
२. राजस्व अनुसन्धान विभागले भन्सार विभाग र आन्तरिक राजस्व विभागको समन्वयमा बजार हस्तक्षेप वृद्धि गर्नु पर्ने ।
३. चुहावट नियन्त्रण सम्बन्धी कामको समेत वार्षिक र मासिक लक्ष्य तोकी काम गर्ने ।
४. राजस्व अनुसन्धान विभाग अर्न्तगतका कार्यालयहरु एकै ठाउँमा नराखि आवश्यकता अनुसार मुकाम खडा गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने र कार्यालयको बोर्ड नराख्ने ।
५. उक्त विभागले प्रयोग गर्ने गाडीहरु रातो प्लेट राख्ने व्यवस्था गर्ने ।

८. पाजिल दरवन्दी

श्रेणी विहिन पदहरु कार्यालय सहयोगी र ड्राइभर पदहरु पाजिल छन् । कम्प्युटर र टाइपिष्ट मात्र होइन राजपत्र अनंकित केही पदहरु समेत पाजिल छन् । दरवन्दी भन्दा बढी कर्मचारी हुने तर आवश्यकता अनुसार कर्मचारी नभएको अवस्था छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. हाल पाजिलमा रहेका कार्यालय सहयोगी र ह.स.चा. हरुलाई पद रिक्त रहेका अन्य मन्त्रालयमा सरुवा गरिदिन सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा अनुरोध गर्ने ।
२. पाजिल भनि सरुवा गरिएका कर्मचारीहरुलाई यस मन्त्रालयमा हाजिर नगराउने नीति लिने ।

३. रा.प. अर्नकित कम्प्यूटर अप्रेटर र टाइपिष्टहरु पनि पाजिल परेकाहरुलाई अन्यत्र मन्त्रालयमा रिक्त रहेसम्म सरुवा गरिदिन सा.प्र. मन्त्रालयमा अनुरोध गर्ने ।
४. राजस्व समूह तथा अन्य सेवा समूहका पाजिलका कर्मचारीहरुको पद समायोजन गर्ने र भविष्यमा पाजिलमा नपार्ने ।

९. पुल दरवन्दी

हाल भन्सार विभागमा १०० जना ना.सु. को दरवन्दी पुलमा रहेको छ, यसले ठूलो समस्या परेको छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. भन्सार विभाग अन्तर्गत आवश्यक ठाउँमा १०० जना ना.सु. को दरवन्दी समायोजन गर्ने ।
२. १०० जना सवै समायोजन हुन नसकेको हकमा हाल खरिदारस्तर नै प्रमुख हुने छोटी भन्सारको दरवन्दी गउनचबमभ गर्ने र समायोजन गर्ने ।
३. कुनै पनि विभागमा पुल दरवन्दीको कर्मचारी नराख्ने व्यवस्था कडाईका साथ पालन गर्ने ।

१०. सूचना प्रविधि व्यवस्थापन

सूचना प्रविधिको युगमा यसलाई प्रोत्साहन गरी IT Based Operation गरिएन भने पछाडी परिन्छ, तसर्थ यसमा विशेष रुपले अग्रसर हुनुपर्छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. हालसम्म प्रयोग भएका भविष्यमा प्रयोग हुने IT Opeation का साधन (Softwate, Hardware) को सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्न छुट्टा छुट्टै स्थानमा Central Data Server dfk{t Data Sefty को व्यवस्था गर्ने ।
२. मन्त्रालयहरुमा Central Server को व्यवस्था हुनुपर्ने ।
३. विभागहरुमा कम्तीमा कम्प्युटर शाखाको स्थापन गरी उपसचिव सरहको मातहतमा राख्ने ।
४. विभागहरुले मन्त्रालयमा Reporting को लागि Web Portal को व्यवस्था गर्ने ।
५. Central Server को लागि चाहिने भवन तथा अन्य पूर्वाधारहरु मन्त्रालयले दिने ।

६. मन्त्रालयमा सूचना प्रविधि महाशाखा स्थापना गरी चाहिने आवश्यक जनशक्ति तथा पूर्वाधारहरुको व्यवस्था गर्ने ।
७. विभाग वा मन्त्रालयमा नयाँ कर्मचारी आउँदा निकाय अन्तर्गतका Software Application हरुको तालीम दिई मात्र काममा लगाउने ।
८. समय सापेक्ष र दिगो बनाउन तालीमको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
९. सेवाग्राहीलाई IT Friendly बनाउन उनीहरूसँग अर्न्तब्रिया र Awareness गर्ने ।
१०. नियमित विद्युत व्यवस्थाका लागि जेनेरेटर व्यवस्था गर्ने ।
११. मन्त्रालय र विभागहरुबीच Broad Based Network को व्यवस्था गर्ने ।
१२. मन्त्रालय र विभाग अन्तर्गत भएका सबै Software हरु Web Based हुनुपर्ने ।

११. Online Service

Online Service को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सेवाग्राही समेत यसमा अभ्यस्त हुन जरुरी छ । तसर्थ यसतर्फ मन्त्रालयले प्रोत्साहन गर्न आवश्यक छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. Coputerised विल विजक जारी गर्न प्रोत्साहन गर्ने र यसरी जारी गर्नेलाई केही Tax Incentive दिने व्यवस्था गर्ने ।
२. सेवाग्राहीलाई Web Friendly बनाउन अभियान संचालन गर्ने ।
३. कर, अनुसन्धान र भन्सारसँग सम्बन्धी सबै कार्यालयको रेकर्डहरु सम्बन्धित विभागहरुले एकआपसमा Share गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४. IT सम्बन्धी तालिमको कार्यब्रमहरु संचालन गर्ने ।

१२. केन्द्रिय राजस्व बोर्ड

विगत भण्डै १ दशकदेखि चर्चामा रहेको केन्द्रिय राजस्व बोर्ड हालसम्म गठन हुन सकेको छैन । प्रतिवेदन तथा ऐनको मस्यौदा समेत तयार भएको अवस्था छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. छुट्टै स्वायत्त प्रकृतिको केन्द्रिय राजस्व बोर्ड गठन गरी काम अगाडी बढाउनु पर्ने ।

१३. **मन्त्रालयको संरचना**

मन्त्रालयको संगठन पुन संरचना गर्न O & Survey गरी प्रतिवेदन सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाइ सकिएको अवस्था छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. मन्त्रालयको O & Survey लाई स्वीकृतिको लागि मं.प. मा पेश गरी स्वीकृत तत्काल गराउनु पर्ने ।
२. नयाँ परिस्थिति अनुरूप समग्र मन्त्रालयको संरचना माथि शिर्षक १ मा उल्लेखित आधार समेतमा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

१४. **गुनासो व्यवस्थापन**

मन्त्रालय र अन्तर्गत सेवाग्राही तथा करदाताहरु तथा आम नेपाली नागरिकहरुका गुनासाहरु व्यवस्थापन तथा सुनुवाई गर्न Focal Unit हरु व्यवस्थापन गर्न सकिएको अवस्था छैन ।

सुधारका लागि सुझाव

१. मन्त्रालयको अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखालाई सेवाग्राहीको गुनासो सुनुवाई तथा व्यवस्थापनको inisterial Focal Division को रुपमा विकास गर्ने ।
२. विभागका अनुगमन तथा मूल्यांकन शाखाहरुलाई गुनासो व्यवस्थापनको Focal Branch को रुपमा विकास गरी गुनासाहरु व्यवस्थापनको कार्यलाई प्रभावकारिता दिने ।

१५. **छोटी भन्सार कार्यालयहरु**

विगत द्वन्दको समयमा वन्द हुन पुगेका देशभरका विभिन्न छोटी भन्सार कार्यालयहरु पुन सुचारु हुन सकेका छैन । संचालनमा रहेका छोटी भन्सार कार्यालयहरु कर्मचारी समेतको अभाव छ । पूर्वाधारहरु ध्वस्त अवस्थामा छन् ।

सुधारका लागि सुझाव

१. सबै छोटी भन्सार कार्यालयहरुको भवन लगायत भौतिक पूर्वाधारहरु मर्मत सम्भार र पुननिर्माण गर्ने ।
२. सबै भन्सार हुलाकहरुलाई Operation मा ल्याउने ।
३. छोटी भन्सारहरुमा आवश्यकता अनुसार कर्मचारी खटाउने र आवश्यक भए विभागको पुलमा रहेका कर्मचारीहरुलाई समेत परिचालन गर्ने ।

१६. को.ले.नि.का. हरुको सुदृढिकरण

को.ले.नि.का. हरु Understaffing and Undercapacity मा कार्यरत छन् । TSA लागु भएका को.ले.नि.का मा भौतिक पूर्वाधार (गाडी, भवन तथा अन्य) को अपर्याप्तता छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. आप्ना भवन नभएका को.ले.नि.का. हरुमा चरणवद्ध रुपमा भवन निर्माण गर्ने ।
२. को.ले.नि.का. हरुमा TSA लागु भै सकेको वर्तमान परिस्थितिमा संगठन तथा दरवन्दीको पुन संरचना गर्ने ।
३. न्यूनतम Logistic सुविधाहरुका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने ।

१७. कर्मचारी तालिम तथा विकास

कर्मचारीहरुलाई निरन्तर तालिमको माध्यमबाट क्षमता विस्तार गर्नुपर्नेमा तालिम केन्द्रको क्षमता लगायतका कारणले त्यस्तो हुन सकेको छैन । विभिन्न मुलुकहरुको सम्बन्धित क्षेत्रको अनुभवको आदान प्रदान पनि अपरिहार्य देखिन्छ ।

सुधारका लागि सुझाव

१. राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रको क्षमता विस्तार गरी सुदृढिकरण गर्ने ।
२. छोटो अवधिको घुम्टि तालिमहरु संचालन गर्ने ।
३. राजस्व प्रशासनका क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्ने निकायको रुपमा (Research Institute) विकास गर्ने ।
४. राजस्व र खर्च व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका ख्याति प्राप्त Institutes मा निरन्तर रुपमा तालिममा पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
५. कर, खर्च व्यवस्थापन र आन्तरिक लेखा परीक्षण विषयमा विदेशी विश्वविद्यालयहरुमा aster Degree अध्ययनका लागि पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
६. हाम्रो जस्तो अवस्था भएका र अन्य विकसित मुलुकको अध्ययन, अवलोकन, भ्रमणद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने काममा लगानी गर्न आवश्यक छ ।

अनुसूची-ठ
उर्जा संकट निवारण उपसमिति

उर्जा संकट निवारण उपसमितिबाट तयार गरिएको उर्जा क्षेत्रमा सम्बोधन हुनु पर्ने सुझावहरू

१. उर्जा संकट निवारण उपसमिति

आ.व. २०६८/०६ ९ को बजेट तयार गर्ने सिलसिलामा राजश्व परामर्श समितिको मिति २०६७/२०१६ को बैठकबाट विभिन्न विज्ञ, उद्यमी, व्यवसायी तथा प्रत्यक्ष सरोकार भएका समाजका विभिन्न क्षेत्रका प्रतिनिधि सम्मिलित टोलीबाट सुझावसंकलन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न उर्जा संकट निवारण उपसमिति गठन गरिएको छ । उक्त उपसमितिको संरचना तथा कार्यक्षेत्र निम्न बमोजिम रहेको छ;

१.१ उर्जा संकट निवारण उपसमितिको संरचना

- | | | |
|-----|--|-------------|
| १. | सहसचिव श्री श्रीरञ्जन लाकौल, उर्जा मन्त्रालय | - संयोजक |
| २. | उपमहानिर्देशक श्री अंगीरा आचार्य, विद्युत विकास विभाग | - उप-संयोजक |
| ३. | उपसचिव श्री गंगाप्रसाद शर्मा, राजस्व महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय | - सदस्य |
| ४. | उपसचिव श्री सागर आचार्य, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय | - सदस्य |
| ५. | उपसचिव श्री सञ्जय ढुंगेल, जल तथा उर्जा आयोगको सचिवालय | - सदस्य |
| ६. | श्री राम प्रसाद धिताल, वरिष्ठ उर्जा अधिकृत, वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र- | सदस्य |
| ७. | उप-कार्यकारी निर्देशक श्री सुरेश अग्रवाल, नेपाल आयल निगम | - सदस्य |
| ८. | निर्देशक श्री सुरेन्द्र राजभण्डारी, नेपाल विद्युत प्राधिकरण | - सदस्य |
| ९. | नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ (अनुपस्थित) | - सदस्य |
| १०. | श्री सुवर्ण दास श्रेष्ठ, अध्यक्ष, स्वतन्त्र उर्जा उत्पादक संघ, नेपाल | - सदस्य |
| ११. | श्री कृष्ण आचार्य, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन | - सदस्य |
| १२. | श्री गुरु न्यौपाने, नेपाल उद्योग परिसंघ | - सदस्य |
| १३. | श्री राष्ट्र भूषण चाकुबजी, नेपाल चेम्बर अप कमर्स | - सदस्य |
| १४. | श्री हरि बैरागी दाहाल, अध्यक्ष, साना जलविद्युत विकास संघ, नेपाल | - सदस्य |
| १५. | श्री विकास थापा, पत्रकार | - सदस्य |

१६. उपसचिव (प्रा.) श्री कल्प मोहन सोती, उर्जा मन्त्रालय - सदस्य-
सचिव

१.२ उपसमितिको कार्यक्षेत्र

विद्यमान उर्जा संकट समाधानका लागि अपनाउनु पर्ने अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन नीति, आर्थिक ऐन तथा राजस्व सम्बन्धी अन्य ऐन, नियमहरूमा यस विषयमा गर्नु पर्ने सम्बोधन लगायतका विषय र जलविद्युत, वैकल्पिक उर्जा (सौर्य उर्जा, गोवर ग्याँस, बायो उर्जा, वायु उर्जा, जैविक इन्धन, थर्मलप्लान्ट आदि), विद्युत प्रसारण लाइन, उर्जा उत्पादन, प्रसारण, वितरण आदिका सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने नीतिगत व्यवस्थाका सम्बन्धमा व्यवहारिक र कार्यान्वयन योग्य सुझावदिने ।

१.२.१ उपसमितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

- उपसमितिलाई तोकिएको कार्य क्षेत्र समेतलाई ध्यानमा राखी नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको आर्थिक नीतिको आधारमा उपयुक्त र व्यवहारिक कर प्रणाली विकास गर्न सुझावदिनु पर्नेछ ।
- राजस्व प्रशासन तथा अन्य सम्बन्धित आर्थिक क्षेत्रहरूको ऐन कानूनमा गरिनु पर्ने परिमार्जनको विषयमा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त सुझावसमेतको आधारमा समितिमा सुझावपेश गर्नु पर्नेछ ।
- कर, भन्सार, अन्तशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि कर र गैर करका दरहरू अध्ययन गरी परिमार्जनको लागि सिपारिश गर्ने । त्यसरी करका दरहरू सिपारिश गर्दा एउटा करको अर्को कर बीचको अन्तर सम्बन्ध समेतलाई हेरी सुझावदिनु पर्नेछ ।
- नयाँ कर लागु गर्ने तथा कुनै खारेज गर्नुपर्ने करहरू भएमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, उद्योगी, व्यापारीहरूसँग समेत छलपल गरी सुझावदिनु पर्नेछ ।
- करको दायरा विस्तार, करका दर, छुट, कर सम्भौता, राजस्व संकलनको योजना तथा प्रेक्षपण र राजस्व परिचालन आदि कार्यको मूल्यांकन गरी सुझावदिनु पर्नेछ ।

१.३ सुझावसंकलन, विश्लेषण तथा प्रतिवेदन तयारी

उपसमितिको कार्य सम्पन्न गर्न गठित उपसमिति सदस्यहरूबीच सुझावसंकलन तथा वृहत् छलपल गरी आवश्यक लिखित राय सुझावसमेत प्राप्त गरी मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरिएको र सो मा समेत अध्ययन तथा वृहत् छलपल गरी अन्तिम रूप प्रदान गरी मूल समितिमा पेश गरिएको छ ।

२. उर्जा संकट निवारण उपसमितिको प्रतिवेदन

२.१ पृष्ठभूमि

उर्जा देश विकासको एक महत्वपूर्ण पूर्वाधार हो । उद्योगधन्दा, व्यापार व्यवसाय सञ्चालन तथा घरायसी काम आदि सबै क्षेत्रका लागि उर्जाको आवश्यकता पर्ने नै हुन्छ ।

नेपालमा जलविद्युत शक्ति उत्पादन गर्न सक्ने सम्भावना प्रचुर भए पनि पुँजी तथा लगानीको अभाव, लगानी गर्ने वातावरण तथा नीति नियम आदिको अस्पष्टताको कारणले हालसम्म अत्यन्त न्यून मात्र जलविद्युत उत्पादन हुन सकेको छ ।

यस क्षेत्रमा निजी लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न सरकारले जलविद्युत विकास नीति, २०४९ र विद्युत ऐन, २०४९ ल्याए पछि निजी क्षेत्रबाट केही योजनाहरू सम्पन्न भएका छन् । तर देशको जनआन्दोलन-दोस्रो को अधि र पछिको राजनैतिक संक्रमणको अवस्थाहरूले गर्दा गत एक दशकको अवधिमा उल्लेखनीय रूपमा जलविद्युत आयोजनाहरू निर्माण हुन सकेनन् । अर्कोतिर निरन्तर बढ्दै जाने मागलाई निर्माण भएका केही योजनाहरूले थग्न नसकेपछि हाल लोडसेडिङको भयावह स्थितिबाट राष्ट्र गुजरी रहेको अवस्था छ ।

तीन वर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४/६५ - २०६६/६७), जलविद्युत विकास नीति २०५८ र राष्ट्रिय जल योजना २०६२ ले निजी क्षेत्र र सरकारी क्षेत्रको संयुक्त वा एकल प्रयासबाट जल विद्युतलाई निर्यातयोग्य वस्तुको रूपमा विकास गर्दै लैजाने र कम लागतमा गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराई विद्युतको विस्तार ग्रामीण क्षेत्रसम्म पुऱ्याउने कार्यलाई निरन्तरता दिने दीर्घकालिन सोच र उद्देश्य राखेको भए तापनि हाल आन्तरिक आपूर्ति नै पुऱ्याउन सकिरहेको अवस्था छैन । अहिलेसम्म २१०० गाविसहरूमा मात्र विद्युत सविधा पुगेको र ४८.५ प्रतिशत जनताको मात्र विद्युतमा पहुँच रहेको देखिन्छ ।

एकातिर जलविद्युतको स्रोत खेर गइराखेको छ भने अर्कोतिर ८४.४ प्रतिशत उर्जाको माग परम्परागत स्रोत (दाउरा, कृषिजन्य अवशेष र पशुजन्य अवशेष) बाट नै पूर्ति भइरहेको छ । जसको कारण दिन प्रतिदिन वन विनाश भइरहेको छ तथा यस किसिमका उर्जा प्रयोगका कारण आम जनताले असुविधा समेत व्यहोर्नु परेको छ । त्यसको अतिरिक्त नेपालले वार्षिक रु. ८० अर्बभन्दा माथिको पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्ति गरिरहेको छ ।

नेपालमा वैकल्पिक उर्जाहरूको सम्भावना प्रचुर मात्रामा रहेको छ । वैकल्पिक उर्जाका स्रोतहरूबाट विद्युत लगायत अन्य उर्जा उत्पादन गर्न कम समय लाग्दछ । उर्जा प्रयोग हुने स्थानमा नै उत्पादन गर्न सकिने हुँदा यसलाई विकेन्द्रित उर्जा पनि भन्ने गरिन्छ । नेपालमा राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइन पुग्न नसकेका ग्रामीण क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक उर्जामध्ये सौर्य उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाबाट विद्युत उत्पादन गरी विद्युत सेवा पुऱ्याइएको छ ।

देशमा उपलब्ध अन्य वैकल्पिक उर्जाका स्रोतहरू जस्तै जैविक वायोग्याँस, वायु, सौर्य, भू-तापीय आदिको दोहन गर्ने सन्दर्भमा वायोग्याँसबाट उर्जा उत्पादनले सन्तोषजनक प्रगति गरिरहेको छ भने दुर्गम ग्रामीण भेकमा सौर्य उर्जाबाट बत्ती बाल्ने प्रयोजनको ग्राह्यस्थ माग पुरा गर्ने सन्दर्भमा आशातीत सफलता प्राप्त भइरहेको छ । वैकल्पिक उर्जाका अन्य स्रोतहरूको उपयोग सन्दर्भमा भने उत्साहजनक थालनी गर्न सकिएको छैन ।

२.२ उर्जा क्षेत्रको वर्तमान अवस्था

२.२.१ विद्युत उर्जा

देशको आ.व. २०६६/६७ को कुल उर्जा खपत ९९.१ लाख टन तेल बराबर (४२७ करोड गोगाजुल) बराबर रह्यो । उक्त उर्जाको आपूर्ति करिब ८४ प्रतिशत परम्परागत स्रोतबाट भयो भने करिब १५ प्रतिशत व्यापारिक स्रोत र १ प्रतिशतभन्दा कम वैकल्पिक उर्जा स्रोतबाट भयो ।

राष्ट्रिय विद्युत प्रणालीमा विद्युत उर्जा माग र आपूर्ति सन्तुलन विग्रन गई विगत केही वर्षहरूदेखि देशले लोडसेडिङको मार खेप्नु परिरहेको छ । वर्तमान समयमा राष्ट्रिय प्रसारण ग्रिडमा आबद्ध जलविद्युत उत्पादनको जडित क्षमता ६४३ मेगावाट रहेको छ । तापीय विद्युत उत्पादनसहित राष्ट्रिय प्रसारण ग्रिडमा आबद्ध विद्युतको जडित क्षमता ६९६.४ मेगावाट छ । जलविद्युत उत्पादनको जडित क्षमता ६४३ मेगावाट भए पनि हिउँदको सुख्खायाममा नदीहरूमा जलस्तर घट्न गई २७२ मेगावाट मात्र रहन्छ भने २०६७ सालको सुख्खायाममा विद्युतको उच्चतम माग ९८० मेगावाट हुन गएको छ । यसरी माग र आपूर्तिबीच असन्तुलन कायम हुन गएकोले विगत केही वर्षदेखि लोडसेडिङ हुँदै आएको र २०६७ सालको उच्चतम लोडसेडिङ १४ घण्टा प्रतिदिन हुन गएको छ ।

२०६७ को पागुन महिनामा औसत दैनिक विद्युत उर्जा माग १३.६४ गोगावाट घण्टा रह्यो भने आपूर्ति ८.३० गोगावाट घण्टा मात्र हुन गई ६.५४ गोगावाट घण्टा उर्जा आपूर्ति न्यून भई दैनिक १४ घण्टा लोडसेडिङ हुन गएको छ ।

आ.व. ० ६७६८ मा अधिकतम लोडसेडिङलाई दिनको १४ घण्टाभन्दा बढी हुन नदिन अथक प्रयास गरिएको छ । तत्कालै केही उपाय नगर्ने हो भने आगामी सुख्खायाममा हुन सक्ने अधिकतम लोडसेडिङ २० घण्टासम्म पुग्न सक्ने अनुमान छ । आगामी वर्षको सुख्खायाममा १७ घण्टाभन्दा कम लोडसेडिङको अवस्था सिर्जना गर्न उत्पादनको वैकल्पिक व्यवस्था विना सम्भव देखिँदैन ।

२.२.२ पेट्रोलियम पदार्थको खपत

देशमा पेट्रोलियम पदार्थको खपतमा अत्यधिक वृद्धि हुँदै गइरहेको छ । आ.व. ० ६५।६६ देखि हालसम्मको खपतको विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । पेट्रोलियम पदार्थबाट प्राप्त भएको राजश्व विवरण समेत सोही तालिकामा संलग्न छ ।

पेट्रोलियम पदार्थको खपत र यसबाट संकलन गरिएको राजश्व

रु. हजारमा

| विवरण राजश्वको | २०६५।६६ | | २०६६।६७ | | ० ६७ चैत्र मसान्तसम्म | |
|-------------------|-----------------|------------|-----------------|-------------|-----------------------|-------------|
| | खपत (कि.लि.) | जम्मा रु. | खपत (कि.लि.) | जम्मा | खपत (कि.लि.) | जम्मा रु. |
| पेट्रोल | १२,४१,६९ | ३,३४,१५,६८ | १६,२२,७६ | ४,३०,५९,९६ | १४,०६,७७ | ४,००,१३,२१ |
| डिजेल | ४६,६४,६८ | ४,६२,६७,७९ | ६१,२५,०५ | ६,१७,९०,७७ | ४७,६७,५५ | ५,४९,५५,८४ |
| मट्टितेल | ७,००,८९ | ११,१५,२८ | ५,५७,८२ | ११,४३,९५ | ३,६६,२८ | ७,४७,८२ |
| हवाई इन्धन | ६,८९,३५ | २७,९९,४४ | ८,२६,३१ | २६,०८,३५ | ७,६८,८४ | २६,०३,६७ |
| एल.पि.स्योस | ११,५८,१३ | १,२२,६७,९६ | १४,११,७१ | १,५९,८५,८९ | ११,६९,३९ | १,४६,५८,५४ |
| वार्षिक राजस्व | ८४,५४,७४ | ९,५८,६६,१७ | १,०५,४३,६५ | १२,४५,८८,९५ | ८४,७८,८४ | ११,२९,७९,०९ |

२.२.३ वैकल्पिक उर्जा (सौर्य उर्जा)

ग्रामीण विद्युतीकरणमा सौर्य उर्जाले हालका वर्षहरुमा सशक्त रुपमा योगदान गर्दै आएको छ । “सौर्य-गृह” एकाईले ग्रामीण भेकमा छरिएर रहेका घरहरुमा बत्ती बाल्ने प्रयोजन सपल रुपमा प्रयोग भइरहेको छ । देशको भौगोलिक तथा मौसमी अवस्थाको कारणले गर्दा सौर्य उर्जाको सम्भावना अत्यधिक रहेको छ । पोटा भोल्टेक व्यवस्थाबाट ग्रामीण घरधुरी मात्र नभई दुरसञ्चार सेवा जस्ता क्षेत्रमा समेत यसको अत्यधिक प्रयोग हुन थालेको छ । आ.व. २०६५।६६ सम्मको अन्तमा देशको ७३ वटा जिल्लामा यसको प्रयोग भइसकेको र कुल १,८५,०१७ घर धुरीमा “सौर्य-गृह” एकाईको स्थापना भई कुल ५.१७ मेगावाट बराबरको क्षमता प्रयोगमा रहेको छ ।

३.१ उर्जा क्षेत्रका समस्याहरु

उर्जाका स्रोतहरुमध्ये विद्युत उर्जा, वैकल्पिक उर्जा (सौर्य, वायोग्याँस) तथा पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्ति सन्दर्भमा मात्र विवेचना सीमित गरिएको छ । परम्परागत उर्जा स्रोत तथा अन्य वैकल्पिक उर्जा स्रोतहरुको यहाँ विवेचना गरिएको छैन ।

३.१.१ जलविद्युत क्षेत्रमा देखिएका सैद्धान्तिक तथा नीतिगत समस्याहरु

१. लगानीमैत्री वातावरणको अभाव
२. स्थानीय जनताका असान्दर्भिक माग तथा चाहना
३. जलविद्युत आयोजनाहरु तथा यसका प्रबर्द्धकहरुलाई सुरक्षा प्रत्याभूति गर्न नसक्नु
४. लगानीकर्ताहरुबाट (संत्रमणकालको अवस्थाले) लगानी निर्णयमा ढीलाई
५. सरकारबाट प्रदान हुनुपर्ने सहयोग चुस्त रुपमा प्रदान हुन नसक्नु
६. आवश्यक विस्पोटक पदार्थको सुलभ आपूर्ति तथा सरल व्यवस्थापन हुन नसक्नु
७. आयोजना स्थल पुग्ने प्रवेश मार्गको न्यूनतम विकास
८. जलविद्युत विकास गर्न पर्याप्त अनुभवी प्राविधिक जनशक्तिको कमी
९. आयोजना सम्भौता मार्पत् विदेशी लगानीकर्तालाई नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने सुविधा तथा लाभ/जोखिमको बाँडपाँडबारे स्पष्टता नहुनु
१०. उपयुक्त क्षमताको प्रसारण लाइनको निर्माण नहुनु
११. वन क्षेत्रको जग्गा प्राप्त गर्न सहज नहुनु

३.१.२ जलविद्युत क्षेत्रका कार्यगत समस्याहरु

१. विद्युत खरिद बित्री दरको कारण बैंकको ब्याज दर अनुरूप आयोजनाको प्रतिपल अनुकूल नहुँदा बैंकहरु ऋण लगानी गर्न उत्साहित नहुनु
२. बैंकहरुको तरलतामा कमी रहेकोले यथेष्ट लगानी उपलब्ध नहुनु
३. विद्युत संकटमा कमी ल्याउने गरी सम्पन्न हुने आयोजनाहरुलाई थप प्रोत्साहन नहुनु
४. केही प्रबर्द्धकहरुमा अनुमति पत्र लिने तर लगानी गर्न प्रोत्साहित नहुने प्रवृत्ति रहनु
५. आयोजना निर्माण गर्दा हुने राजनैतिक, प्रशासनिक, सामाजिक समस्याहरु सुल्भाउने प्रभावकारी संयन्त्र नहुनु

३.१.३ पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्तिमा देखिएका समस्याहरु

१. माग वृद्धि र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा हुने पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा हुने उतार चढाव
२. पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादक मुलुकमा भएका उथलपुथलको कारण हुने कच्चा पदार्थको आपूर्तिमा हुने उतार चढाव
३. यथेष्ट तेल भण्डारण क्षमता वृद्धि गर्न नसक्नु
४. बित्री मूल्य र खरीद मूल्यमा समाञ्जस्य नहुनु
५. निगमसँग सम्बद्ध डिलरहरु तथा ढुवानीकर्ताहरुबाट प्रस्तुत हुने विभिन्न माग र व्यवधानका कारणले गर्दा आपूर्तिमा हुन जाने समस्या
६. पेट्रोलियम पदार्थको आयात, निर्यात तथा भण्डारणको नियमन गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था नहुनु
७. स्वतह बित्री मूल्य निर्धारण गर्ने व्यवस्था नहुनु र कच्चा तेलको खरिद/बित्री दर तलमाथि हुँदा त्रियाशील गर्न सकिने Price Stablisation Fund नहुनु
८. निगमका डिपोहरु समय सापेक्ष अनुरूप आधुनिकीकरण गर्न नसकिनु

४.१ उर्जा क्षेत्रमा सम्बोधन हुनु पर्ने सुझावहरु

४.१.१ जलविद्युत क्षेत्रको विकासको लागि गर्नु पर्ने नीतिगत सुधारहरू

- राजनैतिक स्तरमा जलविद्युत विकास सन्दर्भमा एकीकृत अवधारणा प्रस्ट हुनु पर्ने
- विद्युत ऐन तथा विद्युत नियमन आयोगको प्रस्तावित ऐनहरू सन्दर्भमा तुरुन्त निर्णय हुनु पर्ने
- देशमा पूर्वाधारमा लगानीमैत्री वातावरण कायम गरिनु पर्ने
- देशमा शांति-सुरक्षा स्थितिमा सुधार गरी लगानीकर्तालाई सुरक्षित वातावरण तथा नेपाल सरकारबाट प्रदान हुने सुविधा र लाभ/जोखिमको बाँडपाँडको स्पष्ट प्रत्याभूति दिनु पर्ने
- जलविद्युतलाई प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र घोषणा गरी जलविद्युतसँग जोडिएका हरेक सेवा, सुविधा सोही अनुरूप प्रदान गरिनु पर्ने
- नेपाल विद्युत प्राधिकरणको संस्थागत सुधार तथा वित्तीय सुधारको लागि नेपाल सरकारबाट गठन भएका टोलीहरूको सुझावकार्यान्वयन गर्नु पर्ने
- ILO 69 सन्दर्भमा आवश्यक नीति, ऐन, नियमावली तयार गरी स्रोतको स्वामित्व सन्दर्भमा निक्कै हुनु पर्ने
- विद्युत महसुल समायोजन हुन आवश्यक व्यवस्था मिलाउने

४.१.२ पेट्रोलियम पदार्थको सहज आपूर्तिको लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू

- पेट्रोलियम पदार्थ नियमनकारी ऐनको व्यवस्था हुनु पर्ने
- रक्सौल डिपोदेखि अमलेखगन्जसम्म पाइपलाइन निर्माण गर्नु पर्ने
- अधिकार सम्पन्न मूल्य समायोजन गर्ने संयन्त्र खडा गर्ने
- पेट्रोलियम आयातको खर्च न्यूनीकरण र आपूर्तिका अन्य विकल्प खोजी गर्ने
- सार्वजनिक यातायातलाई प्रभावकारी गर्ने

४.१.३ जलविद्युत क्षेत्रको विकासको लागि आगामी आ.व.को बजेटबाट निम्न सुविधा प्रदान हुनु पर्ने

- जलविद्युत आयोजनाको निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने उपकरण/पार्टपूर्जामा हाल भएको भन्सार सहूलियत तथा मूल्य अभिवृद्धि करको छुटलाई निरन्तरता दिई अन्य सामाग्रीहरु (सिमेन्ट तथा छड) मा प्रति मेगावाट तोकिएको दरमा नबढ्ने गरी सहूलियत प्रदान गरिनु पर्ने । सो सहूलियत हाइड्रो मेकानिकल उपकरणमा प्रयोग हुने स्टीलका पाता र सुरक्षा सामानहरु (Safety Equipent) मा समेत प्रदान हुनु पर्ने
- नेपालभित्र पेनस्टक निर्माण गराइँदा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर पित्ता दिने
- जलविद्युत आयोजनामा विदेशी परामर्श दातृको सेवा प्राप्त गर्दा दोहरो कर प्रणालीको अन्त गरिनु पर्ने
- २०७२ साल पौष १ गते भित्र सञ्चालनमा आउने सम्पूर्ण विद्युत आयोजनाहरुलाई प्रचलनमा आएको मितिले ५ वर्षसम्म प्रचलित विद्युत खरिद दरमा २० प्रतिशत थप दिने
- जलविद्युत आयोजनालाई सञ्चालनमा आएको आ.व. देखि दश वर्षसम्मको अवधिमा आयकर पूर्ण रुपमा छुट दिने र तत्पश्चात् ५ वर्षको लागि ५०% छुट दिने
- समय सापेक्ष रुपमा विद्युत खरिद-बित्री दर पुनमूल्यांकन हुनु पर्ने
- वित्तीय क्षेत्रमा आवश्यक सुधार गरी जलविद्युत क्षेत्रमा ऋण लगानीको उपलब्धता तथा ब्याज दर सहज गर्ने वातावरण तयार गर्ने
- सार्वजनिक क्षेत्रबाट विद्युत प्रसारण आयोजनाहरुलाई द्रुततम गतिमा निर्माण गर्न आवश्यक आर्थिक व्यवस्था गर्ने
- विद्युत उत्पादनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न “विद्युत उत्पादन लगानी कोष” को स्थापना गर्ने
- विद्युत लोडसेडिङको चरम अवस्थालाई दृष्टिगत गरी अल्पकालको लागि लोड सेन्टरहरुमा केही मध्यम साइजका डिजेल प्लान्ट (तापीय विद्युत) जडान गर्ने । उक्त जडित तापीय केन्द्रहरुलाई भविष्यमा जगेडा क्षमता (Stand by capacity) को रुपमा राख्ने
- जलाशययुक्त तथा वृहत आयोजनामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गर्ने

- हाल बत्तिको लागि ग्रामीण तथा केही मात्रामा शहरी क्षेत्रमा समेत Inefficient चीम प्रयोग भइरहेको हुनाले यसको प्रयोगलाई हटाउन सचेतना कार्यत्रम सञ्चालन हुनु पर्ने

४.१.४ वैकल्पिक उर्जा (सौर्य उर्जा) को प्रबर्द्धनको लागि गर्नुपर्ने कार्यहरु

- हाल शहरी क्षेत्रमा लोडसेडिङ भएको बेला अधिकांश घरहरुले ब्याट्री/इन्भर्टरको प्रयोग गरेको र विद्युत आएको समयमा ब्याट्री समेत चार्ज गर्ने हुँदा विद्युत खपत बढिरहेको परिप्रेक्ष्यमा ब्याट्रीलाई सौर्य उर्जाबाट चार्ज गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- १० कि.वा. क्षमताभन्दा बढी क्षमताको सोलार जडान गरी राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोड्न चाहेमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले उचित मूल्यमा विद्युत खरिद गरिदिनु पर्ने ।
- कुनै निजी व्यक्ति वा संस्थाले कम्तिमा १ मेगावाट क्षमताभन्दा बढीको सौर्य उर्जा प्लान्ट जडान गरी विद्युत वितरण गर्न चाहेमा सरकारले यथोचित रुपमा सार्वजनिक जग्गा नियमानुसार उपलब्ध गराउने र बैंक मार्पत् ऋण सरलीकरणको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- वित्तीय संस्थाहरुको कुल लगानीमध्ये ग्रामीण ग्रीड नपुगेको क्षेत्रमा यथोचित लगानी सौर्य उर्जा क्षेत्रमा लगाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा वैकल्पिक उर्जा मार्पत् विद्युत उत्पादनको लागि चत्रिय उर्जा कोषको स्थापना गर्ने र यसबाट अनुदान तथा सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउने ।

अनुसूची-ड

विभिन्न संघ/संस्थाहरूसंग छलफल तथा अन्तरक्रियाको क्रममा प्राप्त भएका सुभावहरु

(१) नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघको सुभाव

पृष्ठभूमि :

विगत केहि वर्षदेखि बजेट तयारीको सन्दर्भमा सरकारबाट निजी क्षेत्रसंगको सहकार्यको रूपमा विभिन्न वस्तुगत संघहरु, क्षेत्रियस्तरमा गोष्ठी,जिल्ला/नगर उद्योग वाणिज्य संघहरूसंग छलफल तथा राय सुभाव संकलन गर्ने परम्परा बसालेको छ। यो प्रयास तथा पहललाई निजी क्षेत्रले सकारात्मक रूपमा लिएको छ। नीति निर्माण तथा कार्यान्वयन तहमा समेत यहि अवधारणा लागु हुने अपेक्षा तथा विश्वास निजी क्षेत्रले लिएको छ।

निजी क्षेत्रले राजस्वका दर बढाउने घटाउने मात्र सुभाव प्रस्तुत नगरी समष्टिगत आर्थिक क्षेत्र लगानी मैत्री वातावरण, जलश्रोत, कृषि क्षेत्रको व्यवसायिकरण, पर्यटन, राजस्व परिचालन, सामाजिक सुरक्षा भौतिक पूर्वाधार लगायत समग्र आर्थिक क्षेत्रको सुधारका लागि सुभाव तयार गरी प्रस्तुत गरिएको छ।

निजी क्षेत्रबाट दिइने सुभावहरु उद्योगी व्यवसायीहरुको लागि मात्र नभई बृहत्तर राष्ट्रिय हित र आर्थिक विकासका लागि हो भन्ने भावनाका साथ देहाय बमोजिम सुभाव प्रस्तुत गरिएको छ। आर्थिक क्षेत्रको एक जिम्मेवार पक्षको सुभाव तथा भावनालाई सरकारले आत्मसात गर्ने अपेक्षा तथा विश्वास निजी क्षेत्रले लिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०६८।६९को बजेट देहाय बमोजिमका अवधारणा तथा मार्ग निर्देशनबाट परिलक्षित हुनु पर्ने धारणा यस महासंघको रहेको छ।

१. भयावह हुदै गईरहेको उर्जा संकट समाधानका लागि जलश्रोतको विकास, वैकल्पिक उपाय कृषिको व्यावसायिकरण, खनीजजन्य एवं पर्यटन क्षेत्रलाई प्राथमिकता।
२. उपरोक्त क्षेत्रको विकासका लागि सडक, संचार जस्ता भौतिक पूर्वाधारको विकासमा जोड।
३. वैदेशिक लगानी नीति, औद्योगिक लगानी नीति, वाणिज्य नीति, श्रम नीति, व्यापार नीति आदिलाई अर्थतन्त्रको विकासका लागि परिमार्जन सहित कार्यान्वयन।
४. विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी हुन सक्ने आन्तरिक वस्तु, सेवा तथा उत्पादनको पहिचान गरी त्यस किसिमका वस्तुहरुको उत्पादन तथा निकासीमा जोड।
५. बजेटमा विकास खर्चलाई प्राथमिकता तथा समय सीमा सहित कार्यान्वयन र कार्यान्वयन हुन नसकेमा सम्बन्धित पक्ष उत्तरदायी हुनुपर्ने स्पष्ट व्यवस्था।
६. आर्थिक कूटनीतिको सफल कार्यान्वयन।

७. नीति, नियमहरूमा भएका जटिलता तथा समस्याहरूको सुधार तथा नीति नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन ।

माननीय मन्त्रीज्यू,

अब म औद्योगिक तथा व्यावसायिक क्षेत्रको समस्या र चुनौती एवं समाधानका उपायहरू संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्ने अनुमति चाहान्छु ।

मूलभूत समस्याहरू

- (क) उर्जा संकट
- (ख) भौतिक पूर्वाधारको कमि
- (ग) नयां लगानीमा अवरोध
- (घ) तरलताको अभाव ब्याजदरमा वृद्धि
- (ङ) कमजोर कार्यान्वयन पक्ष
- (च) अनधिकृत व्यापार
- (छ) दक्ष जनशक्तिको अभाव

समस्या समाधान तर्फ

(क) उर्जा संकट तर्फ

- जलविद्युतको लगानी तर्फ सहूलियत प्याकेजका साथ विशेष जोड ।
- वैकल्पिक उर्जा सम्भावनाको खोजी (सोलार, बायोग्यास, फोटोभोल्टिक) ।
- मल्टी यूजको संचालन कोईलामा आधारित थर्मल प्लान्ट ।
- सरकारी पक्षबाट Energy Audit को व्यवस्था ।
- हाल उपलब्ध विद्युतको समुचित प्रयोग ।
- कमिमा ५०० मेगावाटको जलाशययुक्त आयोजनाको निर्माण (सार्वजनिक निजी साभेदारी) ।
- विद्युत चुहावट नियन्त्रण (२६ प्रतिशत विद्युत चुहावट भईरहेको वर्तमान सन्दर्भमा चुहावट नियन्त्रण गर्न सके राहत हुने देखिन्छ) ।
- उद्योगका लागि छुट्टै औद्योगिक ग्रिडमा विस्तार ।

- निजी क्षेत्रबाट उत्पादित जलविद्युतका लागि खरिद दर बढाई उत्पादनमा प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था । (व्याजदर र लागतमा आएको परिवर्तन समेतमा समायोजन)
- स्वदेशी तथा भारतबाट आयात गरिने प्रसारण लाईनको निर्माण (हाल आयात र पछि निर्यातका लागि सहज हुने) ।
- प्रसारण लाईनको व्यवस्था (२ महिना भित्र)
(गोरखपुर-भैरहवा २० मेगावाट, सुरजपुरा-गण्डक २० मेगावाट, रक्सौल-परवानीपुर १० मेगावाट)।
- प्रसारण लाईनको क्षमता अभिवृद्धि (१ वर्ष भित्र)
(रक्सौल-परवानीपुर १०० मेगावाट र कटैया-दुहवी ५० मेगावाट)
- वैकल्पिक उर्जाको खरीददर र नीति नियम निर्देशिकाको तर्जुमा र कार्यान्वयन ।

(ख) **भौतिक पूर्वाधार**

- कृषि, पर्यटन, खनिजजन्य र जलश्रोत जस्ता प्रतिस्पर्धी क्षेत्रका लागि सडक, विद्युत, पानी, संचारमा जोड ।
- सम्भावित क्षेत्रमा औद्योगिक क्षेत्र स्थापना ।
- मध्य पहाडी लोकमार्ग प्राथमिकताका साथ सम्पन्न गर्ने व्यवस्थाका साथै लोकमार्गसंगसंगै विद्युत प्रसारण लाईनको व्यवस्था (वितरण र विद्युत आपूर्ति दुवैका लागि लागत कम हुने)।
- अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको निर्माण । (सरकारी निजी साभेदारीमा निजगढ वा भैरहवा)
- काठमाडौं निजगढ द्रुत मार्गको यथाशिघ्र निर्माण ।
- हुलाकी राजमार्ग तथा सहायक राजमार्गहरुको निर्माण ।
- पूर्व पश्चिम रेल वे मार्गको संभाव्यता अध्ययन र निर्माणको थालनी ।
- कक्ष र भण्डार को स्थापनालाई प्राथमिकता (क्षेत्रगत विशेष आर्थिक क्षेत्रको स्थापना) ।
- भौतिक पूर्वाधार तथा औद्योगिक लगानीबीच समन्वय (भौतिक पूर्वाधार नरहेको स्थानमा उद्योग स्थापना भएमा निश्चित मापदण्ड तयार गरी उक्त स्थानसम्म आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको निर्माणको प्रत्याभूति हुनु पर्दछ ।
- नेपालगंज, भैरहवा, वीरगंज र विराटनगरमा बन्न लागेका अत्याधुनिक सुविधायुक्त Integrated Custom Check Point को यथाशिघ्र निर्माण ।

(ग) नयां लगानीमा अवरोध,

- कुनै पनि लिमिटेड तथा प्रा.लि. को व्यवसायिक लगानीमा व्यक्तिगत जमानीको व्यवस्था हटाउनु पर्ने ।
- Willful Defaulter बाहेक कालो सूचिको नाममा आएको त्रासपूर्ण वातावरणलाई अन्त्य गर्नु पर्ने ।
- शहर केन्द्रित सेवालालाई ग्रामिण क्षेत्रमा लगिनु पर्ने ।
- कुल लगानीको कम्तिमा ६० प्रतिशत औद्योगिक क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था ।
- उत्पादनमूलक उद्योगहरुको लागि ब्लू चिप्स कम्पनी तर्फ लैजाने नीति ।

(घ१) बढ्दो व्याजदर,

- उत्पादनमूलक उद्योगहरुको लागि व्याजदरको सीमा निर्धारण ।
- उत्पादनमूलक उद्योगको लागि बढिमा १० प्रतिशत व्याजमा आवश्यक कर्जाको व्यवस्था ।
- नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट अनुगमन तथा कार्यान्वयन पक्षमा जोड ।
- स्वदेशी कच्चा पदार्थमा आधारित (जलश्रोत, कृषि, खनिजजन्य, सेवा उद्योग, पर्यटन) जस्ता बढि मूल्य अभिवृद्धि हुने उद्योगका लागि निश्चित अवधि तोक्यो सहूलियत व्याजदर र लगानीमा विशेष सहूलियत ।
- Spread Rate को दर ३ प्रतिशत गर्ने र कडाईका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।

(घ२) तरलताको अभाव

- उत्पादनशिल क्षेत्रका लागि बैङ्कले प्रवाह गर्ने कर्जा सीमा निर्धारण (करिब ६० प्रतिशत लगानी गर्ने व्यवस्था) ।
- अनुत्पादक क्षेत्रको लगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- तत्कालका लागि १० लाख भन्दा बढि निक्षेप तथा फिर्ता लिंदा श्रोत खुलाउनु पर्ने व्यवस्थामा लचकता । (Negative Declaration को व्यवस्था)
- व्यावसायिक क्षेत्रको लागि कर्जा अभाव नहुने प्रत्याभूति हुनु पर्ने ।

(ङ) कमजोर कार्यान्वयन पक्ष तर्फ

- परम्परागत कार्य प्रणालीमा सुधार ।
- श्रोत साधनतर्फ जोड ।
- दक्ष जनशक्तिको विकास ।
- मूल्याङ्कनका आधारमा दण्ड, सजाय, पुरस्कार र प्रोत्साहन ।
- उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीपना ।
- स्वविवेकिय अधिकारलाई कम गर्ने र स्पष्ट परिभाषा हुनु पर्ने ।
- समय अनुकूल सेवा सुविधामा वृद्धि ।

(च) अनधिकृत व्यापार तर्फ

- द्वन्द तथा अन्य कारणबाट विस्थापित छोटी भंसारहरुको पुनःस्थापना ।
- सीमा क्षेत्रमा प्रहरी चौकी स्थापना र भंसार गस्तीको प्रभावकारी परिचालन ।
- चौकीका लागि प्रयाप्त जनशक्ति तथा श्रोत साधनको व्यवस्था ।
- उपभोक्ताको नाममा पैठारी हुने मालवस्तुको भंसार चेक जांचमा कडाई ।
- भारतिय तथा स्वशासित क्षेत्र तिब्बतसंगको भंसार तथा सुरक्षा निकायसंग समन्वय ।
- चोरी पैठारी हुने वस्तुको भंसार दरबन्दीमा समायोजन ।
- समातिएका चोरी पैठारीका सामानको सरल लिलामी प्रकृया ।

(छ) दक्ष जनशक्तिको अभाव तर्फ

- तालिम तथा प्रशिक्षण ।
- प्राविधिक शिक्षामा जोड ।
- विदेश पलायन हुनु पर्ने अवस्थामा सुधार ।
- स्वदेशमा नै रोजगारीको अवसरको सृजना ।
- भएका शिपमूलक जनशक्तिलाई शैक्षिक प्रमाणपत्र दिने व्यवस्था ।

(ज) निम्न कार्यक्रमलाई बजेटको व्यवस्था

- ट्रेड स्कुलको विविधिकरण र विस्तार
- यूवा स्वरोजगार कार्यक्रमको विविधिकरण

- वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिको दक्षताको लागि तालीम दिन छुट्टै निकायको गठन
- एक गाउँ एक पहिचान/उत्पादनको लागि विशेष जोड
- सुदुर पश्चिमको विकासका लागि विशेष प्याकेजको कार्यक्रम

(भ्र) निश्चित दिनमा बजेट आउने संवैधानिक व्यवस्था

(विस्तृत रूपमा अनुसूची एक मा संलग्न छ) ।

माननीय मन्त्रीज्यू,

अब म आर्थिक वर्ष २०६८-६९ को बजेटको तयारीको सन्दर्भमा जिल्ला/नगर उद्योग वाणिज्य संघ, वस्तुगत संघ लगायत विभिन्न संघ/संस्था/फर्म/कम्पनी/ व्यक्तिबाट प्राप्त सुझावहरूलाई समावेश गरी तयार गरिएको यस कार्यपत्रलाई विषयगत रूपमा प्रस्तुत गर्ने अनुमति चाहान्छु ।

राजस्व तर्फ

१. निजी क्षेत्रको सहभागितामा राजस्व नीतिको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा गुनासो सुन्ने अधिकार सहितको राजस्व बोर्डको गठन हुनु पर्ने ।
२. करको दायरा बढाउन सबै कर तिर्ने व्यक्तिले अनिवार्य स्थायी लेखा नम्बर लिनु पर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनु पर्ने तथा सबै करदातालाई सुविधा प्रदान गर्दा एवं सम्पत्तिको घोषणा तथा अभिलेख गर्दा उक्त नम्बरमा गर्नुपर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
३. महालेखापरीक्षकबाट उठाउने गरेको वेरुजुमा कर परिक्षण भै सकेको विवरणमा करदाता नभै सम्बन्धित कर्मचारी जवाफदेही हुनु पर्ने व्यवस्था हुन सके पारदर्शी कर प्रणालीमा सहयोग पुग्ने ।

आयकर तर्फ

१. मुद्रास्फूर्ती, जीवनशैलीमा भएको परिवर्तन आदिको सन्दर्भमा व्यक्तिगत र पारिवारिक आयको छुट सीमालाई वृद्धि गरी क्रमशः ३ लाख र ३ लाख ५० हजार कायम गरिनु पर्ने समय सापेक्ष देखिन्छ । साथै उल्लेखित व्यवस्थाका अतिरिक्त थप रु ३ लाखसम्मको वार्षिक आयमा ५ प्रतिशत मात्र आयकर लाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
२. करदाताले कर विवरण बुझाएको ३ वर्ष भित्रमा कर परिक्षण नभएको अवस्थामा सो अवधिको कर चुक्ता भएको मानिने कानूनी व्यवस्था हुनु पर्ने ।
३. सामान्य विमा प्रिमियम भुक्तानी गर्दा १.५ प्रतिशत अग्रिम कर कट्टी गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । सामान्य बीमा क्षेत्र संगठित क्षेत्र भएकोले उक्त कम्पनीहरूलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने बीमा प्रिमियम भुक्तानी गर्दा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने विद्यमान व्यवस्था खारेज हुनु पर्ने ।

४. जीवन बीमाको प्रयोजनका लागि प्रिमियममा दिईएको छुट निकै न्यून रहेको छ । उत्पादनशील क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक लगानीको व्यवस्था र करदाताको सामाजिक सुरक्षाको प्रवर्द्धन गर्न यसलाई रु. ५० हजारसम्मको प्रिमियम आयकर प्रयोजनका लागि खर्च लेख्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने । यसबाट विमकको जीवनको उत्तरार्द्धमा एकमुष्ट रकम जम्मा हुने भएकोले सामाजिक सुरक्षाको लागि प्रत्याभूति समेत हुन्छ ।
५. सामाजिक, राजनैतिक वा परोपकारका कार्यहरूमा उद्योगी व्यवसायीहरूलाई संलग्न गराउंदा सामाजिक कार्यमा सरकारलाई सघाउ पुग्ने हुनाले सामाजिक तथा परोपकारका क्षेत्रहरू तोकी उद्यमी व्यवसायीहरूबाट सो क्षेत्रमा खर्च गरेमा आयकर प्रयोजनका लागि पूरै रकम कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
६. आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा ठूला करदाता कार्यालयले गर्ने कर निर्धारण आदेशमा चित्त नबुझि आन्तरिक राजस्व विभागमा पुनरावलोकनमा जांदा बैङ्क प्रत्याभूति राख्न सक्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
७. राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदनका लागि निर्धारित गरेको आधा रकम मात्र बैङ्क प्रत्याभूतिमा राखी पुनरावेदन गर्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
८. काठमाडौं बाहिरका ठूला करदातालाई कर निर्धारण आदेशमा चित्त नबुझेमा सम्बन्धित क्षेत्रको राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
९. कर परिर्क्षणको हालको व्यवस्था अनुसार कुनै संस्था निरन्तर कर परीक्षणका लागि छनौट हुने व्यवस्थालाई परिमार्जन गरि ५ प्रतिशत Random Sampling का आधारमा एउटै फाईल नदोहोरिने गरी वैज्ञानिक पद्धती अपनाई परिर्क्षण गरिनु पर्ने ।
१०. द्वन्द तथा त्यसपछिको असहज परिस्थितिले धेरै करदाताले उक्त अवधिको बांकी बक्यौता कर बुझाउन चाहेकाले निश्चित अवधि भित्र कर रकम फछ्यौट गर्न एक पटक बक्यौता कर फछ्यौट आयोग गठन गर्नुपर्ने (यसबाट कर प्रशासन र करदाता अनावश्यक कार्यबोभ एवं उत्तरदायित्वबाट मुक्त हुने) ।
११. हालको अन्यायग्रस्त बातावरणमा थप लगानी आर्कषण गर्न राष्ट्रिय प्राथमिक क्षेत्र तथा उत्पादनशिल उद्योगका लागि प्रकृति हेरी ५-१० वर्षसम्म आयकर छुट दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
१२. करदाताबाट प्रस्तुत विवरणमा परिर्क्षण गर्दा कारणबस थप गरिएको रकममा हाल लागिरहेको जरिवाना ५० प्रतिशत भएकोमा यसलाई घटाई १० प्रतिशत गर्नुपर्ने ।
१३. ६० देखि ७० प्रतिशत स्थानीय कच्चा पदार्थ उपभोग गरी आयात प्रतिस्थापन गरेका उद्योगहरूलाई राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त उद्योगको रूपमा मान्यता दिनु पर्ने ।

मूल्य अभिवृद्धि कर

१. केहि वस्तुहरू जस्तै मैदा, खानेतेल, मोबाईल, कम्प्यूटर, कपडा, लगायतका वस्तुहरूमा मूल्य अभिवृद्धि छुट दिने व्यवस्था प्रकृयागत रूपमा निकै भन्भटिलो तथा राजस्वमा समेत खासै

योगदान हुन नसकेको सन्दर्भमा उपरोक्त वस्तुहरुमा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

२. उद्योगहरुलाई प्रोत्साहन दिन, व्यापार घाटा कम गर्न र वर्तमान तरलताको अभावलाई समेत ध्यानमा राखी निर्यात गर्ने उद्योगहरुले पैठारी गर्ने कच्चा पदार्थमा भंसार महशुल जस्तै मूल्य अभिवृद्धि करमा पनि बैङ्क प्रत्याभूतिको व्यवस्था गर्नुपर्दछ र सरल प्रकृया बनाई निकासीको आधारमा फुकुवा गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
३. जलविद्युत आयोजनाको निर्माण सामाग्रीमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुनु पर्ने ।
४. ५० प्रतिशत भन्दा बढि निर्यात गर्ने उद्योगका लागि भंसार र मूल्य अभिवृद्धि करमा रिभल्विङ्ग बैङ्क प्रत्याभूतिको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
५. मू.अ.करमा ३ वर्षसम्ममा कर मिलान दावी नगरेमा उक्त अवधिपछि कर मिलान दावी गर्न नपाउने व्यवस्था रहेकोले सुधार गरी कर मिलान जुनसुकै समयमा पनि दावी गर्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
६. पैठारी वा उत्पादनको अवस्था पश्चात पनि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय मूल्यमा गिरावट आउनु स्वभाविक हो । तसर्थ प्रचलित बजार भाउ अनुसार विक्री भएको मूल्यको बीललाई मान्यता दिनु पर्दछ ।
७. वर्तमान लोडसेडिङ्गको अवस्थाको कारण भोल्टेजमा बारम्बार ट्रिपिङ्ग, अप्रत्याशित रुपमा हुने बन्द, हड्तालका कारण उत्पादनका क्रममा हुने जर्तिको मात्रा अत्यधिक बढि भएकोले वास्तविकताको आधारमा जर्तिलाई मान्यता दिनु पर्ने ।
८. आर्थिक विकासको निर्विकल्प क्षेत्र कृषि, पर्यटन, जलश्रोत र खनिजजन्य जस्ता क्षेत्रमा लगानी प्रबर्द्धन गर्न त्यस्ता उद्योग निर्माणको क्रममा आवश्यक पर्ने निर्माण सामाग्री स्वदेशमा नै खरिद गर्दाको अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिनु पर्ने ।

अन्तशुल्क

१. मूल्य अभिवृद्धि कर लागु गर्दाको मनसाय अनुसार सूर्तिजन्य र मदिराजन्य वस्तु बाहेक अन्य कुनैपनि वस्तुमा अन्तशुल्क नलाग्नु पर्नेमा हाल फलामे छड, रंग रोगन, सिमेन्ट, प्लाष्टिक ब्याग, चाउचाउ लगायतका वस्तुहरुमा समेत अन्तशुल्क लगाईएकोले यस्ता वस्तुहरुमा अन्तशुल्क नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
२. उद्योगले उत्पादन गरेको सामान वा वस्तु कारखानाबाट विक्री प्रयोजनको निमित्त अन्तशुल्क निरिक्षकले प्रमाणित गरेको परिमाण वा मुल्यमा मात्रै अन्तशुल्क लाग्नुपर्ने ।
३. कर अधिकृतले गरेको अन्तशुल्क निर्धारणमा करदातालाई चित्त नबुझेमा वैक प्रत्याभूति राखी पुनरावलोकन वा पुनरावेदनमा जान पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

भंसार

१. वास्तविक मूल्य भन्दा न्यून गरी बील विजक पेश भई आयात भएका माल वस्तु भन्सार कार्यालयले खरिद गर्न भंसार कार्यालयमा छुट्टै कोष खडा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनु पर्ने साथै प्रक्रिया सरलिकरण गर्नु पर्ने ।
२. नयां नेपाल निर्माणको नारा संगै हरेक पक्षबाट लगानी मैत्री वातावरण सिर्जनाका लागि आर्थिक विकासका निर्विकल्प क्षेत्र कृषि, पर्यटन, जलश्रोत खनिजजन्यका साथै उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी प्रबर्द्धन गर्न त्यस्ता उद्योगका लागि आवश्यक पर्ने मेशिनरी र पार्ट्सको पैठारी महशुल १ प्रतिशत कायम हुनु पर्ने ।
३. भारतसंगको खुला सिमाना, विश्व व्यापार संगठनमा प्रवेश र साफ्टाको अवधारणालाई अंगिकार गर्दै स्वदेशी उद्योगहरूका लागि आवश्यक औद्योगिक कच्चा पदार्थ र सोहि कच्चा पदार्थ प्रयोग गरी उत्पादित तयारी वस्तुको पैठारी महशुल दर कमिमा १० प्रतिशतको फरक हुनु पर्दछ । एकै वस्तु कच्चा पदार्थ र तयारी वस्तु हुने अवस्थामा उद्योग विभागको सिफारिसमा सो अनुसारको सहूलियत हुनु पर्ने ।
४. बण्डेर वेयर हाउस सुविधा कच्चा पदार्थको आयातमा निकासी हुने वस्तुहरूको लागि प्रयोग हुने जस्तै सहायक कच्चा पदार्थ तथा प्याकिड सामानहरूमा पनि हुनु पर्ने ।
५. माध्यमिक वस्तुहरू उत्पादन गर्ने कुनै स्थानीय उद्योगहरूले आफ्नो उत्पादन निकासी गर्ने उद्योगहरूलाई निर्यात प्रयोजनका लागि विक्री गरेमा उक्त उद्योगले पैठारीको अवस्था तिरेको महशुल फिर्ता नपाईने व्यवस्था भएकोले निकासीकर्ता उद्योगले निर्यातको अवस्थामा सम्बन्धित उद्योगलाई १ प्रति कागजात दिई सोहि आधारमा माध्यमिक वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगले भंसार सुविधा पाउने व्यवस्था हुनु पर्दछ । साथै निर्यातमूलक उद्योगले निकासी परिमाणको अनुपातमा आफै उत्पादन गर्ने प्याकिड तथा सहायक कच्चा पदार्थको आयातमा पासबुक सुविधा पाउनु पर्ने ।
६. जांचपास प्रकृत्यालाई सरल बनाई Post Clearance Audit (PCA) लाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने ।
७. निकासी गर्दा प्रति प्रज्ञापन पत्र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु. ५६५ लिने व्यवस्थाले निकासी महंगो पर्ने जाने भएकोले तथ्याङ्कलाई अद्यावधिक गर्न प्रति प्रज्ञापन पत्र रु. १०१ मात्र लिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
८. प्रयोग भै सकेका मेशिनरीहरूको निर्यात प्रकृत्या सरल हुनु पर्ने (Exit Policy) ।
९. भंसार चेकजांच गर्दा कुनै मालसामान टुटफुट भई कम हुन गएमा कजयचत ऋभचतषष्ठबतभ दिने व्यवस्था हुन गर्ने । नोक्सान भएमा उक्त सामानमा भंसार नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
१०. पैठारी भई आउने मालवस्तुको हाल एकै पटक छुटाउनु पर्ने व्यवस्थाको कारण व्यवसायीलाई कठिनाई हुने जाने देखिंदा आंशिक रूपमा भन्सार शुल्क तिरी छुटाउनु पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

११. उत्पादनको ७० प्रतिशत भन्दा बढि मुलुकभित्र खपत हुने वस्तु उत्पादन गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने उद्योगहरु, माध्यमिक वस्तुहरु उत्पादन गर्ने उद्योगहरु एवं कृषिजन्य उद्योगहरुलाई कच्चा पदार्थमा विशेष भंसार दर कायम गरी सहूलियत हुनु पर्ने । यस्ता उद्योगहरुको उत्पादनलाई संरक्षण गर्न आयातलाई निरुत्साहित गर्नुपर्ने ।
१२. उर्जा संकटको सन्दर्भमा उद्योगले आयात गर्ने जेनेटर, Voltage Control Machine तथा वैकल्पिक उर्जाका सामानमा भंसार छुट हुनु पर्ने ।
१३. २०६२ साल पौष मसान्त भन्दा अगाडि मूल्य अभिवृद्धिको गणनाको कारण बैङ्क प्रत्याभूति फुकुवा हुन नसकेकोले कच्चा पदार्थको आयातको समयमा लागु भएको मूल्य अभिवृद्धिको गणना अनुसार फाईलको फछ्यौट हुनु पर्ने

औद्योगिक प्रवर्द्धन र अन्य

१. सरकारी संस्थानहरुको निजीकरण हुनु पर्ने । साथै पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्ति तथा वितरणमा निजी क्षेत्रको संलग्नता हुने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनु पर्ने ।
२. विदेशबाट भिकाएका औद्योगिक कच्चा पदार्थ, प्याकेजिङ सामग्री, तथा मेशिनरीहरु कुनै कारणबस आयातकर्ताको आदेश अनुसार नभई फिर्ता गर्नु पर्ने भएमा वर्तमान प्रावधान अनुसार ६० दिन भित्र फिर्ता गरी अर्को व्यवस्था हुनु पर्ने देखिन्छ । सो समय व्यावहारिक कठिनाईका कारण थोरै समय हुन जाने भएकोले १८० दिन कायम गरिनु पर्ने ।
३. चिया, कफि, हस्तकला, खाद्यान्न आदि निकासी जन्य वस्तुहरु उत्पादनकर्ता किसान, साना उद्योगले प्रत्यक्ष निकासी गर्न नसक्ने हुंदा त्यस्ता सामानहरु खरीद गरी निकासी गर्ने निर्यात गृहको स्थापना र कार्यान्वयन गरी यस्ता निकायले निकासी उद्योगहरुले पाए सरहको सुविधा पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
४. निरन्तर हुने घोषित अघोषित लोडसेडिङ, बन्द हडतालका कारण उद्योग क्षेत्रले भोग्नु पिडालाई आत्मसाथ गरी उद्योगहरुले बैङ्कलाई बुझाउनु पर्ने किस्ता, बैङ्क व्याजको रकम पुनरतालिकीकरण गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
५. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरुको लागि १० वर्षसम्म कुनै कर, शुल्क नलाग्ने व्यवस्था ।
६. औद्योगिकीकरणको लागि भारतका केहि राज्यले दिएजस्तै क्षेत्र विशेषका लागि SEZ को व्यवस्था ।
७. भारतिय रुपैयाको चरम अभाव भै रहेको तथा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले डलर तिरेर भारु खरिद गरिरहेको सन्दर्भमा प्रतिबन्धित बाहेकका सामान खासगरी औद्योगिक कच्चा पदार्थ भारतबाट बैकिङ्ग माध्यमबाट परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा आयात गर्न पाउनु पर्ने ।
८. जिल्ला विकास कर तथा जिल्ला निकासी कर ठेकेदारी प्रथाबाट संकलन गर्ने प्रथाको कारण कर लाग्दै नलाग्ने वस्तु तथा सेवामा जबरजस्ती कर संकलन भै रहेकोले ठेकेदारी प्रथाबाट कर उठाउने कार्य यथाशिघ्र बन्द गर्नुपर्ने ।

९. जनसंख्याको आधा हिस्सा ओगट्ने महिलाहरु समयको परिवर्तनसंगै उद्यमशिलतामा पनि संलग्न हुन थालेकोले महिला उद्यमीलाई प्रवर्द्धन गर्न सहूलियत प्याकेजहरुको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
१०. कच्चा ऊन र पश्मिनाका साथै मासुको समेत आयात प्रतिस्थापन गर्न उच्च पहाडी र हिमाली भेगका कृषकहरुलाई भेडा च्याङ्गराको पालनमा प्रोत्साहन गर्न सहूलियत पूर्ण प्याकेजको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
११. निर्यातमा अनुदान दिने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनु पर्ने साथै उक्त व्यवस्थाको आगामी वर्षमा समेत निरन्तरता हुनु पर्ने ।
१२. निर्यातलाई थप प्रवर्द्धन गर्न बैकिङ्ग माध्यमबाट भारत निकासी भएमा समेत अनुदानको व्यवस्था हुनु पर्ने र निर्यात गृह तथा व्यापारिक फर्मले निर्यात गरेमा समेत अनुदान दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

रुग्ण उद्योग तथा खराब कर्जा

१. मुलुकमा भईरहने बन्द, हडताल, चक्काजाम, विद्युत आपूर्तिको अवरोध, जनयुद्ध, मजदुर हडताल, लगानी गर्ने बैंक लगायत सरकारी एवं नियमनकारी निकायको कुनै कानून नीति निर्देशनका कारण समस्यामा परेका उद्योगहरुलाई रुग्ण उद्योगको मान्यता दिनु पर्ने ।
२. उच्चस्तरीय रुग्ण उद्योग पुनःस्थापना समितिलाई पूर्ण अधिकार दिएर यथाशिघ्र क्रियाशील बनाउनुपर्ने ।
३. रुग्ण उद्योग पुनःस्थापना गर्दा भौतिक पूर्वाधार प्राविधिक सहायता, निश्चित समयसम्म कर छुट दिने, विद्यमान कानून नीति निर्देशनहरु उद्योग अनुकूल बनाईनु पर्ने ।
४. पुनःस्थापना हुन नसक्ने रुग्ण उद्योगहरुलाई बहिर्गमनको व्यवस्था सरल बनाउनु पर्ने ।
५. पुनःस्थापना हुन नसक्ने रुग्ण उद्योगसंग सांवा रकम लिएर पूंजीकृत व्याज, प्यानल व्याज अन्य सम्पूर्ण व्याज मिनाहा गरी बहिर्गमन गर्न दिनु पर्ने ।
६. बैंकमा धितो राखिएका सम्पत्तिहरु बैंकले लिलामी प्रक्रियामा नलगी कम्पनीका संचालकहरुले स्वयं विक्री गरी बैंकको सांवा कर्जा भुक्तानी गर्न पाउनुपर्ने ।
७. रुग्ण उद्योगले तिर्न बुझाउनु पर्ने बांकी कर सरकारी शुल्क, जरिवाना मिनाहा गर्नुपर्ने । कर छुटको समयावधि वृद्धि तथा रुग्ण उद्योग पुनःस्थापना कोषको प्रक्रिया सरलीकरण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
८. रुग्ण उद्योगलाई सहूलियत दिने क्रममा नेपाल राष्ट्र बैंकले सम्बन्धित बैंकहरुलाई सस्तो व्याजदरमा पुनःकर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको निरन्तरता हुनुपर्ने । साथै सम्बन्धित बैंकहरुलाई खराब कर्जा लगायतका व्यवस्थामा छुट दिनुपर्ने ।

सम्पत्ति शुद्धिकरण निवारण ऐन बारे

१. विगत केहि वर्षमा घरजग्गाको कारोवारमा आयकर नलाग्ने, कृषि आयमा हालसम्म पनि कर नलाग्ने, आयकर ऐन २०१९ तथा २०३१ मा आम्दानीका श्रोतहरूमा विभिन्न किसिमका छुट, गिफ्ट कर त्वह, त्वाचलयखभच तवह, आयात तथा निर्यातमा निश्चित प्रतिशत कर लाग्ने व्यवस्था तथा औद्योगिक व्यवसाय ऐन अनुसार फरक फरक प्रकृतिका उद्योगहरूले ५ देखि १० वर्षसम्मको आयकर छुट पाउने व्यवस्थाको व्यावसायीहरूले आम्दानी श्रोत देखाउन पाउने अवस्था छैन । सामान्य ढंगले कर लाग्ने रहेको आम्दानीमा समेत ५ वर्ष भन्दा बढि समय खातापाता राख्नु पर्ने व्यवस्थाको कारण आयको श्रोतको प्रमाण देखाउन आजको समयमा संभव पनि छैन । पैत्रिक सम्पत्तिको हस्तान्तरणको सम्बन्धमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था छैन । सो अवस्थालाई विचार गरी सम्पत्ति शुद्धिकरण ऐनलाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्न शुन्य दरमा एक पटक सबै व्यक्तिले सम्पत्तिको घोषणा गर्नु पर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
२. सम्पत्ति शुद्धिकरण ऐनको मनसाय बमोजिम गैर कानूनी कृयाकलापहरू आतंककारी गतिविधि, मानव बेचबिखन, लागु औषध बिक्री वितरण, हातहतियारको अवैध कारोवार, अपहरण जस्ता कृयाकलापबाट आर्जित सम्पत्तिको सम्बन्धमा उक्त ऐन अनुसार कारबाही हुने अवस्था देखिन्छ । यो व्यवस्था बैङ्कमा नगद जम्मा गर्दा श्रोत देखाउनु पर्ने भन्कटिलो व्यवस्थाको साटो आयआर्जन गैरकानूनी कृयाकलापबाट आर्जित होईन भनी नकारात्मक घोषणा गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने । यसले हाल समस्याको रूपमा रहेको तरलता अभावलाई समेत सम्बोधन गर्न सक्ने ।

आर्थिक वर्षको संशोधन तथा बजेट आउने निश्चित समयको लागि

सबै राजनैतिक दलहरूसंग सहमति गरी बजेट सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम र बजेट प्रस्तुत गर्ने निश्चित मिति नयां संविधान मा नै तोक्नु पर्ने ।

विगतको ३-४ वर्ष देखि बजेट प्रस्तुत गर्ने निश्चित मिति नभएकोले अन्योल र ढिलाई भई समग्र अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष रूपमा नकारात्मक प्रभाव परेको हामी सबैले महशुस गरेका छौ । संसदमा असार अन्त्यतिर बजेट पेश हुने र त्यसपछि छलफल भई बजेट पारित हुन १ महिना लाग्ने त्यस पछि श्रावण भाद्र वर्षायाम हुने र त्यसपछि दशै तिहारको विदाको कारण असोज कार्तिकमा कुनै काम नहुने मंसिर पश्चातमात्र विनियोजित योजनाका लागि बजेट कार्यान्वयनको प्रकृया शुरु हुन्छ । बजेट कार्यान्वयनको सन्दर्भमा त्यसपछि प्रशासनिक प्रकृया सार्वजनिक प्रकृयाको कारण बजेट निकासी हुन समय लाग्ने तथा आर्थिक वर्षको अन्त्यतिर मात्र विकास निर्माणका काम हुने कारण एकातिर गुणस्तरिय काम हुन सकेको छैन भने त्यसको परिणाम पनि अपेक्षित रूपमा आउन सकेको छैन ।

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघले यसका लागि प्रत्येक वर्षको फागुन महिनाको अन्तिम दिन २९ वा ३० गते बजेट प्रस्तुत हुने मिति, चैत्र महिनाभरी छलफल गरी पारित गर्ने, र नयां वर्ष वा वैशाख १ गते देखि कार्यान्वयन हुने गरी बजेट आउने मिति तय गर्नुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गर्दछ ।

कारण तथा आधार

नेपालमा पहिलोपटक २०१९ सालमा आयकर ऐन लागु भएको देखिन्छ । वि.सं २०२४ सालसम्म आर्थिक वर्ष र समय अनुसार गणना गर्ने प्रचलन थिएन । उद्योगी व्यवसायीले आफ्नो अनुकुलता हेरी कार्तिक महिनाको औशी (लक्ष्मी पूजा) एवं चैत्र शुक्ल नवमी (राम नवमी) दिन शुभ मानेर खातापाता राख्ने गर्दथे । त्यसै अनुसार आर्थिक वर्ष मानिन्थ्यो ।

वि.सं. २०२४ सालमा तत्कालिन पंचायत सरकारले विना कुनै वैज्ञानिक आधारमा श्रावण आषाढलाई आर्थिक वर्षको रूपमा मान्ने नियम लागु गरेको र यस अनुसार नै उद्योगी व्यवसायीहरूलाई लक्ष्मी पूजादेखि आर्थिक वर्ष मान्नेलाई ९ महिना एवं रामनवमीदेखि आर्थिक वर्ष मान्नेलाई १५ महिनाको विवरण पेश गर्ने समय दिईएको । त्यसपछि श्रावण आषाढलाई आर्थिक वर्षको रूपमा प्रचलनमा आएको इतिहास छ । आजसम्म पनि यसै परम्परावादी प्रथा नै निरन्तरता दिदै आएका छौं ।

हाम्रो अर्थतन्त्रको अधिकांश हिस्सा भारतिय व्यापारसंग जोडिएको छ । आयात तथा निर्यातको भण्डै दुई तिहाई हिस्सा भारतसंग नै हुने गरेको छ । भारतिय बजेटले गरेको परिवर्तनको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष असर हाम्रो अर्थतन्त्रमा पनि पर्दछ । भारतिय संविधान अनुसार प्रत्येक वर्षको २६ फेब्रुअरीमा रेल्वे बजेट तथा २८ फेब्रुअरीमा पूर्ण बजेट आउने निश्चित मिति तोकेको छ । March मा उक्त बजेट सम्बन्धमा छलफल गरी पारित गर्ने र April देखि बजेट लागु गर्ने प्रचलन छ ।

निष्कर्ष

अतः फागुन महिनाको अन्तिम दिनका लागि बजेट प्रस्तुत गर्ने मिति तोकिएमा त्यसले भारतिय बजेटका प्रावधानहरूको अध्ययन समेत गर्ने समय हुने देखिन्छ । उक्त मितिमा बजेट प्रस्तुत गर्ने, चैत्र महिना भरी छलफल गरी बजेट पास गर्ने र बैशाख १ गते ९बुचर्ष ज्ञद्ध० देखि बजेट लागु भएमा विकास निर्माणका कामलाई पनि समयमा बजेट निकासी हुने तथा गुणस्तरिय विकास निर्माणका काम गर्न समेत सहज हुनेछ । यस व्यवस्थाले वैशाख १ गते देखि चैत्र मसान्त आर्थिक वर्षको रूपमा रहने छ ।

(२) नेपाल चेम्बर अफ कमर्सको सुभावा

भूमिका

विद्यमान अर्थतन्त्रको चुनौतिको सामना गर्नका लागि आगामी बजेट प्रभावकारी हुनुपर्दछ । परम्परागत ढाँचा र शैलीको बजेटले प्रखर जनआकांक्षा र राजनैतिक चुनौति धान्न नसक्ने भएकोले मुलुकलाई परिवर्तनको दिशामा लग्न सक्ने आर्थिक कार्यक्रम आगामी बजेटमा आउनु अपरिहार्य छ । ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकास, पूर्वाधार निर्माण एवं समावेशीकरण एवं सामाजिक रुपान्तरणको लागि लक्षित गरिएको कार्यक्रमहरू संग तादात्म्य हुने गरि आर्थिक विकासको प्याकेज कार्यक्रम आउनु पर्दछ । विकासको ईन्जिनको रूपमा रहेको निजी क्षेत्रलाई राष्ट्रले अपेक्षा गरेको उच्च आर्थिक बृद्धिदर हासिल गर्न विद्यमान लगानी नीतिमा सुधार गर्दै लगानी प्रवर्द्धनका लागि विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने अवस्था छ ।

वर्तमान अवस्थामा मुलुकको उद्योग वाणिज्य क्षेत्र अत्यन्त गम्भीर अवस्थामा पुगेको छ । तराई क्षेत्रमा उत्पन्न तनावका कारण एवं दैनिक जसो हुने बन्द हडतालका कारण उद्योग व्यवसाय नराम्ररी प्रभावित हुन पुगेको छ । कच्चा पदार्थको आपूर्ति, उत्पादन तथा विक्री वितरण कार्य ठप्प हुन गएकोले यसबाट कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा समेत अत्यन्त ठूलो नोक्सान हुन पुगेको छ । यसै गरि नियमित लोड सेडिङ्गले उद्योगलाई थप संकट पारिरहेको छ । हाल उत्पादनको करीव २६% विद्युत चुहावट भैरहेको छ भने आन्तरिक माग बमोजिम विद्युत आपूर्ति हुन सकिरहेको छैन यसले औद्योगिक उत्पादनको लागत बढ्न गएको छ । विद्युत संकटको समाधानका लागि चुहावट नियन्त्रण गरि औद्योगिक कोरीडोरमा नियमित विद्युत आपूर्तिको व्यवस्था गर्न अत्यावश्यक भैसकेको छ ।

नयाँ वाणिज्य नीति र औद्योगिक नीतिको मस्यौदामा व्यापक छलफल भईसकेको भएतापनि ति नीतिहरू हालसम्म पनि सार्वजनिक हुन सकेको छैन । विभिन्न अन्तराष्ट्रिय एवं क्षेत्रिय व्यापार संगठनहरूमा नेपालको प्रवेश भईसकेको अवस्थामा बर्षौ पुरानो नीतिले आन्तरिक एवं बाह्य लगानी आकर्षण गर्न सक्दैन । यसर्थ यी दुवै महत्वपूर्ण नयाँ नीतिहरू तत्काल सार्वजनिक हुनुपर्ने अवस्था छ ।

संघिय राज्यमा नेपालको नयां संविधान निर्माण गरि पूर्णसंरचना हुन लागिरहेको वर्तमान अवस्थामा साधान स्रोतको उचित व्यवस्थापन, सुशासन, सहभागिता एवं आर्थिक नीतिहरू समेत सोही अनुरूप क्रमशः परिलक्षित गर्दै जानुपर्ने भएकोले आगामी बजेटले यसमा ध्यान पुऱ्याउन जरुरी छ ।

राजश्व

- १ राजश्व प्रशासनलाई सरलीकरण र भन्फट रहित बनाउनुपर्ने ।
- २ राजश्व परामर्श समितिलाई अधिकार सम्पन्न बनाईनुपर्ने ।
- ३ विश्वमा राजश्व प्रशासनलाई निजामति सेवाबाट बाहिर राखि एउटा स्वायत्त प्राधिकरणकोरूपमा विकास गरेको पाईएकोले नेपालमा पनि त्यस किसिमको संरचना वारे व्यापक बहस गरिनुपर्ने ।
- ४ करको दर वृद्धि गर्नु भन्दा करको आधार र सहभागिता बढाउन जोड दिनु पर्ने ।

क) मूल्य अभिवृद्धि कर

१. मू.अ.कर ऐन को दफा १६ ख मा नोक्सान भएको वस्तुमा तिरेको कर कट्टी गर्ने व्यवस्था भएपनि प्रक्रिया जटिल भएकोले आगजनी, चोरी, दुर्घटना, टुटफुट वा उपभोगको म्याद

- सकिएको कारणले हानी नोक्सानी हुदा सम्बन्धित आन्तरिक राजश्व कार्यालयमा जानकारी गराई सोही कार्यालयबाट निरिक्षण गरी कर कट्टी गर्न पाउनु पर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
२. मू.अ.करमा दर्ता भएका करदातासंग भुक्तानी प्राप्त गर्दा TDS कट्टा गर्ने व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने ।
 ३. मू.अ.करलाई छिमेकी मुलुक भारतसंग समायोजन हुनेगरि बहुलदरमा लगी चोरी पैठारीमा नियन्त्रण गर्नु पर्ने ।
 ४. सूचना प्रविधिसंग सम्बन्धित जस्तै: मोबाईल, लगायत कम्प्युटर र यसका पार्टस तथा इन्टरनेटसंग सम्बन्धित सामानहरू आदिलाई शैक्षिक सामाग्रीका रूपमा वर्गीकरण गरी मू.अ.कर पूर्ण रूपमा छुट हुनु पर्ने । त्यस्तै राष्ट्रिय सरोकार तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्र एवं कृषि, पर्यटन, जलश्रोत तथा खनिज जस्ता क्षेत्रमा खरिद गरिने कच्चा पदार्थ तथा निर्माण सामाग्रीमा पूर्ण रूपमा मु.अ.कर छुट दिनु पर्ने । साथै मैदा खानेतेल जस्ता बस्तुहरूको मु.अ.कर आंशिक रूपमा छुट तथा फिर्ता हुने प्रक्रिया भन्भटिलो हुने भएकोले त्यस्ता बस्तुहरूमा समेत मु.अ.कर नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
 ५. वस्तु तथा सेवाको मूल्य घरवढ भैरहने भएकोले वास्तविक कारोवार मूल्यलाई मान्यता दिनु पर्ने ।
 ६. मू.अ.कर कार्यान्वयनमा देखिएको नीतिगत एवं प्रक्रियागत समस्यालाई दृष्टिगत गरि नेपालमा **Multiple Rate VAT** लगाउने सन्दर्भमा निजी क्षेत्र समेतको संलग्नतामा गठित अध्ययन समितिले आफ्नो प्रतिवेदन अर्थमन्त्रालयमा बुझाईसकेकोले निजी क्षेत्रको सुझाव बमोजिम बहुदर प्रणाली लागू गरिनुपर्ने ।
 ७. निकासी प्रयोजनका लागि उत्पादक वा बिक्रेताले **Export Trading House** लाई सामानहरू बिक्रि गर्दा निकासी सरह मू.अ.कर छुट हुनुपर्ने ।
 ८. जलविद्युत आयोजनाका लागि आयात गरिने निर्माण सामाग्रीमा कुनै पनि कर तथा शुल्क नलिई पूर्ण रूपमा छुट दिनु पर्ने ।
 ९. मु.अ.कर दावी गर्ने ३ वर्षको समय अवधीलाई खारेज गरी जुनसुकै अवधी सम्म दावी गर्न पाउनु पर्ने ।
 १०. मु.अ.करमा दर्ता भएका व्यवसायीहरूले खरिद मूल्य भन्दा कममा बस्तु विक्रि गर्ने अवस्था सिर्जना भएमा सिफारिस ता स्वीकृति लिने व्यवस्था भन्भटिलो भएकोले सम्बन्धित कार्यालय वा विभागमा खरिद मूल्य भन्दा कम मूल्यमा विक्रि गर्नु पर्नाको कारण जानकारी दिई विक्रि गर्न पाउनु पर्ने ।
 ११. मू.अ.कर र आयकरको **Debit/Credit** मिलान गर्न पाउनुपर्ने । साथै कुनै कर रकम एउटा शीर्षकमा बढि दाखिला भएमा अर्को शीर्षक मा मिलान गर्न पाउनुपर्ने तथा भूलबस अरुनै शीर्षक मा जम्मा हुन गएको रकम समेत मिलान गर्न पाउनुपर्ने ।
 १२. कर छुटको सिमा १० लाख रहेकोले वस्तु तर्फ पनि १० लाख नै गर्नुपर्ने ।
 १३. निर्जीवन विमा शुल्क आर्जनमा VAT को दर घटाउने वा छुट दिने ।
 १४. आंशिक कर छुट हुने वस्तुको सूचीमा सवारी साधनलाई ४०% मू.अ.कर क्रेडिट पाउने व्यवस्था भएकोमा यस आ.ब.बाट १०० % नै क्रेडिट पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

१५. सबै दुग्धजन्य पदार्थमा मू.अ.कर छुट दिनु पर्ने ।
१६. स्वदेश मै विदेशी मुद्रामा प्रोजेक्टलाई विक्री गर्दा **Deemed Export** सरह मू.अ.कर फिर्ता दिने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

ख) आयकर

१. आयकर ऐन २०५८ को अनुसूचि १ मा प्राकृतिक व्यक्ति तथा दम्पतिको लागि कर छुटको सिमा बढाएर क्रमशः ३ लाख र ४ लाख ५० हजार गर्नु पर्ने र छुट पछि कर लाग्ने दर १०% र २०% गर्नुपर्ने साथै करपोरेट करको दर २०% गर्नु पर्ने ।
२. आय विवरण दाखिलाको प्रमाण भएपछि सोही प्रमाणलाई कर चुक्ता प्रमाणको मान्यता दिनुपर्ने ।
३. हाल आन्तरिक राजश्व कार्यालयले **Full Audit** गर्ने अवधि र कागजात सुरक्षित राख्ने अवधि ४ वर्षको बदला ऐन संशोधन गरि २ वर्ष राख्नुपर्ने ।
४. आन्तरिक राजश्व विभाग र सो अर्न्तगतका कार्यालयहरूले **Full Audit** गर्ने फाईलहरू छनोट गर्दा **Scruting system** बाट गर्नुपर्ने र यसरी छनोट गर्दा निजी क्षेत्रको प्रतिनिधि समेत सहभागी गराउनु पर्ने ।
५. आन्तरिक राजश्व कार्यालयले निर्धारण गरेको कर चित्त नबुझेको अवस्थामा प्रशासक पुनरावलोकन गर्दा धरौटी राख्नु पर्ने व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने । साथै प्रशासक पुनरावलोकन गर्न सम्बन्धित विभाग वा राजश्व न्यायाधिरक्षण मध्ये कुनै पनि ठाउँमा जान पाउने अधिकार हुनुपर्ने र विभागको प्रशासकीय पुनरावलोकनको सदस्यमा स्वतन्त्र व्यक्ति वा निजी क्षेत्रको प्रतिनिधिको समेत सहभागिता हुनु पर्ने ।
६. सुरुमा व्यवसाय दर्ता गरी अस्थायी **PAN** लिंदा अग्रिम घर बहाल कर र गैर नेपालीलाई **Deposit** लिने चलन बन्द गर्नु पर्ने । यस्ता रकम व्यवसायको प्रकृति हेरी स्थायी **PAN** लिन आउदा माग गर्नु पर्ने । साथै घर बहाल कर घरधनिले नै बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरी घर धनीले अनिवार्य **PAN** मा दर्ता गर्नु पर्ने ।
७. **Computerized Bill** जारी गर्ने फर्मलाई **Tax Incentive** व्यवस्था गर्ने ।
८. जिवन विमा प्रीमियम वावत २०,००० कर योग्य आयमा छुट दिने हालको व्यवस्थालाई वढाई ५०,००० पुऱ्याउने ।
९. ५० लाख भन्दा बढीको गाडी खरिद गर्दा आमदानीको श्रोत देखाउने व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने ।
१०. आन्तरिक राजश्व कार्यालयमा भएका **Defaulter** तथा **Non Filer** करदाता र बक्यौता रकम फर्छ्यौट गर्न आ.ब.०६५।०६६ सम्मको लागि विशेष कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने । जस्तै: तिर्नु पर्ने कर मात्र तिरे पुग्ने, व्याज जरिवाना शुल्क, थप दस्तुर आदि मिनाहा गर्नु, अथवा निश्चित प्रतिशत तिरे पुग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।अथवा कर फर्छ्यौट आयोग गठन गरी बांकी बक्यौता कर फर्छ्यौट गरिनु पर्ने ।
११. कर तिर्ने जागरुकता बढाउन आयकर वापत तिरेको रकम मध्येबाट निश्चित अवधि पश्चात करदातालाई सामाजिक सुरक्षा वापत केही रकम **Retirement Fund** जस्तो कोष बनाई फिर्ता दिने नियम बनाउनु पर्ने वा सरकारले **Insurance** गरीदिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

१२. हालको आर्थिक स्थिति एवं तरलतको अभावलाई न्यूनीकरण गर्न शेयर तथा घरजग्गा विक्रीको नाफामा लाग्ने पूँजीगत लाभकरलाई पूर्ण रूपमा खारेज गर्ने । साथै घरजग्गा वा जग्गा मात्र खरिद कारोबारमा रु.५० लाखका सीमालाई क्रमश रु. १ करोड ५० लाख र रु.१ करोडको सीमामा राख्ने ।
१३. उर्जा संकटकाल भित्रै निर्माण शुरु गर्ने, जलविद्युत आयोजनाले २०७५ सम्म उत्पादन शुरु गरेमा १० वर्ष आयकर छुट र तत्पश्चात ५ वर्ष मा ५०% छुट दिने ।
१४. व्यक्ति, साभेदारी फर्म वा एकलौटी फर्मलाई २५ लाख भन्दा वढी कर योग्य आयमा थप ४०% अतिरिक्त कर लिने हालको व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने ।
१५. वार्षिक व्याज रु. १०,००० सम्म मात्र व्याज आम्दानी हुने व्यक्तिलाई व्याज कर नलाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
१६. जीवन बीमा गरेको व्यक्तिको मृत्यु भएमा हकवालाले पाउने मृत्यु दावी भुक्तानीमा आयकर नलाग्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
१७. कृषिमा आधारित निर्यातजन्य वस्तुको भंसार प्रकृयाबाट निर्यात गरी सो को भुक्तानी पनि बैकिङ्ग प्रक्रिया मार्फत ल्याएमा त्यस्ता कारोवारमा पूर्णरूपले आयकर छुट दिने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
१८. आयकर ऐन २०५८ को दफा ८८ मा बासिन्दा बैंक वा अरु वित्तिय संस्थालाई तिरेको व्याजमा अग्रिम कर कट्टी गर्नु नपर्ने उल्लेख भएको तर कमिसन सेवा शुल्क तथा अन्य कुनैपनि शुल्कमा के गर्ने भन्ने अन्यौल भएकोले सो मा समेत कर कट्टी गर्नु नपर्ने भनि थप गर्नुपर्ने ।
१९. साना व्यवसायीहरूलाई Turnover Tax लिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
२०. घर बहाल करको दर ५ प्रतिशत गरी महानगरपालिकाले असुल उपर गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
२१. एकपटकमा रु ३ लाख सम्म नगद कारोबार गर्न पाउनुपर्ने ।
२२. खातापाता कानूनी रूपमा राख्नुपर्ने तोकिएको अवधि पछि कर निर्धारण गर्न नपाईने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
२३. विगतमा पूँजीगत लाभकर तिरेका करदाताले आय विवरण पेश नगरे त्यसलाई अन्तिम करको मान्यता दिनु पर्ने ।
२४. आयकर ऐन तथा नियमावली ज्यादै व्यापक भएकोले आन्तरिक राजश्व कार्यालयले करदातालाई ऐन तथा नियमका साथै कर शिक्षालाई निजी क्षेत्रको सहभागितामा व्यापक प्रचार प्रसार एवं अभिमुखीकरण गरिनुपर्ने ।
२५. प्रत्येक करदातालाई Web Base Access दिनुपर्ने तथा e-filing को verify करदाताले नै गर्न पाउनु पर्ने । साथै आयकर तथा मु.अ.कर रकम बुझाएको रेकर्ड हेर्न वा प्रिन्ट गर्न सक्ने गरी Web Base Access को व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

ग) अन्तशुल्क

१. नकारात्मक सूचिमा रहेको रक्सी, वियर, चुरोट, विडि, सुती आदि उत्पादन बाहेक सवै प्रकारका उत्पादनहरू अन्त शुल्क मुक्त हुनु पर्ने ।

२. अनतशुल्कमा लागने बस्तुहरूको माल निष्काशन प्रक्रिया पनि स्वनिष्काशित पद्धतिबाट नगरी लेखा परीक्षण प्रक्रियाबाट नियन्त्रण गरिनु पर्ने ।
३. अन्तशुल्कमा निर्धारण भएको करमा चित्त नबुझे पुनरावलोकन वा पुनरावदेन गर्न बैंक ग्यारेण्टीको व्यवस्थालाई मान्यता दिईनु पर्ने ।

घ) भंसार

१. भंसार दरहरूलाई छिमेकी मुलुकहरूसंगको सम्भौता अनुसार समायोजन गर्नुपर्ने ।
२. मूल्यांकनमा लागने थप जरिवाना ५०% को व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने ।
३. कृषिजन्य खाद्य वस्तुहरू र उपकरणहरूमा भंसार तथा कृषि सुधार शुल्क छुट हुनुपर्ने ।
४. दाना उद्योगले पैठारी गर्ने कच्चा पदार्थमा कृषि सुधार शुल्क छुट हुनुपर्ने ।
५. छद्म को सिद्धान्त अनुसार समयानुकूल भंसार दरहरू घटाउदै लैजानु पर्ने ।
६. आयातकर्ताहरू को एडव नम्बरसंग मिलान गरेको आयात नम्बर उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
७. एउटै बाट एक भन्दा बढी भंसार छुट भएका वस्तु आयात गर्दा सबै भन्दा बढी भंसार महशुल भएको वस्तुको मूल्यमा सम्पूर्ण आयात भएको वस्तुको ढुवानी तथा अन्य खर्चलाई जोडेर भंसार महशुल, अन्तशुल्क तथा मू.अ.कर असुली गर्ने गरिएकोले सो खर्चलाई सबै वस्तुमा आयातकर्ताले दिएकोले प्रमाण अनुसार वा सो नभए दामासाहीले जोडेर मात्र भंसार महशुल कायम गर्नुपर्ने ।
८. भंसार चेक जांच गर्दा पैठारी भै आउने सामानमा टुटफुट वा अन्य कुनै कारणले परिमाण कम भएमा भंसार कार्यालयले सामान कम आएको प्रमाणित गरिदिनु पर्ने र त्यस्तो कम आएको सामानमा कुनै दस्तुर कर (भंसार, मू.अ.कर जस्ता) लाग्न नहुने ।
९. भंसार कार्यालयहरूमा प्रज्ञापन पत्र दर्ता देखि लिएर सामान जांचपास हुने अवस्थासम्म सबै प्रक्रियाहरू कम समयमा छिटो र भ्रष्टाचार रहित सम्पन्न गर्न इलभ Windows System को आवश्यक व्यवस्था हुनुपर्ने ।
१०. न्यून विजीकरण र चोरी पैठारी जस्ता समस्याको समाधान गर्न रेडिमेड, जुत्ता, लत्ताकपडा, इलेक्ट्रोनिक्स, खाद्यान्न जस्ता वस्तुमा ५% भन्दा बढी भंसार दरवन्दी हुनु नहुने । भंसारले कारोवार मूल्यलाई मान्यता दिनुपर्ने । भंसारलाई न्यून विजीकरण भएको शंका लागेमा १०% थप गरी पैठारी गरेको सामान खरिद गर्न पर्याप्त बजेट छुट्याउनु पर्ने । भंसारको कर्मचारीले मिलेमतो गरी सामान जांचपास गरेको प्रमाणित भएमा सम्बन्धित कर्मचारीलाई समेत कडा कारवाही गर्नु पर्ने ।
११. छिमेकी मुलुक भारतको बाटो हुँदै Third Country का सामान चोरी पैठारी भै यदि आइरहेका छन् भने आएकोमा त्यस्ता वस्तुको पहिचान गरी वैधानिक तरिकाबाट ल्याउन भंसार दरवन्दी घटाउनु पर्ने तथा मू.अ.कर समेतमा विचार गरिनुपर्ने । त्यस्ता वस्तुको भंसार दरवन्दी कम्तिमा भारतमा भन्दा १ तह कम हुनु पर्ने ।

१२. विश्वव्यापीकरणको कारण राजश्वमा भंसारको निर्भरता घट्ने भएकोले व्यापार सहजीकरण मार्फत मुलुकको वैदेशिक व्यापार अभिवृद्धि दिशामा भंसार प्रशासन केन्द्रित रहनुपर्ने ।
१३. भंसार मूल्यांकन सम्बन्धी समस्याहरूको व्यवहारिक समाधानका लागि आयातकर्ताले पेश गरेको कारोवार मूल्यलाई मान्यता दिईनुपर्ने ।
१४. तयारी वस्तुको आयात भंसार दर भन्दा कच्चा पदार्थको आयात भंसार दर एक तह मुनि कायम गरिनुपर्ने ।
१५. नेपाल र भारत बीच आयात निर्यात कागजात एवं भंसार प्रक्रियाहरूलाई Harmonized गरिनुपर्ने
१६. निकासीको हकमा पर्यावरण संरक्षण तथा आन्तरिक उद्योगको विस्तारमा टेवा पुग्ने उद्देश्यले बाहेक अन्य वस्तुहरूको निकासीमा निकासी महशुल कम हुनुपर्ने ।
१७. भन्सार महसुल छुटका प्रावधानहरूलाई क्रमशः महसुलदरमा घटाउँदै समायोजन गर्नु पर्ने ।
१८. भन्सार चोरी पैठारी हुन सक्ने माल वस्तुको पहिचान गरी त्यस्ता मालवस्तुको पैठारीलाई वैधानिक तरिकामा ल्याउन महसुल दर न्यून गरिनु पर्ने ।
१९. औद्योगिक प्रयोजनको लागि पैठारी हुने Machine मा १ प्रतिशत भन्दा बढी भंसार दरवन्दी हुनु नहुने ।
२०. बिजकमा देखाईएको भंसार महसुल तिरेपछि आयातकर्तालाई निश्चित वस्तुमा MRP घोषणा गर्नु पर्ने व्यवस्था लागु गर्नुपर्ने ।

ड राजश्व अनुसन्धान

१. राजश्व सम्बन्धि जुनसुकै कार्यालयले अनुसन्धानको सिलसिलामा व्यवसायिक कारोवार स्थलबाट लगेको कागजातहरू आवश्यक सम्भेमा प्रतिलिपि रखी सबै कागजात तथा रजिष्टरहरू ४८ घण्टा भित्र सम्बन्धित कारदातालाई अनिवार्य रुपमा फिर्ता गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
२. खानतलासीको नाममा साना साना व्यवसायीहरूलाई विभिन्न भन्भट दिनको सट्टा प्रवेश विन्दु तथा उत्पादन स्थलमा नै नियन्त्रण बढी प्रभावकारी हुनाले सोही बमोजिम गरिनु पर्ने ।
३. खानतलासी तथा कागजातहरूको निरिक्षण कार्या स्थानीय चेम्बरको रहोवरमा हुनु पर्ने ।
४. खानतलासी तथा अनुसन्धानको सिलसिलामा सिल गरेको गोदाम तथा ट्रक गाडीको चेक जांच गर्ने कार्य वढीमा ४८ घण्टा भित्र समापन गर्नु पर्ने ।

अन्य

- १ TT बाट सामान आयात गर्दा LC को जस्तै सुविधा पाउनु पर्ने । TT बाट सामान आयात गर्दा वाणिज्य विभागबाट सिफारिस लिनु पर्ने व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने ।
- २ Share Stock को कारोवार गर्न अनिवार्य नेपाली नागरिक हुनुपर्ने व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी Secondary Market बाट गैर नेपालीले समेत परिचय पत्रको आधारमा कारोवार गर्न दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

- ३ बैंकका कर्मचारीले कम्पनीबाट सुविधामा लिएको शेयर ५ वर्ष सम्म Secondary Market मा बेच विखन गर्न नपाउने नियम बनाउनु पर्ने ।

निर्यात प्रवर्द्धन

- १ नेपालको निर्यात व्यापारलाई देशगत र बस्तुगत रूपमा बिबिधिकरण गरिनुपर्ने ।
- २ कुनै निकासीकर्ताले कुनै नया वस्तु निर्यात गरेको वा नया मुलुकमा निर्यात गरेमा व्यापार प्रवर्द्धनको लागि प्रोत्साहन स्वरुप सुविधाको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- ३ **Special Economic Zone (SEZ)** को तत्काल कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- ४ व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र (TEPC) मा तोकिएको परिमाणमा निकासी हुने बस्तुहरूको लागि छुट्टै cell को स्थापना गरि बिशिष्टीकृत सेवा प्रदान गरिनुपर्ने ।
- ५ तयारी पोशाक उद्योगको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न **Garment Processing zone** को स्थापना एवं तयारी पोशाकलाई अमेरिकामा दिई आएको **Duty Free Status** कायम राख्न पहल गरिनुपर्ने ।
- ६ प्रमुख निर्यातयोग्य वस्तुहरूमा नेपाली राष्ट्रिय पहिचान बनाउन साभ्रा चिन्हको प्रयोग गरिनुपर्ने ।
- ७ नेपाल सरकारले “निर्यात प्रवर्द्धन गृहको स्थापना तथा संचालन आदेश २०६१” जारी भए बमोजिम निर्यात प्रवर्द्धन गृहको तत्काल ठोस कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- ८ निर्यातमूलक उद्योगले उत्पादन गरेको मालबस्तु निकासी गर्दा सो बस्तुको कच्चा पदार्थ, सहायक कच्चा पदार्थ आयात गर्दा तिरेको भंसार महशुल, मूल्य अभिवृद्धि कर आदि आयात निर्यात गरेकै भंसार कार्यालयबाट ३० दिन भित्र फिर्ता गरिनुपर्ने ।
- ९ निकासी गरेको रकमको आधारमा सुलभ व्याजदरमा निर्यात कर्जाको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- १० नेपाली बस्तुहरूको प्रवर्द्धनका लागि बर्षको १ पटक अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको मेला, प्रदर्शनी आयोजना गर्नुपर्ने ।
- ११ नेपाल भारत विचको व्यापार घाटा कम गर्नलाई भारत तर्फको निर्यातलाई अझ बढी प्रोत्साहित गर्नुपर्ने देखिएको छ । हाल विद्यमान भा.रु.को कमीलाई केही हदसम्म परिपूर्ति गर्न भारत तर्फ निर्यात हुने घ्यू तेल जस्ता वस्तुमा १०% **Cash Incentive** दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

बैंकिङ क्षेत्र

- १ नियतवश ऋण नतिर्नेलाई मात्र कालो सूचीमा राखि परिस्थितिबश ऋण तिर्न नसक्नेहरूको ऋणलाई पूनसंरचना र पुनः तालिकीकरणको माध्यमबाट व्यवसाय सुचारु गर्न अवसर दिनुपर्ने ।
- २ बैंक तथा वित्तिय क्षेत्रलाई लघु, घरेलु तथा साना उद्यम व्यवसायमा लगानी गरि आयमुलक तथा रोजगारीमूलक कार्यलाई बढावा दिने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
- ३ कर्जा व्यवस्था सरलीकृत गरि उद्योगहरूका लागि न्यूनतम व्याजदर कायम हुनुपर्ने जसका लागि वाणिज्य बैंकहरूले लिने र दिने व्याजदरको अन्तर (Spread Rate) घटाउनुपर्ने ।

- ४ हाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको सम्पत्ति सुद्विकरण निवारण ऐनको अन्यायलताले नेपालबाट पूर्ण पलायन भईरहेकोले सो ऐनको कार्यान्वयनमा रहेको अन्यायलताहरू हटाउनका लागि यथाशिघ्र निजी क्षेत्रसंग सहकार्य गरिनुपर्ने ।
- ५ अबको अवस्थामा Offshore Banking को अवधारणा अर्न्तगत नेपालमा International Financial Service Centre को स्थापना गरिनुपर्ने ।
- ६ बैंकमा १० लाख सम्मको डिपोजिटको विवरण राष्ट्र बैंकमा पठाउने व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने ।

औद्योगिक प्रवर्द्धन

- १ नेपाललाई आकर्षक लगानी स्थलको रूपमा तयार गर्न सडक यातायात, बिद्युत लगायत पूर्वाधार विकास तर्फ विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने ।
- २ पेटेन्ट, डिजाईन, ट्रेडमार्क जस्ता औद्योगिक सम्पत्तिका बारे उद्यमी व्यवसायीलाई नियमित जानकारी प्रदान गरिनुपर्ने ।
- ३ आफ्नो सृजना बिदेशमा पेटेन्ट दर्ता गराउन अभिप्रेरित गरि सरकारी तवरबाट आवश्यक सहयोग पुर्याउनुपर्ने ।
- ४ निकासीको अनुपातमा भन्सार बिन्दुबाट बित्त च्चतभ मा मातथ म्चबध द्यबअप दिने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- ५ नेपाल सरकारले स्वदेशी उत्पादनको अनिवार्य प्रयोग गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरिनुपर्ने ।
- ६ दीर्घकालिन औद्योगिक ऐन नियम हुनुपर्ने । उद्योग स्थापना गर्दा दिएका सुविधाहरू तोकिएको अवधिसम्म पाउनुपर्ने ।
- ७ ल्ळ को लगानी आकर्षित गर्न विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने ।

श्रम ऐन

- १ नेपाल बहुपक्षिय एवं क्षेत्रिय व्यापार सम्भौतामा सदस्य भईसकेको सन्दर्भमा लगानीकर्ताहरूको चाहनालाई दृष्टिगत गरि त्रिपक्षिय सहमतिमा लचिलो श्रम नीति आउनुपर्ने ।
- २ मानव संशाधन विकासका लागि ट्रेड यूनियनका नयां भूमिका बारे विस्तृत रूपमा विश्लेषण गर्नुपर्ने ।
- ३ हाल स सानो पसलमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूले समेत अव्यवहारिक र धान्नै नसक्ने मागहरू राखी जब्बरजस्ती पसल नै बन्द गराउने प्रवृत्ति देखिएकोले यस किसिमको असंगठित श्रम क्षेत्रको लागि स्पष्ट दृष्टिकोण बनाईनुपर्ने ।
- ४ बढ्दो शैक्षिक बेरोजगारीको अन्त्य गर्नका लागि सूचना प्रविधि र त्यससंग सम्बन्धित क्षेत्रको विकासमा जोड दिनुपर्ने ।

कृषिजन्य व्यवसायको प्रवर्द्धन

- १ नेपालको तुलनात्मक लाभ भएका कृषिजन्य उत्पादनहरू अधिकांशरूपमा अप्रशोधित तथा अर्धप्रशोधित रूपमा निकासी भईरहेकोले ति बस्तुहरू स्वदेशमा नै प्रशोधन हुने व्यवस्थाको लागि उपयुक्त बाताबरण बनाईनुपर्ने ।
- २ नेपालमा कृषिको व्यवसायीकरणको लागी निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण हुने बिभिन्न कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनुपर्ने ।
- ३ स्थानिय बिकासको लागि कृषि क्षेत्रको निक्षेपणमा जोड दिनुपर्ने ।
- ४ कृषि बजार प्रर्वद्धन र पूर्वाधार बिकासमा सार्वजनिक निजी साभेदारीमा जोड दिनुपर्ने साथै सहकारी र करार खेतीलाई प्रोत्साहित गरिनुपर्ने ।
- ५ अर्गानिक बस्तुको उत्पादनमा जोड दिई उपयुक्त जिल्लालाई बिषादी रहित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरिनुपर्ने ।

बिद्युत

- १ ठूला ठूला आयोजनाहरूमा बिदेशी लगानी आकर्षित गरि साना आयोजनाहरूमा स्थानिय पूजी परिचालन हुने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- २ औद्योगिक क्षेत्रहरूमा नियमित विद्युत आपूर्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- ३ विद्युत कम खपत गर्ने CFL बत्तिहरूमा भंसार तथा मू.अ.कर पूर्ण छुट गरिनुपर्ने । त्यसैगरि सौर्य उर्जा, डिजेल जेनेरेटरको बिद्यमान भंसार र अन्य करहरूमा छुट गरिनुपर्ने ।
- ४ **Thermal Plant** को स्थापनाको लागि प्रोत्साहित गरिनुपर्ने ।
- ५ जलबिद्युतबाट उठ्ने रोयल्टीको बिद्युतिकरणका लागि प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गरिनुपर्ने ।

पर्यटन

- १ "Naturally Nepal, Once is not enough" तथा "Visit Nepal 2011 " भन्ने नाराको आन्तरिक एवं विदेश स्थित कुटनीतिक नियोगको माध्यमबाट प्रचार प्रसार गरिनुपर्ने ।
- २ आन्तरिक एवं धार्मिक पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न बिशेष पहल गर्नुपर्ने ।
- ३ चीन सरकारले नेपाललाई पर्यटनको गन्तव्य स्थलको रूपमा राखिसकेकोले चिनियां पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने कार्यक्रमहरू ल्याईनुपर्ने ।
- ४ राष्ट्रिय महत्वका स्मारक र विश्व सम्पदा सूचिमा परेका स्थलको विशेष संरक्षण गर्नुपर्ने ।
- ५ नेपाललाई साहसीक खेलकुद पर्यटनको प्रमुख गन्तव्य स्थलको रूपमा विकास गर्नुपर्ने ।
- ६ यस वर्ष देखिएको पर्यटकहरूको उत्साहजनक आगमनलाई दीगो बनाउन पर्यटन पूर्वाधार निर्माण एवं नया पर्यटकिय क्षेत्रको बिकासमा जोड दिई पर्यटकहरूको भ्रमण अवधि बढाउन बिशेष कार्यक्रमहरू ल्याईनुपर्ने ।
- ७ पर्यटनको दृष्टिले महत्वपूर्ण रहेका बिमानस्थलको मर्मत सम्भारमा जोड दिनुपर्ने । लुम्बिनीमा अन्तराष्ट्रिय बिमानस्थलको निर्माण गरिनुपर्ने ।

८ रूण अवस्थामा पुगेका होटल व्यवसायको पुनस्थापनाको कार्यक्रम ल्याईनुपर्ने ।

सम्पत्ति सुद्धिकरण

१ अन्तराष्ट्रिय रूपम स्वीकार गरिएको सम्पत्ति सुद्धिकरण निम्न बमोजिमको आयमा मात्र लागु गरिनु पर्ने ।

क) आतंककारी गतिविधिबाट भएको आयमा

ख) लागु औषधको व्यवसायबाट भएको आयमा

ग) मानव बेच बिक्रनबाट भएको आयमा

घ) हतियारको अबैध कारोवारबाट भएको आयमा

ङ) अपराधीक गतिविधि (जस्तै: अपहरण) बाट भएको आयमा

२ नेपालको विगत २०१९ साल देखि २०५७ साल सम्म आयको निर्धारण व्यवस्था र २०१९ सालको भंसार ऐन जस्ता विभिन्न व्यवसायबाट भएको आय र पैतृक सम्पत्तिको कुनै पनि लेखाजोखा नभएको अवस्थामा विभिन्न प्रकारबाट भएको आयलाई एक पटकलाई शून्य दरको सुविधा प्रदान गरी सम्पूर्ण नेपालीको नगद, जिन्सी, चल अचल सम्पत्तिको घोषणा गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

(३) नेपाल उद्योग परिसंघको सुभाब

वर्तमान वस्तुस्थिति

- बजेटको पूर्व तयारीको क्रममा निजी क्षेत्रको समेत सुभाब लिने परम्परालाई नेपाल उद्योग परिसंघले सकारात्मक रूपमा लिएको छ । यसै क्रममा माननीय उपप्रधानमन्त्री एवं अर्थमन्त्रीज्यूले आज परिसंघलाई समय उपलब्ध गराईदिनु भएकोमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।
- हामी सबैलाई थाह छ, आज पनि दशेको समग्र आर्थिक स्थिति सन्तोषजनक नभएको विभिन्न परिसूचाङ्कले देखाएको छ ।
- शोधनान्तर परिस्थितिमा केही सुधार भए पनि :
 - क) बढ्दो व्यापार घाटा (२०६७ चैत्र मसान्त सम्म २ सय ३९ अर्ब रुपैया)
 - ख) औद्योगिक क्षेत्रको योगदानमा आएको कमी (११ प्रतिशतबाट घटेर ५ प्रतिशतमा सिमित)
 - ग) शेयर बजारमा आएको गिरावट
 - घ) बैंकहरुमा तरलताको अभावले ब्याज दरमा वृद्धि, लगानीमा असर
 - ङ) अनधिकृत व्यापार
 - च) दक्ष जनशक्तिको अभाव
 - छ) कमजोर कार्यान्वयन पक्ष
 - ज) उर्जा संकट
 - झ) भौतिक पूर्वाधारको कमी
 - ञ) निरन्तर हुने श्रम समस्या । जस्ता विषयले निजी क्षेत्र उत्साहित हुन सकेको छैन ।
- आर्थिक, औद्योगिक एवं व्यवसायसँग सम्बन्धित विषयमा सरकारले परिसंघ लगायतका निजी क्षेत्रका अन्य संघ संस्थाहरूसँग समय समयमा सरसल्लाह छलफल गरेको पनि छ । तर निर्णयको कार्यान्वयन तहमा उत्तरदायित्व भने नलिने प्रवृत्तिले हामी आस्वस्त हुन सकेका छैनौं । उदाहरणको लागि : चालू आर्थिक वर्षको बजेटमा (क) औद्योगिक सुरक्षा चौकी, स्वास्थ्य चौकि निश्चित मापदण्ड पुगेका उद्योगहरुमा स्थापना गर्ने, (ख) निकासीमा नगद अनुदान दिने व्यवस्था भए पनि यी दुवै कार्यान्वय आज सम्म भएको छैन । निर्यातमा नगद

अनुदान २०६७ मार्ग ५ गते देखि दिने गरि मन्त्रिपरिषदले कार्यविधि स्वीकृत गरे पनि सो प्रकृया चालू भएको छैन ।

- विगत ३ वर्ष देखि समयमा बजेट नआउने र ढिलो गरि बजेट आए पनि बजेटमा भएका व्यवस्था लागू नहुने स्थितिले पनि विश्वास कमी हुँदै गएको हाम्रो अनुभव छ ।
- आर्थिक एजेण्डालाई केन्द्र विन्दुमा नलिई उद्योगहरुको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा ह्रास आएको छ । औद्योगिक नीति ल्याइएतापनि यस सम्बन्धि ऐन नआएका कारण नीतिमा भएका प्रावधान लागू हुने अवस्था छैन ।
- स्वदेशी बजारमा आधारित उत्पादनले चीन र भारतको उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसकेर क्रमश बन्द हुनुपर्ने अवस्था छ ।
- औद्योगिक आधारशिलाको अभावमा साफ्टा, डब्लुटिओ, विमिष्टेकका प्रावधानहरु नेपाली उद्योग र उत्पादनका लागि सहायक सिद्ध हुनुको सट्टा प्रत्युत्पादक हुने खतरा छ ।
- शान्ति सुरक्षाको स्थितिमा अझै सुधार आएको छैन । श्रम अशान्ति, उद्योग बन्द र हडताल हुने क्रम यथावत नै छ ।
- औद्योगिक पूर्वाधारको अभाव, कच्चा पदार्थको उपलब्धतामा कठिनाई, विद्युत आपूर्तिको विकराल स्थिति आदि कारणबाट विश्वसनिय र लगानीमैत्री वातावरण श्रृजना भएको छैन । आधिकारिक ट्रेड युनियनहरु र परिसंघ/ महासंघ जस्ता संस्थाहरु बीच भएको न्यूनतम वेतनको सम्झौतालाई सरकारले मान्यता नदिनु यसको अर्को उदाहरण हो ।
- राजनीतिक कलह बीच “आर्थिक एजेण्डालाई” सहमति सहित अघि बढाउनु र व्यवस्थापनको कमी अहिलेको आर्थिक समस्याको अर्को प्रमुख कारण हो ।
- समस्यालाई समाधान गर्ने भन्दा पनि यसलाई “टार्ने र ढाकछोप” गर्ने प्रवृत्तिले पनि समस्या थप जटिल बन्दै गएको हाम्रा बुझाई हो ।
- तसर्थ, यी विषयहरुलाई समाधान गर्न माननीय अर्थमन्त्रीज्यूले आगामी बजेटमा विशेष ध्यान दिनुहुने छ, भनने CNI को आग्रह हो ।

आगामी बजेट (२०६८/६९) मा लिइनुपर्ने मुख्य लक्ष्यहरु :

- परिसंघले बजेटको पूर्व तयारीको क्रममा होस् वा अन्य समयमा विभिन्न फोरम, छलफल, बैठकमा होस् देशको आर्थिक, औद्योगिक एवं व्यवसाय विकासका लागि सरकारबाट अंगिकार गर्नु पर्ने विषयमा आफ्नो धारणा समय समयमा प्रष्ट गर्दै आएको छ ।

- विशेषतः राष्ट्रिय बजेटको तर्जुमाको क्रममा “राजश्व परामर्श समिति” र सो अन्तर्गत गठित विभिन्न उपसमितिहरूमा सकृय सहभागिता सहित आफ्ना सुझाव र अवधारणा परिसंघले पेश गरेको छ । जसमा बजेटले अवलम्बन गर्नुपर्ने मुख्य लक्ष्यहरू यस प्रकार हनु पर्दछ भन्ने हाम्रो माग छ ।

१. औद्योगिक मैत्री वातावरणको निरन्तरता सहित निजी क्षेत्रको लागि आवश्यक मात्राको पूर्वाधारको न्यूनतम आधार,
२. रोजगारी वृद्धि र लगानी बढाउने आस्वस्तता,
३. नीतिगत स्थायित्व सहित औद्योगिक तहमा सम्बद्ध ऐन कानूनमा सामनजस्यताको सुनिश्चितता,
४. उर्जासंकट समाधानको निश्चित र भरपर्दो योजना र प्रतिवद्धता सहितको प्रथमिकता ।
५. कृषि पर्यटन जस्ता आधारभूत क्षेत्रको विकासको सुनिश्चितता ।
६. लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूको प्रवर्द्धनका लागि विशेष व्यवस्था ।
७. उच्च प्रविधिको उपभोग र विदेशी लगानीको दृष्टिकोणबाट ठूला तथा मझौला उद्योगहरूको विकास तर्फ विशेष रूपमा पहल ।
८. मानव संसाधन विकासमा नीतिगत सुझावको व्यवस्था ।
९. विकास निर्माण शिर्षकमा विशेष प्राथमिकता सहितको बजेट व्यवस्थापन र कार्यान्वयनको ठोस आधार ।
१०. सरकारी निजी साभेदारी १९९० को ठोस अवधारणा सहितको नीतिगत व्यवस्था ।
११. निकासी प्रवर्द्धनको निश्चित लक्ष्य सहित आर्थिक कूटनितिकको व्यवस्था ।
१२. आन्तरिक बजार र आपूर्तिको सृदृढीकरण, मुल्य नियन्त्रण एवं व्यवस्थापन ।

आगामी आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को बजेटमा अवलम्बन गर्नुपर्ने क्षेत्रगत एवं विषयगत विषयहरू :

उद्योग व्यवसायको क्षेत्रमा छाएको मन्दी, लगानीमा सुस्तता, अधिकांश उद्योग र निकासी क्षेत्रको घट्दो उपयोग ९Performance०, श्रमिक अशान्ति र रुग्ण स्थिति आदिको परिप्रेक्ष्यमा आगामी बजेटले क्षेत्रगत एवं विषयगत रूपमा समेट्नु पर्ने विषय र सुझाव यस प्रकार छन् :

औद्योगिक प्रवर्द्धन :

- उद्योग व्यवसाय सँग सम्बन्धित कानून एवं सोको कार्यान्वयनको समाधानमा PPD (Public Private Dialogue) लाई राम्रो माध्यमको रूपमा लिइन्छ। PPD को धारणालाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउने व्यवस्था गरिएको NBF लाई स्थायी संरचनामा समावेश गरि संचालन गर्ने व्यवस्था बजेटमा गरिनु पर्दछ।
- नयाँ औद्योगिक नीतिको कार्यान्वयनको लागि औद्योगिक ऐन तर्जुमा गर्न समय लाग्ने हुनाले उक्त नीतिमा उल्लेखित प्रावधानहरु आगामी आर्थिक विधेयक २०६८ मा समावेश गरिनु पर्दछ।
- लगानीको सुनिश्चितता, कार्यान्वयनको सुनिश्चितता र औद्योगिक प्रवर्द्धनका लागि संसदमा पेश भएका र नभएका समेत निम्न विषयका ऐन तर्जुमा, संसोधन एवं स्वीकृत गरिनुपर्छ :
 - Board of Investment Act (BOI)
 - विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन (SEZ)
 - वैदेशिक लगानी एवं प्रविधि हस्तान्तरण ऐन (FITTA)
 - Anti Damping Act
 - Negotiable Instrument Act.
- नेपाल राष्ट्र बैंकले डलर तिरेर भारु खरीद गरेको पृष्ठभूमिमा प्रतिवन्धित बाहेकका औद्योगिक कच्चा पदार्थ, मेशिनरी र जेनेरेटर भारतबाट बैकिङ माध्यमबाट परिवर्तित विदेशी मुद्रामा आयात गर्न पाउनु पर्दछ।
- आफैँ लगानीमा निजी क्षेत्रको विशेषत : होटल, पर्यटन, विश्राम गृह तथा रिसोर्ट, मनोरन्जनपार्क, विश्व विद्यालय, प्राविधिक विद्यालय, दुग्ध व्यवसाय उद्योग एवं खानीजन्य उद्योग स्थापना गर्न चाहेमा यस्ता उद्योगहरुलाई दीर्घकालीन रूपमा सरकारले जग्गा उपलब्ध गराउनुपर्ने।
- नेपाली कम्पनी र नेपालीले विदेशमा लगानी गर्न दिने ऐनको मस्यौदा अर्थ मन्त्रालयमा थन्किरहेकोले उक्त मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिई कार्यान्वयनमा ल्याउन अघि बढाइनुपर्दछ।
- उद्योगलाई चाहिने जग्गा उपलब्ध गर्न जटिल बन्दै गएको र उद्योगहरु छरिएर रहेको कारण वातावरण संरक्षणको लागि समेत कठिनाई भैरहको पृष्ठभूमिमा सरकारले ठूला क्षेत्रफल भएको जग्गा खरीद गरि औद्योगिक क्षेत्र विकास (Industrial Zone) गरि निजी क्षेत्रलाई विक्री गर्ने वा लिजमा दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने।

- उद्योगहरुलाई आवश्यक पर्ने जस्तै सडक, विद्युत प्रसारण लाइन, संचार साधन तथा पानीको व्यवस्था र विकास गर्न सरकारले प्राथमिकता दिनु पर्दछ । यस्ता पूर्वधार विकासको लागि आफैले पनि लगानी गर्न चाहेमा यसमा लाग्ने लागत अनुसारको लगानी फिर्ता नभएसम्म यस्ता उद्योगले तिर्नुपर्ने कर, राजश्व, मुल्य अभिवृद्धिकर, अन्तशुल्क आदि कट्टा गर्न पाउनु पर्ने ।
- १२ सय टन सिमेन्ट प्लान्टको लागि चाहिने चुन ढुङ्गा उत्खननको लागि चाहिने २६ हजार टनको खानीको लागि EIA गराउनुपर्ने व्यवस्था (हाल १०० टनको लागि सो सुविधा छ) खारेज गरि IEE ले मात्र पुग्ने गर्नुपर्दछ ।
- हाल २५ करोड भन्दा बढीको पूँजीमा उद्योग स्थापना गर्दा EIA गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई खारेज गरि १५० करोड भन्दा बढी लगानी रहेको परियोजनामा मात्र EIA व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुको विकासका निमित्त आयकर, VAT जस्ता कर छुटको अलावा सरकारी पहलमा वस्तु विकास केन्द्र, लघु घरेलु ग्राम जस्ता प्याकेज सहित मझौला र ठूला उद्योगहरु बीच अग्र र पृष्ठ सम्बन्ध (Forward and Backward Linkage) स्थापित गर्न कार्यक्रम आउनुपर्छ ।
- महिला उद्यमीहरुमा शीप विकास एवं उद्यमशीलता विकासका लागि व्यवसाय प्रवर्द्धनमा सहूलियत योग्य प्याकेज र कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ ।

निकासी प्रवर्द्धन :

- सरकारले चालू आर्थिक वर्षको बजेटमा “ परिवर्त्य मुद्रामा निकासी गर्ने व्यवसायीलाई मात्र नगद सुविधा दिने व्यवस्थालाई यथावत नै कायम राखी बैकिङ माध्यमबाट भारत निकासी भएका वस्तुमा समेत अनुदानको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- सार्क-नेपाल व्यापार एकीकृत राणनीतिमा परेका (NTIS) वस्तुको निकासी बढाउन आगामी बजेटमा थप नगद सुविधा पनि दिइनु पर्दछ ।
- साना तथा मझौला उद्योगीले उत्पादन गरेको सामानलाई अन्तरराष्ट्रिय सञ्जालमा जोड्न “निकासी व्यापार गृह” (Export House) को स्थापना गरिनु पर्दछ ।
- विशेषगरी तेश्रो मुलुकहरुमा निकासी गरिने नेपाली उत्पादनहरुको "Trade Mark" को दर्ता एवं प्रचार प्रसार साथै कृषिजन्य वस्तु, हस्तकलाका सामान, आदि वस्तुको गुणस्तर निर्धारण र सुनिश्चितताका लागि “नेपाली प्रयोगशालालाई अन्तरराष्ट्रिय मापदण्डको” हुने गरि स्तर वृद्धि गरिनुपर्दछ ।

- Merchant Export लाई पनि अन्य निकासी कर्ता सरहको प्रोत्साहन र सुविधा उपलब्ध गराउने गरी वस्तु खरीद र निकासी गर्न पाउने सुविधा उपलब्ध हुनुपर्दछ । साथै यस्तो निकासीलाईसमेत VAT र स्थानिय करको सुविधा दिइनु पर्दछ ।

राजश्वतर्फ :

- करको दर भन्दा दायरा बढाउने र “करदाता मैत्री (Taxpayer friendly)” राजश्व नीति हुनपर्ने माग हामीले गर्दै आएका छौं ।
- विगत वर्षहरूको तुलनामा राजस्व प्रशासनमा सुधार भएको छ तापनि करको दायरामा बढी भन्दा बढी करदातालाई समावेश गराउन सकिन्छ भन्ने विषयमा ‘सरकार र निजी क्षेत्र’ सहितको Task Force बनाई नयाँ राजस्व नीति तर्जुमा गरिनु आवश्यक छ ।

उर्जा प्रवर्द्धन र लोडसेडिङ

- एक सय वा सो भन्दा बढी संख्यामा नेपाली कमदार कार्यरत उद्योगहरूलाई प्रोत्साहन गर्न त्यस्ता उद्योगहरूलाई अन्य औद्योगिक क्षेत्रमा स्थापित उद्योग सहरको विद्युत प्रदान गर्न नयाँ औद्योगिक ग्रिड विकास निर्माण गरि विजुलीको लाईन उपलब्ध गराउन न्यूनतम रु ५० करोड व्यवस्था बजेटमा गरिनु पर्ने ।
- विद्युत आयोजनाहरूको लगानी, लागत र लाभको विश्लेषण गर्दा हालको विद्यमान विद्युत खरीद दर PPA Price मा वृद्धि गर्नु पर्दछ । साथै विद्युत उर्जाको मुल्य, माग र आपूर्तिको आधारमा बजार संयन्त्रले तय गर्ने पद्धतिको विकास समेत गरिनु पर्दछ ।
- विद्युत क्षेत्रमा हुने लगानीमा आयको स्रोतको खोजी नगर्ने कानूनी व्यवस्था प्रभावकारी ढंगले लागू गरिनु पर्ने ।
- विद्युत आयोजना निर्माणमा कुनै प्रकारको कर लागू नगर्ने र विद्युत क्षेत्रमा हुने लगानी कर मुक्त घोषित गरि स्वदेशी तथा विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने नीति अवलम्बन गर्नु पर्ने ।
- विद्युत आयात तथा वितरणको कार्यलाई सक्षम तुल्याउन अन्तरराष्ट्रिय ट्रान्समिसन लाईन जडान गर्ने तथा यस्तो लाईन निर्माणका लागि वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयबाट छिटो स्वीकृत प्रदान गरिनु पर्ने ।
- नेपालमा उर्जाको प्रमुख स्रोत जलविद्युत भएको र जलविद्युतमा पनि रन अफ द रिभर प्रकारका आयोजनाहरूको अधिग्रहण रहेको हुँदा हिउँदका महिनाहरूमा पानीको न्यूनता भई विद्युत उत्पादन कम हुने हुँदा स्टोरेज प्रकारका आयोजनाको निर्माण गर्न सरकारका साथै नीजिक्षेत्रले लगानी गरी निर्माण गर्न सक्ने हुँदा स्टोरेज प्रकारका आयोजनाहरू निर्माणका लागि प्रोत्साहन युक्त नीति तथा विद्युत खरीद मुल्य तोकी दिनु पर्ने ।

- स्टोरेज प्रकारका आयोजनाहरू निर्माणका गर्ने लामो समय लाग्ने भएको हुँदा तत्काललाई प्रमुख शहर तथा औद्योगिक कोरीडोरमा डिजल जेनरेटरबाट विद्युत उत्पादन गर्ने र त्यस्तो विद्युतको खरीद मुल्य तय गरीनु पर्ने । डिजलबाट उत्पादन हुने विद्युत महंगो हुने हुँदा डिजलमा लागी आएको भन्सार महशुल तथा मुल्यअभिवृद्धि कर छुट हुनु पर्ने ।
- विद्युतको ट्रान्समिशन लाईनको निर्माण द्रुतगतिमा गर्नु पर्ने । राष्ट्रिय विद्युत संकट निरुपण कार्ययोजनाले तय गरेका २९ वटा ट्रान्समिशनलाईन आयोजनाको निर्माण हुन सकेको छैनन् । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको हालको संरचनाबाट निर्माण गर्दा यी आयोजनाहरू लामो समयसम्म पनि निर्माण हुन सक्तैनन् । विद्युतको ट्रान्समिशनलाईन निर्माणको लागी प्रतिस्पर्धाको आधारमा नीजिक्षेत्रलाई दिने निति बनाई ट्रान्समिशन लाईनको निर्माणको कार्य सुरु गरिनु पर्ने ।
- नेपाल भारत बीचको अन्तरदेशीय ट्रान्समिशन लाईन (Cross Border Transmission Line) नेपाली नीजि क्षेत्रको लगानी तथा स्वामित्व हुने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- अहिले नेपालमा कार्यलय तथा व्यक्तिहरूले घरपिच्छे ससाना डिजल जेनेरेटर सेट राखेर लोडसेडिङको बेलाको माग परिपूर्ति गर्न विद्युत उत्पादन गरिरहेका छन् । यसलाई एकत्रित गरि एक ठाँउमा ठुलो क्षमताको जेनेरेटर राखेर त्यस क्षेत्रको माग परिपूर्ति गर्न सकिने हुँदा राजधानीमा यस्तो व्यवस्था गर्न नीजि क्षेत्रलाई आह्वान गरिनु पर्ने ।
- हाल प्रस्तावित विद्युत संकट निवारण आयोगमा नेपाल उद्योग परिसंघको पनि प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने ।
- उर्जा संकट समाधान नभए सम्मका लागि औद्योगिक क्षेत्रका लागि कम्तिमा १० मे.वा. क्षमताको तापिय विद्युत उत्पादन केन्द्र स्थापना गरि सोमै औद्योगिक फिडरद्वारा लोडसेडिङको समयमा विद्युत आपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- विद्युत आयोजना समेतको निर्माण सन्चालन र उत्पादन कार्यमा कुनै अवरोध हुन नदिइ उद्योगको काम सुचारु गर्ने कानूनी व्यवस्था सहितको आवश्यक सुरक्षा पोष्टको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- नेपालमा जलविद्युत समेत श्रोतमा आधारीत, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता र तुलनात्मक लाभ बढी भएका क्षेत्रमा पर्दछन् । तसर्थ यस क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्न न्यून व्यजदर सहितको पुनरकर्जा (Refinance) र आयकर सुविधा जस्ता विशेष सहुलियत सहितको कार्ययोजना लागू गरिनु पर्ने ।
- विद्युत संकटको घोषणा संगै यसको आपूर्ति र चरणबद्ध योजना कार्यन्वयन गर्ने उद्देश्यले गठन गरिएको विशेष अधिकार सम्पन्न “उर्जा संकट निवारण आयोगले” अविलम्ब काम

प्रारम्भ गर्न गरि संसदमा प्रस्तुत “विद्युत विधेयक” माथि परिसंघ (CNI) समेतको राय सुभावा लई अविलम्ब स्वीकृतीको लागि पहल गरिनु पर्ने ।

भन्सार

- जांच पास प्रकृत्यालाई सरल बनाई Post Clearance Audit (PCA) लाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने ।
- तयारी वस्तुमा भन्दा कच्चा पदार्थको भन्सार दर एक तह मुनी हुनेगरी दर निर्धारण गरिनु पर्ने ।
- नेपालमा स्थापना भएका सुख्खा बन्दरगाह, कन्टेनर, एकिकृत भन्सार (ICP) को सन्चालन, व्यवस्थापन र नियमनका लागि इन्टरमोडेल प्राधिकरणको स्थापना र कार्यान्वयन गर्नु पर्ने ।
- निकासी सम्बन्धि Documentation कम गर्ने गरि विशेषतः त्रिभुवन अन्तरराष्ट्रिय भन्सार कार्यालय एवं गोदामको व्यवस्थापन गर्न द्रुत सेवा शाखाको स्थापना हुनु पर्ने ।
- भन्सार चेक जांच गर्दा कुनै माल वस्तु टुट फुट भई कम भएमा Short Certificate दिने व्यवस्था हुनु पर्ने । नोक्सान भएका उक्त सामान भन्सार नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- शिघ्र नास हुने तरकारी, फलफुल जस्ता कृषि जन्य उपज ढुवानीमा प्रयोग हुने वातावरणकुलित ढुवानी सामानमा छुट हुनुपर्ने ।
- आयात भएका माल वस्तु भन्सार कार्यालयले खरीद गर्ने प्रयोजनका लागि छुट्टै कोषको व्यवस्था गरि खरिद पकृत्या छिटो र सरल गरिनु पर्ने ।
- वन विनासलाई रोक्न काठको निकासीमा २०० प्रतिशत भन्सार लगाए सरह “कोर भेनियर” (जुन चिरान काठ जस्तै काठबाट निस्कने अर्ध प्रसोधित प्लाइउड उद्योगको मुख्य कच्चा पदार्थ) को निकासी पनि चिरान काठको निकासी सरहको २०० प्रतिशत निकासी कर कायम हुनु पर्ने ।
- भन्सार महशूल माफी भएका वस्तुहरुमा अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था भएकोमा भारतबाट DRP बाट पैठारी गर्दा भारतीय अन्तःशुल्क कट्टि गर्ने सुविधा छैन । तसर्थ यो व्यवस्था कायम गर्ने वा अन्तःशुल्कको सट्टामा भसार महशूल नै लगाउने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- प्रयोग भइसकेको मेशीनरीहरुको निर्यात प्रकृत्या सरल हुनु पर्ने ।
- उर्जा संकटको संदर्भमा उद्योगले आयात गर्ने जेनेरेटर, Voltage Control Machine तथा वैकल्पिक उर्जाका सामानमा भन्सार छुट हुनु पर्ने ।

- टेलिभिजन उद्योगहरूले औद्योगिक कच्चा पदार्थको रूपमा पैटारी गर्ने picture tube जस्तै LCD TV panel लाइ हार्मोनिक कोड 8529 अन्तर्गत वा उस्तै प्रकारको कार्य गर्ने रंगीन TV को picture tube सरह भन्सार महशुल लाग्ने गरि हार्मोनिक कोड 8529 अन्तर्गत राख्ने व्यवस्था हुनु उपयुक्त हुने ।
- नेपालमा संचालित Solvent and Refinery उद्योगहरूले भारत र तेस्रो देशबाट भटमासको गेडा आयत गरि Solvent Extretion Process बाट कच्चा खाने तेल र भटमासको पीना (feed supplement) उत्पादन गर्ने गर्दछन् र यस्ता उद्योगको कच्चा पदार्थ नै भटमास हो । नेपालमा कच्चा पदार्थको आयात शुल्क र तैयारी माल आयत महशुल कम्तिमा १ (एक) तह फरक हुने गरेको छ तापनि □ भटमास र पिनाको □ भन्सार दरमा भने यस्तो तहगत फरक नभएका कारण यी उद्योगहरू मर्कामा पर्न गएका छन् तसर्थ ,
 - भटमासको गेडा भारत र तेस्रो मुलुकबाट आयत गर्दा भन्सार महशुल शुन्य र कृषि सुधार शुल्क अधिकतम १ प्रतिशत गरिनुपर्ने ।
 - भटमासको पिना भारतबाट आयत गर्दा भन्सार महशुल र कृषि सुधार शुल्क गरि जम्मा ५ प्रतिशत सम्म लगाइनुपर्ने ।
- ८०% घनत्व अल्कोहल शक्ति वा सो भन्दा माथि अल्कोहल शक्ति भएको अनडिनेचर्ड इथाइल अल्कोहल (रेक्टिफाइड स्पिरिट वा इ. एन. ए. भन्सार संकेत नम्बर २२०७.१०) आयत गर्दा प्रति लिटर ९९ भन्सार राजश्व लिइनु पर्ने ।
- Clinker को आयतमा भन्सार (Duty) बढाउनु पर्ने ।

कारणमा :

- नेपालमामै कुल मागको ८० प्रतिशत Clinker उत्पादन हुन्छ, जबकि ५ अर्ब भन्दा बढी रकमको आपूर्ती भारतबाट भैरहेको छ, तसर्थ नेपालका सिमेन्ट उद्योगहरूको Clinker उत्पादन क्षमतालाई दृष्टिगत गरि हाल Clinker को आयातमा लग्ने १८०० प्र. मे.ट. भन्सारलाई २८०० प्रति प्र. मे.ट. गरिनुपर्दछ ।

मुल्य अभिवृद्धि कर

- कृषि, पर्यटन, जलस्रोत र खनिजजन्य जस्ता क्षेत्रमा लगानी प्रवर्द्धन गर्न त्यस्ता उद्योग निर्माणको क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्री स्वदेशमामै खरीद गर्दा आयकरमा VAT छुट दिनुपर्ने ।
- स्वदेशमामै विदेशी परियोजनालाई बिक्रि गर्दा Deem Export सरह VAT फिर्ता दिने व्यवस्था हुनपर्ने ।

- औद्योगिक उत्पादनले पैठारी गर्ने जेनेरेटरमा VAT छुट दिनुपर्ने ।
- मूल्य अभिवृद्धि करमा बस्तु अनुसार बहुदर (Multi VAT Rate) को व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- चीनी, तोरीको तेल, खानेतेल, वनस्पति घ्यू लगायतका खाद्यान्नमा VAT पूर्ण रुपमा छुट हुनु पर्ने ।
- मूल्य अभिवृद्धि करको Threshold हटाइनु पर्ने ।
- जलविद्युत आयोजनाको निर्माण सामग्रीमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुनु पर्ने ।
- वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा नयाँ प्रविधि र उपायहरु प्रवर्धन गर्न आयात गरिने सामग्रीमा भन्सार र VAT छुट हुनु पर्ने ।
- कपडा उद्योगहरुले स्थानिय तहमा खरिद गरेको धागोमा तिरेको मु.अ.कर सम्बन्धित उद्योगले फिर्ता पाउनु पर्ने ।

आयकर तर्फ

- औद्योगिक नीति, २०६७ मा भएको व्यवस्था अनुसार ५०० जना भन्दा बढी नेपालीलाई वर्ष भरी प्रत्यक्ष रोजगारी दिने उद्योगलाई लाग्ने आयकरमा २५% तथा सो संख्याको ५०% वा सो भन्दा बढि नेपाली महिला नागरिकलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिने उद्योगलाई लाग्ने आयकरमा ४०% सम्म छुट दिने व्यवस्था भएको छ तर सो नीति अनुरूप संशोधित औद्योगिक व्यवसाय ऐन अर्भै आउन नसकेको सन्दर्भमा आर्थिक विधेयकबाट उपरोक्त व्यवस्था सम्बोधन हुनु पर्ने ।
- वर्तमान अवस्थामा उद्योगमा लगानी प्रोत्साहित गर्न स्थापित उद्योगले आफ्नो नाफाबाट उत्पादन विविधिकरण वा कम्तिमा २५% क्षमता बृद्धि वा नयाँ उद्योगमा लगानी गरेमा लगानी भएको रकमको ४०% रकम लाग्ने आयकरमा एकमुष्ठ एकै वर्षमा वा ३ वर्ष भित्र कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- उद्योगले आफ्नो उत्पादनको निर्यातबाट प्राप्त आयमा आयकर पूर्ण रुपमा छुट हुनु पर्ने ।
- जल विद्युत उत्पादन तथा वितरण, खनिज उत्खनन स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित सिमेन्ट उद्योग, पेट्रोलियम तथा प्राकृतिक ग्याँस अन्वेषण तथा उत्खनन उद्योग आदिलाई कारोवार शुरु भएको मितिले ७ वर्ष सम्म आयकरमा पूर्णरुपले छुट दिइने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- आयकर निर्धारण उपर पुनरावलोकन/ पुनरावेदन गर्दा धरौटी बापत बैंक ग्यारेण्टी समेत राख्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

- औद्योगिक कार्यमा प्रयोग गर्ने गरि विद्युत उत्पादन गर्न प्रयोग गर्ने गरी खरिद भएको मशीनरी मूल्यको ५० % ह्रास खर्च पाउनु पर्ने ।
- जडिवुट्टि उद्योगलाई आयकर तर्फ विशेष छुटको व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- व्यक्ति, साभेदारी फर्म वा एकलौटी फर्मलाई २५ लाख भन्दा बढी करयोग्य आय भएमा थप ४० % अतिरिक्त कर लिने हालको व्यवस्था खारेज गरिनु पर्ने ।
- आय करको छुट सीमा व्यक्तिका लागि ३ लाख तथा दम्पतिका लागि ३ लाख ५० हजार गरिनु पर्ने ।
- कारोवार नहुदा पनि न्यूनतम कर बुझाउनु पर्ने बाध्यता हटाउनु पर्ने ।
- करदाताले कर विवरण बुझाएको ३ वर्ष भित्रमा कर परिक्षण नभएको अवस्थामा सो अवधिको कर चुक्ता भएको मानिने कानूनी व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- हालको अन्वोलग्रस्त बातावरणमा थप लगानी आर्कषण गर्न राष्ट्रिय प्राथमिक क्षेत्र तथा उत्पादनशिल उद्योगका लागि प्रकृति हेरी ५-१० वर्षसम्म आयकर छुट दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- करदाताबाट प्रस्तुत विवरणमा परिक्षण गर्दा कारणबस थप गरिएको रकममा हाल लागिरहेको जरिवाना ५० प्रतिशत भएकोमा यसलाई घटाई १० प्रतिशत गर्नुपर्ने ।
- ६० देखि ७० प्रतिशत स्थानीय कच्चा पदार्थ उपभोग गरी आयात प्रतिस्थापन गरेका उद्योगहरूलाई राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त उद्योगको रूपमा मान्यता दिनु पर्ने ।

अन्तःशुल्क तर्फ

- हालको व्यवस्था अनुसार कच्चा पदार्थको खरिद वा पैठारीमा तिरेको अन्तःशुल्क रकम तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्क रकममा समायोजन गर्न पाउने व्यवस्था रहेकोमा सहायक कच्चा पदार्थ तथा प्याकिङ्ग सामग्री विना उत्पादन अपूर्ण हुने तथा विक्री गर्ने नसकिने भएको हुँदा सहायक कच्चा पदार्थ तथा प्याकिङ्ग सामग्री समेतमा त्यसरी तिरेको अन्तःशुल्क रकम तयारी बस्तुमा तिर्नु पर्ने अन्तःशुल्कमा समायोजन गर्ने व्यवस्था हुनु हुनु पर्ने ।
- तयारी रंगिन टेलिभिजनका लागि आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ टेलिभिजन रिसिभरका पार्टपूजाहरू (शीर्षक ८५२९.९०.१०) मा अन्तःशुल्क दर मूल्यको १०% रहेको र तयारी रंगिन टेलिभिजन (शीर्षक ८५२८.७२.००) कै अन्तःशुल्क दर मूल्यको ५% मात्र रहेको हुँदा तयारी बस्तु भन्दा कच्चा पदार्थमा अन्तःशुल्क दर बढी भएको सन्दर्भमा शीर्षक ८५२९.९०.१० अन्तर्गतको टेलिभिजनको पार्टपूजामा लाग्ने अन्तःशुल्क दर मूल्यको ५% लाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

- स्वयं निष्काशन प्रणाली अन्तर्गत अन्तःशुल्क लाग्ने तयारी चाउचाउ, हल्का पेय पदार्थ आदि वस्तुको प्रभावकारी अनुगमनका लागि ती वस्तुको प्रत्येक कार्टुनमा अन्तःशुल्क स्टीकर राख्ने व्यवस्था हुन उपयुक्त हुने ।
- शीर्षक १९०२ अन्तर्गत चाउचाउ (नुडल्स) र तिनको टुक्राटाक्रीमा अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था यथावत् राखी उत्पादनको क्रममा भुँइमा खसि बढारेर उठाइएको फोहोर मिसावट युक्त अखाद्य वस्तु process scrap मा अन्तःशुल्क लगाउनु उपयुक्त नहुने ।
- बियर तथा चुरोटको प्याकीङ्ग व्यवस्था बजारको माग अनुरूप हुनुपर्ने भएकोले यसमा कुनै किसिमको बन्देज नलगाई उद्योगको माग अनुरूप स्वीकृति प्रदान हुनु उपयुक्त हुने र सो अनुसारको अन्तःशुल्क स्टीकर उपलब्ध हुनुपर्ने ।
- बियर, मदिरा तथा चुरोटजस्ता उत्पादन गर्ने उद्योगले हाल उत्पादन, कच्चा पदार्थ खरीद, विक्री वितरण, निर्यात आदि विभिन्न प्रकारको अन्तःशुल्क इजाजत पत्र लिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सो खारेज गरी सबै कुरा उल्लेख गरी एउटै मात्र अन्तःशुल्क इजाजत पत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- अन्तःशुल्क निर्धारण उपर पुनरावलोकन/पुनरावेदन गर्दा धरौटी बापत बैङ्क ग्यारेण्टी समेत राख्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु टुटफुट भएमा सो मा तिरेको अन्तःशुल्क समायोजन गर्न पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- Deemed Export गर्ने उद्योगहरूलाई भन्सार महशुल फिर्ता दिने व्यवस्था रहेको हुदा त्यस्तोमा मूःअः कर तथा अन्तःशुल्क समेत फिर्ता दिने व्यवस्था हुनु उपयुक्त हुने ।
- मूल्य अभिवृद्धि कर लागु गर्दा अन्य करहरू कमशः घटाउदै लग्ने नीति विपरित केहि वर्ष देखि यता अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तुहरूको सूचि बढ्दै गएको छ । तसर्थ चुरोट, बिडि, मदिरा जस्ता जन स्वास्थ्य र वातावरणलाई असर पर्ने वस्तु वाहेक अन्य वस्तुमा अन्तःशुल्क नलाग्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।
- उद्योगले उत्पादन गरेको सामान वा वस्तु कारखानाबाट विक्री प्रयोजनको निमित्त अन्तःशुल्क निरिक्षकले प्रमाणित गरेको परिमाण वा मुल्यमा मात्रै अन्तःशुल्क लाग्नुपर्ने ।
- कर अधिकृतले गरेको अन्तःशुल्क निर्धारणमा करदातालाई चित्त नबुझेमा बैंक प्रत्याभूति राखी पुनरावलोकन वा पुनरावेदनमा जान पाउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

- अन्तःशुल्क लागने वस्तु उत्पादन गर्न उद्योगले Excise Stamp खरिद गर्न पर्ने बाध्यताका कारण उद्योगको लागत बढ्न गएकोले प्रसासनिक प्रयोगको लागि प्रयोग हुने यस्तो Stamp बिना मुल्य उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

सम्पत्ति शुद्धिकरण बारे

- सम्पत्ति शुद्धिकरण ऐनको मनसाय बमोजिम गैर कानूनी कृयाकलापहरु आतंककारी गतिविधि, मानव बेचबिखन, लागु औषध बिक्री वितरण, हातहतियारको अवैध कारोबार, अपहरण जस्ता कृयाकलापबाट आर्जित सम्पत्तिको सम्बन्धमा उक्त ऐन अनुसार कारवाही हुने अवस्था देखिन्छ । यो व्यवस्था बैङ्कमा नगद जम्मा गर्दा श्रोत देखाउनु पर्ने भन्कटिलो व्यवस्थाको साटो आयआर्जन गैरकानूनी कृयाकलापबाट आर्जित होईन भनी नकारात्मक घोषणा गर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने । यसले हाल समस्याको रुपमा रहेको तरलता अभावलाई समेत सम्बोधन गर्न सक्ने । सो अवस्थालाई विचार गरी सम्पत्ति शुद्धिकरण ऐनलाई प्रभावकारी रुपमा लागु गर्न शुन्य दरमा एक पटक सबै व्यक्तिले सम्पत्तिको घोषणा गर्नु पर्ने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

(४) पूर्व बजेट छलफल गोष्ठी, नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ, नेपालगंज

मध्यपश्चिम तथा सुदुर पश्चिमको केन्द्र बिन्दुको रूपमा रहेको ऐतिहासिक एवं व्यापारिक नगरी नेपालगंजलाई आफ्नो कर्मथलो बनाई आफ्ना उद्योग व्यवसायलाई जसो तसो गरी जिवित राख्नका लागि आफ्नो पूर्ण शक्ति लगाईरहेको छौं । २०६३ को दोस्रो जन आन्दोलन पछि हामी उद्योगी व्यवसायी धेरै उत्साहित भएका थियौं । तर हाम्रो उत्साह सोच मा मात्र सिमित रहयो, ता पनि सरकारलाई तिर्नु पर्ने करको दायित्वबाट हामी कति पनि पछी परेनौं । उद्योग, व्यवसाय, गृहस्थीहरुले आफ्नो - आफ्नो प्रतिष्ठान चलाउन अर्थ चाहिन्छ त्यसै गरी देश चलाउनका लागि पनि अर्थको महत्व पूर्ण भुमिका हुन्छ र यो देशको मेरुदेण्डको रूप प्रतिस्थापित छ हामी सबैले बुझेकै कुरा हो ।

दिगो शान्ती, स्थायित्व गरिवी निवारण लगानी अभिवृद्धि पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना जस्ता कार्य सम्पन्न गर्न देशको अर्थ नितिले ठूलो भुमिका निर्वाह गर्दै आएको छ ।

देशको विद्यमान शान्ती सुरक्षा, दयनिय छ उद्योगी व्यवसायीहरुले आ-आफ्नो प्रतिष्ठानमा बसी प्रतिष्ठान चलाउन गाह्रो भई सकेको छ भने बन्द, हडताल चक्काजाम चन्दा आतंकले गर्दा उद्योग व्यवसाय सुकदै गएका छन् यस्तो परीस्थितिमा आ.ब. ०६८।०६९ को लागि आउन लागेको बजेट लाई निजी क्षेत्रले नियालेर हेरी रहेको त्यसबाट ठूलो आश लिएको छ ।

राजस्व संकलनमा राज्य सचेत छैन भनी भन्न सकिदैन, तथापी आम उपभोक्तालाई राज्यले कति सुविधा दिन सक्छ र महगीलाई कति सम्म नियन्त्रण गर्न सक्छ भन्ने आश लगाउनु स्वभाविक हो ।

विश्वमै आर्थिक क्रान्ती गरी रहेका ठूला दुई देश भारत र चिनको मध्यमा अवस्थित हाम्रो देशले पनि आर्थिक क्रान्ती ल्याउन अग्रसर भई रहेको छ र हाम्रो सामु यो ठूलो चुनौतीको रूप पनि रहेको छ ।

यस परिस्थितिमा आउने बजेट उद्योग व्यवसाय मूखी हुनुपर्ने निजी क्षेत्रको सोच रहेको छ । जसले गर्दा ग्राहयस्त उत्पादन वृद्धि हुनको साथै देशलाई चाहिने राजस्व पनि सहज उपलब्ध हुन सक्छ जसको लागि आउन लागेका बजेटमा निम्न बुदाहरु सम्बोधन हुन जरुरी छ ।

१) कृषि उद्योग-

देशमा रहेका वर्तमान कृषि उद्योगहरु बाट बढी भन्दा बढी उत्पादन लिनु हाम्रो आवश्यकता छ भने हाम्रो उत्पादनले छिमेकी मुलुक संग प्रतिस्पर्धा गर्नु सक्नु पनि पर्दछ, अनी मात्र उद्योगको स्थायित्व हुन्छ र राजस्वमा वृद्धि हुने देखिन्छ ।

१. कृषि जन्य उत्पादनमा लागेको निकासी शुल्क घटाइ ० दर मा हुनु पर्ने ।
२. जडीबुटी निर्यातलाई सहज गर्न, सर्टिफिकेशन दिने निकाय स्थानिय स्तरमा स्थापना हुनु पर्दछ ।

३. स्वदेश मै उत्पादित जडीबुटी कच्चा पदार्थ र प्रशोधन वस्तु निर्यात गर्दा लागेको निकासी शुल्क हटाइनु पर्ने ४. उन्नत खेतीका लागि public private partner ship को अवधारणा लागु हुनु पर्ने ।
५. आधुनिक कृषि प्रणालीलाई बढावा दिन जग्गामा लगाइएको र लगाइने हद बन्दीको बन्देज हटाउनु पर्ने ।
६. एक गाँउ एक प्रोडक्टको अवधारणा लागु गर्नु पर्ने ।
७. विद्यमान लोड सेडिङ्ग हटाउन नसक्ने अवस्था रहेकोले डिजेल जेनरेटर सेटमा भन्सार तथा मु.अ.कर शुन्य हुनु पर्छ ।
८. सिचाईका लागि प्रयोग हुने विद्युत तथा मलखादमा subsidy दिनु पर्ने ।
- ९) उद्योगहरुले आयात गर्ने कच्चा पदार्थ र सहायक कच्चा पदार्थमा भन्सार दर घटाउनु पर्ने ।
१०. उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गर्न का लागि तथा सो बाट हुने उत्पादनलाई बजारमा प्रतिस्पर्धात्मक मूल्यमा आपूर्ति गर्न आयकर छुटको प्याकेज लयाउनु पर्ने ।
११. मध्य तथा सुदुर पश्चिम क्षेत्र आर्थिक दृष्टिले अति नै पिछडिएको हुँदा यस क्षेत्रको लागि विशेष आर्थिक तथा औद्योगिक निति बनाई विशेष आर्थिक क्षेत्र घोषणा गरी आवश्यक पर्ने आवश्यक बजेट छुट्टाउनु पर्ने ।
१२. रुग्ण अवस्थामा रहेका उद्योगहरु पुन संचालन गराउनका लागि निजले आर्जन गरेका आयकरमा ५० प्रतिशत छुटको व्यवस्था गर्नु पर्छ
१३. सेवा मुलक उद्योगहरु जस्तै ट्रेकिङ्ग एजेन्सी, होटल , उच्च शिक्षा संचालन गर्ने मेडिकल कलेज आदिहरुमा अन्य उद्योगमा लगाइए अनुसार आयकर लगाउनु पर्ने ।
१४. गैर आवासीय नेपालीको लगानी भित्र्याउन आर्थिक पैकेज ल्याउनु पर्ने ।
१५. क्षेत्रिय रुपमा पर्यटन प्रवर्धन गर्नका लागि क्षेत्रिय बोर्डको गठन गर्नु पर्ने ।
१६. liquid कत्थाको भन्सार निकासी मुल्य ५ रुपैया प्रति के.जीबाट वृद्धि भई २५ रुपैया प्रति के.जी कायम गर्नुले
निकासी शुल्कमा ५०० प्रतिशत वृद्धि भएको छ । ५०० प्रतिशत अकस्मात् भन्सार शुल्कमा वृद्धि हुनाले ११ वटा liquid कत्था उद्योग बन्द भै सकेको अवस्था छ । त्यस उद्योगमा १००० जना कामदारहरु बेरोजगार भएका छन् । २० करोड बराबरको तयारी liquid कत्था नोक्सान भएको अवस्था छ त्यस कारण ५० करोड भन्दा बढिको लगानी डुब्नबाट बचाउन साबिक कै भन्सार शुल्क कायम गरिनु पर्ने ।
१७. उद्योगहरुले आयात गर्ने कच्चा पदार्थमा भन्सार दर कम भएको अवस्थामा उत्पादित वस्तुको मुल्य कम भई बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सहज वातावरण हुने हुनाले भन्सार दर घटाउनु पर्ने ।
१८. बाँके जिल्लामा जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्न आवश्यक बजेट निकासी गर्नुपर्ने ।

१९. क्रसर उद्योगले उत्पादन गरेको रोडा ढुङ्गाको निकासी बन्द भई हाल ०६८ अषाढ सम्मको लागि निकासीको म्याद कायम गरिएकोले निकासी लाई आगामी दिनहरूका लागि निरन्तरता दिई जानुको साथै यस्तो निकासी सहूलियत क्रसर उद्योगले मात्र पाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।
२०. वैकल्पिक उर्जा व्यवस्थाका लागि सरकारबाट पहल हुनु अत्यन्त आवश्यक छ ।

२) मु.अ.कर अन्तशुल्क तर्फ -

- १) मु.अ.कर बहुदर प्रणालीमा निम्नानुसारको कायम गरिनुपर्छ ।
- क) कृषि जन्य उत्पादनहरू, अप्रशोधित वस्तु यस्तै प्रकारका अन्य सामाजिक हिसाबले असर पर्ने वस्तुहरू लाई ० (शून्य) प्रतिशत
- ख) आम उपभोग्य वस्तु औद्योगिक कच्चा पदार्थ औद्योगिक वस्तु (मेशीन पार्ट पूर्जा) स्टेशनरी प्रिन्टिङ्ग मेटरियलहरू लाई ४ प्रतिशत ।
- ग) विलासिताका वस्तुहरू मोटर वाहन -(कार जीप भ्यान मोटरसाईकल) सुर्ति जन्य पदार्थ, मादक पदार्थ ,अन्य महंगो विलासिताका वस्तुहरूमा १३ प्रतिशत ।
- २) हाल देशमा विद्यमान औद्योगिक व्यापारिक स्थिति लाई मध्ये नजर राख्दै त्यसमा नकारात्मक प्रभाव नपर्ने गरि भ्याट सम्बन्धित नियम उपनियमलाई अभै सरली करण गरिनुपर्छ ।
- ३) ५०,००,००० सम्म कारोबार गर्ने व्यवसायीहरूलाई एक मुष्ठ VAT लगाउने योजनाले सरलीकरण हुने हुँदा यो लागु गरिनुपर्छ ।
- ४) कर सम्बन्धि कुनै विवादको स्थानिय स्तर मै समाधान गर्न स्थानिय स्तरका उद्योग वाणिज्य संघ समेतको सहभागिता हुने गरि एउटा कर विवाद समिति निर्माण गरिनुपर्छ ।
- ५) न्यून बिजिकरणको समस्यालाई प्राविधिक समस्याको तवरबाट हल गर्नुपर्ने ।
- ६) स्वदेशी घिउ (गाई भैसीको) मा मु.अ.कर छुट गरिनुपर्ने ।
- ७) निजि जग्गामा रोपीएको रुखहरू काट्दा सो काठहरूमा लाग्दै आएको मु.अ.कर अन्न बाली सरह छुट हुनुपर्ने ।
- ८) सोयाबडी, भुजा, मैदा, तोरी र तोरीको तेलमा लाग्ने मु.अ.कर हटाईनुपर्ने ।
- ९) आफ्नो देशमा उत्पादन नभएको र दोश्रो, तेश्रो मुलुक वाट पैठारी हुने वस्तुमा अन्त शूल्क खारेज गर्नपर्ने ।

३) भंसार तर्फ

- क) नेपाल भारत बिच भएको सन् १९९७ को सन्धीमा नेपालबाट भारत निकासी हुने कच्चा पदार्थको मुल्यमा ३० प्रतिशत मुल्य वृद्धिको प्रावधान राखिएकोमा हाल कच्चा पदार्थको मुल्य २०० प्रतिशत सम्म वृद्धि भइसकेको अवस्थामा ३० प्रतिशत मुल्य वृद्धि गरी भारत निकासी गर्न सकिने अवस्था नरहेको ले उक्त मुल्य वृद्धि दरलाई घटाई १५ प्रतिशत गरिनुपर्ने ।

- ख) सार्क क्षेत्रभरी एकल क्वारेन्टाइन सेवाको विकास गरिनुपर्ने र एक क्षेत्रबाट पास भएको क्वारेन्टाइन report लाई अन्य मुलुकले मान्यता दिने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ग) भारत निकासी गर्दा खाद्य पदार्थहरूलाई P.F.A Test गराउनुपर्ने हुँदा सीमा क्षेत्रमा अत्याधुनिक लेब्रेटोरीको व्यवस्था गर्नुपर्ने । निकासी हुने देशमा पनि सो को मान्यता प्राप्त गर्नको लागि आवश्यक पहल गरिनुपर्ने ।
- घ) Lead Acid व्याट्री तयारी वस्तु आयातमा १५ प्रतिशत भंसार महशुल लगाईने गरेको तथा सो को कच्चा पदार्थमा ३२.५ प्रतिशत भंसार महशुल लगाईने गरेको छ । यसले गर्दा कच्चा पदार्थ आयात गरी उत्पादन गर्दा उत्पादन लागत अत्याधिक भई उपरोक्त तयारी व्याट्री आयतित व्याट्री संग प्रतिस्पर्धा गर्न नसकि स्वदेशी उद्योग धरासायी भएकोले उपरोक्त कच्चा पदार्थमा लाग्ने महशुल छुट गरिनुपर्ने ।
- ङ) छिमेकी राष्ट्र भारत संगको खुला सिमानाको कारण वर्तमान भंसार दरबन्दीले अवैध व्यापारलाई बढावा दिएको हुँदा सो लाई निरुत्साहीत गर्न भन्सार दरबन्दी र मुल्यांकनलाई घटाउनु पर्ने ।
- च) भंसार मुल्यांकन दर कतिपय वस्तुहरूमा बजारमा मूल्य भन्दा बढी भएकोले पुनरावलोकन गरी घटाईनुपर्ने ।
- छ) सिमेन्ट तथा क्लिन्करको भंसार दर घटाईनुपर्ने ।
- ज) कृषि सेवा शुल्क खारेज गरिनुपर्ने ।
- झ) भंसारमा प्रज्ञापन पत्र दाखिल गर्दा लाग्ने भंसार सेवा शुल्क पुर्णरुपमा खारेज गरिनुपर्ने ।
- ञ) उद्योग स्थापना हुँदा विद्युतको लागि आवश्यक पर्ने ट्रान्सफरर्मर आयातमा मेशिनरीसामान सरह सुविधा दिईनुपर्ने ।
- ट) हाल विश्व बजारमा उपलब्ध इलेक्ट्रीक रिक्सा लाई बढि प्रोत्साहित गरि यस लाई नेपालमा भित्र्याउन महसूल , करहरू न्युन गरिनुपर्छ । यस लाई आयात गर्दा सरल र सुलभ कानुन बनाइनुपर्छ ।

४) आयकर तर्फ -

- क) रु २० लाख सम्मको कारोबार गर्ने कर दाता लाई सानोकर दाता अन्तरगत राख्नु पर्ने ।
- ख) करार ठेकका वा सेवा व्यवसायको रकम भुक्तानी गर्दा कट्टि गर्नु पर्ने TDS व्यवस्था खारेज हुनु पर्ने ।
- ग) आयकरको दर बढाउनु भन्दा करको दायरा बढाउन सकेमा राजस्वमा वृद्धि हुने भएकोले हाल रहेको करका दरहरू लाई घटाई १०,१५,२० प्रतिशत कायम गर्नुपर्ने ।
- घ) करदाताले पेश गरेको खाता वही हिसाब किताब ४ वर्ष सम्म सुरक्षित राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सो लाई घटाएर २ वर्ष कायम गरी Full Audit गर्दा कर परिक्षण जुन आ.व.को लागि छनौट भएको हो सोही आ.व.को मात्र गर्नु पाउनु पर्ने व्यवस्था लागु गर्ने ।
- ङ) करदाताले बुझाएको मु.अ.कर अन्त शुल्क र आयकर बढी बुझाईएको वा शिर्षक फरक परेमा सम्बन्धित अन्तरिक राजस्व कार्यालयले एक अर्को शिर्षकमा मिलाउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

- च) सामाजिक सेवा सुरक्षाको नाममा pay roll मा लगाइएको १ प्रतिशत कर खारेजी हुनु पर्ने ।
- छ) ५०,००० भन्दा माथिको खरिद गरी भुक्तानी गर्दा त्यस्तो कारोबारलाई करार वा ठेक्का सरह कट्टी गर्नु पर्ने TDS व्यवस्था अव्यवहारिक भएकोले त्यस व्यवस्थालाई खारेज गर्नु पर्ने ।
- ज) प्राकृतिक व्यक्तिलाई छुट सिमा ३ लाख गर्नुपर्ने ।
- झ) सवारी साधन खरिद मै सवारी साधन कर एकमुष्ट तिर्ने व्यवस्था लागु गर्ने ।
- ञ) राजनितिक पार्टी, सो का भातृ संगठन,स्कूल, धर्मशाला,त्यसै किससीमका सेवा दिने ल्हइ लाई दिने चन्दामा पूर्ण रुपले खर्च लेख्न पाउने व्यवस्था गर्नु प्यो ।
- ट) ५० करोडको कारोबार गर्ने उद्योगी व्यवसायीलाई मात्र ठूलो करदाता अन्तरगत राखिनु पर्ने ।
- ठ) ठूलो कर दाता अन्तरगत जम्मा हुने राजस्व स्थानिय स्तरमा जम्मा हुनुपर्ने ।

५ विविध

- क) नेपालभरी रहेका औद्योगिक क्षेत्रहरु निजीकरणको कुरा बजेट बक्तव्यहरुबाट उठाईरहेतापनि हाल सम्म सो कार्यान्वयन नभई अन्यौलको स्थिति भइरहेकोले सो निजीकरण प्रक्रया छिटो टुंगो लगाउने ।
- ख) पर्यटन क्षेत्रलाई उद्योग सरहको रोयल्टी लिने तथा विद्युत सुविधाको हकमा Pick hours/Normal hours/ Off hours का जस्ता सुविधा नभएकोले यसलाई सुविधा दिलाउने ।
- ग) मध्य तथा सुदुर पश्चिमको Gateway को रुपमा रहेको नेपालगंजको कोहलपुरलाईक Tourism Hubs को रुपमा विकास गर्नका लागि क्षेत्रिय पर्यटन विकास तथा सूचना केन्द्र जसमा सूचना , तालिम , म्यूजियम तथा पर्यटन क्षेत्र समेटिने गरी प्रवर्द्धन केन्द्र स्थापना गरिनुपर्ने ।
- घ) राज्यद्वारा पर्यटन बोर्डले आयोजना गरिने वार्षिक सिपमूलक तालिम , पर्यटन प्रवर्द्धन र विकासमा स्थानिय तहका सम्बन्धित संघ, संगठनको संलग्नतामा जोड दिनुपर्ने ।
- ङ) राजमार्ग, उद्योग, व्यवसाय क्षेत्रलाई शान्ति क्षेत्र घोषणा गरिनुपर्ने ।
- च) सम्पूर्ण पूर्वाधार हुँदा हुदै पनि नेपालगंज विमान स्थललाई अन्तरराष्ट्रि विमान स्थलको रुपमा क्षमता विस्तार
सकिने भएता पनि हाल सम्म त्यस प्रति सरकार सकारात्मक रहेकोले यसलाई क्षमता विस्तार गर्ने ।
- छ) सेवा मुलक संघ संस्थाहरुलाई आयकर छुट दिने व्यवस्था विभागवाट भैरहेकोले सो व्यवस्था स्थानीय आन्तरिक राजस्व कार्यालय बाटै दिने व्यवस्था मिलाउने ।